Universidad de Deusto
Biblioteca

NOTITIA
UTRIUSQUE
VASCONIÆ

Universidad de Deusto
Biblioteca

BIBLIOTECA
VASCA
F. de Abrisqueta

I-B-3
71-1 HIS 3869

Universidad de Deusto
Biblioteca

L. M. N. Mv.

1562
Jan. 6.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ex Bib. Duchesne de Beaumanoir in Senatu Burdegalensi Patroni 1779

NOTITIA
VTRIVSQVE
VASCONIÆ,
TVM IBERICÆ,
TVM AQVITANICÆ,

366

QVA, PRÆTER SITVM REGIONIS ET ALIA
scitû digna, NAVARRÆ Regum Cæterarumque, in iis,
insignium vetustate & dignitate familiarum stemmata
ex probatis Authoribus & vetustis monumentis
exhibentur.

Accedunt Catalogi Pontificum Vasconiæ Aquitanicæ,
hactenus editis pleniores.

Authore ARNALDO OIHENARTO Mauleosolensi.

PARISIIS,
Sumptibus SEBASTIANI CRAMOISY Typographi Regij,
viâ Iacobæâ, sub Ciconiis.

M. DC. XXXVIII.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

ILLVSTRISSIMO VIRO

HENRICO AVGVSTO

LOMENIO,

VILLAVCLERII

DYNASTÆ, EQVITI TORQVATO,

sacri Consistorij Consiliario, & Quatuoruiro Regijs Epistolis ac diplomatibus scribendis.

ARNALDVS OIHENARTVS

MAVLEOSOLENSIS S. D.

VASCONIA in publicum prodire parans ad te commeatum petitura accedit, VIR ILLVSTRISSIME,

Universidad de Deusto
Biblioteca

nec repulsam veretur, dum potiorem ipsius partem Nauarram, *cum annexis Ditionibus, tuæ curæ à Christianissimo Rege Ludouico permissam, non studiosè tantum à te procurari, sed affectu etiam diligi considerat. Latuit hæc hactenus penè ignota inter suos, nunc sub tui nominis auspicijs in lucem exire si datur, facilè etiam exteris innotescet. Quò enim non peruenit præstantissimæ virtutis tuæ fama? Quotusquisque est vel in Gallia, vel in finitimis regionibus, qui ingenij tui fœlicitatem, mentis aciem, & Iudicij synceritatem non habeat perspectas? Ego certè, qui has in te animi dotes, hæc dignitatis tuæ ornamenta, cum exquisitâ bonarum litterarum cognitione & singulari quadam comitate atque humanitate coniuncta, eò magis admirari soleo, quo rariora, hoc sæculo, in tuæ fortunæ viris animaduerto; non potui, illius controuersiæ, quam in hoc opere cum Hispanis aliquot Scriptoribus de origine Nauarræ Regni ac de serie primorum Regum habeo, alium quam te iudicem sumere. Hanc itaque litem ad tuum Tribunal defero. Si secundum me sententiam dicis, vberrimum laboris mei fructum mihi consequutus videbor; sin minus, ne tum quidem voti mei expers ero; siquidem veritatem huius historiæ partis, quam frustra hactenus in aliorum lucubrationibus requisiui, te duce inueniam. Recipe igitur arbitrium huius causæ, VIR ILLVSTRISSIME, nam mihi, vtcumque res cadat, tuo iudicio stare certum est. Quod si ea non tanti est, vt te à summis regni negotijs, quibus*

Universidad de Deusto
Biblioteca

occupatus es, ad huius libri lectionem auocare debeat, patere saltem hoc mei in te cultus atque obseruantiæ monimentum extare. Vale.

Summa Priuilegij Christianissimi Regis.

VDOVICI XIII. Galliæ & Nauarræ Regis authoritate cautum est, ne quis in suo regno, aliisve locis ditioni suæ subiectis, intra proximos decem annos, à die impressionis primæ inchoandos, excudat, vendat, excudendum vendendumque quouis modo, ac ratione curet; Librum qui inscribitur *Notitia utriusque Vasconiæ, tum Ibericæ, tum Aquitanicæ, Authore* ARNALDO OIHENARTO *Mauleosolensi*, præter Sebastianum Cramoisy Bibliopolam iuratum, Typographum Regium, & Ciuem Parisiensem, aut illos quibus ipse concesserit, sub pœnis originali diplomate contra delinquentes expressis. Datum Parisiis 27. Augusti 1637.

De mandato Regis

Sic signatum

VICTON.

Hæc prima editio perfecta fuit 15. die Nouembris 1637.

Universidad de Deusto
Biblioteca

SYNOPSIS CAPITVM TOTIVS OPERIS.

LIBER PRIMVS.

Præfatio ſummam operis continens.

CAPVT I. *VI Vaſconum nomine comprehendantur.* pag.2.

CAPVT II. *Variæ Cantabriæ deſcriptiones à recentioribus allatæ reijciuntur.* pag. 4.

CAP. III. *Vera Cantabriæ deſcriptio proponitur.* pag.8.

CAP. IV. *Quibus locis bellum contra Cantabros ab Auguſto & eius Legatis geſtum ſit.* pag.11.

CAPVT V. *Cantabriæ nomen ſub Gothis & Sarracenis Rioiæ attributum fuiſſe.* pag.16.

CAP. VI. *Regionem Vardulorum, Autrigonum & Cariſtorum à Vaſconibus occupatam videri & & de Cantabrorum variis cladibus.* pag.18.

CAP. VII. *De ſitu veteris Vaſconiæ & de populis à Strabone Iacetanis dictis, an iidem ſunt cum Lacetanis.* pag.22.

CAP. VIII. *De ſtatu Vaſconum, tempore Pœnorum & Romanorum in Hiſpania.* pag.25

CAP. IX. *Quo ſtatu vixerint Vaſcones Gothis in Hiſpania dominantibus. Item de clade ab exercitu Caroli Magni, ad Roncauallim, acceptâ.* pag. 28.

De

INDEX CAPITVM.

CAPVT X. *De moribus veterum Vaſconum.* pag.32

CAP. XI. *De lingua Vaſconum & an verum ſit illius nomina in* A *ſingulari numero, plurali verò in* AC *deſinere.* pag.35

CAP. XII. *De veteri lingua Hiſpanorum, an eadem eſſet cum hodiernâ Vaſconicâ, ſeu Vaſcâ. Ambroſij Moralis id abnuentis rationes expenduntur.* pag.37

CAP. XIII. *Auctoris ſententia de veteri Hiſpanorum linguâ.* pag.44

CAP. XIV. *Singularia quædam linguæ Vaſconicæ, déque vocabulorum Vaſconicorum declinandi & coniugandi ratione.* pag.57

LIBER SECVNDVS.

Tractationem de Vaſconibus Ibericis continens.

CAPVT I. *DE Nauarris eorumque Regione* NAVARRA *dictâ.* pag.73

CAPVT II. *De præcipuis Nauarræ regionis oppidis atque vrbibus.* pag.76

CAP. III. *De primo ordine, hoc eſt, Eccleſiaſtico, qui publicis conuentibus intereſſe ſolet, déque inſignioribus ſacerdotiis Nauarræ.* pag.91

CAP. IV. *De Nobilibus qui ſecundum Nauarræ ordinem conſtituunt. Déque eorum muneribus & dignitatibus.* pag.104

CAPVT V. *De Concilio ſeu Conuentu publico trium ordinum Nauarræ, & quibus de rebus in eo ageretur. Item de ritu Regum inaugurandorũ.* 112.

Universidad de Deusto
Biblioteca

CAP. VI. *De diuersis Nauarræ Iudiciorum Tribunalibus: item de eâ iurisdictione, quam Hermandatum vocant, & de Nauarrorũ moribus.* 120

CAP. VII. *De Iaccensibus populis & Aragoniæ Comitatu, item de Calaguritanis, déque SS. Hemiterio & Cheledonio, & Quintiliano Rhetore ac Prudentio poëtâ.* pag.132

CAP. VIII. *De reliquis Vasconiæ Ibericæ populis, Alauensibus scilicet, Biscainis & Ipuscuatibus.* p. 143

CAP. IX. *De origine Nauarræ Regni, ac de primis illius Regibus variæ diuersorum Authorum sententiæ examinatæ.* pag.175

CAPVT X. *De titulo Suprarbiensis Regis, quem nonnulli Scriptores primis Nauarræ Regibus tribuunt, déque fabulosis quibusdam, ab eisdem illorum Regum Historiæ insperſis.* pag. 200

CAP. XI. *Altera de primis Nauarræ Regibus opinio discussa.* pag. 223

CAP. XII. *Authoris sententia de antiquis Nauarræ Regibus, déque Eneconis primi Regis gente & patriâ, atque etiam de Aristæ cognomento ei ascripto.* pag. 245

CAP. XIII. *Primum stemma, progeniem Eneconis-Garsiæ ad Sanctium vsque cognomento Maiorem continens, additis in ea, quæ maximè ambigua sunt, obseruationibus.* pag. 267

CAP. XIV. *Alterum stemma quod posteros Sancij Maioris exhibet vsque ad Sanctium vltimum, cui Incluſi cognomen fuit.* pag. 303

CAP. XV. *Postremum stemma, quô reliquorum Regum stirpes, à Theobaldo I. huius nominis Nauarræ Rege, Campaniæ & Briæ Comite, vsque ad Eleonoram Reginam, Francisci Phœbi & Catharinæ auiam, describuntur.* 332

CAP. XVI. *Appendix stemmatis Regij Nauarrici, de insignibus Regum gentilitiis, cum Catalogo tam Proregum, qui cum summo imperio Nauarræ præfuerunt, quam Vexillariorum, Magistrorum Equitum, seu Constabulariorum & Marescallorum illius Regni.* pag. 354

CA. XVII. *Veterũ Aragoniæ atq; Bizcayæ Comitũ series.* 365

LIBER TERTIVS.

In quo speciatim de Vasconibus Aquitanicis agitur.

CAPVT I. *QVO tempore de Hispaniâ in Aquitaniam migrarint Vascones, de plurimis excursionibus ab ipsis in agrum Aquitanicum factis, & de variis ex eo illorum cum Francis dimicationibus.* png. 383

CAPVT II. *De Regione Nouempopulaniæ à Vasconibus occupata & de tempore huius occupationis.* p. 389

CAP. III. *De nominibus Vasconum, Vacceorum, Vasculorum & Basclorum, à variis authoribus ad designandos Vascos vsurpatis.* pag. 395

CAP. IV. *De Vascitaniæ seu Vascorum Regionis situ, & de illius gentis moribus ac de veteribus Principibus, Ducibus & Comitibus Vasconiæ Citerioris.* pag. 400

CAPVT V. *De situ Gasconiæ ac Gascorum moribus, & de Ducibus seu Comitibus qui iis vsque ad Caroli Calui tempora præfuerunt.* pag. 409

CAP. VI. *De Sancio citerioris Vasconiæ Comite à Gas-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

conibus in Principem seu Ducem electo, déque Mitarræ cognomento illi in quibusdam monumentis tributo, & de ipsius posteris, ac in eo Principatu successoribus. pag. 419

CAP. VII. *Series Comitum Burdigalensium, cum Catalogo Archiepiscoporum illius ciuitatis, & Episcoporum Condomiensium.* pag. 430

CAP. VIII. *Vasconiæ Aquitanicæ vetus in varios Comitatus & Vicecomitatus distributio, & de Regione* Gasconiâ *propriè dictâ, cum Catalogo Archiepiscoporum Ausciensium, & Episcoporum Vasatensium & Adurensium.* pag. 443

CAP. IX. *De Aquis Tarbellicis, ac de Aquitaniæ nomine, cum serie Vicecomitum Aquensium & Tartassiensium, & Catalogo Episcoporum Aquensium.* pag. 466

CAP. X. *Series Vicecomitum Leomanensium, cum Catalogo Episcoporum Lactorensium & Epilogo reliquorum Gasconiæ Vicecomitum, ac Dynastarum Lebretensium.* pag. 478

CAP. XI. *Series Comitum Fidentiacensium, Armaniacensium, Astaracensium, & Vicecomitum Fesensaguelli. Item de Comitatibus Gauræ & Magnoaci.* pag. 489

CAP. XII. *De Comitatibus Bigorræ & Conuenarum & de Gasconiâ Tholosanâ, cum Catalogis Comitum, Vicecomitum, atque Pontificum illarum Ditionum.* pag. 505

CAP. XIII. *De Comitatu Vasconiæ Citerioris, cum stemmate Fuxensium Comitum Bearni Regulorum & seriê Vicecomitum & Episcoporum illius Regionis.* pag. 539

NOTITIÆ

NOTITIÆ
VTRIVSQVE VASCONIÆ.

LIBER PRIMVS.

Præfatio summam operis continens.

VASCONVM *nomen celebre olim in Hispania citeriore fuit. Hi bello & militia clari cum Annibalem expugnatâ Sagunto victorem in Italiam sequuti fuissent, & sub eius signis diu aduersus Romanos strenuè militassent; interiecto tempore contra eundem, & Carthaginenses vtriusque Hispaniæ Imperio inhiantes vnà cum reliquis citerioris populis Romanos sibi societate & amicitia coniunxerunt: in quâ ipsi deinceps constantissimè perstiterunt, cum aliæ passim gentes mutato consilio à fide discederent, Romanosque eatenus armis & maleficiis lacesserent, quoad ab ipsis vincerentur. Gothis postea in Romanorum locum succedentibus, & vniuersa prouincia ab iis occupata, & velut sub iugum missa, ipsi nihilominus libertatem suam egregiè propugnarunt: Suos verò fines ita tutati sunt, vt etiam illatis vltrò bellis in proximas Autrigonum, Caristorum, Vardulorum, & Aquitanorum sedes proferrent. Sarracenos denique Hispa-*

niam cum innumerabilibus copiis ingressos, & fusis prælio Gothis vndequaque grassantes non modo sustinuerunt: sed etiam eosdem bello adorti Ducibus hinc Regibus Pompelonensibus, hinc Aragoniæ Principibus, ita continuis prœliis & multiplicatis stragibus per quadringentos circiter annos fregere, vt soli vnà cum Cantabris atque Asturibus, qui eadem sub Regibus Legionensibus alia ex parte præstabant, liberatæ Hispaniæ authores dici possint. Huius gentis res domi foriſque gestas exponere cum difficile sit, eo quòd nulla extent de illis conscripta vetera monumenta, summa tamen aliqua tradenda est, tum congestis iis quæ apud peregrinos Authores de eadem sparsa leguntur, cum descriptis Principum in ea familiarum stemmatibus, quatenus ea vel ex publicis tabulariis, aut ex priuatis optimatum aliquot scriniis eruere licuit.

Qui Vasconum nomine comprehendantur.

CAPVT PRIMVM.

VASCONVM nomine hîc comprehendimus etiam eos, quos vulgò Cantabros vocant: iam enim obtinuit vsus, non in scholis solùm inter grammaticos; sed etiam in publicis literarum monumentis apud celeberrimos nostræ & superioris ætatis scriptores, è quibus Iouium, Iulium, & Iosephum Scaligeros, Thuanum, Ferronum, Florianum Ocampo, Petrum Martyrem, M. Delrium, & Marianam nominare libet, vt quos Galli Bascos, seu Biscainos, Hispani Vascongados appellant (ij sunt propriè Vascones) Cantabri Latinè dicerentur, eorumque lingua quæ his Vascuenze; illis

Basca, aut Biscaina est, multumque à communi aliorum Galliæ atque Hispaniæ populorum sermone discrepat pro Cantabricâ haberetur: ideò fortè quòd Cantabris vicini sint & vt ab aliis Vasconibus distinguerentur, qui in illa Aquitaniæ parte, quæ antiquis Nouempopulania erat, collocati, hodie, leui literæ V in G mutatione Aquitanis admodum familiari, Gascones nuncupantur. Constat tamen à Floriano, Martyre, Mariana, aliisque Hispanicarum rerum scriptoribus non omnes prorsus qui ea lingua vtuntur, quæ ipsis Cantabrica est, Cantabrorum nomine comprehendi: sed eos duntaxat qui multis ab hinc annis Castellæ Regno contributi Viscaini, Alauenses & Ipuscuates dicuntur: At Ambrosius Morales lib. 8. cap. 53. lib. 11. cap. 63. & alibi passim Cantabriam prorsus cum Viscaia confundit: Lucæ verò Tudensi, qui & ipse Hispanus Scriptor circa annum Christi 1230. florebat, Cantabri sunt ij populi, qui Regibus Pompelonensibus suberant, Nauarri vulgò dicti; quorum regio magna ex parte veteri Vasconiæ respondet: ipsos denique Pompelonenses Reges non alio ferè nomine, quam Cantabriensium aut Cantabriæ Regum indigetat: cuius sententiæ accessisse videtur Prudentius Sandouallius in Catalogo Episcoporum Pompelonensium dum Pompelonem facit metropolim Cantabriæ, hancque Oceano, Pyreneis montibus, Ibero, Aragone, aut Gallico amnibus definit. Quantum autem hæ regiones à vera Cantabria absint, capite sequenti innotescet.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Variæ Cantabriæ descriptiones à recentioribus allatæ reijciuntur.

CAPVT II.

CANTABRIA à recentioribus variè describitur alijs alios fines ei assignantibus. Florianus Ocampo lib. 4. cap. 3. putat hoc nomine comprehensos esse Viscainos, Alauenses, & qui hinc totum illum tractum, qui ad Lucronium Rioiæ oppidum patet, incolunt: vbi etiam extare ait, hactenus Cantabriæ nomine vicum in edito colle, qui huic regioni nomen dederit. Florianum sequitur Garibaius lib. 6. cap. 27. vbi præteriam dictas ditiones, Ipuscuam & montanam Regionem illis adiacentem, Cantabriæ adscribit. Huic suffragantur Mariana, Ludouicus Nonius, Ambrosius Salazarius, aliique non pauci. Prudentius Sandouallius in commentario rerum Monasterij sancti Æmiliani à se edito fol. 56. his verbis illam describit. *La tierra de Cantabria llegaua hasta los montes vergidios donde estan el Monasterio de sant Millan, y boluia por grañon hasta la villa de Cereço y de alli tocaua en treuiño de suerte que lo-groño, que fue cabeça desta prouincia, Clauijo, Albelda, Viguera, Naiara y otros Lugares estaban en las entrañas de Cantabria cuya parte se llama agora Rioxa y antigamente Ruconia.* In quo sequutus est Rodericum Toletanum & Lucam Tudensem, qui Cantabriæ nomine Rioiam potissimum & circuniectas regiones intelligunt. Idem Sandouallius parùm sibi constans in vita Pelagij Regis pag. 85. de Cantabria verba faciens hæc habet: *Y no es como algunos pensaron lo-groño ni Nauarra ni Rioxa sino las montañas de Santillana val de buron desde san Vincente*

de la Barquera hasta Mier y Trasmiera bauando por el Rio Ezla hasta donde agora es sahagun y Carrion y era la cabeça donde residia el que tenia en honor y gobierno esta tierra la ciudad de Cea, que era grande y fuerte desdeque los Romanos fueron señores de Espãña. Ioannes de Puente in eo libro, cui titulus est. *De la Conuenientia de las dos Monarchias*, lib. 3. cap. 23. Cantabriâ contineri vult præter Ipuscuam, Alauam, Viscaiam, & Rioiam, Asturias de Santillana dictas vsque ad locum, cui nomen llanes, & quidquid terrarum ab Ibero amne ad montem Idubedam interiacet. Nos etsi certum Cantabriæ situm repræsentare vsquequaque haud possumus, affirmare tamen audemus maximo illos in errore versari, qui ipsam eisdem cum Viscaia, Alaua, Rioia, & Ipuscua finibus circumscribunt, quarum ne vna quidem vlli illius parti annumeranda est, quod veterum Geographorum præsertim Ptolemei, Melæ, & Plinij libros legentibus palam fiet, nam Ptolemeus septentrionale Hispaniæ latus describens, primos ab occasu ponit Artabros, & iuxta hos ad ortum Astures, mox Cantabros, deinde Autrigones atque Caristos & tandem Vardulos in confinio Galliæ: A Ptolemeo stant Mela & Plinius, nisi quod vterque Autrigones, ac Caristos sub Vardulis videtur comprehendere; quod si Cantabros admittimus in Viscaia, Alaua & Ipuscua, quæ vltimæ gentes à parte Pyrenei claudunt Hispanias, vbi terrarum sedes suas accipient Autrigones, Caristi, & Varduli, quas inter Cantabros, & Pyrenei iugi promontorium obtinere debuerant? Certè si verum attendimus Ipuscuates & Alauenses Vardulis & Caristis, at Viscainos & Bureuenses Autrigonibus, Rioianos denique Beronibus respondere comperiemus. Nam primò vt ab Ipuscuatibus & Viscainis ordiamur: Deuam fluuium per Ipuscuam labi nemo

Universidad de Deusto
Biblioteca

est qui nesciat: at eius ostia Ptolemeus in Caristis ponit: Mela autem hunc amnem Tritium Tobolicum Vardulorum oppidum (quod H. Coquus Mondragon esse putat) attingere affirmat. Idem Ptolemeus ostia fluuij Nesuæ, vel Neruæ (vtramque enim lectionem reperio in exemplaribus editis) ad Autrigonũ fines trahit, eundémq; per Autrigones & Origeuiones descendere, Mela author est: sed hunc amnem ipsummet esse, qui per Bilbao & Portugalete Viscaię oppida fluens non procul inde Oceano infunditur, ne ij quidem negant; quorum sententiam hîc oppugnamus, è quibus Florianus lib. 1. cap. 2. & Andreas Poça illius regionis incola in eo tractatu, cui *De las antiquas poblationes de España*, titulum fecit, Florianus quoque, Iacobus Galdastus, Garibaius, Iosephus Moletius, Tarapha atque Morales Flauiobrigam, quam Ptolemeus in Autrigonibus, Plinius in Vardulis collocat, in Viscaia statuunt, putantque fuisse vbi nunc Bilbao vel Vermeo vrbes sitæ sunt. Vt autem quod de Viscaia, & Ipuscua diximus, idipsum de Alaua pronuntiemus multis mouemur rationibus: nam & hæc regio in Vardulis erat (Bardyetæ & Bardyali vocantur Straboni) quorum fines etiam vlteriùs versus meridiem & occidentem processisse Alauâ, quemadmodum & Caristorum; ita vt proxima Pompelonensis ditionis loca contingerent, patet ex eo quod Ptolemeus Tullonium & Tritium Tubolicum Vardulorum ciuitates in eodem gradu latitudinis cum Pompelone locat & quod Author Itinerarij Antonino tributi, Asturicâ Burdigalam petentibus inter Viroueſcam, quæ adhuc nomen retinet in regione Burebæ & Pompelonem, post Vindeleiam & Deobrigam Autrigonum vrbes, post Beleiam item & Suissatium (quod Ptolemei Suessatium esse affirmat Çurita notis in Itinerarium)

Caristorum oppida, Tullonium & Albam Vardulorum ciuitates in itinere ostendit 47. tãtùm milliaribus passuum Pompelone distantes, quæ duodecim leucas nostras si æquant vix certè superant. Vnde manifestum fit, sancti Vincentij atque Lagardiæ oppida, quæ non ita pridem Nauarræ Regibus suberant, in Vardulis olim constitisse aut saltem sub Caristis, inter quos & Cantabros etiam ex hac parte inrerpositi erant Autrigones, (Allotrigæ, vt videtur, dicti Straboni,) latè vltra citraque Iberum effusi. Horum vrbs Viroueſca nunc l. circiter milliaribus passuum à finibus Alauæ distat Occidentem versus vnde, antequam ad Cantabros perueniatur, occurrit rursum Tricium aliud Vardulorum oppidum, teste Plinio, xi. mil. pas. à Viroueſca distans diuersum à Tritio Tobollico, quod in Vardulis Deuæ flumini insidere docuimus ex Mela & Ptolemeo, licet vtrumque confundat Çurita; diuersum item à Tritio Metallo, quod inter Beronum vrbes nominat Ptolemeus. Denique ne vel in Rioia Cantabros consistere patiamur prohibent Strabo & Ptolemeus, dum ille Cantabros Conisços Beronibus finitimos esse testatur: hic autem Autrigonibus ad meridiem statim Berones subiicit, quorum vrbem Variam ad traiectum Iberi amnis sitam Lucronium esse existimat Morales; At Garibaius & Çurita Varcam vicum modico à Lucronio interuallo situm. Aliam eiusdem gentis vrbem Tricium Metallum nomine Naiaram esse volunt Sampyrus Asturicensis, Rodericus Toletanus, Lucas Tudensis, aliique Nauarricarum rerum Scriptores: Çurita autem notis ad Itinerarium, manere adhuc Tritij nomen vico iuxta Naiaram, affirmat: Atqui cum hæc tria oppida, Lucronium, Varcam & Naiaram, hodie Rioia possideat, vnà cum circumiectis vicis atque agris Bureuam versus, quis tam

Universidad de Deusto
Biblioteca

cœcus qui non videat, Cantabrorum fines multis olim milliaribus ab Alaua & Rioia, abfuiſſe ? Quod autem Florianus atque eum ſecuti Garibaius, Sandouallius & alij plerique Cantabriam vrbem, caput gentis, in ora Iberi amnis, non procul à Lucronio, ſitam fuiſſe, arbitrantur, noménq; adhuc ſeruare locum, vbi condita erat, in edito colle, affirmant, nihil hoc ad veterem Cantabriam pertinet, cum nullus Author, antiquæ aut mediæ ætatis, huiuſmodi vrbis meminerit, conſtétque ex his, quæ iam diximus, Lucronij ſedem olim in Beronum & Vaſconum confiniis extitiſſe.

Vera Cantabriæ deſcriptio proponitur.

CAPVT III.

CVM ibi ab ortu inciperent ſedes Cantabrorum, vbi deſinebat regio Autrigonũ, non puto multùm à vero aberrabimus ſi Cantabriæ initium in eo tractu, qui à Villafrancâ montium de Oca dictâ ad portum Laredo nomine in Oceani Cantabrici littore poſitum excurrit, ſtatuamus: diſtat enim Villa-franca duabus tantum leucis Viroueſcâ Autrigonum oppido: Laredo autem quatuor circiter leucas recedit à Neſua eiuſdem gentis fluuio: Ad Occidentem verò Cantabriam finiemus, non vico ſanctæ Iulianæ, vt Sandouallius, neque portu Ilanes nuncupato, vt Ioannes à Ponte, nec denique Saliâ flumine (vulgo *Rio de Sella*) vt voluiſſe videtur Fredenandus Pintianus noris in Mealm, fretus vt putat authoritate ipſius Melæ & Plinij, ſed vlteriùs æſtuario maris Luarca dicto, & ſpatio illo terrarum, quod inde ad locum, qui *Tierra de Vierço* dicitur & montes contiguos, tendit: A Luarca enim vſque

vſque ad fluuium illum, qui in confinio Aſturiæ atque Galiciæ, Caſtropolij & Ribadei oppida interfluit, ſex circiter leucarum eſt interuallum, quem fluuium Melſum Strabonis eſſe arbitramur, cum haud alius in ea regione occurrat, cui melius verba Strabonis conueniant: à Melſo autem Aſturiæ fluuio parùm diſtare Noegam vrbem & in propinquo eſſe Oceani æſtuarium, quod Aſtures à Cantabris diuidit, author eſt idem Strabo. Porrò è montibus illis, qui terram de Vierço circumſtant, oritur Silus fluuius, qui cum Minij aquas augeat inter eius fontes cenſeri poteſt: quod ſi quem ſubeat mirari Cantabriæ fines à nobis tàm latè ad Occidentem porrigi, perpendat velim à Poſſidonio, apud Strabonem lib. 3, caput Minij amnis ad Cantabros referri; ab Oroſio quoque lib. 6. cap. 21. Medullium montem, qui ad eamdem gentem pertinet, Minij aquis annecti: quod niſi de Silo intelligas, qui naſcenti Minio miſcetur, producendi erunt Occidentem verſus adhuc multò latiùs veteris Cantabriæ fines ad intimam vſque Galliciam, vbi hodie Minij fontes exiſtere nemo eſt qui neſciat. A Septentrione alterum Cantabriæ latus excipiebat Oceanus: alterum verò ad meridiem deſcendebat in planam regionem, quæ montibus Ouetanis ſubiecta eſt, atque per agrum Legionenſem & pagum illum, vbi nunc terra de Campos eſt, Legione vrbe & Vaccæis ac Turmodigis populis ad dexteram relictis, penetrato q; Idubedâ monte, perueniebat ad proxima Beronibus loca, quibus locis, referente Strabone, habitabant olim Cantabri Coniſci, aut Coniaci dicti: niſi Concanos legere malis apud Strabonem cum Delrio notis in Hypolitum Senecæ: quin & vlteriùs ex hac parte proceſſiſſe Cantabros ad confinia ſcilicet Intercatiæ, Telæ, & Pintiæ vrbium, quæ Vacceorum gentis erant, coniicere quis poſſet

ex eo, quod Author Itinerarij, Asturicâ Cæsaraugustam per Cantabriam iter facturos, per ea oppida ducit. Cæterum in illâ planitie, vbi nunc est terra dicta de Campos, sita erat Amaya vrbs Cantabriæ, tempore Gothorum Regum, non ignobilis vel potius arx primaria, vt ex Chronico Ioannis Biclarienſis colligere licet, nec procul inde tempore Romanorum Camarica alia eiusdem regionis vrbs: si quidem, vt sentit Çurita, eadem est cum Camala, quam author Itinerarij in itinere, quod à Viroueſca Legionem tendit, collocat. Alias præterea vrbes in Cantabria memorat Ptolemeus, Concanam, Ottauiolcam, Argenomeſcum, Vadiniam, Vellicam, (hæc Belgica est Oroſio lib. 6. cap. 2.) Iuliobrigam & Moroecam, quibus Strabo lib. 3. ex Aſclepiade Myrleano, addit Opſicellam à Laconibus, vt credit, conditam, quod miror Ludouicum Nonium, cap. 44. ſuæ Hiſpaniæ, Iuliobrigæ tribuere, contra Strabonis authoritatem, quam nihilominus eo loco vſurpat. Arracilli etiam oppidi meminere Florus lib. 4. cap. 12. & Oroſius vbi ſupra, quod tempore belli Cantabrici ab Auguſto Cæſare captum atque dirutum est; Vrbem denique maritimam Noegauceſiæ nomine deſignat Ptolemeus, cuius nomen licet à vulgatis editionibus Latinis Ptolemei abſit, extat tamen in manuſcripto exemplari Græco Bibliothecæ Regiæ Pariſienſis. Portum inſuper Cantabrorum nomine Victoriæ Iuliobrigenſium celebrat Plinius xl. mil. paſſuum à fontibus Iberi diſtantem. Idem author lib. 3. cap. 3. quatuor tantùm populos Cantabriæ agnoſcit è quibus ſolos memorat Iuliobricenſes. Iuliobrigam Garibaius lib. 6. cap. 22. & H. Coquus in tabulâ Hiſpaniæ, putant fuiſſe in ea regione, vbi nunc est Aguilar de Campo, quorum ſententia mihi nequaquam aſpernanda videtur, cum non multùm hic locus diſtet à

fontibus Iberi, quem Plinius lib. 3. cap. 3. non procul à Iuliobriga oriri ait, ac de cætero in amœna planitie iaceat; Andreas tamen Poça libro quem *de antiquo idiomate Hiſpanorum* ſcripſit. Santander oppidum in Oceani littore ſitum eſſe mauult. At ego eò loci non tàm Iuliobrigam ipſam poſitam fuiſſe exiſtimo, quàm portum Victoriæ Iuliobrigenſium, quem xl. mil. paſſ. diſtare ab Iberi fontibus obſeruat Plinius. Cæterùm omni prorſus ratione carent, qui Iuliobrigam cum Lucronio Vaſconum oppido confundunt, cum multis milliaribus hic locus diſtet à vetere Cantabria & ab Iberi fontibus. Celebrat etiam Plinius fluuium Cantabrorum Sadam, vel Sangam, quem eundem cum Salia Melæ eſſe perſuaſum est Pintiano. Saliam autem ipſummet eſſe, qui hodie *Sella* indigenis dicitur, arbitratur Morales lib. 13. cap. 2. Plures itidem fluuios in hac regione agnoſcit Mela, à quibus tamen nominandis abſtinet, eo quod noſtro, vt ait, id est Latino ore concipi nequeant, niſi quod obiter Saurij meminit, quod præter Cantabros Salenos etiam alluere teſtatur, hic forſan est, qui hodie Piſuerga Hiſpanis dicitur, & à Salenis populis manſiſſe videtur nomen Saldañæ vrbi inea regione.

Quibus locis bellum contra Cantabros ab Auguſto & eius Legatis geſtum ſit.

CAPVT IV.

EXPOSITO ſitu Cantabriæ, quantum in tam obruta vetuſtatis caligine facere licuit, operæ pretium facturi videmur, ſi quâ parte bellum Cantabricum, olim ab Auguſto Cæſare geſtum fuerit excutiamus: ſunt enim variæ

hac de re Authorum ſententiæ, quarum pleræque, quia cum iis quæ capite ſuperiori aſſeruimus, pugnant, ruere illa neceſſe eſt, niſi hæ conuellantur. Carolus Nauarræ Princeps bellum Cantabricum ſcribit fuiſſe geſtum in Nauarra inter Eulatem ſcilicet & Ameſcuam, non longè à Peralta vico: hunc ſequitur P. Antonius Beuterus lib. 1. cap. 23: ſed quemadmodum hæc opinio nullo nititur veræ hiſtoriæ fundamento, ſic toto cœlo aberrat Garibaius lib. 6. cap. 27. vbi illud ad Ipuſcuam patriam ſuam trahit ductus affinitate vocum *Vinnij* vel *Vindij*, *Medullij* ſeu *Edullij*, *Segiſamæ*, & *Arracilli*, quæ in huius belli narratione occurrunt cum nominibus *Hirnio* vel *Hernio*, *Menduria*, *Beiçama* & *Arrexil*, quæ etiamnum in Ipuſcua durant, quamquam, vt verum fatear, Garibaius huius ſententiæ non tam Author, quam comprobator fuit: illam enim, iam ante, traditam reperio à quodam nobili Ipuſcuate in libello inedito cui titulus, *Recopilation de Coſas de Guipuſcua* his verbis: *Oydia ſe veen veſtigios en lo mas alto llamado Aldaba y aßi ſe vee oy en dia en mucha diſtantia que cae todo cerea Beiçama donde Octauiano aſſentò ſu Real y auiendo expugnado el lugar de Regil los Cantabros ſubieron à la montaña Hiernio que aora llaman ermioa.* Et paulò pòſt. *Hazeſe mention de Beiçama y hurriſtil haſta oy retienen ſus nombres y del monte de Medulia que agora ſe llama Maduria y de Hurnio llamado comme es dicho Hernio de los quales hizo mention Nebricenſe y todo ello Cae en Guipuzcoa quaſi en medio della.* Sed, amabo, quantum abit vox Vindij ab Ernio, Medullij à Maduria, Segiſamæ à Beiçama, & Arracilli à Rexil. Deinde cum Medullium montem Minio flumini imminere dicat Oroſius, quomodo hoc Maduriæ Ipuſcuæ monti conuenire poteſt, qui octo ad minus dierum iter à Minio diſtat? Certè cum ex

Dione, Floro & Oroſio perſpicuum ſit hoc bellum in ipſa Cantabria geſtum eſſe, nequicquam hi Authores ad Ipuſcuam, quæ ad Vatdulos ſpectat, trahunt: vt inde ſuæ genti magnanimitatis famam concilient: tutior multo ſententia Moralis videtur, qui lib. 8. cap. 57, bellum hoc, aut potius bella à Legatis Auguſti geſta fuiſſe circa oppidum Gijon & Vallem de Coraco dictam, non procul à Monaſterio beatæ Mariæ Couadongæ, colligit ex veteribus ſepulchris & inſcriptionibus, quæ non ita pridem iis locis extabant: quamquam, ne quid diſſimulem, non tam contra Cantabros quàm contra Aſtures ibi dimicatum putat, ideò ſcilicet, quia vtrumque locum in regione Aſturum, vti nunc, ſic olim fuiſſe exiſtimat, cuius tamen contrarium ex iis, quæ ſupra attigimus, clarè elucet. Nunc vt de Vinnio & de Medullio montibus aliquid dicamus, Vinnium quidem, inter veteres ſcriptores Ptolemeus, inter recentiores verò Florianus, Coquus & Poça in medio Aſturiarum collocant, vbi montes, præ cæteris Hiſpaniæ, in immenſam altitudinem exſurgere notant Morales & Sandouallius. Vtriuſque verba digna ſunt quæ hic referantur, Morales lib. 13. cap. 2. *Dos leguas Pequeñas deſtas, dos poblationes de cangas en à quella ſierra llamada Auſeua eſta la cuenca llamada Couadonga.* Et paulò pòſt. *Eſta eſte ſitio dentro de las montañas llamadas de Europa à las vertientes, que ya ſon de Aſturias, porque ſieudo eſtas ſierras las muy celebradas en Caſtilla con ſolo nombre de montañas, por à quella parte que ſierran los llauos del Reyno de Leon, las llamaban communamente de Europa, y parten con ſus cumbres las Aſturias de Ouiedo y Santillana, Aſsi que ſiendo todas las vertientes del medio dia, del Reyno de Leon: las Setentrionales que van luego à la mar, ſon de ambas Aſturias: y aunque no es poſsible dar à entender del todo con palabras la eſtrañeça de*

Universidad de Deusto
Biblioteca

aquel ſancto Lugar, por lo fragoſo de la ſierra, por lo brauo y eſpantoſo de la roca y por las grandes marauillas que en el ſe repreſentan à quien attentamente lo conſiderara: mas toda via proſiguiendo ſe aqui llañamente la deſcription, ſe comprehendera mucho de lo que ay en todo, &c. Sandouallius autem in eo libro quem de Monaſterio ſancti Toribij conſcripſit; his verbis montes iſtos deſcribit. *La prouincia de Lieuana es vna de las montañas mas aſperas de Eſpaña cuyas ſierras particularmente las que llaman de Europa à viſta del mar de ſan Vincente de la Varquera, parece que llegan al Cielo llaman ſe Aſturias de Santillana o ſanta Iuliana, es tierra fertil de pan &c. No tiene grandes poblationes de Lugares que el Mayor es la villa de Potes que tendra docientos vezinos, mas ay ſolares muy antigos de Caſas muy nobles de Hidalgos y Caualleros: no ſe ſabe que los Mores granaſſen eſta tierra, antes parece que no llegaron à ella, ny era poſsible por ſu mucha aſpereça, y aſsi ſe conſeruaron en ella ſus antiquiſsimos moradores, y della commenço Don Pelayo la reſtauration de Eſpaña ſaliendo contra los Moros que le acometieron por Couadonga tierra alli vezina.* Idem in vita Pelagij Regis pag. 85. *Por ſer eſta tierra tan braua* (loquitur de Cantabria) *y del gouierno de Faſila padre de D. Pelayo, acogio ſe en ella D. Pelayo huyendo de Vitiza, y agora ſe valio en ella lleuantando ſe contra los Moros recogiendo los Chriſtianos que tunieron animo para reſiſtir al enemigo y ſe hizieron fuertes en Valdeon y en Couadonga y en otros montes aſperiſsimos donde no podian yr grueſſos exercitos.* Medulium autem montem, ſi in orâ Galliciæ vbi conſtituitur ab Oroſio inueſtigemus, reperiemus ſupereſſe adhuc veſtigia huius nominis circa terram de Vierço dictam & Sili fluminis caput, quod Minium ex parte componit, vt teſtimonio ipſius Moralis conſtare poteſt; hæc enim habet in tractatu deſcriptionis Hiſpaniæ

fol. 46. *Eſta à la ſalida de Galicia* (loquitur autem de monte inſigni qui olim auri argentique venis abundabat) *en la tierra llamada el Vierço, no lexos de Vila-franca, y muy cerca del inſigne Monaſterio de Cerracedo de la Orden de Ciſter, es encima de la Ribera del Rio Sil cuyas comarcas ſon muy celebradas en Plinio por muy abondoſas de oro, que todo lo demas, llaman aquella montaña de las Medulas.* Minij autem nomine etiam Silum comprehenſum fuiſſe à veteribus, ſuprà diximus, nec ratione id caret, cum Minio (vnde nomen amni datum teſtatur Iuſtinus lib. 44.) magis abundet Silus quam alij fontes Minij amnis, teſte Morale vbi ſupra fol. 48. his verbis. *Pues al rio Miño ſe le dio el nombre deſte metal o color que en latin ſe llama Minium, los Gallegos Dizen agora que ſe le dio ſin Razon al rio el nombre, pues no ſe halla en ſus riberas el vermellon ſi no en las de otro rio llamado el Sil, que entra en el.* Porrò fruſtra ſunt, qui Segeſamam, vbi Auguſtus Cantabriam aggreſſurus, caſtra poſuit, alibi quam in Vaccæis quærunt (erat hic populus vicinus Cantabris) nam Segiſamam vrbem Vacceorum agnoſcunt Polybius apud Strabonem, & Ptolemeus lib. 2. cap. 6: Idem Morales lib. 8. cap. 57. putat Auguſtum Cæſarem bellum, quod contra Cantabros cœperat, aduerſus Callaicos, aut Gallecos proſequutum, perſuaſus verbis Oroſij, qui lib. 6. cap. 21. Cantabris ad Vellicam & Arracillum fuſis, Antiſtium & Firmium Legatos vlteriores Galleciæ partes, quæ montibus ſyluiſque & Oceano terminantur, magnis grauibuſque bellis perdomuiſſe narrat: Sed hic Oroſium non de Gallecis populis, qui iam pridem pacati erant, nihilque tunc mouebant, ſed de ipſiſmet Cantabris loqui, qui Vellica & Arracillo pulſi, ad inacceſſa & prærupta loca montium ſuæ regionis, quæ ad Galleciam vergunt, conceſſerant, facilè iudicauerit

Universidad de Deusto
Biblioteca

quisquis verba Orosij ritè expenderit; præcipuè si cum iis, quæ de eodem bello scripsere Dio atque Florus, conferantur. Galleciæ autem ideò mentio iniecta est ab Orosio, quod totum trans Durium tractum versus Septentrionem & Astures, Cantabrosque Callaicam vocabant veteres, teste Strabone lib. 3. quin & ipsos Cantabros & Astures Galleciæ portionem fuisse affirmat Orosius. Ex iam dictis perspicuum esse arbitror Cantabriam veterem maximam partem Legionensis Regni ambitu suo complexam fuisse, vtramque scilicet Asturiam tam de Santillana quàm de Ouiedo dictam, vnà cum terra de Campos, & parte Legionensis agri & Castellæ veteris, quibus in locis ac præsertim circa Ausevam & Couadongam, quæ Vindij montis partes sunt, cum Pelagius prima Regni sui fundamenta iecerit adiutus ope incolarum & aliorum Christianorum, qui eò tanquam ad tutissimam arcem confugerant, videtur tandem Cantabrorum virtus, quæ iam à tot seculis inter mortua & quasi sepulta iacebat, in hoc pereuntis Hispaniæ momento commodùm reuixisse.

Cantabriæ nomen sub Gothis & Sarracenis Rioiæ attributum fuisse.

CAPVT V.

NON tamen iisdem semper finibus stetere Cantabri: Etenim cum Cæsar Augustus eos post decennale bellum vicisset, de montanis locis in campestres transtulit, vt ex Dione & Floro liquet; quorum vterque cum de regione in quam translati sunt, sileat, quidni suspicemur eos in Beronum & Turmodigorum conualles proximas, necnon ad vltimas desinentis Vasconiæ oras, descendisse; indéque

indéque nomen Cantabriæ huic tractui communicatum. Certè non video quò opportunius hanc gentem efferam & contumacem, traducere potuerit Augustus, quam ad illos tres populos, quos semper pacatos & fidos experti sunt Romani. Vt vt sit, certum est iam à tempore Gothorum Regum Rioiam & confinem agrum ad Iberi ripam vsque Cantabriæ nomen vsurpasse. Author namque vitæ sancti Æmiliani huius nominis Monasterium, in media Rioia positum, tempore cladis Cantabricæ à Leuuigildo Rege illatæ, excidisse affirmat, illudque excidium sancto viro diuinitùs reuelatum fuisse. B. quoque Ildefonsus in Commentario rerum à Rege Vuambâ gestarum, hunc Regem narrat, cum expeditionem contra Vascones suscepisset, ad eos debellandos in partibus Cantabriæ substitisse: Rodericus Toletanus & Lucas Tudensis, Sanctio Garciæ Pompelonensi Regi, Innici nepoti, tribuunt Cantabriæ armis acquisitæ laudem, ob partas Nageram & Vigueram Rioiæ vrbes; Iberus quoque amnis, qui Vasconiam prę-terlabitur, ideóque aliàs Vasconis cognomentum tulit apud Prudentium in Hymno Laurentij Archileuitæ & Festum Auienum, Cantaber amnis dictus est Eulogio in epistola ad Vuiliesindum Pompelonensem Episcopum. Itidémque Garciæ Pompelonensi Regi, in quodam diplomate anni 946, apud Sandouallium in historia Monasterij sancti Æmiliani §. 39. Quod si antiquiora tempora reuoluas, vnde hoc vt Calagurritanos, qui verè Vascones erant, Iuuenalis satyra 15, nunc Vasconum, nunc Cantabrorum nomine designet, nisi fortè ex vnius gentis, circa eum tractum cum altera permistione? Hinc puto satisfiet Floriano, Garibaio & aliis, Cantabriam vrbem fuisse, non procul ab Ibero

sitam contendentibus, si dixerimus extitisse quidem (siue vrbs siue arx illa fuit;) sed post deuictos ab Augusto Cantabros, vel ab iisdem in hanc oram translatis, conditam, vel (quod magis crediderim) longo post interuallo temporis, à Regibus Pompelonensibus, contra Sarracenorum citra Iberum irruptiones, munitam.

Regionem Vardulorum, Autrigonum & Caristorum à Vasconibus occupatam videri & de Cantabrorum variis cladibus.

CAPVT VI.

NON deerunt fortè qui minus probent quod Viscainos, Alauenses & Ipuscuates, strenuas & bellicosas gentes, à Cantabris abiudicem, perinde quasi eo ipso obscuris & imbellibus Autrigonum, Caristorum & Vardulorum populis, veniant ascribendi. Mihi verò non hæc stat sententia; quin potius existimo horum populorum genus magnâ ex parte, vnâ cum nomine, iampridem excidisse, eorumque patriam à gente aliqua forti, & pugnaci occupatam tempore Gothorum Regum: hactenus enim stetit Vardulorum nomen (sub quo etiam Autrigones & Caristos comprehensos fuisse suprà docuimus:) nec quod sciam vllus Author, Idacio ętate posterior, huius populi meminit: At quorsum, inquies, si in Vardulorum sedibus nouos incolas admittere expedit, Cantabros inde excludimus habitatione proximos, viribus potentes & inuadendis vicinis regionibus iam à tempore Romanorum assuetos? Ideò certè quia iis bellis, quæ cum Augusto Cæsare atque eius Legatis

gessere, ita totum Cantabricæ gentis robur interiit, vt exinde nihil vnquam generosum, nihil tanta gente dignum exequi aut meditari ausi sint: quinimò destituta suis cultoribus regio, patuit iniuriis & irruptionibus exterorum. Nec moueor vanis quorumdam Ipuscuensium scriptorum sermonibus, Cantabros (cuius gentis nomine designari se putant) numquam à Romanis victos fuisse contendentium; illius autem belli, quod Augustus Cæsar contra eos susceperat, aleam omnem trecenorum vtrimque militum certamini permissam, victores Cantabros effeciisse, déque eo bello ipsummet Augustum v. libros edidisse quorum adhuc, si Deo placet, extare fragmenta in Biscaiâ iactant: sunt enim hæc mera vigilantium somnia, nec aliâ refutatione indigent, quàm quod, nullo certo authore, ex obscura ignobilium quorumdam scriptorum officinâ prodeunt & cum his, quæ de hoc bello ab antiquis & fide dignis historicis Dione, Floro atque Orosio tradita sunt, ex diametro pugnant: quod vt clariùs liqueat ipsorum verba hîc referre non pigebit. Dio itaque lib. 53. postquam de Cantabris atque Asturibus, à Carisio & Caio Furnio Augusti Legatis, acie victis & in seruitutem redactis verba fecit, hæc subiungit. *Cantabrorum pauci viui in hostium potestatem venerunt, nam cum de libertate desperassent, vitâ quoque contemptâ, incensis munitionibus se ipsos interfecerunt aut vnà conflagrarunt, alij publicè sumpto veneno obierunt, ita maxima ac ferocissima pars Cantabrorum perijt*: Et eodem libro, defectione eorum qui in eo bello capti & posteà, dominis suis interfectis, domum reuersi fuerant, expositâ; quid Agrippa, sumptâ in eos expeditione gesserit, his verbis declarat. *Cantabros, qui essent militari ætate, omnes propè deleuit: reliquos dearmauit*

Universidad de Deusto
Biblioteca

& de montanis locis in campestres transtulit. Florus quoque lib. 4. cap. 12. & Orosius lib. 2. cap. 21. postquam de prœlio ad Belgicam facto, in quo Cantabri ab Augusti Legatis fusi fugatique fuerant, ac de Arracillo oppido expugnato, obsessoque Medullio monte egere, his verbis narrationem istius belli concludunt. Flori verba; *Postquam extrema barbari vident certatim igne, ferro inter epulas venenoque, quod ibi vulgò ex arboribus taxis exprimitur, præcepere mortem, sæque pars maior à captiuitate quæ videbatur vindicauere. Hæc per Antistium, Firmium, Agrippam Legatos hybernans in Tarraconis maritimis Cæsar accepit, ipse præsens hos deduxit montibus, hos obsidibus adstrinxit, hos sub coronâ iure belli venundedit:* Orosij verba; *Itaque vbi se gens hominum trux naturâ & ferox, neque tolerandæ obsidioni sufficientem, neque suscipiendo bello parem intelligit, ad voluntariam mortem seruitutis timore concurrit, nam se pænè omnes certatim igne, ferro aut veneno necauerunt.* Sed & longo, ante Augusti ætatem, interuallo, Cantabros à Romanis subactos fuisse discimus ex his Flori lib. 48. Epitomes Liuianæ verbis, vbi de P. Cornelio Æmiliano hæc tradit. *L. Lucullus Consul, cui Claudius Marcellus successerat, pacasse omnes Celtiberiæ populos cum videretur Vacceos, Cantabros & alias regiones, & iterum alias incognitas nationes in Hispaniâ subegit.* Mansisse autem eos exinde in fide Romanorum, vsque ad bellum ciuile inter Pompeium & Cæsarem exortum, ipsius Cæsaris lib. 1. de bello ciuili verbis edocemur, quæ sic habent; *His rebus constitutis equites auxiliaque toti Lusitaniæ à Petreio, Celtiberis, Cantabris, Barbarisque omnibus qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur:* An autem potiori conditione aut fortunâ sub Gothis vixerint quam sub Romanis, ea quæ mox dicturi sumus demon-

strabunt. Auctor est Idacius, in Chronico, non ita pridem, à Iacobo Sirmundo edito, temporibus Auiti Imperatoris & Martiani (circa annum nempe Christi 455.) Herulos mari aduectos per Cantabriæ & Varduliæ loca maritima impunè grassatos fuisse: vniuersam autem Cantabriam, non ita multò post, ab extraneis gentibus occupatam fuisse, eosque qui occuparant, à Leuuigildo Rege pulsos, discimus ex Ioanne Biclarensi: eamdem rursus à Francis captam & possessam fuisse, eorumque duce Francione mortuo, in potestatem militum Constantinopolitani Imperatoris deuenisse, & tandem iis vi armorum eiectis, à Sisebuto Rege Imperio Gothorum annexam, affirmant Fredegarius cap. 33. sui Chronici atque Aymonius lib. 4. cap. 13. historiæ Frãcicæ: Tempore denique Vuambæ Regis Vascones impressione factâ eamdem inuasisse, testatur Roderic. lib. 3. cap. 3. Nulla itaque ratio suadet vt Cantabros domi ad proprios tuendos lares imbecilles, aliò victricia arma intulisse credamus & longè expeditius videtur, istud Varduliæ armis partæ facinus finitimis Vasconibus tribuere; quorum vires regnantibus in Hispania Gothis integrę erant; ideoque seu odio Gothorum, seu studio propagandorum finium, frequentes in vicinas regiones excursiones faciebant. Occurrunt insuper alia huic sententiæ confirmandæ argumenta non leuia, à ratione nominis, similitudine morũ, & cõmercio vnius linguæ inter vtramq; gentem desumpta, namque tres illos populos Biscainos inquam, Alauenses & Ipuscuates Galli vno nomine Bascos appellant, quæ vox solo declinandi & pronuntiandi modo à nomine Vasconum discrepat Hispani autem ipsos Vascongados, eorum autem linguam Vascuence nominant, ab iisdem Vasconibus ductâ vtrâque denomina-

tione. Habitu autem & moribus, quantum cum reliquis Vasconibus consentiant, norunt qui in iis regionibus diutiùs versati sunt. Accedit authoritas Ioannis Biclarensis & Sebastiani Salmanticensis, è quibus hic bellum, quod Froila Rex Legionensis huius nominis primus contra Vascones gessit, contra Alauenses speciatim gestum fuisse indicat, dum Adefonsum Froilæ filium, è regno à Mauregato deiectum, Alauam ad propinquos matris suæ aufugisse commemorat; mater enim Adefonsi nomine Munimina è gente Vasconum erat, eamque Froila pater bello Vasconico captam sibi coniugio copulauerat, teste eodem Sebastiano; Biclarensis quoque, cum Leuuigildum Regem anno Regni sui 13. partem Vasconiæ occupasse & ciuitatem quæ Victoriacum nuncupatur, ibi condidisse narrat, Vasconiæ nomine Alauam videtur designasse: si quidem in hoc pago duntaxat & nusquam alibi in totâ Vasconiâ, extat ciuitas huius nominis, quam multis post sęculis à Sancio Pompelonensi Rege cognomento Sapiente instauratam fuisse crediderim, non autem de nouo conditam, vt volunt aliqui.

De situ veteris Vasconiæ & de populis à Strabone Iacetanis dictis, an iidem sint cum Lacetanis.

CAPVT VII.

VASCONIA olim sita erat vbi nunc Nauarra, latiùs tamen patebant eius fines quam hodiernæ Nauarræ: si quidem trans Iberum continebat Calagurrim & Graccurim (quæ vrbs non multùm distabat à territorio oppidi quod nunc Alfaro dicitur:) à meridie

verò veterem Comitatum Aragoniæ; at à Septentrione attingebat Oceanum Cantabricum in ea parte Ipuscuæ vbi nunc Fontarrabia est. Et de Calagurri quidem eam in regione Vasconum fuisse testantur Strabo & Ptolemeus qui eam Calagorinam vocat, quibus suffragatur Iuuenalis sat. 15: De Graccuri verò author nobis est idem Ptolemeus qui eam inter Vasconum vrbes enumerat; à Septentrione autem ad Oceanum vsque processisse, hinc colligitur quod Manlasci fluuij ostia in Vasconum regione ponit idem Ptolemeus (licet in hoc non consentiat cum vulgatis editionibus, manuscriptum exemplar Ptolemei, quod in Bibliotheca Regia asseruatur, ibi enim hic fluuius Vardulis non autem Vasconibus tribuitur:) Strabo quoque Idasunam vrbem Vasconum, vel potius Oidassunam, vt habent quidam scripti libri, teste eruditissimo Casaubono, ad ipsum Oceanum sitam esse affirmat, qui situs hodie Fontarrabiæ oppido non malè conuenit; conditum enim est in littore ferè Oceani, alluiturque fluuio qui etiamnum Vidassonis nomen seruat, idemque videtur esse cum Easone Melæ. Iam quod spectat ad Comitatum Aragonensem, hunc in Vasconibus fuisse clarum est ex Ptolemeo, qui Iaccam, caput eius regionis, inter Vasconum vrbes enumerat. Porrò qui Iaccetanos Strabonis ab hac vrbe deducunt, longè errant; hinc enim procul aberant versus meridiem & ad eam partem Aragoniæ, vbi Ilerda vrbs, (nunc Lerida) sita erat, vergebant, vt tam ex Strabone quam ex Ptolemeo cognoscimus: Itaque Iaccetani spectabant ad eam Hispaniæ Tarraconensis partem, vbi hoc tempore desinit Aragonia & incipit Catalonia; erantq; interiecti, Vascones inter & Iaccetanos, Ilergetes, vt ex descriptione Ptolemei clarè liquet, quos

Universidad de Deusto
Biblioteca

autem Strabo Iaccetanos vocat, eosdem esse cum Lacetanis, quorum frequens apud Cæsarem, Liuium & Plinium mentio, sensit Interpres Ptolemei, itidemque Fluuius Vrsinus notis ad librum 1. Cæsaris de bello ciuili, quibus ego libenter subscribo; in eo tamen quod Vrsinus mendum subesse putat in vulgatis Cæsaris, Liuij atque Plinij codicibus, legendumque existimat Iaccetanis pro Lacetanis, fretus authoritate Strabonis & Ptolemei, qui hanc vocem à litera I, incipiunt, Ego contra censeo, emendandum scilicet Strabonis locum legendumq; apud eum Lacetani pro Iacetani, & similiter apud Ptolemeum: nam cum semel tantum aut bis apud Strabonem hæc vox Iaccetani reperiatur, Ptolemei verò exemplaria varient (nam pleræque editiones Accetani habent non Iacetani) vocabulum autem Lacetani sæpius apud veteres Authores occurrat (siquidem illud omnia ferè Cæsaris, Liuij & Plinij exemplaria retinent) propius verò est vnius literæ mendum in vnicum Strabonis locum irrepsisse, quam in tot aliorum Authorum libros. Lacetanos autem proximos fuisse Ilergetibus, adeò vt etiam sæpè pro vna eadémque gente vsurpentur, discimus ex Liuio decadis 3. lib. 8. Idem author, Lacetanos finitimos facit Ausetanis, qui Iberi ripas accolebant. Vrbes Vasconum enumerat Ptolemeus, præter iam dictas Iturissam, Pompelonem, Biturim, Andelusium, Nementurissam, Curnonium, Bascontum, Ergauiam, Tarragam, Muscariam, Setiam & Alauonam. Iturissæ situs in pago Vastanensi quærendus est, circa vicum qui sancti Stephani Lerinensis nomen obtinet, non autem in aduersâ plagâ ad meridiem, vt voluere interpretes Ptolemei & Andreas Scotus in Melam, neque circa Tolosetam in Ipuscuâ, vt sensit Gastaldus, eumque sequutus

quutus Moletius. Plinius lib. 3. cap. 3. in recensendis his populis, qui Cæsaraugustani conuentus erant, meminit Cascantēsium, Graccuritanorum, Arocelitanorum, Calaguritanorum, qui Fibularenses cognominantur, Carensium, Ergauicensium, Iturissensium & Ilumberitanorum, quos omnes hactenus Nauarra complectitur, seruatis veteribus appellationibus, si Graccuritanos excipias, Ergauicenses & Iturissenses, quorum primos circa Alfarum oppidum collocauimus, (Falluntur enim qui ad Agredam trahunt) proximi fortè ab Arga fluuio nomen acceperunt, at postremi dici nunc posse videntur Vastanenses: Iturissæ enim situm in iis partibus fuisse discimus è Mela, Ptolemeo & Authore Itinerarij. Cæterùm posterioribus seculis, mutata est aliquantum Vasconiæ facies; nam Gothis in Hispania rerum potientibus, cum Vascones neque eorum Imperium ferre possent, neque satis eis virium ad resistendum, æquis locis, ipsorum potentiæ suppeteret, dimissâ planâ regione in suos se montes receperunt, indéque ad proximas Vardulorum, Autrigonum & Aquitanorum montanas regiones se effuderunt.

De statu Vasconum, tempore Pœnorum & Romanorum in Hispania.

CAPVT VIII.

QVIS status esset Vasconum, ante aduentum Pœnorum in Hispaniam, incompertum est: at ab eo tempore & post expugnatam Saguntum, cum Annibale Italiam petente, contra Romanos arma coniunxisse, ex sequentibus Silij Italici locis colligitur: & pri-

mo quidem Silius libro 2. populos illos, qui Annibalem in Italiam sequebantur, enumerans, Vasconum his versibus meminit.

Nec Cerretani, quondam Tyrinthia castra
Aut Vasco insuetus galeæ, ferre arma morati.

Lib. 5. in narratione prœlij contra Flaminium Consulem gesti.

Erumpunt multusque Maces Gardmasque Nomasque
Tum quo non alius, venalem in prœlia dextram,
Ocyor attulerit, conductaque bella probarit
Cantaber & galeæ contempto tegmine Vasco.

Lib. 9. de pugna Cannensi agens.

—— subiere leues, quos horrida misit
Pyrene, populi, varioque auxere tumultu
Flumineum latus, effulget cetrata iuuentus
Cantaber, ante alios, nec tectus tempora Vasco,
Ac torto miscens balearis prœlia fundo.

Lib. 10. de eadem pugnâ & Paulo Consule Romano verba faciens.

Ac iuuenem quem Vasco leuis, quem spicula densus
Cantaber vrgebat, lethalibus eripit armis.

Non tamen diuturna fuit hæc societas, imo breui Vascones, perinde atque alios Hispaniæ citerioris populos, in partes Romanorum concessisse, vt credam facit hic Liuij locus lib. 1. decad. 3. *Cnæus Scipio in Hispaniam cum classe & exercitu missus, cum ab ostio Rhodani profectus Pyreneosque montes circumuectus, Emporis appulisset classem, exposito ibi exercitu, orsus à Lacetanis vsque ad Iberum flumen, partim renouandis societatibus, partim nouis instituendis Romanæ ditionis fecit; inde conciliata clementiæ fama, non ad maritimos modo populos, sed in mediterraneis quoque ac montanis ad ferociores iam gentes valuit,*

nec pax modo apud eos, sed societas etiam parata est, validæque aliquot auxiliorum cohortes ex iis conscriptæ sunt. Solos hic nominat Liuius Lacetanos: sed, cum alios deinde populos etiam mediterraneos & montanos adiungat, vix est vt Vascones præteritos voluerit, qui omnium maximè Lacetanis proximi erant paritérque Ilergetibus, quos etiam, licet hîc non expresserit, fuisse tamen inter eos quibus cum societatem contraxerat Scipio, indicat eodem libro, his verbis. *Vixdum digresso eo* (loquitur de Scipione, qui Tarracone Empurias recesserát) *Asdrubal aderat, & Ilergetum populo, qui obsides Scipioni dederat, ad defectionem impulso, cum eorum ipsorum iuuentute, agros fidelium Romanis sociorum vastat.* At subinde Vascones illos, qui sub signis Annibalis in Italiâ militabant, domum reuocatos fuisse, coniicio ex hoc loco, eiusdem authoris decad. 3. lib. 5. vbi postquam de recepta à Romanis Sagunto, disseruit, hæc subiicit: *Celtiberûm iuuentutem, eâdem mercede, quæ pacta cum Carthaginensibus erat, Imperatores Romani ad se perduxerunt & nobilissimos Hispanos supra 300, inde in Italiam ad sollicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erant, miserunt.* Quin autem Romanorum amicitiam sanctè exinde semper coluerint Vascones, nullus dubitandi locus relinquitur, veterum, qui res Romanas scripsere, libros legentibus: siquidem cæteris ferè omnibus populis Hispaniæ à Romanis deficientibus, nihil vmquam ab hac gente turbatum, nulla etiam contra illam bella à Romanis suscepta reperire est, nisi quod bello ciuili, quod inter Syllam & Marium exarsit, soli inter tot Vasconum populos, Calagurritani Sertorio Marianarum partium Duci adhæserunt, pro quo vltima quæque perpessi, singulare inuiolatæ in Du-

cem ſuum fidei & inuicti animi Vaſconum, documentum fuere ; ipſos quoque viciſſim à Romanis, ſemper amicè & gratioſè habitos, credere æquum eſt, vt veros & fidos ſocios decebat ab illo populo, qui *beneficio, quàm metu obligare homines mallet, exteraſque gentes fide ac ſocietate iunctas habere, quam triſti ſubiectas ſeruitio,* (verba ſunt Scipionis Romani Ducis Hiſpanos apud Liuium decad. 3. lib. 3. alloquentis) ita vt nullâ in re, Vaſconum libertatem læſam, nullas in illorum regionem colonias miſſas, nullas eorum ciuitates ſtipendiarias factas (quod in pleriſque aliis Hiſpaniæ populis vſu venit) vſquam legamus; ſed eos integris viribus, florente republica, moribus, linguâ & patriæ finibus immutatis vſque ad Gothorum in Hiſpaniam aduentum perduraſſe, plurimis veterum Authorum teſtimoniis admoneamur. Quanti autem apud Romanos fuerit huius gentis virtus & fortitudo, hinc æſtimare licet, quod in longinquis & grauibus expeditionibus, Vaſconem militem adhibebant; Teſtis enim eſt Tacitus lib. 4. hiſtor. cap. 7. in eo bello, quod Vitelliani contra Britannos & Germanos eorumque Ducem Ciuilem ſuſtinuere, inclinantem iam in hoſtes victoriam, Vaſconum cohortes feruente prœlio accitas, Romanis aſſeruiſſe.

Quo ſtatu vixerint Vaſcones Gothis in Hiſpania dominantibus. Item de clade ab exercitu Caroli Magni, ad Roncauallim, acceptâ.

CAPVT IX.

LABASCENTE Romanorum in Hiſpania Imperio & Sueuis ac Gothis prouinciam ingreſſis, non

eadem ſorte cum iis vixere Vaſcones; ſed perpetuis ferè conflixere bellis, dum aut ſuos fines tuentur, aut alienos inuadunt; Primum illis certamen, cum Rechiario Rege Sueuorum, fuit, quem ducta in vxorem Theodorici Regis Gothi filia, Vaſcones deprædatum fuiſſe narrat Idacius. Rurſus Leuuigildo regnante, partem Vaſconiæ ab eo occupatam fuiſſe, affirmat Biclarienſis, quod de Alauâ regione non ita pridem à Vaſconibus armis occupatâ intelligendum eſſe, ſupra monuimus. At tempore huius filij, Recaredi Regis, crebras in Regnum Gothicum irruptiones, à Vaſconibus factas fuiſſe, teſtatur Iſidorus in Chronico; Meminit quoque idem author expeditionis à Gundemaro Rege contra Vaſcones ſuſceptæ, quæ non alium habuit euentum, præter vaſtationem agrorum: Siſebuto autem regnante, nouos motus in montibus à Vaſconibus factos fuiſſe, eoſdémque à Rege cõpreſſos, diſcimus ex Chronico veteri Moiſſiacenſi, nuper ab Andræa Ducheſnio viro eruditiſſimo edito: Eoſdem, tempore Suintillæ Regis, crebris excurſionibus Terraconenſem prouinciam infeſtaſſe & Ologitim ciuitatem, quæ hoc æuo contractè, *Olite*, dicitur, Vaſconicè verò *Erriberri* (id eſt vrbs noua) ad Gothos pertinentem, & à ſe, vt videtur, euerſam propriis impenſis inſtaurare coactos, refert Lucas Tudenſis ex Iſidoro: Sub Recenſuindo rurſus Rege, nouas irruptiones in Regnum Gothorum fecere, copiis Regiis quæ prohibere conabantur, exitioſas, teſte Iſidoro Pacenſi cuius verba, quia apud Rodericum Toletanum corruptè leguntur, ſicuti à Prud. Sandouallio ex ἀρχετύπῳ edita ſunt, hîc inſerenda iudicauimus. *Huius*, inquit, *temporibus* (id eſt Regis Recenſuindi) *eclipſim Solis, ſtellis in meridiem viſentibus omnibus, Hiſpaniam territat, atque incurſa-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

tionem Vaſconum, non cum modico exercitus damno proſpectat. Demum regnãte Vuambâ, quum Vaſcones quietis ignari, vt ait Rodericus Toletanus lib. 3. cap. 3, loca Pyrenæi & Cantabriam inuaſiſſent, indignum Gothorum dignitate ratus Rex, diutius offenſiones huius gentis perferre, eam Imperio ſuo ſubiicere ſtatuit. Conflato itaque ingenti exercitu, Vaſconum fines infeſto agmine ingreditur, eoſque poſt vaſtatos agros & incenſa ædificia, pacem petere coëgit. Non ſum neſcius hanc cladem à Vuamba illatam, Vaſconibus Aquitanis tribui à Roderico, ſed maiorem fidem meretur Iulianus Archiepiſcopus Toletanus, æqualis illorum temporum ſcriptor, qui eam Vaſconibus Iberis imputat. Quæ exinde ab hac gente, extincto Gothorum in Hiſpania Imperio, contra Sarracenos geſta ſunt, hîc ideò prætermittimus, quia deinceps de iis, in hiſtoria Nauarræa, opportunior ſeſe offeret dicendi locus. Ea verò quæ trans Pyrenæum in Aquitania contra Francos fortiter præſtiterunt, poſtremâ parte huius operis referentur. Hîc interim nolim omitti, ea quæ inter ipſos & Caroli magni exercitum, citra Pyrenæum contigere; inſignem ſcilicet illam & toto orbe decantatam ſtragem, quam is exercitus, ad Roncauallim, anno Chriſti 778 paſſus eſt. Vaſcones libertatem quam illibatam ſub Romanis conſeruarant, contra Sueuos, Gothos & Sarracenos intrepidè defenderant, magna ex parte ſub Carolo amiſere. Hic enim dum Hiſpaniam ab Ibnabala Regulo Sarraceno ſollicitatus, cum valido exercitu, contenderet, per Vaſconum & Nauarrorũ terras iter faciens, vtrumque populũ ſuo ſubeſſe Imperio & ditioni coëgit & tributo impoſito vectigalem fecit, Pompelonem etiam oppidũ, Caput gentis, dirutis mœnibus, per ſpeciem defectionis

præcauendæ, in vici formam redegit, teſtibus Eginhardo & aliis illius ſeculi hiſtoricis, qui res à Carolo geſtas literis mandarunt: Perculſa itaque hac iniuriâ & contumeliâ bellicoſa gens, dum vindictæ occaſionem quærit, regredientis exercitus Francici extremum agmen in Pyrenæi faucibus animosè adoritur & licet militum numero impar, genere etiam armorum inferior, totum calamitoſa clade proſternit: ſed præſtat audire Eginhardum loquentem cui, vt Regiæ aulæ Notario, Caroli res maximè notæ fuere: Hic itaque in eo commentario, quem de iſtius Principis vitâ compoſuit, quid in hac expeditione Hiſpanicâ geſtum ſit, his verbis declarat. *Ipſe per bella memorata, primò Aquitaniam & Vaſconiam, totumque Pyrenæi montis iugum, & vſque ad Iberum amnem qui apud Nauarros ortus & fertiliſſimos Hiſpaniæ agros ſecans, ſub Dertuſæ ciuitatis mœnia, Balearico mari miſcetur: deinde Italiam &c. ita perdomuit, vt eas tributarias efficeret.* De clade autem ad Roncauallem accepta, ſic, *Cum agmine longo, vt loci & anguſtiarum ſitus permittebat, porrectus iret exercitus, Vuaſcones in ſummi montis vertice poſitis inſidiis (eſt enim locus ex opacitate ſyluarum, quarum maxima eſt ibi copia, inſidiis ponendis opportunus) extremam impedimentorum partem & eos qui nouiſsimo agmine incedentes ſubſidio præcedentes tuebantur, deſuper incurſantes in ſubiectam vallem deijciunt, conſertoque cum eis prælio, vſque ad vnum omnes interficiunt ac direptis impedimentis, noctis beneficio, quæ iam inſtabat, protecti, ſummâ cum celeritate in diuerſa diſperguntur. Adiuuabat in hoc facto Vuaſcones & leuitas armorum & loci in quo res gerebatur ſitus: è contra Francos & armorum grauitas & loci iniquitas per omnia Vuaſconibus reddidit impares. In quo prælio Eghartus Regiæ menſæ Præpoſitus, Anshelmus*

Comes Palatij & Rotlandus Britannici limitis Præfectus, cum aliis compluribus, interficiuntur, neque hoc factum ad præsens vindicare poterat quia hostis, re perpetratâ, ita dispersus est, vt ne fama quidem remaneret, vbi nam gentium quæri potuisset. Idem Eginhardus, seu Ademarus, vel quisquis est Auctor Annalium Caroli Magni & Ludouici Pij quos primus Coloniæ Germanus Nuenarius Comes edidit, hanc cladem sic paucis perstringit: *Pompelonem reuertitur* (loquitur de Carolo Rege) *cuius muros, ne rebellare posset, ad solum vsque destruxit, ac regredi statuens, Pyrenæi saltum ingressus est, in cuius summitate Vascones, insidiis collocatis, extremum agmen adorti, totum exercitum magno tumultu perturbant, & licet Franci tam animis, quàm armis præstare viderentur, tamen & iniquitate locorum & genere imparis pugnæ inferiores effecti sunt. In hoc certamine plerique aulicorum, quos Rex copiis prafecerat, interfecti sunt: direpta impedimenta, & hostis, propter notitiam locorum, statim in diuersa dilapsus est: cuius vulneris accepti recordatio, magnam partem rerum fœliciter in Hispania gestarum, in corde Regis obnubilauit.*

De moribus veterum Vasconum.

CAPVT X.

VASCONVM mores eosdem olim fuisse, qui Lusitanorum, affirmat Strabo lib. 3. Geogr. illos autem non aptiore penicillo depingere possim, quam ipsius Strabonis verbis, quæ è Græco in Latinum versa, sic habent. *Ferunt Lusitanos esse insidiandi, indagandique peritos, celeres, leues, versatiles, aspide vtuntur paruâ, cuius diameter duorum pedum, caua foras, loris suspensa: non*

non enim fibulas aut ansas habent: ad hæc sica aut ensis, plerique lineis, rari loricatis vtuntur thoracibus, aut tres cristas habentibus galeis, cæteri neruis contra ictus formatis aspidibus vtuntur: pedites ocreas quoque vsurpant, spicula singulis plura, nonnulli etiam hastâ vtuntur æreâ cuspide: quosdam eorum, qui ad Durium amnem accolunt, Laconicâ ferunt vti vitæ ratione, bis vnguento vtentes & candentibus lapidibus calefacientes & frigidâ lauantes, vnoque cibi genere purè frugaliterque viuentes: immolando student Lusitani, & exta intuentur non exsecta, præterea & laterum venas inspiciunt, ac tangendo etiam diuinant, quin & ex captorum extis coniiciunt sagis ea occultantes: deinde, cum ea pulsum edunt, infra primum ex cadauere aruspex futura prædicit: captiuorum manus dextras amputant; diisque consecrant, omnes qui in montibus degunt victu vtuntur tenui, aquam bibunt, humi cubant, crines mulierum in modum demittunt, mitris faciem velati pugnant, maximè capros edunt & Marti caprum immolant, prætereaque captiuos & equos; quin & ritu Græco centurias victimarum, id est hecatombas, quotannis instituunt, vt & Pindarus ait, immolare centena omnia, certamina etiam gymnica armata & equestria edunt pugno, cursu, velitatione & instructo cohortatim prælio: montani duobus anni temporibus glande vescuntur quernâ, siccatam indéque contusam molentes, atque è farinâ panem conficientes, itaque eas ad suum tempus reponunt: Zytho etiam vtuntur, vini parum habent & quod prouenit statim in conuiuia cum cognatis insumunt: butyrum eis olei vsum implet, cœnant sedentes, habéntque ad parietes constructa in hunc vsum sedilia: priora in sedendo loca ætati, dignitatique referuntur, cœna circumgestatur, inter potandum ad tibiam saltant, & ad tubam choreas ducunt, interim exilientes & poplitibus flexis rectum corpus

demittentes: In Baſtetania id etiam mulieres faciunt vna alteram manu tenentes, nigro omnes vtuntur veſtitu, plerumque in ſagis degunt, in quibus etiam ſupra thoros herbaceos dormiunt, vaſis vtuntur cereis, vt & Celtæ: mulieres veſtibus vtuntur floridis, loco pecuniæ permutatione vtuntur, aut de lamina argentea aliquid abſciſſum dant: morti addictos coniectos de ſaxis præcipites agunt, parricidas eductos extra fines aut flumina lapidibus obruunt, matrimonia more Græco contrahunt: ægrotos veteres Ægyptiorum conſuetudine, in viis deponunt, vt qui eum morbum experti ſunt iis conſulant, coriaceis vſi ſunt nauigiis vſque ad Brutum, ob exundationes & paludes, nunc raris vtuntur lintribus, ſal illis purpureus, ſed albus fit terendo Talis ergo vita eſt montanorum, eorum qui Septentrionale Hiſpaniæ latus terminant Callaicorum, Aſturum, (antabrorum vſque ad Vaſcones & Pyrenam, omnes enim eodem viuunt modo.

Hæc vniuersè Strabo de omnibus populis qui Septentrionale Hiſpaniæ latus incolunt: at ſpeciatim Vaſcones aruſpicinæ admodum peritos fuiſſe, innuit Lampridius in vita Alexandri Seueri: Tibiarum quoque vſum iis proprium fuiſſe ſignificare videtur vox Vaſcæ tibiæ (ab eo enim quod indigenæ in recto *Vaſco* dicunt ritè formatur Latinum Vaſcus, vt aliàs dicemus.) Occurrit autem hæc vox apud Iul. Solinum cap. 5. Seruium in lib. xi. Æneidos & Auctorem veteris Gloſſarij Latino-Græci, qui eam Græcè μελεπτικὸν ἄυλον vertit, ideò fortè, quod non tam arte quàm aſſidua exercitatione eius tyrocinium conſtet: (etſi non deſunt qui ibi μελικὸ ſcribendũ cenſeant) tria enim tantummodo habet foramina, quibus quodlibet ſonitus aut moduli genus, diſtinctè & concinnè reddũt qui eius artem callent, Cur autem Seruius eamdem πλαγιαυλὸν vocet, non aliam poſſum

reddere rationem, quam quod non recto nec tranſuerſo poſitu, vt cæteræ tibiæ, ſed obliquo ſtaret in manu tibicinis eâ perſonantis, idque etiamnum comprobat hodiernus vſus tibiæ, qui apud Vaſcones maximè viget, nec enim alio ferè organo vtuntur in ſuis choreis & ſaltationibus; Alia tamen mens eſt doctiſſimi Salmaſij quod attinet ad explicationem Vaſcæ tibiæ, ſuis in Flau. Vopiſcum notis & in Plinian. exercit. ad cap. 5. Solini, neque ego authoritati tanti viri repugnare auſim. In bello autem leui armaturâ vſos fuiſſe Vaſcones, coniicimus ex Eginhardo & aliis, qui de rebus Caroli Magni ſcripſere: galeæ etiam vſum contempſiſſe monet Silius Italicus pluribus locis. At citra bellum qualis eſſet eorum habitus notat hic locus è lib. 5. cap. 2. Aymonij deſumptus, *Cui filius Ludouicus* (loquitur de Ludouico Pio) *pro ſapere & poſſe obedienter parens, occurrit ad patris præſentiam habitu Vaſconum, cum coæuis ſibi pueris indutus, amiculo ſcilicet rotundo, manicis camiſiæ diffuſis, cruralibus diſtentis, calcaribus caligis inſertis miſsile manu ferens: Hæc enim delectatio voluptaſque ordinauerat paterna.*

De lingua Vaſconum & an verum ſit illius nomina in A ſingulari numero, plurali verò in AC deſinere.

CAPVT XI.

ERAT ſolemne Romanis, populos, quos armis ſubegerant, Latinæ linguæ aſſuefacere, docent id hæc D. Auguſtini verba lib. 19. de ciu. Dei cap. 19. *Data eſt opera, vt ciuitas Imperioſa, non ſolum iugum, verùm etiam linguam ſuam, domitis gentibus per ſpeciem ſocietatis imponeret.* Inde eſt quod vernaculæ linguæ Gallorum iuxta,

ac Hiſpanorum, prorſus interciderint, Romanenſi in earum locum ſubſtitutâ, ſi Britannos Armoricos & Vaſcones excipias, qui ſuas conſtanter ad hęc vſque tempora retinuerunt, Vaſconicam Magnus Scaliger Cantabriſmum vocat in tractatu de Europæorum linguis & diatriba de hodiernis Francorum linguis, numeratque inter matrices linguas Europæorum, addito etiam elogio, in hæc verba, *Cantabriſmus incipit à ſuburbicariis Baionæ Lapurdenſium & itinere ſex aut ſeptem dierum in intima montanæ Hiſpaniæ extenditur, Galli eos qui eâ linguâ vtuntur vocant, Baſcos vel Baſculos: Hiſpani regionem, in qua illa dialectus locum habet, generali nomine Baſcuença vocant, nihil barbari, aut ſtridoris, aut anhelitus habet, leniſſima eſt & ſuauiſſima, eſtque ſine dubio vetuſtiſſima & ante tempora Romanorum illis finibus in vſu erat.* Eâ nunc cis Pyrenæum vtuntur maxima pars Nauarræ, vniuerſa Ipuſcua, Alaua, atque Biſcaya: trans Pyrenæum verò tres illæ ditiones quæ Vaſcitaniæ ſeu Vaſcorum regionis nomine deſignantur, ſcilicet Lapurdum, inferior Nauarra, & Sola. Huius linguæ proprium eſſe pleraque vocabula ſingulari numero per A, plurali verò per AC finire aſſeruit Marin. Sicul. lib. 4. cap. vlt. rer. Hiſp. In quo eum fefellit ratio: litera enim A in ſingulari numero & ſyllaba AC in plurali, nominibus Vaſconicis addita in fine, articuli vicem fungitur; ita vt, Vaſconica vocabula hac ratione per A aut AC finire, perinde ſit ac ſi quis dictiones Græcas ab ὁ, ἡ τὸ auſpicari velit: ſit in exemplum vox, *Guiçon*, hæc ſuaptè hominem ſignificat; at ſi cum articulo efferre velis, vt faciunt Græci, qui τὸν ἄνδρα, Galli qui *l'homme*, & Hiſpani qui --*el hombre* dicunt, dicendum erit *Guiçona* & in plurali *Guiçonac*, id eſt οἱ ἄνδρες Græcè, *les hommes* Gallicè,

& *los hombres* Hiſpanicè. In hoc errore ſectatores habuit Marineus Garibaium lib. 4. cap. 4. ſui compendij hiſtorici, & Paul. Merul. lib. 2. parte 2. cap. 8. Coſmograph. Venia danda eſt Marineo, & Merulæ, quibus vt linguæ Vaſconicæ ignaris, & procul ab ea regione, vbi ipſa in vſu eſt, poſitis, non difficile fuit imponere: ſed Garibaius non leuis oſcitantiæ reus eſt, quod cum hæc lingua ipſi vernacula eſſet, grauiùs tamen quam alij in eundem errorem impegit, dum quæ ij ſpeciatim de quibuſdam vocabulis Vaſconicis dictum voluere, hic in vniuerſum de omnibus pronunciare non dubitauit.

De veteri lingua Hiſpanorum. An eadem eſſet cum hodiernâ Vaſconicâ, ſeu Vaſca. Ambroſij Moralis id abnuentis rationes expenduntur.

CAPVT XII.

IDEM Marineus & Garibaius, vniuerſam olim Hiſpaniam non alia quam Vaſconum ſeu Cantabrorum, vt ipſi vocant, linguâ locutam fuiſſe exiſtimant: quorum authoritati magnum pondus accedit iudicium ſummi viri Ioſephi Scaligeri idem ſentientis diatribâ de hodiernis Francorum linguis. In eadem fuere opinione Paul. Merul. lib. 2. Coſm. parte 2. cap. 8. & Mariana lib. 1. cap. 5. hiſtoriæ Hiſpanicæ, cuius verba quia elegantia & tanto authore digna ſunt (ſi illud excipias, quod eam linguam barbaram, cultumq; abhorrentem eſſe pronunciat, & quod Cantabros vocat quos Vaſcones dicere debuerat) non puto tædio fore lectori, ſi hîc referantur. *Soli*, inquit, *Cantabri linguam hactenus retinuerunt rudem & barbaram, cultum abhorrentem multumque à reliquis omnibus diſcrepantem*

& totius olim Hispaniæ communem (sic fertur) & antiquissimam priusquam eam prouinciam Romanorum arma sermoque penetrassent. Gens enim agresti rudique ingenio, quæ plantarum instar translata, tamen terræ bonitate mitigatur & montanis inaccessa locis, externi imperij iugum, vel admisit penitus nunquam, vel excussit quamprimum, atque cum antiqua libertate veterem gentis atque communem Prouinciæ sermonem conseruatum fuisse fide non caret.

HANC tamen sententiam euertere conatus est, Morales lib. 9. cap. 3. collectis ex Plinio & aliis, quibusdam vocabulis Hispanicis, vt putat, quæ in hodiernâ Vasconum linguâ, desiderari ait. Sed etsi concederemus Morali omnia illa vocabula pura puta Hispanica existere, an hoc tanti esset, vt ideò plures in eâ prouinciâ linguas toto genere discrepantes admittere nos cogeret? An non etiam in aliis linguis hoc vsuuenit, vt longâ temporis intercapedine mutentur voces aliquæ atque loquendi modi? De Latina equidem testantur Polybij, Varronis, Quintiliani & A. Gellij verba quæ sequuntur. Polybius lib. 4. Histor. *Primùm igitur fœdus inter vtrumque populum initum est, statim post eiectum vrbe Regium nomen L. Iunio Bruto & M. Valerio Consulibus, sub quibus etiam Ioui Capitolino templum dicatum duodetriginta annis ante primam Xerxis in Græciam transfretationem quod quanto diligentius fieri potuit interpretati sumus, tanta enim facta est mutatio Romanæ linguæ ab ea tempestate in hodiernum diem, vt etiam qui antiquitatis peritissimi sunt, pleraque nonnisi difficulter intelligant.* Varro lib. 4. de lingua Lat. *Quæ ideò sunt obscura, quod neque omnis impositio verborum extat, quod vetustas quædam deleuit, nec quæ extat sine mendo omnis imposita, nec quæ rectè imposita cuncta manet, multa enim verba literis commutatis sunt interpolata, neque omnis origo est nostræ linguæ è*

vernaculeis verbeis multa verba aliud nunc ostendunt, aliud ante significabant, vt hostis, nam tunc eo verbo dicebant peregrinum qui suis legibus vteretur, nunc dicunt eum quem tunc dicebant perduellem &c. deinde sic, *vetustas non pauca deprauat, multa tollit,* & paulò pòst, *quoniam verborum nouorum & veterum discordia omnis in consuetudine communi, &c.* Quintilian. lib. 9. cap. 3. Orator. Instit. *Itaque si antiquum sermonem nostro comparemus penè iam quidquid loquimur figura est,* Phauorinus philosophus apud A. Gellium lib. 1. cap. 10. adolescentem quemdam carpit quod pleraſque voces nimis priscas & ignotissimas in quotidianis communibusque sermonibus expromeret. Sextus Cœcilius Iurisconſ. apud eumdem lib. 20. cap. 10. *Longa ætas*, inquit, *verba, atque mores veteres obliterauit.* Hæc nisi fallor satis demonstrant quibus olim mutationibus lingua Latina obnoxia fuerit: De Gallicâ quoque atque Teutonicâ idem iudicabit quisquis formulam fœderis, inter Ludouicum & Carolum Reges Ludouici Pij Imperatoris filios, anno 842 percussi, quæ apud Nitardum vtrâque linguâ extat, cum hodiernis Gallicis atque Teutonicis contulerit. Contra verò, quod argumentum habet Morales quamobrem voces illas à se congestas è vetere & germanâ Hispanorum linguâ eruras pronuntiet potius, quàm ex nouâ hac & adscititiâ quæ, quia à Romanâ manauit, Romanensis dicitur, cum illam quidem Plinij ætate obsoleuisse, hanc autem in vniuersâ Hispaniâ, quæ Romanis parebat, inualuisse certum sit & indubitatum? Hoc sanè constat, Plinium in locis à Morale laudatis pleraſque voces pro Hispanicis agnoscere, quas Latinæ esse originis ne ipse quidem Morales negauerit, huiusmodi sunt, quæ sequuntur *cuniculus* pro genere leporis, cuius nominis ratio inde pe-

Universidad de Deusto
Biblioteca

titur à Varrone de re ruſtica cap. 12 quod ſub terra cuniculos ipſe facere ſoleat vbi lateat in agris, *ſal puga* pro genere formicæ venenatæ in Bætica quæ vox à Latina ſol puga vel ſolifuga (vtroque enim modo eam effert Plinius lib. 22. cap. 25. lib. 29. cap. 4. & alibi) leuiter immutata eſt, dicta eſt autem ſolipuga vel ſolipunga, teſte Feſto, quod acrior concitatiorque fit feruore ſolis, *cauaticæ* cochleæ quædam in Inſulis Balearibus, ideò ſic dictæ, quod non prorepunt è cauis terræ, vel quod in ſpeluncis naſcuntur, vt innuit idem Plinius lib. 8. cap. 39. & lib. 3. cap. 26, *aues tardæ*, genus anſerum, quas Græci otidas appellant, *viriles* genus torquis quibus viri vtebantur, *ſtrigiles* pro paruulis maſſis auri quæ in ſuperficie maſſæ aut ramenti eminebant, *formacei* parietis genus ex terra quoniam in forma circumdatis vtrinque duabus tabulis inferciuntur veriùs, quam inſternuntur, vt loquitur idem Plinius lib. 35. cap. 14. Par ratio eſt vocis *aſpalathus*, cuius vſum etiam in Oriente viguiſſe, author eſt ipſemet Plinius lib 25. cap. 13. Iam ad voces *Buteo, vepiones, granum, cuſculium*, quod attinet; nequaquam verum eſt eas inter Hiſpanas à Plinio annumerari. Eius verba cap. 49. lib 10. ſic habent: *Venere in Italiam Bebriacenſibus bellis ciuilibus trans Padum & nouæ aues (ita enim adhuc vocantur) turdorum ſpecie paulum infra columbas magnitudine ſapore gratæ: Baleares inſulæ nobiliorem etiam ſupradicto Porphyrionem mittunt, Ibi & Buteo accipitrum generis in honore menſarum eſt: item vipiones, ſic enim vocant minorem gruem*, quo loco vocabulum *ibi* non ad Baleares inſulas, ſed ad Italiam referendum videtur, at verbum *vocant* pro nominatiuo habet ſubintellectam vocem *homines*, vt docent grammatici, non autem *Baleares*, vt voluit Morales. Idem de *grano* & *cuſculio*

dicendum eſt in hoc loco Plinij lib. 16. cap. 8, vbi de robore loquutus, hæc adiungit, *omnes tamen has eius dotes Ilex ſolo prouocat cocco, granum hoc primoque ceu ſcapus fruticis paruæ aquifoliæ Ilicis, cuſculium vocant &c.* Accedit eò, quod, vt monet Fabius lib. 8. cap. 2, *fallunt ſæpè verba; vel regionibus quibuſdam familiaria vel artium propria:* huius generis ſunt inter ea quæ Morales firmandæ ſuæ ſententiæ adduxit *Celia* genus potionis ex frumento apud Numantinos, teſte Floro lib. 2. cap. 18. *palacra ſeu palacrana & baluces*, quibus metallici Hiſpani deſignabant maſſas quaſdam auri, quæ in puteis reperiebantur denas excedentes libras, vt teſtatur Plinius lib. 33. cap. 4, *Strigiles* pro maſſis auri paruulis, quæ in aurifodinis occurrebant, & *Cocolobis* pro genere vitis, apud eumdem authorem lib. 33. cap. 3. & lib. 14. cap. 2, Cùm enim iampridem aurifodinæ in vniuersâ Hiſpaniâ euanuerint, vites autem atque vineæ, aut nullæ prorſus, aut admodum raræ olim in Vaſconia fuerint (vt ex Strabone diſcimus) ac etiam nunc pauciſſimæ exiſtant in iis partibus, vbi lingua Vaſconica viget, iniquum videtur, tum aurariarum, cum vitium nomina, hoc ſeculo, ab eâ linguâ exigere. Quod autem etiam nomen *Cetra* Hiſpanicum facit Morales, nullo certo Authore in hoc illum niti arbitror, licet verum ſit, Cetrâ maximè in bello Hiſpanos veteres vſos fuiſſe, quod tamen vlterioris Hiſpaniæ populis potius, quam citerioris in more fuiſſe, videor mihi colligere ex hoc Cæſaris loco lib. 1. de bello ciuili: *Erant, vt ſupra demonſtratum eſt, legiones Afranij III. Petrei II. præterea ſcutati citerioris prouinciæ & cetratæ vlterioris Hiſpaniæ cohortes circiter lxxx equitum vtriuſque prouinciæ circiter v. millia.* Cæterùm neque vſquequaque verum eſt, omnia vocabula, quæ pro Hiſpanicis

Universidad de Deusto
Biblioteca

tradunt veteres Authores, hodiernæ Vaſconum linguæ deeſſe: ſuppetunt enim adhuc nonnulla ea ſcilicet quæ ex antiquiſſimâ & propriâ huius gentis lingua procedũt, non autem ex hac aduentitiâ & nouâ, quam ſquammam Latini ſermonis & rubiginem triuialiũ barbariſmorum vocat Sidonius, Iulius verò Scaliger præfatione x. abortum Latinę linguę. Talia ſunt *lancea* pro genere teli, quod nomen Hiſpanicum eſſe, author eſt Varro apud A. Gellium lib. 15. cap. 30: *gurdus*, quam vocem pro pingui & craſſo vſurpant hodie Vaſcones, *dureta* apud Sueton. in Auguſto pro ligneo ſolio quod hodierni Vaſcones interiecta vocali A *daureta*, vel *taureta* vocant, ſunt enim d & t cognatæ literæ apud eos: *geſum* denique (quod miſſilis iaculi à Vaſconibus *gesi* vel *gesi* dicti nomen eſt) Gallis à quibuſdam Authoribus antehac tributum, Hiſpanis adiudicant Iſaacus Caſaubon. in 3. lib. Strabon. & Mart. Delrius comment. in Senecę Hyppolitum. Nunc illud, quod pœnè prętereram, minimè relinquendum eſt, illa quę de Ruſtico Termeſtino ex Tacito, de Corſica & de Portio Latrone, ex Seneca adducit Morales, eius ſententiam (quâ veterem Hiſpanorum linguam diuerſam eſſe ab hodiernâ Vaſconicâ probare nititur) nullatenus iuuare, vt ipſorummet Authorum verbis perlectis facilè quiuis iudicauerit, quę ideò hîc referre operępretium duximus: & de Termeſtino quidem ſic Tacitus lib. 4. Annalium. *Iiſdem Conſulibus facinus atrox, in citeriore Hiſpaniâ, admiſſum à quodam agreſte nationis Termeſtinæ. Is Prætorem prouinciæ L. Piſonem pace incurioſum, ex improuiſo in itinere adortus, vno vulnere in mortem adfecit.* Et paulò pòſt de eodem Termeſtino. *Et repertus*, inquit, *cùm tormentis edere conſcios adigeretur, voce magna*, SERMONE PATRIO, *fruſtra*

ſe intrrogari clamitauit, adſiſterent ſocij, adſpectarent, nullam vim tantam doloris fore, vt veritatem eliceret &c. De Corſica autem hæc profert Seneca conſolat. ad Heluiam: *tranſierunt dein Ligures in eam, tranſierunt & Hiſpani, quod ex ſimilitudine ritus apparet, eadem enim tegumenta capitum, idem genus calceamenti quod Cantabris eſt, & verba quædam: nam totus ſermo conuerſatione Græcorum Ligurumue à patrio deſciuit:* at de Porcio Latrone, ſic Seneca lib. 2. controuerſ. 4. (mendosè enim in editionibus vulgatis librorum Ambroſij Moralis citatur ad hoc controu. 13. lib. 3:) *fuit autem Meſſala eruditiſſimi ingenij in omnis quidem ſtudiorum partis, Latini vtique obſeruator diligentiſſimus. Idem itaque cum audiſſet Latronem declamantem dixit ſuâ linguâ diſertus eſt, ingenium illi conceſſit, ſermonem obiecit.* Hæc Taciti & Senecæ verba arguunt quidem fuiſſe propriam Hiſpanis & fortè etiam Cantabris ſeu linguam, ſeu dialectum, non tamen probant eam hodiernæ Vaſconum linguæ diſſimilem extitiſſe: ſed de dialecto intelligendos eſſe hos Authores potius quàm de linguâ, hinc elicitur, quod Latronem non aliâ quam Latinâ linguâ Romæ declamaſſe facilè appareat: ita vt, quemadmodum olim Pollio apud Fabium in Liuio Patauinitatem deprehendit, ſic Meſſala in Latrone Hiſpaniſmum obſeruaſſe videatur. Mela denique lib. 3. cap. 1. dum Cantabrorum populorum atque amnium nomina Latino ore concipere nequit, (quod ipſum nihilominus poſtea, non difficili labore, præſtitum eſt à Ptolemeo lib. 2. cap. 6. Geographiæ,) aſperam & rudem nominum aliquot propriorum naturam notat potius, quàm peculiare loquendi genus illi genti aſſignet.

Auctoris sententia de veteri Hispanorum linguâ.

CAPVT XIII.

IN hac ergo discrepantium inter se sententiarum pugnâ, ego, vt pertinaciùs tueri nolim, vnicam fuisse antiquis temporibus Hispanorum omnium linguam, præcipuè cum Strabo lib. 3. diuersas fuisse pronunciet, sic neque Vasconicam iisdem quibus nunc finibus circumscribi probauerim: sunt enim angustissimi, neque adeò verisimile est, sagacem naturæ dispensatorem, tantulæ genti propriam linguam tribuere voluisse, nulli ferè rei opportunam: Ad exercendum verò commercium & tuendum cum finitimis populis consortium, prorsus incommodam. Itaque, vt paucis meam sententiam aperiam, hanc vniuersis illis montanis populis, qui Septentrionale latus Hispaniæ incolebant, communem fuisse existimo, Vasconibus scilicet, Vardulis, Autrigonibus, Caristis, Asturibus, Cantabris, Gallęcis ac Lusitanis, cum enim hos omnes populos iisdem vixisse moribus eamdémque vitæ rationem coluisse constet ex Strabone: linguâ quoque concordes extitisse æquum est credere; sed & aliorum Hispanorum sermonem adeò huic absimilem non fuisse, quin multa inter eos communia fuerint, & dialecto potius, quàm genere sermonis discrepasse (quemadmodum nunc discrepant, Castellani, Portugalenses & Catalani) hinc persuasum est mihi, quod in hac hodiernæ Hispanicæ linguæ compage, reliquiæ seu rudera quædam deprehenduntur, cum cæmentis Vasconicæ admodum congruentia; quamplurimæ, inquam, dictiones aut merę Vasconicę, aut ex his manifestò deductæ, quarum veluti laciniam quamdam è tribus primis Alphabeti literarum ordinibus decerptam hic exhibebo, vbi id obseruari velim, syllabam ze vel te in fine verborum Vasconicorum positam, terminationem esse infinitiui præsentis aut nominis verbalis à Grammaticis dicti, Semiuocalem quoque s, minutâ figurâ expressam, proferendam vt, ç; duplicem verò z valere, ts, vel, ds.

A

A Çuçena Hispanicè lilium, Vasconicè *A-cucena*, hoc rectum vel res recta, lilium autem omnium maximè scapum rectum & oblongum emittit.

Alcalde HISPANICÈ, Iudex, VASCONICÈ, *Alcate* idem.

Ahaxar Hispanicè manu contrectando aliquid immundum & rugosum reddere. Vasconicè *Ahatsa*, res contrectando immunda & rugosa reddita.

Acezar H. secernere, cribrare: V. *Aiçaze* idem, item vento exponere.

Ascua H. pruna: V. *Auscua*, materia cineris.

Achaque H. causa, occasio, prætextus: V. *Achequia*, idem.

Acequia H. incile, fossa riui: V. idem.

Ahorrar H. parcere, asseruare, à nomine Vasconico *Ahorra*, vel *Ahurra*, quod palmam compressam & semiclausam instar personæ rem aliquam seruantis & retinentis significat.

Ahilarse H. perire, emori: V. *Hila* mortuus, solent enim Hispani verbis à nominibus deriuatis vocalem A præfigere, vt in his, *arrugar*, *arruynar*, *auentar*, quæ à ruga, ruina & vento deducuntur.

Albricias H. munera quæ dantur alicui, ob nouæ rei fau-

ſtum nuncium allatum: V. *Albriſteac*, idem.

Alcahuete H. leno: V. *Arcabot*, idem l & r in hac linguâ ſunt cognatæ litteræ.

Alboroto H. tumultus: V. idem.

Alcandora H. induſium: V. pro induſio virili, muliebre enim aliter vocant.

Aliaua H. repoſitorum pharetrarum: V. pera vel ſaccus, quem ruſtici in ſinu geſtare ſolent ad recondendas pecunias, à verbo *aliaze* vel *alxaze*, id eſt reponere, recondere.

Andas H. ſella, lectica: V. *Anda*, lectica.

Almud H. menſuræ genus: V. *Almutia*, idem.

Alquilar H. locare: V. *Alquila* vel *Alquilea*, locatio.

Ama H. nutrix: V. *Ama*, mater.

Amagar H. parare ſe ad lædendum aliquem: V. *Macaze*, idem.

Amontonar H. cumulare, aceruare: V. *Montoa*, cumulus, aceruus.

Ancho H. latus, amplus: V. *Andicho*, magnus.

Azcona H. genus teli: V. idem.

Anſia H. angor, ſollicitudo: V. cura, ſollicitudo.

Apañar H. apparare, coaptare: V. *Apañze*, idem.

Apueſto H. ſponſio: V. *Apoſtu*, idem.

Argamaſſa H. genus parietis lapide & terra quadam tenaci confecti: V. idem ab *Arri*, id eſt lapis, & *gamaſſa* terræ genere.

Ariſco H. rigidus, intractabilis: V. *Arriſco*, ſaxeus, durus, rigidus, à nomine, *Arri*, id eſt lapis.

Argana H. ſportæ genus quod iumentis imponitur ad deferenda onera: V. *Carcanoa*, idem.

Arriate H. via ſtrata lapidibus, ab eadem voce Vaſconica, *Arri*, id eſt, lapis, & *Ate*, id eſt copia.

Aſco H. nauſea: V. *Aſco* multum, nimium.

Aſmar H. ſuſpicari, exiſtimare: V. *Aſmaze* vel *Vſmaze*, idem.

Atapar H. obturare, tegere: V. *tapaze*, idem.

Ahuchar H. pecuniam in capſulam recondere: V. *Hucha*, crypta, arcula.

Ayo H. iuuenis Principis moderator, videtur deductum à nomine Vaſconico *Aio*, quo deſignatur, qui alium expectat, præſtolatur aut obſeruat.

Achocar H. pecunias condere in aliquo loco retruſo, à Vaſconico *Choco*, id eſt, locus retruſus.

Alcarria H. villa vel pagus, tanquam *Alcar erria*, quod Vaſconicè locum deſignat vbi raræ ſunt domus.

Aldea H. pagus vel ſuburbanum, à Vaſconico *Aldea*, quod locum vicinum ſeu conterminum, ſignificat.

Atocha H. genus ſpartij: V. *Atocha*, ſeu *Otacha* geniſto-ſpartij genus.

Arraxaque H. fuſcina, tridens, à Vaſconico *Araxequi*, id eſt quod retinet firmiter.

Atalaya H. ſpecula, ſpeculator: V. idem.

Atalar H. arbores cædere: V. *Tala*, ſyluarum excidium & vaſtatio agrorum.

Atreuer H. audere, aggredi aliquid confidenter: V. *Atreuize*, idem à nomine *Treue*, quod Vaſconicè deſignat perſonam in re aliqua facienda valdè verſatam & promptam ad eam aggrediendum.

Ayna H. facilè, citò, properè: V. *Ehiña* facilis, vnde aduerbia *Ehin-qui*, & *Ehin-ara*, id eſt facillimè: A, & E, apud Vaſcones ſunt cognatæ vocales & ſæpè inuicem commutantur.

Sunt etiam quædam alia nomina vetera Hiſpanica, ab hac litterâ incipientia, quorum vſus licet iam in familia-

ri sermone Vasconum obsoleuerit, olim tamen inualuisse coniicimus, ex eo quod eadem adhuc durant in nominibus propriis locorum quorumdam aut familiarum Vasconiæ, talia sunt *Atahona*, nomen vici in citeriore Nauarra, *Arroz*, pagus quidam in Hospita valle *Ataharraze* vicus in Vicecomitatu Solensi.

B

Baça Hispanicè color fuscus: V. *Baza*, pro eodem, aut pro quolibet colore.

Baldio H. inutile, vanum, vnde, *miembro Baldado*, pro membro arido, inerti & stupore affecto: V. *Baldio* frustratorium, inutile, *Balditu* membris captus.

Baldio H. ager compascuus, vt interpretatur nebrissensis: V. *Bald-lurr*, idem, à *Baldi*, id est vanum, inutile, & *Lurr*, id est terra.

Baratar H. permutare: V. *Barataze*, idem.

Barragan H. adolescens comptus seu elegans, item virgo compta, elegans: V. *Berreguin*, idem: iam supra monuimus E sæpè in A verti in his linguis.

Barrenar H. perforare: V. *Barrenaze* altè & profundè aliquid excauare, à nomine *Barren*, id est profundus.

Barrena H. genus lancis rusticæ & pastoritiæ cauæ & profundæ, ab eadem radice *Barren*, id est profundus.

Bascuence H. lingua Vasconica ab *Ence*, vel *Ance*, id est modus, forma, & à nomine *Vasco*.

Balsa H. stagnum, aqua reses, V. idem.

Barruntar H. odorari, suspicari: V. *Barrentaze*, idem.

Behetrias sunt vrbes quędam sui iuris in regione Castellæ, quæ sibi dominos suo arbitrio eligebant, à Vasconico *Bere-tiriac*, id est suæ vrbes, vel sui iuris vrbes, aut

aut à *Behet-Iriac*, id est vrbes inferiores, vel in locis demissis sitæ, quia hæ ferè vrbes in conuallibus conditæ erant & extra aspera & prærupta montium, quæ non oppidis aut vrbibus, sed Castellis munita erant, vnde etiam Castellæ nomen plerique deducunt.

Berro H. sium, laber: V. locus humidus, ac vmbrosus, in quibus plerumque hæc herba crescere solet.

Biçarro H. adolescens elegans & alacer: V. idem, à nomine *Biçarr*, id est barba, conuenit autem hoc epitheton iis præsertim adolescentibus, quibus prima barbæ lanugo oritur.

Bohordo H. genus iunci, seu potius capitellum, aut bulla quædam quæ in eodem iunco crescit: V. idem.

Borde H. spurius: V. *Bord*, idem.

Baia H. portus seu statio nauium: V. idem, inde illa apud Vascones voti formula, *Baionian helzea*, pro eo quod Latini optatum portum consequi dicunt.

Borrar H. delere: V. *Borraze*, idem.

Burlar H. illudere, deridere: V. *Burlaze*, idem.

Burjaca H. ascopera, seu mantica, transuersâ fasciâ, ab humero suspensa pharetrę in modum, quam religiosi peregrinatores gestare solent: V. *Boiraca*, pharetra transuersâ fasciâ suspendi solita.

Burbuja H. bullæ quæ in aqua excitantur immisso aliquo corpore solido: V. *Burbulla*, idem.

Bruzos vel *Bruzes*, *Caer de Bruzes*, in sinciput concidere: V. *Abrusca*, à radice *Buruzes*, id est capite vel sincipite, cuius rectus casus est *Buruze* & *Buru*.

Burujon H. tumor in capite: V. *Buru-io*, caput læsum.

Burujo H. acinus vuæ, seu os oliuæ: item *sansa*, seu os oliuæ ab eadem radice, *Buru*.

Bucha H. ventriculus animalis seu ingluuies auis: V. *Bo-*

chi, buccella panis, seu alterius cibi.

Buz H. forma quædam oſculi: V. *Muſu*, cum M, oſculum: ſunt autem B & M in Vaſconicis nominibus cognatæ literæ & ſæpè inuicem commutantur.

Buzos eſt ablatiuus caſus à recto *Buz*, *beuer de Buzoz* ore ipſo in fontem immiſſo bibere: V. *Muſos*, idem.

Buſcar H. quærere, videtur hæc vox orta à Vaſconico *Puſca*, quod tenues ligni, vel ſtramenti particulas ſignificat, & vt apud Latinos à ſcruto fit ſcrutari ſic apud Hiſpanos à *Puſca* vel *Buſca* (vtroque enim modo effertur) potuit formari verbum, *buſcar*.

C

Caço H. genus ſartaginis æneæ: V. *Caxa*, idem.

Caçurra H. l. 2. tit. 5. partita 2. pro verbis abſonis, & diſſentaneis: V. *Gueçurra*, mendacium.

Cachorro H. catulus: V. vnicâ tranſpoſitâ litterâ *chacorr* vel *chacurr*, idem.

Canſar H. fatigare: V. *canſaze*, idem.

Cara H. verſus: V. idem *ſayets-cara* verſus latus & omiſſa littera C, *Aizin-ara* verſus anteriorem partem, *guibel-ara* verſus poſteriorem partem.

Caracol H. cochlea: V. idem.

Caratula H. larua: V. *Caratax*, idem.

Carcajada H. cachinnus: V. *Carcaça*, idem.

Carraſca H. ilex: V. idem.

Caſca H. glarea: V. idem.

Caſcara de hueuo H. teſta oui: V. *cuſquia*.

Caſcar H. findere vel findi: V. *Caſcaze*, idem.

Caſta, genus, ſtirps: V. idem.

Clueca H. gallina glocitans: V. *Croca*: iam diximus liquidas L & R eſſe cognatas, crebroq; inuicem cõmutari,

vocalem O, ab Hiſpanis in dipthongum at *ue* mutari, mox docebimus.

Coſcorron H. ictus baculi in capite alicui inflictus: V. idem, à nomine *Coſca*, quod leuem baculi ictum denotat, cuicumque parti corporis infligatur.

Cocote H. occiput: V. *Cocot*, genus tegumenti quod occipiti applicant ruſticæ mulieres.

Coechar H. corrumpere iudicem vel teſtem: V. *Coçaze*, corrumpere, inficere, ſolemne eſt Hiſpanis præſertim initio dictionum vocalem O in dipthongum *ue* vel *oe* mutare, vt *a* ſonus *ſueno*, à ſomnus *ſueño*: ſic pro *coçar* dixere *coeçar* & inde *coechar*, litterâ ç, in ch, imminutam deflexâ, quod etiam illis familiare eſt.

Cogollo H. cacumen arboris aut herbæ: V. *Cucula*, idem.

Comba H. curuatura: V. *Cumbu*, locus decliuis & propenſus qui in conuallem deſinit.

Corral area ſubdialis, cohors: V. *Corrale*, ouile ſubdiale.

Correrſe H. verecundari, erubeſcere præ pudore: V. *Corrize*, vel *gorrize* erubeſcere, rubore ſuffundi.

Catar H. conſiderare, perpendere: V. *Cataze*, ſtare defixum & cogitabundum.

Cuerdo H. prudens, cautus, à Vaſconico *corde* vel *gorde*, id eſt occultus, tectus, reconditus.

Cureña H. rixa, certamen, velitatio: V. *greña* vel *griña* idem, ſunt enim in hac lingua c, & g, cognatæ litteræ.

Cuita H. ſollicitudo, anxietas, negotium, cura: V. *Cuita* vel *Coeita*, idem.

Ç & CH.

Çahurda H. hara, vel ſuile, à Vaſconico *Sar*, id eſt ingredi & *urde*, id eſt porcus vel ſus.

Çamarra H. Rheno, vel pannus villoſus: V. idem.

Çana-horia H. radix Paſtinacæ, quæ plerumque lutei eſt

Universidad de Deusto
Biblioteca

coloris: V. *Çan-horia* radix lutea.

Çanca H. tibia exilis, item *Çanco*, pro grallis, *Çanquear*, id est, diuaricari, *Çancadilla*, id est supplantatio, hæ omnes voces deducuntur à radice *Çanco*, quę Vasconicè, crus, significat.

Çarça H. rubus, dumus: V. *Çarci* vel *saßi*, dumetum.

Çapato H. calceus: V. *Çapata*, idem.

Çaque H. vter ad vina deportanda accommodatum: V. *Çaaquo*, idem.

Çaraguelles H. femoralia: V. *Çaragollac*, idem.

Çatico H. fruſtũ ſeu portio panis vel alterius rei: V. idem, vnde etiam verbum *Çaticaze* pro lacerare vel diſſecare in varias portiones.

Cecear H. vitiosè pronunciare litteram ç, vice ſ, proferendo: V. idem.

Cecial vel *cicial*, H. aſellus piſcis vento aut aëre induratus: V. *Ciciale*, idem.

Cecina H. caro conditanea, ſalita: V. idem.

Celada H. inſidiæ: V. *celata*, idem, inde *celatari*, id eſt, inſidiator.

Cençeño H. ſyncerus, item panis azymus: V. *Sunſuna*, ſimplex, ſyncerus.

Cencerro H. pecuarium tintinnabulum: V. *Cinçarri*, idem.

Ceño H. grauis & ſæuus aſpectus: V. *çuna*, idem.

Cerrion H. ſtiria: V. *cherrion* vel *cherroñ*, crines in aure propenduli ſtiriæ inſtar.

Cerro H. collis, tumulus: V. *cerra*, idem.

Chamuſcar H. comburere: V. *chamus caze*, idem.

Chia H. genus calanticæ ſeu tegumenti capitis muliebris: V. *Chiota*, diminutiuè, idem.

Charco, H. aqua pluuia quæ foſſis & concauis itinerum locis inſidet: V. *Vcharco* ab *ur*, id eſt aqua & *charco*, quod rem leuem ſeu nullius momenti ſignificat.

Chirriar H. de voce paſſerulorum, ſoricum & ſimilium animalculorum dicitur, Latinè ſtridere: V. *chirritaze*, à nomine *chirrita*, quod eiuſmodi vocem aut ſonitum ſignificat.

Chicha H. hac voce infantes vtuntur ad carnem deſignandam: V. *Chichi*, idem.

Chichon H. panus, tumor in fronte aut in collo: V. *Chicha*, idem.

Chico H. paruus: V. *Chiqui*, item *Chipi*, idem.

China H. ſcrupulus: V. *Chincha*, & diminutiuè *Chinchola*, idem.

Chinche H. cimex: V. *Chincha*, idem.

Chocarrero H. vrbanus, ſcurra: V. *Socarrari*, idem.

Choça H. tugurium: V. idem, à radice *Choch*, id eſt ſchidia ſeu aſſulæ, ex quibus potiſſimùm conſtant huiuſmodi tuguria.

Chocho H. bardus, ſtupidus: V. *tocho*, mutatur enim ſæpè in linguâ Iberica, T in CH.

Chorro H. torrens, fluentum: V. *Churru* item *Churre*, *Chorretar*, fluere: V. *Churriaze* vel *Churretaze*.

Chupar H. exugere: V. *Chupaze*, idem.

Churrulero H. loquax, garrulus: V. *Churulari*, tibicen.

Ciſco H. tenuis puluis, quià carbone manat: V. *Ciſca* tenuis puluis, qui è ligno coſſo vel teredine eroſo, cadit.

Çubi H. confluentes aquarum vel fluminum: V. pons.

Çumo H. ſuccus fructus arboris vel etiam herbæ: V. *Çumu* ſalix: abundat autem hæc arbor ſucco gaudetque locis humidis & aquoſis.

Çurron H. pera, folliculus, ſaccus è pelle villoſa: V. *Çurro* & *Çurron*, idem.

Çurrar H. dissoluere, corrumpere, *Çurrarse* corrumpi, dissolui, dicitur de intestinis: V. *Vrraze*, dissolui.

Çurrapa H. Crassamen quoddam, oleo aut vino deficienti in cado, innatans.

Çuzio H. sordidus: V. *Çazu*, idem.

Possem & alias Alphabeti litteras percurrere & sub vnaquâque earum plurimas pariter voces Hispano-Vasconicas annotare; quin etiam iis, quas supra inserui è solo ferè Vasconum Aquitanorum idiomate decerptas, haud difficilè esset plures adiicere, maximè ex iis quas Vascones Iberi cum accolis Hispanis promiscuas habent: sed dum breuitati in hoc opere studeo, cogor eas aliis inuestigandas relinquere. Illud interea animaduerti velim, superesse etiam in iis, quæ Hispani hodierno, hoc est, Romanensi sermone expromunt, pleraque è lingua Vasconicâ, seu veteri Hispanicâ expressa, è quorum numero est vox *hijo dalgo* & contractè *hidalgo*, quâ inter Hispanos vir nobilis designatur: nam quis non videt id nominis, Vasconicæ vocis *aitoren seme* (quæ patris alicuius filium denotat, quasi diceres, *Ait' joren seme*, vsurpaturque itidem apud Vascones pro viro nobili) imitationem esse? Idem obseruare est in quibusdam adagiis, quæ Vasconicè quidem poëticis numeris cum singulari quodam lepore & venustate sermonis concepta, Hispanicè solutâ oratione non multum eleganti reddita sunt, è quibus vnum aut alterum tantum hic in exemplum proponam.

Vasconicè	*Erroya has eçac.*
	Beguiac dedezac.
Hispanicè ad verbum,	*Cria, coruo, sacar te ha el ojo.*
Vascon.	*Maiaz Eurite.*
	Vrte oguite.

Hisp. *Agua de Mayo pan para todo el año.*
Vasc. *Edale huna.*
Capella-duna.
Hisp. *Debaxo de mala capa ay buen beuedor.*
Vasc. *Vsqui Maite.*
Higun Elaite.
Hisp. *Culos conoscidos à cabo de cient años son amigos.*

SYLLABA quoque *go* quæ pronominibus Hispanicis primæ & secundæ personæ cum præpositione, *con*, iunctis in fine aliquando adhæret, vt *comigo*, *contigo*, id est mecum, tecum, veteris linguæ vestigium est, quæ præpositionem Latinam *cum*, per *go* in fine nominis adiectum efferebat, non secus ac hodie Vasconica per *ga* vel *gas*, Vt *niga* mecum, *higa* tecum: quod autem in plurali numero non, *go*, sed, *co*, adiicitur, diciturque *connusco*, *conbusco* non autem *connusgo*, *conbusgo* hoc ideò fit quia media g, consonanti S, postposita, in tenuem C transibat in eâ linguâ, quod etiam hodie seruatur in Vasconicâ. Sit in exemplum, vox *gara*, quæ est prima persona pluralis verbi substantiui, hæc, quando cum particula negatiua *es* componitur, G in C vel K mutat: sicque fit à simplici *gara*, id est, sumus, compositũ *escara*, id est, non sumus. *Ilia* pro vrbe veterem Hispanicam vocem esse iampridem obseruauit totius antiquitatis Ibericæ promus condus Ambrosius Morales, Hanc autem vocem eodem sensu adhuc seruat lingua Vasconica, liquidâ tamen L in R mutata quod ei etiam in plerisque aliis vocibus familiare est, vt in *Araua* pro *Alaua*, *Añgueru* pro *angelo*, *ceru*, pro celo. Narrat Author Epitomes Liuianæ lib. 41. Tiberium Sempronium Gracchum Proconsulem post Celtiberos à se victos monumentum operum suorum GRACHVRIM oppidum in Hispania constituisse quæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

vox Vasconicâ linguâ, Gracchi vrbem significat, quod enim Nauarri & Vascones Aquitani *Iri*, id cæteri Vascones qui Varduliam incolunt, *vri* dicunt.

NOMINA denique propria, vrbium aliquot, populorum, hominum, montium atque fluminum Hispaniæ, quæ apud veteres Authores extant, Vasconicæ linguæ vestigia retinere, monuere iam editis huius argumenti libellis, Andræas Poça & Baltasar Chauesius, in quibus tamen non pauca omissa, pleraque etiam parum cautè tradita notent harum rerum periti.

HOC insuper linguæ Vasconicæ cum hodiernâ, HISPANICÂ conuenit, quod ambæ iisdem prorsus vtuntur litteris, quarum plurimæ vt nihil à Latinis differant, sunt tamen harum aliquę, quas vtraque lingua suo Alphabeto expungit, scilicet K, Q, X, Y, & V, consonans, aliæ rursus quas in illud refert, quæ numquam Latino solo donatæ fuerunt; huiusmodi sunt quinque illæ consonantes, quas Hispani his figuris ll, ñ, ç, ch, & x delineant: F quoque literam neutra lingua pro sua videtur agnoscere, si quidem in pauciſſimis tantum vocabulis adhibetur, iisque ferè peregrinis & adscititiis, in quibus nihilominus nonnumquam abiicitur spiritu aspero aut mediâ, B in eius locum substitutis. Ipsius denique B sonus vt à cæterarum gentium proferendi more paululùm diuersus apud HISPANOS, sic iisdem cum Vasconibus similis omnino, ac compar est.

Singularia

Singularia quædam linguæ Vasconicæ, déque vocabulorum Vasconicorum declinandi & coniugandi ratione.

CAPVT XIIII.

QVANDOQVIDEM in hunc Vasconicæ linguæ campum, datâ occasione, ingressi sumus, placet in eo aliquantisper spatiari & in gratiam φιλογλώσσων, specimen aliquod illius linguę paucis exhibere: Ordiamur à nominibus. Primò in iis illud singulare est, quod nullum masculini, feminini aut alterius generis discrimen agnoscunt; Itaque si nominibus *guiçon*, id est vir, *emaste*, id est mulier, *abre*, id est brutum, seu animal: *arri*, id est saxum, articulum aut adiectiuum iungere volueris, vnica vox nihil immutata iis omnibus pariter inseruiet, dices enim *guiçon-a on*, id est, hic homo bonus, *emaste-a on*, hæc mulier bona, *abre-a on*, hoc brutum bonum, *arri-a on*, hoc saxum bonum; Carent etiam nomina accusatiuo & vocatiuo, eorúmque vicem fungitur rectus. Declinandorum nominum ratio duplex est, alia sine articulo, alia cum articulo, vocemus hanc articulatam, alteram verò inarticulatam: Inarticulata vnico vtitur numero, qui promiscuè seu adiectiuo seu verbo, singulari vel plurali annectitur; Exemplum: *guiçon hura etorri da*, homo ille venit, *guiçon hec etorri dira*, homines illi venerunt: Articulata verò duplici gaudet numero, singulari & plurali, Exemplum: *guiçona etorri da*, hic homo venit, *l'homme est venu* Gallicè: *el hombre à venido* Hispanicè: In plurali verò *guicon-ac etorri dira*, hi homines venerunt, *les hommes sont venus*, *los ombres an venido*: Inarticulatæ declinationis forma casualis senaria est constatque

Universidad de Deusto
Biblioteca

nominatiuo seu recto, genitiuo, datiuo, ablatiuo & præterea casu agendi & casu negandi seu dubitandi: Casus agendi est qui verbo actiuo præmittitur vice nominatiui. Exemplum: nominatiuus, *homo*, apud Latinos tam verbo actiuo, quàm passiuo, substantiuo & aliis inseruit; dicimus enim pariter *homo est & homo facit*: at non sic in Vasconicâ linguâ, nam cum verbo passiuo quidem aut substantiuo cõcurrit rectus *guiçon*, dicimusq; *guiçon da, homo est*: sed ad disponendam constructionem verbi actiui, componendus est proprius casus, qui vicem nominatiui suppleat: dicendúmque non *guiçon eguiten du*, sed *guiçonac eguiten du*, id est homo facit. Casus negandi seu dubitandi est qui cum verbis & particulis negandi, dubitandi seu interrogandi concurrit, habétque semper aut expressum aut subintellectum nomen particulare *aliquis*: hic quamquam sustineat munus nominatiui, est tamen ab eo diuersus. Exemplum, ad exprimenda hæc enunciata *si est homo, est ne homo? non est homo*, (supple autem in hisce omnibus vocem *aliquis*) non vtar nominatiuo *guiçon*, sed alio casu proprio ab illo formato additâ in fine syllaba *ic*, dicam igitur *esta guiçon-ic*, non est homo, *bada guicon-ic* si est homo, *badeia guicon-ic?* est ne homo? subintellecto, vt dixi, in his omnibus nomine particulari *batere*, id est aliquis. Constituitur etiam aliquando hic casus absque iis particulis & verbis tunc scilicet cùm participio præteriti vel Aoristi, verbi actiui Græcorum respondet. Exemplum: *hori eguinic nathor*, τῦτο ποιήσας ἔρχομαι, *ie ꝛviens ayant fait cela*, Gallicè: *ꝛvengo auiendo hecho aquello*, Hispanicè. Formantur autem hi casus à recto hoc modo, actiuus adiecta consonante C in fine vltra quam, si rectus etiam per se in consonantem desinebat, interseritur euphoniæ causa vocalis E, exemplum: à recto *emaste*, id est mulier, fit casus agendi *emastec* addito C: à recto *guiçon*, fit *guiçonec*, addito etiam C & præterea interserta vocali E inter vtramque consonantem finalem: Negatiuus formatur addita recto syllaba *ic* in fine, sic à *guiçon* fit *guicon-ic*: quod si rectum per vocalem exeat, interseritur ad vitandum hiatum liquida R; hoc modo à recto *emaste*, id est mulier, fit casus negatiuus *emaste-ric*. Casus obliqui formantur similiter à recto, scilicet genitiuus addita in fine syllaba *en*, datiuus addita vocali *j*, & ablatiuus addita consonante *s*: quod si rectus exeat in vocalem, interponenda erit liquida R inter eam & syllabam *en* terminatiuam genitiui, & vocalem j finalem datiui ad vitandum hiatum: Contra verò si rectus in consonantem desinat, interponenda erit euphoniæ causâ vocalis E inter eam & consonantem S quæ ablatiuum terminare debet. Exemplum declinationis inarticulatæ petatur, à voce *guiçon*, id est vir, quæ sic declinatur.

Nominatiuus *guiçon*, id est, ἀνὴρ, seu ἄνδρος Græcè: *homme* vel *hommes* Gallicè: *hombre* vel *hombres*, Hispanicè: Actiuus *guiçonec*, negatiuus *guiçonic*, genitiuus *guiçonen*, id est, *d'homme* vel *d'hommes* Gallicè: *de hombre* vel *de hombres* Hispanicè: *datiuus guiçoni*, *à homme* vel *à hommes* Gallicè: *à hombre* vel *à hombres* Hispanicè: ablatiuus *guiçones*, *par hõme* vel *par hommes* Gallicè: *por hombre* vel *por hombres* Hispanicè.

ARTICVLATORVM nominum forma casualis quinaria est, constátq; recto, actiuo, genitiuo, datiuo & ablatiuo, necnon duplici numero singulari & plurali. Declinandi autem ratio talis est vt nomen quidem ipsum maneat immutatum, articulus verò in fine positus (quem vnica littera A in singulari, syllaba verò AC in plurali effici su-

Universidad de Deusto
Biblioteca

prà diximus) declinetur, & ſingulari quidem numero declinandi lex eiuſmodi eſt, qualem paulò ante inarticulatis præſcripſimus: pluralis verò ſic à recto ſingulari formatur, vt nominatiuus adſciſcat in fine litteram C, actiuus ſyllabam EC, genitiuus ſyllabam EN, datiuus ER vel EI, ablatiuus ES quod inſequenti exemplo clarius fiet; ab eadem voce, *guiçon*, id eſt, vir, quæſito.

SINGVLARI numero nominatiuus *guicon-a* ὁ ἀνὴρ Græcè: *l'homme* Gallicè: *el hombre* Hiſpanicè: actiuus *guicon-ac*, genitiuus *guiçon-aren, de l'homme* Gallicè: *del hombre* Hiſpanicè: datiuus *guicon-ari, à l'homme* Gallicè: *al hombre* Hiſpanicè: Ablatiuus *guicon-as, par l'homme* Gallicè: *por el hombre* Hiſpanicè.

PLVRALI numero nominatiuus *guicon-ac*, *les hommes* Gallicè: *los hombres* Hiſpanicè: Actiuus *guicon-aec*, Genitiuus *guicon-aen, des hommes*, G. *de los hombres*, *H.* Datiuus *guicon-aer*, vel *guiçon-aej*, *aux hommes*, G. *à los hombres*, *H.* Ablatiuus *guicon-aes*, *par les hommes*, G. *por los hombres*, Hiſpanicè.

Hîc tamen obſeruandũ vocalẽ A, penultimã in omnibus caſibus obliquis pluralis numeri apud Vaſcones Aquitanos, ſic in diphthongum coaleſcere, cum vocali E proximè ſequenti, vt ipſius ſonus nequaquam exaudiatur, ſed tantum percipiatur ſonus vocalis E productæ vel geminatæ: itaque pro *guicon-aec* pronunciant *guicon-eec* vel *guiconéc* in recto plurali, idémque ſeruatur in reliquis caſibus eiuſdem numeri. Hactenus de nomine, ſupereſt verbum.

DVÆ ſunt verborum infinitorum claſſes: Prior eorum quæ participium præteritum paſſiuum in *tu*, finiunt, quod in pleriſque ob concurſum liquidæ L per *du*, effertur, mutata tenui T in mediam D, Altera eorum quę ip-

ſum alio modo terminant: ab hoc autem participio, cum ſit verum thema ſeu radix verborum, formantur alia infiniti modi tempora hoc modo: In verbis prioris claſſis, infinitum præſens (quod potius apud nos nomen verbale nuncupandum cenſerem) mutat ſyllabam finalem, *tu*, vel *du*, participij præteriti, in *ze*, gerundium eamdem mutat in *zeco*, ſupinum in *zera*, participium præſens in *zen* futurum verò nihil mutat, ſed tantum poſt ſyllabam *tu* vel *du* addit, *co* vel *en*, præfixa tamen ſyllabæ, *en*, liquidâ, R, ad vitandum vocalium, V, & E, concurſum. Exemplum, à participio præterito *galtu*, vel (vt nunc pronuntiatur) *galdu*, id eſt perditus, fit præſens infinitum ſeu nomen verbale *galze*, perdere, gerundium *galzeco*, ad perdendum, ſupinum *galzera*, perditum; participium præſens *galzen*, perdens: & futurum *galduco* vel *galduren*, perditurus: In poſterioris verò claſſis verbis, ſic. Si participium præteritum in conſonantem, N, deſinat, infinitum præſens ſeu potius nomen verbale mutat eam in *te*; gerundium in *teco*; ſupinum in *tera*; participium præſens in *ten*; futurum verò nihil mutat, ſed addit in fine ſyllabam *en*, aut *co*. Exemplum: A participio præterito *Ioan*, id eſt, qui abiit, fiunt ſeu infinitum præſens, ſeu verbale nomen *Ioate*, id eſt, abire, gerundium, *Ioateco*, ad abeundum; ſupinum *Ioatera*, abitum; participium præſens, *Ioaten*, abiens; & futurum, *Ioanen* vel *Ioanco*, id eſt, abiturus: quod ſi thema verbi in vocalem exeat nihil mutatur, ſed ſolum adduntur ei ſyllabæ formationis prædictæ; ſic à themate ſeu participio præterito *Ialqui*, id eſt, egreſſus, fiunt infinitum præſens ſeu nomen verbale *Ialquitera*, egredi; gerundium, *Ialquiteco*, ad egrediendum; ſupinum, *Ialquitera*, egreſſum; participium præſens, *Ialquiten*, egrediens; & futu-

Universidad de Deusto
Biblioteca

rum *Ialquico* vel *Ialquiren* egressurus: Attamen si vocalem I finalem thematis, proximè præcedat consonans, S, illa, in formatione nominis verbalis, gerundij, supini & participij præsentis, euanescit hoc modo, A themate *erosßi*, id est, emptus, fit reiectâ, I, verbale, *erostea*; gerundium, *erosteco*; supinum *erostera*; & participium præsens *erosten*: Si autem thema verbi huius classis in aliam vocalem exeat, quam in I, vel V, solent quædam dialecti huiusmodi vocali eamdem I, adiicere, & ex ambabus vocalibus diphthongum efficere in formandis iam dictis temporibus, hoc modo; A themate *Ioan*, id est, qui abiit, formant *Ioaite*, abire, *Ioaiteco*, ad abeundum, *Ioaitera*, abitum, & *Ioaiten*, abiens: sic etiam à themate, *Io*, id est cæsus, formant *Ioitea*, cædere, *Ioiteco*, ad cædendum, *Ioitera* cæsum, & *Ioiten* cædens.

MONVI suprà, tempora in *ze*, vel *te*, desinentia vt, *galze*, *Ioaite*, *Ialguite* & *eroste*, non tam infinitum præsens referre, quam nomen verbale, nunc addo in hac linguâ, præsens infinitum Latinum, interdum per supinum, sæpè per participium præsens, nonnumquam per participium præteritum, aliquando etiam per modum coniunctiuum vel indicatiuum compositum exponi hoc modo, *Vstaçu galzera*, sine me perdere; *haßi-nais galzen*, cœpi perdere, *nahi dut galdu*, volo perdere, *vzaçu Galdadin* vel *galdadila*, sine perire vel perdi: Imperfectum quoque, infiniti; perfectũ, pluſquam perfectum; & vtrumq; futurum, per eorũdem compositorũ modorũ tempora exprimi, exemplis ostendemus cum de verbis compositis sermo fiet. Hactenus de modo infinito: At finitorum coniugandi ratio duplex est: Altera, simplex & propria: Altera, impropria, composita & periphrastica; propria siue simplex, est; quæ nullius indigens externi adminiculi, ipsomet verbo variè inflexo, perficitur, conuenítque tantummodo secundæ classis verbis; Vt, à themate, *Ioan*, id est, qui abiit, fit verbũ, *Noa*, id est, abeo, *oa*, abis; *doa*, abit &c. Similiter à themate, *eguin*, id est factus, manat indicatiuus, *deguit* facio *deguic* facis *degui*, facit &c. Huius secundæ classis verbis propriũ est, thema semper à vocali auspicari, neque aliter constare posset eorum simplex coniugatio, quæ adiectâ initio verbi consonante, N, vel D, constituitur, vt in exemplis præmissis videre licet. Coniugandi ratio impropria, composita seu periphrastica, ea est quæ fit per circumlocutionem vno *e* participiis verbi coniugandi, annexo, verbo substantiuo, *Naiz*, id est sum, vel possessiuo, *Dud*, id est, habeo, quorum prius verbis passiuis ac neutris; posterius verò actiuis coniugandis inseruit: vnde non malè, coniugatiua verba videntur posse appellari, nosq; ea hac voce, quoties vsus occurrit, designabimus. Fuit quidem hæc coniugandi formâ iam vsu recepta in aliis quibusdam linguis maximè in Italicâ, Gallicâ atque Hispanicâ: Hoc tamen inter illas & nostram, interest; quod in iis, tempora præterita ac futura duntaxat, coniugandi formam impropriam seu periphrasticam admittunt; verbum quoque coniugatiuum soli participio præterito verbi coniugandi coniungitur: At in Vasconicâ, illa quidem per omnia finitorum modorum tempora latè vagantur: coniugatiuum verò, tria vicissim participia verbi coniugandi, scilicet præsens, præteritum & futurum adsciscit: Exemplum ponamus in verbo *harze*, id est, capere vel capi: Huius indicatiuum actiuum si quis præstare velit, è propriis ipsiusmet verbi participiis præsenti, præterito & futuro, necnon è binis temporibus indicatiui verbi *Dud*; præsenti scilicet & imper-

fecto, conflandus erit, eâ lege, vt vnumquodque tempus coniugatiui, *Dud*, terna producat tempora verbi coniugandi, *harze*: & præsens quidem, *Dud*, tria illa perfectiora & veluti primaria tempora inflectet, præsens scilicet cum participio præsenti verbi coniugandi; præteritum perfectum cum participio præterito; & futurum primum cum participio futuro: Imperfectum verò, *Nuen*, inflectet tria alia tempora eiusdem indicatiui, quæ sunt imperfectorum generis & velut secundaria, scilicet, cum participio præsenti verbi coniugandi, præteritum imperfectum; cum participio præterito, plusquam perfectum; & cum participio futuro, futurum secundum; erit itaque inflexio actiui verbi, *harze*, capere, huiusmodi;

Indicatiuo modo

Tempora primaria.	Præsens: *Harzen*, capio.	*Dud.*
	Præteritum perfectum: *Hartu*, cepi.	
	Futurum primum: *Hartuco*, capiam.	
Tempora secundaria.	Præteritũ imperfectũ: *Harzen*, capiebã.	*Nuën*
	Plusquam perfectum: *Hartu*, ceperam.	
	Futurũ secundũ: *Hartuco*, capturus erã.	

IDEM seruatur in aliis modis, scilicet in Potentiali cuius tempus præsens indicatiuum est, *Duqued*, Imperfectum verò, *Nuque*. Vtrumque horum simpliciter vel possessiuè, ac citra coniugationem aliorum verborum sumptum, futurum est potius indicatiui modi, quam tempus Potentiale, quod etiam de *Niçate*, & *Ninçate*, (quę tempora sunt verbi, *Nais*, substantiui iuxta ac coniugatiui) hîc admonitum velim: vtrumque enim istorum consideratum, vt verbum substantiuum, futurum tempus indicatiui est, sumptum verò vt coniugatiuum, aliorum verborum modum Potentialem indicatiuum componit.

ITEM

ITEM in coniunctiuo, cuius præsens à coniugatiuo *Dud*, est *Dudan*; imperfectum *Nuen*, solâ tertiâ personâ cùm singulari, tum plurali, imperfecto indicatiui dissimile, Cætera par; Potentiale præsens, *Duquedan*, imperfectum, *Nuqueen*.

IDEM, etiam in modis optatiuo, & conditionali, seu discretiuo, quorum figura non simplex, vt reliquorum modorum, sed composita est, ex particulis, scilicet, optandi, *Ai*, id est, vtinam, & conditionis *Ba*, id est, si (vtrâque à verbo inseparabili) & verbo possessiuo, *Nu*, quod seorsum quidem nihil significat, connexum verò iis particulis coniugatur, hoc modo; *Aïnu*, vtinam haberem, *Aïu*, vtinam haberes &c. *Banu*, si haberem, *Baïi*, si haberes &c. Conditionalis tamen, præter hoc tempus imperfectum, possidet etiam tempus præsens, ex eâdem particulâ, *Ba*, & præsenti indicatiui, *Dud*, conflatum; quod sic coniugatur; *Badut*, si habeam, *Baduc*, si habeas &c.

AT in imperatiuo secus. Licet enim verbo *Dud*, vt possessiuo, hic modus non desit (ab eo enim manant, *-ve*, id est, habe, *bu*, habeat, *dugun*, habeamus, *-vçue*, habete, *bute*, habeant) nihilominus vix vmquam verbis actiuis inflectendis applicatur, sed in illius locum succedit verbum, *eçac*, per se quidem nihil significans, sed imperatiuo & aliquot aliorum verbi actiui modorum temporibus coniugandis accommodatum, quod, quia velut deficienti coniugatiuo, *Dud*, subsidio & in auxilium venire videtur, subsidiarium vel auxiliare à nobis vocabitur, perinde atque verbum, *adi*, quod similem operam præstat verbo coniugatiuo, *Nais*, in verbis passiuis, scilicet, ac neutris inflectendis. Possidet hoc verbum præter, *-ve eçac* (quod præsens imperatiui est) hæc

Universidad de Deusto
Biblioteca

tempora; *Neçan*, quod Aoriſtum vel præteritum perfectum ſecundum indicatiui eſt, *Deçaqued*, quod ad præſens Potentialis modi indicatiui, & *Neçaque*, quod ad imperfectum eiuſdem modi pertinet. In coniunctiuo quatuor habet tempora præſens ſecundum, *Deçadan*, imperfectum ſecundum, *Neçan*, ſola tertia perſona tam plurali quàm ſingulari ab Aoriſto indicatiui voce diſcrepans; præſens Potentiale *Deçaquedan*, & imperfectum Potentiale *Neçaqueen*. Iungitur autem non variis participiis verbi coniugandi, quemadmodum coniugatiuum *Dud*, ſed vnico duntaxat, hoc eſt præterito, è quo etiam (ſi primæ claſſis verborum infinitorum ſit) ſolet reſecare ſyllabam finalem, *tu*, vel *du*, non ſecus ac in verbis ſecundæ claſſis vocalem I, finalem thematis abſcindit, quoties præcedit proximè conſonans S. Vnumquodque itidem illius tempus, vnicum verbi coniugandi tempus producit & non plura, vt faciunt tempora verbi coniugatiui. Hoc modo, à participio, *hartu*, id eſt, captus, & verbo ſubſidiario ſeu auxiliari, *eçac*, formantur hæc tempora: Imperatiui præſens, *hareçac*, cape, *harbeça*, capiat &c. Aoriſtum vel præteritum perfectum ſecundum indicatiui, *harneçan*, cepi, Gallicè *ie prins*, Hiſpanicè *yo tomè*. Præſens modi Potentialis, indicatiui *hardeçaqued*, capiam, aut capere potero. Imperfectum eiuſdem modi, *harneçaque*, caperem vel capere poſſem: Coniunctiui præſens ſecundum, *hardeçadan*, capiam, imperfectum ſecundum, *harneçan*, caperem. Eiuſdem modi præſens Potentiale, *hardeçaquedan*, capiam vel capere poſſim, Imperfectum Potentiale, *harneçaqueen*, caperem vel capere poſſem: Optatiui imperfectum, *haraineça*, vtinam caperem Conditionalis præſens, *harbadeçat*, ſi capiam, Imperfectum, *harbaneça*, ſi caperem. Hactenus de

coniugatione compoſita, ſeu periphraſtica verbi actiui. Verbum paſſiuum autem finitum coniugatur per verbum ſubſtantiuum, *Naù*, ſum, ſeu illius duo tempora præſens, ſcilicet, & imperfectum, participiis verbi coniugandi præſenti, ſcilicet, pręterito aut futuro coniuncta, ſeruatis vbique iis regulis, quas ſupra in coniugatione verbi actiui tradidimus, vt exemplo eiuſdem verbi, *harzę*, id eſt capi clarum fiet, quod antequam ſubiiciamus modi & tempora coniugatiui, *Nais*, exponenda ſunt.

INDICATIVI pręſens, *Naù*, ſum: Imperfectum, *Ninçan*, eram. Potentiale pręſens, *Niçate*: Imperfectum, *Ninçate*.

CONIVNCTIVI præſens, *Niçan*, ſim: Imperfectum. *Ninçan*, eſſem, ſolâ tertiâ perſonâ ſingulari & plurali ab imperfecto indicatiui diuerſum. Potentiale pręſens, *Niçateen*, imperfectum, *Ninçateen*.

OPTATIVI imperfectum, *Ainins*, vtinam eſſem.

CONDITIONALIS vel diſcretiui pręſens, *banis*, ſi ſim, Imperfectum *banins*, ſi eſſem.

IMPERATIVVS verbi *Naù*, eſt, *ù*, eſto, *bis*, ſit &c. quo vtimur tantum vt ſubſtantiuo, non verò vt coniugatiuo, quamobrem eius vicem ſupplet in inflectendis verbis paſſiuis & neutris tum in imperatiuo, tum in aliis modis & temporibus ſupra in explanatione verbi, *eçac*, expreſſis, *ꝛ̀*, *adi*, (verbum extra compoſitionem prorſus inuſitatum) cui ideò ſupra ſubſidiarij vel auxiliaris verbi nomen impoſuimus. Tempora huius verbi ſunt pręter pręſens Imperatiui *ꝛ̀ adi*; In indicatiuo, Aoriſtum vel præteritum perfectum ſecundum *Nandin*, in Potentiali modo indicatiuum præſens *Naite*, Imperfectum, *Nainte*. In Coniunctiuo præſens ſecundum, *Nadin*,

Imperfectum ſecundum, *Nandin*, ſolâ tertiâ perſonâ ſingulari atque ac plurali ab Aoriſto indicatiui voce diſtinctum. Præſens Potentiale *Naiteen*, imperfectum Potentiale, *Nainteen*.

Exemplum coniugationis verbi paſſiui *harze*, id eſt Capi.

Indicatiuo modo

Tempora primaria. Præſens: *Harzen*, capior. Preteritũ perfectũ: *Hartu*, captus ſum. Futurum primum: *Hartuco*, capiar. } *Nais.*

Tempora ſecundaria. Imperfectum: *Harzen*, capiebar. Pluſquã perfectũ: *Hartu*, captus erã. Futurũ 2: *Hartuco*, capiendus eram. } *Ninçan.*

IDEM omnino ſeruatur in aliis modis qui per iſtud verbum coniugatiuum inflectuntur. At circa illa tempora quæ à verbo *adi* coniugantur, ea quæ ſupra, de conſtructione verbi *eçac* cum participiis docui, hic repetita velim: primas nihilominus perſonas illorum temporum hic indicare haud ſuperuacaneum fuerit. Indicatiui, Aoriſtum vel præteritum perfectum ſecundum, *har nandin*, captus fui, Gallicè *ie fus prins*, Hiſpanicè *yo fù tomado*. Potentialis modi Indicatiui præſens, *har naite*, capiar vel capi poſſim. Imperfectum, *har nainte*, caperer vel capi poſſem. Imperatiui præſens, *har adi*, capere. Coniunctiui præſens ſecundum, *har nadin*, capiar: Imperfectum ſecundum, *har nandin*, caperer. Potentiale præſens, *harnaiteen*, capiar vel capi poſſim; imperfectum, *harnainteen*, caperer vel capi poſſem. Optatiui imperfectum, *har ainandi*, vtinam caperer. Conditionalis præſens, *har-banadi*, ſi capiar: Imperfectum, *har banandi*, ſi caperer.

ENVCLEATA vtcumque verborum finitorum, preci-

puè verò coniugatiuorum eorumque auxiliarium naturâ, pauca de eorum compoſitis dicenda ſunt. Componuntur autem cum particulis præpoſitiuis aut cum ſubiunctiuis, ſeparabilibus aut inſeparabilibus. Præpoſitiuæ ſeparabiles ſunt affirmatiua, *bay*, id eſt ita & negatiua, *es*, id eſt, non. Inſeparabiles verò optatiua, *ai*, vtinam & conditionalis *ba*, id eſt, ſi. Particulæ ſubiunctiuæ, eædemque inſeparabiles à compoſitione verbi ſunt, *la*, æquipollens Latinis particulis, vt, vel quod, *laric*, id eſt, cum, poſteaquam; *lacos*, quia: *ïan*, quando, *no*, dum, vel donec; *es*, an, vel vtrum.

EXEMPLA compoſitorum è præpoſitiuis; A verbo, *nais*, ſum, fiunt, *banais*, ſum equidem, *enais*, non ſum; *ainins*, vtinam ſim; *esainins*, vtinam non ſim; *banais*, ſi ſim; *espanais*, ſi non ſim; *esisan*, ne ſis, & ſimilia.

EXEMPLA compoſitorum è ſubiunctiuis particulis, *niçala*, vel *naiçela*, quod ſim; *niçalaric*, cum ſim; *niçalacos*, quia ſum; *niçanian*, quando ſum; *niçano*, quamdiu ſum vel ero; *niçanes*, vtrum ſim?

EXEMPLVM compoſiti verbi ſimplicis ſeu propriæ coniugationis, *ba-nago*, maneò equidem; *e-nago*, non maneo; *ai-nango*, vtinam manerem; *banango*, ſi manerem; *nagoela*, quod maneo, & ſic de reliquis. Porrò quia, vt ſuprà attigimus, modus infinitus pluribus carens temporibus & participiis, ea ab indicatiuo vel coniunctiuo compoſitis, mutuatur, exemplis hoc declarandum eſt: Illud itaque quod Latinè per infinitum præſens dicimus. *dixit ſe abire vel proficiſci*, ſic Vaſconicè effertur per præſens compoſitum indicatiui: *Erraten du ioaten dala*, vel *dela* (ſunt enim, vt iam ante monuimus E, & A, apud Vaſcones cognatæ literæ) præteritum perfectum, *abiiſſe*, repreſentatur per *ioan dela*,

Universidad de Deusto
Biblioteca

quod est præteritum perfectum compositum eiusdem indicatiui : Futurum denique *abiturum* esse per *ioanen dela*, quod futurum est compositum illius modi, Imperfectum *abire*, Gallicè, *qu'il alloit*, Hispanicè, *que yua*, per *Ioaiten cela*, plusquam perfectum *abiisse* Gallicè: *qu'il estoit allé*, Hispanicè: *que auia ydo*, per *Ioan cela*, futurum secundum abiturum fuisse, Gallicè: *qu'il iroit*, Hispanicè: *que yra*, per *Ioianen cela*.

PARTICIPIA autem à modis Indicatiuo & Coniunctiuo deducuntur addito articulo, A, in fine illius temporis quod in, N, desinit, & insuper syllaba *en*, aut *an*, in iis quæ aliter, quam in *en* terminantur : Exemplum à verbo, *duen*, id est, habeat, in coniunctiuo formatur participium, *duena*, habens vel qui habet : ab indicatiuo verò *da*, id est, est, *dena*, id est, *ens*, vel qui est. Declinantur autem hæc participia per casus non secus ac nomina articulata.

DIXIMVS de verborum generibus, modis & temporibus, restant personæ & numeri : In his nihil occurrit singulare : at in iis hoc maximè, quod vnaquæque persona diuiditur in absolutam & transitiuam : Absoluta nulla re differt à personis verborũ Latinorum : Transitiua verò vltra significatum verbi, inuoluit casum obliquum pronominis primæ, secundæ aut tertiæ personæ ad quam fit transitio : sic ab absoluto, *Erraten dut*, id est, dico, oritur transitiuum, *Erraten diat*, dico tibi. Ambabus personis hoc commune accidit, quod genus habent instar nominum Græcorum aut Latinorum, scilicet masculinum, fœmininum, commune & neutrum; tria priora genera, non omnibus modis aut temporibus, sed quibusdam tantum, nec ambobus numeris, sed soli singulari competunt. Habent insuper transitiuę personæ

propriam quamdam coniugationem (hanc nos distinctionis gratiâ subconiugationem vocabimus) duobus numeris constantem singulari & plurali, & totidem personis obliquis; si enim persona transitiua quæ coniugari debet, sit prima, inflectitur in secundam & tertiam personam. Si sit secunda, in primam & tertiam; si sit tertia in primam & secundam. Diuiditur autem hæc subconiugatio in genericam & ingenericam, Exemplis res fiet clarior. Exemplum generis verborum. A verbo *nais*, id est sum, (quod neutrius est generis) manat, *nuc*, eiusdem quidem significationis, sed generis masculini, ita vt tunc tantum vsurpanda sit hæc vox cum virum alloquimur: voce verò *nun*, quæ fœminini est generis, vtimur in eodem significatu quoties mulierem alloquimur: vox denique, *Nuçu*, quæ pariter, sum, significat componitúrq; ex absoluto *Nais*, & pronomine *Çu*, id est vos, communis est generis, eâque vti licet promiscuè seu virum, seu mulierem quis alloquatur: Etsi mihi quidem hæc vox & aliæ similes, quę personę verbi singularis, nominatiuo plurali pronominis secũdę personę adiecto, componuntur, nouè à nostris effictę videntur, ad imitationem Italorum, Gallorum, aut Hispanorum qui plurale, vos, singulariter vsurpant. Huiusmodi enim personis communis generis tunc vtimur in hac linguâ cum personam aliquam non vilem, aut conditione vitæ nobis inferiorem, sed ęqualem aut superiorem alloquimur verbi gratiâ, in huius verbi, *Nais*, sum, primâ personâ singulari transitiuâ, masculinum, *Nizaic*, & fœmininum, *Nizain*, exponuntur per pronomen Latinum tu; commune verò *Nizaicu*, per pronomen plurale Vos, singulariter sumptum, in hunc modum; *Nizaic*, & *Nizain*, æquipollent ei quod Gallicè dicimus, *Ie te suis*, Hispanicè,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Io te ſoy; At, *Nizaicu*, Gallicè explicabitur per hæc verba: *Ie vous ſuis*, Hiſpanicè verò per hæc: *yo os ſoi*, vel *yo ſoi a* v. md. Exemplum ſubconiugationis verborum tranſitiuorum & primò quidem ingenericæ ſumemus à verbo *Ais*, id eſt, es, quod eſt ſecunda perſona ſingularis verbi, *Nais*, id eſt, ſum: flectitur itaque hæc perſona, iſto modo, *izait*, id eſt, es mihi, *izaio*, es illi, *izaigu*, es nobis, *izaie*, es illis. Exemplum verò genericæ, en tibi: In prima perſona ſingulari eiuſdem verbi, maſculino genere *Nizaic*, ſum tibi, *Nizaioc*, ſum illi, *Nizaié*, ſum illis: ſecunda verò perſona pluralis *Nizaiçue*, caret genere, quia non poſſumus eâ vti, niſi plures perſonas alloquamur: at ſuprà monuimus genera horum verborum ad ſingulares perſonas referri, non verò ad plures. Eadem perſona *Nais*, fœminino genere ſic inflectitur. *Nizain*, ſum tibi, *Nizaion*, ſum illi, *Nizaien*, ſum illis, &c.

CÆTERVM in ſuperioribus, declinationum & inflexionum regulis atque exemplis dialectum ferè Vaſcitanam ſecuti ſumus, eam, inquam, quæ illorum è Vaſconibus Aquitanis, qui VASCI vulgò dicuntur, propria eſt. Ab hac nonnihil differt Nauarrica, pluſculum Vardulica, ſeu Ipuſcuana & Alauenſis, omnium maximè Autrigonica ſeu *Biſcaina*, quas hic ſigillatim exponere aut inter ſe conferre non eſt noſtri inſtituti: ſed iam abſolutis iis quæ vniuersè de totâ Vaſconum gente dicenda erant, ad ea quæ de ſingulis illius populis & inſignioribus familiis tradenda recepimus, expedienda accedamus.

NOTITIÆ VTRIVSQVE VASCONIÆ

LIBER SECVNDVS.

Qui tractationem de Vaſconibus Iberis continet.

De Nauarris eorumque Regione NAVARRA *dictâ.*

CAPVT I.

VASCONVM populi, alij citra Pyrenæum in Iberiâ, alij vltra Pyrenæum in Aquitaniâ ſedes habent: citra Pyrenæum ſunt NAVARRI, IACCENSES, ALAVENSES, IPVSCVATES & BISCAINI: vltra Pyrenæum GASCONES & VASCI. De prioribus hoc libro; de aliis verò in ſequenti agetur. Initium fiat à Nauarris: quibus potiſſimùm Vaſconum nomen conuenit, inde enim ad omnes alios populos, quotquot huiuſmodi appellatione cenſentur, manauit: Horum regio ab Ortu Pyrenæos habet montes, ab Occaſu Iberum amnem & ex parte Turiaſonenſem agrum: A Meridie veterem Comitatum Aragoniæ; A Septentrio-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ne denique Alauæ & Ipuſcuæ ditiones. Nominis ratio à Vaſconum linguâ petenda eſt, quæ voce *Naua* planitiem aliquam montibus proximè ſuccedentem, ſolet denotare. Inde & manus vola ſeu concaua pars apud eamdem Gentem, *Eſcu-naua* nomen habet: A *Naua* fit denominatiuum *Nauarr*, & adiecto articulo *Nauarra*, quo incola planæ regionis deſignatur. Huius oppoſitum eſt *Menditarra* & contractè *Mentarra*, id eſt montanus ſeu montium incola. Videtur autem appellatio Nauarrorum tempore Gothorum Regum potiſſimùm in Hiſpaniâ inualuiſſe: Tunc enim cum ſtrenuiſſimi quique Vaſconum Gothorum viribus & potentiæ impares, dimiſsâ planâ regione in proximos montes, velut in arces ſitu & naturâ munitas, propugnandæ libertatis gratiâ receſſiſſent, cæteri, qui in priſtinis ſedibus accepto Gothorum imperio remanſerãt, cœpere abiis Nauarrorum nomine diſtingui, totius gentis communi appellatione, vnà cum laude conſeruatæ libertatis, ſolos montanos comitante. At rurſus poſt aliquot ſæcula, deleto in Hiſpaniâ à Sarracenis Gothorum regno, cum montani Vaſcones, auſpiciis illorum Principum, quos ſibi in Reges elegerant, auitas ſedes recepiſſent, vniuerſamque planam regionem ſimul cum Pompelonê ciuitate primariâ, pulſis armorum vi Sarracenis, occupaſſent, placuit ibi regni ſedem conſtituere, indéque poſtea fluxit Nomenclatura Pompelonenſis aut Nauarræ regni, quæ non ita multò poſt etiam montanæ regioni vicinæ communicata eſt. Diuiditur Nauarra in quinque Præfecturas quas Maiorinatus ſeu Merindades vocant Pompelonenſem ſcilicet, Stellenſem, Tutelenſem, Sangoſſenſem & Olitenſem. Hæ à totidem oppidis primariis Pompelonê, Stellâ, Tutelâ, Sangoſsâ atque Olito, quorum quodlibet veluti caput & metropolis eſt ſuæ præfecturæ, tale nomen ſortitæ ſunt. Præeſt autem vnicuique earum proprius magiſtratus, Maiorinus ſeu Merinus vulgò dictus: Primã præfecturam ambitu ſuo 80725 familias, proximam 60245, alteram 40852, quartam 60001, poſtremam 30969 comprehendere colligunt, qui earum rationem accuratè ſubduxerunt. Forma reipublicæ talis olim fuit, ſtante ſcilicet Principum Nauarrorum imperio, vt ſumma rerum penes Regem eſſet, qui nihilominus populo eatenus erat obnoxius, vt neque ius dicere, niſi adhibito duodecim procerum conſilio; neque rem aliquam arduam aut magni momenti, quæ ad Regni ſtatum ſpectaret, inconſultis iiſdem, expedire liceret: Iura verò & libertates populi incorrupta illæſaque ſeruare & pro viribus promouere, in publico conuentu trium ordinum (Curiam vocant) qui ex Regni Antiſtibus, Baronibus aliiſque præcipuæ nobilitatis viris & inſigniorum vrbium legatis cogebatur, iuratus conceptis verbis, antequam gubernacula Regni capeſſeret, repromittebat: vniuerſa inſuper quæ à Mauris bello conſequi poſſet cum proceribus ſe communicaturum, & pro rata cuiuſcunque portione diuiſurum profitebatur, in legibus etiam mutandis aut de nouo condendis illud obſeruabatur, vt eæ demum ratæ & firmæ eſſent, quæ à Principe authore populo aut Curiâ ferrentur. In re Eccleſiaſticâ ſubeſt vniuerſa ferè Nauarra Epiſcopo Pompelonenſi.

De præcipuis Nauarræ regionis oppidis atque vrbibus.

CAPVT II.

EQVINQVE illis, quæ proximo capite commemoraui oppidis, tria sunt duntaxat ciuitatis titulo insignita *Pompelon*, *Stella* & *Tutela*. POMPELON totius regni metropolis, & oppidum vetere fortunâ opulentum, positum est in lætâ & fertilissimâ conualle editissimis montibus vndique tanquam mœnibus circumseptâ, alluitúrque Argâ fluuio (qui Aragus dictus est, Eulogio epistolâ ad Vuiliesindum Pompelonensem Episcopum) non adeò magno, nusquam non vadoso & nauigiorum incapaci. A Pompeio Magno conditum affirmant plerique, testémq; in hanc rem citant Strabonem, apud quem tamen haudquaquã conditoris nomen legitur, sed id tantum, dictam Pompelonem, tanquam Pompeij vrbem. Eius verba lib. 3. geographiæ hæc sunt: ὑφ' ἧκεισται ὃ ἡ ἰακκητανίας πρὸς ἄρκτον τὸ τῶν βασκόνων ἔθνος, ἐν ᾧ πόλις Πομπήλων ὡς αὐ Πομπηιόπολις. Vetus inscriptio, campestri vico Arre dicto, in æneâ tabulâ non ita pridem, reperta, Pompeionem vocat, I, vocali loco liquidæ, L, substitutâ, quæ vox à nomine Pompeij & à Vasconicâ dictione, *One*, vel *Vne*, id est locus, composita est.

Nerone Claudio Cæsare
Aug. Ger. II.

Cæsio. Martiale Cos. VIII.
Idus Decembris. Ciuitas Põpeionensius hospitium renoauit, cum L. Põpeio. I. F. ANI
In fine Anni primi Iannum
PRIM. IANO.
Liberis posterísq; eius, liberis posterísq; suis.
Egerunt LEG. SEX.
Põpeius nepos Sergius Crescens.

ALIA inscriptio dudum à N. Çubiça Senatore Pompelonensi descripta, intérque eius schedas reperta, cum præcedenti consentit in huius nominis per I, vocalem scriptione.

Claudius Quartinus II.
viris Pompei. salutem.

Et ius magistratus vestri exequi aduersus contumaces potestis, & nihilominus, qui cautionibus accipiendis desunt, sciant futurum, vt non per hoc tuti sint, nam, & non acceptarum cautionum periculum ad eos respiciet, & quidquid præsentes quoque egerint, id communis oneris erit. Bene valete. Dat. Non. Octubris Callagori. Imp. Cæs. Tralano Adriano Aug. III. Cos.

Vernaculâ certè Vasconum Nauarrorum linguâ, istud oppidum non *Pompelon*, sed IRVNA audit, id est *vrbs bona*, occurritque id nominis in veteribus quibusdam

monumentis ab hinc sexcentos circiter annos conscriptis, vnde coniicere quis posset, hanc fuisse primam & antiquissimam illius denominationem: Nugantur enim qui *Martuæ & Athanagiæ* nomen ei imponunt. A Pompeio tamen denuo augeri & instaurari potuisse non abnuerim, indéque Pompelonis titulum veteri nomenclaturæ additum. Ad hæc anno salutis 1129 aliud incrementum accepit ab Alfonso Pompelonensi & Aragonensi Rege, adiectâ veteri oppido, nouâ velut appendice, Burgo sancti Saturnini, vt ex ipsius Regis diplomate sequenti constare potest.

In Dei nomine &c. Ego Adefonsus Dei gratiâ Rex facio hanc cartum donationis & confirmationis vobis totos Francos qui populaueritis in illo plano de sancto Saturnino de Truyna: Placuit mihi libenti animo & spontanea voluntate & pro amore quod ibi populetis & finquetis de bono corde & concedo vobis quod habeatis tales foros in totas vestras faciendas, & in vestro iudicio quomodo fuerunt populatos illos populatores de Iacca & concedo & mando quod non pectetis pedagium neque lesta &c. facta charta donationis era 1167. mense Septembri in Altafaylla &c.

Hanc vrbem suaptè illustrem, illustriorem etiam efficit memoria B. Firmini sui ciuis, qui patre Firmino, matre verò Eugeniâ, Pompelonensibus ciuibus genitus, à B. Saturnino Christianis sacris initiatus, ab Honorato verò Tholosano Episcopo Pontificio charactere insignitus, temporibus Decij & Valeriani Imperatorum, prosperâ sanctitatis famâ vixit, & in Galliam studio propagandæ religionis profectus, Agennensibus, Aruernis, Andegauensibus, Bellouacensibus & Ambianensibus Christi fide peruulgatâ, iussu Valerij Sebastiani Præsidis, in Ambianensi ciuitate, pietatis ac religio-

nis odio obtruncatus, diuorum albo adscribi meruit.

PARVIT Pompelon, post Romanorum ex Hispaniâ decessum, Imperio Gothorum iam à tempore Euridici Regis, à quo primò occupatam fuisse discimus ex his Isidori verbis. *Era* D. IIII. *anno Imperij Leonis octauo Euridicus pari scelere quo frater succedit in Regnum annis* XVIII, *in quo honore prouectus & crimine statim bello desæuiit partesque Lusitaniæ deprædatur, qui prius capta* PAMPHILONA, *Cæsaraugustam inuadit totamque Hispaniam superiorem obtinuit. Terraconensis etiam nobilitatem quæ ei repugnauerat exercitus irruptione peremit: In Gallias autem regressus Arelatum & Massiliam vrbes capit suoque regno vtramque subiicit.*

POSTEA Gothis vniuersâ Hispaniâ bello pulsis, à Sarracenis inuasa est, & rursus anno Christi 778, eisdem inde eiectis, in Caroli Magni potestatem venit, vt ex Rheginonis Chronico colligitur, itémque è Paulo Æmilio in Caroli vitâ, quam partim è Gallis scriptotibus, partim è veteribus Vasconum Annalibus, qui amplius non extant, luculentè pertexuit. Mansit autem diu satis in ipsius Caroli & posterorum eius fide, videturque tandem regnante Caluo, cum Abderramenis Mauri Regis furor & in Christianos odium, omnem illam oram terrore complesset, Caluo interea in Galliis ciuili bello implicito, Vasconum Reges aut ipsâ suâ sponte subsidio accersiuisse, aut eosdem è proximis montibus sibi imminentes atque infestos, cum sustinere minus valeret, vltrò intra mœnia admisisse.

PROXIMVM à Pompelone locum obtinet *Stella*, cuius oppidi prima fundamenta à Sancio Ramires Pompelonensi atque Aragonensi Rege iacta fuisse probat hoc Diploma è tabulario Cœnobij sancti Ioannis Pin-

natensis erutum & à Ioanne Briz Martinez lib. 3. cap. 9. Historiæ eiusdem Cœnobij insertum.

IN *nomine sanctæ & indiuiduæ Trinitatis. Hæc est charta quam ego Sanctius gratiâ Dei Rex Aragonensium & Pampilonensium, facio Deo & altari sancti Ioannis Baptistæ, de monasterio quod dicitur Pinna, de decima, de illa populatione, quam nouiter volo facere, in villa quæ vocatur Lizarrara. Volebant illi monachi de sancto Ioanne, facere populationem de Francos, in illo suo termino de Zarapuz, in camino de sancto Iacobo, & ego volebam mutare, ipsum caminum, per Lizarra, & facere ibi castrum & populationem de Francos. Sed quia iste meus locus de Lizarrara, est in meliori saluetate, quam ille, vbi ipsi volebant populare, dixi illis vt consentirent mihi, cum bonâ voluntate, vt facerem populationem meam & non essent murmurantes aduersum me pro hac causâ & darem eis decimam partem, ex omnibus rebus, quas Deus, pro sua pietate, mihi dare dignatus fuerit, ex ipsâ populatione quam ibidem potuero facere. Illi verò annuentes, consenserunt mihi Itaque ab hodiernâ die & deinceps, ego sic concedo & offero Deo & sancto Ioanni, in opus de illâ camarâ pro vestimento & calciamento monachorum, ibi Deo seruientium, decimam partem ex omnibus rebus, quas Deo largiente me habere contigerit ex supra dictâ nouâ populatione; id est, de lezta, de censu, de homicidiis & de iudiciis, de calomnis & de omnibus omnino rebus, vt habeant & possideant, iure perpetuo. Similiter quoque concedo eis omnes Parrochitanas Ecclesias, quas in eadem populatione, fuerint factæ, cum omnibus iuribus, sibi pertinentibus, vt sint liberæ & ingenuæ de sancto Ioanne; perpetualiter. Et adhuc vnum do eis solarem, vt ipsi se adoptauerint in quo possint, facere bonas casas ad habitandum. Hoc totum supra scriptum, ideo alacri animo*

animo tribuo eis, vt perpetualiter possideant, nullâ personâ regali vel Episcopali contradicente. Facta carta æra M.C.XXVIII. *Anno ab incarnationis Domini* M.LXXXX. *regnante Rege Ildefonso, in Toleto & in Castellâ & in Galiciâ; me autem, Rege Sancio regnante in Pampilonâ & in Aragone, & filio meo Petro, in Subrarbi, & in Ripacortiâ & in Montson. Episcopus Petrus in Iaccâ, alius Petrus Episcopus in Pampilona, Raymundus Dalmau Episcopus in Rota, Aymericus Abbas in sancto Ioanne de Pinna, Raymundus Abbas in Legerensi cœnobio. Si † gnum Sanctij Regis. Ego Petrus Regis filius signo. Ego Aldefonsus Dei gratia Rex Aragonensium, supra scripta patris mei & fratris, laudo & confirmo & manu propria subscribo, in æra,* M.C.LVIII. *Si † gnum Aldefonsi Regis. Ego Garsias iussu Domini Regis, hanc cartam scripsi & hoc signum feci* ✠.

SED quidquid sit de primâ origine istius vrbis, cuius conditorem vnicum, hunc Regem Sanctium Ramires faciunt Hispani scriptores, præcipuum certè illius authorem atque Constitutorem fuisse Garsiam Ramiresium Pompelonensem Regem, Amplificatorem verò Sanctium huius Garsiæ filium, probant duo firmæ auctoritatis monumenta quæ hîc referentur. Primum eorum est diploma quoddam ab eodem Sanctio Garsiæ filio concessum ciuibus Stellanis, quo leges iis à Garsia Remiresio, cum de condendâ vrbe cogitaret, concessas confirmat ac sancit his verbis.

IN *Dei nomine esta es carta dautoritat & de confirmation que yo Sancho Rey de Nauarra filtz del Rey Don Garcia fax atotz los omes d'Estela als qui son presents & als qui son per venir per lo bon seruici que vos me faitz totz dies als oms d'Estela als qui son & seran aquels bons fors que dona lo Rey Don Garcia als pobladors de l'Estela quant primera-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

ment la pobla & los fors son atals. Tot primerament lor dona que no anassen en ost sino con pan de tres dias &c.

FINIS verò diplomatis sic habet.

Aquests fos que son deuant escriuts doneyey & oltroyey & confirmey à tots los omnes d'Estela als Mayors & als menors als qui son presents & qui son per venir & à lurs filltz & à lures filles que en l'Estela poblaran que los ayen deliures & francs & salps salua la mia fideltat & de totz aquels qui seran apres my Reys en Nauarra per tots temps may.

El temps que yo Don Sancho Rey de Nauarra Regney en Pampalona & en l'Estela, & en el Groynn, & en l'Estela, & en Tudela, & en Alua, Ruy Martineytz en Marayño, Pedro Ruyz en l'Estela, Gil de Leorin Alcalde, Pere Guillem Preuost, Iulian Sayon, Pere Guillem de la Raga, Sanctio Ramirez en Leguin & en Sangossa & en Funes Semen d'Ayuar en Roncal, & en Saraçaytz Santz Esquera en santa Maria d'Vyssue & Cabarros Martin de Leet en Teralta Semen Aznareytz en Tafaylla. Aznar de Rada en Falces & Valtierra, Pedro d'Aracuri en Leraga & en Tudela. Et el Groynn. Signum Sancij Regis Nauarræ Pascasius de Orto me scripsit & est testis; Superiora, quæ Gasconicâ linguâ parum Hispanis, atque adeò Francis familiari, scripta sunt, hoc modo Latinè vertimus.

HÆ sunt tabulæ auctoritatis & confirmationis quas ego Sanctius Rex Nauarræ filius Regis domini Garciæ facio omnibus ciuibus Stelanis præsentibus & futuris ob ea bona seruitia quæ mihi quotidie præstatis, ciuibus Stelanis qui existunt vel existent illas bonas leges quas dedit Rex Garcia nouis incolis Stelæ cum eam primò incolis frequentare cæpit. Sunt autem leges huiusmodi.

PRIMÒ *eis concessit ne in exercitum irent nisi cum tridui commeatu &c.* Postea enarratis prolixè iis legibus, hæc in imis tabulis subiicit.

TEMPORE *quo ego Dominus Sanctius Rex Nauarræ regnaui Pompelonæ & Stelæ, & in Lucronio, & in Estela, & in Tutela, & in Alua, Ruy Martineytz in Marayñon &c.*

DIPLOMA istud atque etiam ipsas leges Stellanas è veteri membranâ, quæ in Tabulario Regio Parisiensi recondita latebat, exscribendi mihi facultas fuit beneficio Petri Puteani viri clarissimi & de me ac de meis studiis optimè meriti.

ALTERVM monumentum est aliud diploma eiusdem Sancij Regis in gratiam monasterij Iraxensis huiusmodi tenore concessum,

IN *nomine summi & æterni Dei. Notum sit omnibus hominibus præsentibus & futuris quod ego Sancius per Dei gratiam Rex Nauarræ dono & concedo liberè Domino meo Iesu Christo & monasterio beatæ Mariæ Hyrach & Sanctio Abbati & monachis ibidem Deo seruientibus illam Ecclesiam sancti Ioannis quam facio fieri à prædictis monachis in populatione de Estella quod ego populaui vltra pontem sancti Martini iuxta villam de Lizarra & iuxta rupem sancti Michaëlis in Parrale meo proprio. Hanc autem donationem facio pro remissione peccatorum meorum & pro anima vxoris meæ bonę memoriæ Sanctiæ & pro animabus patris & matris meæ & omnium parentum meorum &c. Ego Sanctius prænominatus Rex hanc cartam fieri iussi & hoc signo meo corroboraui facta carta sub æra 1225. regnante Rege Sanctio in Nauarra & in Alaba . . . . . sub meo dominio Petro Episcopo in Pampilonâ Fernando Roderici tenente Stellam, Petro Remirez victoriam & sanctam Crucem, Michaël de Leratayz Luciam, Sanctio Remirez Maragnon, Enccone Almorauid Aybarr, Petro Latrone Sangossam, Lupo de Alfaro Tafayllam, Semen de Barrueta Treuiño, Petrus Garceiz Artajona,*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Garsia Petri de Murieta R dam Enclone de Oriz Arizcoyriz Martino de Subiça Sangossam veterem Petro Guillelmi Præpositο in Stella Gastone in prædicta populatione. Ego Fernandus Veruincensis Archidiaconus & Domini Regis Cancellarius de mandato Domini Regis hanc cartam scripsi & hoc signum † meum apposui.

TVTELA sequitur ciuitas florens & nobilis, ipsóque situ opportuna: posita est enim ad amnem Iberum, loco ad exercendum cum finitimis commercium accommodato. Ponte amnis continenti iungitur lapideo, eleganti opere temporibus Sancti Regis huius nominis vltimi, iussu & impensis Regiis inædificato. De istius vrbis vetustate aut origine nihil suggerunt libri aut vetera monumenta. Hoc solum constat, ab Alfonso Pompelonensi & Arragonensi Rege Mauris ereptam, deinde Rotroni Perticensi Comiti, in præmium egregiæ in bello contra Mauros nauatæ operæ, concessam fuisse: Antea tamen illam in dominio Regum Pompelonensium extitisse, docuit Garibayus lib. 22. cap. 28. sui Chronici. Leges & priuilegia ab Aldefonso impetrare meruit, sancitúmque est, vt iure illo quod Suprarbiense vocant vteretur, scriptis eâ de re codicillis erâ 1155 quorum nos hîc non integram seriem, ne lectori fastidio sit, sed primum duntaxat caput, quod ad rem præsentem facere videtur, prout ex autographo quod in Pompelonensi Camerâ Rationum extat, describere licuit, referemus.

IN *Dei nomine. Ego Adefonsus Rex Aragoniæ & Nauarræ ac filius Regis Sancij cum consilio & prouidentia virorum meorum nobilium & curiæ meæ qui me per Dei gratiam adiuuauerunt capere Tutelam & alia circumadiacentia dono concedo omnibus populatoribus in Tutela vel habitantibus in*

ea in Cerbera & Gallipiençó illos bonos foros de super arbe, vt habeant eos sicut meliores infançones totius mei Regni &c. Facta carta mense Septembri sub æra 1155. Signum Alfonsi Imperatoris. Signum Reginæ Margaritæ. Signum Comitis Dalpertica.

TVTELAM excipit SANGOSSA, & ipsa præfecturæ cognominis caput, diuisa olim in veterem vrbem & nouam. Illa conditorem agnoscit Sanctium Remirez Aragonensem & Pompelonensem Regem: Hæc verò Aldefonsum Sancij filium, vt ex ipsius Aldefonsi codicillis hac de re datis, colligi potest quos è vetere membrana Tabularij Regij Parisiensis descriptos hîc ad verbum repræsentamus.

SVB *Christi nomine & eius diuina clementia. Ego quidem Adefonsus gratia Dei Imperator. Placuit mihi libenti animo & spontanea voluntate & facio hanc cartam vobis totos populatores de Sangossa de illo Burgo nouo propè illo ponte iuxta illo nostro Palatio qui modo ibi estis & in antea ibi veneritis populare, vt faciatis ibi Burgo in illa via quæ vadit contra Vlle & dono vobis fuero quale dedit pater meus Rex domno Sancij cui sit requies ad illos alios populatores de illo Burgo Vieyllo & dono vobis termino de illa via quæ vadit contra Cortes vsque Adoc Flumen Aragon troa ille hermo. Et dono vobis quantosque ibi populaueritis vt compretis in illo termino de Sangossa vel vbi melius potueritis & habeatis illum francum & liberum & ingenuum vos & filij vestri & omnis generatio vel posteritas vestra. Salua mea fidelitate & de mea posteritate per sæcula cũcta, Amen. Similiter dono vobis Tayllare & Lignare in illo monte & in illa sylua de Bioçal & in illa sylua de sancti Saluatoris de Leyre & in illo monte de Peyña. Et nullus homo qui habuit hereditatem in illo Burgo Viello non volo vt populet in illo Burgo nouo, neque nullo infançon de nostra terra, sed*

Universidad de Deusto Biblioteca

dono ibi ad Fortuyño garceys Caxal, vno casale & alio casale Atofijo meo merino, & volo vt non habeatis alium seyñore si non me. Et nullus homo qui vobis pignorauerit in istos montes suprascriptos pectabit michi lx. s. Et dono à Garcia Lopiz meo merino vno Casale . . . . signum Adeffonsi. . . . . signum Regis . . . . Ranimiri. Similiter dono vobis lignare & tayllare & pascuere in illos montes de Ayuar & de Lombier & in illos alios montes & terminos de illas alias villas in circuitu de Sangossa quantum potueritis in vno die andare & tornare. Facta hanc chartam in mense Februar. in era M. C. LX. *in villa de Aincon in Rigo de Borga. Regnante me Dei gratia in Aragon & in Pampilonia & in Super Arbi vel Rippagurcia & in Castella & in Burgos & in Tutela & in Cæsarauguſta. Episcopus domno Raymundo Guilielmo in Rota : Episcopus Stephanus in Osea; Episcopus Petrus in Cæsarauguſta, Episcopus Dompnus . . . Episcopus Sancius in Calaorra. S. Enecij Galindiz in Sangossa. S. Fortun Garceyz Caxal in Nagera. S. Lope Garceyz in Stella Ximino Gayzco in Taraçona, Lope Iohannes in Arneto, Ioanne Diaz in Arguedas Ato Fortuyno in Falces. Et ego Sancius sub iußione Domini nostri Regis hanc chartam scripsi & de manu mea hoc signum . . . . . feci.*

Fuisse tamen etiam temporibus Romanorum incolis frequentatum hunc locum, persuadet antiquus lapis qui in eius ponte adhuc visitur Romanis litteris inscriptus in hæc verba.

CORNELIA SIBI, ET
CORNEL. CORNE-
LIO. FIRM. LIBER

Andelusium vrbem, cuius Ptolemeus meminit, hunc situm occupasse coniicere magis possum ex ipso Ptolemeo; quam affirmatè pronunciare, id vnum tamen pro

certo habeo, illos contra Melæ, Ptolemei & Itinerarij authoritatem niti, qui *Iturissam* vrbem hoc loco statuunt: Cùm enim Iturissam *Magradâ* allui testetur Mela, quem fluuium omnes consentiunt ipsummet esse qui nunc *Vidasso* dicitur: quique è montibus Nauarræ Septentrionem spectantibus demissus, per Vastanensem pagum non procul à Fontarrabiâ oppido, Oceano immergitur, Ptolemaici quoque numeri graduum longitudinis & latitudinis Iturissæ apposiți, ad eumdem pagum nos ducant, Auctor denique Itinerarij in itinere ab Asturicâ Burdegalam, *Turissam* (quæ non est diuersa ab Iturissa) inter Pompelonem & Aquas Tabellicas ponat, 22. milliarium interuallo duntaxat inter Pompelonem & eam interiecto, luce clarius est ex mente horum Authorum non alibi, quam in illo pago istius vrbis sedem inuestigandam esse.

RESTAT OLITVM, quam vrbem olim Ologitim vocatam fuisse & à Vasconibus coactu Suintillæ Regis conditam seu potius instauratam, superiore libro diximus. Vernaculâ tamen Vasconum linguâ *Erriberri* dicitur, id est oppidum nouũ, ipsa quoque vocis *Ologiti* notio Vasconica est, significat enim eadem linguâ *Ologuiti*, locum pane ex auena confecto abundantem. Tardiùs hæc cæteris vrbibus præfecturæ prærogatiuam obtinuit, à Carolo enim Rege huius nominis 2. primum hoc ius ei concessum esse ostendunt monumenta quædam, quæ in Camera Rationum Pompelonæ asseruantur: sita est ad amnem *Cicadum* vberi agro & frugum, animalium omnisque generis fructuum feraci, itaque illius amœnitate illecti posteriores Reges longam ibi moram traxerunt, Carolus autem huius nominis 3. ædificatis ibi ædibus Regiis magnificis atque superbis, claram eam atque illustrem reddidit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

SVNT præterea aliquot aliæ vrbes non ignobiles & quæ ius suffragij cum præcedentibus, in publicis prouinciæ conuentibus habent, ad quos litteris Principis aut eius Vicarij solent conuocari: ideóque *buenas villas*, id est bonæ vrbes nuncupantur, nimirum *Puente la Reyna, Viana, Monreal, Lumbier, Tafailla, Villa Franca, Vharte Araquil, Vrroz, Valtierra, Sant Esteuan, Echarri de Arañaz, Aguilar, Aoyz, Torralba, Corella, Caseda, Mendigorria, Ayuar, & Villaba*, quibus, superioribus sæculis accedebat vrbs quondam, nunc vicus ignobilis, *Roncauallis*, vulgò *Burguete*.

PVENTE *la Reyna* ab indigenis & accolis *Cares* nuncupatur, cuius nominis indicio istius vrbis antiquitas patefit, cum Plinius lib. 3. cap. 3. inter eos populos, qui Cæsar-Augustani conuentus erant, *Carenses* recenseat: Diuidebatur hæc pariter in veterem & nouam vrbem, & nouæ quidem peculiariter Põtis-Reginæ cognomen inditum: veterem verò à Garciâ Ramirez Rege amplificatam fratribusque Hierosolymitani Templi Regio munere concessam fuisse innuit sequens diploma è Tabulario Regio Pompelonensi depromptum.

EGO *Infans Garsia Rex Nauarræ dono & concedo vobis omnibus hominibus, qui populatis atque exinde populauerint in illam meam villam vetulam quam dedi fratribus Militiæ Templi Salomonis talem forum & tales vsaticos quemadmodum habent homines de Stella & de Ponte-Reginæ in omni Iudicio & foro. Verumtamen illi persoluendo prædictis Fratribus Militiæ Templi Salomonis vnoquoque anno pro domibus quas tenent in censu &c. Verumtamen super hoc mando & confirmo quod alius iudex non iudicet eos pro aliqua calumniâ nisi iudex de Stella vel de Ponte-Reginæ & hoc in omni iudicio & foro & hoc fiat per infinita sæcula.*

Facta carta & præcepto in Ecclesia sancti Iacobi de Ponte-Reginæ M. C. LXX *& sunt testes Robert lo Francesc. Bernard Galmar suus Francus Don Arnaud lo Rey Pere Gordon Pere Ramon Orti Ezquerra lo Sayon Lope del Palatio Simeno Boalca Garcia de la Cambra. Ego Rex Garsia istam cartam iussi facere & mea manu hoc signum feci.*

HOC monumento confutantur qui à Iohanna Reginâ, Philippi Francorum Regis cognomento Pulchri vxore, Pontis-Reginæ nomen huic oppido accersunt. Alluitur Argâ amne, qui è montibus Nauarræ, qui Aquitaniam maritimam attingunt, deuolutus, irrigato Pompelonensi agro, huius muros præterlabitur.

VIANA, in confinio Nauarræ atque Castellæ iacet, non procul ab Ibero amne; Caroli III. Regis beneficio magnoperè nobilitata est; cum eam Principatus titulo ac prærogatiuâ affecit, adiectis ipsius ditioni plurimis oppidis, vicis, atque agris confinibus, eamque hoc incremento auctam, tum primum Carolo nepoti ex filiâ Blancâ nato, & in posterũ reliquis Regũ liberis natu maximis, Regni hæredibus designandis, vtendam fruendam concessit, datis hac de re literis Tutelæ xx. die Ianuarij 1423, quas recitat *Pasquier in collectaneis legum Nauarræ*.

TAFAILLA olim *Alta-Failla*, vt in veteribus aliquot monumentis legitur, incumbit fluuio *Cicado*, vnâ tantum leucâ distans *Olito*, cui nec soli fœcunditate, nec opportunitate situs, neque vllâ aliâ re cedit: A postremis Regibus ipsa quoque aliquandiu frequentata, & Regiis Ædibus amplissimis & splendidissimis eiusdem Caroli III, Regis iussu, curâ & impensis extructis, insignis. Vtriusque oppidi tanta est elegantia, & amœnitas, vt de iis hoc velut adagium in communi omnium ferè

Hiſpanorum ore verſetur, *Tafailla y Olite flor de Nauarra.*

SVNT quoque & aliæ vrbes antiquitate celebres, vt *Lumbier*, Vaſconicè *Irumberri*, vnde *Ilumberitani* populi apud Plinium lib. 3. cap. 3. *Huarte Araquil*, *Araceli* Authori Itinerarij, vnde apud eumdem Plinium *Arocelitani* populi. *Caſcantum* olim municipium Romanum, vt ex veteribus nummis iamdiu docuere Paulus Merula & Prudentius Sandouallius, idem fortaſſe cum eo oppido quod Ptolemæo *Baſcontum* eſt, procliui errore duarum litterarum, quibus *Baſcontum* à *Caſcanto* diſcrepat: item *Andoſilla*, ſi vera eſt coniectura Prudentij Sandouallij, qui eam cum *Andologeſis* Plinij confundit. Et tandem *Larraga*, ſiquidem, vt arbitror, eadem eſt cum *Tarraga* Plinij & Ptolemæi. Iam totam hanc de Nauarræ vrbibus lucubrationem abſoluero, ſi modo de ſitu *Graccuris* vrbis pauca dixero: illam Sempronio Graccho originem iuxta ac nomen debere diximus ante, ex fide Authoris Epitomes Liuianæ, quam tamen dubiam & incertam facit authoritas Feſti Pompeij aut illius qui Feſtum in Epitomem contraxit, in voce *Graccuris*, cum fuiſſe ante Sempronij Gracchi tempora eo loco vrbem non obſcurè ſubindicat *Illiturgis* nomine ei attributo. Huius vrbis ſitum in eam partem Nauarræ vbi vicus *Loccurriaga* dictus vel *Arcos* oppidum eſt, trahere videtur Ptolemæus: Si quidem numeros graduum latitudinis & longitudinis quos illi ſubiicit, ritè perpendimus: tamen mendoſos eſſe hos numeros, euincit authoritas Itinerarij, quod Aſturicâ Tarraconem petentibus, inter *Virouesçam* & *Cæſarauguſtam*, *Graccurim* obiicit, ſexaginta quatuor milliaribus Cæſarauguſtâ diſtantem: Cum enim Auctor illius Itinerarij, in itinere à Vapinco Gallæciam, inter eadem

oppida *Virouesçam*, inquam, & *Cæſarauguſtam*, *Caſcantum* & *Calagurrim* vrbes oſtentet: illam 50, hanc autem 79 milliaribus paſſuum à *Cæſarauguſtâ* remotam, nihil exploratius, quam aut *Graccurim* inter eaſdem poſitam fuiſſe, aut ſaltem ab vtrâque parùm abfuiſſe. An autem hæc ſitus ratio *Alfari* aut *Cerueræ* oppidis malè conueniat, iudicent qui illorum locorum perfectam notitiam habent.

De primo ordine, hoc eſt, Eccleſiaſtico, qui publicis conuentibus intereſſe ſolet, déque inſignioribus ſacerdotiis Nauarræ.

CAPVT III.

DECVRSIS ciuitatibus atque vrbibus inter quas, è re natâ, illas attigimus, quarum Legati in publicis Nauarræ conuentibus tertium ordinem, hoc eſt, plebeium repræſentant; congruenter aptéque ad id, de quo agitur, fiet, ſi de aliis ordinibus de primo ſcilicet, qui ex Antitiſtibus inſignium Eccleſiarum; & de ſecundo, qui è nobilibus conſtat, de inſignioribus item ſacerdotiis, ac de nobilium gradibus variis, aliqua dixerimus. Primum itaque inſigniora ſacerdotia luſtranda ſunt, in quibus principem & veluti ſupremum locum obtinet Pontificatus Pompelonenſis. Huius diœceſis fines latiores multò fuere olim, quam ipſius Nauarræ, cum à Meridie etiam Gallicum amnem; à Septentrione verò Oceanum Cantabricum attingerent; longitudo verò inter Pyrenæos montes & Iberum flumen conſiſteret, ſicut celebri diplomate quod Prudentij Sandoualli operâ non ita pridem lucem vidit, teſtatum reliquit, Pompelonenſis

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ecclesiæ fautor iuxta ac instaurator eximius, Sanctius Rex Pompelonensis, qui Maioris cognomentum tulit. *Termini*, inquit, *huius Episcopatus sunt sine vlla dubitatione, sicut ego ab antiquis & sapientibus viris in veritate probaui, & nunc tenet Dopnus Sanctius prædictus Episcopus eiusque antecessores tenuerunt, & de Occidentis parte sicuti ipsa penna Punicastri & penna de Maranione diuiduntur vsque ad Hiberum flumen & quemadmodum ipse Hiberus diuidit vsque ad flumen, quod dicitur Gallicum, & à Gallico flumine vsque ad villam quæ dicitur Calcones, intus stantibus villis, videlicet Murello, & Augurio, Castelmanco, Eliso, Sarracastello, Tolosana & valle de Ossella cum tota Extrematura. Et ex aliâ parte sicut diuidit vallis de Arragone, vsque Copello ipsa valle infra terminum huius Episcopatus stante cum valle de Pintano & villa quæ dicitur Asso & Lorbes atque Monasterium sancti Saluatoris de Leior, quæ manet in Diœcesi huius sedis. Ex aliâ verò parte tota vallis de Roncal & Sareçaço atque Aezcoa & vallis de Erro vsque ad Capellam S. Saluatoris, quæ dicitur Caroli Magni, & à Capellâ Caroli vsque ad portum de Velate, vsque ad sanctum Sebastianum, quæ est situm super Ripam Maris Occeani cùm vallibus subscriptis scilicet Lerin, Oiarçum, Lauayẽ, Verastégui, Araynz, Larraum, Araria, Ozcue, Ernani, Seyar, Titiar, Yraugui, Goyaz, Erretzil, Leytza, Aresso, Egozqueta, Ezcurra, Olarumbe, Ymaoz, Aulia, Iansarras cum omnibus supradictis vallibus & tota Ypuzcoa. Ex aliâ igitur parte tota vallis de Araquil, quod dicitur sanctæ Mariæ Zamarzès & cum suâ Ecclesiâ S. Michaëlis de Excels: cum eorum pertinentiis atque Burunda vsque ad Eznate, & vsque ad sanctum Adrianum, & à sancto Adriano vsque ad flumen, quod dicitur Vidaso & aliud flumen, quod dicitur Deua, & de Deua vsque Gorciça. Ex aliâ adhuc Occidentis parte sicuti diuidit vallis de Oluine: similiter tota vallis quæ Amescoa vocatur.*

IPSIVS tamen Pontificatus amplitudinem, non è solo subiectarum illi terrarum spatio, metiri oportet, quod in longitudinem triginta leucas Hispanicas, totidémq; in latitudinem patet, sed ex eo etiam quod quatuordecim dignitatum Ecclesiasticarum titulos, ac duo & viginti Canonicorum, sex Rationariorum, vt vocant & viginti quatuor Capellanorum gregem, sinu suo amplectitur: Totius verò diœcesis ambitu, vnde viginti ditiones quas Archipresbyteratus dicunt & 173 parœcias campestres comprehendit. Plurimas olim Ecclesia isthæc acerbitates & grauia incommoda à Mauris pertulit, donec tandem post longam iactationem Pompelonensium Regum gremio blandè excepta, pristinam incolumitatem & dignitatem, non integram modo, sed etiam meliorem & cumulatiorem recepit. E Regibus verò illos maximè propitios habuit, qui Sanctij nomen vsurparunt, vt ex variis diplomatibus Sanctij Maioris, Sanctij Ramiresij & illius, qui Sapiens dictus est, constare potest, quæ quia à Sandouallio in Catalogo Episcoporum Pompelonensium recitata sunt, non duximus hîc repetenda.

MVLTVM etiam debet pietati Petri Rotæ Tolosani, qui Sanctio Remirez & Petro eius filio regnantibus, eidem præfuit, ob strenuam & largam in ea resarciendâ & exornandâ, nauatam operam. Hic inter alia quæ vtiliter & ex vsu Ecclesiæ præstitit, Ecclesias Vallis Oselæ in Aragoniâ, quæ ab Episcopo Iaccensi contra ius occupatæ fuerant, ad suæ sedis dominium & possessionem reuocauit: Ædi quoque primariæ (quæ beatæ Ma-

riæ ſacra eſt) ædificandæ, primus ſeriò & gnauiter incubuit, cuius rei monumento, poſiti ſunt pro foribus ipſius Ædis hi verſus.

Virginis Eccleſiam Præſul ſanctiſſimus olim
Hanc rexit, ſede Petrus in iſtâ fecit & ædem
Ex qua ſancta piæ domus eſt incepta Mariæ
Tempus prætentum fert annos milleque centum
Ex incarnati de Virgine tempore Chriſti.

POSTREMÒ Canonicos eiuſdem Eccleſiæ à ſæculari vitâ ad eam, quæ regulâ B. Auguſtini aſtringitur, retraxit, ea quæ victui neceſſaria erant vnicuique eorum largè impertitus, vt ipſius literis hac ſerie confectis, quæ in eiuſdem ſedis Tabulario extant, continetur.

NOTVM *ſit, hanc chartam legentibus vel audientibus, quod ego Petrus Pampilonenſium Epiſcopus Canonicis regulariter viuentibus, in eadem ſede tam præſentibus quàm futuris, Eccleſiam beatæ Mariæ ipſius ſedis liberam dedi cum ſuis pertinentiis ac decimis, cum ſua radice & cum omnibus, quæ ad eam pertinent vel poſtea pertinuerint. Adieci etiam ad victum Canonicorum Archidiaconatum, qui circuit vrbem Pampilonam & molendinum ſuperius & inferius ad clauſtrum faciendum ac domos. Dedi quoque Eccleſiam de Tafallia ſanctumque* Romanum, *cum valle de Orba & Zabalcetam* Eccleſiamque de Ouanos, *cum valle de Itçarbe: linum quoque de quartis (quod eſt iuris* Epiſcopalis) *ad veſtitum conſtitui. Decimam verò de cunctis reditibus Eccleſiarum totius* Epiſcopatus *& de omnibus quæ* Epiſcopus *& Canonici habuerint, ad eleëmoſynam tradidi.*

RONCAVALLENSIS ædes primò à Sanctio Rosâ Pompelonenſi Epiſcopo, qui Alfonſo regnante florebat, in Xenodochij modum citra Pyrenæum ad ipſius montis radicem extructa eſt, quod indicat iſtud Innocentij II.

ſummi Pontificis diploma, nuper ab eodem Sandoualio publici iuris factum.

INNOCENTIVS *Epiſcopus ſeruus ſeruorum Dei, Vniuerſis Dei fidelibus; ad quos litteræ iſtæ peruenerint, Salutem & Apoſtolicam benedictionem. Honor & reuerentia, quæ piis locis impenditur omnipotenti Deo procul dubio exhibetur: eleëmoſyna, ſi quidem qui Dei noſtri opus interpretatur, ſi ſollicita conſideratione penſatur, non eſt donum ſed mutuum & quod Chriſti pauperibus miniſtratur, in præſenti ſæculo authorem ſuum adiuuat eique in futuro præmium æternæ retributionis apportat. Nos hoc nimirum intuitu venerabilis frater noſter Sanctius Epiſcopus Pampilonenſis in loco qui dicitur Roncesualum ad ſuſceptionem pauperum atque peregrinorum, Hoſpitalem domum & Eccleſiam in honorem beatæ Mariæ pro ſua deuotione conſtruxit. Quam nimirum ab eodem Fratre noſtro, aliiſque deuotis viris honeſtè ditatam, ſub beati Petri Apoſtoli & noſtra protectione ſuſcepimus & cum omnibus rebus ſuis Apoſtolico priuilegio communiuimus. Quamobrem caritati veſtræ rogando mandamus atque in peccatorum remiſſionem vobis iniungimus quatenus à Deo vobis præſtitis ad eiuſdem loci ſuſtentationem opportuna ſubſidia tribuatis, hoc ſcientes quod omnibus benefactoribus eius totius Apoſtolicæ benedictionis gratiam impertimur & eos qui tam venerabilem locum infeſtare præſumpſerint, dignæ animaduerſionis ſententiæ ſubiugamus. Datum in territorio Anagnienſi ſecundo Nonas Maij.*

HVIC Xenodochio, vnum è Canonicis ſuæ Eccleſiæ, præfecit Sanctius, qui rem familiarem procuraret & egenis atque ęgris pręcipuè peregrinis, quę opus eſſent prouideret atque erogaret: fuitque initio ipſum Xenodochium in cenſu & patrimonio Epiſcoporum Pompelonenſiũ, vt ex reſcriptis ab Eugenio III. & Adriano IV.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Romanis Pontificibus, ad confirmandas & authoritate suâ sanciendas pias largitiones eidem Ecclesiæ à quibuslibet, quocumque tempore factas, latis continetur: sed postea ad tutelam & procurationem Prioris & fratrum Monasterij sanctę Christinę in Aragoniâ deuenit, vt ex simili rescripto ab Innocentio III. in gratiam eiusdem Monasterij lato colligitur, vbi nominatim ipsismet Priori & Fratribus possessio Roncauallensis Xenodochij confirmatur. Plurimis postea latifundiis, decimis & aliis possessionibus, munere Principum & nobilium aliquot locupletatum, tot in suam familiam sacerdotes illexit, vt iam collegio constituendo suffecturi viderentur: Omnium maximè Sanctij Regis huius nominis vltimi, cognomento Fortis, munificentiam expertum est; eiusque operâ & impensis illam, quam modo ostentat, amplitudinem & elegantiam consecutum creditur: ideoque ipsius cineres & ossa sibi supremis tabulis demandata religiosè custodit: Euoluto deinceps tertio decimo sęculo, beneficio summi Pontificis, nouam collegij formam accepit, permissumque Priori & Canonicis, vt fructus Xenodochij inter se diuiderent, tertiâ tantum parte in vsum pauperum sepositâ.

COLLEGIVM Decani & Canonicorum Ecclesię Tutelensis, à Sancio Rege, huius nominis vltimo, constitutum prędicat Garibaius lib. 24. cap. 1. Author tamen Chronici manuscripti, cui titulus est, *Relation de la descendentia de los inclitos Reges de Nauarra &c.* qui regnantibus Ioanne Lebretio & Catharinâ Fuxiâ eius vxore vixisse videtur, id operis Sancio Garsię, cui Sapientis cognomen inditum est, tribuit.

DIXIMVS de Sacerdotum Collegiis, nunc celebriora Monasteria peragranda sunt, inter quę, si vetustatem & Regum

Regum affectus attendamus, iure sibi primum locum vendicet *Legerense*, Sancto Saluatori sacrum, parùm à *Sangoßâ* distans, ordinis quondam Benedictini, nunc Cisterciensis. Enecone Aristâ Rege conditum credidere nonnulli: esse tamen longè antiquius probat Antonius Yepes centuriâ 4. Chronici Benedictini ad annum Christi 840. cap. 2. Beatorum Martiani martyris & Episcopi Pompelonensis, Nunilonis & Alodiæ virginum & martyrũ, necnon Virilis ipsiusmet cœnobij Abbatis sacrę Reliquiæ ibidem studiosè conseruatæ, loci sanctitatem augent, estque plurimorum principum sepultura nobile.

MONASTERIVM *Hiraxense*, Virgini matri dicatum ordinis adhuc Benedictini, paucis milliaribus abest oppido *Stellâ*: Illius primam originem qui à Garciâ Rege Sanctij maioris filio repetunt, æquè refelluntur ab eodem Yepê centuria 3. ad annum 815 cap. 1. Prudentius quoque Sandouallius in Catalogo Episcoporum Pompelonensium prolatis tabulis piæ cuiusdam largitionis, eidem à primariâ muliere, nomine Dona Elio, factæ, fuisse iam anno 928 celebre ostendit; *Mondeleti* nomine designatur ab Alexandro III. Pontifice maximo, in quodam diplomate anno 1172. 8. Kal. Iul. eidem cœnobio concesso: B. Veremundi sui alumni atque Abbatis, (cuius pietas regnantibus Sancio Remiresio eiusque filio Petro in Nauarra enituit) sanctitate magnoperè illustratum est.

MONASTERIVM *Fiterij*, in confinio Nauarræ atque Castellæ positum, diu inter ambos Reges Nauarrum & Castellanum, ambigui iuris fuit: sed tandem Guido Episcopus Portuensis summi Pontificis in Hispaniâ Legatus, & arbiter honorarius ab Henrico Castellæ & Carolo Nauarræ Regibus constitutus, sententiam secun-

Universidad de Deusto
Biblioteca

dum Nauarrum dixit: Ad Sanctium Nauarræ Regem huius nominis vltimum Garibaius lib. 24. cap. 15. eius originem refert, in quo multùm à verò aberrat, vti ab eodem Yepê centuriâ 7. ad annum 1140. cap. 5. & à Chrysostomo Henriquez in Menologio Cistercienſi, pluribus est demonstratum. Prima illius fundamenta non apud Fiterium, sed in loco cognomento *Yergua* qui in Castellæ finibus est, iacta fuere auspiciis Castellani Regis, labore verò & diligentiâ Durandi Cœnobitæ Scalæ Dei in Bigorræ Comitatu, qui in Hispaniam propagandi Ordinis Cistercienſis studio transmiserat. Ab *Yergua* rursum translata est hæc religiosa domus, in locum *Niençabas* dictum, & tandem *Fiterium*, ab Abbate Raymundo Calatrauæ Ordinis institutore, qui ob eximiam pietatem & vitæ sanctitatem, inter diuos censeri meruit: Fuit autem oriundus non Turiasone, vt suspicatur *Yepes*, sed oppido sancti Gaudentij Nebousanenſis in Comitatu Conuenarum, vt ex sequenti narratione constat, quam à Hieronymo Alauâ Fiterij Cœnobitâ pio iuxta ac harum litterarum studioso, accepi.

DE *causâ Calatrauæ quæ habetur inter Scalam Dei & Fiterium, nulli dubium est domum Fiterij esse filiam Scalæ Dei. Hæc autem domus Fiterij minùs cautè se contulit in Calatrauam, cum inconsulto & irrequisito patre suo scilicet Abbate Scalæ Dei, de propria authoritate plenariò transtulerit, sub Raymundo supradicto Abbate primo Fiterij, qui fuit ciuis sancti Gaudentij: quæ quidem translatio irrita haberetur, secundum formam & instituta Ordinis Cistercienſis, nisi pro parte dicti Regis Sancij Castellæ & Ludouici Regis Franciæ & etiam Ducis Burgundiæ, ab vniuersali Capitulo Cistercienſi confirmata fuisset, & similiter à Calatraua Cirolis propria authoritate fuit translata, & postea à Cirolis ad*

Corcolas, de Corcolis ad Buxetum, &c. & paulò pòst. *Cum omnes istas domus sicut filias hodie visitat domus Scalæ Dei, inter hæc Abbas Scalæ Dei destitutam Fiterij Abbatiam de nouo instituit, sibi à prædicto Abbate Raymundo quondam derelictam, constituendo de nouo ibi Abbatem: Illi verò monachi & fratres, qui de Fiterio iuerunt Calatrauam, ibi remanserunt, nec vltra reuersi sunt ad Fiterium.*

MONASTERIVM *Oliuæ* in orâ Nauarræ quæ Aragoniam spectat positum est: Huius quoque conditorem iactat Garibaius eumdem Sanctium Regem, cognomento fortem seu inclusum, in quo pariter hallucinatur: fuisse enim diu ante conditum, temporibus scilicet Regis Garsiæ Ranimiri huius Sanctij aui, probatur proximo diplomate, quod ab alio Sanctio, prioris patre, Garciæ verò filio manauit.

IN *Christi nomine. Ego Sanctius Nauarrorum Rex ad honorem Dei qui honorantes se honorat, & ad salutem animæ meæ & remissionem meorum peccaminum & anima patris mei & matris meæ & parentum meorum offero & concedo & dono omnipotenti Deo & beatæ Mariæ Oliuensi & Bertrando eiusdem loci Abbati & fratribus ibidem Deo seruientibus tam præsentibus quàm futuris, in hereditatem villam quæ dicitur Carcastellum cum omnibus in se existentibus vel ad se qualicumque modo pertinentibus cum omnibus terminis & pertinentiis suis, cum pratis & pascuis & sotis & aquis aquarumque meatibus, cum eremo & populatu, cum ingressibus & egressibus. Confirmo etiam huic donationi quidquid pater meus eis dedit, locum videlicet de Oliua, Encissam & Castellum nouum cum omnibus terminis & pertinentiis suis integriter & potenter. Omnia verò superiùs comprehensa bono animo & spontanea voluntate concedo & dono Domino & eius genitrici B. Mariæ Oliuensi in hæreditate*

Universidad de Deusto
Biblioteca

propria & franca & de meo iure & dominio trado ea omnia & transfero cum omni integritate in ius & dominium beatæ Mariæ Oliuensis & venerabilis Bertrandi ipsius loci Abbatis omniumque ibidem Deo seruientium fratrum tam præsentium quàm futurorum ad habendum perenniter & retinendum ac iure perpetuo possidendum. Et qui super hoc meum donatiuum fecerit vobis aliquam contrariam, perdat meum amorem & pectabit mille solidos. Signum Regis Sanctij. Ego Sanctius per Dei gratiam Rex Nauarræ laudo & confirmo Regnante me Dei gratia Rex in Pampilona & in Stella & in Tutela. Episcopus Sanctius in Pampilona Comite Vela in Alaua Rodericus Martinus in Maranon Petrus Rois in Stella & Calipienço Sancius Remirez in Leguin & in Sangossa Semen de Ayuar in Roncal Semen Aznariz in Tafaylla Sanz Ezquerra in sancta Maria de Vns Martin de Leet in Petra-alta Aznar de Rada in Falces & in Balterra Petro de Aracuri in Logronio & in Tutela. Ego Exsimiuus per manum Petri scribæ Regis hanc cartam scripsi & hoc signum feci.

NEC est cur quisquam dubitet, quin istud diploma Sanctij patris, non autem filij sit: cum inter alia argumenta quæ id astruunt hoc vnum occurrat perquam certum & minimè fallax, quod inter ea oppida quæ à Principibus viris authore Rege possessa enumerantur in calce diplomatis, more illis temporibus recepto, Lucronium continetur, quod in Sanctij filij ditione numquam fuisse, fuisse autem in ditione patris, nullus est in Historicorum nostratium lectione tam parùm versatus qui nesciat.

AFFINGAM & aliud diploma ad confirmandam vetustatem huius Cœnobij, potiorem eâ quam illi Garibaius concessit: in quo & illud animaduerti oportet, hoc

ipsum Cœnobium Abbates Fiterij velut patres & auctores suos obseruasse, inque ipsorum censu & dominio aliquamdiu fuisse: Præfert autem istud diploma editæ scripturæ diem 15. Kal. Octob. annum verò 1147: estque ab Eugenio Pontifice maximo concessum monasterio Yerguæ, quod postea Fiterium tranflatum fuisse supra monuimus.

EVGENIVS *Episcopus seruus seruorum Dei dilectis Raymundo Abbati de Yerguâ eiusque fratribus tam præsentibus quàm futuris regularem vitam professis PP. . . . quotiens illud à nobis petitur quod religioni & honestati conuenire dignoscitur, animo nos decet liberè concedere & petentium desideriis congruum impertiri suffragium. Eapropter dilecti in Domino filij vestris iustis postulationibus clementer annuimus ac præfatum locum Yerguâ, in quo diuino mancipati estis obsequio, sub beati Petri & nostrâ protectione susscipimus & præsentis scripti priuilegio communimus statuentes vt quascumque possessiones, quæcumque bona in præsentiarum iustè & canonicè possidetis, aut in futurùm concessione Pontificum, largitione Regum vel Principum, oblatione fidelium seu aliis iustis modis Deo propitio poteritis adipisci, firma vobis vestrisque successoribus & illibata permaneant in quibus hæc propriis duximus exprimenda vocabulis: Terram videlicet de Yerguâ cum decimis, pascuis & suis pertinentiis, locum de Fitero cum decimis, pascuis & pertinentiis; locum de Oliua cum terris, grangis, decimis, pascuis & suis pertinentiis. Decernimus ergo vt nulli omnino hominum liceat præfatum locum temerè perturbare aut eius possessiones auferre vel ablatas retinere, minuere, aut aliquibus vexationibus fatigare, sed omnia integra conseruentur eorumque pro quorum gubernatione & sustentatione concessa sunt vsibus omnimodis profutura saluâ sedis Apostolicæ authoritate, & Diæ-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

ceſani Epiſcopi canonica iuſtitia. Si qua igitur in futurum Eccleſiaſtica ſæculariſque perſona hanc noſtræ conſtitutionis paginam ſciens contra eam temerè venire tentauerit, ſecundò, tertiôve commonita ſi non ſatisfactione congrua emendauerit poteſtatis honoriſque ſui dignitate careat reamque ſe diuino iudicio exiſtere de perpetrata iniquitate cognoſcat & ſacratiſſimo corpore & ſanguine Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti aliena fiat atque in extremo examine diſtrictæ vltioni ſubiaceat. Cunctis autem eidem loco iuſta ſeruantibus ſit pax Domini noſtri Ieſu Chriſti quatenus & hîc fructum bonæ actionis percipiant & apud diſtrictum Iudicem præmia æternæ pacis inueniant. Amen, Amen, Amen.

Ego Eugenius Catholicæ Eccleſiæ Epiſcopus.
Ego Albericus Oſtienſis Epiſcopus.
Ego Gregorius Diaconus Cardinalis ſancti Angeli.
Ego Ioannes Diaconus Cardinalis ſanctæ Mariæ-nouæ.
Ego Sanctius Diaconus Card. S. Mariæ in Coſmedin.
Ego Humballd Preſbyter Card. tit. S. Ioannis & Pauli.
Ego Aribertus Preſbyter Card. tit. ſanctæ Anaſtaſiæ.
Ego Guido Preſbyter Card. H. Paſtoris.

Dat. apud Ciſtercium per manum Hugonis Preſbyteri Cardinalis agentis vicem Domini Guidonis ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Diaconi Cardinalis & Cancellarij xv. *Kal. Octob. indict.* x. *Incarnationis Dominicæ anno* 1147. *Pontificatus verò Domini Eugenij Papæ* III. *Anno* III.

MONASTERIVM *Irançu* dictum, eiuſdem ordinis à Petro Paris Epiſcopo Pompelonenſi in gratiam Nicolai fratris, qui in Cœnobio Curiæ-Dei in Galliâ, huius Religionis voto ſe obſtrinxerat, inſtitutum fuit anno 1176.

MONASTERIVM *Vrdaxienſe*, vltra Pyrenæum in extremâ Hiſpaniæ orâ & in ipſo pœnè Galliæ veſtibulo,

collocatum eſt. De cuius conditæ tempore atque authoribus nihil certi habeo quod affirmem: Auguſtiniani fratres ibi olim domicilium habuere, iiſque anno 1210 ſucceſſere Patres Præmonſtratenſes, quibus etiamnum permanet ſtabilis & illibata huius cœnobij poſſeſſio. Non eſſe diuerſum ab Vrdaſpalenſi Monaſterio, cuius Eulogius in epiſtola ad Vuilieſindum Epiſcopum Pompelonenſem meminit, perſuaſit affinitas nominum Ambroſio Morali in ſcholiis ad eamdem epiſtolam & Antonio Yepes cent. 4. ad annum 840. cap. 2: ſed cum Hurdaſpalis nomen integrũ cum vetuſtæ ædis reliquiis ad noſtram vſque ætatem in valle Roncallenſi manſerit, quemadmodum obſeruauit Sandouallius in Catalog. Epiſcop. Pompelon. potior mihi huius ſententia videtur quam aliorum: quin nec monaſterium iſtud vſque adeo prouectâ vetuſtate eſſe crediderim, vt cum Eulogij ætate cohærere poſſit, præſertim cum in notitiis Epiſcopatuum & monaſteriorum, quæ ab hinc quadringentis circiter annis, in libris Cancellariæ Romanæ ſcriptæ reperiuntur, monaſterij Vrdaxenſis ſub Bayonenſi Epiſcopo (in cuius Diœceſi ſita eſt) mentio nulla exiſtat.

HORVM cœnobiorum Abbates in publicis prouinciæ conuentibus, qui nunc tertio quoque anno celebrantur, vnà cum aliis proceribus & præcipuarum vrbium legatis de Republica conſultant & in iis rebus quæ ad ipſius ſalutem & commodum ſpectant deliberandis, primi ſecundum Epiſcopos, priorem militum Hieroſolymitanorum & Roncauallis & Tutelæ Collegiorum Antiſtites, ſuffragium ferunt.

De nobilibus qui ſecundùm Nauarræ ordinem conſtituunt. Déque eorum muneribus & dignitatibus.

CAPVT IIII.

NOBILIVM inter Nauarros non eadem omnium dignitas neque par honoris prerogatiua, ſicuti nec vnica ſpecies fuit. Diſtinguebantur enim in *Infançones* ſiue *Hidalgos*; in *milites ſeu Caualleros aut Caueros*, in *meſnadarios* (quos ſtipendiarios vocare poſſumus) & in *Ricos homines*, id eſt, diuites, quos Latinâ linguâ *Barones* nuncupabant. De his omnibus copioſè diſſeruit *Hieronymus Blanca* in Aragonenſium rerum commentariis. Vocabulum *Rico* fuere, qui à duabus vltimis ſyllabis nominum propriorum Gothorum aliquot Regum, quæ in *Ricus* cadebant, deducerent, quæ notationis ratio Ambroſio Morali lib. 3. cap. 5. meritò diſplicuit, quantumuis eidem Blancæ arriſiſſe videatur; Ego cum Latinam *diuitis* vocem apud Marinum Sanutum, vulgarem quoque *Rici* apud Ioinuillæum, in Hiſtoriâ Ludouici noni Francorum Regis, item apud Interpretem veterem legum à Iohanne Rege Angliæ Baionenſibus ciuibus conceſſarum, qui eas à Latino in Gaſconicum vertit, vſurpatas reperiam, pro viro præpotenti & ex eorum numero, quos optimates vocamus: non aliunde *Ricorum* hominum nominis originem petendam eſſe exiſtimauerim, quam à communiſſimo vocabuli *Ricus* intellectu, quo vir multarum opum & facultatum copiâ inſtructus deſignatur. Solebant enim Nauarræ Reges è numero potentiſſimorum & locupletiſſimorum equitum Regni ſui quoſdam ſeligere, quibus conſultoribus in

in rebus arduis & magni momenti decernendis & adiutoribus in bellis gerendis vterentur. Horum etiam fidei munitiſſimas arces, atque oppida concredebãt, illorumque cenſus ac vectigalia ſæpè cum iuriſdictione iiſdem honorarij nomine largiebantur, quæ Latinè *militiæ*, vulgari autem verbo *Caualleriæ* nuncupabantur. Horum Ricorum naturam his verbis declarat Alfonſus Caſtellæ Rex cognomento Sapiens in legibus Partitarum lib. 6. tit. 9. part. 2 *Los nobles ſon llamados en dos maneras: o por linage o por bondad E como quier que el linage es noble coſa, la bondad paſſa e vence: mas quien las ha ambas, eſte puede ſer dicho en verdad, Rico ome: pueſque es Rico por linage e ome complido por bondad è ellos han à conſeiar al Rey en los grandes fechos e ſon pueſtos para fermoſear ſu corte e ſu Reyno.* Sed planius adhuc Ricorum ſeu Baronum munia aperit caput 1. lib. 1. veteris iuris Nauarrici hoc modo. *Et que Rey ninguno que no obieſſe poder de Fazer Cort ſin Conſeyllo de los Ricos ombres naturales del Regno ni con otro Rey o Reyna guerra nin paz nin tregua non faga ni otro granado fecho o embargamiento de Regno ſin Conſeyllo de doze Ricos ombres & doze de los mas antianos ſabios de la tierra.* Et paulò pòſt. *Et los doze Ricos ombres o ſabios deben iurar al Rey ſober la Cruz & los Euangelios de curarle el cuerpo & la tierra & el pueblo & los fueros ayudarli à mantener fielment & deuen beſar ſu mano.*

TALES autem Barones ſiue Ricos à Regibus Hiſpanis creari ſolitos, huiuſcéque creationis inſigne & veluti notam aut ſymbolum fuiſſe vexilli & aheni ſeu tympani (vulgò *pendon y caldera*) traditionem, annotauit Hieronymus Gudiel, in ſuo de familiâ Gironiâ commentario, quod à Regibus Nauarris obſeruatum ſit nec ne, non habeo quod affirmem: niſi quod in formulis harum

creationum quæ adhuc extant, & quarum vnam aut alteram hic apponam, nullum huiusmodi ritus vestigium apparet.

CHARLES *par la grace de Dieu Roy de Nauarre Comte d'Eureux. A totz ceux qui ces lettres verront, Salut. Sçauoir faisons que nous considerans le bien, honneur, proüesse & ... de la personne de nostre amé & feal Pierre de Luxe Escuyer, & aussi les bons & agreables seruices que faits a à nos predecesseurs & à nous au temps passé, & esperons que il face au temps à venir, voulans honorer sa personne & accroistre son estre ycelli auons fait creé & ordoné, faisons, creons & ordenons par ces presentes Ricombre de nostre Royaume aux profitz nobleces & emolumentz acostumez de ancien. Si mandons à totz nos sujets que led. Pierre tignent & obeyssent comme à Ricombre. Et aussi mandons à nostre Thresorier de Nauarre qui ores est & qui par temps sera, que audit Ricombre paye & rende chascun an dores en auant ladite Ricombrie, & nous donnons en mandement à nos amés & fiaux gens de nos Comptes, que ce que il leur apperra estre payé pour la cause dessus dite ils alloent en leurs comptes & rabatent de sa Recepte. En tesmoing de laquelle chose nous auons fait mettre le seel à ces presentes. Donné à Pampelone le* XXVI. *iour de Iuin* 1350. *Par le Roy en son Conseil Robert.* Hæc in gratiam eorum qui Gallicæ linguæ ignari sunt, sic Latinè vertimus.

CAROLVS *Dei gratiâ Rex Nauarræ Comes Ebroicensis, Vniuersis has literas inspecturis Salutem. Nos consideratis bonis, honore fortitudine & . . . personæ dilecti nostri & fidelis Petri Luxij nobilis Scutarij & etiam bonis & gratis operis quas maioribus nostris nobisque impendit antehac eumque inposterum impensurum speramus, eius personam honore afficere & statum augere cupientes: illum fecimus, creauimus & constituimus; facimus, creamus & constituimus his litteris Ricum hominem nostri Regni Nauarræ commodis, honoribus & emolumentis solitis ei præstandis. Mandamus vniuersis subditis nostris vt eumdem Petrum pro Rico homine reputent eique pareant. Item Thesaurario nostro Nauarræ nunc existenti & deinceps futuro vt eidem Rico homini soluat & præstat singulis annis deinceps dictam Ricombriam aut ab aliis soluendam & præstandam curet modo solito. Item dilectis & fidelibus nostris fiscalium Rationum præfectis vt quod eis in eam rem ab ipso solutum constiterit, id ei in expensum referant & de summâ accepti detrahant. In cuius rei fidem his litteris sigillum nostrum apponi iussimus. Datum 26. Iunij* 1350. *Per Regem eiusque Consilium Robertus.*

Ex alterâ formulâ, quæ sequitur, illud præterea colligitur, moris fuisse Regibus cum primùm Coronam Regiam & gubernacula Regni assumpturi essent, aliquot Ricos creare, honorarium item Ricorum senis militiis constitisse, quæ tamen non rarò à Principe ad nutum augebantur.

CHARLES *&c. Comme nous au temps de nostre Couronement eussions crée pour Ricombre de nostredict Royaume au noblé & nostre bien aymé Arnault Ramon de Gramont & à sa suppliçation les six Caualleries que luy auons donné & octroyé en honeur come à Ricombre auons ordoné qu'il les reçoyue en la maniere qui s'ensuit: c'est à sçauoir que ledict noble ayt pour maniere de tribut pour tant qu'il nous plaira nostre ville de la Bastide & les confiscations & les meubles & rentes, &c. Faict en Septembre* 1350. quæ Latinis verbis sic expressimus.

CAROLVS *&c. Cum nos tempore quo Coronati fuimus creassemus in Ricum hominem Regni nostri nobilem & dile-*

Etum noſtrum Arnaldum Raymundum Gramontanum & ipſius rogatu ſex militias ſeu Cauallerias quas ei dedimus & conceſsimus honoris ſeu honorarij nomine, tanquam Rico homini, placuit nobis vt reciperet modo inſequenti. Nimirum vt idem nobilis habeat ad inſtar tributi, quamdiu nobis libitum fuerit, vrbem noſtram Baſtidæ, item comiſſorum noxas ſeu confiſcationes, res mobiles & reditus &c. Datum menſe Septembri anno 1350.

MESNADARII à *meſnada* (quæ vox à *meſonada* contracta eſt deriuaturque à Latino vocabulo, *manſio*) nomen habent, videntúrque ſic dicti tanquam domeſtici Principis, aut in eius familiam cooptati: Poſterioribus enim ſæculis *manſionis* vocabulum, pro domo vſurpatum fuiſſe pauci ignorãt & euincit hodiernus Gallicæ & Hiſpanicæ linguæ vſus. Hi autem *Meſnadarij* accepto ab ærario Principis annuo ſtipendio eoque plerumque ad vitam continuato eidem bellum paranti præſto eſſe & ad ipſius nutum in caſtris morari ac militare adigebantur eâque re maximè ab aliis nobilibus differebant, quibus poſt tranſactum à lege præfinitum tempus, è bello diſcedere impunè licebat, vt ex hoc capite fori ſeu iuris veteris Aragonici patet.

Les Infançons an for ab lo Rey que vayan ab el à bataylla campal o à ſon Caſtel, ſi ſe li alçan en ſa terra Et cant aſsi yran ab pan de III *dies & ſi plus demoren en oſt lo Rey les a donar lurs obs altres* III *dies & del plus en la volontat dels Infançons es deſtar hi, hora aquels qui ſon Mayſnades o ſoldades.* Id eſt, *Hoc iure vtuntur Infançones ſeu nobiles cum Rege, vt cum eo ad prælium procedant aut ad eius caſtrum ſi quis contra eum in Regno inſurrexerit & tunc cum commeatu tridui progredientur: & ſi diutius in exercitu morentur Rex eis neceſſaria adminiſtrare debet altero triduo, ac deinceps in*

arbitrio Infançonis vel nobilis erit ibi immorari, exceptis iis qui Meſnaderij ſeu ſtipendiarij ſunt.

MESNADARIORVM munus magnâ ex parte video expreſſum proximâ formulâ, ſuperioribus ſæculis in inſtitutione cuiuſdam Meſnadarij adhibitâ, quam è codice Forenſium Actorum illorum temporum (Regeſtum vocant) excerpſi, vbi cum hac inſcriptione, *Lettre de gratie de Meſnade*, id eſt, *tabulæ conceſſæ Meſnadæ*, legitur.

KARLOS *por la gratia de Dios Rey de Nauarra Comte d'Eureux à todos quantos las preſentes lettras veran ni odran Salut faſemos ſaber que nos conſiderando los bonos & agreables ſeruicios que el noſtro amado Guilielmo Arnalt de Belçunce eſcudero à fecho à noſtros predeceſſores & à nos en lo tiempo à venir abemos dado & otorgado, damos & otorgamos por tenor de las preſentes la meatat del molino de Beotegui & la diezma de la otra meatat del dicho molino con cinqoanta & quatro ſueldos morlanes del cermanage à nos deuido en la villa de ſant Pelay al dia de Quaſimodo à tener toda ſu vida & no mas en manera que daqui adelant eylh ſea tenido de nos ſeruir el miſmo con vn ombre de Cauallo bien armado por eſpacio de quoaranta dias enſemble o por... à ſus proprias meſsiõs & expenſas à deffenſion del noſtro Regno dentro del dicho Regno o de fuera... en tiempo de guerra o de paz en viſtas de .... o en caualguadas & en todo otro caſo quoalquiere.... por el quoal por nos o noſtro logarteñ por noſtro gouernador o por otro de noſtro mandamiento li ſera mandado & ſi mas adellant del dicho tiempo queriemos ſu ſeruicio nos li dariamos tales..... que à los otros fidalgos del Regno qui ſemeylabe ſeruitio nos farian..... Guilielmo Ard meter & tener el dicho molino & ſus preſas en eſtado deuido & ..... obras que à nos perteneſce fazer en aqueyllos*

Universidad de Deusto
Biblioteca

meyllorando & no apeorando de manera que depues ſus dias nos viengua en tan bon eſtado o mejor como agora el dicho molino ..... Pero Sanitz de Sanpelay por pretio de viente libras cadayño Empero no ñra intencion es que por eſte ſeruicio que tenido nos es de fazer en eſpecial eylh ſea exempto de nos faſer aqueylhas prouiſiones en que eylz & los otros fidalgos de noſtro Regno en general nos ſon tenidos de faſer cada que el caſo aueniere è ſi por auentura contecia que el dicho Guillem ouieſſe defayllido de faſer las coſas ſobre dictas o menoſpretiando los noſtros mandamientos del noſtro logartenient del noſtro gobernador o otro de noſtro mandamiento tarzaſſe o no quiſieſſe complecer aqueyllos & ſeruir como dicho es queremos & nos plaze que noſtra preſente donation no le valgua, mas li ſea tirada del todo, è torne à noſtra mano & deſagora por entonz por tenor de las preſentes len priuamos. Datum en Tudela primero dia de Março anno 1350. Parle Roy Taueñ.

INTER nobiles omnes eminebat, ne Ricis quidem aut Baronibus exceptis, qui Vexillarij Regij munus gerebat, *Alferis* vulgo dictus, à voce Latinâ Aquilifer, quæ Vexillarium denotabat, ob inſigne Aquilæ Romanorum Imperatorum vexillis imponi ſolitæ. Huius partes erant Regis vexillum in bello præferre: fuiſſe antiquiſſimam hanc Vexillarij dignitatem & in ipſius Regni primordiis & velut incunabulis enatam, citra dubium eſt: ſiquidem Inico Xemenoni Regi (qui, etſi haud primus, vt quibuſdam non infimi ſubſellij ſcriptoribus eſt viſum, primis certè Regibus proximus ætate ac imperio fuit) veteres tabulæ cœnobij Legerenſis anni 839, à Sandoual lio in catalogo Epiſcoporum Pompelonenſium recitatæ, Vexillarium tribuunt ſeu Aquiliferum, vt ibi dicitur, Ignatium de la Lane: Vetuſtus etiam codex legum Nauarricarum, cap. 1. lib. 1. Regi eligendo neceſſitatem

imponit Vexillarij inſtituendi: *Et el Rey que aya ſieyllo para ſus mandatos & moneta iurada en ſu vida &* ALFERIS ET SEYNNA CAVDAL. Manſit hæc dignitas ad tempora vſque Ioannis Aragonij, qui Blancæ vxoris nomine Nauarram rexit: at hoc regnante, Carolo Beaumontio Vexillario vitâ functo, ceſſauit; inque eius locum inſtitutum eſt munus Conſtabularij, illudque Ludouico Beaumontio Caroli filio, (cui Ioanna Blancæ ſoror, non tamen ex legitimo nata coniugio, nupſerat) collatum eâ lege, vt filio natu maximo ex hoc matrimonio procreando, velut hæreditario iure cederet: cui legi non ſua defuit authoritas, ſi quidem in Ludouici poſteris Ducibus, ſcilicet, Aluæ, qui affinitatum nexu in Belmontiam familiam ſe inſeruerunt, durat adhuc Conſtabularij dignitas.

MARESCALLI munus, vixdum antea in Hiſpaniâ cognitum aut receptum, primus in Nauarrâ adminiſtrauit Martinus Enriquez Lacarranus, alterius Martini Henriquez (qui Carolo II. in Nauarrâ regnante, Vexillarij officio ſummâ cum laude functus erat) filius: in cuius gratiam tum primum à Carolo III. inſtitutum fuiſſe crediderim, qui deinde extincto Lacarrano eamdem dignitatem conceſſit Gotofredo ſuo naturali filio, Corteſij marchioni: Hic autem poſt patris obitum, cum à ſorore Blancâ & ab eius viro Ioanne Aragonio defeciſſet ad Caſtellanum Regem, dignitatem ſimul cum omnibus bonis quæ in Nauarræ Regno poſſidebat, amiſit. Mareſcalli itaq; munus poſtea Philippo Nauarro Leonelli filio datum eſt, in cuius poſteris atque familiâ diu velut hæreditarium manſit, donec tandem deficiente ipſius ſtirpe ad Lacarranorum Ablitenſium familiam, veluti iure poſtliminij rediit. Rurſus Lacarrano ſine liberis mortuo,

Philippus quartus Hiſpaniæ Rex Marchioni Falceſio, qui è Peraltarum genere eſt, illius muneris gratiam fecit.

De Concilio ſeu Conuentu publico trium ordinum Nauarræ: & quibus de rebus in eo ageretur. Item de ritu Regum inaugurandorum.

CAPVT V.

CONCILIO locum & diem indicere, Regis erat, aut ſi is è Regno abeſſet Regis iuſſu ipſius Legati ſeu Vicarij. Alterutrius itaque accitu ad locum deſtinatum confluebant Regni Antiſtites, Barones aliique nobiles & præcipuarum vrbium legati. Indicendi cauſa aut ſolemnis & ordinaria aut fortuita & extraordinaria erat. Primi generis Concilium celebrabatur quotannis vel altero aut tertio quoque anno conformandæ Reipublicæ causâ, ipſiuſque idoneis legibus ac inſtitutis componendæ, nam ſi quid à Iudicibus, Magiſtratibus aut Regiis Præfectis, in iure dicendo aut in aliis ad officium ſuum pertinentibus peccatum, aut contra ius & conſuetudinem regionis factum eſſet, ſi quid etiam à Rege in fraudem innatæ populo libertatis ac immunitatis, aut contra mores vſu receptos admiſſum, illicò, expoſtulante Curiâ emendabatur, & inſuper nouâ lege, ſi res exigeret, ne quid ſimile fieret in poſterum cauebatur. Ea verò quæ dubia aut controuerſa inter Regem ac Ordines relinquebantur, honorariis arbitris ab vtrâque parte ſelectis delegabantur, causâ cognitâ ipſorum iudicio aut arbitrio finem habitura. His peractis, antequam Curia dimitteretur, vniuerſi Ordines Principi vltrò ſummam pecuniæ

pecuniæ muneris titulo offerebant, eaque ſubinde viritim conferebatur: quæ pro honore accepta, etiam neceſſitatibus ſubueniebat, vſitato iam multis ante ſæculis apud alias gentes more, vt de Germanis Tacitus, de Francis Fredegarius & Auctores vitæ Ludouici Pij, ſcriptum reliquere. Parciùs hoc initio factum comperio à Nauarris, aut nouo Regi gratulantibus, vel vrgente Principem rei familiaris anguſtiâ, aut ſi dos filiæ dicenda foret, vel efflagitantibus ſumptum ſolito maiorem bellis: ſed poſtea ſeu auaritia, ſeu continuata latè neceſſitas Principum, rarum hoc & voluntarium erogandi officium in anniuerſariam conſuetudinem vertit. Quod ne populo fraudi eſſet, Carolus Rex huius nominis tertius, concederent ne an denegarent huiuſmodi munera, id totum in Ordinum & populi arbitrio ac nutu ſtare, neque Principi ius eſſe quicquam ab inuitis exigere, tabellis obſignatis profeſſus eſt, quas huic loco non alienas duximus.

KARLOS *por la gracia &c. Fazemos ſaber que los tres eſtados de noſtro Regno al dia de oy data de las preſentes à noſtra requeſta è rogaria nos an otorgado gratioſement para ſoſteniemento de noſtro eſtado la impoſition de noſtro Regno & quatro coarteres por aynno para el tiempo de quatro aynnos complidos començaderos primero dia d' Abril primero venient con las gratias acoſtumbradas & otras que nos abemos fecho por releuamiento de noſtros pueblos & ſingulares de aquellos en tal manera que dos coarteres coxederos en eſte aynno preſent que nos eſtan otorgados por los dichos eſtados. ayan à ſer compreſos en los primeros quatro coarteres que ſe deurian cuillir en el primer aynno & por quanto empues que nos viniemos al gouernamiento de noſtro Regno cada aynno auemos lleuado de aquel la dicha impoſition entegrament & coarteres quando*

Universidad de Deusto
Biblioteca

mas quando menos & algunos podrian dezir que por nos auer leuado en nostro dicho Reyno en tan luengo tiempo la dicha imposition & coarteres nos & nostros successores Reyes de Nauarra que empues nos seran podriamos alegar contra los dichos estados drecho de prescription o otro drecho. Nos queriendo que por eyllos auer nos seruido & dado gratiosament de lo suyo en todo nostro tiempo no sean preiudicados & donde merecen auer premio no ayan à conseguir daynno por esto por estas nostras presentes letras declaramos & certificamos que los dichos estados de nostro Regno empues que nos viniemos al gouernamento & regimento de aquel siempre & cada vn aynno nos han otorgado los dichos imposition & coarteres à nostra grant requesta & rogaria & no por otro drecho que nos ayamos de tomar è leuar aquellos ni partida daquellos, queremos que por esto à los dichos estados non sea nin pueda seguir preiudicio alguno en su drecho ni nos ni nostros successores podamos ni puedan aleguar en leuar los dichos imposition & coarteres prescription ni otro drecho alguno, en tiempo alguno, en alguna manera &c. Dado en Tafailla à 22. de Marco 1424. Por el Rey y su grand Conseyllo Estella.

TALIS fuit Reipublicæ facies, stante olim Nauarrorum Regno; nam post exactos Reges, Regnumque ipsum à Castellanis Principibus in Prouinciæ formam redactum, COEPERE RES, EX INSITA FERE MAGNÆ POTENTIÆ PRINCIPBVS INDOLE, NON MINVS EX ARBITRIO REGVM, QVAM EX AVTHORITATE LEGVM PENDERE.

EXTRA Ordinem Concilium indicebatur, cum insolitum aliquid & subitum incidebat, quod Ordinum consilio decernendum, aut suffragio decidendum esset. Tunc enim, si multum adhuc temporis ad statum vsque solemnium comitiorum tempus supereſſet, neque natura negotij tantam moram ferret, litteris Principis aut eius Legati euocabantur Ordines, de ipso negotio suffragium inituri. Causæ autem euocandi videntur ad tria hæc capita posse reuocari. Primum, si repentinum aliquod bellum ingrueret, aut aliàs periculum graue Reipublicæ immineret, cui summouendo ac propulsando, solus Princeps ægrè sufficeret. Alterum, si negotij de quo agebatur conditio, singulari iure ad Curiam spectaret, vt olim in causâ Reginæ Muniæ Maioræ vxoris Sanctij Maioris contigit, quæ cum à propriis liberis adulterij rea facta esset, congregata ad hanc rem Curia inter matrem ac liberos ius dixit, vt pluribus narrat Rodericus Toletan. lib. 5 cap. 26: Regnãte etiam Philippo Pulchro cum Ioannâ Nauarrâ eius vxore, anno scilicet 1301. Iudicium tesseræ singularis certaminis, à Martino Ayuario coram Rege, Fortunio Almorauido oblatæ, ad Curiam seu Concilium Nauarræ pertinere pronunciatum est, vt Pronunciati tabulis constat quæ in Tabulario Regio Parisiensi asseruantur. Tertium erat, cùm Rege vitâ functo, aut aliàs in administratione Regni deficiente, nullis superstitibus liberis legitimis, aut qui supererant, minus Regno gerendo idoneis, nouus Rex eligendus erat: tunc enim necessariò ad Comitia seu conuentum Ordinum res redibat: Prout Fortunio regnante factum nouimus: Cum enim is, circa annum 894, abiectâ Reipublicæ curâ Legerensi Cœnobio se abdidisset, Nauarræ Proceres Fortunij liberis, quos ex Aureâ vxore susceperat, insuper habitis, ad Sanctiũ ipsius fratrem animum adiecerunt, eumq; virtutis ergo, vt refert Çurita ex veteribus monumentis, ad Regiam dignitatẽ euexerunt. Rursus Sanctio Rege, Garsiæ Najarensis dicti filio, in *Pennaleni* perfidiosè interempto, Nauarri Sanctium Ra-

mires Aragonenſem Regem, in locum demortui ſublegerunt, vt narrat vetuſtus Author Hiſtoriæ Aragonenſis, apud Ioannem Brizium Hiſtoriæ Pinnatenſis lib. 3. cap. 8, nullâ filiorum defuncti neque fratrum ratione habitâ. Poſtremò extincto abſque liberis Alfonſo Rege Sanctij Remirez filio, iidem Nauarri, Ramirum Monachum Alfonſi fratrem, (cui Aragonenſes Imperium detulerant) auerſati, Garciam Ramireſium Regem renuntiarunt, vt à Roderico Toletano lib. 5. cap. 24. & aliis Hiſpanicarum rerum ſcriptoribus eſt proditum: Extantibus autem Regis vitâ functi liberis Regno gerendo non ineptis, nihilominus Comitiis opus erat, quibus Rex deſignatus inauguraretur, & ſolemnis ritus mutui ſacramenti, inter eum & populum præſtandi, perageretur: qui ritus quoniam antiquiſſimus erat apud Nauarros, & in ipſis Regni primordiis inſtitutus, ac formam quamdam Reipublicæ conſtituendæ continebat, illum hîc pluribus explicandum cenſui, non tam meis quàm cuiuſdam Nauarræ Gubernatoris verbis (Clementem Abeneum fuiſſe coniicio) in epiſtolâ quadam, olim Philippo Audaci Franciæ Regi Nauarrici Regni tutori, miſsâ ſic expreſſum.

MON *tres-cher Seigneur, la couſtume & li vſages dou Royaume de Nauarre eſt telle entre le Roys & le Nauarrois, que quand le Roys vient pour eſtre Roys, Conuiant li Sires ou cil qui tient ſon lieu, mande à vn iour certain tel comme il plaiſt au Seigneur, les Prelats de la terre & les riches hommes & des Cheualiers ce qui li ſemble raiſon, (car aſſez en y vient ſans mander) & fait aſçauoir as bonnes villes que elles y enuoyent de leurs gens & qu'ils ſoient à Pampelune au iour qu'il mande: & celuy iour ou lendemain, lequel qu'il plaiſt au Seigneur, il & tuit vont à l'Egliſe Noſtre-Dame Cathe-*

drale de Pampelune & enqui deuant l'autel, li Nauarrois le requierent que il iure ſur Saints qu'il les mainterra à leurs bons fuers & à leurs bonnes couſtumes: & encore li requierent que il iure à tenir la monnoye qui eſt à tel temps ſans faire autre duſque à douze ans & den qui en auant n'en face que vne en toute ſa vie: & encores li requierent que les forces que ſes peres ou ſes ayeuls ou ſes beſayeuls firent à tort, ſoyent defaites par eſgart de preudhes hommes qui y ſeront mis par le Roys & par aus par accort, c'eſt à ſçauoir pour le Roys & pour le Prelas & pour le Gentils-hommes, Cheualier, Gentils-homme doiuent eſtre mis qu'ils iurront qu'ils feront bien & loyaument: & deuant ceux venront li demandeur & li procureur le Roy pour monſtrer ſon droit: & oyes les raiſons & les defences, li Cheualiers qui ſeront mis & qui orront, iugeront, & ce qu'ils iugeront doit eſtre tenu, mais que li Roys ne truiſſe fauſſeté & en telle moiſmes maniere, li Roys & cil des bonnes villes metteront hommes des bonnes villes par accort pour ce meſmes faire. Et encore li requierent, que cil qui ſont fors de Nauarre banni ou autrement, ce ne ſont cil qui ſont iugie pour trahiſon, ou s'il ne ſont fors pour fame efforchier, ou pour briſier chemins & rober, ou pour tres grands maux-faicts, ſoyent rappellez & puiſſent entrer ou Royaume, donnant pleige & ſeurté d'amende faire à tous ceulx qui daus ſe plaindront: & ce meſmes requierent il des priſonniers, ſe aucuns en y a. Et quand li Roys a ce octroyé & ce iuré, il le mettent tuit ſuz vn eſcu & le lieuent haut & dient tuit, Rois, Rois. Et ce faict, li Rois s'en va à ſon hoſtel & chaſcun au ſien & va chaſcuns l'au il veut: ne autres feautes, ne autres hommages li Roys ne reçoit des Nauarrois, ne il plus de luy que dit eſt.

HANC epiſtolam ex veteri libro manuſcripto Regij Tabularij Pariſienſis, eruit pridem Petrus Pithœus, vt in ipſius ſchedis videre contigit, mihi à Clariſſimo viro

Universidad de Deusto
Biblioteca

P. Puteano communicatis, eamdem postea edidit Gabriel Chapuisius in calce Historiæ Nauarricæ Gallicâ linguâ à se anno 1596 conscriptæ, à Pithœo sibi traditam, vt ipse profitetur, sed aliquot mendis vitiatam, nos autem illam ex ipsius Pithœi schedis sincerè descriptam sic ferè ad verbum Latinè reddidimus.

MI *carissime Domine, consuetudo & vsus Regni Nauarræ huiusmodi est inter Regem & Nauarros, quod cum Rex accedit Regnum assumpturus, conuenit Domino vel ei, qui illius vicem gerit iubere adesse die certâ ad Domini arbitrium Antistites regionis, diuites seu Ricos homines & ex Equitibus quotquot ei visum erit (multi enim accedunt non vocati) significatque bonis vrbibus vt mittant quosdam è suis ciuibus vt sistant se Pompelonæ constitutâ die, eâque die aut postridie, prout Domino libitum fuerit, ipse & omnes Ecclesiam Pompelonensem Virgini Matri sacram adeunt, ibique pro arâ, Nauarri rogant vt iuret per sacrosancta se iis bonos foros seu leges & bonas consuetudines conseruaturum: Ad hæc rogant vt iureiurando promittat se rem nummariam qualis tunc temporis erit, talem seruaturum, neque citra duodecim annos aliam constituturum, nec deinceps nisi vnicam quamdiu vixerit. Rogant insuper, vt quæ per vim atque iniuriam à suis parentibus, auis aut proauis acta fuerunt, emendet arbitrio proborum virorum à Rege & ab ipsis concorditer eligendorum, scilicet pro Rege & Antistibus atque Nobilibus ex Equestri aut Nobilium Ordine eligendi sunt, qui iurati promittent se ritè & ex bona fide iudicium acturos, & ad eos accedent Actor & Regius cognitor vt quisque de iure suo doceat & auditis rationibus atque exceptionibus Equites qui selecti fuerint & de re cognouerint, iudicabunt & quod ab iis iudicatum fuerit seruari debet, dummodo Rex fraudem non deprehendat, eademque ratione Rex & oppidani bonarum vrbium seligent communi consensu ali-*

quos ex oppidanis bonarum vrbium, idem præstituros. Præterea rogant, vt, qui extra Nauarram relegati aut extorres agerent, nisi si qui proditionis aui stupri per vim illati aut grassationis ac alicuius alterius grauis sceleris damnati fuerint, reuocentur, eisque fas sit REGNUM *ingredi, datis fideiussoribus & præstitâ cautione de satisfaciendo quibuslibet secum iniuriam expostulaturis. Idipsum rogant in gratiam eorum qui carceribus detinentur, si qui extiterint; & cum* REX *hæc cõcessit, ac iuratus promisit, vniuersi illum scuto imponunt atque extollunt &,* REX, REX, *conclamant. Tum* REX *Palatium suum repetit, recedunt & alij quocumque libet, nec alias obsequij aut clientelæ professiones* REX *accipit à Nauarris, nec ij ab eo plus quicquam his quæ dicta sunt.*

SOLAM hæc præfert epistola, sacramenti à Rege præstandi formulam, sed nos vicissim mutui iurisiurandi ab Ordinibus reddendi concepta verba aliunde supplebimus, ex actis nimirum, inaugurationis Caroli III. quæ tali sermonis serie in Archetypis Tabulario Regio Palensi Principatus Bearnensis, contentis conscripta sunt.

NOS *Barones Nauarræ nomine nostro omniumque militum & Infancionum* REGNI *iuramus super hanc Crucem & sancta Dei Euangelia à nobis manualiter tacta, seruare & fideliter defendere vestram personam & vestram terram & vos iuuare ad seruandos & defendendos foros totis viribus nostris.* Idem fiebat ab Antistitibus & à delectis oppidanis vrbium primariarum.

HVIC deinde ritui accessit solemnitas vnctionis, auctore summo Pontifice, à Carolo II. primùm celebrata, vt ex ipsius testamenti tabulis colligitur, eodem tabulario reconditis. Idem tamen antea tẽtatum fuisse à Theobaldo II. didici ex his epistolæ supra ex parte recitatæ verbis. *Et li* ROYS *Thiebault, Sires, li fils pourchassa à* ROME

Universidad de Deusto
Biblioteca

qu'ils fuſt enhuins & ſacrez & coronez & moult vourroient cil dou pays, que noſtres Sires voſtre fils le fuſt s'il vous plaiſoit, id eſt, Rex *Theobaldus*, *filius*, *Domine*, *proſequutus eſt* Romæ *vt inungeretur*, *conſecraretur & coronaretur*, *& magnoperè cuperent indigenæ*, *vt de filio tuo Domino noſtro id fieret*, *ſi tibi id libitum eſſet*.

ADIECTA ſunt præterea poſtremis temporibus alia: nimirum enſis, ſceptrum, Corona aurea & Pomum aureum, quæ ſigillatim Reges ex arâ ſacrâ aſſumentes, Coronam quidem capiti applicabant, Enſem verò lateri, quem è vaginâ eductum, ſublatumque, & manu concuſſum; rurſus eâ recondebant: Sceptrum autem alterâ manu, alia Pomum aureum tenebant, vt Actis inaugurationis Ioannis II. & eius vxoris Catharinæ, à *Paſquiero* in Codice legum Nauarricarum, cui, *Recopilation de las leyes de Nauarra*, titulum fecit, inſertis fuſiùs continetur.

De diuerſis Nauarræ Iudiciorum Tribunalibus: item de eâ iuriſdictione, quam Hermandatum vocant, & de Nauarrorum moribus.

CAPVT VI.

QVONIAM ſuperiori capite cauſas aliquas, de quibus cognoſcere publici Concilij erat, ſtrictim attigimus, nunc locus hic poſtulat, vt alia Nauarræ iudicia leuiter delibemus. Erant, non ſingulis tantùm oppidis & præfecturis, ſed vicis etiam & pagis, ſui iudices ordinarij *Alcaldi* dicti. Horum alij perpetui, alij annui, alij triennes erant: Alij rurſus à populo eligebantur, à Rege deinceps aut eius Vicario confirmandi: Alij verò ab alterutro iſtorum iudicandi facultatem accipiebant. Ad hæc

hæc vnaquæque Præfectura *Merinum* habebat proprium, vt ante diximus: cuius munus erat Præfecturam ſuam à latronibus, graſſatoribus, ſicariis & aliis facinoroſis hominibus tutam & ſecuram præſtare, Principum mandata, ac Curiæ, & aliorum Tribunalium iudicia exequi, contra contumaces & rebelles armatâ manu, ſi res exigeret, procedere: Ad hos etiam prehenſio & miſſio in carcerem, accuſatio quoque reorum ſpectabat. Erant præterea curatores ciuitatum *Regidores* dicti, qui de politia ſuarum ciuitatum folliciti erant. Erant denique *Bajuli* quibus vectigalium Regiorum ac tributorum colligendorum negotium demandatum erat. A tribunalibus Alcaldorum ad Senatum (cui *Curiæ maioris* nomen erat) appellabatur. Huic præerat Rex ipſe, aut eius Vicarius, aſſidebant Conſiliarij *Alcaldi de Corte* dicti: item Proceres aliquot ſeu *Ricihomines*, quorum ad minimum tres, & ad ſummum ſeptem ex indigenis vocari à Rege ad iudicia exercenda oportebat ex præſcripto fori, ſeu iuris Nauarrici ſolemni iureiurando ab ipſo confirmati: quod tamen non à peculiari aliquo Nauarrorum inſtituto, ſed à communi iure vniuerſæ Hiſpaniæ fluxiſſe, docent proxima Fori Nauarrici verba.

NINGVN *Rey d'Eſpaynna no deue dar Iuizio Fuera de Cort ni en Cort à menos que ayan Alcalde & tres de ſus Ricos omnes o mas entro à ſiete & que ſean de la Tierra en que fueren ſi en Nauarra Nauarros & ſi en Aragon Aragoneſes & ſi en Cataloyña Catalanes & ſi oltra puertos ſegunt la tierra & aßi de los otros Regnos & ſu Alcalde deue auer & portero & maiordomo de la tierra, non fuera & aßi deue ordenar ſus tierras & ſus pleytes.*

A iudiciis Senatus ſeu Maioris Curiæ nefas erat appellare: Poſterioribus tamen ſæculis facta eſt poteſtas liti-

Universidad de Deusto
Biblioteca

gantibus aduersus illa Principi aut eius magno Consilio supplicandi, quod factum vt huius Curiæ authoritatem (quæ summa erat) non mediocriter labefactauit, sic Consilij Regij in priuatis negotiis iurisdictionem admodum dilatauit. Supereſt Rationum Curia, *Camera Computorum* vulgò dicta, cui Patrimonij Regij, tributorum, vectigalium & vniuersorum ad Principis dominium spectantium, cura incumbebat: Huic Baiuli, ac Quæstores, rationibus reddendis obnoxij erant. His omnibus Tribunalibus ac Iudiciis durat adhuc, sub Castellanis Regibus, eadem dignitas atque authoritas, quæ ante erat: nihilque aut parum in hac parte veteri iuri derogatum est. Sed iam consentaneum videtur, de alio iurisdictionis genere quæ Hispanis & maximè Nauarris propria fuit, aliquid dicere, *Hermandatum* vocant, quasi fraternitatem diceres: Huius iurisdictionis inuentum extorsit à populo latrociniorum cædiumque ac publicarum grassationum immensitas, quæ bella tam externa quàm ciuilia subsecuta est: Tunc enim cum Magistratuum cura ac sollicitudo, grauiori solito onere, pressa fatisceret, cœpere plebeij, quorũ præcipuè res agebatur, societates inter se contrahere, constitutumque est, vt, quoties huiusmodi aliquod scelus à facinorosis admissum esset, vniuersi facto ad sonitum æris campani concursu, de compacto in illos impetum facerent, pœnas debitas ab ipsis sumpturi. Deinde cum malum latiùs gliscceret, placuit Principibus, istiusmodi societates ratas habere, easque suâ authoritate comprobare ac communire. Extat Ferdinandi Aragonij, Castellæ Regis edictum apud Medinam parte 2. libri, *De las Grandezas y cosas notables de España* cap. 72. quo tota istius societatis & iurisdictionis instituendæ ratio fusè continetur. Huius summam Antonius Nebrissensis Decade 1. rerum à Ferdinando & Elizabetha gestarum lib. 6. cap. 3. sic breuiter complexus est.

Constitutæ itaque sunt ab initio tumultuariæ quædam leges, quippe quas putabant non longo tempore duraturas, sed qualescumque illæ fuerint, nihilominus confirmatæ sunt, additumque robur, Regiaque authoritas, cum esset curia Matricali anno salutis sexto & septuagesimo supra millesimũ quadringentesimum. Cumque postea ex triennio in triennium & deinceps societas illa propagaretur, & ex negotiorum varietate quotidie nouì casus emergerent, opus quoque fuit nouo Principum remedio. Fuerunt autem casus, in quibus societas illa iuris dicendi exequendique iudicij facultatem haberet, quinque: primus in illos qui furtum aut latrocinium aut mortem, vulnusque aut vim aliquam in loco deserto intulissent: secundus in eos qui illa eadem facinorosa in populo commisisset, perpetratoque scelere solum vertisset, in fugamque se propripuisset: tertius in eos qui aut fores effringerent, aut domorum parietes effoderent aut incendia valuis apponerent, aut scalis admotis diætas noctu conscenderent: quartus in eos qui stuprum in cuiusque ætatis aut sexus aut conditionis homines inferrent: quintus in eos qui iuris iudicijque executores impedirent, quo minus rem demandatam exequerentur. Constituuntque vt in omnibus ciuitatibus, oppidis, municipiis, castellis, vicisque grandioribus, bini Pedanei Iudices quotannis crearentur, & executor vnus, qui haberent facultatem iudicandi, determinandi, absoluendi, condemnandi, sententiamque exequendi, in iis duntaxat casibus quinque. Si quid autem præter hos quinque casus legibus expressos, emersisset, de quo meritò dubitari posset, ad societatem ne illam, an ad ordinarios recurrendum esset, placuit rem integram ad ipsos Principes deferri, ex quorum arbitrio eâ de re aut nouæ leges conderentur, aut, si videretur, iuri communi definiendum relin-

querent. His itaque ordinatis omnes ciuitates, oppida populique ſanctam & ſalubrem illam fraternitatem inierunt, præterquam illi qui Dominos priuatos habebant, veriti ne inde ſibi exactiones geminas exigerent, vnas quas fraternitati, alteras quas priuatis dominis dependerent. Quæ res cum ad Comeſtabilem Hiſpaniæ delata eſſet, non modo non renuit, ſed vltro illos qui dominationi ſuæ ſubditi erant, hortatus eſt, ne tam vtilem, iuſtam, honeſtamque ſocietatem recuſarent. Huius exemplum reliqui omnes Hiſpaniæ Proceres ſecuti ſunt, neque ſecutos fuiſſe poſtea pœnituit.

OMISSA ſunt hîc à Nebriſſenſi illa, quæ iis legibus de conſectandis ſedulò reis præcepta fuere, ſupplicij quoque genus quod noxios deprehenſos ſequebatur, cum inter alia palo alligati ſagittis configerentur: pœnam denique commiſſi omnium bonorum, lucro ſociorum ceſſuri, contra receptatores reorum interpoſitam à Ferdinando tacuit: quæ omnia nos ipſiſmet edicti verbis hîc ſubiiciemus.

QVE ſi el robo o hurto fuere de valor de ciento y cinquenta marauedis, y dende à baxo, que ſea deſterrado, y le den pena de açotes, y pague mas lo que aſsi robò con el doſtanto à la parte, y con el quatro tanto para los gaſtos de la Hermandad. Y ſi fuere la quantia haſta quinientos marauedis, que le ſean cortadas las orejas, y le den cien açotes, y ſi fueren haſta cinco mil marauedis, que le Corten el pie, y que ſea condenado, que nunca caualgue acauallo ni en mula ſopena de muerte de ſaëta. Y mandamos que para ſeguir los malhechores y delinquentes, que vuieren cometido qualquier caſo de Hermandad ſean nombrados, y eſten pueſtos quadrilleros ſegun la grandeça de la ciudad, villa, o lugar à viſta del iuez, o ſecutor de la prouincia, y de los Alcaldes de la Hermandad del tal lugar. Y eſtos quadrilleros luego que el tal delito

los fuere denunciado, o lo ſupieren en qualquier manera, de ſu oficio ſean tenidos de ſeguir, y mandar que ſigan los malhechores haſta cinco leguas dende haziendo toda via dar apellido, y repicando las campanas en todo lugar, donde llegaren, porque aſsi miſmo ſalgan y vayan de los tales lugares en proſecution de los dichos malhechores, y que cada y quando, que los vnos llegaren en cabo de las cinco leguas de donde ſalieron dexen en raſtro à los otros, y toda via ſe multipliquen los quadrilleros, y otras perſonas que fueren appellidando contra los dichos malhechores repartiendoſe los vnos por vnas partes, y los otros por otras, y proſiguiendo los de lugar en lugar, y de tras, haſta los prender, y cercar, o haſta que ayan ſalido huyendo fuera del reyno. Et paulò pòſt. *Y la muerte de ſaëta, à que el malhechor fuere condenado, deue ſer dada, y executada en eſta manera. Que los Alcaldes, y quadrilleros hagan ſacar, y ſaquen el tal malechor al campo y ponganlo en vn palo derecho que no ſea à manera de crux, y tenga vn eſtaca en medio, y vn madero à los pies, y alli ſe tiren las ſaëtas, haſta que muera naturalmente.* Et infrà. *Y mandamos que ſi qualeſquier perſonas de la Hermandat cercaren qualeſquier lugares, y fortalezas por auer dellas robado, o por auer acogido los malhechores, y no los auer querido entregar, o por auer cometido qualquier delito, que ſea caſo de hermandad, y tomaren los tales lugares y fortalezas, que todos los bienes, y pertrechos, y otras coſas que dentro en ellas ſe hallaren de los que aſsi eran rebeldes, ſean aplicados y confiſcados, y nos aplicamos, y confiſcamos para la dicha hermandad, y para los gaſtos della: y mandamos, que en tal caſo luego ſea derribada la cerca, torres, y fuerzas del tal lugar, o fortaleza que aſsi fuere rebelde, o hiziere reſiſtencia, por que noſtra iuſticia ſea temida.*

FRATERNITATIS iſtius aut ſocietatis inſtituendæra-

Universidad de Deusto
Biblioteca

tiones atque momenta prodidit Marineus Siculus, illorum temporum scriptor lib. 19. de rebus Hispaniæ his verbis.

DVM *Rex Ferdinandus & Isabella Regina duos magnos Portugalliæ Franciæque Regis exercitus è suis finibus arcebant & propulsabant, complures Hispaniæ ciuitates & populi quam plurimis sæuissimis latronibus, homicidis, raptoribus, sacrilegis, grassatoribus, adulteris, temerariis, innumeris insultibus, & omni genere delinquentium crudelissimè vexabantur, à quibus neque Reges neque Deum timentibus non modo fortunas suas & patrimonia defendere non poterant, sed ne filias quidem & vxores. Erat enim sceleratorum hominum maxima multitudo, quorum alij leges humanas diuinasque contemnentes, Magistratus omnes insolenter vsurpabant: alij ventri somnoque dediti vim palam nuptis, virginibus & sacris mulieribus inferentes, libidinem & incestum turpiter exercebant: alij mercatores itinerantes & ad nundinas proficiscentes, omnesque viatores crudeliter occidebant & spoliabant: alij quibus maiores vires erant maiorque dementia, populorum possessiones & regias arces occupabant, ex quibus violenter egredientes omnium finitimorum agros populantes, non solùm greges armentáque & omnia bona prædabantur, sed homines etiam secum ducebant captiuos, quos deinde cognati & affines pecuniâ redimere cogebantur. Tot igitur tantisque malis atque periculis Rex & Regina desiderantes occurrere, nouum iustitiæ genus remediumq; proficuum, quod* HERMANDATVM *vel (vt alij volunt)* HERMANATVM *dicitur, inuenerunt, quo facilius improbi capi, punirique possent. Conuocatis itaque ciuitatibus & populis, eorumque Procuratoribus statuerunt, vt aduersus delinquentes & homines sceleratos vnusquisque pecunias contribueret. Quod omnes contradicente nullo libentissimè fecere, &c.*

IDEM Marineus, Nebrissensis & Medina, huius instituti Principem & inuentorem faciunt ipsum Ferdinandum: sed ego illud, ante natum Ferdinandum, in Nauarrâ vsurpatum fuisse (regnante scilicet, seu potius Regnum materno iure suum, Vicario patris nomine administrante Carolo Vianæ Principe) possum probare hoc monumento è Codice Forensium Actorum ditionis Mixiæ in Nauarrâ decerpto. *Notum sit que anno à Natiuitate Domini* M.CCCC.LII. *digmengen à* XXV. *iors deu mes de Iun l'onorable Tristan señor de Camo Baille de la terre de Mixe tient Cort generau de la terre de Mixe en la porte de l'auriberrie de la parropie d'Aminduix de Caues, Escudes, Ruans, Laurador & dautes bones gens aplegats & manats per asignation feyte per ladite Cort generau en lo Medix loc en la quinzene passade sots la pene de sieys sols ab orde sonade segont en semblants Corts generaus entro aci es vzat & acostumat de far: es assaber que aqui Medix per ladite Cort fo ordenat que si escados nulh cas en la terre de Mixe de furt, rauberie o tot autre eas contenguts en lo prumer article de la* HERMANDAT *de las terres de Mixe & Ostabares, que non obstant que en los capitos & articles contenguts en ladite* HERMANDAT *no fossen eslegits los deputats qui se deben eslegir segont en losdits capitos & articles es contengut & no fos fermade ladite* HERMANDAT *que per so no restie de prosseguir lo tau maufeito o mausfeitos delinquent o delinquents per lo Baille o son Loctenen & Sotsbayles ab los de la Terre o Terres & si necessari es ab crit & repic de campanes entro lodit maufeito o maufeitos sien atents o pres aixi & per la forme que en los articles & capitos de ladite* HERMANDAT *es contengutz & sots aqueres penes qui hom pot faillir enuers la Seynorie & en los articles & capitos de ladite* HERMANDAT *es contengut & iudiat per los ordenatz de ladite* HERMANDAT *& totz los*

de ladite terre que ſien thincut de perſeguir & aiudar lun à lautre ſi lo cas eſcat & de ço tote la Cort requeri à mi Notari carte. Actum vt ſuprà, teſtimonis & iudjans ſon deſſo lo Prior de Sant Palay &c.

HÆC in Latinum verſa ſic ſonant.

NOTVM *ſit, anno à Natiuitate Domini* M. CCCC. LII. *die Dominica* XXV. *Junij, honorando viro Triſtando Domino de Camon Baiulo ſeu iudice regionis Mixiæ tenente conſilium, ſeu Curiam generalem regionis Mixiæ, in limine domus Iauriberie dictæ, paræciæ Amenduixij, militum, ſcutariorum, vicanorum, agricolarum, aliarumque bonarum gentium, quæ eò confluxerant citatæ alia Curiâ generali, quæ eodem loco ante quindecim dies habita fuerat, denunciatâ abfuturis ſex ſolidorum pœnâ, & interpoſito æris campani ſonitu, prout hactenus in ſimilibus cœtibus congregandis moris fuit: ibidem ſcilicet ab ipſa Curiâ ſtatutum fuit, vt ſi contingeret in regione Mixiæ caſus aliquis furti, latrocinij, aut cuiuſuis alterius facti comprehenſi in primo articulo Hermandati Mixiæ & Oſtabareſij regionum, tametſi in capitulis & articulis ipſo Hermandato comprehenſis, nondum electi fuiſſent deputati qui iuxta eadem capitula & articulos eligendi ſunt, necdum Hermandatum firmatum fuerit & ne idcirco ab inſectandis huiuſmodi malefico aut maleficis, delinquente aut delinquentibus, à Baiulo aut eius Vicario & Subbaiulis ſeu miniſtris, cum incolis regionis vel regionum ceſſetur & ſi neceſſe fuerit cum æris campani ſonitu, donec maleficus aut malefici deprehenſi & capti fuerint, ſicuti & eo modo, quo in articulis & capitulis Hermandati continetur, & ſub iis pœnis quibus aduerſus deſpotam quis peccare poteſt, & in articulis & capitulis Hermandati continetur, & iudicatum fuerit ab iis qui ab Hermandato fuerint conſtituti: & vniuerſi regionis incolæ adſtringantur ad inſequendum & opem inuicem ferendam ſi occaſio ferat, & hoc vniuerſa*

vniuerſa Curia petiit à me Notario in acta referri. Actum vt ſuprà. Teſtes & iudicantes ſunt huius rei Prior ſancti Pelagij &c.

ÆQVE mihi promptum eſſet, ipſas leges ſiue decreta huiuſce Hermandati, quæ capitula hoc monumento appellantur, adiungere; ſed quia verboſiora ſunt quam hic locus poſtulet, neque multum abeunt ab iis, quæ ſupra ex Edicto Ferdinandi & ex Nebriſſenſi ac Marineo perſcripſi, idcirco ea hic miſſa facio: illud tantum moneo, populares huiuſmodi, in nefariorum præcipuè latronum ſupplicia & pœnas, concordias & conſpirationes, iam à plurimis ſæculis apud Nauarros in vſu poſitas fuiſſe, tametſi alio quam Hermandatus nomine exprimerentur. *Iunctas* enim vocabant, id eſt, vniones, illarumque Duces *Supraiunctarios*. Hunc certè morem celebrem fuiſſe Sanctij cognomento Fortis & Theobaldi I. Regum temporibus, atque ſub Sanctio, Garciam Almorauidum Supraiunctarij ſeu Ducis officio functum fuiſſe, elicitur tam ex veteri chartulario ipſius Theobaldi Regis, quàm ex quibuſdam aliis priſcis monumentis, in Tabulario Regio Pompelonenſi exiſtentibus: Quod autem Hieronymus Blanca, in comment. Regum Aragoniæ tit. de antiq. nominib. & Magiſtrat. Supraiunctarij munus cum eorum officio, qui *aſſertores pacis* à Gothis dicebantur, componere nititur, non ſatis illius muneris rationem aſſecutus videtur, cui nihil cum aſſertoribus pacis commune vmquam fuit: hi enim, vt conſtat ex leg. 16 tit. 1. lib. 2. legum Viſigothorum, certas cauſas dirimebant à Rege ſibi delegatas, & ſolo pacis faciendæ obtentu à Rege ſolo creabantur At Supraiunctarij neque de cauſis vllis cognoſcebant, quin imò eas, quæ ad ipſorum officium pertinebant, cogebantur ad Tribunalia Iudicum

Universidad de Deusto
Biblioteca

ordinariorum, integras deferre, illorum arbitrio dirimendas, neque à solo Rege constituebantur, sed à populo eligebantur, à Rege deinceps confirmandi; eorumque munus erat non tam pacem pangere quàm in latronum, grassatorum, sicariorum & id genus pestium, perniciem atque exitium coniuratas populorum acies ducere; vt, tum è Vitalis Caneli obseruationibus apud ipsummet Blancam, tum ex iis quæ iam commemoraui Tabularij Pompelonensis monumentis perspicuum est. Iam totum hunc de Nauarris institutum sermonem veluti epilogo concludo tribus aut quatuor testimoniis recentiorum Authorum, de hodiernis huiusce gentis moribus atque indole, adscriptis: Primum petetur à Floriano Ocampo lib. 1. cap. 3. vbi hæc habet. *El Reyno de Nauarra, aunque agora tenga poca tierra es abundosa y bien poblada de villas y aldeas, en que mora gente valiente de effuerço y bien disembuelta para toda cosa, fue vna de las prouincias Españolas, en que despues de la destruycion della primeramente huuo personas que tomassen appellido de Reyes.* Alterum testimonium sumetur à Petro Medina Hispalensi lib. 2. *De las grandeças y cosas notables d'España*, cap. 140. vbi sic ait. *Son los Nauarros ordinariamente bien hechos, y proporcionados, no de grande estatura, sino medianos, alegres, afables, conuersables, de grandes fuerças, y ligereza, algo iactancioſos de si, fieles, no de muy grandes, y viuos ingenios, hasta que son cultiuados. Trabaian mucho en aquellas cosas, à que se aplican: son muy aplicados à virtud, en general muy amigos de sus costumbres, y casi todos inclinados à vnas mismas cosas, son muy senzillos, y fuera de doblezes, tienen subita y estraña colera, lleuandoles por mal en qualquiera cosa. Son de poco hablar, y no muy proprio ni muy concertado, que muchas vezes, si enten dificultad en poder se dar à entender, y declarar sus conceptos,*

son muy amigos de la honra, y reputacion. Hazen mucha estimacion, con iactantia de sus hidalguias, y nobleça, y con esta estimacion de hidalguia, y de honra pueſtos en ocasion, gastan las haziendas, y se dexan matar, assi los ricos como los pobres, los grandes, y pequeños, y toda suerte dellos, y con la misma reputacion han emprendido por mar, y por tierra, notables hazañas, y hechos valeroſos, y han salido con elles muy bien. Son y han sido siempre muy buenos christianos, muy deuotos, & muy zeloſos de la fe Catholica, de la qual escriuen no auer discrepado iamas poco, ni mucho, teniendo la Christiandad desde sus primeros principios. Tertium testimonium erit Bernardini Gomesij Miedes Archidiaconi Saguntini, cuius verba lib. 8. de vitâ & gestis Iacob. 1. Regis Aragon. hæc sunt. *Ingenium est Nauarrensiũ, subitum, suspicioſum, suisq; deditum Regibus ... sunt enim Nauarrenses & eorum propinqui Vizcayni: ... non modo in communibus ac frequentibus præliis, sed in singularibus concertationibus valentes, industrij ac perpugnaces ab insitâ genti naturâ vi non à Gothis Hispaniæ, vt quidam suspicantur, enatâ.* Et paulò pòst. *Ita quippe Nauarri continuis olim tùm Romanorum tùm Sarracenorum præliis assueti, breuitatéque ac inopiâ sermonis repressi, fortiores atque in bellum propensiores semper fuerunt: quo fit vt fidelitate cui proprium est silentium, ij valdè præstent, adeoque à loquacibus tanquam fallacibus caueant summoperè, neque, quid ipsi comminiscantur, attendant: ac quoniam eorum incorruptus est animus, tanta ipsis ineſt ingenuitatis ratio & opinio, vt mortem citius, quam vt à suis degenerent, cum vitâ commutent. Sed quamquam eorum Regnum non admodum latum est, pluſque robore, quàm numero vicerunt, adeo tamen res maximas totque præclara domi foriſque facinora ediderunt, Déque deuictis toties hoſtibus ampliſſimè triumpharunt vt non in poſtremis quidem illud collocandum sit, quod proprias ipſi se-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

des montanas ſaltem; tam ſtrenuè tutati ſunt vt ab eis numquam depulſi fuerint.

NVNC regio ipſa Nauarræ ſeu vbertate ſoli, ſeu temperatione cœli, nulli alij Hiſpaniarum parti concedit, loca plana agros habent fertiliſſimos omnis generis frugum, quædam etiam vini; è quibus detractâ eâ parte, quæ ipſi prouinciæ alendæ ſufficiat, reſiduum ad accolas Guipuſcoanas, Biſcaynos, alioſque Hiſpaniæ populos, qui iis indigent, exportant. Laudatur præcipuè vinum quod circa *Peraltæ* & *Falceſij* vicos & in toto illo territorio quod voce Vaſconicâ *Erribera*, id eſt regio infera ſeu demiſſa vocatur, copiosè prouenit: Montana luxuriant paſcuis optimis, ideoque qui ea incolunt rei pecuariæ multum ſtudent, magnumque inde quæſtum faciunt præſertim ex pretio equorum & lanæ quæ hinc, ad longinquas etiam Galliæ & Belgij regiones tranſuehitur.

De Iaccenſibus populis & Aragoniæ Comitatu, item de Calaguritanis, déque SS. Hemitorio & Cheledonio, & de Quintiliano Rhetore ac Prudentio poëtâ.

CAPVT VII.

IACCAM ſuperiori libro Ptolemæum ſecuti inter Vaſconum vrbes recenſuimus, cuius territorium dominantibus in Hiſpania Gothis & conſecutis temporibus, non Iaccenſe, ſed Aragonenſe dictum eſt. Aragoniæ etymon quidam ab *arâ* Herculis *Agonalibuſque* ludis; alij ab *Autrigonibus* populis, nonnulli à *Tarraconenſi* prouinciâ deriuant. Prima originis ratio inepta eſt; altera falſa, quantum enim diſtabant Autrigones ab Aragoniâ? tertia verò mihi parum probabilis fit; cur enim huic modi-

eo & anguſto Pyrenæorum angulo totius prouinciæ nomen hæſiſſet, potius quam tot aliis populis longè nobilioribus illâ comprehenſis? Ipſe libenter ſententiæ Hieronymi Çuritæ acceſſerim viri eruditionis famâ conſpicui & libris editis clari, qui à gemino fluuio *Aragonis* nomine dicto, (vterque à Pyrenæis montibus non procul à Iaccenſi territorio oritur) interiectam regionem id nomen accepiſſe exiſtimat. Illius autem ſitum, Annal. parte 1. lib. 1. cap. 14. his verbis declarat: *Aquella prouincia de Aragon en lo antiguo tan ſolamente ſe eſtendia deſde los montes de Aſpa entre dos Rios, que el mayor ſe llamo Aragon y nace en la montaña de Aſtun junto al monaſterio de ſanta Chriſtina, ſobre la villa de Campfranch, en las miſmas cumbres de los montes Pyreneos, que ſe llaman de Aſpa, del nombre de vn lugar, que en ellos hay à la parte de Gaſcuña. El otro Rio ſe llama del miſmo nombre que otros dizen Subordan: y deſciende por el val de Echo, y ſe iunta con el mayor à la puente que llaman de la Reyna, mas arriba de Verdun. Dentro de las riberas deſtos Rios, y de ſus Nacimientos eſtan los valles de Echo, Aragues y Ayſa: y la tierra mas llana por donde diſcurre el mayor deſtos Rios, ſe dize la Canal de Iacca: entre laqual y el Rio Gallego, que nace en las miſmas vertientes de los Pyreneos, iunto al lugar que por las fuentes deſte Rio ſe llama Sallent, ſobre el val de Broto, eſtan la peña de Vruel, Atares, y ſant Iuan de la Peña, que tan bien era de la prouincia de Aragon: y por la parte de Occidente ſe eſtendia haſta comprehender el val de Anſo por el qual corre el Rio Veral que entra en el Rio d' Aragon entre Aſſo y Verdun: y eſta eſte valle de Anſo, entre el val de Echo y el val de Roncal. Solo eſte eſpacio de montes y valles ſe eſtendia à comprehender muy pequeña Region, que de muy antigo por el nombre deſtos dos Rios o del mayor dellos y del*

Universidad de Deusto
Biblioteca

mas principal se llamo Aragon. Siendo esta Region vna pequeña parte de los pueblos que los antigos dixeron Vascones en la prouincia de España que llaman Citerior. Hanc veteris Aragoniæ ditionis descriptionem hîc inserere placuit, vt pateat quam ex paruis initiis, in tantam molem & amplitudinem, Principum Aragonensium & regionis incolarum virtute, creuerit hoc Regnum. An autem iidem sint *Aragones* cum *Rocconibus* vel *Rucconibus* populis, qui olim altissimis montibus circumsepti, vt testatur Isidorus, Gothorumque Regibus parum obsequentes, illorum contra se arma sæpè lacessiuerunt, haud facilè dixerim. Videntur certè non diuersi fuisse, cum bellum à Sueuorum Rege Mirone, circa annũ Christi 572, motum Isidorus in Historiâ Sueuorum, contra Roccones, at Biclarienſis in suo Chronico, contra Aragones gestum fuisse tradant. Latiores tamen fuisse sedes Rocconum quam veterum Aragonum verisimile est, partémque non minimam Sangossienſis in Nauarrâ Præfecturæ comprehendisse, atque inde in iis partibus *Roncalis* & *Roncaualli*s nomina, tanquam *Rocconum* vocis reliquias mansisse: nec aliter sensit Roderic. Toletanus cum cap. 1. 5. & 10. lib. 4. *Roncalensem* pagum & terras Aragoniæ proximas, Ruchoniæ nomine designauit. Cæterùm frustra nobis illudere conatur Ioannes Brizius Martinez Abbas Cœnobij sancti Ioannis Pinnatensis lib. 2. historiæ illius cœnobij cap. 6. cum prolatis quibusdam fundationis *Noue* & *Ardanes* villarum tabulis, earum authoritate fretus, nouum quemdam Alaricum Regem, æra 608. Aragoniæ imperantem, nusquam lectum, numquam hactenus auditum, inculcat: Nam parùm in veterum Historicorum lectione & in antiquis monumentis euoluendis versatum esse eum oportet, qui

has tabulas imperiti alicuius nebulonis commentum esse non agnouerit: Sed quisquis is est, non adeò mehercule benè rationes suas subduxit, cum Pseudo-Alarico illi coæuum fecit Galindonem Comitem Atereſiæ, quem pluribus sæculis posteriùs in Aragoniâ dominatum obtinuisse & Atereſiam arcem, nonnisi post annum octingentesimum, primùm condidisse, conuenit inter omnes Aragonicarum rerum scriptores: quâ de re consulendi sunt Beuter. lib. 2. cap. 5. sui Chronici, Çurita parte 1. Annal. lib. 1. cap. 5. & in indice rerum Aragoniæ ad annum Christi 803, Garibaius lib. 3. cap 4. & Hieronymus Blanca coment. rer. Aragon. tit. de Galindo Azen. Arag. Comit. 2. Quin etiam seriùs multò, ærâ nimirum 969, regnante Garsiâ Sanctij Rege Pompelonensi, hanc arcem exædificatam fuisse à Garciâ Fortunone, probat titulus, aræ cuidam in eâdem arce positæ, inscriptus, quem refert Çurita parte 1. Annal. lib. 1. cap. 11. Faceſſat itaque hinc Pseudo-Alaricus ille & cum Lucij Dextri, Marci Maximi, Elecæ, aliorumque eiusdem generis monumentorum fabricatoribus (quos ei velut i Comites adiungit cap. sequenti Ioannes Brizius) inter imperitorum vel credulorum cateruas regnet.

PRIMVM Aragoniæ Comitem statuunt omnes *Azenarium*, qui captâ & expugnatâ vrbe Iaccâ Mauriſque ex eius territorio pulsis, eam Comitatus titulo, consentientibus Regibus Pompelonensibus, obtinere cœpit. Quis autem fuerit hic Azenarius & quo tempore in Aragoniam cum copiis penetrauerit, infra suo loco dicetur, cum stemmata Principum Vasconiæ Ibericæ explicare aggrediemur: Deficiente huius liberorum masculâ stirpe, ad Sanctium huius nominis primum, Pompelonensium Regem Comitatus peruenit: à quo partim &

Universidad de Deusto
Biblioteca

proximè consecutis Regibus, Regni titulo, partim ab eorum liberis fiduciario iure possessus est; donec tandem Sanctius cognomento Maior Ramiro filio, ex nobili fœminâ Ayuarij, vt fertur, dominâ suscepto, eiusque posteris pari Regni titulo optimo iure in perpetuum tenendum reliquit: vnde postea illustris Aragonensium Regum familia fluxit.

INTRA fines veteris Comitatus Aragonici situm est Cœnobium sancti Ioannis Pinnatensis, in monte *Vruelo* ædificatum, quod à paruis initiis, è tenui scilicet Anachoreticâ Cellâ, in celeberrimum totâ Hispaniâ Monasterium Pompelonensium & Aragonensium Regum beneficio & liberalitate peruenit: Primam originem debet Ioanni Anachoretæ, cui *Atarefij* cognomen tribuunt, quo vitâ functo in eius Cellam succedere, pietatis colendæ studio, *Otho* & *Felix* fratres, patriâ Cæsaraugustani, eosque secuti *Benedictus* & *Marcellus*, quos cum Pompelonensis Regni initijs concurrisse, ostendit hoc Epitaphium ex ipsorum sepulchro descriptum, & ab Antonio Yepes cent. 3. Chronici Benedictini, ad annum 818. ac à Ioanne Briz. Martinez lib. 1. cap. 16. historiæ illius cœnobij insertum.

BENEDICTVS & MARCELLVS *Herèmitæ Cæsaraugustani, viri honesti & continentes, adhuc magis ampliauerunt præsentem Ecclesiam, & duo altaria constituxerunt, dedicaueruntque sancto* PETRO & STEPHANO, *quorum consilio* IVDEX MEDIVS, *inter Regem* ENECVM, ARISTAM & *Regnicolas Aragoniæ*, IVSTITIA VOCATVS, *efficitur, & etiam sepulti.*

POTISSIMVM verò opus veteris ædificij, acceptum refert Garsiæ Ximenio Regi, vt testatur idem Briz. Martinez lib. 1. cap. 4. à quo etiam vnâ cum Galindone Comite

mite Aragoniæ, duobus monasteriis, altero sancti Martini à *Cilla*, altero *Huertolo* dictis & pluribus latifundiis donatum fuisse ærâ 896. tradit idem Author cap. 26. lib. 1.

CALAGVRRITANOS hîc Iaccensibus iungimus, eò quod vterque populus iamdiu à cæteris Vasconibus veluti à corpore suo auulsus, & Ilergetibus atque Celtiberis mixtus, mutatâ etiam linguâ in peregrinos mores & instituta prorsus abiit. Fuisse autem Calagurrim (illam scilicet cui Fibulariæ cognomen addit Plinius) olim in Vasconum regione, nihil est quod ambigatur, testante id verbis expressis Strabone lib. 3. Geogr. annuente etiam Iuuenali (neque enim quæ de Vasconibus scribit satyra 15. de aliis quam de Calagurritanis interpretari licet) confirmante denique Ptolemæo, cuius *Calagorinam* Vasconum vrbem, non aliam esse à nostrâ Calagurri obseruauit eruditè suo more Morales lib. 7. cap. 15: fuisse quoque Romanum municipium, docuere iam alij ex veteribus nummis, tametsi hos nummos non ad istam Calagurrim, sed ad aliam cognomine Nascicam quæ Oscensibus populis contributa erat, pertinere sentiat Çurita notis in Itinerarium Antonini: idem author, vtra harum vrbium, Fabij Quintiliani Clarissimi Rhetoris patria sit, dubitat: sed Ludouicus Nonius cap. 81. suæ Hispaniæ, hanc nostrã esse decernit: idipsum antea pronunciauerat, summi vir nominis, Angelus Politianus, cum hunc authorem interpretaturus, solemnem suis auditoribus præfationem daret. Liceat itaque gloriari Calagurri Vasconum vrbi, hoc tanto ciue atque alumno, qui primus Romæ publicam scholam tenuit & salario cohonestatus publico claruit, vt author est D. Hieronymus in Additionibus ad Eusebij Chronicon, quem Romanæ

togæ gloriam dixit ingeniosissimus poëta Martialis, & cuius ex ludo, vt obseruat Politianus, *quasi ex equo Troiano litterarum proceres extiterunt, inter quos & Plinius ille iunior fuit qui etiam in epistolis Quintilianum præceptorem suum libentissimè agnoscit: & Iuuenalem item fuisse (vt quidam arbitrantur) maximè verisimile est, qui de illo his verbis honorificè mentionem facit.*

Vnde igitur tot
Quintilianus habet saltus? exempla nouorum
Fatorum transi: fœlix & pulcher & acer,
Fœlix & sapiens & nobilis & generosus
Appositam nigræ laruam subtexit alutæ,
Fœlix Orator, quoque maximus & iaculator,
Et si perfrixit, cantat bene.

Erat autem in eo præter cætera adeo exprompta, fideliſque memoria, vt quæ ex tempore aliquando dixisset, ad verbum etiam repetita redderet; cuius rei sæpissimè periculum fecit, si quando interuentus aliquorum, qui hunc honorem mereretur, iterare declamationis partem coëgisset, hactenus Politianus. Verum, sit licet clara tanti viri doctrina, ingenio & famâ hæc vrbs, clarior tamen existit virtute, pietate & inuictâ in Religione constantiâ, Sanctorum Hemiterij & Cheledonij quos sinu suo emisit: Horum martyrium & quę illud consecuta sunt miracula, eleganti carmine celebrauit Prudentius, libro περὶ στεφάνων, cum hac epigraphê inserto. *Hymnus in honorem sanctorum martyrum Hemiterij & Cheledonij Calagurritanorum.*

Pollet hoc fœlix per orbem terra Hibera stemmate,
Hic locus dignus tenendis ossibus visus Deo,
Qui beatorum pudicus esset hospes corporum
Hic calentes hausit vndas cæde tinctus duplici
Illitas cruore sancto nunc arenas incolæ

Confrequentant, obsecrantes voce, votis, munere,
Exteri necnon & orbis hic colonus aduenit
Fama nam terras in omnes præcurrit proditrix
Hic patronos esse mundi quos precantes ambiant,
Nemo puras hic rogando frustra congesſit preces
Lætus hinc tersis reuertit supplicator precibus
Omne quod iustum poposcit impetratum sentiens
Tanta pro nostris periclis cura suffragantium est.
Non sinant inane vt, vllus voce murmur fuderit
Audiunt statimque ad aurem Regis æterni ferunt
Inde largâ fonte ab ipso dona terris influunt
Supplicum causas, petitis quæ medelis irrigant.

Et paulò pòst.

Iamne credis bruta quondam Vasconum gentilitas
Quam sacrum crudelis error immolarit sanguinem?
Credis in Deum relatos hostiarum spiritus?
Hoc bonum Saluator ipse quo fruamur præstitit,
Martyrum cum membra nostro consecrauit oppido
Sospitant quæ nunc colonos quos Hiberus alluit.

NON parum etiam huic vrbi splendoris accessit ex ipsius *Prudentij* natalibus: quamquam enim quidam eum Cæsarauguſtanũ fuisse crediderint persuasi his versibus, initio hymni de laudibus decem & octo martyrum Cæsarauguſtanorum, positis.

Bis nouem noster populus sub vno,
Martyrum seruat cineres, sepulchro
Cæsarauguſtam vocitamus vrbem
Res cui tanta est.

Hîc tamen per *nostrum populum*, Hispanos intelligi non autem solos Cæsarauguſtanos certum est, & vt hos speciatim intellexerit Prudentius, potuit Cæsarauguſtam suam appellare, cum ei tanquam metropoli subiaceret

Universidad de Deusto
Biblioteca

Calagurris, Calagurritanos enim Cæsarauguſtani olim conuentus fuiſſe, teſtatur Plinius lib. 3. cap. 3. Ipſe ſanè Calagurritanum ſe non obſcurè declarat his verſibus priori hymno contentis, vbi de eorumdem martyrum corporibus Calagurrî reconditis verba faciens, illam ſuum oppidum vocat.

Martyrum cum membra noſtro conſecrauit oppido.

Item poſteriore hymno in laudem 18 martyrum ſcripto, vbi de iiſdem ſanctis Hemiterio & Cheledonio hæc verba interſerit.

Noſtra geſtabit Calagurris ambos
Quos veneramur.

MAGNITVDINE autem animi & robore, atque etiam fide in Duces ſuos, quantum polleret Calagurritanus populus, documento ſunt ea quæ in oppido ſuo propugnando ab hoſtibus Sertorij ſui quondam Ducis, perpeſſus eſt; quæ talia tantaque ſunt, vt propè fidem humanam excedant. Hanc inuicti Calagurritanorum animi conſtantiam & fortitudinem, pertinaciæ titulo aſperè nimis & inclementer exagitat Valerius Maximus lib. 7. cap. 6. his verbis. *Horum* (de Numantinis loquitur) *trucem pertinaciam in conſimili facinore Calagurritanorum execrabilis impietas ſupergreſſa eſt, qui, quò perſeuerantiùs interempti Sertorij cineribus, obſidionem Cnei Pompeij fruſtrantes fidem præſtarent; quia nullum iam aliud in vrbe eorum ſupererat animal, vxores ſuas, natoſque ad vſum nefariæ dapis verterunt: quoque diutiùs armata iuuentus viſcera ſua viſceribus ſuis aleret, infœlices cadauerum reliquias ſalire non dubitauit.* Mitiùs cum iis agit Iuuenalis ſatyra 15. vbi ea quæ tam acerbè in eâ gente Valerius notauit, miſeratione potius quam reprehenſione digna iudicat his verſibus.

Vaſcones, vt fama eſt, alimentis talibus vſi
Produxere animas, ſed res diuerſa, ſed illic
Fortunæ inuidia eſt, bellorumque vltima, caſus
Extremi, longæ dira obſidionis egeſtas
Huius enim, quod nunc agitur miſerabile debet
Exemplum eſſe cibi, ſicut modo dicta mihi gens
Poſt omnes herbas poſt cuncta animalia, quidquid
Cogebat vacui ventris furor, hoſtibus ipſis
Pallorem ac maciem & tenues miſerantibus artus,
Membra aliena fame lacerabant, eſſe parati
Et ſua; quiſnam hominum veniam dare, quiſue Deorũ,
Viribus abnuerit dira atque immania paſsis?
Et quibus ipſorum poterant ignoſcere manes
Quorum corporibus veſcebantur? melius nos
Zenonis præcepta monent, nec enim omnia quædam
Pro vitâ facienda putat, ſed Cantaber vnde
Stoicus antiqui præſertim ætate Metelli?

SINGVLARE etiam illud, inuiolatæ in Ducem ſuum fidei atque amoris exemplum eſt Bebricij Calagurritani Ciuis, quod exhibet vetus lapis Latinis litteris inſcriptus apud A. Moralem hac ſerie verborum.

DIIS MANIBVS
Q. SERTORII.
ME. BEBRICIVS CALAGVRRITANVS.
DEVOVI.
ARBITRATVS.
RELIGIONEM. ESSE.
EO. SVBLATO.
QVI. OMNIA.
CVM. DIIS. IMMORTALIBVS.
COMMVNIA. HABEBAT.
ME. INCOLVMEM.

Universidad de Deusto
Biblioteca

RETINERE. ANIMAM.
VALE. VIATOR. QVI. HÆC. LEGIS.
ET. MEO. DISCE. EXEMPLO.
FIDEM. SERVARE.
IPSA. FIDES.
ETIAM. MORTVIS. PLACET.
CORPORE. HVMANO. EXVTIS.

Nihil mirum, igitur, si Augusto Cæsari huius gentis virtus atque fidelitas vsque adeò probata est, vt cohortem Calagurritanorum in corporis custodes sibi delegerit, vt author est Suetonius in eius vitâ: sed illud potius mirandum, cum ipsam vrbem Afranius Pompeij Legatus, iugi obsidione confectam vltimâ cæde incendioque deleuisset, vt refert Orosius lib. 5. cap. 13. nihilominus breui velut à suis cineribus ita renatam esse, vt Plinij, Ptolemæi & Ausonij ac Paulini sæculis, inter celebres Tarraconẽsis Hispaniæ vrbes, nominari meruerit & subinde ad nostram vsque ætatem, integra, Episcopatu etiam satis amplo insignita, potuerit perdurare. Maurorum totâ ferè Hispaniâ dominantium iugum, ipsa quoque subiit: sed illud postea à se excussum gestiit, beneficio & armis Garcię Pompelonensis Regis, cognomento Naiarensis, quo non ita multò post, à Ferdinando fratre Castellæ Rege, in aciê victo atque cæso, coacta est vnà cum aliis oppidis atque arcibus, quæ vltra Iberum Garciæ Regi suberant, in gentem nomenque victoris concedere.

De reliquis Vasconiæ Ibericæ populis, Alauensibus scilicet, Biscainis & Ipuscuatibus.

CAPVT VIII.

ALAVÆ nomen sunt qui à voce Arabica *Arab* deducant, quâ desertum significari aiunt: At Garibayo lib. 15. cap. 9. videtur à montibus *Vraba* & *Encia* in illâ regione positis, sic dicta: mihi contrà placet, ab *Alua* Vardulorum vrbe olim primariâ, istius nominis originem petere; vbi enim hodie Alauenses, Romanorum tempore Vardulos habitasse, superiore libro docuimus. Albam vrbem in Vardulis statuit lib. 2. cap. 6. Ptolemæus: Plinius autem lib. 3. cap. 3, cum quatuordecim Vardulorum populos agnoscat, solos mentione dignatur Albanenses: Nec *Alauam* semper posterioribus sæculis, sed interdum etiam *Aluam*, voce dissyllabâ, dictam fuisse, ostendit diploma Sanctij Regis Pompelonensis, cognomento Sapientis, Stellanis ciuibus concessum, cuius fragmentum supra cap. 2. dedimus. Latior multo olim hæc regio fuit quam nunc sit, quemadmodum affirmat Garibayus lib. 9. cap. 20. Complectebatur enim partem Rioiæ, ipsamq; Biscaiam & Ipuscuam: notat quippe idem author lib. 11. cap. 22. Alfonsum Castellæ Regem, in quibusdam tabulis anno 1090 conscriptis, inter elogia & nomina regionum sibi subditarum *Naiaræ* & *Alauæ* voces promiscuè vsurpasse: Idipsum ratione *Biscaiæ* obseruare est, in aliis tabulis à Nunio Sanctij, Comite Durangi & Leguntiâ eius vxore, primâ die Februarij 1053. obsignatis, apud eumdem Garibayum lib. 22. cap. 30. vbi inter alios Proceres, qui scribendo

Universidad de Deusto
Biblioteca

adfuerunt, laudatur Garcias Alauæ ſiue Biſcaiæ Epiſcopus. Iam de *Ipuſcuâ* idem (ſcilicet fuiſſe eam Alauæ nomine comprehenſam) ſignificare videntur verba fœderis, inter Alfonſum Caſtellæ & Sanctium Nauarræ Reges, ærâ 1217 initi; quæ ex Chartulario Theobaldi Regis, quod in Tabulario Pompelonenſi extat, deſcripta hîc apponimus. *Inſuper ego idem Rex Alfonſus Rex Caſtellæ quittaui vobis Sanctio Regi Nauarræ & ſucceſſoribus veſtris, Alauam in perpetuum pro veſtro Regno, ſcilicet de Ixiarr & de Durango intus exiſtentibus, excepto Caſtello de Maluezin quod pertinet ad Regem Caſtellæ & etiam à Fibarruna & Badaia ſicut aquæ cadunt vſque in Nauarram, excepto Moriellas quod pertinet ad Regem Caſtellæ & etiam exinde vſque ad Focam & à Focâ in Iuſum, ſicut Zadorra diuidit vſque cadit in Iberum ex deſignatis terminis verſus Nauarram totum ſit Regis Nauarræ.*

SVPERIORIBVS accedit aliud argumentum non contemnendum, petitum à vulgari veterum Regum ſcribendi formâ, quibus moris erat, regionum à ſe de nouo quæſitarum nomina ſuis titulis adiicere: Conſtat enim Sanctium Maiorem eoſque, qui illi proximè ſucceſſerunt Reges, ſe Alauæ regnare profeſſos fuiſſe, nullâ Biſcaiæ aut Ipuſcuæ mentione factâ: tametſi ipſos illarum pariter ditionum potitos fuiſſe extra controuerſiam ſit. Quo iure vixerint olim Alauenſes haud planè liquet: licet hoc exploratum ſit, illos ſub Regum Aſturicenſium imperio aliquamdiu fuiſſe: inter ea enim oppida, quæ Mauris eripuit Alfonſus Catholicus *Alauenſem mirandam* commemorat Sebaſtianus Salmanticenſis Epiſcopus: (ita enim emendandus eſt ex Codice manuſcripto Collegij Nauarræ Pariſienſis, locus ille apud Sebaſtianum, vbi Sandoualli editio corruptè habet *Alanenſe mirandam.*)

randam.) Poſtea cum defeciſſent, à Froilâ & Ordonio 1. Regibus in ordinem redacti ſunt, teſte eodem Sebaſtiano, apud quem Vaſconum nomine Alauenſes deſignari, iam ante monuimus: Illos rurſus nouas res molientes Alfonſus 3. Ordonij filius oppreſſit, & in ſua verba iurare coëgit, ipſorum Duce Eylone captiuo Onetum ducto, vt narrat Sampyrus Aſtoricenſis Epiſcopus. Tranſactis deinde aliquot annis à Mahomete Cordubæ Rege calamitoſo bello profligati ſunt, miſſuſque cum valido exercitu Alauam eius filius Almundir, horribilem ibi ſtragem edidit & multos ſecum captiuos Cordubam abduxit, vt narrat Roderic. Toler. cap. 26. Hiſtoriæ Arabum. Itaque breui tempore abiectâ Aſturicenſium Regum authoritate, præſidio & tutelæ Pompelonenſium Regum ſe ſubiecerunt: idque inde colligitur, quod in vetuſtis priuilegij Roncalenſium tabulis, Sanctius Rex Pompelonenſis huius nominis primus, Alauenſis quoque Regis titulum ſibi arrogat: Manſere autem in eorum fide conſtanter, ad tempora vſque Sanctij Regis huius nominis vltimi: quibus tandem, maximo bello & diuturnâ primariæ vrbis Victoriæ oppugnatione fatigati ac preſſi, annuente ipſo Sanctio (qui tum fortè Regno longiſſimè aberat, neque obſeſſis ſubſidio adeſſe poterat) in poteſtatem Alfonſi æquis conditionibus venere.

QVOD autem etiam Caſtellæ Comites ius olim ſibi in Alauæ dominatu adſcripſiſſe, in veteribus aliquot monumẽtis legitur (niſi hoc de Alauæ parte, quæ vltra Iberum erat, intelligatur) eius rei rationem è ſingulari quodam iure Alauenſium petendam eſſe arbitror, quo illis fas erat, quemcumque vellent è primaria nobilitate in Ducem, Comitem ſeu Dominum adſciſcere, ſupremi

Universidad de Deusto
Biblioteca

tamen iure dominij ipsis Regibus reseruato, qui mos permansit ad ætatem vsque Alfonsi XI, quem vniuersi Alauenses in Ducem, seu Dominum proximum, vel immediatum, vt vocant, communi consensione admiserunt; vt pluribus narrat Ioannes Nuñez de Villasan in Historiâ ipsius Alfonsi XI. cap. 100. cuius verba hîc inserere placuit quò peculiare ius istud nobilissimæ gentis clariùs innotescat. *Acaescio que antiguamente desque fue conquistada la tierra de los Nauarros, la tierra de Alaua era señorio apartado: Y este señorio era qual se lo querian tomar los hijos dalgo, y labradores naturales de aquella tierra de Alaua, y a las vezes tomauan por Señor alguno de los hijos de los Reyes de Castilla, y a las vezes el Señor de Viscaya, y a las vezes al Señor de Lara: y a las vezes al Señor de los Cameros. Y en todos los tiempos passados, ningun Rey no vuo Señorio en esta tierra, ni puso alli Officiales para hazer iusticia, ni las villas de Bitoria y de Treuiño que eran suyas del Rey, y aquella tierra sin aquellas villas llamase cofradria de Alaua: Y aquel à quien ellos dauan el Señorio dauanle seruicio muy granado de mas de los otros pechos foreros que dezian ellos el* SEÑORIO Y EL BOY DE MARÇO. *Y el Rey seyendo en Burgos, vinieron alli à el procuradores desta confradria de Alaua, hombres hijos dalgo, y labradores con procuracion cierta de los otros, y dixeron al Rey, que le querian dar el Señorio de toda la tierra de Alaua, y que fuesse suyo aiuntado à la corona de los sus Reynos, y que le pedian merced que fuesse rescebir ei Señorio della, y que les diesse fuero escrito por do fuessen iuzgados, y pusiesse alli sus officiales que hiciessen alli la iustitia. Y el Rey por esto partio luego de Burgos, y fue à Victoria. Y estando alli vinò a el don Iuan Obispo de Calahorra: y dixo le Señor, qual quier que sea Obispo de Calahorra, es de la Cofradria de Alaua.*

Y yo assi como cofradre desta Cofradria; vos vengo dezir de parte de todos los hijos dalgo, y labradores de tierra de Alâuâ que estan ayuntados en campo de Ariaga que es lugar do ellos acostumbran à hazer junta desde siempre aca: y rogaron me que vos veniesse à dezir y apedir por merced que vays à la junta do ellos estan, que vos daran el Señorio de Alaua segũ vos lo embiaron dezir por sus mandaderos: y el Rey por esto fue à la iunta del campo de Ariaga, y todos los hijos dalgo y labradores de Alaua dieron le Señorio de aquella tierra, con el pecho forero, y que vuiesse los otros pechos reales segun que los auia en la otra tierra del su Señorio. Y pidieron le merced que les diesse fuero escrito que hasta alli no se iuzgauan si no por albedrio. Y el Rey rescibio el Señorio de la tierra, y dioles que vuiessen el fuero de las leyes, y puso alli alcaldes que iuzgassen, y merino que hiziesse la iusticia. Præter illas, quas hoc capite commemorauit Villasanus familias, fuere etiam aliæ, è quibus eligebantur, qui Alauensibus præessent. Ex earum numero erat illustris *Velarum* familia, quæ in ipsâmet Alauæ prouinciâ lares & gentem habuit: Nam Rege Sanctio', cui Sapientis cognomentum tribuunt, Nauarræ Imperante, Comitem Velam Alauæ dominatum obtinuisse fidem faciunt pleraque diplomata eiusdem Sanctij, quorum aliqua iam lucem viderunt, alia in Tabulario Pompelonensi etiamnum latent: Leges etiam seu pactiones, sub quibus iuri eligendi Ducis siue Domini, ab Alauensibus in gratiam Regis renunciatum est, prætermissæ sunt ab eodem Villasano, quæ è diplomate regio, postridie Kal. April. erâ 1370 Victoriæ concesso, suppleri possent, nisi hoc iam præstitum esset à Garibayo, qui eas cap. 7. libri 14. Compendij Historici complexus est. His præcipuè cautum erat: Ne vmquam Regi dominium Alauæ à se abiudicare, aut alij

Universidad de Deusto
Biblioteca

cuipiam transcribere liceret: Vt Ecclesiæ Monasticæ, quæ hactenus in censu Procerum fuerant, in eâdem conditione manerent in posterum: Vt Maiorini & pręcipui Magistratus perpetuò, ex indigenis eligerentur, neque ad ea munera peregrinos admittere fas esset: Vt fundi & possessiones nobilium à tributo præstando immunes essent: Idémque agricolis, qui illorum fundis colendis incumberent, ius esset: Nobilis viri occisi mulcta quingentorũ solidorum esset: & pari pecuniæ summâ plecteretur quicumque nobilem vulnerasset aut offendisset, pecuniâ ipsi vulnerato aut offenso præstandâ: Ne Regi deinceps, condendæ in Alauæ regione nouæ vrbis, vici aut oppidi, facultas esset: Nequis ibidem Ferrariis operam daret, ne fortè hinc detrimentum montes & publica pascua caperent: Vt Nobiles & cæteri incolæ illius regionis, quod ad priuilegia attinet, vterentur foro, seu iure *Soportillæ*, in litibus verò prosequendis seruarentur leges Partitarum: Cætera, scire quorum interest, illa à Garibayo petere ipsis per me licet.

Ab hoc autem iure quo Alauenses vsi sunt parùm aut nihil omninò discrepat ius *Behetriarum*, quibus pariter facultas erat quemcumque vellent è Nobilium grege, in Ducem ac Dominum eligendi, ipsumque ad arbitrium mutandi vel abiiciendi. Harum naturam sic explicat Pero Lopez de Ayala, aut quisquis est Auctor vitæ Petri Castellæ Regis, ad annum 2. cap. 14. *Deuedes saber que villas y lugares ay en Castilla, que son llamadas Behetrias de mar à mar: que quiere dezir, que los moradores y vezinos en los tales lugares, pueden tomar señor à quien siruan, y acojan en ellos quales ellos querran, y de qualquier linaje que sea: y por esto son llamados Behetrias de mar à mar: que quiere dezir como que toman señor si quieren de Seuilla, si quieren de*

Vizcaya, o de otra parte: y los lugares de las Behetrias son vnas que toman Señor cierto de cierto linage, y de parientes suyos entresi: y otras Behetrias ay, que no an naturaleza con linajes, que sean naturales dellos; y estas tales toman señor de Linajes qual se pazan: y dizen que todas estas Behetrias pueden tomar, y mudar señor siete vezes al dia: y esto se entiende quantas vezes les plazera, y entendieren que los agrauia el que los tiene. Et paulò post. *Y si por auentura aquel Cauallero no los defendiesse, y les hiziesse sinrazon, que los del lugar pudiessen tomar otro de aquel linaje, qual les pluguiesse para lo deffender, y por esta razon dizen Behetrias, que quiere dezir, quien bien les hiziere que los tenga. Y sobre esto huuo entre los Caualleros sus posturas, y condiciones: Ca los vnos lugares fueron conquistados de hombres estraños de otros Reynos, que se tornauan despues à sus tierras: y aquellos son llamados de mar à mar: y estos toman deffensor qual quieren: y dizen, que estos lugares son quatro: es à saber, Bezerril, y Auia, y Palacios de Meneses, y villa Sillos: y otros fueron ganados de linajes ciertos Y segun aquellos toman señor: y pusieron mas los Caualleros naturales de las Behetrias: que puesto que el lugar aya Señor Señalado: que este en possession de los guardar, y tener: pero que los que son naturales de aquella Behetria, ayan dineros ciertos en conocimiento de aquella naturaleza, en cada vn año, porque no se oluide la naturaleza: y el que los recauda, por ellos prenda à los de los lugares de las Behetrias, quando no se los pagan, &c.* Ambrosius Morales in eo tractatu quem De genere sancti Dominici composuit, his verbis harum Behetriarum rationem reddit. *Hà se pues de saber que en Castilla la vieja, y en el Reyno de* Leon, *auia muchos lugares llamados Behetrias, nombre Corrompido de Benefatorias: estos lugares, teniendo en ellos el Rey algun dominio y ciertos derechos y*

Universidad de Deusto
Biblioteca

tributos, tomauan el Señor que les plazia, y lo dexauan quãdo querian: Porque la preheminencia de la Behetria era mudar señor por sola su voluntad, diziendo con quien bien me hiziere, con aquel me yre, de donde se tomo el nombre de benefatorias y se corrompio el Behetria. Illarum verò mentionem reperiri in antiquissimis legibus anno 1020. Legionensibus ciuibus ab Alfonso, huius nominis quinto Rege datis, affirmat idem Author in Alfonsi vitâ cap. 35.

ALAVÆ caput & metropolis est *Victoria*, quam *Vellicam* olim dictam fuisse sunt qui tradant, sed nullo certo Authore, nec valdè ad mentem Ptolemæi, qui *Vellicam* hinc procul in *Caristis* collocat: *Bilantij* nomen tribuit ei Medina, quod quid sit nescio: Victoriæ nomine signatam fuisse à Sanctio Majore Pompelonensi Rege, in monumentum victoriæ cuiuspiam à se partæ, putat idem Medina: at Garibayus à Sanctio Garsiæ, Garsiæ Ramiresij filio, id factum pro certo habet, cum antea, inquit, *Gasteiz* diceretur. Mihi tamen illud nomen, iam à tempore Leuuigildi Regis huic oppido adhæsisse, persuadet hic locus Chronici Ioannis Biclarienſis Abbatis, qui sub eodem Rege vixit: *Anno*, inquit, *quinto Tiberij qui est Leouigildi 13 an..... Leouegildus Rex partem Vasconiæ occupat, & ciuitatem quæ Victoriacum nuncupatur condidit*: Vix enim aliam in vniuersâ Vasconiâ vrbem reperias, cui hæc Victorię aut Victoriaci appellatio conueniat: neque vlla causa fuit Sanctio Regi, quamobrem id nominis huic oppido imponeret, abolitâ veteri appellatione. Parumque ad rem facit quod tabulis Priuilegij à Sanctio Victoriæ ciuibus concessi contineatur, antea illi *Gasteiz* nomen fuisse: non enim est nouum vnam eamdémque vrbem in Vasconiâ duplici nomine notari,

altero vulgari aut Romano, altero Vasconico: sic supra in Nauarrę descriptione obseruauimus *Pompelonem* Vasconicè *Iruna* dici, Olitũ, *Erriberri*, Pontem-Reginæ, *Cares*, quibus addere licet *Roncauallim* vulgò *Burguet*, quæ Vasconicè *Aüriz*: & *Anso* oppidum in confinio Nauarræ atque Aragoniæ, quod eâdem linguâ *Berari* dicitur: Possem & alia pleraque eiusdem generis exempla congerere, nisi cuilibet in ipsius Garibay libris, iis præsertim in quibus Ipuscuam patriam suam descripsit, obuia essent: Certum est tamen hunc Sanctium Regem plurimum incrementi & ornamenti Victoriæ oppido attulisse. Testes huius rei sunt tabulæ priuilegij, ab eo ęrâ 1219 mense Septembri concessi, ab oppidanis summâ curâ hactenus asseruatæ, quibus etiam id est expressum vt eodem iure in posterum, quo Lucronium Rioję oppidum, vteretur. Oppidi celebritas & ciuium in Principes suos spectata fides impulit Ioannem Castellę Regem huius nominis secundum, vt ciuitatis titulum ei impertiret, concessis omnibus illis priuilegiis quibus reliquę Hispanię ciuitates vti solent.

EST & alia vrbs TREVENNIVM nomine, oppidum olim munitissimum, *Miranda* quoque (quæ nunc *Iberica* siue de *Ebro* dicitur) quondam in Alauæ finibus erat, licet iam extra eam censeatur. Est etiam alia vrbs SALVATERRA dicta, neque vetustate commendabilis, neque vllâ aliâ re insignis *Armenti* vel *Armentegui*, nunc obscurus vicus aut pagus mediâ tantum leucâ Victoriâ distans, olim Episcopali sede nobile fuit, vt ex tabulis quibusdam, à Fortunio Episcopo Alauensi, in gratiam Cœnobij sancti Ioannis Pinnatensis in Aragoniâ conscriptis, continetur: è quibus hæc verba recitat Briz. Martinez in Historiâ eiusdem Cœnobij lib. 1. cap. 56.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Hanc autem scripturam feci & roboraui (verba sunt Fortunij Episcopi) *& propriâ manu subscripsi hoc signũ Crucis † in sede nostrâ, quæ vocatur Armentegi, præsentibus Clericis & Archidiaconibus eiusdẽ sedis & firmãtibus.* Episcopos autem qui huic sedi præfuerunt, hos duntaxat in veteribus monumentis obseruare licuit: Munionẽ, qui erâ 1052 & erâ 1073 florebat, Ioannem, qui Munioni successit, Garciam, qui erâ 1080, & 88, Nunũ qui era 1095, & Fortuniũ, qui erâ 1109 & 1117 Pontificatum gerebant: suberant autem his Pontificibus, præter Alauam Biscaya & pars aliqua Ipuscuæ: à morte Sanctij Garciæ Pompelonensis Regis (qui in *Penaleni* infœlici morte occubuit) occupatâ à Castellanis Regibus Alauâ, illorum seu iussu seu consensu sedes Pontificia Alauensis Calagurrim traducta est: Mansit nihilominus Collegium Clericorum vel Canonicorum in eodem pago, ad annum vsque 1498: quo demum, authore Alexandro sexto Pontifice Maximo Victoriam translatum est, & in Ecclesiâ illius beatæ Mariæ sacrâ, constitutum. *Armentegio* vico oriundus fuit *Prudentius* Episcopus quondam Turiasonensis sanctitate vitæ inter sui æui viros maximè clarus, & post mortem inter diuos relatus, de cuius pietate & moribus qui plura scire desiderat, adeat Garibayum lib. 7. cap. 45. & lib. 22. cap. 27. atque Ambros. Moralem lib. 11. cap. 74.

DEFINITVR Alauâ ab ortu Ipuscuâ regione & Nauarræ montibus, ab occasu Castellâ vetere, à Meridie Nauarræ Regno & à Septẽtrione Biscayâ. Inter nobiles familias duæ maximè in eâ illustres sunt, *Mendoçana* & *Gueuaræa* vtraq; antiquitate generis & rebus gestis clara.

BISCAYA Roderico Tolet. *Biscagia*, Sebastiano Salm. *Vizcaia* à situ terræ montuoso & aspero nomen inuenisse

uenisse videtur: Ea enim vocis Vasconicæ *Viscaya* significatio est: Ab ortu illam terminat Ipuscuæ ditio, à Meridie Alaua & montana regio Castellæ veteris, ab occasu regio *Asturias de Santillana* dicta, & à Septentrione Oceanus: vndecim circiter leucas in longitudinem, totidem in latitudinem patet: Ab indigenis in conuentibus suis, in tres partes distingui solet, nimirum in vrbes, in parœcias campestres, quas *Anteyglesias* vocant & in *Incartationes*, quibus agros in nouam emphiteusim concessos significari arbitror: vniuscuiusque partis incolæ æquale ac par, suffragij in conuentibus publicis regionis (*iuntas* vocant) ferendi, ius habent. Vrbes numerat viginti extra *Orduniam* quæ ciuitatis titulo insignita est. *Anteyglesias* seu parœcias campestres primarias lxxij, præter illas quæ *Incartationibus* assignantur. Vrbium præcipuæ sunt Ordunia, Vermeo, Durango, & Bilbao.

ORDVNIA, vnica Biscayæ ciuitas est, in quâ primarij Iudices tribunal suum constitutum habent, ideoque *Biscayæ Camera* quibusdam dicitur.

VERMEO olim *Flauiobriga*, seu *Amanum portus*, à Flauio Vespasiano conditam, sunt qui putent, ducti ratione nominis *Flauiobrigæ*: ampliorem longè fuisse olim, quam nunc sit & frequentiorem incolis, ita vt ad sex millia familiarum ambitu suo complecteretur, author est Garibayus lib. 7. cap. 10. Antiquitate cæteris Biscayæ vrbibus eam antecellere, illud etiam arguit, quod in publicis Conuentibus sententia dicenda principatum tenet: hoc oppido, superioribus sæculis, Prætor seu iudex Maior Biscayæ, populo ius dicebat.

DVRANGO omnibus hodie Biscayæ vrbibus amplitudine pomerij & multitudine incolarum ante stat: habet enim ad minimum mille & quingentos cives. Sepa-

Universidad de Deusto
Biblioteca

rata erat olim à Biſcaya & Comitatus ſpecialis titulo inſignis, extantque adhuc veteres tabulæ era 1091 Kalend. Febr. conſcriptæ in Eccleſiâ ſancti Auguſtini de *Echauarri* dicta, quæ nomen Nunij Sanctij Comitis Durangi & Legunciæ eius vxoris præferunt, teſte eodem Garibayo lib. 22. cap. 30 Videtur tempore Sanctij Nauarræ Regis, huius nominis quinti, hæc vrbs ad Alauam pertinuiſſe, idque ex his verbis fœderis inter eumdem Sanctium & Alfonſum Caſtellæ Regem erâ 1217 initi, colligi poſſe. *Inſuper ego idem Rex Alfonſus Rex Caſtellæ quittaui vobis Sancio Regi Nauarræ & ſucceſſoribus veſtris Alauam in perpetuum pro veſtro Regno ſcilicet de Ixiarr & de Durango intus exiſtentibus &c. Cariſtos* populos huius Comitatus fines olim occupaſſe qui dixerit, non multum meo iudicio à vero aberrauerit, eorum etiam vrbs *Vellica*, non alio loco commodiùs ſtatui poſſe videtur, quam circa *Lagardiam* Nauarræ nuper, nunc Caſtellæ oppidum, quæ fortaſſe hoc nomen inde traxit, quod Vellicâ Romanorum militum præſidium poſitum erat, vt tradit Author notitiæ Imperij Occidentis.

BILBAO non à bello vado, vt quibuſdam viſum, ſic dicta eſt, ſed à viculo *Bilbao* in aduersâ ripâ fluminis cui illa inſidet poſito: qui etiamnum nomen ſeruat; dicitur enim *Bilbao* Vetus. A Didaco Lupi Harẽſi, Biſcayæ Comite condita fuit, circa annum Chriſti 1300: conceſſumque colonis eò commigraturis, vt iure *Lucronij*, (quod illis temporibus æquiſſimum & nouas ſedes quærentibus commodiſſimum cenſebatur) vterentur, codicillis ab ipſo Didaco Valliſoleto obſignatis 15 Iunij erâ 1338: Hoc inuitamẽto & opportunitate ſitus illectis plurimis, & eò certatim confluentibus, adeo breui tempore creuit, vt iam non Biſcayæ ſolùm vrbs primaria, ſed totius illius

oræ, quæ Oceanum Cantabricum attingit, Emporium celeberrimum habeatur. Alluitur fluuio, qui antiquorum Geographorum *Nerua* & *Neſua* eſſe creditur: *Nanſam* nunc ab indigenis vocari obſeruat Fred. Non. Pintian. in Melam, cuius obſeruatio nequaquam congruit cum ſententiâ Garibaij, qui lib. 13. cap. 27. illius fluuij patrium nomen *Ibayçabal* eſſe affirmat, quæ vox Vaſconicè *fluuium latum* ſonat. *Galharragæ* antehac nomen habuiſſe, indicant veteres tabulæ, quas *voti ſancti Æmiliani* vocant, Ferdinando Gundiſſalui Caſtellæ Comiti aſcriptæ apud Sandouall. in Commentario rerum Monaſterij ſancti Æmiliani §. 35: quarum licet fides dubia ſit, eſſe tamen vetuſtas & ante quadringentos ad minimum annos cõſcriptas, facilè crediderim. Diſtat *Bilbao* à *Portugalete* (quod in littore ipſius Oceani iacet) duabus tantùm leucis: quà, accedente æſtu maris, aduerſo amne cuiuſcumque magnitudinis naues onuſtæ, facilè aſcendunt & ad Bilbai muros appellunt: eóque varij generis merces è Galliâ, Angliâ, Belgio, aliiſque locis important, quæ deinceps inde toti Hiſpaniæ communicantur: Rurſus per illud oppidum exportatur quidquid Hiſpania aut è ſuo ſinu depromptum, aut ab Americanis & Indis acceptum, nauibus ad longinquas regiones mittere ſolet: Hîc etiam ſedes eſt & domicilium præcipui illius Magiſtratus, quem Hiſpani *Correctorem* appellant, ad quem ab omnibus Biſcayę principatus Tribunalibus appellari ſole. Vrbs ipſa licet non admodũ ampla (mille enim tantum oppidanorum familiæ numerantur) eſt tamen elegans & culta, ſitu amœna, populo frequens, ponte etiam præalto ornata, neque vllius rei, quæ humanæ vitæ neceſſaria ſit, indigens: Aëre fruitur temperato, quà continentem ſpectat magnos habet obie-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ctos montes, præ cæteris autem lanæ hic commercium viget. Prętер Bilbaum, prębet etiam nauigiis ſtationem idoneam *Lequeytio* vrbs maritima quatuor leucis diſtans à *Vermeo*, eóque ob commoditatem portus frequentes commeant mercatores.

VNIVERSA Biſcaya vinetis ferè caret, vinoque vtitur aliunde importato, ſed quod ex vino ceſſat, ſupplet pomorum copia, quorum ſucco malleis ligneis in torcularibus expreſſo, incolæ potionem faciunt non ingrati ſaporis, quam ruſtici communiter ebibunt: panem etiam conficiunt è milio quod in iis oris prouenit, eiuſque copia compenſat tritici penuriam, quâ magnoperè laborant, pręruptâ montibus ſoli naturâ, hoc eis beneficium denegante: huiuſmodi pane miliaceo vtitur maxima pars infimę plebis: Ferro diues eſt regio, arboribuſque abundat variis, iis maximè quę nauibus conſtruendis aptę ſunt, quarum vberem materiam nauigantibus prębet: Superiori ſęculo latius ad Occidentem porrectam fuiſſe & caſtrum de *Vrdiales* dictum, eiuſque ditionem quæ ſpatio quinque leucarum à Portugalete recedit, intra Biſcayæ fines conſtitiſſe, teſtatur Andr. Poça: quod etiam de vlterioribus ſęculis authoritate Rogerij Houeden confirmari poſſe videtur, ſic enim ille poſteriori parte Annal. *Terra Regis Nauarræ incipit à portu de Huiarz, & protenditur vſque ad aquam quæ dicitur Caſtre, quæ diuidit terram Regis Nauarræ à terrâ Regis Caſtellæ:* nam niſi per aquam de Caſtre, amnem illũ, qui caſtrum de *Vrdiales* alluit, deſignare voluerit; vbinam alibi hęc aqua quęri poſſit non video. Tabulę tamen illę *voti ſancti Æmiliani* ſupra à me citatę, Viſcayam duobus aliis fluuiis ſcilicet *Galharragâ* & *Deuâ* circumſcribunt, his verbis. *De Riuo de Galharraga vſque in flumen de Deua,*

id eſt tota Viſcaya. Valles quoque *Orozco* & *Ilodio* dictas, Biſcayę olim partes fuiſſe, vetus & conſtans inter Biſcainos fama eſt.

IAM quibus olim Principibus ſubeſſent Biſcayni, inualeſcente contra Mauros Chriſtianorum in Hiſpaniâ Imperio, (cum res ſit antiquitatis tenebris inuoluta) haud facilè dictu eſt, in tanta pręſertim veterum ſcriptorum penuriâ, & ieiunâ eorum, qui aliquid litteris mandarunt, ſcribendi ratione. Si coniecturis locus eſt, eos ante Sancij Pompelonenſis, huius nominis 1. & Ordonij 2. Aſturię Regum tempora, eadem cum Alauenſibus ſorte vixiſſe, (ſcilicet nunc immunes Imperij, nunc Regibus Aſturię ſubiectos) poſtea verò Pompelonenſibus Regibus paruiſſe crediderim: Cum enim Sanctium Alauenſibus imperaſſe ſignificent veteris Roncalenſis priuilegij tabulæ, quę infra in ſtemmate Regum Pompelonenſium producentur: Alauę quoque nomine nonnumquam etiam Viſcayam comprehenſam fuiſſe, ſupra probatum fuerit, non inconcinniter noſtra hinc ſequi ſententia videtur: quod ſi ea quoque vera ſunt quę de Ordonio 3, Alfonſi Magni Aſturicenſis Regis filio acie victo à Biſcaynis, narrant Hiſpani ſcriptores, quis dubitat quin his aduerſus tanti hoſtis furorem atque potentiam, ad ſummi alicuius Principis tutelam confugiendum fuerit? Verùm enimuerò in hac anguſtiâ & neceſſitate poſitis, nullum eo ſæculo Princípem in Hiſpaniâ aut proximis regionibus occurrere potuiſſe, qui eorum afflictis rebus efficacius auxiliũ aut præſentiorem opem ferret, quam Sanctium, fatebitur quiſquis ipſius virtutem, aut ex memoriâ Annalium, aut ex lectione veterum monumentorum perſpectam habuerit. Affinitatis etiam nodus quo Sanctius ſeſe cum Comite Biſcayno

Universidad de Deusto
Biblioteca

Munione deuinxit, traditâ illi in coniugium filiâ Velasquitâ, vt author est Rodericus Toletanus lib. 5. cap. 22. coniecturam nostram si minus certam, at saltem probabilem efficit. Eâdem etiam fuisse in opinione Prudentium Sandouallium, qui strenuam nostro sæculo in Hispanicâ historiâ illustrandâ nauauit operam, hæc ipsius verba patefaciunt, stemmati familiæ Harensis cap. de Lupo *Rufo*, septimo Viscayæ Domino, adscripta. *En estos tiempos y en otros de muy atras los señores de Viscaya andauan con los Reyes de Nauarra.* Vt vt sit à tempore Sanctij Maioris, ad Sanctij cognomento Sapientis vsque ætatem, (si illud duntaxat temporis spatium excipias quo propriis Regibus Nauarra caruit) fuisse Biscaynos sub Pompelonensium Regum imperio ambigi non potest, cum à Garibayo lib. 22. cap. 27. 30. & 37. lib. 24. cap. 6. & aliis locis, item à Sandouallio in Stemmate Comitum Viscayæ, in comment. rerum Monast. sancti Æmil. §. 41. & sequentibus, & in Catalogo Episcoporum Pompelonensium plurimis iisque certissimis argumentis fuerit comprobatum. Vnicus adhuc restat scrupulus in eo quod feruente bello inter Alfonsos 7 & 8 Castellæ, & Garsiam Remiresij & Sanctium eius filium Nuuarræ Reges, Lupus Didaci eiusq; filius Didacus Lupi Harenses, Biscayæ Reguli, perpetuo in obsequio & in castris vtriusq; Alfonsi fuere: quo nomine eos semper carissimos & inter Proceres Regni sui, primo loco habuit posterior Alfonsus: In eâ quoque legatione, quam anno 1177 aduersus Sanctium, ad Henricum Regem Angliæ arbitrum honorarium ab vtroque Rege statutum misit, Lupum Didaci, vnum è legatis Alfonsi fuisse, ex Rogerio Houeden parte posteriori Annal. discimus: sed vt verum sit Lupum atque

Didacum Castellæ Regibus maximè addictos fuisse, illorum etiam partes & officia in iis, quæ cum Nauarræ Regibus gessere bellis & controuersiis, suscepisse; non tamen illicò sequitur, Biscayam quoque in eadem factione fuisse; quinimò eam nihilominùs in obsequio Nauarræ Regum permansisse, possem probare plurimis tabulis ac monumentis, nisi hoc iam partim à Garibayo lib. 22. cap. 30. & lib. 24. cap. 6, partim à Hieronymo Çurita in Ind. rerum Aragon. ad annum 1137 & à Sandouallio in Catalogo Episcop. Pompelon. fol. 81. præstitum esset: Lupum quoque atque Didacum interim titulo Comitum Viscayæ abstinuisse, obseruare est in iis quæ ex actis aut tabulis refert Sandouallius in eorum stemmate, quæ Comitum Castellæ aut Najaræ illis semper titulum addunt, numquam Biscayæ: In ipso etiam Epitaphio, quod Lupi sepulchro impositum fuit, omissa est mentio Biscayæ. His enim verbis repræsentatur à Sandouallio, *Aqui Yaze el Conde D. Lope de Haro & de Najera de noble generation &c.* Neque id prætermisit Garibayus: Hæc enim refert de Didaco lib. 12. cap. 25. *El qual es tan celebrado en las escripturas d'estos tiempos, que en algunas hallaran, tener el Señorio de Vilhorado, y en otras el de Grañon, en otras el de Castilla la Vieja, en otras el de Valdegouia, en otras el de Bureua, en otras el de Nagera, y en otras el de Pancoruo, en otras el de Rioja, en otras el de Soria, y en otras otros señorios, pero todo ello por mano del Rey, aunque* EN LOS TALES INSTRVMENTOS NVNCA ES INTITVLADO SENOR DE BISCAYA: Vnde coniicere quis possit Comites istos, aut saltem Lupum patrem illius Comitatus possessione, à Garciâ Nauarræ Rege deturbatum fuisse. aut ipsum suâ sponte eo se abdicasse Hispano more, quò pleniori ob-

Universidad de Deusto
Biblioteca

sequio Castellanos Reges sibi demerendi facultas esset: idque eo maximè confirmatur quod è quibusdam monumentis Tabularij Regij Pompelonensis elicitur, sub Rege Garciâ erâ nimirum 1173, Latronem Gueuaram, ac sub Sanctio eius filio, era 1198 Comitem Velam Biscayæ dominatum obtinuisse. Tandem regnante eodem Sanctio, siue bellorum iniuriâ, siue vi fœderum, inter ipsum & Alfonsum Castellæ Regem, initorum, Biscayam è Regno Nauarræ auulsam, in ius Veterum Dominorum Harensium Comitum rediisse, eamdémque Castellæ Regno annexam fuisse minimè dubium est.

SIMILE ius eligendorum Comitum aut Dominorum fuisse olim Biscaynis, quod Alauensibus fuit, arguunt tum ea quæ de electione Çuriæ primi Biscayę Domini narrat Lope Garcia Salazarius, cap. de Comitibus Viscayæ, Garibayus lib. 9. cap. 22. Sandouallius in Stemmate Dynastarum Harensium & plerique alij: tum illa quæ de Iñico Ezquerra ab iisdem Biscaynis post mortem Sanctij Lupi Biscayæ Domini electo, reiectis Sanctij liberis, summa consensione tradũt iidem scriptores. Idipsum etiam innuit formula iurisiurãdi à Biscayæ Dominis præstandi, antè quam eorũ imperio pareatur, quam ex Medinæ lib. 2. cap. 13. hic exhibeo. *Quando el Señor de Vizcaya viene à ella à recebir el señorio, iura à las puertas de la villa de Bilbao delante del regimiento della, que como Rey y señor guardara à la tierra llana de Vizcaya, villas, ciudades, Duranguès, y encartationes y à los moradores dellas, y à cada vno de por si, todos sus preuilegios, franqueças, libertades fueros, vsos y costumbres, tierras y mercedes que del han, segun los vuieron en los tiempos passados. Despues va de alli à san Emeterio, y Celidon de Larrabezua, y alli teniendo el santo Sacramento vn Sacerdote en las manos, iura*

iura en las mismas manos del Sacerdote lo mismo, que bien y verdaderamente guardara y terna, hara tener y guardar à los Vizcaynos, encartaciones, Durangueses, Caualleros, Escuderos, hijos dalgo, todas las franquezas y libertades, fueros, vsos, y costumbres que tienen y han teindo en los tiempos passados, y assi mismo las tierras y mercedes que del Rey su padre y de los otros Reyes, assi como de Reyes y Señores de Vizcaya tuuieron en la manera, y forma que los tuuieron y dellos vsaron. Despues desto va à Garnica, en lo alto de Arechaualaga, Alli lo reciben los Vizcaynos, y le besan las manos como à Rey, Y Señor, y alli debaxo del arbol de Garnica, donde se acostumbran hazer las iuntas de Vizcaya, iura, y confirma rodas las libertades, priuilegios, franquezas, vsos, y costumbres que los Vizcaynos tienen, y assi mismo las tierras y mercedes que tuuieron de los Reyes, y Señores passados, y promete de las guardar y tener. De aqui va à la villa de Vermeo, y en santa Eufemia delante del altar, estando vn Sacerdote reuestido, y teniendo en las manos el cuerpo de nostro Señor Iesu Christo, pone la mano en el altar, y iura lo mismo que en las otras partes. Y si el Soñor de Vizcaya dentro de vn año no viene à hazer este iuramento, no le acudan con las rentas del Señorio.

HOC iusiurandum altero pede nudo quondam præstari solitum à Biscayæ Dynastis, author est Andr. Poça libro quem de antiquâ linguâ Hispanorum & de rebus Biscaycis scripsit, penes quem fides sit.

EX his omnibus priuilegiis, quæ Biscaynos totâ Hispaniâ celebres effecere, illud maximè insigne est, quod vniuersi Nobiles nascuntur & Nobilium iura in eo Regno consequuntur: qua de re extat lex tertia titulo *De las entregas y executiones*, in eorum foro, vt vocant, seu Codice legum (cui authoritatem dedit Carolus V. Im-

Universidad de Deusto
Biblioteca

perator & Hiſpaniæ Rex anno 1537) hac ſerie verborum edita. *Otroſi por quanto en Vizcaya todos los Vizcaynos ſon omes hijos dalgo, y por tales conocidos, tenidos y auidos y communmente reputados, y an eſtado y eſtan en eſta poſſeſſion vel quaſi: deſer hombres hijos dalgo, no ſolamente de padre y abuelo: pero de todos ſus anteceſſores, y de immemorial tiempo aca, y entre otros priuilegios y libertades, y eſenciones dados por ſu Alteza à los omes hijos dalgoes eſte. Que por deuda alguna que deſcienda de delicto, vel quaſi no ſea preſo el tal hidalgo, ni tomada ni executada la caſa de ſu morada, è ſus armas, è cauallo, y a eſte tal priuilegio expreſſamente por el hidalgo no ſe puede renunciar. Dixeron que eſtableſcian por fuero y por ley que por deuda alguna, que no deſcienda de delicto vel quaſi: Vizcayno alguno ſea preſo, ni deteñido en carcel, ni ſea executada la caſa de ſu morada, ni ſus armas, ni cauallo, aunque en la tal obligacion, o ſentencia, contracto, o eſcriptura por virtud de que ſe pide captura del, y execucion de ſu caſa, y cauallos, expreſſamente aya renunciado ſu hidalguia, ſo pena que allende de ſer la dicha execucion ninguna, el iuez que diere mandamiento de captura contra Vizcano è ſu caſa, è armas, è cauallo, caya, è incurra en pena de diez mil marauedis por cada vez que mandare lo contrario, repartidos la mitad del para el tal Vizcayno, que fuere mandado prender, y la otra mitad repartida en dos partes, la vna mitad para los pobres del oſpital de eſſe lugar, y la otra mitad para los reparos de los caminos de Vizcaya.* Huic legi etiam, quod ad ciues & oppidanos vrbium Biſcayæ attinet, locum eſſe & ita aliquoties in ſupremâ Curiâ Valliſoletanâ iudicatũ fuiſſe, teſtis eſt Ioannes Arce ab Otalora, eiuſdẽ quondam curiæ Conſiliarius lib. quem de Nobilitate Hiſpanicâ conſcripſit 2. parte tertiæ principales cap. 9. Pauca adhuc de

Biſcayâ ac Biſcaynis dicenda reſtabant, ſed quia ea illis cum accolis Ipuſcoanis (de quibus mox acturus ſum) communia ſunt, placuit ea proximo ſermoni reſeruare potius quam vtrobique cum lectoris faſtidio ingerere.

IPVSCOAM Hiſpanica lingua *Guipuſcoam* vocat præfixâ conſonante G, quam etiam aliis quibuſdam nominibus à vocali incipientibus adiicere ſolet: dicit enim *Gueuo* pro ouo, *Guerta* pro horto, *Gueſſa* pro oſſe, *Gueſſa* pro foſſâ, *Guesca* pro Oſcâ ciuitate: in quibus omnibus littera G ſuperuacanea eſt: indigenæ vernaculâ linguâ *Ipuſcoam* dicunt, nec aliter in veteribus monumentis hoc nomen, niſi per I vocalem inchoatum reperitur: quam etiam tranſpoſitam fuiſſe ſuſpicor, in quibuſdam tabulis Cartulario Eccleſiæ primariæ Baionenſis inſertis, quæ ſancti Sebaſtiani oppidum, Ipuſcoæ Metropolim, ſanctum *Sebaſtianum de Puſico* nominant, cum *de Ipuſcuâ* dicere debuiſſent. Huius vocis ethymon, ſi quod aliud, in totâ propriorum Hiſpaniæ nominum ſyluâ, obſcurum eſt: Diuinare in re tam abſtrusâ & reconditâ ſi licet, à Vibiſcis Aquitaniæ populis circa Burdigalam (quos Vbiſcos Plinius & Ptolomæus manuſcriptus Bibliothecæ Regiæ Pariſienſis: at Strabo Ioſcos nuncupant) manaſſe cenſuerim, qui hanc regionem, cum non longè ab eâ diſtarent, antequam à Vaſconibus occuparetur, inuadere potuerunt: Id vt credam eo maximè moueor, quod cum Cantabriam à Francis occupatam fuiſſe, vigente in Hiſpania Gothorum Regno, pateat ex Fredegarij Chronico cap. 33. & Aimonij lib. 4. cap. 13. hiſtor. Franc. Hunc quoque pagum (per quem aditus erat à Gallia aut Francia in Cantabriam) ſub eorum imperio & poteſtate eſſe expediebat: quod ſimiliter ex ipſorum Fredegarij & Aimonij verbis, ſi ritè perpendantur, percipi poteſt.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Postquam enim de Cantabriâ militibus Imperatoris Romani, qui in eâ Francis succesſerant, armis à Siſebodo Hiſpaniæ Rege erepta verba facere, addunt plures etiam vrbes in littore maris ab eodem Rege expugnatas fuiſſe, & pulſis inde Gothis aut interfectis euerſas, finéſque imperij Gothorum ſecundum littus maris ad Pyrenæos montes prolatos fuiſſe: quibus verbis Ipuſcuæ regionem ſatis clarè deſignaſſe videntur, quæ ſola à parte Pyrenæi ac maris Oceani Cantabriæ adhærebat: ſed præſtat Fredegarij & Aimonij verba, in quibus poſitum eſt conjecturæ noſtræ fundamentum, in hunc locum referre: *Eo anno*, inquit Fredegarius, *mortuo Betterico, Siſebodus Spaniæ ſucceſsit in regnum, vir ſapiens & in tota Spania laudabilis valde, pietate pleniſsimus. Nam & aduerſus manum publicam fortiter dimicauit; prouinciam Cantabriam Gothorum Regno ſubegit, quam aliquando Franci poſſederant. Dux Francio nomine qui Cantabriam in tempore rexerat, tributa Francorum Regibus multo tempore impleuerat. Sed cum à parte Imperij fuerat Cantabria reuocata à Gothis (vt ſuprà legitur) præoccupatur, & plures ciuitates ab Imperio Romano Siſebodus, in litore maris abſtulit, & vſque fundamentum deſtruxit, cumque Romani ab exercitu Siſebodi trucidarentur, Siſebodus dicebat, pietate plenus, heu me miſerum, cuius tempore tanta ſanguinis effuſio fitur! Cuicunque poterat occurrere, de morte liberabat. Confirmatum eſt regnum Gothorum in Spania per maris littora vſque Pyrenæos montes.* Aimonij autem verba ſunt, *Siſebodus Cantabriam Francione Duce mortuo militibus Conſtantinopolitanis eripit & tandem dilatat regnum Gothorum ad Pyrenæi iuga: Varduliam* antiquitùs dictam fuiſſe neminem puto ignorare qui veteres Geographos legerit. Terminos habet ab Oriente Lapurdenſem

agrum, regionis Aquitaniæ: à quo fluuio Vidaſſone ſeparatur: ab Occidente Biſcayam & partem Alauæ, à Meridie Nauarræ Regnum & aliam Alauæ partem, à Septentrione denique Oceanum Cantabricum: Tabulæ Voti ſancti Æmiliani ſuprà à me commemoratæ anguſtioribus eam aliquantò finibus arctant, quam vulgò ſoleat definiri, *Deuâ* nimirum flumine & ſancti Sebaſtiani oppido his verbis: *De Riuo de Galharragâ vſque in flumen Deua, id eſt tota Viſcaya: & de ipsâ Deuâ vſque ad ſanctum Sebaſtianum, id eſt tota Ipuſcoa:* Rogerius Houeden poſteriori parte Annalium cum ditionem *Comitis Baionæ* producat vſque ad portum *Huars* vel *Huuiars* dictum quod incolæ nunc *Otharzun* vocant, ſatis indicat, ſuo ſæculo *Vidaſſonem* amnem, *Fontarrabiam* oppidum, necnon vicum illum qui *Irun Vrançu* nuncupatur, extra Ipuſcuam fuiſſe & ad Comitatum vel Vicecomitatum Baionenſem ſpectaſſe. Diuiditur *Ipuſcoa* in tres prçcipuos pagos ſeu Regiones, quas *Certanes* incolæ vulgari ſermone appellant, atque totidem amnibus diſcernunt. Prima Regio ea eſt, quam *Deua* fluuius irrigat: Altera, quæ *Vrolæ* amnis ripis expoſita eſt. Tertia, quæ flumine *Oriâ* alluitur: Hæc poſtrema Regio alias duas amplitudine ſuperat, porrigiturque ad confinia vſque Galliæ. *Deua*, Ptolomæi & Melæ ſcriptis celebratus, oritur in montibus Ipuſcoæ qui *Alauam* attingunt in territorio illius vici cui à proximis Salinis *Salinarum* nomen eſt quique vernaculè *Gaza*, id eſt Sal dicitur: Hic agros vallium *Leynzij* & *Elguetæ*, necnon *Vergaræ* & *Plaſenciæ* vrbium decurrens & aquis trium aliorum amnium tumens, quorum alterum è valle *Aramayona*, alterum ex *Oñate* oppido, tertium è finibus Biſcayæ delapſum, alueo ſuo amplectitur: per *Elgoyuarij* & *Mendari* terras, non pro-

Universidad de Deusto
Biblioteca

cul à cognomine ſibi vrbe *Deua*, in Oceanum peruenit. *Vrola*, è montibus Seguræ vrbis *Alauæ* contiguis editus, per *Legazpiam* vallem ac per *Azcoytiæ*, *Azpeytiæ*, & *ſanctæ Crucis Ceſtonæ* vrbium, atque *Arronæ* vallis fines deductus, iuxta *Çumayam* vicum mari infunditur. *Oria* ſuprà *Cegamam* vicum, vnius leucæ interuallo non longè à monte Edito, qui nomine ſancti Adriani in illis oris notiſſimus eſt, erumpit: indéque deuolutus per *Seguram* vicum & trium fluuiorum incurſu adauctus, quos è montibus *Alçaſſuæ*, è *Valle Areriâ*, & è monte *Ararâ* emiſſos, ſinu ſuo excipit, *Alegriam* attingit: indéque *Toloſam* verſus procedens ibi *Araxi* fluuio occurrit, qui è montibus Nauarræ, *Larraunio* & *Baraybarrio* proximis, demiſſus, hîc aquas ſuas cum *Oriâ* miſcet: mox vterque per *Vſurbilenſium* & *Orienſium* agros inuectus, Oceano iuxta *Orium* vicum immergitur. Complectitur hæc *Oriæ* ſeu *Araxis* Regio, tria alia flumina *Vrume, amnis de Leço*, & *Vidaſſo* dicta, in quibus nobis Ptolemæi Menlaſcus & Melæ Magrada inueſtigandi ſunt, quæ ſi Villanouano Ptolomæi interpreti credimus, non duo flumina diuerſa, ſed vnicum tantum conſtituunt, illud ſcilicet quod nunc *Vidaßi* ſeu *Vidaſſonis* nomine, Galliam ab Hiſpaniâ ſeparat: Floriano verò Ocampo & Garibayo placet, *Menlaſcum* Ptolomæi interpretari *Vrumeam* amnem, qui è montibus Nauarræ exiliens per agrum Hernanienſem proximè muros oppidi *ſancti Sebaſtiani*, in mare exit: At Abrahamo Ortellio magis probatur *Menlaſcum*, fluuio ab Ipuſcoatibus *Orio* dicto adſcribere: cuius ſententiæ libenter accederem, ſi minus obſtarent interualla graduũ appoſita à Ptolomæo *Menlaſco* fluuio & *Oiaſoni* vrbi, (Idanuſa aut Oidaſſuna eſt Straboni) quam aut ipſammet *Fontarrabiam* eſſe, aut ab illius ſedibus non mul-

tum ſitu abfuiſſe, è Melæ verbis, vbi de Magrada agit, non difficilè eſt intelligere: At certè (niſi mendi arguere numerorum notas à Ptolomæo deſcriptas velimus: aut Menlaſci aquas componere cum alueo fluuij illius, qui ab Ipuſcoatibus *Rio* de *Leço* dictus, è montibus Nauarræ deſcendens, ſecatis *Oiarçunenſium* campis non procul à portu *Paſſagio* in Oceanum ſe effundit) *Menlaſcum* nihil à noſtro *Vidaſſone* differre concedamus neceſſe eſt, ſicuti neque à Magradâ Melæ: nam vt *Vrumeæ*, Menlaſci ſitus conuenire poſſit, neque id numeri Ptolemaici patiuntur, neque veriſimile eſt, Ptolemæum magni nominis Geographum, neglectis *Vidaſſone* & *Oriâ*, præcipuis iſtius tractus fluuiis, *Vrameam* exiguum amnem celebrare voluiſſe. Vrbium Ipuſcoę quas referre conueniat, ſolę ſunt, *ſanctus Sebaſtianus*, indigenis corruptè *Don oſtia* dictus, *Toloſa* atque *Fontarrabia*. Sancti Sebaſtiani oppidum in ipſo maris littore poſitum eſt, cui olim *Ycurum* nomen fuiſſe, cum referat in quodam diplomate apud Sandouall. in Catalog. Epiſc. Pompelon. Sanctius Pompelonenſis Rex, cognomento maior, pręclarum ſuę antiquitatis teſtem tantum Regem habet: Ab alio deinde Sanctio Pompelonenſi etiam Rege, cognomento ſapiente auctum fuiſſe atque inſtauratum, argumento eſt diploma illud, quo ipſius incolis ea priuilegia concedit, quę in foro ſeu iure Iaccenſi continentur: Oppidum ipſum hoc noſtro ſęculo, licet non admodum amplum, cultu tamen atque elegantiâ commendatur, eſtq; ciuibus frequens & portu commodiſſimo munitum, qui mercatores nauigantes ad ſe allicit, nec ſecuram modo nauibus ſtationem hoc munimento, ſed ipſis etiam mercatoribus commercij exercendi facultatem pręſtat propriâ ſitus opportunitate, cum in confinio penè Galliæ atque Hiſpaniæ iaceat.

Universidad de Deusto
Biblioteca

TOLOSA ad confluentes *Oriÿ* atque *Araxis* amnium sita mediterranearum huiusce ditionis vrbium Principatum tenet: ibique præcipuum domicilium habet, Præfectus ille seu Magistratus, qui *Corregidor* ab Hispanis dicitur. Alfonsi X. & Sanctij IV. eius filij auspiciis conditam fuisse, ante trecentos & quinquaginta circiter annos, Codicillis xx. Aprilis era 1328, à Sanctio obsignatis probari potest, qui oppidanorum manibus teruntur: *Fontarrabia* ad fluuij *Vidassonis* ripam (qui è Nauarræ montibus per Vastanensem agrum huc labitur) posita est, non longè à littore Oceani: fons rapidus seu rabidus à quibusdam Latinis scriptoribus dicitur: ab indigenis suo tempore *Ondarribiam* appellatam fuisse, testatur Garibayus lib. 8. cap. 10: nunc tamen non Ondarribiam sed cum triplici a, Ondarrabiam vocant: videturq; sic dictâ Vasconicâ voce ab eo ipso flumine cui insidet, quasi *Ondarr-Ibaya*, id est postremum flumen: Est enim non Ipuscoæ modò, sed totius etiam Hispaniæ vltimum in Galliam ituris, viciſſimque è Gallicâ in Hispaniam pergentibus, inter Galliæ amnes postremus occurro. A Suintillâ Rege Gotho conditam fuisse, affirmat Beuterus lib, 1. cap. 27; sed quis credat Beutero sine teste loquenti in re adeo antiquâ & à nostro æuo remotâ? Mihi certè nulla supperunt argumenta, quæ huic oppido tantę vetustatis decus concilient: nec enim aliqua hîc veteris vrbis *Oiasij*, *Oidassunæ* aut *Easonis* vestigia supersunt: tametsi eius situm non malè huic vrbi conuenire, colligi possit è Ptolemæo & Melâ. Hodie propugnaculum est Hispaniæ validissimum, Galliæ ex hac parte oppositum. Alfonsus IX. Castellæ Rex qui istud oppidum cum vniuersâ Ipuscoâ & Alauâ Sanctio Nauarræ Regi, huius nominis vltimo eripuit, oppidanis concessit eadem priuilegia

priuilegia fori seu iuris laccensis quæ oppido sancti Sebastiani à Sanctij patre, aliquot ante annis, concessa fuerant, territorijque modum ac fines amne *Oiarçuni* & *Vidassone*, *Peñadaya* monte, *Lessacâ*, *Belsâ*, & *Irum-Vrançu* vicis terminari voluit, proprio diplomate hac de re confecto Palentiæ XIV. Kal. Maij erâ 1241. Promontorium huic oppido imminens *Oiassonem* vocat Ptolemęus, adiunctâ vrbe cognomine: At Plinio *Olarso* est, Martiano verò Capellæ *Iarso*. Horum nominum vestigia seruat adhuc pagus *Oiarço* dictus, duabus leucis *Fontarrabia* distans: voce autem *Oiarço* Vascones rem vel locum syluestrem designant. Præter sancti Sebastiani portum, habet Ipuscua alium egregium *Passagij* nomine notum, naturâ potius quam arte factum, qui ad IV circiter milliaria à Fano sancti Sebastiani situs est in Orientali plagâ; at Occidentem versus, sunt duo alij portus ignobiles *Guetaria* ac *Motrico* cum cognominibus vicis.

IN mediterraneis vrbibus præter *Tolosam* celebrantur, *Plasencia*, assiduâ varij generis armorum fabricâ, quæ hinc in vniuersas Hispaniæ regiones asportantur: & *Oñate* (quæ Comitibus Gueuaræ subiecta est) instituto illic gymnasio & liberalium, quas vocant, artium scholâ clara. Illa iussu Alfonsi IX. Castellæ Regis ædificari cœpit anno 1343: hæc verò antiquior est, eratque iam tempore Ferdinandi IV Castellæ & Ludouici cognomento Hutini Nauarræ Regum temporibus valida & potens, si tamen eadem est cum eâ, quæ in quibusdam illius ætatis tabulis Tabularij Regij Parisiensis *Oyñaz* nominatur. Vtrum Ipuscoa proprios olim dynastas habuerit necne, quemadmodum Biscaya, mihi non constat: hoc vnum scio, extitisse nonnullos primariæ nobilitatis viros, qui

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ipuſcoæ cognomen ſibi adſciſcerent; meminit enim Ioannes Brizius in hiſtoriâ Pinnatenſi lib. 1. cap. 55. *Garciæ Aznarij de Ipuſcoa & Galgæ* eius vxoris qui erâ 1063 Regnante Sanctio Maiore Pompelonenſi Rege monaſterium *Ollaçabal* dictum, eiuſdem cœnobij monachis conceſſere: Eadem tamen, in hoc, fuiſſe conditione Ipuſcoates crediderim ac Alauenſes, vt ſcilicet Dynaſtas ſibi velut duces aut defenſores, ad arbitrium eligerent: cum legam apud Sandouallium in commentario rerum ſancti Æmiliani §. 71. Lupum Eneconis Biſcayæ dominum, Ipuſcuæ & Alauę quoque dominatum obtinuiſſe erâ 1120: At poſterioribus ſęculis impetrarunt ab Henrico Rege huius nominis IV, ne deinceps alicuius optimatum Imperium perferre cogerentur, ſed vt ſolis perpetuò Regibus ac eorum prefectis ſubiacerent, neque Regibus fas eſſet ſe Ipuſcoę dominio abdicare, aut illud in aliũ quemuis conferre. Iam quod attinet ad ius ſummi Imperij in Ipuſcoâ, illud penes Reges Pompelonenſes ferè ſemper fuiſſe haud dubito: nec id magnifacio quod Garibayus lib. 10. cap. 8. ex diplomate, *voti S. Æmiliani* quod vocant, aſſeruit: Ipuſcoam era 972 in poteſtate Ferdinandi Caſtellę Comitis fuiſſe: nam vacillare illius diplomatis fidem, nec eſſe cur quiſquam ei innitatur, oſtendunt ea quę in hanc rem obſeruauit Ambroſ. Moral. lib. 16. cap. 16: tum illud pręcipuè, quod prœlium ad Septem mancas geſtum (quę illius voti veluti ſeges & materia ad argumentum ſubiecta eſt) nondum illa erâ ſed quadriennio poſt cõmiſſum eſt, vt ibidem docet Morales. Inſuper, etſi concederemus Garibayo diploma illud vitio carere: non ideò verum eſſet Ipuſcoam tunc temporis ad Ferdinandum ſpectaſſe, quia illam Ferdinandus pari voto, ac ſuę ditionis terras, erga ſanctũ Æmilianum

adſtrinxit: illud enim cum bona Pompelonenſis Regis venia, factum intelligi poſſet, ex his verbis quę ad calcem illius diplomatis addita ſunt: *Ego autem Garſia Sanctionis Rex totius Pompelonenſis Regni aſſenſum præbui tantæ deuotionis & partem regni mei, quæ vicinior illi eſt monaſterio, ſicut ſuprà notatum eſt in illâ deuotione ſtabiliui, & cum ſubiectis meis deuoto animo confirmaui.* Tabulas autem huiuſce diplomatis, licet non ea, quam prę ſe ferunt, ęra ſcriptę ſunt, eſſe tamen vetuſtas, ideò ſuprà dixi, cum de fluuio illo Biſcayę qui *Bilbaum* alluit, verba feci: quia in antiquo Cartulario ſeu Codice tabularum manuſcripto monaſterij ſancti Æmiliani (*Bezerro* vocant) ſcriptę reiiuntur: extatque *Cuellari* vrbe illarum exemplar Hiſpanicâ linguâ expreſſum, inſertumque nouo diplomati Ferdinandi IV. Caſtellę Regis Vallifoleti XXI Septembris anno 1287 conceſſo: quo ea omnia, quæ illis tabulis continentur, Ferdinandus rata habet: vtriuſque teſtem habeo Sandouallium in commentar. rerum ſancti Æmil. §. 35. Quod autem idem Garib. lib. 11. cap. 22. *Ipuſcoam* anno quoque 1090 in tutela Alfonſi Caſtellę Regis fuiſſe ſcribit, id idcircò factum ignorare non debuit, quod à morte Sanctij Garſiæ Pompelonẽſis Regis, qui *Penaleni* anno 1076 intetemptus eſt, illius regnum, pulſo inde vi hærede legitimo, partim ab eodẽ Alfonſo, partim à Sancio Remirez Arag. Rege occupatum eſt, atque ob eam cauſam Nauarri, inter Caſtellæ & Nauarræ Regnum, (vt Roderic. Tolet verbis vtar) velut acephali fluctuabant: At poſt aliquot annos Garciâ Ramireſij Nauarro Principe in auitum regnum reſtituto, Ipuſcoa quoque eius imperio ceſſit, & in eâdem causâ ſub poſteris eius manſit: donec Regnante Sanctio huius nominis vltimo, cum hic in Africam tranſmiſiſſet & diutiùs ibi cunctaretur,

Universidad de Deusto
Biblioteca

ardente bellis interim prouinciâ, coacta est simul cum Alauâ in ditionem ac potestatẽ Alfonsi IX Castellæ Regis venire. Ab eo tempore Castellæ Reges cum Ipuscuatum, in illâ regni sui orâ & Galliæ ac Nauarræ confinio habitantium, operam sibi vtilem futuram, fidem etiam necessariam viderent: de conciliandis eorum animis & ad vsus suos adiungendis satagentes, multis eos ac singularibus immunitatibus & prærogatiuis donarunt, plurimis etiam in eorum solo & patriâ vrbibus atque oppidis aut nouis condendis, aut veteribus reficiendis ac augendis studuere. Ab eodem enim Alfonso *Guetariam* & *Motricum* in littore Oceani, instauratas & munitas comperio: Ab Alfonso autem eius nepote *Mondragonem* amplificatam & *Vergaram* conditam; At Ferdinandum IV *Azpeytiæ*, Alfonsum verò XI *Azcoytiæ* vrbium fundamenta iecisse publicis tabulis apparet: (in vnaquaque ambarum trimestri spatio consistere & litibus dirimendis ac facinorosis plectendis vacare *Correctoris* officio incumbit:) Ab eodem Alfonso XI, *Salinæ, Maia, Deua, Plasencia, Heybar, Elgoyuar* & *Çumaya*, vrbis seu municipij ius acceperunt, *Vsurbilum* Henricum II, at *Orio, Cestona* & *Villa Regalis Vrrechuæ* Iohanem I. conditores agnoscunt.

Maxima pars *Ipuscoæ* & id totum, quod *Vrolâ* & *Vidassone* amnibus continetur, Pontificis Baionensis, in Vasconiâ Aquitanicâ, iurisdictioni in rebus Ecclesiasticis subiacebat, sed patrum memoriâ Philippus II. Hispaniæ Rex rescriptum à Pontifice Maximo impetrauit, quo indictâ causâ Ipuscoæ iurisdictio à Baionensi abducta & ad Pompelonensem Episcopum traducta est. Huius rescripti causam Iacob. August. Thuan. scitè & ornatè suo more lib. xxxvii histor. sui temp. ad annum CIↃ IↃLXV

expressit his verbis. *Ex occasione grassantis in Gallia sectarij mali postulatum ab Albano Philippi nomine fuerat vt Regis Edicto conueniendi ad conciones libertas in vrbibus in limite positis reuocaretur, ne malum contagione in vicinas prouincias serperet & commoditate ob proximitatem allecti plerique ex altera ditione in alteram migrarent: sed intercedentibus apud nos protestantibus & libello edito iniquitatem postulati exaggerantibus, Albani desiderio minimè satisfactum fuit: eo tamen colore postea obtinuit à Pontifice Philippus, vt Vipuscoa & Bizcaya Cantabriæ olim nomine comprehensæ prouinciæ, quæ Baionæ Episcopo suberant ab eius potestate ac Diœcesi auellerentur magnâ Gallici nominis iacturâ & iniuriâ.* Hoc tamen Pompelonensi Episcopo nõ purè aut decretoriè, sed tantum fiduciario iure à Pontifice attributum, tantisper dum grassantis in Gallia tunc hæresis lues cessaret, declarant ipsæ rescripti Pontificij tabulæ, quarum exemplum breuitatis studium hoc loco excluſit. Huius diœcesis terminos à parte Ipuscoæ statuunt veteres tabulę Cartularij Ecclesiæ Baionensis, tempore Benedicti VII. Romani Pontificis circa annũ Christi 980 conscriptæ, *sancti Adriani* montem, quam *sanctam Trianam* vocant, & *sanctam Mariam de Arosth*, quæ vox non longè abit à nomine *Vrostili*, qui pagus parum ab Vrolæ amnis ripâ, atque Azpeytia vrbe distat. Reliqua Ipuscoa, quæ ab Vrola ad Deuam porrigitur, suberat olim Alauensi Episcopo, nunc illi ius dicit Calagurritanus Pontifex, perinde ac Biscayæ: mons *sancti Adriani* cuius meminere tabulæ illæ, quâ Galliam spectat humanâ operâ pertusus est ad commeantium vltrò citróque necessitates.

De Ipuscoa & Biscaya earumque incolis hæc vniuersim refert I. Metellus Sequan. in speculo orbis terræ:

Universidad de Deusto
Biblioteca

Dominia Biſcayæ & Guipuſcoæ montibus obſita ſunt nec multum panis aut vini habẽt. Aliquibus in locis panẽ è milio quem Borona vocant pinſunt eduntque ſuccum è pomis expreſſum quem ſidram nominant vini loco bibunt, maxima tamen Regionis pars vino panéq; aliũde illato vtitur: multã materiam nauibus fabricandis aptam montes ſuppeditant, earumque cuiuſcunque generis plus in hac Regione paratur quam in alia Hiſpaniæ parte. Harum prouinciarum gentes veloces bellicoſæq; ſunt cæteriſq; nationibus nauigãdi arte præferendæ credũtur, ferri chalybiſque venæ in iis regionibus ſunt tantumq; eius materiæ hic effoditur vt multis regnis ſufficiat. Et paulò pòſt. *In Biſcaya & Guipuſcua ccc ferri cudẽdi officinæ ſunt, in quarum vnaquaque quot annis ad minimum mille pondo (quæ quintales vulgus nominat) ferri & chalybis elaborantur,* quibus hæc addunt qui nuper mercatoris tabulas geographicas edidere, *Guipuſcoani nauigationi vt plurimum operam dantes ex piſcium quos Baccalaos vocant captura & balænarum quæſtum faciunt, harum adipem in aheneis decoſtam liquefactamque & cadis impoſitam longè latéque diſtrahunt liquorem vulgò Traiam vocant, ſal quoque hic coquitur in loco quem Salinas appellant.* Et infrà: *Incolæ iiſdem cum Biſcaynis ſunt moribus eadémque vtuntur lingua natura ſunt ingenioſi, ciuiles, exculti ſatis, ad alliciendum faciles, honoris cupidi, ſuorum priuilegiorum defenſores acerrimi, agiles, animoſi, ad tractanda omnis generis arma dexterrimi, & ad militiam procliues, mulieres validæ ſunt, robuſtæ, viragines ſunt veræ, corpore bene habito, nec ineleganti forma.* Superiora ferè omnia ex Medina Hiſpalenſi libro, *De las coſas notables de Eſpaña* cap. 131. & ex Garibayj lib. xv. cap. xv. expreſſa ſunt, Nauagierus addit hoc tractu tantum ferri chalybiſque effodi vt ſingulis annis lxxx millia Ducatorum inde quæſtus fiat: Ipuſcuates nauigationes

animas parant in illam Americæ Septentrionalis Regionem quæ *terra noua vel terra de Bacallaos dicitur*, inde ſumam illius piſcis qui Bacallao dicitur copiam inuehũt, litteris parum dediti ſunt Ipuſcoates & Biſcayni licet ad eas non inepti, vt iactat Garibayus. Cæterum omnes ferè elato ſunt animo & ad iracundiam procliui. Hoc etiam vtrique populo proprium eſt (tametſi commune cum Reliquis Vaſconibns) quod candidi atque aperti ſunt & ad humanitatem propenſi, oſtentationem aliquantum affectant, auaritiam auerſantur, diuitiarum non multum appetentes, paupertatis tamen impatientiſſimi ſunt. Poſtremò (quæ illis maxima laus eſt) inuiolatæ in ſuos Principes, familiares & heros fidei, inter quaſcumque alias gentes, palmam ferunt. Iam abſoluta Vaſconię Ibericæ deſcriptione, principum in ea familiarum veterum ſtemmata expedienda ſunt.

De origine Nauarræ Regni ac de primis illius Regibus, variæ diuerſorum authorum ſententiæ examinatæ.

CAPVT IX.

IN aſſignandis Regni Pompelonenſis ſiue Nauarrici primordiis, bifariam diuiſi ſunt autores: Nam plerique veterum Annalium Aragonenſium, qui in cœnobij ſancti Iohannis Piñatenſis ſcriniis latent, fidem ſequuti, illa à tempore Pelagij I. Aſturiarum Regis ab anno ſcilicet DCCXVI vel DCCXVIII aut vt plurimũ DCCXXIV repetunt, Garſia Ximenij primo Rege conſtituto, cui ad annum Chriſti DCCLVIII vitâ functo, ſucceſſorem in regno tribuunt filium Garſiam Eneconis, huic Fortunium Garſiæ, Fortunio Sanctium Garſiæ, Sanctio Xi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

minum Garsiæ, Ximino Garsiam filium, quo sine liberis decedente, Regnum noua electione ad Eneconem cognomento Aristam dicunt peruenisse, qui deinde illud Garciæ filio transcripserit, Garsias Sanctio cognomento Abarcæ, Abarca Sanctio Garsiæ cognomento tremulo patri Sanctij maioris. Alij contra Roderici Toletani Episcopi, grauis & antiqui scriptoris autoritate freti; Regnum ab Inico vel Enecone cognomento Aristâ auspicantur, huic itidem Garsiâ filio successore dato, Garsiæ verò Sanctio Abarcâ, at Abarcæ Garciâ tremulo: Garsiâ Ximenio aliisque Regibus, quos ante Aristam ponunt prioris sententiæ authores, insuper habitis. Sanè si rem attentiùs consideremus, prior opinio non parum aberrat à veritate, siue rationem temporum inspicias, siue ordinem successionis Regum, sed ne posterior quidem vitio caret, cum plerosque Reges, quos certum est inter primum Regem & Sanctium Abarcam, Sanctij maioris auum regnasse, silentio prætereat. Vtraque cum obstinatos habeat defensores accuratiùs examinanda est & iustis machinis oppugnãda. Stephanus Garibayus, cui multùm historiæ nomine debet Hispania, plurimùm Nauarra, cum aliàs in plerisque næuis, qui historiam Nauarricam fœdabant, tollendis fœliciter versatus sit, hoc vno loco sui se dissimilem præstitit, dum aliorum autorum errores, quos illi tot subsidiis veterum monumentorum, quæ in manibus habebat, fulto, corrigere facillimum fuerat, nouis subinde erroribus auxit, pro singularibus Regibus, qui Fortunij, Sanctij Garsiæ & Garciæ Sanctij nomina, ante Regẽ Abarcam tulere, geminos nobis obtrudendo: & quia in eo maximè lapsus est in quo primæ sentẽtiæ authores veluti duces certos secutus fuit, ideò illum inter ipsos in hac disputatione complectemur. Primùm itaque

contra

contra prioris sententiæ authores illud fidenter decernimus: nullum proprium Regem Pompelonensibus seu Nauarris ad Ludouici Pij Imperatoris Romani & Francorum Regis ætatem imperasse, sed ipsos aliquandiu immunes imperij, aliàs Francorum Regibus, nonnũquam etiam Sarracenis subiectos vixisse. Sebastianus Salmantic. Episcopus, qui nõ multis annis Ludouici ętatem excessit, cum res in Hispaniâ ab aduentu Sarracenorum ad sua vsque tempora gestas, literis mandandas suscepisset, Asturiæ seu Oueti Principum vitas sigillatim descripsit, Pompelonensium verò seu Nauarrorum Regum nusquam meminit: quin imò in vita Froilani, qui anno 757, in Asturia regnare cœpit, hunc Regem Vascones suo imperio rebelles domuisse prodit: vbi siue voce Vasconum (ex propria huius nominis vi) Pompelonenses & Nauarros omnes significare voluit: siue Alauenses tantum, vt ex ipso in vita Mauregati Regis colligere licet, contrariam nostræ sententiam funditus euertit: cuius authoribus Alauam tunc temporis ad Pompelonense seu Nauarræ Regnum spectasse probatur. Sebastiano adiungo Eginhardum, alióque historicos Carolo Magno & Ludouico Pio Regibus ætate suppares, quos à Petro Pithæo dudum editos nuper bono publico auctiores dedit Andr. Duchenius; nam hi quoque dum istorum Regum Annales contexunt, multa pro re nata de rebus Hispanicis interserunt, neque Reges Asturiæ indictos prætereunt: at de Regibus Nauarræ aut Pompelonis vel etiam Suprarbis (vt quidam eos iam tum nuncupatos fuisse hariolantur) altũ apud eos silentium; cæterum de rebus Pompelonensium & Nauarrorum ita scripsere, vt nullos ea ætate inibi Reges proprios fuisse, ex eorum verbis intelligi facilè possit: quorum summa

Universidad de Deusto
Biblioteca

est, anno 778 Carolum, ab Ibnabala, aliisque Sarracenorum proceribus accitum, Hispaniam cum valido exercitu appuliſſe: Vaſcones & Nauarros veluti de via ſibi ſubdidiſſe: Pompelonem oppidum cum oppugnaſſet ad deditionem compulſiſſe: Rurſus in reditu, eiuſdem oppidi mœnia, quaſi rebellionem futuram proſpiceret, diruiſſe: Anno 806 tam Pompelonenſes quàm Nauarros, qui non ita pridem ad Sarracenos defecerant, in fidem recepiſſe: Anno 809 Ludouicum Regem Pompelonem adiiſſe, ibique iis, quæ è re tum publicâ cum priuatâ erant procuratis, Aquitaniam repetiiſſe: Anno denique 824 Eblum & Azenarium Comites cum copiis à Ludouico Pompelonem miſſos, poſtquam datum ſibi negotium peregiſſent, in Galliam redeuntes à Vaſconibus in anguſtiis Pyrenæi malè acceptos & deletis copiis comprehenſos fuiſſe. Sed operæ pretium fuerit, in re adeò controuersâ & plenâ diſſenſionis, inter hodiernos authores, eoſdem ſcriptores loquentes audire. Eginhardus in Caroli Magni vitâ, bella ab hoc Principe geſta & incrementa Franciæ Regno adiecta, recenſens. *Ipſe*, inquit, *per bella memorata, primo Aquitaniam & VVaſconiam totumque Pyrenæi montis iugum & vſque ad Hiberum amnem, qui apud Nauarros ortus & fertiliſsimos Hiſpaniæ agros ſecans, ſub Dertuſæ ciuitatis mœnia Balearico mari miſcetur. Deinde Italiam totam* &c. *Deinde omnes barbaras ac feras nationes quæ inter Rhenum* &c. *Ita perdomuit, vt eas tributarias efficeret.* Author Annalium Francorum vetuſtus qui anno 808 viuebat, è Codice manuſcripto Ioannis Tilij auctior ſuperiori anno à Duchenio editus, ad annum 779. *Tunc*, inquit, *dominus Imperator agens partibus Hiſpaniæ, per duas vias, vnam per Pampaloniam, per quam ipſe perrexit, vſque Cæſar-Auguſtam,*

ibi obſides receptos de Ibinalarabi & de Abutauro, Pampaloniâ deſtructâ, Hiſpanos VVaſcones ſubjugatos reuerſus eſt in Franciam. Idem Eginhardus ſeu alius quiſquis eſt author Annalium Coloniæ primum ab Hermãno Comite Nuenario editorum, ad annum 778. *Tunc*, inquit, *Rex perſuaſione prædicti Saraceni ſpem capiendarum quarumdam in Hiſpaniâ ciuitatum haud fruſtra concipiens, congregato exercitu profectus eſt: ſuperatóque in regione Vaſconum Pyrenei iugo, primò Pompelonem Nauarrorum oppidum aggreſſus, in deditionem accepit. Inde Iberum amnem vado traiiciens Cæſarauguſtam præcipuam illarum partium ciuitatem acceſsit: acceptíſque quos Ibinalarabi & Abithaur, quoſque alij quidam Saraceni obtulerunt obſidibus, Pompelonem reuertitur: cuius muros, ne rebellare poſſet, ad ſolum vſque deſtruxit: ac regredi ſtatuens, Pyrenei ſaltum ingreſſus eſt.* Idem Author ad annum 806. *In Hiſpaniâ verò Nauarri & Pompelonenſes qui ſuperioribus annis ad Saracenos defecerant in fidem recepti ſunt.* Qui locus totidem verbis extat in iis Annalibus quos anno 808 conſcriptos fuiſſe diximus, quamquam in tempore aliquantulum varient. Nam in annum 807 illa referunt Author vitæ Ludouici Pij, qui ſe Aſtronomum & in aulâ ipſius Pij verſatum profitetur, ad annum 809 de eodem Rege verba faciens. *Superato autem*, inquit, *penè difficili Pyrenearum tranſitu Alpium Pampalonam deſcendit, & in illis quamdiu viſum eſt, moratus locis, ea quæ vtilitati tam publicæ quàm priuatæ conducerent ordinauit.* Idem Author ad annum 823. *Eodem anno Eblus atque Aſenarius Comites trans Pyrenei montis altitudinem iuſſi ſunt ire. Qui quum magnis copiis vſque ad Pampilonam iſſent & inde negotio peracto redirent, ſolitam loci perfidiam, habitatorumque genuinam fraudem experti ſunt. Circumuenti enim*

Universidad de Deusto
Biblioteca

ab incolis illius loci, omnibus amissis copiis, in inimicorum manus deuenire. Qui Eblum quidem Cordubam Regi Sarracenorum miserunt: Asenario verò, tanquam qui eos affinitate sanguinis tangeret, pepercere. Hunc tamen Ebli & Asenarij vel Asinarij (vt eum vocant, Annales illi ab Hermanno Nuenario editi) casum, ad annum 824 referunt ij Annales, in reliquis verò cum hoc authore consentiunt. Superiora omnia confirmant etiam alij veteres historici, tam anonymi à Pithæo & Duchenio editi, quàm Aimonius, Regino, & Sigibertus. Quod si antiquiora tempora recolamus, eosdem populos, ante Caroli in Hispaniam aduentum, primùm sub Regum Asturiæ, deinde sub Sarracenorum imperio fuisse nihilo seciùs apparebit: & de Regibus quidem Asturiæ docent hi Roderici Toletani & Lucæ Tudensis loci. Roderic. lib. 4. cap. 5. de Adefonso Asturiæ Rege huius nominis primo. *A Malauâ*, inquit, (lege ex MS^to Collegij Nauarrici Parisiensis in Alauâ) *& Orduniâ, Biscaiâ & Nauarra & Ruconia & Sarasacio vsque ad Pyrenæum plurima castra puniuit.* (lege ex eodem MS^to muniuit) Lucas Tudensis lib. 4. de eodem Adefonso. *Exercitum cum Froyla contra Sarracenos sæpius mouens quam plurimas à Barbaris ciuitates oppressas bellando cepit, id est Lucum, Tudam, Portugalam &c. Alauam, Biscayam, Aiconem, Orduniam, Pampiloniam & Beroziam. Omnes quoque Arabes gladio interficiens, Christianos, qui detinebantur captiui, secum ad patriam duxit. Eo quoque tempore populauit Asturias & Leuanam & totam Castellam, Alauam & Biscayam & Pampilonam: alias autem ciuitates vastauit quia illas non potuit populare.* Quæ tamen Lucæ verba, haud vsquequaque congruunt cum iis quæ in hanc rem scribit Sebastianus Salmanticensis Episcopus, in vita ipsius Adefonsi, vbi postquam de vrbibus ab eo expugnatis egit, hæc subdit. *Eo tempore populantur Primorias, Leuana, Trasmera, Supporta, Carranca, Burgis, quæ nunc appellatur Castella & pars maritimæ Galliciæ: Alaua namque Vizcaia, Araone & Ordunia à suis incolis semper esse possessa reperiuntur: sicut Pampilona, Deguis* (sic enim legitur in manuscripto libro) *atque Berroza.* Roderici & Lucæ sententiam confirmant hæc verba præfationis veteri foro seu Codici legum Suprarbiensium annexæ. *Entonces se perdio España entroa los puertos sino en Galicia & las Asturias & daca Alaua, Bizcaia, & dotra part Bastan & la Berrueza Deierri & en Anso & sobre Iacca & encara en Roncal & en Sarasaz & en Sobrarbe & en Ansa & en estas montayñas se alçaron muy pocas gentes & dieron se à pief asiendo caualgadas & pusieron se à cauaillo & partian los bienes à los mas esforçados entroa que fueron en estas montayñas d' Aynsa & de Sobrarbe que eran mas de ccc. à cauayllo.* Et paulò pòst. *Et depues eleyron Rey al Rey D. Pelayo que fue de linage de Godos & guerreo de las Asturias à los Moros & de todas las montañas.* Non autem diu in hac conditione perseuerasse hos populos, sed breui in Maurorum Regum potestatem venisse, & in ea vsque ad Caroli Magni tempora mansisse; è veteribus tam Arabum quàm Francorum historiis colligitur & è prioribus quidem hæc narrat Ludouicus Marmol. lib. 2. descriptionis Africæ parte 1. cap. 14: Circa annum Christi 733 Ben Xeque Regulum Maurum, cui etiam Atinij cognomentum fuit, Pompelonem oppidum vniuersamque Nauarræ regionem armis obtinuisse: rursus cap. 17 post Atinium fato functum Yucefo alteri Regi Mauro è Galliâ cum copiis reuertenti, circa annum 751 Adefonsum Asturiæ Regem, comparato exercitu in Nauarrâ

Universidad de Deusto
Biblioteca

occurriſſe, multas ibi vrbes & caſtra occupaſſe, commiſſóque inter vtrumque circa Calagurrim prœlio, victorem Adefonſum ſe euaſiſſe. E Gallis verò ſcriptoribus hoc præterea liquet anno 778 Pompelonem etiamnum in ipſorum Maurorum ditione fuiſſe: Regino Prumienſis qui ea quæ de Caroli geſtis ſcripſit, ab antiquiori ſe authore accepiſſe monet ad annum 814. *Carolus*, inquit, *cum exercitu in Hiſpaniam ingreſſus eſt, venit enim primò ad Pampilonam ciuitatem, deinde ad Cæſarauguſtanam vrbem perrexit, vbi innumerabilis multitudo de partibus Burgundiæ & Auſtraſiæ vel Baioariæ ſeu Prouinciæ & Septimaniæ. Pars etiam Longobardorum in auxilium Francorum conuenerunt: obſidione itaque ciuitatis territi Saraceni obſides dederunt & immenſum pondus auri: eiectis itaque Saracenis de Pampilonâ muriſque eiuſdem ciuitatis dirutis Vaſconibuſque ſubiugatis in Franciam reuertitur.* Pluribus hanc obſidionem Pompelonis proſequitur Paulus Æmilius lib. 23 hiſtoriæ Francorum, ex priſcis Vaſconum Annalibus, quos in Caroli vitâ ſe præcipuè ſecutum fuiſſe profitetur. *Ad Pompelonem*, inquit, *caſtra poſita, miſſi qui percontarentur deditionem ne facerent Saraceni, qui eam valido præſidio inſederant, an fortunam belli experiri vellent. Tempus primùm ad deliberandum petebant: datum eſt diei ſpatium: deinde id agebant vt ad Reges ſocios amicoſque ſibi mittere liceret: vt niſi intra quindecim dies auxilio illi præſto eſſent, dederent ſeſe vrbemque: è re Francorum eſſe, vrbe integra à clade belli potiri potius, quàm & à victore periram, & à victo per deſperationem euersâ, &c.* Satis ne quæſo hæc demonſtrant Pompelonenſes ac Nauaros eo interuallo temporis, quod ab ingreſſu Sarracenorum in Hiſpaniam, ad annum vſque 824 effluxit, propriis Regibus caruiſſe, eóque quatuor illos, qui huc irrepſe-

runt, Garſiam Ximenij, inquam, Garſiam Eneconis, Fortunium Garſiæ & Sanctium Garſiæ, ſi minus ementitos, at ſaltem præpoſterè ac perturbato ordine hic collocatos fuiſſe? Sed plenius adhuc noſtra confirmant vetuſta diplomata ac monumenta apud Ioannem Brizium lib. 1. cap. 20 & 26. & lib. 2. cap. 2. Garib. lib. 22. cap. 3. 6. & 10. Blancam cap. de variis Suprarbienſis Regni initiis ſententiis Ambroſ. Moralem lib. 15. cap. 36. & Sandoual. in Catal. Epiſc. Pompel. quæ quatuor illos Reges Garſiam Ximenium, Garſiam Eneconis, Fortunium Garſiæ, & Sanctium Garſiæ, non ante, ſed poſt Ariſtam, ab anno ſcilicet 856 ad annum 924, vixiſſe clamant. In agnoſcendis tamen his Regibus, qui è diplomatum iſtorum lectione emergunt, non ita concors omnium ſententia eſt, quin noſtra controuerſiam aliquam patiatur: Nam vt ſpeculum ſi frangas, duplicem pro vnicâ faciem reddit, ſic nomina iſtorum Regum, quaſi membra luxata, ſua ſede dimota & à vera epochâ abiuncta, geminos pro ſingulis Reges effingendi non nemini anſam dedere. Vnde infeſtis ecce in nos incurrit ſignis Garibayus, vt quatuor illos Reges in priſtinâ ſede tueatur, & à totidem cognominibus Regibus qui Ariſtam ſubſecuti ſunt & iis diplomatibus deſignantur, ſeparet: triplicique certat argumentorum acie, quarum prima & poſtrema duces oſtentant alios prioris ſententiæ authores, inter quos, vt præmonui, principatum tenet author Anonymus Annalium veterum Aragonenſium. Hi, inquit Garibayus, non vnicum duntaxat, ſed binos ſtatuunt Garſiæ Eneconis nomine Nauarræ Reges, Fortuniumque faciunt Garſiæ Ximenij nepotem; cum alter Fortunius, Ximini non Garſiæ ſit nepos Sanctium etiam, qui Fortunio illi in Regno ſucceſſit, ip-

Universidad de Deusto
Biblioteca

sius filium esse affirmant: At alter Sanctius Fortunij posterioris successor, ipsius non filius sed frater extitit. Secunda autem acies à vetustis tabulis Sanctij Garsiæ Regis, huius nominis primi, in gratiam Roncalensis pagi incolarum æra 860, anno nimirum Christi 822, vt ait Garibayus, emissis vires ac robur accipit: quibus, eo anno Pompelonê Sanctium regnasse fuisséque Fortunij Regis filium, apertè declaratur. De authore Annalium primo loco videamus, an tanti sit vt Sebastiano Salmanticensi, Eginhardo & aliis antiquissimis authoribus, quorum testimoniis nostra sententia stat, præferri debeat. Porrò etsi de ipso iudicium ferre difficile sit, cum nec nomine quidem nobis notus sit (licet Petrum Marcillum monachum, à quibusdam credi testetur Hieronymus Blanca) Annales verò illi adhuc in occulto lateant, necdum lucem viderint: præsto tamen nobis est authoritas Hieronymi Çuritæ, omnium, quotquot de Aragonicis rebus scripserunt, longè doctissimi & idonei harum rerum arbitri: Hic enim in Indicib. rerum Aragoniæ à se anno 1578 editis, ad annum 758 testatur, hunc authorem monachum fuisse Pinnatensem, neque scientiâ, neque diligentiâ, neque etiam fide commendandum, neque adeò vetustate clarum, vtpote qui exeunte decimo quarto sæculo vixerit. *Vetus*, inquit, *Rerum Aragonensium author, qui ante* cc *annos Regum facta composuit, in artificio & operâ quam tenui & exili, quum aliàs nullam adhibuisse diligentiam videatur, in recensendis Regni originibus, longè se & cæteros omnes superat: sed falsò quæsita propriæ gentis laus, leuiorem authorem facit: præsertim cum Rudericus Simenius Toletanus Antistes, propior temporibus harum rerum scriptor, & longè vetustior, apud quem clariora, certioraque domi militiæq; gesta exponuntur, Reges*

Reges quos ille noster commemorat, silentio prætermiserit. Ipsemet quoque Garibayus, restitutis in locũ suum tribus Regibus, Fortunio scilicet Garsiæ, Sãctio Garsiæ & Garsiâ Sanctij, quos ille monachus inter Aristæ Regis successores omiserat, & explosâ ac confutatâ fabulâ illâ, quam de Sanctij Garsiæ, Aristæ nepotis natali, Annalibus suis intexuerat, vbi illum, ex vtero matris inter Maurorum acies exsecto, auulsum persuadere conatur, satis supérque hominis insciti am & indiligentiam in aspectum lucémque protulit. Frustra igitur istius anonymi scriptoris authoritate nos oppugnat Garibayus, ac in fide huiusmodi testis, de rebus tot sæculorum interuallo à suâ ætate disiunctis, testimonium dicentis acquiescere iubet, quem ipse in aliis minus antiquis, tum falsi, tum manifesti erroris conuictum tenet: quamuis illum in numero quidem Regum nobiscum potius, quàm cum Garibayo sentire; in cæteris verò, quæ hoc loco ex ipso vsurpat Garibayus, magis *ἀνπχρονίσμοις*, seu vitiosis anticipatæ æræ calculis, qnam rerum commentis laborare eius scripta, iustis rerũ çstimationibus, probare posse confidimus.

VENIO nunc ad tabulas Sanctij Garsiæ anno 822, vt putat Garibayus, Roncalensibus concessas, quæ tanti ab eo fiunt, vt iis se maximè antea ambiguum, & veluti fluctuantem, inter vtramque de primis Regibus opinionem, ad priorem pertractum asserere non dubitet: sed illud, quod præcipuè in quæstione tanti momenti optandum fuerat, & quod veluti caput erat, tabulas ipsas non exhibuit: quique aliàs, in huiuscemodi monumentis euulgandis multus fuit, in hac parte se admodùm parcum præbuit. Cuius rei hanc causam reperio, quod illas tabulas nec habuit, nec vmquam vidit: solum enim exemplum diplomatis cuiusdam, à Carolo huius nomi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

nis tertio Nauarræ Rege, Roncalensibus concessi, quo illas tabulas firmas & perpetuas esse iubet, penes se esse iactat. Iniquè igitur nobiscum agit Garibayus, dum suæ opinionis fidem, earum tabularum authoritate constare vult, quæ nusquam extant. Sed esto, concedamus diplomatè illo Caroli 3. seriem tabularum Sanctij Garsiæ comprehendi, ipsásque æræ 860 siue anno 822 adscribi: num ideò hic numerus æræ, seu anni, qui è sola librarij aut scribæ peritiâ, fide, ac sedulitate pendet, pro cerro & indubitato habendus est? minimè certè, fallaces enim sunt istiusmodi librariorum manus & nimium erroribus (præcipuè in numeris annorum, qui arithmeticis notis exprimuntur describendis) obnoxij: itaque ab iis seriò cauendũ monent duo eruditi viri Morales & Sandoual-lius: ille lib. 15. cap. 25. & lib. 16. cap. 22. & 24: hic autem in vitis Regum Ramiri I. & Alfonsi III. cognomento Magni, atq; alibi passim. *En los priuilegios*, inquit, *in vitâ Alfonsi tan bien ay falta, porque faltan muchos originales, y los traslados de los mas se sacaron por malos escriuientes ignorantes y descuydados.* Et in vitâ Ramiri. *Todo se puede creer de tan malos escriuanos, como agora 300 años auia.* Addo, nec illud ipsum diploma Caroli Regis vmquam Garibayo visum aut inspectum fuisse, sed tantum exemplum aliquod à priuato quopiam Historiæ ignaro, in vsum suum negligenti manu descriptum: Archetypum enim iam ante natum Garibayum interciderat, absumpto igni Roncalensium Tablino: ideóque Roncalenses anno 1527 Castellæ Principes tunc temporis in Nauarrâ rerum potientes, illorumque Curiam maiorem, quam vocant, supplices adiere & factâ fide incendij, testificataque amissi diplomatis serie, impetrarunt, vt illius exempla, quæ à priuatis, citra publicam authoritatem, con-

scripta fuerant, in publica acta referre sibi liceret, factumque est in hanc rem à Curiâ decretum huiusmodi.

CARLOS *por la diuina clementia Emperador siempre augusto & Dona Iuana su madre y el mismo don Carlos por la misma gratia Reyes de Castilla, de Nauarra &c. Parecieron ante nos, y los Alcaldes de nuestra corte mayor del Reyno de Nauarra, es assaber Iuan de Subiri procurador de la dicha corte, & procurador de los Alcaldes, iurados, Gentiles hombres Fijosdalgo de nostro valle de Roncal, fecha fe de su procuracion demandant de la vna parte y el fiel & bien amado nostro Consegero el licentiado Gaspar Calderon nuestro procurador fiscal y patrimonial defendiente de la otra, el qual dicho Iuan Çuuiri en el dicho Iuycio presentò vna petition y articulos, à cerca los priuilegios que la dicha valle tiene y el dicho nuestro procurador fiscal pidio treslado de aquellos para responder è por nos è los dichos Alcaldes le fueron mandado dar los dichos treslados & ambas las dichas partes alegaron de su drecho &c. laqual dicha supplicacion y articulos y las copias de los priuilegios en aquellos mentionados y lo por el dicho fiscal negado y lo dende subseguido son del tenor seguiente S. C. R. M. los Alcaldes iurados è vniuersidad de la valle de Roncal dicen que sus priuilegios y escrituras concedidos por les Reyes deste Reyno à ellos y à la dicha valle originalmente las tenian en la Yglesia de Ysaua que es en la dicha valle laqual pocos dias ha como es notorio que fu quemado con todo lo que en ella estaua y los dichos priuilegios y escrituras que son las que van puestos en vn memorial aneio à la presente petition, y el tenor de cada vna de ellas en efecto y porque ay personas que vieron è leyeron los dichos priuilegios y escrituras è lo contenido en ellos, de los quales assi bien ay copias colationadas sacadas fiel y deuidamente de los mesmos originales de los dichos priuilegios por*

Universidad de Deusto
Biblioteca

persona publica y Notario Real supplican, manden receuir information de los testigos que vieron y leyeron los dichos priuilegios y escrituras y saben lo contenido en ellos y de cada vno dellos como parece por el dicho memorial y tinen vistas y leydas las copias de los dichos priuilegios y coteiados con los dichos originales y hauida la dicha information les manden dar en publica forma &c. E conteſtado el dicho pleyto ante nos y los Alcaldes de nueſtra Corte mayor en iuyzio ambas las dichas partes alegaron las ſobredichas razones è otras en fundamento de ſus intentiones acerca laſquales por nos certifiar del fecho de la verdat ouimos cometido y mandado à cierto Comiſſario nueſtro, para que el recibieſſe mediante iuramento y en forma deuida interrogaſſe à los teſtigos que de parte de los procuradores de las dichas partes les ſerian preſentados y que de todo lo que ſupieſſe nos ficieſſe verdadera relation &c. E fixieron todos los autos ata la concluſion è no prouo [el dicho fiſcal] coſa ninguna contra lo ſuſo: dicho y los dichos Alcaldes iurados vezinos y conſeio de la val de Roncal o ſu procurador an prouado bien è complidamente lo que les cõuenia y era neceſſario prouar en razon del ſobredicho: Portanto nos el Ceſar. Reyna y Rey ſobredichos à relation de los Alcaldes de nueſtra Corte mayor de Nauarra por eſta nueſtra præſente ſententia definitiua declaramos y pronunciamos el dicho val de Roncal tener los dichos priuilegios cuyas copias de ſuſo van encorporadas y auerſeles quemado los originales, è no auer eſtado aquellos rotos cancellados ni en alguna manera vitiados los quales mandamos les ſean dados en publica forma à laſquales dichas copias queremos y mandamos à perpetuo ſe les aya de dar y de tanta fe y credito como à los propios originales ſe diera anſi en iuyzio como fuera del, y que por vertud del gozen de todas las libertades &c. Dada en la ciudad de Pamplona ſo el dicho

grand ſello de nueſtra Chancelleria ſegundo dia del mes de Septiembre del año de mil y quinientos y veynte ſiete años.

IDEÒ autem exempla illarum tabularum, quæ hodie in manibus Roncalenſium verſantur, ab imperito aliquo negligenter deſcripta fuiſſe dixi, quia multa in iis errata, non in numeris tantum annorum (in quibus lapſus facilior eſt, eo quod ſemper ferè notis breuibus, non autem perſcriptis litteris componuntur) ſed in nominibus etiam propriis Regum commiſſa deprehendi, quæ non hiſtoriæ ſolùm perito, ſed mediocriter etiam in legendis veteribus monumentis verſato vitare facillimum fuiſſet: nam vt leuiora omittam, pro *Theobaldo* Rege *Garſiæ*, & pro *Henrico*, *Philippi* nomina præferunt: pro *Sanctio* quoque Pompelonenſi & Arragonenſi Rege, *Ramiri* nomen ibi legitur.

QVID quod ipſemet Garibayus fidem his tabulis Sanctij Garſiæ derogat, dum ea quæ in iis de Abderamene Cordubæ Rege, regnante Fortunio parente Sanctij à Roncalenſibus interempto narrantur, cum veritate hiſtoriæ pugnare docet? lib. 21. cap. 10. *Dizen auer muerto en la batalla Abderrahamen Rey Moro de Cordoba: pero en eſto de la muerte pongo yo difficultad, à cauſa que en eſto tiempo reynaua en Cordoba Ali Hathan primero deſto nombre, ſegun la computacion de los auctores, que de aquellos Principes Moros hablan.* Sunt inſuper alia in illo diplomate Sanctij Garſiæ verbis expoſita, quæ antiquæ hiſtoriæ gnaros non parum offendunt: cuius generis eſt iſtud: Ordonium Legionenſem Regem ab Abderamene in acie cæſum fuiſſe, regnante Fortunio (id eſt, ab anno 802 ad annum 815) eâque cæde elatum Abderamenem tranſcenſo Pyrenæo ad Toloſæ vſque confinia prædabundum proceſſiſſe. Certum enim eſt, nondum id tempo-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ris vllum Regem Ordonij nomine Legionenſibus imperaſſe : ſi quidem Ordonij primi Regni initia circa annum 850 ſtatuunt Sebaſtianus Salmanticenſis & eorum temporum ſcriptores & A. Morales, ille in vitâ Ordonij, hic verò in libro XIII. cap. 54. & 55. Reliqua autem, nimirum, illâ ætate, ſeu Abderameni, ſeu alteri Sarracenorum Duci Galliæ fines inuadere & illis infeſtandis tam longè Toloſam vſque impunè vagari licuiſſe, quis credat, duobus potentiſſimis Regibus, Carolo ſcilicet (cui à rebus geſtis Magni cognomentum inhæſit) vniuerſæ Galliæ & Ludouico Pio eius filio Aquitaniæ imperantibus? Idque eò certè minùs probabile fit, quod iis temporibus, Ludouicum complures expeditiones in Hiſpaniam cum validiſſimis copiis feciſſe, oppugnandiſque Saracenorum caſtris atque oppidis, Barcenonæ potiſſimùm, Oſcæ & Tortoſæ ſtrenuam operam nauaſſe, ex vetuſtis Francicorum Annalium ſcriptoribus cognoſcimus. Ne quis tamen hæc à me ideò animaduerſa putet, vt inde præiudicium aliquod authoritati illarum tabularum Roncalenſium fiat, ſed vt qui eas legent cautiores reddantur in iis omnibus quæ ibi hiſtoricâ fide narrantur, nullo diſcrimine admittendis: Nam de cætero, quemadmodum ipſe de earum veritate dubitare non auſim, ſic pleraque in iis librariorum culpâ corrupta, quædam etiam vitio temporum perperam expoſita eſſe, nemo vel minimùm in Hiſpaniæ hiſtoriæ notitiâ verſatus, inficias iuerit: ita vt vnico earum ſuffragio nouos in Nauarrâ Reges creare, non periculoſum modo, ſed etiam omnino temerarium videatur, & penè cum illorum flagitio comparandum, qui nouiſſimè in regio Perſarum ſolio, neſcio quæ Regum mendicabula, vt cum Plauto loquar, Aſſueros Priſcos,

Aſſueros Babylonios, Aſſueros Pios, & nouos quoque Cyros collocare auſi ſunt: aut cum illius errore qui noſtrâ memoriâ in claſſem Hiſpaniæ Regum, nouum Regem Froilanum nomine, Pelagio æqualem inducere ſtuduit: quorum primi iure vapulant apud Scaligerum libris de emend. temp. alter verò Ambroſij Moralis Hiſpanicorum Annalium conditoris peritiſſimi cenſuram meruit. Quæ autem in illis tabulis Roncalenſibus pro firmis & certis, quæ item pro falſis ac mendoſis haberi debeant, paulò poſt videbimus.

IAM quia in hoc certamine Garibayo ſe ſocios & adiutores præbuere Hieronymus Blanca, in comment. rerum Arag. & Ioannes Bricius Martinez Abbas Cœnobij ſancti Ioannis Pinnatenſis, in hiſtoriâ illius Cœnobij: ne cum iis quidem manum cõſerere dubitabo. Ait Blanca, ex Roderic. Toletani ſcriptis concludi, ante Ariſtam Regem, in Nauarræ prouinciâ, alios Reges extitiſſe: Muniminam enim illam ſeu Momeranam Froilæ Aſturiarum Regi enuptam, ex Regali Nauarrorum ſtirpe profectam fuiſſe, teſtari eundem authorem. Sed hîc Roderico oppono Sebaſtianum Salmanticẽnſem, illo longè antiquiorem & Froilæ ætati proximum ſcriptorem, à quo etiam Rodericum ea, quæ de Froilâ narrat, ſumpſiſſe credidit Morales. Hic enim Muniam illam (ſic vocat vxorem Froilæ, quam Rodericus Momeranam) non à Regiâ Nauarrorum ſtirpe, ſed è Vaſconum gente ortam fuiſſe prodit. *Vaſcones*, inquit, *rebellantes ſuperauit atque edomuit, Muninam* (ita legitur in mſ. cum vulgata editio Muniminam præferat) *quamdam adoleſcentulam ex Vaſconum prædâ ſibi ſeruari præcipiens, poſtea eam in Regale coniugium copulauit, ex quâ filium Adefonſum ſuſcepit.* Per Vaſcones etiam hîc à Sebaſtiano Ala-

Universidad de Deusto
Biblioteca

uenſes ſpeciatim deſignari, antea docui, & idipſum iamdudum oſtenderat Morales lib. 13. cap. 17 & 25. Eſt tamen veriſimile hîc Rodericum Regalem progeniem pro primariâ ſtirpe Comitum Alauenſium vſurpaſſe, ſic enim ſæpius has voces *Regalis, Regnum & Regium*, iis quę ad Comites ſeu Duces ſpectant, applicatas fuiſſe, tam ab ipſo Roderico, quàm ab aliis priſcis ſcriptoribus obſeruaui: itaque Vrracam Garſiæ Eneconis & Teudam Sanctij Garſiæ 1. vxores, Regio ſanguine natas prædicat idem Rodericus lib. 5. cap. 21. & 22: cum tamen vtramque Aragoniæ Comitum genere procreatam fuiſſe certum ſit: ſic apud Aimonium lib. 4. cap. 6. hiſt. Franc. *Hunoldus* dicitur affectaſſe Aquitaniæ *Regnum*, hoc eſt, Ducatum. Non ſecus Sigebertus ad annum 820 *Lupum* vnum è proceribus Vaſconum *Regem* Vaſconum appellat. Gregorius Turonenſis lib. 4. cap. 4. hiſtoriæ Francicæ. *Britannos Aremoricos* ſemper in Francorum Regum poteſtate fuiſſe & Comites non Reges dictos teſtatur; & nihilominus eodem capite, necnon cap. 16. lib. 5. eorum ditionem *Regnum* vocat. Idem author lib. 2. cap. 2. Sulpicij Alexandri verba referens *Marcomerem & Simonem* Francorum nunc *Duces*, nunc *Regales*, nunc *Subregulos* vocat. In legibus Alemannorum cap. 35 patrimonium Ducis *Regnum* nuncupatur. *Si quis Dux filium habet contumacem & malum, qui rebellare conetur contra ipſum patrem & filius eius vult eum deshonorare, aut per raptum Regnum eius poſsidere, non obtineat quod inchoat &c.* Extant apud Antonium Yepes in Appendice tomi 1. Chronici Benedictini cap. 8. tabulæ piæ cuiuſdam largitionis 5 Idus Iulij æra 1010, id eſt anno Chriſti 972 à Garſia Caſtellæ Comite & Aua eius vxore hac ſerie verborum factæ. *Ego Garſia Fernandes, & vxor mea Aua, ſi*

ſi beneficiis diuinis noſtra compenſetur oblatio, paruipenditur quod concedimus, quôque ſumus, quodque Regno præditi & rerum Domini ſumus cœleſti largitate locupletati. Ideò timentes pœnas inferni &c. videlicet per miſericordiam Domini & per huius noſtri Regalis gloriæ titulũ & pro remedio animabus noſtris damus atque concedimus exitum vel terminũ &c. Sed & alios Caſtellæ Comites Garſiâ antiquiores, Rodericum ſcilicet I. qui anno, 72 claruit, & eius poſteros, *Regnandi & Regalis* voces de ſe vſurpaſſe, teſtantur eorum verba apud Sandouallium in comment. Rer. S. Æmil. §. 24, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 37, & alibi. Author veteris Chronici manuſcripti Cœnobij Malleacẽſis in Pictauis, cuius excerpta apud Th. Godofredum hiſtoricum Regium mihi videre contigit. *Anno*, inquit, 1058 *VVilielmo Comiti Pictauienſi, qui & Petrus cognomento Acer, ſucceſsit in Regno Gofredus.* Hinc patet quam vano nitantur fundamento qui, ex hac vnâ voce *Regali* apud Rodericum parum intellectâ, Nauarrorum Principum Regnum cum æuo Froilæ Aſturiarum Regis componere conantur. Quod autem Roderico authorem Chronici Hiſpanienſis, nomine Regis Alfonſi X. editi, adiungit Blanca, cum is ferè vbique non tam Hiſtoricum agat, quàm Roderici interpretem (niſi ſicubi fabulas Carpij & Cidi, atque alia id generis commenta ſcriptis commendat) non puto, explicatô Rodericô, in eo refellendo mihi laborandum eſſe.

HVIC Blancæ argumento, quatuor adiungit veteres tabulas Ioannes Bricius lib. 1. cap. 20. veluti ſubſidiarias legiones, quas breui derelictâ diuersâ acie ad nos tranſitionem facturas ſpero. Primæ tabulæ ſunt Garſiæ Sanctij Pompelonenſis Regis, eiuſque vxoris Ximenæ, quibus Cœnobio Pinnatenſi, Monaſterij Fontis-frigidi

Universidad de Deusto
Biblioteca

gratiam hi Principes faciunt. Constat, inquit Brieius, his tabulis Monasterium istud à Garsia Eneconis Rege Nauarrorum conditum fuisse, indéque probatur regnasse in Nauarrâ Garsiam Eneconem: quod ei libenter concedimus: sed de tempore, ab eo dissentimus: atque etiam de numero, siquidem in altero Rege eiusdem nominis antiquiori astruendo laborat ille, Authorem veterum Annalium Aragonensium, Garibayum, & alios secutus: eúmque octauo sæculo regnasse & ad annum 802 vitam produxisse existimat: At nos hunc solum, qui Inico Ximenoni, quem vulgò Aristam vocant, in regno successit, quique ab aduersariæ sententię authoribus Garsia Eneconis secundus dicitur, agnoscimus: priorem verò commentitium arbitramur: quem pariter frustrà his tabulis sustentari opinatur Brizius, cum nihil in iis de illius Garsiæ Regis æuo, qui hoc Monasterium condidit, contineatur. Ideóque alias ipse iis adiicit tabulas, à Ximino Episcopo conscriptas, quibus eidem Monasterio quartum Episcopale villarum seu agrorum aliquot largitur: his tabulis deesse numerum anni, subscripsisse autem Fortunium Garsiæ Pompelonensem Regem, atque Azenarium Comitem Aragonensem admonet: Enimuerò cum duo, inquit, Comites Azenarij nomine Aragoniæ præfuerint, neutrius ætas cum ætate Fortunij Garsiæ posterioris congruit: (nam alterum huius quoque nominis Regem fingunt, exeunte nono seculo Nauarræ imperantem) itaque priori tribuendas esse has tabulas consequens est, expungendámque in iis vocem Azenarij & pro eâ Galindi vel Ximeni Comitis nomen substituendum. Dupliciter hic peccatur à Brizio: primùm quia id pro certo & concesso sumit, quod in quæstione versatur: ætatem, scilicet, Comitis Azenarij posterioris,

quem vnà cum Sanctio Garsiæ, Rege Nauarræ vel Suprarbis, vt ipse vocat, anno 832 obiisse affirmat, quod tamen nos tam de Comite quàm de Rege falsum esse infrà suo loco docebimus: rursus dum, vt eâ se difficultate expediat, quam ipse sibi peperit æram illarum tabularum ad tempus longè antiquius transferendo, quàm ætas Ximeni Episcopi illarum Authoris & Fortunij Garsiæ Pompelonensis Regis, qui iis subscripsit ferre possit, illis vim facere conatur mutato Comitis nomine & Galindo aut Ximeno in Azenarij locum suffecto: Et sic authoritati veteris monumenti, quod in iis rebus vtramque paginam facere deberet, proprium sensum & suas leues coniecturas anteponere non veretur. Succedunt his tabulis aliæ apud Brizium, quibus narratio Regulæ Monasterij Fontis-Frigidi, à Garsia Eneconis Rege, vnà cum Gulgerindo Episcopo Pompelonensi, institutæ comprehenditur, in quibus æquè numerum æræ desiderari ait: nequaquam tamen eas ad Garciam, Eneconis filium spectare, sed ad alium antiquiorem eiusdem nominis Regem, ideò arbitratur, quia illius æuo nullus Episcopus nomine Gulgerindi vel etiam VVillesindi (ambas enim voces affines inter se esse & pro eâdem sumi posse non abnuit) Eccleśię Pompelonensi prę fuerit: cuius rei vnicum testem citat Sandouallium in Catalogo Episcoporum Pompelonensium: sed parùm attentè Catalogum illum legisse videtur Brizius, cum hęc scriberet, siquidem eiusdem fol. 11, 14, 16, 18, & 141. VVilesindi vel Guillesindi Episcopi (vtroque enim modo id nomen effertur) ad annos 842, & 851. expressam mentionem fieri cuiuis legenti facilè apparebit: Cui cum successorem proximum Ximinum faciat Sandouallius, huiusque Pontificatus mẽtionem anno 914. (ęram voluit dicere)

Universidad de Deusto
Biblioteca

ordiatur: Ecquid satis indicasse videtur Guillesindum administrationem Pontificij muneris ad hanc vsque æram continuasse? Obiicit deinde nobis Brizius tabulas illas, quæ Cœnobium sancti Martini Cercitensis à Galindone Comite Aragoniæ, approbante Garcia Eneconis Rege, conditum clamant; & æram quidem his adscriptam ad Garsiam Eneconis filium, quem secundum vel posteriorem huius nominis nuncupat, pertinere fatetur. *Verdad es que no faltan autores que alargan la fondation desta casa à los tiempos del secundo Garsia Ynigues hijo de Arista porque la data deste priuilegio que alego es de aquella edat.* Negat tamen esse veram, ideò nimirum, quia epocha Galindi Comitis, illi æræ, vt asserit, aliena est: sed idipsum erat quod argumentis certissimis cõfirmare oportebat, quæ tamen eum prorsus deficiunt: solum enim adducit testimonium Garibaij, Blancæ & aliorum recentiorum eiusdem sectæ scriptorum, quod nobis hic pro Panidis suffragio erit, cum non minus ipsorum, quàm Brizij sententiã oppugnemus. Quod autẽ Çurita in Indic. Galindi huius ætatem & illius Cœnobij Cercitensis constructionem ab ipso factam in annum Christi 803. contulit, id eum non tam ex suâ, quàm ex anonymi scriptoris Annalium Aragonensium mente fecisse, satis ipse lib. 11. cap. 5. suorum Annalium significat. Supersunt iam examinandæ quartæ tabulæ ab eodem authore cap. xxi. eiusdem libri recitatæ, quibus Galindus Azenarij Comes, Garciâ Enecone Rege, Ecclesiæ sancti Petri Siresiensis fundos aliquot & possessiones piè largitur, rogátque Sanctium Regem generum suum vt Ecclesiam illam authoritate suâ tueatur: In iis autem hoc primùm obseruare decet, non apponi solum æram, quę temporibus Garciæ Eneconis illius, quem nos inter Aristę successores admittimus, consentanea sit: verùm etiam nomina Principum, qui tunc Gallię atque Gallicię imperabant, adscripta esse: Ærâ enim 905, Carolo Rege in Galliâ, Alfonso filio Ordonij in Galliâ Comatâ (Galliciam hoc nomine intelligit) & Garciâ Eneconis in Pampilonâ, scriptas esse ibidem proditur. Has nihilominus tabulas, istius Garciæ Eneconis æuo subtrahere nititur Brizius, ideò scilicet quia Sanctij Regis meminere: quem, etsi Garsię cuiusdam filium fuisse, non ambigit qui, ipso superstite, paterni Regni partem obtinuerit: istius tamen nostri Garsię filio, cui pariter Sanctij nomen fuit, nullatenus conuenire, ex eo probat, quod hunc (quę sententia est Roderici Toletani & Authoris anonymi Annalium) posthumum fuisse credit & post patrem à Mauris interemptum, ex vtero matris similiter interfectę exsecto auulsum. *Præterea cum ærâ*, inquit, 905, *quæ anno Christi 867 congruit, Garcias hic noster Regnum inierit, annos natus solùm quindecim, fieri non posse, vt illo ipso anno filium habuerit Regem maturum coniugio & cui Aznarij Comitis filia vxor esset. Postremò æram illam 905, siue annum Christi 867, Caroli Galliæ & Alfonsi Galitiæ Regum ætati conuenire negat.* Concludit itaque ad annum 805 reuocandas esse illas tabulas, emendatâ ærâ, ita vt vnius centenarij nota abiiciatur: æræ autem nomen non hic pro ærâ Hispanicâ, vt fieri assolet, sed pro anno Christi sumatur, deleanturque illę voces *Ordonij filio* quæ inibi Alfonso Galitiæ Regi tribuuntur. Mirari licet tot inerudita atque absurda huic Scriptori in vnico contextu excidere potuisse. Nam (vt illud prętream quod initio capitis Çuritam imprudenter refellit, ea quę hic de aliis quibusdam tabulis disseruit, tanquam de istis dicta accipiens) in eo pręcipuè ferendus non est, quod vt verba &

867

Universidad de Deusto
Biblioteca

ſeriem veteris monumenti incorrupti & nullius vitij ſuſpecti immutare & corrumpere ſibi liceat, illa aſſumit, quæ non ſolum certa & indubitata non ſunt, ſed etiam iampridem fuerunt ab eruditis viris refutata: Huius enim generis ſunt ea, quæ de ortu poſthumo Sanctij Garciæ & de tenerâ ætate Garciæ Eneconis regnum ineuntis, effutiit. Ad illa quod attinet, conſulendus eſt Garibayus lib. 22. cap. 6. Compendij Hiſtorici, cuius ſententiam nos pluribus infra confirmabimus, cum de Sanctij Garciæ Regno agemus: de ætate verò Garciæ Eneconis, nihilo ſeciùs falli hunc ſcriptorem argumento eſt vetuſtum diploma Eneconis Regis, apud Sandouallium in Catal. Epiſc. Pompel. fol. 13, quo declaratur iam anno Chriſti 839 Garſiam, Eneconis filium, parenti ſundos & ſaltus quoſdam Ignatio Lanço, vni ex proceribus Regni, donationis titulo largienti adfuiſſe & aſſenſum præbuiſſe: aliud item diploma ipſius Garciæ, filij Eneconis, extat apud Garib. lib. 22. cap. 3. quo conſtat hunc Principem anno 876. de conſilio Fortunij filij ſui Legerenſe Cœnobium adiiſſe, ibique ea quæ illo diplomate continentur eo præſente peregiſſe. Quod autem ætates Caroli Gallię & Alfonſi Galitiæ Regum, ab anno 867 diſiunctas eſſe arbitratur Brizius, nimiùm ſe in eo ἀνιστόρητον exhibet, cum nihil notius ſit, quam eo ipſo anno Carolum Caluum in Galliâ, Alfonſum verò 3. Ordonij primi filium in Galitiâ rerum potitos fuiſſe. Certè hæc duo poſtrema monumenta, nec non tria illa aut quatuor diplomata Garſiæ Scimenonis & Galindonis Comitis ęrâ 894 & 896 emiſſa, quę cap. 26. & 30. lib. 1. ſui operis intexuit Brizius, magni eſſe momenti poterant huic authori, ad inueſtigandam veram epocham Galindonis Comitis Aragonenſium, ab omnibus Hiſtoricis hactenus ignoratam: ſed quid facias homini adeò in ſuâ ſententiâ obfirmato & præiudicatis opinionibus irretito, vt veritatem non modo non quærat deliteſcentem, ſed vltrò etiam reſpuat oblatam?

BINÆ iam ſe nobis offerunt bullæ Pontificię Garſiæ Ximenio, vt ferunt, Regi inſcriptę: altera à Gregorio 2. anno 717: altera verò à Zachariâ anno 745. Illam obſcurus Cœnobita, in Tabulariis Pali aut Nauarrẽſij, Principatus Bearnenſis, à ſe, vt iactat, repertam Authori Hiſtorię Apologeticę Nauarrę Regni, quę anno 1628 Pompelonæ prodiit, incauto tradidit edendam: Huius verò ſolum lemma ac inſcriptionem exhibuit Andræas Fauynus Pariſienſis Curiæ patronus, *in Hiſtoriâ Nauarræâ*, & in alio libro, cui titulus *Theatrum honoris & militiæ*, à ſe Gallicâ linguâ editis, diſſimulatis tamen forulis, vbi bulla ipſa quæri poſſet. Ambæ certè pro putidis otioſorum hominum commentis haberi debent: & priorem quidem, falſam & merum figmentum eſſe, nefas ſit dubitare; vetat hoc ipſa orationis ſeries, aliena prorſus ab illius æui ſtylo & paralogiſmis atque anacroniſmis ſcatens: Cuius generis illa ſunt, quod Celtiberos cum Nauarris confundit, Mauros & Sarracenos Lybios vocat, & Ouetanæ vrbi ad annum Chriſti 717 (quo vixdum condita erat) Epiſcopum tribuit, quem tamen Rege Froilâ, qui anno 757 regnare cœpit, primum obtinuiſſe, tranſlatâ eò Lucenſi ſede, author eſt Sebaſtianus: vetat inſuper affectata illa Cardinalium ſubſcriptio, ſæculo illo planè inſolens: Prohibent denique, ipſa Pali & Nauarrenſij cartophylacia: in quibus ipſe, qui iis excutiendis antiquitatis noſcendæ gratiâ, multùm temporis atque laboris impendi, nihil prorſus tale, nihil quod ad ætatem Gregorij 2. Pontificis maximi accedat, exta-

Universidad de Deusto
Biblioteca

re affirmare possum: imo nec extitisse iam à centum annis euincit authoritas libri, qui Indicis aut Inuentarij nomine, anno 1530, iussu Henrici Lebretij illius regionis Principis, operâ verò Petri Biaxij, eiusdem Consiliarij conscriptus, omnium quæ ibi asseruantur monumentorum titulos & summam, additis anno & die, quibus vnumquodque confectum est, complectitur. Ad posteriorem verò bullam quod attinet, cum nondum lucem viderit, sed adhuc latebris se tueatur, non video quæ eius esse possit authoritas: illam interea non parùm suspectam facit vel ipsa inscriptio à Fauyno edita, quæ vix sibi constat, aliis enim verbis ab eo recitatur in *Historiâ Nauarreâ*, aliis in *Theatro honoris atque militiæ*: quin etiam in eo sibi malè consulit Fauynus, illius bullæ patronus, quod authorem non laudauit, nec locum, vnde eam accepit, indicauit: quasi parùm interesset, in re adeò vetustâ atque reconditâ, antiquitatíque illustrandæ opportunâ, testes adhibere, aut illius loci, vbi bullæ copia haberi posset, lectorem commonefacere.

De titulo Suprarbiensis Regis, quem nonnulli Scriptores primis Nauarræ Regibus tribuunt, déque fabulosis quibusdam, ab iisdem illorum Regum Historiæ insperſis.

CAPVT X.

NON leuiter illis omnibus incommodis, quæ priorem sententiam sequuntur, sibi defunctus videtur Blanca, cum primos illos Reges, qui in controuersiâ versantur, non tam Pompelonensibus & Nauarris, quàm Suprarbiensibus præfuisse edixit. Suprarbiense autem Regnum in Aragoniâ collocat, eiusque caput ac Metropolim

tropolim Aynsam facit. Sed cum subinde Garsiam Ximenium cum copiis in Nauarram penetrasse, & quasdam arces in Cantabriâ armis occupasse narret; Garsiam verò Eneconis, illius filium, Pompelonem ipsam expugnasse: At Sanctio nepoti vniuersam Nauarræ prouinciam, in ipso Regni initio, id est sub annum Christi 815, paruisse; omnia illa argumenta, quæ paulò ante adduximus, vt Nauarros ac Pompelonenses Reges, interuallo illo temporis à nobis principio superioris capitis definito arceremus, aduersus commentitios hos Principes Suprarbienses æquè pugnant. Eosdem tamen præfractè tuentur Blanca & Brizius Martinez, próque illorum statu veluti pro singulari gentis suæ gloriâ, summis ingenij viribus certant: maximi id esse momenti arbitrati ad Aragonici Regni antiquitatem, pro dignitate ipsius longiùs producendam, ita vt etiam Nauarrici initiis anteferatur: sed quo authore id faciunt? nullo certè idoneo aut parentum nostrorum memoriâ antiquiori. Stephanus Garib. lib. 1. cap. 6. & lib. 21. cap. 7. Compendij Histor. & Sandouall. in catalog. Episcop. Pompelon. titulo, *De Garciâ Rege cognomento Tremulo*, fidem faciunt, in nullis Nauarræ Regum monumentis aut tabulis (quæ quidem ante Sanctium Maiorem conscriptæ sint) Suprarbiensis Regis titulum iis adscriptum reperiri. Fatetur etiam Hieron. Blanca, apud veterem authorem historiæ Aragonum, primos illos Reges Pompelonenses semper dici, nunquam Suprarbienses: idipsum testatum reliquit Brizius Martinez de veteribus monumentis Ecclesiæ Pinnatensis. Blanca titulo, de variis de Suprarb. Reg. init. sententiis. *Neque*, inquit, *huic meæ opinioni obsistere videtur, quod priscos hosce Reges in Pinnatensi historiâ pluribusque aliis monumentis Reges in Pompi-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

lonâ vocatos inueniamus, nulla prorsus Suprarbiensis tituli factâ mentione. Brizius Martinez lib. 1. cap. 6. *Bien es verdad que en muchos actos de los primeros Reyes, que lo fueron iuntamente de Sobrarue y Pamplona, se halla, que tan solamente se intitulan Reyes de Pamplona, sin hazer mencion alguna de Sobrarue.* Hieron. Çurita ad annum 758 testimonium Authoris Annalium veterum Aragonensium referens *Hîc verò*, inquit, *prodit Garciam Simenium cum vxore Iunicâ primùm ex quo Mauri Hispaniâ potiti sunt, in Vasconum regione Regnum constituisse, quod Nauarræ posteri vocarunt.* Postremò quicũque hactenus de rebus Nauarricis scripsere, primos illos Reges Pompelonenses aut Nauarros nuncupant, non autem Suprarbienses. Horum numero censentur Sampirus Astoricensis, Rodericus Toletanus, Garcias Euguius Baionensis, Rodericus Sanctius Palentinus, Alfonsus à Carthagena Burgensis, Episcopi, Carolus Princeps Nauarræ R. Volaterranus, Franciscus Tarapha Canonicus Barcinonẽsis, & alij pleriq;. Videamus igitur quibus freti rationibus hi duo authores sibi cum tota antiquitate certamen in hoc argumento proposuerint. *Hieron. Çurita ad annum 814* (insit Blanca) *Suprarbium id temporis Regni nomen sortitum fuisse* ait: *idémque in Annalibus refert antiquum quoddam priuilegium extare Ecclesiæ sancti Petri Siresiẽsis, in quo Sanctij Garsiæ Regis & cuiusdam Aragonensis Comitis fiat mentio nomine Comitis præpostero ordine Regio nomini antepositio.* Nescio quid cogitaret Blanca, cum hæc scriberet; nec video quemadmodum ex iis effici voluerit, Garsiam Simenium & quatuor qui illi successere Reges Suprarbio sedem Regni habuisse, indéque Suprarbienses non Pompelonenses nuncupatos, quod erat in quæstione positum: At ipse facilè euincam, vel teste Blancâ, diploma illud seu priuilegium, vt ille vocat, à Çuritâ laudatum, nihil ad hanc controuersiam pertinere, illud ipsum est enim quod Blanca in id caput Cõmentariorum suorum, cui *Sanctius II. Abarca & Galindus Aragonum Rex* 3. titulum fecit, referri curauit in hunc modum. *In nomine Domini nostri Iesu Christi & pax omnium sanctorum vbi sunt virtutes reconditæ in hunc locum qui appellatur Siresa, glorioſique ac beatissimi Petri Domini Apostoli & fratris eius beati Andreæ Apostoli & Domini Stephani leuitæ & Domini Michaëlis Archangeli atque sancti Saluatoris, vel aliorum plurimorum Sanctorum quorũ sunt ibi reliquiæ conditæ; vt præbere dignetur auxilium Dominus noster Iesus Christus illis intercedentibus & placeamus Christo. Amen. Ego Endregoto Galindonis & proles eius Sancti Garseanes Rex & vxor eius Vrraca Ferdinandi. Sub gratiâ Dei grato animo & propria voluntate conuenit nobis pro redemptione animæ nostræ & ideo in loco Sanctorum offerimus villam, quæ dicitur Exauierre Martes post obitum nostrum cum omnibus omnino, domos, hortos, vineis vel omni herencia, molinos, pratos, vel omnia quæ nobis pertinent, in loco illo cum suis terminis de Aragon assuso &c. Facta carta confirmationis sub die tertia Kal. Iulias æra MIX. regnante Sancti Garseanis & Vrraca regina in Aragone & Pampilonâ & Degio Episcopo in Aragone, Blasio Episcopo in Pampilonâ: & Bernardo Episcopo in Naierâ. Ego Sancti Garseanis, qui hanc chartam fieri iussi manu mea roboraui & signo. Ego Endregoto Galindonis manu mea roboraui. Ego Vrraca Ferdinandi manu mea roboraui.* Pergit Blanca, aitque, *In priuilegiis Roncalensis vallis habitoribus concessis, quorum Carolus Princeps meminit, & Garibayus eorum exempla se asseruare dicit, Garsiæ Regis ac Fortunij eius filij, infantis Suprarbiensis nominati, expres-*

971

Universidad de Deusto
Biblioteca

ſam fieri mentionem. Nuſquam hoc dictum eſt vel à Carolo Principe vel à Garibayo: quod etiam falſum eſſe propriis ipſius priuilegij literis oſtendere paratus ſum, quæ in Archetypo Roncalenſium his verbis ſunt conſignatæ.

CARLOS *por la gracia de Dios Rey de Nauarra Duque de Nemox à todos quantos las preſentes lettras veran & oyran Salud. Como à los Principes qui tienen de Dios en la tierra cargo de miniſtrar iuſtitia pertenezca render ſu merito o demerito à cada vno & aſsi como por iuſtitia ſon tenidos punir & caſtigar los criminoſos y delinquentes, ſean tenidos de exalçar & render Señalada gracia, don y remuneration à los virtuoſos que ſiempre acoſtumbraron à ſe emplear en obras meritorias y virtuoſas, tocantes al ſeruicio de Dios è acrecentamiento de la fee Catolica & ſea aſsi que nos ayamos viſto, è fecho leer en noſtra preſentia dos priuilegios otorgados y dados à los pueblos habitantes y moradores en noſtros lugares de noſtra tierra de Val de Roncal que eſtonce eran adelant à perpetuo: es aſſauer el primero de Don Sancho Garcia Rey de Pamplona, Alaua è de las montañas el qual fue dado en la ciudad de Pamplona en el mes de henero de la era de*
822 *ochientes è xixanta años: el ſegundo priuilegio fue otorgado y dado à los dichos Roncalenſes por Don Sancho Garcia Rey de Pamplona de Aragon y de Sobrearbe de Ribagorça de Nagera, de Caſtilla y de Alaua el qual fue dado en Sobrearbe, en la era de mil cinquenta y tres annos: otroſi ayamos viſto*
1015 *dos confirmationes de los dichos priuilegios, la vna otorgada y fecha por el Rey Remiro Rey de Pamplona, de Aragon, de Sobrarbe è de Ribagorça, laqual fue dada en la era de mil*
1088 *ciente y veynte y ſiete años, è la otra confirmacion fecha por el Rey Don Garcia de Nauarra, laqual fue dada en Pam-*
1143 *plona, en el mes de Mayo en la era de mil cient ochienta y*

vn años: Et ſegunt parece mas largament por los dichos priuilegios, y aquellos à los dichos pueblos de la dicha Val de Roncal ouieſſen ſido otorgados, por razon que ellos ſe acertaron y fueron en Compañia del dicho Rey Don Sancho Garcia & obieron la delantera en vna batalla que el huuo en vn lugar clamado Ocharan contra los infieles Moros enemigos de la fee Catolica en laqual batalla por la gracia de Dios, el dicho Rey Don Sancho Garcia ouieſſe ſeido vencedor: è aſsi bien por razon que los dichos pueblos de la dicha valle de Roncal en el tiempo del Rey Don Fortuni Garcia padre del dicho Don Sancho Garſia Rey en el lugar clamado, Oloaſt, obieron vencido y muerto à vn Rey Moro de Cordoa clamado Abderamen & venoieron las gentes de ſu hueſt perſeguiendo & enançan dolos ata el lugar clamado Guiſſa: el qual dicho Rey Abderamen auia fecho muchos males y daños à los Chriſtianos, è hauia muerto al Rey Orduño de las Aſturias que era Chriſtiano & hauia paſſados los montes de Roncesuaylles, ata la ciudad de Tholoſa deſtruyendo la fee Catolica è por cauſa y raçon de los dichos ſeruicios ſobredichos è por vigor de los dichos priuilegios los ombres y mugeres habitantes è moradores en los lugares de la dicha valle de Roncal qui eſtonces eran & ſeran adelante è los ſucceſſores è decendientes dellos à perpetuo obieſſen ſeido por las dichas raçones Infançones, ingenuos è quitos de toda ſeruitud Real y Imperial, è toda lezta peaje barraje, en todo el Reyno de Nauarra, ſegun todas las coſas ſobredichas por los dichos priuilegios mas largamente pueden parezer. Facemos ſaber que nos conſiderando las coſas ſobredichas que ſon muy antigas y autenticas: otroſi conſiderando que en memoria de ombres pueden alçancar tanto tiempo de los otros Reyes de Nauarra, donde nos deſſendemos como en el nueſtro los dichos de la valle de Roncal ſiempre con gran effuerço è amoroſidat, como gentes que an amado el

Universidad de Deusto
Biblioteca

bien è el seruicio de los Reyes è del Reyno exponiendo sus personas en muchos periglos ata la muerte inclusiuè, an defendido los limites y derechos de nuestro Regno, que son en la frontera aumentando siempre aquellos sin diminucion en res è se son mostrados continuadamente como buenos y leales subditos è naturales seruidores prestos, voluntarios è afecionados à seruicio nuestro è de todo nuestro Regno, entendiendo que sea iusto è rezonable que los dichos seruicios tan antigos y señalados y notables les deuã tener y ser fructuosos de fauorable remuneracion, mouidos por las cosas y razones sobredichas è otras muchas &c. Losquales dichos priuilegios antigos quanto à los cassos sobredichos especificados è declarados en ellos nos de nostra autoritad Real è cierta ciencia aprouamos, loamos è ratificamos &c. Otrosi por raçon de los dichos priuilegios antigos los dichos de val de Roncal son aforados à los fueros de Iaqua y Sobrearbe, è por la diuersitad è differencia que es entre los dichos dos fueros, podria ser gran confusion è variedad entre ellos, en quanto algunos de ellos se querrian ayudar del uno y los otros del otro: Por esto nos queriendo tirar dentre ellos toda manera de discordia y debat, de nostra autoritad Real y cierta ciencia hauemos querido y ordenado, queremos & hordenamos por las presentes que los dichos ombres y mugeres, uezinos habitantes y moradores de los dichos lugares de nostra val de Roncal, è los descendientes y successores dellos, qui à presente son y por tiempo seran à perpetuo sean aforados al fuero general de nuestro Reyno &c. Dada en la puente de la Reyna primero dia de Setiembre laño del nacimiento de nuestro Seiñor 1412. Por el Rey en su Conseio Simon Nabar. Addit Blanca, *tempore Froilæ I. Astunum Regis, qui Nauarros in potestate habuit, complures eorum se totos Suprarbiensibus Regibus addixisse, testemque huius rei producit Beuterum:* sed nihil est quod nos cogat

credere Beutero nupero scriptori in hisce antiquis quæ non ex sermone hominum recenti, sed ex Annalium vetustate eruenda sunt. Idem iudicium de Carolo Principe facere liceret, vnico sæculo Beuthero antiquiore, nisi viderem frustrà conari Blancam, in suæ opinionis commodum, eum inclinare: quasi vero Enecone Aristâ primo Nauàrræ Rege constituto, eo ipso alios Regeseo antiquiores Suprarbiensibus asserere visus sit, & non potius ipsos reiicere. Nouum deinde firmamentum accersit Blanca ab hâc scribendi formula, quam in suis diplomatibus vsurpat: Rex Sanctius Maior *facta charta &c. Regnante me Rege Sanctio in Pampilona, in Suprarbi & Ripacurcia.* Vnde colligit Suprarbium ante Sanctium Maiorem Regni titulum adeptam fuisse, ideóque proprios Reges habuisse. Nihil ineptius hac ratiocinatione: Solemne fuit Sanctio Maiori (quemadmodum & aliis Hispaniæ Regibus) ditionum aut insignium oppidorum, quæ à Mauris pepererat, aut à maioribus parta acceperat, nomina titulis suis affingere: ideóque non se Pampilonæ, Aragoniæ, Suprarbiæ & Ripacurciæ tantum imperare profitetur, sed etiam Alauæ, Naieræ, Castellæ, Asturiæ, ditioni Palliarensi & Gasconiæ, quemadmodum testantur Garibayus, Morales, Yepes, Sandouallius, & ipse etiam Brizius lib. 2. cap. 28: quis tamen sanæ mentis hinc arguat Castellam, Alauam, Najeram, Palliarensem ditionem & Gasconiam olim regna fuisse & vnumquamque earum proprios Reges coluisse? Plus firmamenti aduersariis esse videtur in Iure Nauarrico (forum vocant) quod Suprarbiense inscribitur. Nam vnde hoc, inquiunt, nisi ab ipsius conditoribus Regibus Suprarbiensibus? sed nec in hoc quoque cum iis consentio: cum exploratè norim ius illud Nauarricum, à

Universidad de Deusto
Biblioteca

Suprarbiensi iure ita differre, vt totum à parte: fuisséque tã ex Suprarbiensi illo, quàm ex aliis iuribus singularibus variorum Regni oppidorum atque pagorum conflatum & *iuris* seu *fori generalis* nomine donatum: quod opus Theobaldo I. Rege tentatum atque inchoatum, tandem Philippo Ebroicensi & Ioannâ Nauarrâ eius coniuge regnantibus, perfectum atque absolutum fuisse intelligere licet, tum ex Pompelonensi librario tabularum ipsius Theobaldi (Cartularium vulgò vocant) tum ex nouella constitutione Philippi & Ioannæ, anno 1330 cum hoc titulo *Ameioramiento de fuero*, id est, supplementum seu emendatio veteris iuris, editâ: è quibus hęc capita excerpsi. *Sepan todos aquellos que son & los qui son à venir que nos Don Tibalt por la gracia de Dios Rey de Nauarra, de Campaña & de Bria Conde Palacin; faciemos tal auiniença con los caueros è los Infançones iurados de Nauarra que nos de nuestra parte por nos è eyllos de la suya por si embiemos nuestros mandaderos à la Cort de Roma &c. Et nos assi como los prometemos & iuramos al dia que fuemos alçado por Rey de Nauarra, que lis tornamos sus fueros. Agora & todo prometemos lis otrosi que ielos tengamos fermament siempre & porque sabuda cosa sia entre nos & eillos de los fueros suyos quales an & deuen auer con nosco & nos con eillos que sean eslitos diez Ricos ombres & veint Caualleros diez ombres de ordens & nos & el Obispo de Pamplona de suso con nuestro Conseillo* POR METTER EN ESCRITO AQVELLOS FVEROS, *que son & deuen ser entre nos & eillos amellorandolos de la vna parte & de la otra como nos con el Obispo & aquestos eslettos vieremos por bien todo esto es feito de la vna part & de la otra à buena fe sen mal engaynno. Actum Stellæ mense Januarij in festo Conuersionis sancti Pauli Anno Domini* 1237. Ex supplemento fori Philippi & Ioannæ.

Entendido

Entendido que en el Regno de Nauarra ay muchos fueros & diuersos & contrarios los vnos de los otros donde se seguecen muchos males daynnos à los del Regno nos querendo proueer à los del nuestro Regno de remedio conuenible mandamos que segun las tres condiciones de gentes que son en nuestro Regno es assaber Fidalgos Ruanos, & labradores sean tales fueros ordenados el vno sea clamado de los Fidalgos è el otro de los Ruanos e el otro de los labradores & quo todos los otros fueros del Regno de Nauarra sean reductos à estos saluando à cada vno de sus franquezas & libertades.

IVRA autem singularia, vnde generale illud manauit, quæ partim Propria, partim Tralatitia erant, hæc ferè apud Nauarros extitisse obseruaui in variis Tabularij Regij Pompelonensis monumentis. Propria erant Sangossiense, Stellanum, Vicariense, Vianense, Sanuincentiense, Gardiense, Amescuanum, Caparrosiense & Artaxonense. Tralatitia verò Iaccense, quod Alfonsus Rex nouæ Pompelonensi Colonię, quam Burgum sancti Saturnini dicunt, anno 1129, Carolus verò II. Lerinensibus anno 1365 tribuit: quo etiam vtebatur pars Roncalensis pagi: Calagurritanum, quod Funesij Marcillæ & Penaleñi incolis ærâ 1148 mense Iulio; Suprarbiense quod Tutelensibus, Cerueranis & Gallipinsiensibus ærâ 1155; Cornacense quod Aracelitanis ærâ 1163, & Darocense quod Pennensibus & Casedanis idem Alfonsus: Methymnacelimense denique, quod Carcastellensibus Rex Sanctius concessere. Falluntur itaque qui Suprarbiẽse ius, quod Tutelanorũ, Gallipinsiensium & Vicanorum aliquot Roncaliæ vallis singulare erat, cum iure communi seu generali Nauarrico confundunt. Erroris causam præbuit præfatio huic affixa (in quâ solâ Suprarbij nomen, nec alibi vsquam in toto libro occur-

Universidad de Deusto
Biblioteca

rit) quæ cum proximis aliquot capitibus è Suprarbiensi foro decerpta & huc translata est: Cætera tamen non parum inter se discrepare probabit, quisquis vtrumque ius inter se diligenter contulerit.

NOVVM argumentorum supplementum scribit Ioannes Brizius lib. 1. cap. 6 & 7 Historiæ Pinnatensis, & primò Monachum illum Anonymum Aragoniæ Annalium conditorem in nos concitat: cuius authoritatem inuiolatam esse putat, quam tamen nos cum Çurita leuem & inualidam iudicamus: quamquam vereor, ne non bonâ fide in hoc quoque nobiscum agat Brizius: si quidem supra, testimonium dicente Blancâ, probauimus Reges illos de quibus disputatio isthæc instituta est, ab hoc Monacho non Suprarbienses, sed Pompelonenses dictos fuisse: quod etiam ex his Çuritæ verbis lib. 1. Annalium cap. 5 confirmare possumus. *Entonces segun este Author* (loquitur de illo Monacho Annalium scriptore) *Reynaua en Nauarra el Rey Garcia Ximenes y la Reyna D. Encnga su muger anno 758 y tenian por señor en aquella region* (Aragoniam intellige, de qua ante sermonem instituerat) *al Conde Aznar, y era Rey en huesca Abderamen, y ninguna otra particularidat es criue cerca de los principios, saluo que à Garci Ximenez succedio en el Reyno de Pamplona Garci Ynigo su hijo y a este Fortunio Garcia.* Sed & in hoc facto nobis aurem præbet & licere antestari annuit, contrariæ opinionis doctor & caput Gaubertus Fabricius, cuius verba in vitâ Garciæ Ximenij sic sonant. *No miraron aquestos* (illos designat qui Garciæ Ximenio Nauarræ Regis titulum adscribunt) *ni las Coronicas de san Iuan de la Peña, ni la del Cauallero Tomique, ni de otros mas ciertos y finos Coronistas que ponen que no se llamo aqueste Rey de Nauarra mas su fijo don Garcia Ynigo que gano à Pomplona.* MOX *insignia scuti Aragoniæ, Re-*

gni, argumentatur Brizius, *in priori parte crucem super arbore depictam præferre, quod esse insigne*, ait, *Regni Suprarbiensis.* At hoc non minus habet dubitationis & obscuritatis, quam illud ipsum cui probando adducitur: Quis enim hîc testimonium dicit pro Brizio? nemo sanè; aut si quisquam, vnus is est Antonius Yepes, istius sæculi scriptor, qui nihilominus Brizio adeò non fauet, vt insigne illud Crucis atque arboris non Suprarbij, sed Nauarræ Regibus tribuat. Marineum deinde Siculum in partes trahit, licet is numquam huic factioni nomen dederit: Sanctium enim Garciæ Regem primum omnium Mauros Suprarbiô & Ripacurciâ depulisse significat: *At*, inquit Brizius, *titulus seu inscriptio capitis quo de Garciâ Ximenio agitur, apud Marineum, Suprarborum Regis titulum ipsi affingit.* Sit hoc ita; in editione aliquâ operum Marinei, Suprarborum vocem titulo illi additam esse: à pluribus tamen ipsam abesse negari haud potest, maximè ab eâ quæ Compluti anno 1533 ex Typographiâ Michaëlis Eguiæ prodiit: Item ab aliâ quæ Hispanicâ linguâ anno 1539, apud Ioannem Brocarium, excusa est: postremò ab editione Francofurtiensi anni 1603. quam procurauit Andræas Schotus, in quibus omnibus, inscriptio illius capitis sic conflata est, vt Garciæ Ximenio Ducis primi Christianorum duntaxat, nullatenus verò Suprarborum Regis titulus assignetur. Sed vt ab ipso Marineo vox ista Suprarborum manauerit (quod minimè credimus) non adeò opinionibus huius recentioris Scriptoris, qui anno 1509 hæc commentabatur, obnoxij sumus, vt eas omnes pro veritate amplecti cogamur; præsertim cum de rebus antiquis quæritur, nisi consignatis tabulis aut vetustorum Authorum testimoniis nos vrgeat. *Sed Octouiri seu Procuratores Re-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

gni Aragonici (vulgò Deputati) inquit Brizius, *Ferdinando* Regi *huius nominis vltimo fidem faciunt epistolâ Marinei libro præfixâ hunc Authorem genealogiam Regum Aragoniæ eo libro traditam à se accepisse fuisseque erutam è Tabulario eiusdem Regni.* Fateor hoc ita esse, sed quo tempore in Tabularium illud coniecta fuerit genealogia illa, non debuit silere Brizius, quando ex eadem epistolâ liquet tempore Ioannis Regis huius Ferdinandi parentis, qui ad annum 1479 vitam produxit, id factum: sic enim alloquuntur Ferdinandum Octouiri illi. *Cum itaque stirpem & genealogiam regiam longo successionis ordine vsque ad Serenissimi Regis Ioannis patris tui tempora descriptam & in modum cuiusdam arboris depictam in huius Regni archiuo publicâ patrum cura custoditam reperissemus: eam elegantiori stilo per Lucium Marineum Siculum virum eloquentissimum publicâ quoque impensâ in Historiam redigi vt in lucem edi posset Illustrissimi Domini Alfonsi de Aragonia Cæsaraugustani & Montis-regalis Archiepiscopi locum tenentis Generalis filij tui consilio & auctoritate piè & officiosè procurauimus.*

RELIQVÆ rationes Brizij, si quæ extant in eius scriptis, cum vanæ & nugatoriæ sint, vanum & nugatorium esset iis diluendis immorari. Vnam tamen exceperim traditionem veterem, quam ille vocat, famam scilicet vulgi & quoddam multitudinis testimonium ex auditione acceptum: Hoc, cum velut caput & columen sit aduersariorum doctrinæ, non in præsenti solum disputatione, sed & in aliis plerisque quæ tam ab ipso Brizio quàm à Blancâ, & nonnullis aliis recentioribus magnificè circa exordia Regni sunt enarrata, acuratiorem efflagitat explicationem. Censet, Brizius, *piaculi instar esse communi hominum opinioni, quæ per plurimorum sæculorum consensum radices egit altissimas, ad-*

uersari, nos contra in hoc scribendi genere ipsi aut parum, aut nihil tribuendum esse arbitramur. INFIDA EST ENIM VERITATIS RERVM GESTARVM CVSTOS ET CONSERVATRIX VVLGI FAMA, QVÆ PLERVMQVE VANA A VANIS ET IGNARIS ACCEPTA AVTHORIBVS PRO CERTIS ARRIPIT, SYNCERA PRO LIBIDINE SINGVLORVM AVGENDO ATQVE IMMVTANDO CORRVMPIT ET IN OMNIBVS FERE PLVS AVRIVM VOLVPTATI STVDET, QVAM VERITATI. Appositè ad hanc rem Dio Prusæus oratione 2. *Perpauci*, inquit, *res norunt exactè, sed rumore duntaxat audiunt, atque hoc qui eo sæculo vixerunt, posteriores verò & tertij planè sunt ignari, & si quis quid dicat amplectuntur facile &c. Cum enim primus aliquis anticipauerit (vt solet fieri) iam videtur absurdum non credere.* Lucianus lib. 1. historiæ veræ. *Ctesias fabulosa de Indis scripsit, item Iambulus de iis quæ in mari magno sunt, multi præterea hos imitati errores suos ac peregrinationes ac immensa belluarum corpora & feritates hominum & inusitatos mores enarrarunt. Huius verò scurrilitatis artifex & inuentor extitit Homericus ille Vlysses &c.* Præcipuè autem in originibus seu rebus antiquis Regnorum ac Rerumpublicarum recensendis huic mentiendi affectui indulsisse Scriptores notum est ac peruulgatum. Lucianus in Philopseude. *At vrbes iam gentesque totas vnâ voce ac publicitùs mentiri, an non hoc ridiculum? veluti cum Cretenses Sepulchrum Iouis ostendere non pudet: Athenienses Erichtonium editum è terrâ ferunt, primosque illos homines in Attica olerum more ex terra emersisse: Hi autem multò verecundiores quam Thebani, qui ex serpentis dentibus satiuos quosdam progerminasse narrant: quod si quis hæc, cum sint ridicula, vera esse non credat, sed ea prudenter exami-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

nans &c. impius nimirum hic atque insanus videatur eis, quippe qui tam manifesta veraque non credat: usque adeò obtinet mendacium. Certè in hac parte adeò Græcorum vitium Aragonensibus illis Scriptoribus non displicuit, vt ipsos sibi imitandos proposuisse videantur, Cum *incredibilium relatu commendationem parant*, vt de illis profert Seneca, *& lectorem aliud acturum si per quotidiana duceretur miraculo excitant, quique approbare opus suum & fieri populare non putant, nisi illud mendacio asperserint.* Ad hanc classem reuocari debent illa quæ supra fidem de rebus gestis Garciæ Ximenij déque Regno per eum breui tempore à finibus Suprarbij & Ripacurciæ in medium vsque Nauarræ atque Cantabriæ, cum tenuissimis copiis dilatato, vigentibus licet in eo tractu Sarracenorum armis: quæ insuper de singulis crucibus tam ab eodem Garciâ quàm ab Enecone Aristâ in aëre inter prœliandum visis, primi quod sciam, Gaubertus Fabricius & alij quidam Authores inediti cõsortes Gauberti temporum, sibi per insomnium visa, vel ob otiosis excogitata, veluti oracula de tripode effudere. Illa item quæ Rodericus Toletanus Antistes, grauis alioquin author, de posthumo ortu Sanctij Garciæ Regis, Eneconis nepotis, è vulnere matris à Mauris in acie interemptæ erumpentis atque auulsi, solâ famâ & auditione, vt verisimile est, accepta libris suis inserit: quæ deinde maiore narrationis apparatu ab Authore Anonymo in Annalibus Aragonensibus fuere exposita. His autem effectum est, vt à celeberrimis nostri sæculi Scriptoribus, vniuersa ferè quæ de origine & initiis Regni à nostris commemorantur, tamquam dubia & suspecta contemnantur, quò nobis impensiùs laborandum est, vt adhibito diligenti examine & vnaquaque re ad veritatis trutinam expensâ, mẽsa-

riorum modò singula explorantes, quemadmodum præscribit Lucianus dialogo de historiâ scribendâ, spuria à legitimis, dubia à certis seperemus: nec quidquam pro explorato ponamus, quod non sit authoritate alicuius veteris monumenti aut probati Scriptoris firmum: Circa ea autem quæ coniecturis continentur & sunt opinabilia, iis accedamus quæ ad veritatis similitudinem videntur esse propensiora. Adeò enim illis nugis & fabulis patroni & vindices hoc nostro æuo non defuere, vt haud puduerit Blancam, dum ad eas exponendas accingitur, *in Comment. Rer. Aragon. cap. de Suprarbiensis Regni initiis*, antiquorum monumentorum authoritatem illis prætexere, & huiusmodi vsurum se argumentis polliceri, quæ perspicuâ nitantur illorum veritate, quorum tamen nec vestigium, nec simulachrum vllum, in totâ illâ de Suprarbiensibus Regibus ipsius lucubratione videas. Enimuerò dum istius effrenatæ mentiendi libidinis causas quæro, hanc primùm reperio quæ à Iosepho *lib. 1. aduersus Appionem Grammaticum*, de Scriptoribus Græcis iudicium ferente, expressa est. *Eò quod*, inquit, *ab initio non fuerit studium apud Græcos publicas de iis quæ semper aguntur proferre conscriptiones, hoc etenim præcipuè & errorem & potestatem mentiendi posteris, vetus aliquid volentibus scribere, concesit.* Non secus apud Nauarros atque Aragonenses publicarum conscriptionum inopia, quibusdam superioris sæculi Scriptoribus, quidquis de primis Regni originibus comminiscendi licentiam fecit. Accessit deinde, velut fermentum quoddam, alia causa posita in inscitiâ & vanitate eorumdem scriptorum, qui dum famam & existimationem, quam è verâ eruditione consequi nequeũt, ambitiosè affectant, ex huiusmodi commentis ad miraculi speciem confictis,

Universidad de Deusto
Biblioteca

aucupari voluerunt. Sed iam ad Brizium redeo. Indignatur ille *antiquitatem Regni Suprarbiensis nongentorum*, vt iudicat, *annorũ vetustate robustam, & tot authorum qui variis sæculis scripsere, consensu firmatam, à Garibayo in contentione poni*; Sed indignari potius liceat nobis Brizium tantum sibi in hac materiâ permittere, vt dissentanea & falsa assumat, quò nouitium istud figmentum sartum tectum conseruet. Nam cuinam vnquam, ne fando quidem, quidquam de ficto & adumbrato isto Regno auditum est ante decimum quintum sæculum? *Admittunt illud*, inquit, *Tomichius & Aclotus Catalani scriptores, Beuterus Valentinus, nec non Gaubertus Fabricius Ferdinandi & Ysabellæ Castellæ atque Aragoniæ Principum Historicus, qui etiam auctoribus aut testibus vtitur xij Historicis diuersis, vnoque imprimis vetustissimo nondum edito quem in Tabulario Regio Barcinonensi se euoluisse affirmat.* Ad Aclotum vel Esclotum Catalanarum rerum scriptorem quod attinet, fallor ni eius ope se planè destitutum sentiat Brizius; cum in toto illius opere, quo res potissimum à Iacobo Rege Aragonum huius nominis I. & à Petro eius filio vsque ad annum 1285 gestas prosequitur, nullum de Suprarbio aut de Suprarbiensibus Regibus verbum faciat. Tomichium scio circiter annum 1400 vixisse, in Historiâ autem suæ gentis scribendâ, non adeo eum syncerè versatum, quin multa fabulosa commenta ipsi intexuerit, didici ex his Çuritæ verbis ad annum 758. *Quæ huic loco de Augerio Catalone & magnis illis siue Germanicæ siu Francorum gentis proceribus in Cataloniam transcensis, iusto coacto exercitu sacrum bellum gesturis, fabula interseritur, qua ferme res antiqua alia apud vulgus non est insignior, ne incertæ vanæque rei auctor sim, reiici mihi digna visa est: cuius neque priscis in Annalibus, neque testatis rerum gestarum*

gestarum monumentis vlla vestigia apparent: Ne pro certo traderem, cum ipsius rei de qua agitur, dignitas, tum ipsi vetusti rerum Barcinonensium auctores efficiunt: qui nihil eorum gestum prodidere: propagatámque fabulam ex vanâ quadam Petri Tomichij ostentatione videmus. Vnde iudicium facere liceat, quæ fides huic authori habenda sit, in iis quæ de aliis nationibus scriptis commendauit, ac de Nauarris præsertim procul ab ipsius patriâ remotis, si tamen vera sunt ea, in quæ illum testem excitat Brizius: de quo est cur dubitem; cum à Tomichio Garciæ Eneconis secundo, vt ait Brizius, Suprarbij Regi: non Suprarbiensis, sed Nauarræ Regis nomenclaturam additam, pareat ex Gauberti Fabricij verbis à me supra recitatis. *Gaubertus* Regum Aragoniæ historiam Cæsaraugustæ anno 1599 edidit iusto volumine; sed quod si laudes immodicas & non necessarias detrahas, inquit *Vasæus*, in exiguum redigetur opusculum. Is primus eorum, quos mihi hactenus videre contigit, historicorum peruulgauit Garciam Simenium captis Aynsâ & Beneuarrio oppidis Suprarbij & Ripacurciæ se Regem professum fuisse. Huius autem rei seu ipse eam commentus, seu ab ignobili aliquo scriptore mutuatus sit, cuius nomen indicare pigeret, nullum authorem laudat. Nam quod de xii historicis ab eo in hanc rem citatis ingerit Brizius, ea alio spectare ex ipsius Gauberti verbis actutum patebit. *llamaron los dos Caualleros* (loquitur autem de Aragonensibus ad primi Regis electionem confluentibus) *hermanos, tenidos por todos en reputacion de varones muy sanctos como fasta la coronica real del archio de Barcelona lo affirma y todas quasi las coronicas que vi que son mas de xij y pidieron les por merced que les pluguiesse de rogar &c.* P. Antonius *Beuterus* Valentinus 2.

Universidad de Deusto
Biblioteca

parte Chronici Hiſpanienſis quam anno 1550 prælo emiſit, eadem ferè ſcribit de Garciâ Simenio & de Regibus Suprarbienſibus, quæ Gaubertus, illaudato pariter authore: niſi quod è variis & diſſidentibus ſcriptorum ſententijs veriſimiliorem ait ſe elegiſſe. *Deſta election hablan muchos muchas coſas y por ſer ſin autoridat de eſcrituras antigas y que los vnos ſon contrarios a los otros auemos pueſto aqui lo ſuſtantial, y que haze al propoſito verdadero.*

Summotis huc vſque aduerſariorũ argumẽtis, ne quod deinceps pertinaciæ in hoc negotio pateat perfugiũ, noſtra quoque proponẽda ſunt. Primum pẽdet à veteri illo monumento Cœnobij Pinnatenſis, apud Blancam, cui *Canonica ſancti Petri Tauernæ* titulus eſt, quod tamen nolim omni ex parte verum præſtare: cum in pleriſque ab aliquo recentiori interpolatum fuiſſe mihi non ſit ambiguum. In eo autem commemoratur *Bentium Cæſarauguſtæ Epiſcopum ex quo Mauri illi ciuitati imminebant, cum reliquiis ſanctorum in montanas ſe regiones recepiſſe, ibi ſe in fidem & præſidium Comitis cuiuſdam Armentarij nomine contuliſſe, eiuſque nutu in Eccleſia illa ſancti Petri quæ in Ripacurcienſi pago ædificata eſt, conſediſſe: poſt aliquot annos Belaſcutum ſuperſtite adhuc Epiſcopo Bencio ab Abbate illius Eccleſiæ Donato ad Carolum Regem miſſum fuiſſe, vt eius opem atque auxilium contra Mauros flagitaret.* Si iam tum Suprarbium Regem habuit Chriſtianum, fortem & potentem, vt ſentit Blanca, Garciam Ximenij nimirum, aut Garciam Eneconis eius filium: cum ditio illa Cæſarauguſtâ minus diſtet, quam Ripacurcia: quis credat Bencium, tantâ opportunitate neglectâ, ad Comitis obſcuri & inualidi præſidium confugiſſe; qualis dubio procul fuit is Armentarius cuius ne nomen quoque abſque hoc monumento foret ad

nos vnquam peruenisſet? Rurſus cum Ripacurciensis pagus, vbi illa Eccleſia ſita eſt, finitimus ſit Suprarbio; num potius Suprarbienſis Regis auxilium imploraſſet Donatus Abbas illius Eccleſiæ, quam Caroli qui tot inde terrarum ſpatiis diſiunctus erat? Præterea, cum nuſquam, apud vetuſtos authores, de Suprarbienſibus Regibus quicquam ante Sanctij Maioris tempora legamus: ſi contra appareat vniuerſo illi tractui, qui inter Oſcam & montes Pyrenæos interiectus eſt, quôque Suprarbienſis etiam pagus includitur, aut Sarracenos aut Francos per ea ipſa tempora, ad quæ Suprarbienſium illorum Regum ætatem confert Blanca, dominatos fuiſſe: cui porrò dubia eſſe poterit illorum Regum falſitas, quos nobis veluti in ſcenam immiſere Aragonenſes illi ſcriptores? Atqui hoc è probatis authoribus colligitur, Maurum quemdam nomine Bahalucum illius tractus principatum anno 796 habuiſſe, conſecutis verò temporibus, Aureolum Comitem, qui è genere Felicis Petragoricenſis Comitis erat, nonnullas arces in eâ regione poſitis præſidiis occupaſſe, eidémque ad annum 809 vitâ functo Amorozium Cæſarauguſtæ atque Oſcæ præfectum ſucceſſiſſe, datâ fide Ludouico Regi Aquitaniæ, ſe cum iis arcibus in eius poteſtate futurum. Vetus author vitæ & actorum Ludouici Pij Regis Francorum ſuprà à nobis citatus, ad annum 796. *Sequenti*, inquit, *porro tempore Toloſam venit Rex* (loquitur de Ludouico Pio Rege tunc Aquitaniæ) *conuentum generalem ibidem habuit, Adefonſi Galleciarum Principis miſſos, quos pro amicitia firmanda miſerat, cum donis ſuſcepit & pacificè remiſit, necnon & Bahalue Sarracenorum Ducis, qui locis montuoſis Aquitaniæ proximis principabatur miſſos pacem petentes & dona ferentes ſuſcepit & remiſit.* Quæ ne quis

de Cataloniæ regionibus Aquitaniæ adiacentibus intelligat, quæ diu ante in Ludouici ac Caroli eius patris ditione erant, sequitur mox apud eumdem authorem. *Ordinauit autem illo tempore in finibus Aquitanorum circumquaque firmißimam tutelam, nam ciuitatem Ausonam, Castrum Cardonam, Castam Serram & reliqua oppida olim deserta muniuit, habitari fecit & Burrello Comiti cum congruis auxiliis tuenda commisit.* Author vitæ Caroli Magni, quem Monachum Engolismensem fuisse quidam putant, ad annum 809. *Ipso tempore Aureolus Comes de genere Fœlicis Aureoli Petragoricensis Comitis exortus qui in* COMMERCIO HISPANIÆ ATQVE GALLIÆ TRANS PYRENÆVM CONTRA OSCAM ET CÆSARAVGVSTAM *residebat, defunctus est, & Amoroz præfectus Cæsaraugustæ & Oscæ ministerium eius inuasit & in Castellis illius præsidia disposuit, missáque ad Imperatorem legatione sese cum omnibus quæ habebat, in ditionem illius venire velle promisit.* Quod si quis tunc Rex aut Princeps magni nominis, Christianus præsertim, in iis finibus cum summo imperio fuisset: ita ne verò oscitantes aut iniquos fuisse hos Scriptores existimandum est, vt illum silentio præterire voluerint, cum aliorum nullius alioquin gentis ac nominis Ducum tam Christianorum quàm Sarracenorum prolixè meminerint? Ad hæc cum ex iisdem Scriptoribus, præcipuè verò ex Eginhardi Annalibus, ex Authore vitæ Ludouici Pij, ex Rheginone ac Aymonio perspicuum sit: Ludouicum, ab anno 797 ad annum 809, non semel, Oscam vsque (quò per Suprarbium iter est) infesto exercitu perrexisse: si qui tunc in Suprarbio Reges extitissent, nullęne in hoc negotio illorum partes fuissent? Et vt nullæ fuerint: num ipsa saltem lòcorum vicinitas ab vno aut altero horum scriptorum aliquam

de iis mentionem aut verbum expressisset?

HANC insuper de priscis Suprarbiensibus Regibus fabulam egregiè retegit testimonium Hieronymi Çuritę, qui ad annum 814 ex vetustis Annalium monumentis narrat: Mauros è Suprarbio & vicinis locis à Bernardo Comite Ripacurcię eo anno pulsos fuisse. *Bernardus*, inquit, *Comes, Dux, atque Marchio, ea enim cognomina rerum gestarum dignitate iure merito præfert, Ripacurciæ regione, quæ iugis montium cincta latis & fertilibus agris culta atque referta est, dignus potestate & dominatu habitus Theudam Galindonis Comitis filiam ducit. Is, vt ex vetustis Annalium monumentis eruimus, Caroli Magni auorum stirpe ortus, eo genus ducebat; cuius virtute, cum maiorem Suprarbij, Ripacurciæ & trans Nochariam fluuium Paliarienſis regionis partem Mauri potirentur, montosis & præruptis munitionibus exturbantur & longè latèque eius regionis vrbes oppidáque sub imperium ditionémque suam subiunxit.* Quod autem Suprarbium Regni nomen eo tempore sortitum fuisse subdit, id eò spectat vt Regni titulo, siue à Mauris, siue deinceps à Francis, quorum auspiciis militabat Bernardus, possessum fuisse intelligamus: non vt inde sequatur proprios ibi tunc Reges Christianos viguisse, Fortunium scilicet vel Sanctium, vt argumentatur *Blanca* capite *de variis de Suprarbiensis Regni initiis, sententiis.* Nec video ea, quę hoc loco de Suprarbij Dynastiâ id temporis à Bernardo Ducis, Comitis ac Marchionis titulo occupatâ habentur, quâ ratione conuenire possint cum iis quæ tradidere *Gaubertus Fabricius* & *Petrus Beutherus* (quos erroris duces habuit Blanca) nimirum *Garciam Ximenium primum Suprarbiensium Regem breui post inuasam vrbem Aynsam huius ditionis caput in Ripacurciensem agrum impetum fecisse, expugnatoque*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Benauarri primario oppido, Ripacurciensis quoque Regis sibi nomen adsciuisse. Carolus quoque Vianæ Princeps cap. XI. lib. I. Histor. Nauarr. Sanctium Maiorem primum inter Reges Nauarros Suprarbiensi dynastiâ potitum fuisse significat, illius Comite se suaque vltrò ei submittente.

DENIQVE id à consuetudine communis sensus abhorret, nec militaris ratio credi patitur, vt Garcia Ximenius Amescuâ oppido à finibus Nauarræ, quâ Castellam attingit, ortus: à Nauarris & Aragonensibus in confinio vtriusque regionis Rex salutatus, præteritis tot vrbibus propinquis *Sangossâ*, *Ilumberrio*, *Iacca* & aliis, illicò cum paruis copiis in Suprarbiensem agrum irruperit: indéque *Aynsæ*, non adeò nobili oppido (vbi Regni sedem statuisse ferunt) tantopere confisus sit, vt de illo, etsi vndique Maurorum arcibus & præsidiis circumsepto securus, in Cantabriam quatridui ad minimum itinere *Aynsâ* distantem, cum non multum maiori exercitu, per infestas hostilibus armis vias expeditionem sumpserit: eius quoque filius Garcias Eneconis *Pompelonem* ciuitatem, non minori regionis spatio seiunctam, obsidione cingere ausus sit: Vterque verò neglectis in propinquo famosis vrbibus *Osca*, *Ilerda*, *Barbastro*, & *Iacca*, quæ in confiniis Suprarbij sitæ, rei bene gerendæ occasionem satis amplam offerebant, tam procul à suis finibus incrementa Regni quærere maluerint. Si quis autem ex me sciscitetur, è quo fonte manarit hæc de Regni titulo Scriptorum contentio, proindéque iam refutatum à nobis illud de propriis Suprarbiensium Regibus commentum. Respondebo ex mente potius quàm ex verbis Çuritæ, ambitionem quorumdam Aragonensium scriptorum, qui Regnum suum Nauarrico antiquitatis

laude præponere studuerunt, huius rei causam extitisse: cui etiam hæc alia subiungi posse mihi videtur, primorum, scilicet, Aragoniæ Regum (qui etiam Pompelonenses aut reuera fuerunt, aut dici voluerunt) cum primis Nauarræ Regibus (qui nihilo seciùs Aragonenses vocantur ab illis authoribus) confusio: cum enim proximos illos à Ramiro Aragonenses Reges Sanctium & Petrum primo Suprarbienses Reges (superstitibus nimirum parentibus) dictos fuisse, deinde Aragonenses ac Pompelonenses obseruassent: hanc obseruationem ad antiquissimos illos tum Pompelonensium, tum Aragonensium Reges Garsiam Simenium & eius successores produxerunt. Aliam etiam attingit causam Çurita in Annalibus, eam nimirum quæ à vicinitate Suprarbij & Bigorræ (vnde Inicum Aristam prodiisse ferunt) peti posset: Sed cum Suprarbiensis Regis titulum non tam Inico Aristæ (quem Nauarræ vniuersæ imperitasse fatentur omnes) quàm Garsiæ Simenio tribuant scriptores illi Inicique originem procul à Bigorrâ, ab Abarçuça scilicet Septentrionalis Nauarræ viculo repetant, ei potissimùm, quæ à nobis assignata est, rationi standum esse arbitramur.

Altera de primis Nauarræ Regibus opinio discussa.

CAPVT XI.

INTER posterioris de primis Nauarræ Regibus sententiæ authores familiam ducit *Hieronym. Çurita*, vir non vulgaris eruditionis & magni in Hispanicâ historiâ nominis. Hic in Roderici Toletani vestigiis insistens, non solum Regnum ab Enecone, cui Aristæ cognomen

Universidad de Deusto
Biblioteca

tribuit, orditur: præterito Garsia Simenio & quinque aliis Regibus qui ei subiungi solent, sed etiam tres illos quos post Eneconem posuit Garibayus, Fortunium Garciæ, Sanctium Garciæ, alium ab Abarcâ, & Garsiam Sanctij, à Tremulo diuersum, è catalogo Regum expungit, exagitato etiam tacitè, non sine contumeliâ verborum, Garibayo, quasi nouos hic nobis Reges finxerit: Sex autem illos, qui Eneconem-Aristam apud vulgares authores antecedunt, neque reiicere audet, nec etiam inter Reges admittere; sed Ducum nomine eos functos fuisse censet, priusquam ad Eneconem Regnum peruenerit: Eneconi denique Regi Ximinum Regem patrem affingere (quod primus præstitit Garibayus) rem plenam futilitatis summæque leuitatis esse pronuntiat. Ad prima quod attinet, sicuti non me inuitum ad sententiam suam trahet Çurita, vt Nauarræ Regni initium ab Enecone-Aristâ, non autem à Garciâ-Simenio fiat, sic in reliquis ita ab eo dissentio, vt Regum seriem ab ipso post Rodericum traditam mancam & imperfectam esse; Garibaij verò opinionem, quam is magnoperè improbat, probã & synceram putem, neque in aliâ historiæ parte huius diligentiam magis excelluisse prædicare ausim, quam in tribus illis Regibus huic loco asserendis: In aliis verò adeò mihi Çurita parùm verum assecutus videtur, vt Reges fuisse nec tantùm Duces sex illos Principes viros: vniuersósque (secundo duntaxat excepto) Eneconis ętati successisse, non autem eam antecessisse affirmare non dubitem. Et primùm quidem, nobis Garibayum defensuris, non parùm fauet temporis longinquitas, quæ ab Enecone-Aristâ (cuius inaugurationem ad annũ Christi 819 refert Çurita lib. 1. Annal. cap. 5.) ad Sanctium vsque Maiorem intercessit, quem ad annum

num circiter millesimum regnare cœpisse, omnes ferè consentiunt hodierni Scriptores. Nam si vastum hoc ducentorum penè annorum spatium, quatuor solum Principum Regnum occupauit, (quæ opinio est Çuritę) vno etiam ex iis Garsiâ nimirum Eneconis, ætate florenti, hostili furore absumpto, longæuitas reliquorũ trium, si minus miraculo, at saltem rari & singularis propè in hoc genere euentus exemplo esse possit: præsertim cum in æuum illud incidat ęrumnosum, quo nostrorum Principum vita assiduis Maurorum Christiani nominis hostium bellis vexata, plus armis quam annis ingraueścebat. Præterea cum duo sint genera probationis, quæ ad res à nostrâ memoriâ remotas cognoscendas adhiberi solent, vetusti authores & antiquæ tabulæ seu monumenta: si altero quidem nos Çuritâ superiores esse: altero quoque illum defici, nos abundare, ostendere possum; quid deinceps obstabit quò minus ipsum causâ vincamus? Incipio à tabulis. Fortunium (nam de Ximeno postea videbimus fuerit nec ne Rex aut Eneconis Aristæ parens) tempore illo quo Ximinus Pontificatum Pompelonensem gerebat, post annum scilicet 880, Pompelonæ regnasse testatum faciunt antiquæ tabulæ à Ioanne Brizio lib. 1. cap. 20. commemoratæ, quibus Ximinus iste Ecclesiarum quarumdam atque agrorum quartum Episcopale, quod vocant, Fontifrigidensibus Cœnobitis condonat: si quidem in extremo illarum tabularum Fortunij-Ximenonis Pompelonensis Regis tanquam præsentis & illi donationi assensum præbentis memoria habetur. Altero etiam veteri monumento Cœnobij sancti Ioannis Piñatensis, cui titulus *Notitia vel explanatio de terminis sancti Ioannis*, necnon antiquo diplomate Garsiæ Sanctionis alterius Regis Pompelonensis (quo-

Universidad de Deusto
Biblioteca

rum vtrumque recenſet idem Brizius lib. 2. cap. 2.) Fortunij Regnum ad annum 893 producitur: quin & vlterius ad annum 901 peruenisse Codicillis ab ipso Fortunio è re Monasterij Legerensis eo anno (qui ærâ 939 exprimitur) factis à Garibayo lib. 22. cap. 6. ostenditur. Iam Sanctij, Garsiæ filij, Eneconis nepotis, necnon alterius Garsiæ, huius Sanctij filij, Garsiæ superioris nepotis & Eneconis pronepotis Regna agnoscit Çurita: sed quia huic Garsiæ posteriori proximè in Regno succesſisse Sanctium existimat, cui Maioris cognomentum fuit, anno nimirum 967: in hoc illum opinione falli, fuisséq; Sanctium istum posterioris Garciæ, non filium, sed pronepotem consignatis tabulis nobis demonstrandum est: Primò itaque id in confesso est, (quod ipse etiam Çurita ad annum 1025 scriptum reliquit) Sanctio Maiori, matrem Ximenam, vxorem Maioram Sanctij Castellæ Comitis filiam extitisse. Illud quoque, quod à Roderico Toletano est proditum, Sanctium primum huius nominis, vxorem Theudam habuisse, atque ex eo Garciam filium, qui ei in Regno succesſit, suscepisse, probat idem Çurita ad annum 926. At istius Garsiæ vxori Teresæ nomen tribuunt vetera monumenta, tam à Garibayo lib. 22. cap. 11. & 14. quam à Sandouallio in comment. rer. S. Æmil. §. 37. & 39 recitata. His ita constitutis inter Garsiam illum Eneconis Regis pronepotem & Sanctium Maiorem duos alios Reges interiectos fuisse, nimirum *Garsiam* patrem & *Sanctium* auum *Maioris*, qui vulgo *Abarca* dictus est, authoritate aliorum monumentorum confirmare nobis haud difficilè erit: & pro patre quidem Garciâ faciunt duo diplomata apud Garibayum cap. 18. & 19. lib. 22. & Sandouall. in comment. supra citato §. 41. quorum altero, Garcias Rex Pompelonensis cum vxore Eximinâ & matre Vrracâ villę Herrero dictæ Ferrutio Abbati & Monachis Monasterij sancti Æmiliani ærâ 1034, (quæ anno Christi 996 congruit) gratiam facit: Altero verò, quod in æram atque annum proximum incidit, idem Rex astantibus pariter matre Vrracâ & vxore Eximinâ, aquam seu riuum Alasonis iisdem Abbati ac Monachis in vsum vinearum Monasterij impertitur: vtrique subscripsit Sanctius Regis filius, qui post patrem regnauit & Maioris nomenclaturam obtinuit. Bina alia diplomata eiusdem Regis Garciæ, eiusque vxoris Ximenæ refert Brizius Martinez lib. 2. cap. 16. quorum primo Cœnobitis Pinnatensibus anno 996 campestres vicos Essum, Catamessas, Caprunas & Genepratam vterque largitur: Altero autem Fontifrigidensibus Cœnobitis anno 1005 tributum salarium remittunt. Priuatas deinde adiicit tabulas Brizius Ximeni cuiusdam Eneconis eiusque vxoris Vrracæ, quæ nihilominus ad vindicandum à silentio & obliuione istius Garsiæ eiusque vxoris Eximinæ Regnum conducunt. Sed ne ipsius quidem Çuritæ libri huius Regis monumentis vacant: quippe in Indicibus Rerum Aragoniæ ad annum 966 ex vetustis tabulis refert, Garciam Regem cum vxore Simenâ & Vrracâ Reginâ Cœnobio Ciresię Verdunum oppidum & saltus qui Beraldo & Aragone fluuiis continentur, quæ auorum Regum tempore quęsita fuerant, condonasse. Quod sanè ad alterum Garciam Eneconis Regis pronepotem trahi nequit, cum illũ non Vrracâ matre genitũ, sed Teudâ vel Totâ, virumq; Teresæ, non Ximenæ fuisse id temporis manifestum sit ex supradictis. De Sanctio autem cognomine Abarcâ, Maioris auo, & alterius Sanctij nepote cum frequentes occurrant tabulę apud Gaubert. Fabric. in historiâ Aragon.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Garibayum cap. 14, 15, 16 & 17. lib. 22. Sandouall. in comment. rer. S. Æmil. §. 40. & in catalogo Episcoporum Pompelonensium fol. 25 & 26, Blancam cõment. Rer. Aragon. titulis de Sanctio 1. & Sanctio 2 Abarcâ; Anton. Yepes in Append. tom. 1. num. 21. & tom. 5. num. 19. Brizium Martinez lib. 2. cap. 9 & 13: quæ illum ab anno 972 ad annum 992 vixisse arguunt, fuisséq; Garciâ patre progenitum, & ex Vrracâ vxore filium Garciam procreasse, cui Ximena nupserit; æquè superuacaneum esset illis recensendis immorari, ac pertinacię proximum iisdem fidem derogare, nullis præsertim ex contrariâ parte erumpentibus validis probationibus. Vnum tamen aut alterum ex his veteribus monumentis hic non grauabor apponere, quæ cum velut ipsius Çuritæ manu tradita habeamus: quemadmodum propriis etiam viribus contraria sententia corruat appositè commonstrant. Docui supra Garsiam Sanctij Maioris patrem ad annum 996 & vltra ætate processisse: At multò ante, nimirum *ad 3 Kal. Iulias æra* 1009 anno verò Christi 971. refert Çurita *ex vetustis tabulis Endregotum Galindonum vnà cum Rege Sanctio Garsiæ & Vrracâ Ferdinandi Reginâ Sanctij vxore Exaberium oppidum pietatis causâ donasse, eámque rem gestam regnante Sanctio Garsiâ & Vrracâ Reginâ in Aragone & Pompelonensi ciuitate: & scribendo adfuisse Degium Episcopum Aragonensem Blasium Episcopum Pompelonensem, & Benedictum Episcopum Najarensem.* Ad *æram autem* 1025, annum scilicet 987 *Kal. Ianuarij. In Donationum Regiarum & assignationum agrorum monumentis S. Petri Tabernæ Sanctij Regis & Vracæ eius vxoris & trium liberorum Garsiæ, Ramiri & Gonsalui fieri mentionem. Anno* insuper 989 *ab eodem Sanctio Rege Martem Bagueſium & Huertolum oppida Cœ-*

nobio sancti Ioannis Pinnatensis fuisse condonata, quæ ne de Sanctio Maiore intelligi possint, præter rationem temporis, quæ id nullatenus patitur, obstat mentio Vrracæ Regis vxoris: *Maiori* enim non Vrracam, sed Muniam fuisse vxorem notius est quam vt doceri debeat.

IAM authoritates vetustorum scriptorum si quærimus, proferet Çurita in medium Rodericum Toletanum, quem ducem in hac controuersiâ assumpsit. Fateor multum tribuendum esse Roderico in Hispanicâ historiâ: nego tamen ei in his, quæ illius memoriam longo interuallo antecesserunt, eatenus adhærescendum, vt non ab ipso discedere liceat, imò & deceat, quoties aliquid certius aut probabilius è priscis monumentis, vel è vetustioribus scriptoribus affulserit. Enimuerò hic præter tot antiqua monumẽta, quæ Roderico non tam refellendo, quàm supplẽdo sufficere poterant, etiam vetustorũ scriptorum authoritate pollemus. Itaque ad Fortunij Regnum confirmãdum testem edimus primùm authorem vetustũ libri manuscripti, quem in Bibliothecâ Ecclesiæ Diui Isidori Legionensis se reperisse testatur Ambros. Morales lib. 15. cap. 36. In eo enim legitur Garsiam Eneconis Regem duos reliquisse filios Fortunium Garsiæ & Sanctium Garciæ, quorum vterque post illum regnarit: filiam item nomine Inicam, quæ post mortem prioris viri Cordubensi Regi Abdallæ iterum nupserit, vnde natus Mahomades pater Abderamenis tertij qui Abdallæ auo in Regno Cordubensi successit. De Regibus Sancio-Garciæ primo, Fortunij fratre, déque Garciâ, Sanctij filio meminit Sampyrus Astoricensis Episcopus in vitâ Ordonij 2, de prœlio ad vallem Iuncariam facto verba faciens: *Ex hinc*, inquit, *in anno tertio innumerabile agmen Sarracenorum venit ad locum qui dicitur Mohis.*

Quo audito Pompelonenſis Garcia Regis Sanctij filius (ſic enim legitur in manuſcripto libro cuius exemplum ſeruatur apud Andr. Ducheſnium Geographum Regium) *miſit ad Regem domnum Ordonium vt adiuuaret eum contra acies Agarenorum &c.* & infrà. *Intereà nuntij venerunt ex parte Regis Garſeani vt illuc pergeret Rex noſter ſuprafatus ad debellandas vrbes perfidorum; hæ ſunt Nagera & Veguera. Rex verò iter egit cum magno exercitu & expugnauit & oppreſsit atque cepit ſupradictam Nageram, quæ ab antiquo Tricio vocabatur. Tunc ſortitus eſt filiam eius in vxorem nomine Sanctiam conuenientem ſibi & cum magnâ victoriâ ad ſuam ſedem venit.* Ex ſuperioribus ſatis conſtat, vtrumque horum Regum Sanctium atque Garſiam Ordonio in Aſturia ac Legione regnante vixiſſe, ſcilicet ante æram 963 ſiue annum 925, ad quem Ordonij mortem contulit Sampyrus: ſed & vlteriùs ad tempora vſque Ordonij 3 & Sanctij Craſſi, qui æra 988 ſiue anno 950 Regnum adeptus eſt, peruenisſe Garciæ Regis ætatem teſtatum facit idem Sampyrus in vtriuſque Regis vitâ. Porrò ſecundùm hos Sanctium, & Garciam, regnaſſe alios eiuſdem nominis, alterum Sanctij Maioris auum, Abarcæ cognomento, alterum patrem, cognomine Tremulum, non tacuit Lucas-Tudenſis, qui dum Sanctium Abarcam Almanſori æqualem facit, ſatis indicat alium fuiſſe à ſuperiore illo Sanctio Eneconis nepote, cuius etiam filius Garcias Almanſori ætate præſtitit. Hanc Regum ſeriem à Garibayo poſitam confirmat etiam Author Anonymus monumenti veteris manuſcripto libro Cœnobij Legerenſis, quo regulæ ſancti Benedicti continentur, intexti, quem eiuſdem Cœnobij Monachum fuiſſe probabile eſt, vixiſſéque circiter annum 1100 ex ibidem ſcriptis colligi poteſt. Hic itaque

Catalogum Regum Nauarræ, qui in illo Cœnobio ſepulti credebantur, conſcribens, eodem ordine quo Garibayus tres illos Reges à Çurita exploſos, diſponit.

PRÆTEREA Garſiæ Regis Sanctij Maioris proaui obitum, initiumque Regni, Sanctij eius filij ad annum 970 præcisè annotat *Vigila* Monachus Albeldenſis in Codice Conciliorum Hiſpaniæ manuſcripto, quem ſuperſtitibus eodem Sanctio eiuſque fratre Ranimiro Rege Vicariæ anno 976 ipſe conſcribi curauit, teſte Ambroſio Morale lib. 16. cap. 35. Poſtremò locupletem nobis in hanc rem teſtem ſuppeditat ipſe Çurita, ad Regna vtriuſque Sanctij, & alterius Garſiæ comprobanda; Belaſconem nimirum, qui ęrâ 1032 anno verò 994 Codicem Conciliorum ſancti Æmiliani Siſebuti Epiſcopi iuſſu deſcripſit: cuius verba, prout à Çurita in Indic. rer. Aragon. ad annos 926 & 966 recitata ſunt, hic ſubiungenda duximus. *Dehinc expulſis Biotenatis* (Sarracenos hoc nomine intelligit, loquiturque de Sanctio Garſiâ Rege) *viceſimo Regni ſui anno migrauit à ſæculo, ſepultus ſancti Stephani portico regnat cum Chriſto in polo. Obijt Sanctio Garſeanes æra 964. Item filius eius Garſea Rex regnauit annis 40. Benignus fuit & occiſiones multas egit contra Sarracenos & ſic deceßit. Tumulatus eſt in caſtro ſancti Stephani ſuperſunt eius filij in patria eius videlicet Sanctio.* Reliqua deſiderantur, inquit Çurita, in eo Codice. At in peruetuſto itidem Codice Albeldenſi, qui in Regiâ etiam ſancti Laurentij bibliothecâ aſſeruatur, ita legimus. *Superſunt eius filij in patria videlicet Sanctio & frater eius Ranimirus, quos ſaluet Omnipotens per multa curricula annorum. Amen. Diſcurrenti præſenti æra 1014.* De obitu verò iſtius Sanctij ad annum 926, hæc ex vetuſto Authore Anonymo profert idem Çurita. *In obruta &*

Universidad de Deusto
Biblioteca

confusa temporum serie & rerum à Sancio Rege gestarum eius mortis memoriam in vetustis literis extare video, quibus testatum accepimus magno ab hoc anno temporis interuallo nempe ad 7 Kalend. Ianuarij æræ 1028 fato perfunctum sepultumque in D. Ioannis Pinnatensis Cœnobio, atque in eius sepulchro Vrracam Reginam Ferdinandi F. vxorem fuisse conditam, quæ aliquot annos post mariti mortem vixit. De morte autem huius filij, Garcię Regis hęc ille ad annum 966 Kal. *Septembris æræ* 1053 *Garciam Regem decessisse vetustis aliquot monumentis proditur.* His parum animaduersis & repudiatâ face quam in illis tenebris, quæ horum Regum memoriam obsederant, primus nobis alluxit Garibayus, in eas difficultatum salebras incurrit Çurita, vt se inde expedire nequeat: nec aliam emergendi viam inuenit quam ruinam & labem veterum diplomatum incorruptorum, quam, sollicitatâ illorum ærâ tanquam vitiosâ, haud obscurè molitur.

HACTENVS, ni fallor, parti muneris à me initio huius capitis suscepti satisfeci, vt numero Regum à Roderico & Çuritâ constituto aliquos deesse, in iisque supplendis Garibayum non inanem operam posuisse ostenderem. Restat modò altera pars, quæ id exposcit, vt sex Principes illos viros, quos ante Eneconem-Aristam regnãtes induxit Author Anonymus Aragonẽsium Annaliũ, non Duces tantum, vt coniicit Çurita, sed verè Reges fuisse; Regnasse autem, non ante, sed post Aristam omnes (vno duntaxat excepto Garsiâ Eneconis) demonstrem: cuius demonstrationis is erit exitus, vt illos Reges eosdem esse magnâ ex parte cognoscamus cum iis quos de nouo suscitasse se gloriatur Garibayus: Atenim si hic interim veluti cumulus accedat, vt docere possim, illos ex mente ipsiusmet Annalium conditoris, siue

siue eorum quos in hac historiæ parte duces habuit, extra propriam epocham aberrare & ad hanc in quâ nunc versamur reuocandos esse; non malè, meâ quidem sententiâ, ea omnia quæ de primis Regibus ab antiquis scriptoribus qui memoriam patrum nostrorum anteceſſerunt exposita fuere, inter se congruent atque in eam cõspirabunt sentẽtiam, quam ipse sequi in hoc opere statui: nec deinceps vllus, vt puto, locus relinquetur doctis viris conquerendi, vniuersa quæ de primis Nauarræ Regibus à nostris proferuntur incerta, inuoluta atque contraria esse. Itaque vt rem ipsam aggrediar, ad tres illos Principes quod attinet, qui in illâ controuersorum Regum serie Fortunij, Sanctij, & Garsiæ nominibus designantur, abundè mihi onere illo probandi, quod mihi ipse imposui, defunctus videor, ex quo suprà, præter illos omnes Reges qui inter Aristæ successores hactenus numerati fuere, Fortunij vnius, Sanctij alterius & alterius item Garsiæ Regna, tam veterum monumentorum fidê quàm antiquorum librorum authoritate vindicaui. Sed vno adhuc à Garibayo hîc vrgeor argumento, quasi Sanctius ille Garsiæ ab Anonymo scriptore Annalium productus, filius sit Fortunij Regis non autem frater, quod tamen Sanctio Garsiæ, Eneconis nepoti, nequaquam est consentaneum: cum illi pater Garcias fuerit, non autem Fortunius: sed cedo ipsius authoris verba, faxim, vt ab eo se deseri sentiat Garibayus: sic autem ea apud Blancam cap. *variæ de Suprarb. Regni init. sententiæ*, leguntur. *Post mortem Regis Fortunij Garsiæ regnauit in Pampilonâ Rex Sanctius Garsiæ & regnabat in Sturiis Rex Ordonio, qui tunc fuit deuictus per Regem Cordubæ vocatum Abderramen &c. Nec plura*, inquit Blanca, *in eâ Pinnatensi historiâ quam habeo.* Garsiæ autem pa-

tronymicum nomen, proprio nomini Sanctij additum, more illis temporibus recepto, hunc dubio procul non Fortunij, sed Garsiæ filium fuisse demonstrat.

GARSIÆ Ximeni Regnum, ad annum 896 & 898 elicitur è trinis ipsius codicillis apud Briz. lib. 1. cap. 26. & cap. 30, quibus Cœnobio Sancti Ioannis Pinnatensis Cillense & Huertolense Monasteria, vnà cum fundis & saltibus aliquot erogat. De Ximino, displicuit Çuritæ illum Eneconis Regis patrem simul & Regem statui: vtrumque tamen validè confirmauit Garibayus lib. 21. cap. 13. & lib. 22. cap. 1. & 4. (quamuis huius se primum comprobatorem iactet immeritò Blanca) prolatis duobus diplomatibus: altero æræ 880, in quo Eneco Rex huius se Ximini vel Xemenonis filium prædicat: altero æræ 918 in quo Garsias Eneconis Rex, Eneconis patris & Eximini aui Regum meminit. Ab hoc autem posteriori diplomate nullâ re differt nisi mensis nomine illud quod Blanca in Tabulario, vt ait, Barcinonensi à se repertum *in comment. rer. Aragon.* produxit, vt Regnum Ximini testatum faceret. Idipsum præterea comprobatur aliis tabulis Cœnobij Legerensis (nisi fortè eædem sint cum superioribus) in librario tributi ab Alfonso Aragonum Rege remissi commemoratis, teste Çuritâ apud Brizium Martinez lib. 1. cap. 39 in his verbis. *He hallado en la historia antigua deste Real Monasterio estas palabras aduertidas de su propria mano de Çurita luego en la primera plana del libro. In Registro gratiarum Regis Alfonsi 1331. fol. 20. dicitur in quodam priuilegio sancti Saluatoris Legerensis facto ærâ 918, quod Fortunius Rex Aragonum fuit filius Garsiæ filij Eneconis filij Eximini Regis Aragonum.* Author quoque Anonymus Annalium Aragonensium, qui in numero ac nominibus Regum inue-

niendis satis sagax fuit, hunc Ximinum inter Reges Pompelonenses numerat: eoque longè antiquior scriptor ille, qui seriem Regum Nauarræ ab Enecone Aristâ ad Sanctium vsque Garciæ, Sanctij Maioris nepotem, in manuscripto libro Cœnobij Legerensis, (quo regulæ sancti Benedicti continentur) descripsit, in serie illâ Ximinum Regem complexus est, fuisséque Eneconis patrem disertè testatur. Postremum illud est de Garciâ Eneconis, quem (alium scilicet à nostro) tanquam filium Garciæ Ximeni in albo Regum collocat auctor ille Anonymus Annalium Aragon. Hic locus sanè difficilem habet quæstionem, ad quam explicandam nihil nobis adiumenti à veteribus monumentis accedit, vetusti quoque Scriptores omnes (dempto hoc Anonymo) vnicum duntaxat nobis Garsiam, Eneconis cognomento, Regem exhibent, quid igitur? an subditicium esse hunc alterum dicemus, siue ab anonymo illo, seu ab alio quopiam confictum? Minimè verò; sed quemadmodum authorem illum circa alios Reges, non tam materiâ ipsâ, quàm confusione temporum & perturbatione ordinis lapsum docuimus: Sic in isto præposterâ & inuersâ nomenclaturę ratione peccasse, si fieri possit, ostendamus: dum *Garciam Eneci*, pro *Eneco-Garsiæ* nominat, patronymico *Garsiæ*, prępositio nomini proprio *Eneci*, quod sequi debuisset. Principiò id obseruari velim; ea quæ author ille Annalium de sex primis Regibus memoriæ tradidit: (in quo ipsum & se & alios omnes superasse argutè notat Çurita) ea à Nauarris scriptoribus hausisse videri. Abalus Piscina qui patrum memoria Nauarræ historiam scripsit, (quæ nondum typis vulgata est) in vitâ istius Regis, de quo nunc agimus, monet vsum se veteri Chronico Nauarræ Regum, quod in

Universidad de Deusto
Biblioteca

valle Ilçarbiâ reperit, sermone quidem ineleganti & penè barbaro, sed vetustate eximio: cuius initium à Garsia Ximeno fiat, extremum verò in Garsiæ Ximini filij vitam incidat; ita vt, illorum tantùm Regum qui à Roderico prætermissi sunt, historiam complectatur. Huic simile & ipse accepi ab amico è veteri Codice MS^to legum Nauarricarum cui attextum erat, Corteſiô Nauarræ oppido delatum: in quo tamen post Garsiæ Regis vitam, pauculæ de Enecone Aristæ adiecta sunt: quo autem authore ac tempore Chronicum istud scriptum fuerit, haud ita facilè dictu est; nisi quod in Theobaldi Regis ætatem mihi videtur non absurdè posse referri, quâ Codicem quoque illum legum colligi cœpisse, supra indicaui: quin etiam huius fortasse Regis iussu conscriptum fuisse, inde coniecturam facio, quod Chronici cuiusdam Theobaldi Regis nomine editi mentionem fieri video, tum à Garibayo lib. 21. cap. 1, tum ab eo antiquiori scriptore, nobili illo Ipuscuate, cuius superiore libro memini, libelli illius qui *Recopilatiõ de las cosas de Ipuscua* inscribitur, authore: nec aliud suppetit quod illi Regi adscribere possimus. Cum autem, vt prænonui, solas res gestas illorum sex Regum qui à Roderico præteriti fuere, describat; non abhorret à vero, in hoc Chronicum illud siue à Theobaldo Rege siue ab alio quouis authore elaboratũ fuisse, vt esset supplementi loco Historiæ Regum Nauarræ tum recens à Roderico editæ: Idipsum enim sub idem ferè tempus ab Alfonso X. Castellæ Rege factum scimus, conditis Hispaniæ Annalibus qui hodie eius nomine circumferuntur: tum id secundo loco moneri à me operæpretium est; proximum à Garsia Simenio Regem, ab authore illius Chronici, non *Garsiam Ynici* sed *Ynicum Garsiæ* nominari tàm in exemplari

Abali Piscinæ (vt ipse testatum reliquit) quàm in meo. Illud demum obseruare conuenit, in vetusto illo commentario Legerensis Cœnobij quo Regum inibi sepultorum nomina indicantur, inter eos Reges primum omnium *Eneconem Garsiæ* memorari, cum *Aristæ* cognomento, alium nihilominus ab eo qui *Ximini* filius fuit, quique omnibus notus est, indéque non ineptè id quod à nobis suprà animaduersum est concludi; nimirum in numero Regum constituendo eorumque nominibus assignandis, nos nihil aut parùm ab anonymo illo Annalium Aragonensium conditore differre, sed in ordine tantùm successionis & in ratione temporum. Porrò, etsi in illius Eneconis Garsiæ regno comprobando nos veteres tabulæ deficiant: nihilominus si illum reiicere velimus, iniqui omnino esse videamur tribus illis vetustis scriptoribus qui illos concorditer recipiunt atque regnasse perhibent: Scriptori scilicet Annalium Aragonensium, Authori Chronici: quod Regis Theobaldi tempore scriptum fuisse coniicimus: illi denique qui commentarium illum Regum ab Enecone Aristâ ad Sanctium vsque Garsiæ Sanctij Maioris nepotem contexuit, qui in Legerensi Cœnobio asseruatur: cui ego scriptori in his antiquis rebus Nauarricis plus tribuo quam aliis omnibus, cum non externa, sed veluti domestica & familiaria prodere videatur: neque vllum, quod sciam, illo antiquiorem harum rerum scriptorem habeamus: seriem autem Regum ab ipso traditam (quoniam ad ea etiam, quæ nobis de his Regibus dicenda adhuc supersunt, vsui erit) hic apponendam duxi: prænonito tamen lectore, ne æris aut numeris annorum in eâ adscriptis attendat: vitio enim temporum laborant perinde atque alia Hispanicarum rerum monumenta illius sæ-

Universidad de Deusto
Biblioteca

culi, quæ ad nos peruenerunt.

HÆC est charta Regum quorum corpora tumulata requiescunt in Monasterio Legerensi erâ DCC. *... obiit Rex Eneco Garsianes, vxor istius fuit vocata Eximina. Post hæc regnauit pro eo filius eius Eximinus Eneconis, vxor cuius fuit Munia & obiit erâ* DCCLXX. *& regnauit pro eo filius eius 22 annis Eneco Ximenonis & obiit erâ* DCCCI *vxor istius fuit Oneca Regina, tempore quorum fuerunt martyres translatæ ab Hoscâ in Monasterium Legerense: postea regnauit pro eo filius eius Garsias Eneconis annis 12 & obiit era* DCCCXXXV. *Post cuius obitum venit Fortunius Garseanis de Corduba & inueniens ipsum mortuum Lumberri, transtulit corpus eius ad Monasterium Legerense & regnauit annis 57 postquam senuit fuit effectus Monachus in Monasterio Legerensi & regnauit pro eo frater eius Sancius Garseanes cum vxore suâ dominâ Tota Regina & venerunt ambo ad dictum Monasterium vt à prædicto Fortunio acciperent gratiam & benedictionem, quos cum benedixisset, dedit Sanctio fratri suo quatuor albendas & vnam cortinam & tria cornua & spatam cum vagina, loricam cum collare de auro Diadema de capite suo, scutum & lanceam, caballum cum camo, freno & sella duas tendas & duas ciclabes, & obiit dictus Sanctius Garseanes era 968. Post hoc regnauit pro eo Garsias Sanctionis cum matre sua Domina Tota Regina & vxore sua Regina Eximena: ex ista habuit duos filios, scilicet Sanctium & Ramirum & obiit era 1035. Post hæc regnauit Ramirus filius eius & decessit sine prole. Post hæc regnauit pro eo frater eius Sanctius Garseanis cum vxore sua Vrraca Regina, & iste fuit vocatus à vulgo Abarca.* (Desiderantur hîc aliquot lineæ, quę ad memoriam Sanctij Abarcę, Garsię Tremuli & Sanctij Maioris Regum spectabant.) *Habuit hic filios* (de Sanctio Maiore intellige) *Garsiam Ra-*

nimirum, Gundissaluum & Fernandum & duas filias Maioram & Eximinam & obiit era 1058. Post hæc regnauit pro eo Garsias filius eius cum Estephania Regina vxore sua & obiit era 1082. Post hæc regnauit pro eo filius eius Sanctius Garseanes cum vxore sua Plasentia era 1113. Hæc est charta Regum quorum corpora tumulata sunt in Monasterio Legerensi.

INSPICIAMVS nunc, an modus aliquis conciliationis inter hos contrariorum opinionum veluti duces ac signiferos, Scriptorem, inquam, Legerensem & Authorem Annalium Aragonensium, ratione temporis atque ordinis successionis horum primorum Regum, reperiri possit: In quo mihi quidem id ex posterioris scriptis euidens & perspicuum videtur, ætatem eorumdem Regum (quam hic alieno loco, octauo nimirum sæculo & noni initio posuit) ad insequens sæculum trahendam esse, in quo ipse, ducibus veteribus monumentis, epocham Eneconis Aristæ & quinque aliorum Regum qui post illum in Nauarrâ rerum potiti sunt, constitui: ita vt vnius centenarij numeri omissione ab Authore Annalium illorum in annotatione annorum peccatum fuerit: nec enim aliter ea quæ de Ordonio Asturiæ, Abderamene Cordubę & Sanctio-Garsiæ Pompelonæ Regibus, déq; victo ab Abderamene Ordonio in iis Annalibus ad annum 820 celebrantur, sibi constare possunt. Nondum quippe id temporis Ordonius vllus in Asturiâ regnabat: Nam Ordonij primi Regnum ærâ 887, anno nimirum 849, inchoat Sebastianus Salmanticensis. Abderramenis verò nomine, cum plures Cordubæ Principes regnarint; nullius eorum ætas in illum annum incidit: Anno enim 821. dominari in eâ vrbe cœpit Abderramen 2, vt ex diuo Eulogio lib. 2. cap. 1. Memorialis Sanctorum

Universidad de Deusto
Biblioteca

colligitur, ex Authore quoque vetusto vitæ & actuum Ludouici Pij constat, Abulazium istius Abderramenis 2. patrem (Alhacam hunc vocat Rodericus, at Marmol Aliatam) ad eumdem vsque annum 821. vitâ atque Cordubensi imperio potitum fuisse. De Sanctio denique Pompelonensi Rege, illius ætatem anno illi nequaquam conuenire posse, satis supérque conuincunt ea quę de Gallorum in Nauarrâ & Pompelonæ, ab anno 806 ad annum vsque 824, continuato imperio supra cap. 9. exposuimus. Contrà verò si superiora ad insequens sæculum & ad annum 920 reuocemus, aptissimè omnia inter se cohærebunt: eo enim anno Ordonium 2 Asturiæ, Abderramenem 3 Cordubæ, & Sanctium Garsiam Pompelonæ imperium habuisse minimè est controuersum: insuper ea tunc rerum vicissitudo fuit, vt Ordonius, qui antea de Sarracenis glorioſam victoriam consecutus fuerat, bis sub id tempus ab Abderramene prœlio victus fuerit, primò ad *Mudoniam*, rursus in loco *Mohis* nuncupato, vbi magnam suorum stragem eum tulisse author est Sebastianus: Tempus autem posterioris huiusce cladis, ex astronomicâ supputatione in annum 921 incidere docuit Ambrosius Morales, notis in vitam sancti Pelagij, cui subscribit Sandouallius in vitâ Ferdinandi Gundissalui Castellæ Comitis pag. 314. Spatium quoque 20 annorum, quo tempus Regni Sanctij Garsiæ Pompelonensis Regis definit Author ille Annal. Aragon. mirificè congruit Sanctio Garsiæ illi qui anno 920 Pompelonæ imperabat. Hunc enim totidem annos regnasse testatur Belasco illorum temporum Scriptor apud Çuritam ad annum 926. & Author veteris monumenti Cœnobij Pinnatensis apud Brizium Martinez lib. 2. cap. 2: quibus authoritatem addit Sanctius ipse, dum

dum in titulis quibusdam Monasterij Albeldensis apud Moral. lib. 15. cap. 49. æram 962. (quæ annum Christi 924 efficit) vicesimo Regni sui anno imputat: Ea autem quæ de Vasconibus Aquitanis, qui vulgò *Gascones* dicuntur, à Sanctio Garsia 1. sub ius ditionémque suam coactis, scribunt Beuterus, Garibayus & alij, huic Sanctio, de quo nunc agimus, Fortunij fratri Eneconisque nepoti adscribit Author Chronici, cui titulus *Relacion de la descendencia de los Reyes de Nauarra &c.* quem Catharinâ Lebretiâ in Nauarrâ regnante vixisse supra monuimus; idque proximum vero esse postremo huius operis libro, vbi de Gasconibus agetur, vberius ostendemus. Consimili fato tempus Regni Garsiæ-Ximenij ad annum 758 promouit idem Author Annalium, vbi, cum mox Abderrahemenem Oscæ Regem consortem illorum temporum faciat, satis indicat hanc, pro quâ pugnamus, ætatē se respexisse: neq; enim ante annū 758, sed magno post interuallo tēporis Sarracenorū Duces, ciuitates & præfecturas à se administratas regio nomine vsurpauêre, vt docet ex vetusto authore Çurita ad annū 778: Præterea idē author Abdemelici contra Aragonenses expeditionem, anteriorem facit Garsiæ-Ximenij electioni, quam anno 24 octaui sæculi posuerat, teste Brizio lib. 1. cap. 3. At Abdemelici expeditionem in æram 774 aut circiter, in annum videlicet Christi 736, incidisse certum est ex Isidoro Pacensi; ideóque cum ad annum 24 octaui sæculi accommodari nequeat ea electio, ex mente illius Authoris in annum 24 noni sæculi proximè sequentis traducenda est. Quæ deinde de Aznario & Galindo Aragoniæ Comitibus, déque sancti Martini Cercitensis Cœnobio in loco Acomueri condito in iis Annalibus memorantur, octauo sæculo nullatenus qua-

Universidad de Deusto
Biblioteca

drant: in nonum verò commodissimè reiici possunt, perinde atque ætas Garsiæ Simenij; namque si anno 758, ab illo Authore notato, centenarius numerus adiiciatur, nihil oberit quominus annum 858 regno Garsiæ Regis assignemus, cum eoúsque illum ætate processisse, incorruptis literarum monumentis à nobis ante citatis liqueat.

EODEM remedio vitio æræ corruptę, quo Roncalensium diploma Sanctio Garsię inscriptum laborat, succurri potest: si enim ęrę 860 illi appositę centenarius numerus accedat; ita vt ęram 960, annum verò Christi 922 exhibeat, erit omnino ętati Sanctij Garsię Pompelonensis Regis Eneconis nepotis & Fortunij fratris consentanea; nec quicquam ampliùs occurret in eo diplomate, quod antiquitatis peritos offendat. Quod si ab antiquiori aliquo Sancio illud manasset (vt volunt Blanca & Brizius) quis dubitat, quin ab Enecone Aristâ & à Sanctio Cęsone Abarcâ (quos post Sanctij illius superioris mortem à populo Reges electos credunt) ipsius confirmationem petituri fuissent Roncalenses, qualem longo post spatio temporis à Sanctio-Ramiresij & Garsiâ-Ramiresij, suffragiis pariter popularibus in Regnum vocatis petiere? Hunc autem in repręsentandis, è veteribus tabulis ac monumentis, annorum numeris lapsum minus mirabitur, quisquis in illis euoluendis operam aliquam posuerit: figurę enim litterę C, centenarij notę, cum sępiùs multiplicandę erant, ita à veteribus librariis inter se complicabantur, vt etiam perspicacissimorum oculos fallerent, vt monuit Sandoualius, cuius verba, in vitâ Ramiri I. Asturum Regis, sunt *Y es tan facil el errarse en los numeros cientos, y diezes Goticos, por estar tan encadenados, que son menester buenos ojos, y mucha atencion y intelligencia para bien leerlos. Y crean lo que digo, en libros antiguos y en muchos no sabran si son tres o quatro.* Cæterùm, quæ de Ordonio Rege Asturum ab Abderramene, Cordubæ Rege interfecto, déque ipso Abderramene Regnante in Nauarrâ Fortunio, à Roncalensibus cæso; quæ etiam de titulo parentis Sanctij eidem Fortunio addito, falsò in Roncalensium monumentis exposita suprà cap. IX. deprehendimus, ea non ad hoc pertinent diploma de quo modò egimus; quoque Roncalensibus, ob rem contra Mauros in prœlio quodam, præsente Sanctio, benè gestam, ius ingenuitatis & remissio tributorum ac vectigalium ab ipso Sanctio concessa est, ærâ, mense & loco, quibus priuilegium irrogatum fuit, nominatim expressis; sed ad aliud, quo idem Rex, effigiem capitis Abderramenis Regis Mauri pro insignibus gestâdi, eidem populo potestatem fecisse dicitur: distinctum enim & separatum fuisse vtriusque priuilegij diploma cognoscimus è supplici libello Albano Duci, post occupatam ab eo armis Ferdinandi Castellani & Aragonij Regis Nauarram, III. Nonas Septembris anno 1512 à Roncalensibus oblato in hæc verba. *Primeramente suplican à su Señoria mande confirmar el priuilegio de Fidalguia, elqual les fue otorgado en la ciudad de Pamplona, en el año de ochocientos y sesenta en el mes de Henero, por el Rey D. Sancho Garcia Rey de Pamplona y Alaba y de las Montañas: por quanto los dichos Roncaleses fueron en vna batalla con el dicho Rey de Sancho è yuan en la delantera & hobieron victoria contra los infieles Moros les fue otorgado y dado priuilegio que los Roncaleses que eran à la saçon y los que serian dende en adelante fuessen fidalgos y abidos por tales y libres y francos de toda seruitud pecha Real y Ymperial y de toda saca*

Universidad de Deusto
Biblioteca

peaje barcaje cocharro leça ni codo en ninguna feria ni mercado: E el dicho señor Duque Dixo que otorga todo lo contenido en este capitulo para que les sea goardado segun y por la forma y manera que asta agora se les an guardado.

OTTROSI *dizen que en el año mesmo por el dicho Rey fue dado à los dichos Roncaleses otro priuilegio por quanto en el tiempo del Rey D. Fortunio padre del dicho D. Sancho Garcia los dichos Roncaleses mataron, à vn Rey Moro llamado Abderramen y destruyeron su gueste y perseguieron su gente en gran termino, el qual Rey Moro abia muerto al Rey D. Orduño de Asturias que era Christiano los quales priuilegios ansido confirmados de continuo por todos los Reyes antepassados y mas les fue otorgado que traxessen por armas la cabeça del dicho Rey Moro figurado y que assi lo tubiessen en su pendon con el qual pendon tienen costumbre de hir con la persona Real o su Capitan general y no debaxo de ningun Capitan, loqual suplica los sea otorgado y confirmado. El dicho Señor Duque dixo que otorga à los suso dichos todo lo contenido en este Capitulo para que se faga guarde y cumpla como asta sea vsado y guardado.* Posterius tamen diploma, quod de insignibus Roncalensium agit, perperam & inscitè hic populus, similitudine nominum deceptus, Sanctio Garsiæ 1. huius nominis, eo libello adscripsit: cum alteri Sanctio Garsiæ, eius nominis 3. cognomento Maiori, tribuendum fuerit, vt tabulis confirmationis vtriusque diplomatis à Carolo 3. Rege impetratæ, quas superiori capite attuli, constare potest. Itaque cùm tanto illud à morte Fortunij & Abderramenis Regum interuallo, confectum fuerit: non difficile est ad fidē, aut Roncalenses ipsos, aut testes ab iis productos, qui Regi Sanctio Maiori narrationem diplomate comprehensam suggessere, in nomine seu ætate

Principis aut Ducis ab eâ gente interempti, nec non in gradu agnationis, quâ Fortunius Sanctio Regi coniunctus erat, exprimendis falli potuisse: Nec tamen ideò illius diplomatis fidem minui aut infirmari æquum est; Cum falsâ demonstratione actum minimè vitiari legibus constitutum sit.

Authoris sententia de antiquis Nauarræ Regibus, déque Eneconis primi Regis gente & patriâ, atque etiam de Aristæ cognomento ei ascripto.

CAPVT XII.

TRIBVS postremis capitibus, dum diuersorum Authorum sententias excutimus, quænam nostra de illis primis Regibus esset satis indicauimus: Ea autem parùm differt ab illâ, quam scriptor anonymus Cœnobij Legerensis, in commentario Regum Cœnobij eiusdem sepulchris conditorum, tenuit: neque enim vlla alia nobis certior & ad veritatem propensior visa est quam sequi possemus: siquidem primos illos Reges, in quorum successionibus digerēdis aliorum Scriptorum langueſcit industria, hic ita descripsit, vt quatuor eos quos à Roderico omissos, à Monacho verò Pinnatensi, in Annalibus Aragonensibus, præpostero loco & tempore positos ostendimus, quosque se primùm suscitasse gloriatur Garibayus; Ximinum, inquam, Eneconis patrem, Fortunium & Sanctium nepotes, Garsiam denique pronepotem eiusdem Eneconis, suo quemque loco & ordine scitè collocauerit. Adde quod tota illa Regum series ab ipso tradita (si Eneconem Garciæ demas) veterum monumentorum & Regiorum diplomatum suf-

Universidad de Deusto
Biblioteca

fragio iuuatur atque comprobatur. Nec id tãti est quod Garsiã-Ximenij, qui inter Eneconẽ Ximenonis & Garsiam-Eneconis Reges inserendus erat, prætermisit: Hoc enim, cũ eos tantum Reges recensendos receperit, qui in Legerẽsi Cœnobio sepulti sunt, consultò feciſſe credẽdus est; non nescius, Garsiam Ximenij alio loco, in Cœnobio nimirum Pinnatensi, ab ipso condito seu aucto, sepulturâ affectum fuisse. Quod autem Ramirum Garsię-Sanctionis 1. filium post patrem regnasse, eique fratrem Sanctium, cui Abarcæ cognomentum fuit, in Regno succesſisse narrat; illud vtique non de Pompelonensi Regno, sed de Vigurienſi, quo Ramirus à patre donatus fuerat, intelligi debet: cuius Regni finibus Legerense Cœnobium (in quo hic scriptor degebat) comprehensum fuisse, probabilitate non caret. Præterea nomina vxorum omnium ferè illorum Regum (quod à nemine hactenus præstitum fuit) idem sigillatim expressit, eáque nominum ratio, cum iis quæ nuper è vetustis monumentis de iis vxoribus docuere docti viri, planè conuenit; si hoc vnum excipias quod Garsiæ-Sanctionis vxori, quam Teresam vocant monumenta illa, Eximenæ nomen imponit: sed ecquid scimus an Garsias duas habuerit vxores, cuius priori Eximenæ, posteriori Teresæ nomen fuerit? Quod autem, contrà omnium aliorum sententiam, primum Nauarræ Regem facit Eneconem-Garsiæ Ximenij patrem, diuersum ab alio Enecone, Ximini filio, illique, non huic Aristæ cognomentum tribuit; Ipsi quoque Ximino, cui alij Garsiæ, iste Eneconis cognomen affingit; non hoc de nihilo est. Nam cum vtriusque etiam vxorum nomina Eximinam scilicet & Muniam ascripserit, id ex veteribus monumentis illius Monasterij hausisse potiùs existimandus est,

quam ipsemet gratis, & nullo tam inanis mendacij operæpretio finxisse: quin & Carolus Nauarræ Princeps, qui auorum memoriâ historiam illius Regni luculentè, vt illa ferebant tempora, composuit; in hoc opinioni Scriptoris illius Legerensis accedit, quod primum Regem itidem Eneconem Garsiæ, addito Aristæ cognomento vocat: Ximino verò, Eneconis, non Garsiæ patronymicum adiungit. Huic quoque argumento aliquid ponderis inesse videtur; quod cum omnes ferè antiqui scriptores (Authore anonymo Annalium Aragonensium dempto) Nauarræ Regnum ab Enecone Aristâ auspicentur, nullus à Ximino; Alium fuisse hunc Eneconem necesse est ab Enecone Ximini filio, cui primi Regis elogium deberi nemo dixerit, cum ante eum ipsius parentem regnasse in confesso sit.

NOVA nunc exoritur quæstio de patriâ & gente Eneconis primi Regis, quem Gothicâ stirpe genitum nonnulli dixere, testibus Alfonso à Cartagena & Marinæo Siculo: Patriâ autem Aragonensem fuisse refert Michaël Molinus in Repertorio: At Martinus Aspilcueta Nauarrus insignis Theologus & iuris Canonici consultissimus *Relect. in c. nouit de iudiciis* Nauarrum dicere mauult, vtpotè qui *è Viguriâ* oriundus esset, authoribus Garciâ Euguio Bajonensi Episcopo qui superioribus sæculis breuem Nauarræ Regum historiam scripsit & Carolo Nauarræ Principe. Est autem *Viguria* campestris vicus Nauarræ in Præfecturâ Stellensi. Cæteri penè omnes Scriptores Eneconem Aquitanum fuisse summo consensu tradunt, eiusque originem & stirpem à Comitatu *Bigorriæ* repetunt, pro quâ voce mendosè legitur *Bigorciæ* in vulgatis exemplaribus Roderici Toletani; in manuscripto enim libro Collegij Nauarrici Parisien-

sis *Bigoriæ* scriptum est : *Bigorriæ* cum duplici r legisse videtur apud Toletanum Rodericus Sanctius Palent. qui eum ad verbum ferè expressit in iis quæ de Enecone refert *parte* 1. *Hist. Hispanicæ cap.* 12. Bigerronum ad Asturum amnem Comitatum Bigorriæ nomine intellexere Çurita & Blanca, è quibus hic, Bigeronensem etiam Comitatum in Eneci seu Eneconis censu & patrimonio fuisse sensit, Volaterranum, ni fallor, authorem secutus, qui hunc Principem è Comite Bigorræ Nauarræ Regem renunciatum fuisse scribit. Sed mihi otiosum videtur in *Bigorriæ* situ quærendo longius errare & vagari, cum in propinquo sit quo Roderico & aliis, qui Eneconis gẽtem hinc arcessunt, satisfacere possimus. Est in Vasconiæ Aquitanicæ regione montana, quæ Nauarræ citerioris fines attingit (quamque inhabitant *Vascones* ij qui vulgò *Vasci* dicuntur) in eo nimirum tractu, qui eò quod Nauarræ Regibus paruerit *inferioris* seu *vlterioris Nauarræ* adhuc nomen seruat, pagus *Baigorria* dictus, decem tantum leucis Vasconicis Pompelonê distans : Hunc priscis temporibus *Biguriæ* etiam nomine nuncupatum fuisse, è pluribus veteribus monumentis patet, quæ in Cartulario Ecclesię primariæ Bajonensis & alibi habentur, pro qua voce aliquando etiam *Beygur*, sæpius *Baigoer* scriptum reperitur. In hoc pago antiqua & illustris familia Vicecomitum Baigorritanorum etiamnum viget, quæ *Eneconis*, *Garciæ* atque *Ximini* nomina tanquam familiaria & gentilitia ad auorum nostrorum memoriam constanter retinuit : Ex hoc igitur pago ortum Eneconem Garsiam, potiùs quam è Comitatu Bigerronum crediderim ; quippe qui non proximus tantùm Nauarræ atque illius finibus continens sit : sed etiam in asperis & montosis Pyrenæorum

renæorum locis positus : quales Eneconi cultos fuisse nominatim refert Roderic. Toletanus : vtrâque autem harum conditionum Bigerronum Comitatus deficitur : si quidem quatridui ad minimum itinere Pompelonê abest : domicilium verò Comitum suorum non secundùm prærupta Pyrençorum montium saxa, sed in amœnâ planitie exhibet, quę lętos & frugiferos campos habet in circumspectu. Deinde coniecturam nostram non modicè iuuat nominum ratio, quam, ad antiquas familias dignoscendas, magni momenti esse pluribus probare possem, nisi iã hanc messem fecissent Morales, Duchesnius & Ioh. à Ponte : ea autem sic à nobis stat, vt in totâ serie Comitum Bigerronensium, nullum prorsus nomen occurrat, quod cum Nauarrorum Regum nominibus componi possit : cum contra Baigorritanorum Vicecomitum appellationes à nomenclaturis priorum Nauarræ Regum nihil penè discrepent ; quod cuilibet collatis illorum inter se nominibus planum fiet : In Bigerronensium enim Comitum familiâ *Donati*, *Lupi*, *Raimundi*, *Ludouici*, *Garsiarnaldi*, *Bernardi*, *Rogerij*, *Centulli*, *Petri* & *Eschiuati* nomina recepta fuere, vt ex ipsorum serie patebit quam proximo libro traduri sumus : in altera verò non alia ferè reperias, quam *Eneconis*, *Garsiæ* atque *Ximeni* perpetuâ vicissitudine in se reciprocata, vt pluribus monumentis antiquis constare potest, è quibus duo vel tria tantum abstrusiora huc conferam : quorum primum habetur inter tabulas Xenodochij Arambelsij in inferiore Nauarrâ : alia duo Cartulario Cœnobij sancti Iohannis Sorduensis inserta sunt : cætera cum in propatulo sint indicare sufficiet.

IN *nomine Domini. Amen : Ego Lope Eneconis Vice-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

consul de Bygur cum vxore meâ Condeßâ & cum consensu filij mei Garsiæ do hospitali sancti Nicolai de Arambels quod est situm propè Ostauayll & pauperibus ibi albergantibus C. sol. Morlañ per singulos annos de reditibus quos capio in terrâ Ostabaresij: hanc autem charitatem feci vt sicut misereor pauperum, ita misereatur Dominus mei & animæ patris mei E. Garsiæ & cæterorum antecessorum meorum, &c. Factum apud sanctum Stephanum de Harizetâ in festo sanctorum Fabiani & Sebastiani visores & testes, Eneco de Ascarat & Bonetus de Ansa & omnis populus de sancto Stephano R. Episc. Baioñ.

IN *nomine Domini &c. Ego Vicecomitissa de Beguer & filius meus Vicecomes pro remedio animæ meæ & parentum meorum vt Deus nobis viuentibus dare dignetur remissionem omnium peccatorum & defuncto Vicecomiti Garsiæ Lupo cæterisque suis & nostris parentibus vitam æternam Deo & sancto Iohanni de Sordna atque Abbati VV. Martelli cæterisque fratribus ibi manentibus tam futuris quàm præsentibus Ecclesiam sanctæ Mariæ de Burunza cum oblationibus &c. cum puero muto Aneròssoiz liberè damus. Facta est &c. in manu Bernardi Auscensis Archiepiscopi 6. Idus Ianuarij anno ab incarnatione Domini* 1119.

SEMERO GARCIZ *Viceconsul de Beygur terram de Bolunce violenter abstulerat sancto Ioanni, sed tandem ad proclamationem fratrum Monasterij restituit &c. facta fuit hæc pax sub testimonio Bernardi de Lekarre & fratrum suorum scilicet Arnaudi, Petri similiter, Bernardi Sanctij de Cisa &c. & ad vltimum in euidentiâ populi de Ostebat anno* 1168.

EXTANT in scriniis ciuicæ domus oppidi *sancti Ioannis* ad imum Pyrenæum (*Pedemportus vocant*) veteres

tabulæ pactionis cuiusdam initæ de pascuis aliquot, in Pyrenæo monte positis inter nobilem virum Arnaldum Sanctij Ahatsæ dominum & municipes illius oppidi, nec non Cisani pagi incolas anno 1280, quibus subscripsere Ioannes Briays Præfectus regius & *Garsias-Ximenij* Vicecomes Baigorritanus. In actis inaugurationis Regiæ Philippi Ebroicensis & Ioannæ Nauarræ coniugum Pompelonæ anno 1328 factæ quæ in tabulario Palensi Bearnensis principatus recondita sunt, inter proceres Regni qui inaugurationi illi interfuere nuncupatur *Ximen-Garsiæ* Vicecomes Baigorriensis: in quodam monumento Collegij Roncauallensis anni 1346 *Elbiræ-Ximenis* Vicecomitissæ eiusdem ditionis memoria habetur. In tabulis illis quibus solemnia inaugurationis Caroli 3 Nauarræ Regis anno 1390 factæ continentur apud Garibayum lib. 27. cap. 40. alius *Ximen-Garsiæ*, Vicecomes pariter Baigorritanus, inter primariæ nobilitatis viros recensetur cuius vitam ad annum vsque 1410 peruenisse aliis monumentis constat.

HOC ampliùs, ad eiusdem Eneconis-Aristæ originem à Baigorritanis Dynastis deriuandam adducimur plurimis aliis coniecturis. Primùm quod Eneconem Garsiæ Regem in bellis Vascitano seu Vasco milite vsum fuisse refert Abalus Piscina ex Chronico veteri Ilçarbiensi: item quod Eneconem Ximini filium, *Inicum* seu *Ignatium Lalaneum Larreanum* Vascum nobilem in Vexillarium, hoc est, præcipuum Regij muneris in bellis administrum sibi adsciuisse docuit è quodam antiquo monumento Legerensi *Sandouall. in Catal. Episc. Pompelon. fol.* 17. durat enim hactenus *Lalanarum Larrearum* antiquum domicilium in agro *Cisiensi*, Baigorriæ confini. Deinde *Aristæ* cognomen *Eneconi* primo Regi in-

ditum (quod ineptè ab *Aristis* deriuat vulgus historicorum ; quasi verò sicut Arista in mediis flammis, ita Rex ille in prœliis exardescceret) expeditam habebit originis suæ explicationem, assignatô Eneconi pro patriâ Baigorritano pago ; cum eius primarium vicum, qui hodie *Fani S. Stephani* nomine dignoscitur, *Harizetam* olim appellatum fuisse constet ex priscis tabulis Lupi Eneconis Vicecomitis Baigorritani supra à me recitatis: Solent enim plerumque Nauarri in dictionibus Vasconicis proferendis aspirationem reiicere & vocales plurimas inter duas consonantes interiectas in medio elidere veluti pro eo quod Vascitani *hareçaçu*, id est accipe, ipsi *arçaçu* dicunt pro *othoronça*, id est pastus, prandium vel cœna, *otronça*: non secùs pro voce *harizeta*, *Aristam* protulerunt: quia autem *harizetæ* vox Vasconicâ linguâ *quercetum* significat, hinc primis Regibus, quercus inter insignia Regia gestandæ, occasionem fuisse crediderim: nec aliam etiam extitisse causam vel fundamentum coniicio priuilegij illius, quo Alduydensibus saltibus ac pascuis (quę ad Nauarram citeriorem, quam *altam* vocant, pertinent) plenissimè vtendi solis inter Vascitanos omnes, ad nostra vsque tempora, Baigorritanis facultas fuit, quàm singularem primorum Nauarrę Regum in hanc gentem affectum, & primarię suę originis memoriam ac recordationem. Nouissimè tamen facultatem illam non modicè Baigorritanis imminutam fuisse nouimus: Post occupatam enim à Castellæ Regibus Nauarram Citeriorem, cum nihilominus ea Regni pars, quæ vltra Pyrenæum sita, inferioris seu vlterioris Nauarræ nomine censetur & Baigorritanum pagum ambitu suo amplectitur, suis Regibus illibata remanserit, diuisis ex hoc in diuersum antiquæ Nauarræ populis, cœpere

Erroitani Vastanenses, aliique finitimi populi Citerioris (quorum finibus & territorio Alduyda annumeratur) *Baigorritanis* tanquam peregrinis molesti esse, ipsósque in suo iure interpellare ; cum hi de conseruandis priuilegij tabulis minus solliciti fuissent solâque vetere possessione se tuerentur. Nihil autem nostræ sententiæ officit titulus *Comitatus*, Bigorriæ à Roderico Toletano additus, quasi *Vicecomitatus* nomine non *Comitatus* hactenus insignitus fuerit *Baigorriæ* pagus. Promiscuum enim fuisse, apud plerosque scriptores, *Comitis* & *Vicecomitis*, *Comitatusque* ac *Vicecomitatus* nominum vsum, docuit Catellus in Occitanicis, initio libri 4. Idipsum nos etiam adductis plurimorum Authorum locis confirmare possemus, è quibus hæc insigniora in præsens seligenda duximus. *Erroitanus* pagus in Citeriori Nauarrâ, hodie Vicecomitatus titulo à proprio illius dynastâ possidetur: Attamen *Sancij Comitis Erroitani* seu *de Erro* (vt tunc loquendi vsus erat) meminit Sanctius Ramiresius Pompelonensis & Aragonensis Rex binis tabulis quarum priores ærâ 1125 obsignatæ describuntur à Sandouall. in Catalogo Episc. Pompelon. fol. 75 & 76: posteriores verò, ærâ 1135 editæ, habentur apud Brizium Martinez lib. 4. cap. 10. Historiæ Pinnat. Rogerius Houedenius in posteriori parte Annalium *Comitis Baionæ* mentionem facit qui aliis ferè omnibus scriptoribus *Vicecomes* dicitur: Bearnensem Vicecomitissam *Garsendim Comitissam* vocant Math. Paris & Math. Vestmonaster. in vitâ Henrici 3. Anglorum Regis, necnon Carolus Nauarræ Princeps in vitâ Theobaldi 1. Nauarræ Regis; Non secùs in vetustâ membranâ Ecclesiæ primariæ Condomiensis *Otho* Vicecomes *Leomaniæ Comitellus* nuncupatur, quasi parum Comitem diceres: celebrantur etiam

Universidad de Deusto
Biblioteca

in Necrologio Cœnobij Artoſienſis in Aquenſi diœceſi *Felicia Comitiſſa Solæ*, & apud Froſſartem *Aymericus Comes Narbonenſis*, quorum vterque Vicecomes ex hodierno more loquendi dici debuiſſet: Si verò antiquiora tempora memoriâ repetamus, id obſeruabimus, ante Caroli Simplicis ætatem, raram aut penè nullam, in Aquitaniâ & Galliâ Celticâ, Vicecomitum mentionem fuiſſe & ciuitatum aut pagorum Præfectos qui ab eo tempore Vicecomitum nomen tulere, antea Comitum titulum vſurpaſſe: & vt exemplis id planum faciam, nihil eſt magis notum aut peruulgatum, quàm eos qui poſterioribus ſæculis *Pariſienſi*, ac *Lemouicinæ* ciuitatibus & *Aquenſi* oppido in Nouempopulaniâ præfuere, Vicecomitum nomen tuliſſe, & tamen Gregorius Turonenſis lib. 6. cap. 22. & lib. 8. cap. 30. *Nunichium* & *Terentiolum* Lemouici Præfectos, illius vrbis *Comites* vocat, idémque lib. 7. cap. 31. *Nicetij Aquenſis* vrbis *Comitis* meminit. Aymonius lib. 5. cap. 34. Roberto Marchioni Francorum, *Pariſiorum Comitis* titulum tribuit, Nangius denique in ſuo Francorum Chronico Hugonem Capucij & Hugonem magnum *Comites Pariſienſes* prædicat.

VNA adhuc reſtat noſtræ opinioni corroborandæ ratio quæ omnes coniecturas vincit: illa nimirum, quod Bigerronum Comitibus ſiue etiam illius prouinciæ proceribus iamdiu pacatis & in obſequio Francorum Regum diuturnâ conſuetudine confirmatis, nulla cauſa fuit Nauarræ, cum ipſorum damno atque iniuriâ, inuadendę; (nam hęc quoque regio iiſdem Principibus parebat) At Vaſcitanis Proceribus huiuſmodi cauſa non defuit. Hi enim cum Ludouico Francię & Pipino Aquitanię Regibus, non priuatam ſolum ſimultatem, ſed publicum pro libertate bellum gerebant. Illius autem belli Duces è genere Eneconis fuiſſe indicio ſunt Ximini & Garſiæ nomina, quibus à vetuſtis authoribus deſignantur: quotquot autem ex illâ ſtirpe ſeu familiâ ſuperfuere bello (quod Vaſcitanis vtpote viribus & numero militum longè imparibus infœliciter ceſſit) ſolum vertere & ad Vaſcones Iberos, æquè Francis infenſos, in Hiſpaniam ſe recipere coacti ſunt; vbi eos exinde vindictæ occaſioni intentos, Nauarrorum animis à Francis abalienandis, ſibique ſpecie libertatis inſtaurandę conciliandis ſtuduiſſe ſimillimum veri eſt. Sed non ab re fuerit, quæ de eo bello ab antiquis authoribus, illius ſæculi æqualibus, literis mandata ſunt, ſubſcribere; hoc interim præmonitô, in pleriſque eorum nomen *Ximini* vel *Simini* corruptum eſſe, inque eius locum irrepſiſſe vocem *Siguuini* & *Sigiwini*: Inſuper illud ipſum nomen in vetuſtis libris ac tabulis variè ſcriptum reperiri. Nam modo *Ximinum*, modo *Ximenum*, aliàs *Eximinum*, interdum *Simirum* vel *Simerum* vel *Semerum* ſæpiſſimè *Sciminonem* vel *Scimenonem* præferunt: hæc autem tanta ſcripturę varietas, partim è cognatione vocalium e & i: ſemiuocalis S cum duplici X, & liquidarum N. & R, quæ in Vaſcitanâ linguâ perſæpè inuicem commutantur nata eſt: partim è vario nominum propriorum eiuſdem linguæ inflectendi genere à Latinis Scriptoribus vſurpato; dum in eodem nomine quidam primam aut ſecundam declinationem, alij tertiam ſequuntur: Sic ab eo, quod Vaſcitanis ſuâ linguâ *Xemen* vel *Xemeno* dicitur, deduxere *Ximinum* & *Ximinonem* ab *Eneco Enecum* & *Eneconem* à *Garſeâ Garſeam* & *Garſeanem* à *Galindo Galindum* & *Galindonem*: ſed vt illuc vnde abij redeam; Auctor vitæ & actuum Ludouici Pij ad annum 816 his verbis belli illius meminit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

nit: *Sed & Vasconum citimi, qui Pyrenæi iugi propinqua loca incolunt, eodem tempore iuxta genuinam consuetudinem leuitatis à nobis omnino desciuerunt. Causa autem rebellionis fuit eo quod Siguuinum eorum Comitem propter morum prauorum castigationem, quibus penè erat importabilis, ab eorum remouit prælatione Imperator. Qui tamen adeò sunt duabus expeditionibus edomiti, vt serò pœnituerit eos incœpti sui, deditionémque magno expeterent voto.* Auctor Annalium Caroli Magni & eiusdem Ludouici ab Herm. Comite Nuenario editus ad eundem annum. *VVascones qui trans Garonnam & circa Pyrenæum habitant propter sublatum Ducem nomine Siguuinum, quem Imperator ob nimiam eius insolentiam ac morum prauitatem inde sustulerat, solita leuitate commoti, coniuratione factâ omnimodâ defectione desciuerunt. Sed duabus expeditionibus ita sunt edomiti, vt tarda eis deditio & pacis impetratio videretur.* Eadem ad verbum habet Aimonius lib. 4. cap. 104. nisi quod pro Siguuino *Sigi-vvinum* legit. Abrogato autem Ximino seu Schimino à Ludouico Comitatu; Vascones eâ re commoti Garsiam-Ximini, ipsius, vt verisimile est, filium sibi in Regem aut Principem asciuerunt: Huius rei testem habeo Authorem veteris Chronici manuscripti Cœnobij Moissiacensis, cuius mihi copiam fecit Andr. Ducheſnius. *Anno*, inquit, 815 *VVascones rebellant contra Imperatorem. Anno* 816 *VVascones rebelles Garsimirum super se in Principem eligunt: sed in secundo anno vitam cum Principatu amisit, quia fraude vsurpatum tenebat*, idem Author ad annum 818. *Similiter & eius exercitus* (de Ludouico Pio loquitur) *quem miserat super VVascones rebelles cum triumpho victoriæ reuersi sunt, occisis tyrannibus & terra quieuit.* Ad hanc autem Garsiæ Simiri vel Ximini electionem fieri potuit, vt *Vascones* non

Aquitani

Aquitani solum illi, Pyrenæorum montium accolæ, quos in hoc opere vt ab aliis Vasconibus Aquitanis, qui *Gascones* vulgò dicuntur, distinguantur *Vascos* seu *Vascitanos* ex hodierno loquendi vsu nuncupabimus, sed Iberi etiam qui in Aragoniæ veteris ditione & Sangossienſi Præfecturâ sedes habebant, in societatem belli aceiti concurrerent; indéque originem habuerint ea quæ de *Garsia-Ximini*, in monte *Vruelis* seu *Panonis*, in Regnum euecto, tam Nauarri, quàm Aragonenses historici scripta reliquere; licet non desint qui electionem Garsiæ Ximeni ad oppidum *sancti Ioannis* in *imo Pyrenæo* factam fuisse affirment (in quorum numero est Ludouicus Marmol. lib. 2. cap. 14. historiæ Africanæ) à quo oppido non longè distare summi Pyrenæi locũ, qui etiamnũ Panonis vel *Peñonis* nomen seruat cum veteris arcis vestigiis, eos fortasse scire interſit, qui Nauarrici Regni origines curiosiùs perscrutantur. Mortuo Garsiâ-Ximino non ideo quieuerẽ Vascones, sed redintegratis viribus nouos motus fecere; ad quos sedandos alteram contra eos expeditionem suscepit Pipinus, de quâ sic iidem Authores ad annũ 819. Author vitæ & actuum Ludouici Pij. *Interea Vascones natiuâ seditionis peste discordantes, à Pipino Imperatoris filio, ipso anno ita sunt edomiti, vt nullus eorum rebellare auderet. Pater enim eum ad hoc destinauerat.* Author Annalium Caroli Magni & Ludouici Pij. *At in partibus Occiduis Pipinus Imperatoris filius iussu patris VVasconiam cum exercitu ingressus, sublatis ex eâ seditiosis, totam eam prouinciam ita pacauit, vt nullus in eâ rebellis aut inobediens remansisse videretur.* Vetus Chronicon manuscriptũ Collegij sancti Andreæ Burdegalensis. *Ad Pyrenæos montes Imperator Sihiminum Comitem quod sibi gratus non esset, à Comitatu remouit,*

Universidad de Deusto
Biblioteca

eius familiam rebellantem domuit, & in Hispaniam ire coëgit vbi postea multas turbationes contra gentes Imperatoris fecit. Postrema istius Chronici verba confirmant ea quæ supradicti Historici ad annos 823 & 824 obseruarunt. Author vitæ & actuum Ludouici ad annum 823. *Eodem anno Eblus atque Asenarius Comites, trans Pyrenæi montis altitudinem iussi sunt ire. Qui, cum magnis copiis vsque ad Pompilonam issent & inde negotio peracto redirent, solitam loci perfidiam, habitatorumque geminam fraudem experti sunt. Circumuenti enim ab incolis illius loci, omnibus amissis copiis, in inimicorum manus deuenere. Qui Eblum quidem Cordubam Regi Sarracenorum miserunt: Asenario verò tanquam qui eos affinitate sanguinis tangeret, pepercere.* Author Annalium Caroli & Ludouici ad annum 824. *Eblus & Asinarius Comites cum copiis VVasconum ad Pompelonem missi cum peracto iam sibi iuncto negotio reuerterentur, in ipso Pyrenæo perfidiâ montanorum in insidias deducti ac circumuenti, capti sunt: & copiæ quas secum habuere, penè vsque ad internecionem deletæ: & Eblus quidem Cordubam missus, Asinarius verò misericordiâ eorum qui eum ceperant, quasi consanguineus eorum esset, domum redire permissus est.*

TRIA hoc loco occurrunt animaduersione digna. Primum, turbatum fuisse eo anno in Nauarrâ seu Pompelonensi prouinciâ, quando eò noua militum subsidia mittere Ludouico opus fuit: Alterum malè per id tempus erga Francos affectos fuisse Vascones; contrà verò Sarracenis aut amicitiâ aut fœdere coniunctos, siquidem *Eblam* alterum è Ducibus copiarum Ludouici, à se in Pyrenæi angustiis comprehensum, ad demerendam Sarraceni Regis gratiam, Cordubam miserunt: Vltimum, montanorum illorum Duces, qui Ludouici copiis cladem intulerunt, Aquitanos fuisse; ex quo *Asinarius* alter Dux copiarum Ludouici eos consanguinitate seu affinitate contingebat. Vnde mihi planè persuadeo, circa ea tempora, prima Nauarrici Regni fundamenta ab *Enecone Aristâ* iacta fuisse, siue is *Garsiæ* & *Ximini* cognatus fuit (quod *Garsiæ* nomen patronymicum illi à Scriptoribus Nauarris inditum significare videtur) siue solùm affinis, quantum ex nomine *Ximenæ* ipsius vxoris colligere datur. Illo autem in id incumbente, commodùm & è re eius accidit paulò post *Aizonis* à Ludouico Rege defectio, cuius occasione Cataloniâ omni magno tumultu concussâ, Francorum inde in Hispaniâ imperium labefactari cœpit. Prorumpente deinde in ciuilia bella vniuersâ Galliâ & coniuratis primò in paternum exitium, mox etiam in mutuam pernicicm conuersis Ludouici filiis, cum aliâ ex parte Nauarri fortè ab Abderramene Sarraceno Rege, qui Christianis grauis & infestus esse in Hispaniâ cœperat, lacessérentur; neque iis Franci domesticis malis impediti præsidio esse possent: prona & plana via fuit Eneconi non instituti modo noui Regni firmandi & stabiliendi, sed ipsâ etiam Pompelonê potiendi: Finito tamen ciuili bello statuisse Carolum Regem cognomento Caluum prouinciam armis repetere, sed nihilominus missâ ad eũ à Principibus Nauarris legatione placatum fuisse colligo ex his verbis Chronici Fontanellensis siue sancti VVandregisilli, quod superiori anno à Duchesnio publici iuris factum est. *Anno* DCCCL CAROLVS *Placitum in Vermeriâ Palatio tenuit in mense Iulio. Ibi ad eum legati venerunt* INDVONIS *&* MITIONIS *Ducum Nauerrorum, dona afferentes. Paceque..... & impetrata, reuersi sunt.* Voces autem *Induonis* & *Mitionis*, hîc scripturæ vitio

Universidad de Deusto
Biblioteca

laborare mihi pro vero constat, nũquam enim huiusmodi nomina in Hispaniâ, ne dicam in Nauarrâ ex audita fuere: Itaque pro his reponendum censerem *Iniconis* & *Ximinonis*, ita vt (quoniam iam *Inicus* vel *Eneco* ipse fato cesserat) de *Garsiâ Eneconis* ipsius filio, ac de *Garsia Ximinonis* fratre intelligantur. Etenim Authorem illum, Hispani moris ignarum, vtriusque istorum Principum patronymicum nomen pro cognomine sumpsisse propè fidem est, eóque ambos omisso nomine proprio solô patronymico, pro cognomine accepto, designare voluisse; quomodo Marcum Tullium Ciceronem solâ voce Tullij aut Ciceronis, Publium quoque Virgilium Maronem vnicâ Maronis aut Virgilij appellatione indicare solemus. Hanc autem propriorum nominum Vasconicorum, in scriptore Celtâ vel Franco, corruptionem minus mirabitur, quisquis apud vetustum Scriptorem Aquitanum, è Floriacensis Monasterij membranis à P. Pithœo in lucem prolatum, pro *Ramiro* Rege Aragonum *Milonem*: apud Robertum de Monte pro alio *Ramiro*, *Remelium*, pro *Adefonso*, *Anfortium* vel *Ainfusium*, pro *Sanctio Seuche*, & apud Gaufredum Vosiensem priorem pro eodem Sanctio *Sanctolum*, pro Ferdinando *Fredolamnum* legerit.

His ita constitutis non multum puto à scopo aberrabimus si exordium Regni Nauarrici intra triennium, quod annum 824 proximè consecutum est, statuamus: Quo autem postea tempore *Pompelon* ciuitas ei adiecta fuerit incertus veri sum; idque tantùm pro comperto habeo, anno 850 Pompelonenses sub imperio Principis Christiani fuisse: Id enim ab Eulogio, in epistolâ ad V Villesindum illius ciuitatis Episcopum scriptâ, testatum inuenio. Hic autem Princeps quis alius esse potuit quam Garsias Ximenonis qui fratri Eneconi proximè in Regno successit? Garsiam certè non ita multò post, anno scilicet 856 Pompelonensis Regis titulum sibi asciuisse vetustis tabulis apparet à me antè indicatis.

Hic tamen noui aliquid negotij nobis facessit Blanca, cum duas Eneconis Aristæ electiones comminiscitur: quarum primam Nauarris, alteram Suprarbiensibus imputat: Huic autem opinioni duo substruit fundamenta, quorum alterum ex historia Caroli Nauarræ Principis componit. *Carolus*, inquit, *Princeps ac ferè omnes scriptores perhibent nostros cum sine Rege essent ab Adriano Pontifice Maximo statuendæ reipublicæ modum quæsiuisse: id autem cum Adriani primi temporibus conuenire nequeat, ad Adrianum secundum trahendum est, qui cum quinque tantùm annis in Pontificatu vixerit, nempe ab anno 867 ad annum 872, necesse est vt Aristæ electio in aliquem horum annorum incidat: atqui id ad electionem Eneci à Nauarris seu Pompelonensibus factam minus quadrat, quandoquidem diù ante, inter hos, regnasse Eneconem, anno nimirum 842, variis à Garibayo adductis monumentis, quibus omnino fides adhibenda est, apertè conuincitur. Hieronymus quoque Çurita in Indicibus Aristæ Regis initium anno 845 vel circa supposuit; consequens igitur est vt hæc altera electio Adriano 2 Pontifice facta, solis Suprarbiensibus competat.* Certè hic proprio iugulatur gladio Blanca, quippe Carolus Princeps (cuius præcipuè testimonio coniecturam suam fulcire conatur) hanc Aristæ electionem, quæ *Adriano* 2 Pontifice acta est, non à Suprarbiensibus, sed à Nauarris vnà cum Aragonensibus factam fuisse apertè declarat, vt ex ipsius verbis videre licet, quæ Antonius Beuterus capiti 6 libri 2 sui Chronici inseruit. *At certum est*, inquit Blanca, *ante tempora Adria-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

ni 2 Aristam Nauarris imperasse. Fateor hoc; sed non inde sequi, ipsum de integro à Suprarbiensibus Pontifice Adriano fuisse electum, quemadmodum somniauit Blanca: Nam id tantum sequitur Caroli Principis narrationem quatenus de *Adriano 2* agit, veram non esse, eumque in hac parte authoritate Annalium Aragonensium quos se sequutum profitetur, deceptum fuisse. Annalium autem illorum conditorem in errorem induxit præfatio fori Suprarbiensis, quæ, Nauarros, Aragonenses ac Suprarbienses, de eligendo Rege, cum Aldebrando Romano Pontifice cumque Longobardis ac Francis, consilium iniisse exponit; déque eorum sententiâ in Pelagium Regem consensisse: Nec enim diffitetur Blanca historicos omnes qui *Adrianum 2* ab Aragonensibus seu Suprarbiensibus, ante electum Regem, consultum fuisse affirmant, eumdem ipsum quem præfatio fori Suprarbiensis *Apostolicum Aldebrandum* vocat, nominare voluisse, déque eodem Pontifice ipsos intelligendos esse. Quid autem sibi voluerit Author illius præfationis, iectâ hic de Aldebrando mentione haud assequor; nisi forsan, ea quæ de Gregorio 7 (cui ante adeptum summum Pontificatum Ildebrando nomen fuit) à Nauarris de Regni statu, post mortem Sancij Garsiæ Regis Pennaleni anno 1076 interempti, deliberantibus consulto inaudierat, ad primi Regis electionem referenda esse credidit. Porrò cum Hieron. Çurita in Indic. ad annum 862 Garsiam Eneconis filium, eo annò mortuo parente Regnum obtinuisse, ex fide vetusti Authoris testatum reliquerit; Anno quoque 867 eumdem Garsiam, extincto Enecone patre, Pompelonæ regnasse antiquis Ecclesiæ Siresiensis tabulis ab ipsomet Çurita lib. 1. cap. 7. Annal. commemoratis liqueat; idque etiam à

Garibayo lib. 22. cap. 2. confirmetur, satisne sanus Blanca Eneconi, Garsiæ parenti, ad annum 868 tanquam rediuiuo Suprarbiense regnum decernit? Grauiter profectò in scopulos impegit hic author, nec satis offendicula vidit, dum ad suas nouas opiniones inferendas, tritas, vt ipse iactat, vias relinquere & nouas tentare non dubitat. Alterum Blancæ fundamentum ex dissimilitudine iuris Aragonensis ac Nauarrici quæsitum, quod ipse grauissimum & firmissimum esse iudicat, quasi hoc ipso à diuersis Regibus illa orta esse colligatur, futilissimum esse fatebitur, quisquis ea quæ supra de singularibus Nauarræ vrbium, municipiorum ac pagorum iuribus tradidimus acuratè perpenderit.

IAM de modo electionis & de legibus Regio muneri impositis à Vasconibus & Nauarris de constituendo Regno consilia agitantibus, quas mox Enecus Rex nouus ratas habuisse dicitur; ea quæ à Carolo Principe aliisque Scriptoribus literarum monumentis sunt tradita, ne pro vanis habeam, facit hoc primum; quod quæcumque de iure ac moribus populi à Rege tutis præstandis, déque iis quæ secùs fierent sedulò, arbitrio bonorum virorum, emendandis ibi celebrantur, solemnis sacramenti, à Regibus inaugurandis veteri instituto præstari soliti, conceptis verbis comprehensa obseruaui: Alia verò, quæ de proceribus in consilium adhibendis, in iure dicendo, vel quoties de republicâ deliberandum esset, referuntur, propriis legibus hac de re factis & in Codicem legum Nauarricarum, qui *fori generalis* titulo inscribitur, relatis authoritatéq; Regum sancitis, constituta reperiuntur: Illa denique quæ de communicandis à Rege cum iisdem Proceribus vniuscuiusque Regni ditionis censibus & vectigalibus iactari solent, omni memoriâ in vsu

Universidad de Deusto
Biblioteca

fuisse ex antiquis Regiorum Quæstorum commentariis eruitur; confirmatúrque maximè vetustâ illâ formulâ homagij seu iurisiurandi quâ Proceres (quos vulgo *Ricos*, hoc est diuites vocant) Regum se clientes & vasallos profitendo, eisque fidem suam obstringendo, cauebant vt si in posterum vectigalia huiusmodi iis concessa (quæ vsitato nomine *beneficia* dicebantur) reuocare Regi, absque illorum fraude, decretum esset, aut ipsis ea suâ sponte remittere placeret, exinde sibi à Regis fide discedere, & eam alteri Principi addicere impunè liceret: Huiusmodi iurisiurandi formulæ complures in Tabulario Pompelonensi extant, quarum vnam hîc in exemplum adducere sufficiet.

IN *Dei nomine Io Don Brax Gaßia Seiñor de Luxa Hago à saber à todos quantos esta carta veran ni-odran que yo ey iurado sobre la Cruz & los santos Euangelios à vos Don. Th. por la gracia de Dios Rey de Nauarra, de Campaignà & de Bria, Cuende Palazin que yo vos obediztre como à Rey & Seignor natural & vostro mandamiento fare & vestra carrera tendre en todas cosas, saluo el dreito de mio Seignor natural el Visconde de tartas & bon conseyl & leyal vos dare ami scient quando vos lo me demandaredes & vostro conseillo celare & vostro cuerpo & vostra gent & vostros homes qualquiere que en vostro seruicio sea & todas vostras cosas por todos logares à mio poder à vestra proh & à vostra voluntat agardarey & guerra & paz vos farey del Castieillo de Luxa & todas las vegadas que vos querades yrado & pagado el Castieillo de Luxa à vos & à vostro mandamiento rendre & recebre y vestras gentes con migo à lur mesion pero en tal maneyra que si pora ventura vos o vestro mandamiento [teniendo] el dicho Castieillo & yo ni mias gentes non seycndo y, mal ny dayno mi fiziesse alguno en*

en mi tierra ni en mi heredamiẽto por razon de vostra guerra vos que seades tenido de me lo emendar & quando yo vos rendiero el dito (astieyllo de Luxa à vos o a vostro mandamiento & yssiro del con mi compayña, que vos me dedes algun logar en que yo aya mi estage con mi compayña rasonablement ata que ayades finada vostra guerra & quando ouiertes finada vostra guerra, vos o vostro mandamiento que me rendades el dicto Castieyllo mio en lestado que vos o vostro mandamiento lo recebiertes de mi, si à vos non plaze que yo ni mi compayña y seamos: & todas estas cosas qui desus son dictas tendre & complirey ben & leyalment tanto com à vos plazdra que yo tienga bienfeito de vos, & otrosi quanto à mi ploguiere que yo tienga vostro bienfeito & si vos quisiessedes toller vostro bienfeyto, que del dia que me toilliertes vostro bienfeyto, que yo non vos sea tenido en ren de las ditas conuenienças, o si yo vos quisiesse dexar vostro bienfeyto que del dia que yo lo vos deyssare que non vos sea tenido en ren de las ditas conuenienças, & que non vos pueda deyssar vostro bienfeyto, sinon como fuero es d' Espaigna & todo esto vos prometo à buena fee senes mal engayno & vos fago por el homadge de manos & de boca & si pora ventura yo no vos teniesse todo esto que desuso es dito & assi como es dito vos que me lo podades demandar sobre pena de periurio & yo en testimoniança & en confirmamiento de todas estas cosas vos do esta mi carta abierta sayellada de mio sayello laqual fue feyta en san Ioan del Pie del Puerto en la cambra de çaga de la casa de la piedra sanado primero empues la fiesta de sant Miguel Archangel en el mes de Octubre en el ayno de mill. & dozientos & cinquenta & octo testimonios que esto vieron & odiron don Climent de Launay Senescale de Nauarra & don Roldan Peris Daransus Alcalde de Pomplona & don Diego Lopes de Moreyntiayn Caual-

Universidad de Deusto
Biblioteca

lero, & don Garcia Martinis Duriz Cauallero, & don Lope Miñes su hermano Cauallero, & don Bernart de Luxa, & don Pes de Mearin Cauallero, & VV. Bernart Garati Escudero, & don Ossoa Doneys Baylle del Rey en Cisa, & Garcea Abat de Abaurre peadgero de quel mismo Rey en san Ioan.

MIRVM primâ fronte & insolens videri posset, Regiam potestatem his pactionibus vsque adeò in angustum adduci; contrà verò Proceribus Vasconum (quos patriâ linguâ *Ricos*, hoc est diuites, vocatos fuisse diximus) tantùm facultatis tribui, vt etiam authoritatis Regum, ad nutum & arbitrium suum, abiiciendę libertas esset: vt non immeritò Alfonsus huius nominis 3 Aragonum Rex dixisse videatur, apud Çuritam lib. 4. Annal. cap. 93. *Tot olim fuisse in eo Regno Reges quot Ricos homines.* Et sanè res esset admiratione digna, nisi in eâ gente consisteret, cui semper tantus libertatis amor & studium fuit, vt extrema quæque pro eâ perpeti non dubitauerit: tantum verò roboris atque animi, vt tribus potentissimis nationibus sibi de propinquo imminentibus Gothis, scilicet, Sarracenis & Francis repudiato semper, excusso etiam nonnunquam, illorum iugo, eam incolumem atque integram, ad vltima vsque tempora, perduxerit: Regiâ verò dignitate vnum è suis ideo decorari voluerit, vt eiusdem libertatis propugnandæ Dux ac fautor, non autem subruendæ aut tentandæ author esset. Nunc tandem discussâ vtcumque eâ caligine, quæ originem Regni & primorum Regum memoriam non parùm obscurabat, ad illorum Principum stemmata explicanda accedamus.

Primum stemma, progeniem Eneconis-Garsiæ ad Sanctium vsque cognomento Maiorem continens, additis in ea, quæ maximè ambigua sunt, obseruationibus.

CAPVT XIII.

ENECO-GARSIÆ cognomento Arista: *Vxor* XIMINA.

XIMINVS-ENECONIS: *Vxor* Munia.

ENECO-XIMENONIS *Vxor* Onneca. — GARCIAS-XIMENONIS *Vxor* Toda, obiit sine liberis.

GARSIAS-ENECONIS: *Vxor* Vrraca è stirpe Aznarij Aragoniæ Comitis.

FORTVNIVS *Vxor* Aurea.	SANCTIVS: *Vxor* 1. N. Galindi Comitis Aragonum filia *Vxor altera* Tuta Aznarij.	XIMENA *Vxor* Alfonsi 3. Regis Asturum.	ENECA *Vxor* 1. Aznarij Fortunionis deinde Abdallæ Cordubæ Regis.
Enecus. Lupus. Aznarius.			

Garsias Sanctij Curuº Comes Gasconiæ, de cuius progenie alio loco dicetur.	Nunilo Ximena: *Vxor* Froilæ 2. Regis Legion.	Oneca.	Garsias *Vxor* Ximena aliàs Teresa.	Teresa Florétina *Vxor* Ramiri 2. Regis Legion.	Sanctia *Vxor* Ferdinandi G. Castellæ Comitis.	Maria *Vxor* Seniofredi Comitis Barcinonẽsis.	Velasquita *Vxor* Munionis Comitis Biscaiæ.

Ramirus Rex Viciariæ.	Sanctia nupta Ordonio 2. R. Leg.	Sanctius Abarca *Vxor* Vracca Ferdinandi.	Vrraca: *Vxor* VVillelmi Sanctij Gasconiæ Comitis.	Ermenegilda. alterutra istarum nupsit Raimũdi Comitis Ripacurciæ.	Ximena Isarno filio [Tota
Sanctius. Garsias.					

Ramirus qui obiit ante patrem.	Garsias Tremulus *Vxor* Ximena.	Gonsaluus Rex Aragonum.
	Sanctius Maior.	N. filia.

Universidad de Deusto
Biblioteca

TEMPORIBVS ENECONIS Regis cognomento Aristæ designandis, in contrariam partem peccatum est à Scriptoribus Rerum Nauarricarum, atque antea, in repræsentandâ ætate Garsiæ-Ximeni, Fortunij Garsiæ & Sanctij-Eneconis, erratum fuisse docuimus; Dum ea pluribus annis, imò & integro sæculo longiùs producunt, quàm par sit: Carolus enim Nauarræ Princeps & Antonius Beuterus ad annum 870, Marinæus & Tarapha ad annum 912, Ludouicus Marmol ad annum 926, Rodericus Sanctius Pal. Raph. Volaterranus & Mich. Ritius ad annum 961, Eneconis Regni initia promouent: Hieronymus Çurita lib. 1. Annalium cap. 5. constare quibusdam monumentis testatur Enecum anno 919 Regem renunciatum fuisse: quod si verum est, eò spectat, vt à Vasconibus, mortuo Garsiâ-Simiri, nouum bellum contra Ludouicum Pium & Pipinum meditantibus, Eneconi strenuo & impigro ad labores militiæ viro Regnum delatum fuisse intelligamus: à Nauarris enim ipsum posteriùs electum fuisse, ex iam dictis constare potest. Fuisse autem Eneconem iam tum ætate longiùs prouectum inde elicitur, quod ante annum 839 ipsius nepos Eneco 2 Regno capessendo idoneus habitus fuit, cum inter vtrumque regnasse Ximinum, huius patrem, illius verò filium, pro certo ponatur. Eneconem, Garsiæ-Eneconis patrem anno 839 obiisse prodidit Auctor Annal. Veter. Aragon. vt refert Çurita lib. 1. Annal. cap. v: At contrà illum eo ipso anno Regnũ inchoasse, authores sunt Io. Vasæus & Scriptor breuis Chronici manuscripti quod inter tabulas Forulorum Fani sancti Ioannis ad imum Pyrenæum voluitur. Ego etsi de initio Regni huius Regis nihil certi afferre possum, vixisse tamen ipsum & regnasse ab anno 839 ad annũ 842 com-

pertum habeo, cum vtriusque anni diplomata ab eo Rege obsignata extent in Legerensi Cœnobio, testibus Sandouallio in Catalog. Episc. Pompel. fol. 17. & Garib. lib. 22. cap. 1. Nec puto eum multò longiùs vitam produxisse, quandoquidem nullam ab eo anno ipsius memoriam habemus, & tempore obitus paterni Garsiam eiusdem Regis filium decem & septem tantummodo annos natum fuisse, quibusdam monumentis à Garibayo citatis traditur. Idipsum etiam alia subiicit ratio non fallax: Nam si id temporis satis robusta, ad Regnum capessendum, ætate fuisset Garsias, quis dubitat ipsum, in Regno, Garsiæ-Ximeni patruo, qui eum præcessit, anteferendum fuisse?

GARSIÆ-XIMINI *Totam* vxorem dedimus ducibus vetustis tabulis apud Brizium Martinez lib. 1. cap. 26. Totæ autem stirpis memoria incognita, inter cætera vetustate obruta, iacet. Dum tamen ea quæ de Nauarræ Rege tempore *Muzæ Abenkazi*, qui ab Abderramenis imperio desciuerat, in acie interfecto, apud Auctorem Anonymũ Annal. Aragon. (citãte Brizio lib. 1. cap. 25.) Beuterum & alios habentur, attentè considero, subit cogitatio animum Totam *Muzæ* fortassis filiam fuisse, fieríque potuisse, vt Muzæ occasione Garsias-Ximini Rex mortem oppetierit: vtriusque argumentum duco ex verbis Sebastiani Salm. in vita Ordonij Regis, quibus Muzam ab hoc Rege circa montem *Laturce* dictum (quem non longè abesse à Lucronio oppido docet Morales lib. 13. cap. 55.) prœlio victum fugatumque fuisse commemorat & tantam in eius exercitu stragem factam, vt plus decem millia magnatũ, hoc est nobilium, vnà cum *Garseano* Muzæ genero prœliando ceciderint. Erat autem Muza natione Hispano-Gothus & religione

Universidad de Deusto
Biblioteca

principiò Christianus: postea verò cum Mahometicæ sectæ se addixisset, summo loco apud Sarracenos habitus est & tandem à Cordubensi Rege deficiens, captis *Cæsaraugustâ*, *Oscâ* & *Tutelâ* oppidis, atque etiam *Toleto*, tantam in Hispaniâ potentiam consecutus est, vt tertium se Regem in eâ iusserit nuncupari. Quo facto non Sarraceni tantum Regis, sed Ordonij etiam Asturiarum Principis inuidiam in se concitauit, quæ illius prœlij occasio fuit. Vnde planum fit, quam aliena ab historiæ fide narrauerint Auctor ille Annal. & Beuterus, cum Sanctium Garsiæ Pompelonensem Regem, conserto cum Muzâ prœlio, à Mauris interfectum fuisse dixerunt: Ætas enim Sanctij Garsiæ multùm discrepat ab Ordonij I. ætate, quâ hæc gesta fuisse à Sebastiano admonemur: At contrà, Garsiæ Ximini Regnum cum Regno huiusce Ordonij concurrisse, de vtriusque Regis vitâ & tempore curiosiùs inquirenti facilè apparebit: Nec tam contra Muzam, quàm pro eius partibus stetisse Nauarros hinc etiam coniicimus; quod cum plurima bella ab hoc aduersus varias gentes, Sarracenos nimirum, Gallos atque adeò Ordonium ipsum gesta celebret Sebastianus; nullius tamen rei ab ipso contra Nauarros gestæ meminit: tametsi eorum regio Muzæ Regno (quod à Cæsaraugustâ atque Oscâ, Tutelam vsque & Albeldam Riojęvicum protendebatur) finitima & continens esset. Ipsis quoque Principibus Pompelonensibus per id tempus de noui Regni sensim increbrescentis, necdum adulti, statu sollicitis & vario etiam hinc à Cordubensibus, hinc ab Asturiensibus Regibus bello impetitis, à Francis etiam haud satis hactenus pacatis, quis nón videt amicitiam & affinitatem Muzæ non minùs opportunam fuisse quam certamen belli cum ipso exitiosum futurum erat?

GARSIÆ-ENECONIS filias tribuit nostrum stemma duas; Alteram *Enecam* primùm *Aznario-Fortunionis*, deinde *Abdallæ* Cordubensi Regi nuptam: Alteram *Ximenam Alfonsi* III Asturiensis Regis vxorem. De priori author nobis est Scriptor Veteris libri qui in Ecclesiâ sancti Isidori Legionensis asseruatur, cuius verba, quoniam, ad ea quoque, quæ de Fortunij Regis matrimonio & liberis in eodem stemmate subiunximus, illustranda iuuant, hic prout ab Ambr. Morali lib. 15. cap. 36 referuntur adscribo. *Yo dire à qui agora vna cosa muy nueua y estraña, mas por auerla hallado en vn libro muy antiguo de la libreria de santo Isidoro de Leon, cuya copia tambien esta en el real Monasterio de san Lorencio del Escurial, la pondre como alli esta. Aquella memoria deduze la genealogia deste Rey Abderramen del Rey Iñigo Arista, prosiguiendo como fue quarto nieto suyo. Aquel Rey (dize) tuuo (y es lo que todos sabemos) por hijo al Rey Garci Iniguez. Este tuuo por hijos à los dos que tras el Reynaron, Fortunio Garcia, y Sancho Garcia Abarca, y vna hija llamada Eneca (que es Iñiga en Castellano.) Fortunio Garcia muchos annos antes que Reynasse, en vida de su padre caso con doña Aurea, y tuuo en ella estos hijos Iñigo Fortuniones, y Lope Fortuniones, y Aznario Fortuniones. Y esto postrero hijo caso con su tia Iñiga hija del Rey Garci Iñiguez, y murio el marido dexando hijos. Mas su muger Iñiga caso secunda vez con el Rey Moro Abdalla de Cordoua, y tuuo en ella à su hijo Mahomad Aben Abdalla que quiere dezir hijo de Abdalla. Este Mahomad tuuo por hijo à Abderramen, que por auer muerto su padre en vida de Abdella su abuelo reyno luego despues del. Assi el Rey Abderramen es nieto de la Reyna de Cordoua Iñiga, y vis nieto del Rey Garci Iñiguez, y quarto nieto de Iñigo Arista. Hasta à qui llega aquella memoria.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

DE *Ximenâ* Alfonsi vxore testem facio Sampyrum Astoricensem qui in vitâ Alfonsi hæc habet. *Non multo post vniuersam Galliam simul cum Pampilonâ causâ cognationis secum adsociauit vxorem ex illorum prosapiâ accipiens.* (Vox *gerens* hîc ineptè adiecta in editione Pompelonensi, abest à manuscripto) *nomine Xemenam : hos quatuor subscriptos filios ex eâ genuit Garseanum* &c Galliæ autem voce hîc Nauarram ideò designat, quoniã ea iam multo tempore sub Gallorum imperio ac ditione manserat, iique Principes qui etiam tunc eam, Regio nomine obtinebant, origine Galli hoc est Vascones Aquitani erant. Fuisse autem Ximinam Garsiæ-Eneconis filiam clariùs etiam constat è veteti diplomate Ramiri Regis Asturiensis, eorumdem Alfonsi & Ximenę filij, apud Prud. Sandouall. in eo tractatu quem de Monasterio sancti Facundi edidit §. 6. his verbis *Fue Princessa de singular virtud* (de Ximenâ loquitur Alfonsi vxore) *y digna de tal marido, y por ser, como dixe, de la casa de Nauarra, à su hijo mayorazgo puso por nombre Garcia, vsado entre los Nauarros, y entre los de Leon no hasta estos Reyes y parece esto mas claro por vn priuilegio del Rey don Ramiro hijo destos Reyes, en que da à la Iglesia de Ouiedo muchas Iglesias en Asturias, y entre ellas el Monasterio de S. Eulalia de Tringo, que auia sido de la Reyna D. Ximena, y Rey D. Sancho de Pamplona su tio, que assi lo llama à 23 de Setiembre Era 964.* Cum diplomate isto Ramirus Ximenę filius, Sanctium Pompelonensem Regem, auunculum suum dixerit, satis indicasse videtur Ximenam Sanctij sororem fuisse, quidquid hoc loco contrà senserit Sandouallius.

GARCIÆ-XIMINI mortem cum in annum 858 contulerint omnes Authores qui eum inter Reges admiserunt,

runt, si vnum Marineum excipias, & ab iis, vnius centenarij annorum numeri, omissione peccatum fuisse, supra monuerim, constétque fide veterum monumentorum Garsiam vsque ad annũ 858 in vitâ mansisse, neque eam vltrà propagasse hactenus apparuerit, nihil obstat quominus ipsius morti annum illum assignemus, Garsiæque Eneconis Regnum ab eodem vel ab insequenti, hoc est 859, inchoemus, quo Mahomedes Cordubensis Rex, occasione forsan Garciæ Ximenij mortis excitatus, vel eò etiam Nauarris solito infensior, quod rebellanti Muzæ opem atque auxilium tulissent, bellum exitiale Nauarrę intulit, vastatisque Pompelonensium agris, tria castra expugnauit, in quorum vno Fortunium, Garciæ-Eneconis filium cepit. Non me latet hoc bellum in annum 868 reiici à Çurita, à Morale verò in annum 870; quorum vtrumuis admittas, nequaquam conueniet cum verbis Roderici Toletani (solus hic inter vetustos Authores huius belli memoriam nobis in historiâ Arabum scriptam reliquit) quibus Fortunium 20 annis captiuum Cordubæ mansisse testatum facit: Nam annis 876 & 880, ipsum in Comitatu patris Garciæ Regis fuisse liquet ex binis Garciæ tabulis, apud Garibayum lib. 22. cap. 3. & Blancam cap. *de variis de Suprarb. Regni init. sententr.* quas ex vsu Cœnobij Legerensis Rex ille fecit: Præterea cum idem Rodericus hanc Pompelonensis agri vastationem cap. 27 illius historiæ anno 8° Mahomedi Regis adscribat; Mahomedis autem Regni initium cap. 26 anno obitus Ranimiri 1. huius nominis Galliciæ Regis coniunxerit, quem in æram DCCCLXXXVII. annum verò Christi 849 incidere Author est Sebastianus Salmantic. Hinc sequitur vastationem illam anno 858 contigisse, à quo anno si tempora numerentur in annum vsque 876

Universidad de Deusto
Biblioteca

quô Fortunium cum patre Garciâ fuisse obseruauimus, parum aberit, quin anni Arabum viginti, quô tempus captiuitatis Fortunij circumscripsit Rodericus, absoluantur atque expleantur.

SANCTIO-GARCIÆ duas adiungit nostrum stemma vxores, priorem quidem filiam *Galindonis* Comitis Aragonensis, cuius nomen ignoratur; matrimonium verò elicitur ex tabulis Cœnobij sancti Petri Siresiensis æræ 905 à Brizio Martinez cap. 21. libri 1. hist. Pinnat. intextis, in quibus disertis verbis Galindo Sanctium Regem generum suum nominat. Alteram *Tutam*, quam *Aznarij* 2. huius nominis Aragonensis Comitis filiam fuisse coniicio ex patronymico Aznarij Tutæ indito à Rege Sanctio Maiore, in quibusdam tabulis Cœnobij Legerensis, apud Sandouallium in Catal. Episc. Pompel. fol. 29. Ex Tutâ, siue Tota vel Theuda, vt eam vocat Rodericus, Sanctio natos fuisse Garsiam filium, qui ei in Regno successit, & filias Xemenam, Mariam, Tarasiam & Velasquitam testatur lib. 5. cap. 22 idem Rodericus; vbi cum de cæteris liberis sileat, coniecturam capere possumus, eos ex priore coniugio procreatos fuisse. De *Garcia-Sanctij Curuo*, Gasconię Comite, altero Sanctij Regis filio, agemus proximo libro. De *Oneca* ipsam Sanctij filiâ fuisse, certa res est ex veteri diplomate Monasterij Albeldensis æræ 962, nomine ipsius Sãctij edito, apud Moralem lib. 15. cap. 49. & Sandouallium Catal. Episc. Pompel. folio 11: Huic enim diplomati subscripsit *Oneca* Sanctij ipsius filiam se prædicans. *Sanctiam* Ferdinandi-Gundisalui Castellæ Comitis vxorem, huius Sanctij Regis filiam fuisse, consentiunt vniuersi Castellanarum & Nauarricarum rerum scriptores, præcipuè verò Garibayus lib. 9. cap. 33. lib. 10. cap. 8. & lib. 22. cap. 7.

Morales lib. 15. cap. 36. Sandouallius in Comment. rer. sancti Æmil. §. 34. & in vitâ Ferdinandi Gundisalui Castellæ Comitis; De coniugio *Ximenæ* cum Froilâ 2. Legionensi Rege, déque *Nunilonis* prænomine consulendus est Morales lib. 16. cap. 1. *Teresam* autem Sanctij Regis filiam Garsiæ sororem *Ranimiro* 2 Legionensi etiam Regi matrimonio coniunctam fuisse non solùm affirmat Rodericus Toletanus lib. 5. cap. 9, sed idipsum haud obscurè innuit Sampyrus Astoricensis Episcopus in vitis Ordonij 3 & Sanctij Crassi, quando Garsiam Pompelonensem Regem, *Crassi*, qui ex Ranimiri & Teresæ coniugio editus erat, *auunculum* nuncupat. Idem author in vitâ Ranimiri 2. Teresæ vel Tarasiæ *Florentinæ* cognomen tribuit. *Velasquitam Munionis* Viscaiæ Comitis vxorem facit Rodericus Tolet. lib. 5. cap. 22. *Mariam* verò Comitis Barcinonensis *Mironis* filij (quem Beuterus lib. 2. cap. 13. *VVifredum* alij *Seniofredum* vocant) coniugem fuisse nonnulli tradidere, testibus eodem Beutero, Çuritâ in Indicibus ad annũ 967 & Francisco Didaco in histor. Comit. Barcin. lib. 2. cap. 18: Quæ autem, de *Mariæ* Aragonum Regis filiæ nuptiis cum Othone 3. Romanorum Imperatore, scribunt Goffrid. Viterbiensis, Albert. Krantsius & alij; ea si vera sunt, Mariam illam Garsiæ-Sanctij Regis potius quam huius Sanctij-Garsiæ filiam fuisse persuadent tum ratio temporum, tum titulus Regis Aragonum, quem à Sanctio asceitum nusquam reperies, cum contra inter elogia Garciæ frequens sit.

IAM conclamatam & Garibaij armis penitus profligatam fabulam de interregno *Garciæ-Eneconis* mortem subsequuto, déque ortu posthumo, & occultâ educatione Sanctij-Garciæ Regis, rursus in lucem reuocare

Universidad de Deusto
Biblioteca

ausus est Blanca, solo testimonio Authoris Anonymi Annal. Aragon. ferox, quasi ei, etiam in re tam antiquâ, contradicere nefas sit, quem tamen eiúsque sectatores ipse in eo falsos esse agnoscit, quod à morte Garciæ-Eneconis Regis, ad electionem Sanctij, sexdecim ad minimum annorum statuerunt interregnum: Fortunij Regno, quod eo spatio temporis intercessit, supresso vel prætermisso; ideóque ipse ex illo annorum numero 14 aut amplius resecat, ita vt quatuor tantum annorum interregnum statuat, initio facto ab anno 901, quo Fortunium Cœnobio Legerensi se abdidisse putat. Blancæ autem, quem alioquin, tam inualido testimonio recentiorum istorum nullius authoritatis historicorum malè fultum, causâ casurum constabat, astat tamquam aduocatus Brizius Martinez, eique nouas rationes è promptuario suo Pinnatensi suggerit; vetus scilicet monumentum ad annum 893 pertinens, quo continetur Fortunium Regem cum de finibus Nauasalensis territorij contentio esset, ad Cœnobium Pinnatense appulisse cum Abbatibus & Presbyteris, vt de eâ lite cognosceret, cui narrationi cum hæc verba subiecta sint in eo monumento. *Hoc explicito, post multum verò temporis, rursus adhuc eo viuente, erexit Deus Regem Sanctio Garsianes, in dominum & gubernatorem de patriâ & defensorem populi, & regnauit viginti annis.* Ex iis plurimum firmamenti opinioni Blancæ accedere credit Equidem aut stolidum aut nimium credulum esse decet eum qui his ratiunculis persuaderi se patiatur, Sanctium-Garsiæ Regem ex vtero matris exsecto auulsum fuisse; deinde occultè educatum, ita vt à suis ignoraretur, & tandem non iure stirpis, sed diuino nutu, cum manifesto miraculo, in Regnum euectum. Sed vt ne hæc quoque, quamquam futilia, intacta relinquamus, id admonitos velim eos quibus argumentatio Brizij ex his illius monumenti verbis. *Adhuc eo* (id est Fortunio) *viuente erexit Deus Regem Sanctio Garsianes* ducta, scrupulũ aliquem iniicere posset; vetustos Authores, quò Regna plùs à Deo quam ab hominibus procedere significarent, non rarò huiusmodi loquendi genere vsos esse, vt Reges à Deo *vnctos, sublimatos, erectos*, vel *suscitatos* dicerent: Sic Garcias Rex Pompelonensis Sanctij Maioris filius, qui iure stirpis patri in Regno succesferat, in diplomate quodam apud Sandouallium Catal. Episc. Pompelon. fol. 56 ait se vnctum à Domino & in Regno sublimatum proauorum: sic apud Antonium Yepem in Append. Centur. 5. nu 5. Chronici Benedictini Adefonsus, qui patri Veremundo in Regno Legionensi successerat, dicitur à Deo suscitatus, *& defuncto* (sunt verba diplomatis) *supradicto Rege Domino Veremundo suscitauit Deus sanctum illum Regem dominum Adefonsum, & collecto Concilio Castellæ terræ Forincisæ, Galicindiæ vel Asturiense leuauerunt eum Regem super cathedram auorum & parentum suorum in sede Regiâ Legionensi, omnes vnâ voluntate laudes Deo reddentes &c.* Quod si hinc concludere velimus tam Garsiam quàm Veremundum diuino potius accitu, (non citra miraculum) quam iure sanguinis Regnum accepisse, quid aliud, quam vetustatis peritis nos deridendos propinabimus? Altera Brizij ratio ex eo sumpta quod ex illius monumenti verbis, Fortunium Regem iam tum anno scilicet 893 dimissâ Regni curâ monasticæ vitæ se addixisse, colligi asserit; omni prorsus caret fundamento: nec enim quicquam in totâ illius monumenti serie occurrit, ex quo id elici possit; Cum contrà alio monumento Legerensis Cœnobij, à Garibayo lib. 22. cap. 6. perscripto, ipsum,

Universidad de Deusto
Biblioteca

ad annum 901 Regnum administrasse, nondumque id temporis se cœnobiticæ regulæ voto adstrinxisse clarè eluceat: Cætera quoque, quæ de illo interregno & posthumis Sanctij natalibus fabulati sunt Auctor illorum Annalium eiusque sectatores, falsa & commentitia esse alio monumento Ecclesiæ sancti Petri Siresiensis, ab ipso Brizio lib. 1. cap. 21 adducto, validè demonstratur: Ex eo enim constat Sanctium diu ante mortem parentum, anno scilicet 867 non solum natum, sed puberem & Galindonis Comitis filiæ virum fuisse, quin etiam vanitas illius sententiæ, quæ ortum Sanctij Garsiæ refert in annum obitus parentum (quem Beuterus à nato Christo nongentesimum primum: Çurita verò octingentesimum nonagesimum secundum statuũt) eo conuincitur, quod Sanctius anno 905, quo Regnum adeptus est, non viginti tantum annos natus, vt volunt illius sententiæ Authores ac defensores, sed ætate prouectâ erat, vtpotè trium ad minimum liberorum pater, Garsiæ nimirum, Ximenæ & Sanctiæ, quos omnes sub ea tempora, aut adultos fuisse, aut saltem pubertatis annos attigisse probabile est, quippe filias quidem, iam tum, vel paucis post annis, in matrimonium collocatas fuisse; Alteram Froilæ 2 Legionensi Principi; Alteram Ferdinando-Gundissalui Castellæ Comiti, ex Ambros Morali lib. 15. cap. 37. & lib. 16. cap. 1. & ex Sandouallio in vitâ Ferdinandi Comitis fol. 302 & 311 discimus. Filius autem Garsias iam etiam ex vxore propriâ filiam susceperat *Sanctiam*, quæ cum circa annum 922 *Ordonio* 2 Legionensi Regi nupserit, teste Sampyro in Ordonij vitâ, eam tempore nuptiarum decimum octauum saltem annum attigisse, eò magis verisimile fit, quòd Ordonium, eo ipso tempore, grandæuum fuisse certum est;

Cui tamen Sanctiam aptam & conuenientem fuisse subiicit Sampyrus.

Hoc autem de interregno, déq; Sãctij ortu posthumo commentum, indidem manasse videtur, vnde alia duo, Alterum de Suprarbiensis Regis titulo à Garsia-Simenij & eius successoribus assumpto; Alterum de Adriano 2 à Nauarris & Aragonensibus tempore Aristæ de nouo Rege eligendo consulto, quæ supra à me discussa sunt; ex communi nimirum hominum famâ & trito vulgi sermone, qui ea quæ de interregno, quod Sanctij-Garsię Regis Penaleni anno 1076 intempti mortem subsecutum est, & de electione Garsiæ-Ramiri aliquot post annis celebratâ inaudierat, ad antiquioris istius Sanctij-Garsiæ ætatem & personam traduxit, idque magis ac magis confirmatur ex nomine *Latronis Velæ* seu *Gueuaræ*, à quo Sanctium Garsiam hunc nostrum, populo comitia pro eligendo nouo Rege celebranti indicatum & productum fuisse, testificatâ etiam illius origine, quæ eatenus occulta fuerat, narrant Çurita, Blanca & alij. Hæc enim temporibus posterioris Sanctij-Garsiæ qui Penaleni obiit, & Garsię-Ramiri illius in regno successoris non malè conueniunt: siquidem inter vtrumque interregnum interceßisse & multis tunc annis Nauarros propriis Regibus caruisse pauci ignorant: *Latronem* quoque *Velam Gueuaræum* eo sæculo vixisse, & in iis comitiis, quibus Garsias-Ramiri Rex renunciatus fuit, ipsi fauisse & ab eodem postea Rege *Comitis & Principis Nauarrorum* titulo decoratum fuisse, à Carolo Principe, Beutero, Çurita, Garibayo & aliis magno consensu est traditum. Garciæ autem procul *Montisoni*, in confinio Aragoniæ & Cataloniæ, degentis originem Nauarris per id tempus parum cognitam fuisse, nisi à Latrone

Universidad de Deusto
Biblioteca

Velâ & aliis proceribus indicaretur, nihil mirum; cum ne hodie quidem satis perspecta sit: quidam enim Authores ipsum *Garsiæ*, Sanctij Maioris filij nepotem, alij pronepotem faciunt, eiusque auo nonnulli *Ramiri* plures *Sanctij* nomen tribuunt. Illa denique quæ de Sanctio à ventre matris auulso exornandi commenti gratiâ fabulę illi subiici solent, à singulari quodam euentu, qui in Sanctij familiâ contigit, originem sumpserunt. Dixi supra Sanctio præter *Garsiam*, qui ei in Regno successit, fuisse alium filium nomine itidem *Garsiam* cognomento *Curuum* qui Gasconiæ Comes fuit: Huius vxorem *Amunam* grauidam obiisse; éque eius vtero exsecto puerum eductum fuisse, nomine *Arnaldum*, qui postea *Astaracensis* Comes fuerit, cuique ex hoc casu *Nonnati* cognomen hæserit, veteri monumento proditur, quod Cartulario Ecclesiæ Condomiensis insertum est.

ÆRâ 943, anno nimirum Christi 905, Sanctium Garciam Regnum iniisse, Auctor est Belasco illorum temporum Scriptor, apud Çuritam in Indicibus, in cuius authoritate, de isthoc, omnes ferè hodierni scriptores conquiescunt. At de tempore mortis ipsius non parua inter illos quæstio est; cum ex sententiâ eiusdem Belasconis in annum 925 aut 926 trahi debeat, exténtque apud Moralem lib. 15. cap. 42. & apud Sandouallium in Catal. Episc. Pompel. fol. 11. ipsius Sanctij Codicilli in Monasterio Albeldensi anno 924 conscripti, in quibus annum illum vigesimum Regni sui numerat: & tamen à Garibayo lib. 22. cap. xi. & à Sandouallio in Comment. rer. sancti Æmil. §. 33. & in Catal. Episc. Pompel. fol. 23, aliquot adducantur diplomata, anno 920, 922 & 924 à Garsiâ Sanctij filio, vnà cum matre Totâ, in gratiam illius Monasterij emissa, quæ ipsum Pompelonæ atque etiam Najeræ

jeræ iis annis regnasse perhibent. Est sanè difficilis & scopulosus hic locus, vnde quis ægrè se expediat, nisi erratũ fuisse à librario S. Æmiliani dixerimus in describendis numeris ærarum istorum diplomatũ, quod ipse credere malim (maximè cum Najaram nondũ anno 920 & 922 in Pompelonensium Regum imperio fuisse doceamur à Sampyro) quam in æra Codicillorum illorum Sanctij ipsius quicquam mutare, quò tamen inclinasse videtur Morales; iis enim non numerus tantum æræ, quæ anno 824 conueniat, appositus est; sed id insuper continetur, vigesimo anno Regni Sanctij scriptos fuisse, quod alij anno, præterquam 824 aut 825, conuenire nequit. Conciliari tamen hæc inter posse videntur, si asseramus vixisse quidem Sanctium ad annum 825, sed cum esset valetudine aduersâ atque incommodâ, Regni curam & administrationem ab ipso delegatam titulumque Regium communicatum Garsię filio fuisse: Hoc enim aliàs etiam in Galliâ factum sub Philippo 1. legimus apud vetustum Scriptorem Cartularij Cœnobij Regulensis ad Garumnam: *Anno* 1103, inquit, *Philippo Francorum Rege superstite, Lodouico tamen filio suo indolis & probitatis memorandæ iuuene Franciæ temonem obtinente &c.* Item apud Guillelmum Armoricum MS. de vitâ gestisque Philippi 3 Augusti. *Anno ab Incarnatione Domini* 1179 *consecratus est in Regem Philippus Magnanimus in festo omnium Sanctorum, patre suo Ludouico Pio adhuc viuente adhuc septuagenario &c.* Ne quis autem ea, quæ de infirmâ Sanctij valetudine proposui, me diuinasse putet; profero demonstrationem ex ipsius Sanctij verbis à Sandouallio in Catal. Episcop. Pompelon. fol. 23. cap. de Galindone Episcopo, commemoratis. *Ego Sanctius Rex cum non possem salutem vspiam inuenire nisi in æde Diuo Petro*

Universidad de Deusto
Biblioteca

ſacrâ quæ eſt iuxta oppidum quod dicitur Auſonij, dono, & trado eam Galindo Epiſcopo, qui erat in regimine monachorum in Pampilonâ. Deinde ſubiungit Sandouallius. *El Rey don Sancho dize, que eſtando muy enfermo, no hallo ſalud en otra parte, ſino en el Monaſterio de ſan Pedro de Auſon, que es Vſum, donde corre el rio Teraſço, haze merced del con la Reyna Doña Toda, à don Galindo Obiſpo de Oya: Qui erat in regimine monachorum in Pampilonâ. Dize eſtaban en el Monaſterio las reliquias de ſan Pedro, y ſan Pablo y dan la villa, que eſta cerca del que ſe dize Auſon, y que conſagro iſta Igleſia el Obiſpo Don Nuno Oppilani Era 867 firmaſe Sanctio Garſeanes.* Et paulò pòſt. *No tiene eſta eſcritura data, ſino la del año y dia, en que ſe conſagrò, que fue Era 867 à 28 de Octubre, llamaſe en ella Galindo Obiſpo de Oya, que deuia ſer algun Monaſterio.* De ſepulchro huius Regis, quia contendere video Cœnobitas Pinnatenſes cum Legerenſibus, dum vtrique illud ſuo Monaſterio vindicant, monendum duxi, illud à Belaſcone ambobus Cœnobiis pariter abiudicari; teſtatur enim hunc Regem, in porticû *ſancti Stephani* ſepulturâ affectum fuiſſe; Pertinebat autem hæc porticus ad caſtrum munitiſſimum, alio nomine *Monjardin* dictum, cuius ſitus in Præfecturâ Stellenſi ponitur: Illud autem cum Sanctius Mauris eripuiſſet, ex concepto voto, Eccleſiæ *Hiraxenſi*, ſimul cum adiacentibus vicis & ditione integrâ, quæ hodie *Vallis ſancti Stephani* dicitur, piè & liberaliter largitus eſt, vt fidem facit ipſius pronepos *Sanctius Major* Rex quibuſdam tabulis, quibus munus illud, à *Sanctio Abauo* Hiraxenſibus Cœnobitis conceſſum, ratum habuit, anno Chriſti 1033, quarum tabularum exemplum in Appendice Centuriæ 3. Chronici Benedictini Antonij Yepes num. 25. excuſum eſt.

GARCIÆ-SANCTII Regis vxorem ſiue *Eximinam* ſiue *Tereſam*, ſi vnica fuit; ſi verò duas habuit, priorem *Endregoti Galindonis* viri primariæ nobilitatis, qui è familiâ Comitum Aragonenſium genus ducebat, filiam fuiſſe innuit vetus diploma Eccleſiæ beati Petri Sireſienſis æræ 1009 à Çurita commemoratum & à Blancâ perſcriptum, in quo Sanctius Rex, iſtius Garciæ filius, Endegoti illius proles nominatur. In numero liberorum Garciæ-Sanctij Regis ineundo, nihil differimus à Garibayo & Blancâ, præterquam in *Sanctiâ* & *Totâ* quas ambas vterque prætermiſit. *Sanctiam* Garſiâ Rege natam fuiſſe & Ordonio 2 Legionenſi nuptam, paulò ante ex Sampyro docui. De *Totâ* autem, ipſam Sanctij Abarcæ ſororem fuiſſe, eòque Garciæ iſtius filiam, primus indicauit Sandouallius in Catal. Epiſcop. Pompelon. fol. 26. cap. de Siſebuto Epiſcopo his verbis. *En la era de 1029 Sancho Garces, y ſu hermana Doña Toda; dan à Leyre en la valle de Ybargoiti, vn Monaſterio llamado Bayacoa, Reynando Sanctio Garces in Pampilonâ, Epiſcopo Don Siſebuto in Pampilona. Vrracam* VVillelmi Sanctij Gaſconiæ Comitis vxorem fuiſſe, eruimus ex vetuſtis tabulis Cœnobij *ſancti Seueri in Gaſconiâ*, quæ Vrracam iſtius Comitis vxorem Regio ſanguine natam prędicant, nec enim facilè aliam Regiam familiam reperias, in quâ eius nominis filia nubilis iis temporibus exiſteret. In Cartulario etiam Cœnobij *ſancti Iohannis* Sorduenſis *Sanctij* Comitis *nepotis Vrracæ* Guillelmi Sanctij vxoris, mentionem fieri obſeruaui; quod coniecturam noſtram magnoperè confirmat. Duo enim tantùm Comites *Sanctij* nomine *Gaſconiæ* præfuerunt poſt mortem Guillelmi-Sanctij & Vrracæ eius vxoris, nimirum *Sanctius* horum coniugum *filius*, & *Sanctius Rex Pompe-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

lonenſis cognomento *Major*, cuius cum Vrraca, huius Garciæ Regis, de quo nunc agimus, filia amita magna eſſet, potuit is non ineptè Vrracæ nepos dici. Ad *Ermenegildam* & *Ximinam* quod attinet, in alterutrâ earum Iſarni, Raimundi Comitis Ripacurcienſis, filij coniugio addicendâ, Curitam ſequuti ſumus, qui ad annum 970 refert, ex quibuſdam antiquis monumentis, Iſarnum ſuperioris Iſarni filium apud *Sanctium* Regem auunculum ſuum conſtitiſſe, neque enim id de alio Sanctio quam de eo cui Abarcæ cognomentum fuit, Ermenigildæ & Ximinæ fratre intelligi poteſt. *Sanctium* & *Garſiam* fratres, qui *Ramiri* Regis filij dicuntur in quibuſdam monumentis, attentâ ratione temporum, *Ramiro Vicariæ Regi*, Garciæ iſtius *filio* aſcribere tutius duxi, quam, vt nonnulli alij, alteri *Ramiro*, eiuſdem Garſiæ *nepoti*, *Abarcæ* verò *filio*. Garciæ autem Regnum ad annum vſque 969 peruenisſe, luculentè probant Garibayus lib. 22. cap. 15. & Morales lib. 16. cap. 35. Ipſius corpus in porticû caſtri ſancti Stephani ſepulchro mandatum fuiſſe refert Belaſco, idémque ſcriptum reliquit Author Chronici manuſcripti, cui titulus *Relacion de la deſcendentia de los Reyes de Nauarra.*

SANCTII Regis, Garſiæ-Sanctij filij, cognomento Abarcæ vxorem *Vrracæ* nomen habuiſſe inter omnes conuenit, nemo tamen gentem ac familiam Vrracæ, quænam eſſet, expoſuit: *Ferdinandi Gundiſſalui Caſtellæ* Comitis filiam fuiſſe indicare videtur patronymicum *Ferdinandi* illius nomini paſſim additum: tempora etiam ſatis congruunt; Nec huic opinioni aduerſatur Sampyrus, qui cum in vitâ Ranimiri 2. *Vrracam* Ferdinandi Comitis filiam *Ordonio* Ranimiri filio nupſiſſe, in vitâ autem ipſius Ordonij ab ipſo repudiatam fuiſſe monuiſſet; rurſus in Regis *Sanctij Craſſi* manum & thalamum conueniſſe, &, cum mox ab eo diuertiſſet, tertias nuptias cum alio viro (cuius nomen reticet) celebraſſe, in Craſſi vitâ commemorat. *Claræ* prænomen Vrracæ tribuunt quædam monumenta, apud Sandouall. in Catal. Epiſc. Pompel. fol. 25. & Yepem in Appendice cent. 5. nu. 19. De numero liberorum Sanctij 2. Regis conuenit nobis cum Garibayo & Blancâ, ſed de cognomine *Abarcæ*, quod huic & primo omnium & ſoli, credidit inditum Sandouallius, magnam ei litem intendunt Blanca & Brizius, illud ſummo iure ad ſuperiorem Sanctium-Garciæ Eneconis nepotem pertinere rati; quia tamen Sandouallij opinio nobis potior & verior eſſe videtur, argumenta aliorum breuiter expendenda ſunt: Ea autem ad duo capita referri poſſunt, quorum alterum pendêre vult Blanca ab authoritate ipſiuſmet Regis *Sanctij*, quaſi is ſibi in quibuſdam diplomatibus Cœnobij Pinnatenſis *Abarcæ* cognomen aſciuerit: Alterum verò à teſtimonio *Sanctij-Ramiri* Aragonenſis Regis, qui in aliis diplomatibus, Sanctium *Abarcam, tritauum* ſuum vocitat, quam vocem de quinto auo interpretari Blancæ placet. Ad primum quod attinet, trinis nos vrget diplomatibus Blanca, quorum duo poſteriora nihil ad Sanctium illum priorem ſpectare facilè euincam. Illius enim vitam annum 926 non exceſſiſſe, tam authoritate Belaſconis, æqualis illorum temporum ſcriptoris, quàm compluribus vetuſtis monumentis à Garibayo & Sandouallio excuſſis, quæ paulò ante indicaui, exploratiſſimum eſt; cum tamen alterum illorum diplomatum æram præferat 971 quæ anno 933 reſpondet: Alterum verò æram 1025, quæ cum anno 987 concurrit: Verum anno 933, dicet Blanca, in quem incidit alterum diplo-

ma, nondum regnabat Sanctius-Garsiæ posterior, ergo priori illud tribuendum est; Sed hoc illi pręcisè negamus; Sanctium enim illum priorem cum certò sciamus, ante illum annum obiisse, absurdum omninò esset diploma illud ipsi adscribere: Itaque posteriori, de quo nobis hîc sermo institutus est, tribui debet, siue iam illum id temporis patre superstite in Aragoniâ regnasse dicamus, siue quod credere malim, erratum esse à librario, in repræsentanda illius diplomatis ærâ, omissione aliquot annorum: Non enim adeò certas fuisse huius generis hominum manus, quin sæpè in numeris ærarum seu annorum, qui compendiis litterarum aut arithmeticis notis signati erant, describendis fallerent supra monui, & nouo adhuc confirmare possum testimonio Prudentij Sandouallij insignis hoc nostro sæculo Hispaniæ antiquarij: sic itaque ille in vitis Regum Asturiensium, capite illo quod *Batalla de Clauijo* inscribitur, huius rei non testem modò se præbet, sed rationem etiam reddit. *Pregunta que se ha de hazer en las escrituras, que tienen Era, que no ajusta con la comun? Se lo responde. Que ninguna se hallarà, si es original, que no venga muy al iusto con la Era, y año de Christo, y las erradas son, las que estan mal sacadas, trasladados. Y que la mayor parte de los tumbos son escritos de 300 años à esta parte y muchos dellos los escriuieron Notarios, que no sabian latin ni leer bien la letra lombarda; ni sabian el valor de los numeros.* Et paulò pòst. *Y que si Ambrosio de Morales, y Garibay, y otros no se conciertan en datas de escrituras, es por no auer visto los originales, que por esto Morales llamo à Aldelgaster hijo del Rey de Gijon, por dezir Silonis; Y que es hazer mas que barbaros à los Españoles, diziendo que no tuuieron cuenta fija, y cierta.* In hoc autem diplomate, quod modò examinamus describendo, non adeò acuratum fuisse librarium, hinc colligitur, quod non in numero tantum æræ lapsus est, sed etiam in nomine Episcopi qui Regi scribenti astitit. Quid enim hoc monstri est, *Episcopus don Effecuti de Lejon?* Certè cum *Vnicastelli* pagus, de quo diploma agit, in diœcesi Pompelonensi situs esset, in Archetypo, nisi me coniectura fallit, scriptum fuit Episcopus Don *Sisebuto de Iran*, quod imperitus librarius corrupit in ænigmatica & barbara illa verba *Effecuti de Lejon*: Sisebutum autem Rege Sanctio Garsiâ 2. Episcopum Pompelonensem fuisse docet Sadouallius, in Catal. Episc. Pompelon. fol. 26. Postremum diploma suaptè planum & dilucidum, perplexum & inuolutum reddit captiosâ explanatione Blanca: Cum enim ærâ 1025 scriptum fuerit, quæ in ætatem Sanctij Garsiæ posterioris incidit, ille, vt ad priorem Sanctium trahat, primò ærę Hispanicæ vsum peruertit, dum eam hîc pro anno Christi sumi vult. Deinde T millesimi numeri notam pro nongentesimi anni charactere, hoc loco, iure quodam singulari, vsurpãdam pronunciat; & de primo quidem scio Blancam huius inuenti, Hispanicæ ærę de anno Christi interpretandæ, authorem non esse, sed id eum exemplo Moralis fecisse, cui cum sæpè, in explicandis veterum monumentorum æris, hęrere contingeret; huiusmodi tandem ipsarum cum annis Christi confusione velut Alexandri gladio nodos illos Gordios soluit. Moralis tamen, in hoc, factũ minus doctis viris probari video, imò ipsum à Sandouallio eo nomine ex professo reprehensum fuisse ex iis quæ hic in vitâ Alfonsi Casti scripsit, apparebit. *Dezir que ponian algunas vezes la Era de Cesar por la de Christo, fue consideracion de Morales, y approuechose della por no entender la cifras de los priuilegios y numeros de los Godos,*

si es cierto que sabian bien la diferencia de los 38 años que ay comunmente de la Era, al año, y que en muchas escrituras de grandißima antiguedad he visto poner ambas datas, diziendo Era DCCCCLX *anno ab Incarnatione Domini &c.* DCCCCXXII. Inanem itaque, ex hac parte, nouæ suæ, de duplici Sanctio Rege cognomento Abarcâ, doctrinę rationem constitui à Blancâ perspicuum est: dum ea, ad illam probandam assumit, de quibus non solum inter doctos non conuenit, sed quę etiam ipsorum pręiudicio fuere iamdudum damnata. In alterâ verò parte, quâ notę Arihmeticę T̈ vim ac potestatem, longo vsu apud veteres, ad significandum millesimum numerum, receptam labefactare nititur, nihilo cautior est, siquidem communem experientiam & doctorum virorum consensum, vnicâ ratiocinatione, eâque non multum validâ se putat posse conuellere: *Huic diplomati interfuere*, inquit, *Basilius Episcopus Pompelonensis, Oriolus Aragon. & Vuibertus Scriptor, tanquam præsentes aut tunc viuentes; atqui alteri quoque diplomati, cui æra 921 non notis Arithmeticis aut litterarum compendiis, sed extensis litteris ac perscriptis verbis apposita est* (hoc autem diploma primum est ex iis tribus, quibus in hac disputatione Blancam vti supra monuimus) *interfuere iidem Basilius Episcopus Pompelonensis, Oriolus Aragonensis & Vuibertus Scriptor Regis, ad idem itaque tempus vtrumque pertinere, hoc est ad æram nongentesimam vigesimam quintam, petitâ interpretatione recentioris diplomatis ab antiquiori, concludit: indéque colligit figuræ T̈ notâ (quâ aliàs millesimus numerus significari solet) noningentesimum interdum designari.* Sed quis antiquius illud diploma, quod æram 921 præ se fert, pro certo & sano pręstare, tantúmque authoritatis illi tribuere ausit,

ausit, vt ad ipsius normam posterius dirigi, T̈ quoque millesimi numeri notæ proprius & receptus vsus immutari debeat? Non ego sanè qui pleraque in eo animaduerti, quæ illud aut prorsus fictum esse arguunt, aut saltem corruptum in numero ærę; ita vt, si quid veri in eo insit, ad æram 1021 trahendum sit: quo facto, non amplius ad Sanctium Garsiam illum antiquiorem, vt contendit Blanca, sed ad hunc posteriorem, cui soli Abarcæ cognomen competere diximus, spectabit. Primò itaque numerus ille æræ 921, quæ annum Christi 884 repræsentat, Sanctio Garciæ priori accommodari nequit, cum eo anno ipsum Pompelonensibus atque Aragonensibus minimè imperasse, sed patrem ipsius Garsiam-Eneconis, nec ipse quoque Blanca neget: sed quid, insit ille, si æram pro anno Christi sumamus? Iam ostendimus hoc illi minus licere; sed vt liceat, non ideò se aliis difficultatum laqueis expediet Blanca, quibus, hic ere numerus ab ipso assertus, eum inuolutum atque implicatum tenet. Etenim ne anno quidem 921 Sanctium Pompelonę regnasse illi concesserit Garibayus (cui suffragatur Morales) quiam ab anno 920, ipsô defunctô, Garsiam eius filium regnare cœpisse, prolatis vetustis tabulis Cœnobij S. Æmiliani, docuit: sed demus hoc quoque Blancæ, æram illarum tabularum mendosam esse, Basilium quoque Episcopum Pompelonensem, cuius vitæ finem anno 919 terminant idem Garibayus & Sandouallius, anno 921 adhuc superstitem fuisse; ita vt Sanctio, diploma hoc, de quo contendimus, scribenti astare potuerit; num ideò hoc etiam verum erit, eidem tunc Sanctio scribenti adfuisse *Lopæum Gonçaluum Nageræ* Præfectum seu Seniorem, vt id temporis loquebantur, *Fortuniumque Exemenonis Atarefij* Comitem? Equidem *Na-*

geram eo anno in Maurorum imperio ac ditione fuisse, neque vsque ad annum 922 aut 923 in Regis Pompelonensis, Garsię, scilicet, Sanctij filij potestatem venisse satis clarè docet Sampyrus in vitâ Ordonij 2. *Atarestam* quoque arcem non nisi ærâ 969, hoc est anno 931 conditam fuisse à Garsia Fortunionis, docuit Çurita tom. 1. Annal. cap. xi. ex veteri quadam inscriptione lapidi Basilicæ eius arcis insculptâ: nomen insuper vxoris Sanctij eo diplomate expressum, rem adeò claram & perspectam facit, vt nullus deinceps dubitandi locus relinquatur, diploma illud ad Sanctium posteriorem pertinere: *Vrracam* enim ipsam appellat, quod nomen, Sanctij posterioris vxoris, proprium fuisse; prioris verò vxorem *Tutæ* non *Vrracæ* nomenclaturam tulisse, tot antiquorum monumentorum testimoniis à Garibayo, Sandouallio & aliis comprobatum est, vt nemo amplius de eo, nisi pertinaciæ reus esse velit, contendere possit. Adhęc, quando vtrumque horum diplomatum ad eundem temporis articulum conferendum censet Blanca; si alterum ex iis, illud nimirum cui æra Ⅽxxv apposita est, ætati Sanctij Garsiæ posterioris deberi, nec cuipiam alij applicari posse ostendero; nunquid hoc ipso alterum quoque ad eamdem ætatem reuocandum esse euicero? Atqui primum commodè elici potest ex nomine Sanctij Comitis Atarestj diplomate illo, inter testes seu nobiles, qui tunc in Regis Sanctij comitatu erant, comprehensi. Namque eius ętatem cum Sanctij Garsię posterioris Regno concurrisse, docuit nos Brizius, cuius verba cap. 13. lib. 2. sunt. *Consta auer tenido nostro D. Sancho* (loquitur de Sanctio Garsiâ posteriori) *estos tres hijos D.* Garcia, *D.* Ramiro, *y D.* Gonçalo, *de vna donation suya del lugar de Badahues en el territorio Aterense en fauor de vn*

D. Sancho señor de Atheres. Et paulò pòst. *Es su data era* 1021 *anno* 983. Et capite sequenti de dono loci *Badaguassa* dicti verba faciens. *Lugar que ya lo auia dado, à esta casa D. Sancho señor de Atheres y faltaua su consentimiento destos Reyes.* Et paulò pòst. *Su fecha deste priuilegio y donation tan magnifica en la era* 1027. Consequens igitur est, alterum quoque diploma, quod æram 921 exhibet, ad eundem temporum articulum pertinere, eamque ęram vitiô non vacare, quod tamen solius librarij culpæ adscribi possit, ex his quæ supra de librariorum, qui ad vetusta monumenta describenda adhibebantur, inscitiâ, déque veteris scripturæ Gothicæ præsertim in legendo difficultate, verbis Sandouallij disseruimus, quibus quid vetat Blancæ testimonium adiungere, huic loco opportunissimum? sic itaque ille in comment. rer. Aragon. cap. de Sanctio 4. Aragonum Rege 7. *In quibus* (id est priuilegiis, seu vetustis Regum diplomatibus) *miræ passim & penitus difficiles extant numerorum notæ: cum nedum Latinis aut Gothicis, sed quandoque etiam Arabicis characteribus descriptæ legantur. Vnde tota ea, quam nunc cernimus, orta est, priscæ nostræ vetustatis confusio. Hæ enim temporum annotationes, quæ alioquin lumen ipsis rebus adhibere debebant; propter varias earum, dissimilęsque formas, obscuritatem & tenebras attulerunt. Ipsi enim characteres non clari & aperti, nec eodem semper modo, sed variè & obscurè descripti sunt: propterea aliud aliis significare videntur. Itaque in eorum declaratione multa obseruanda, quæ non ex alio sensu, quam ex ipsarum rerum serie atque ex variâ tantùm lectione interdum depromenda sunt: si nolumus antiquas res penitus obrui & obscurari.* Hæc autem ratio temporum à nobis, duobus illis superioribus diplomatibus Sanctij Abarcæ Regis, prędscripta;

Universidad de Deusto
Biblioteca

ex eo etiam confirmatur, quod illis diplomatibus scribendis interfuisse dicuntur *Basilius* Episcopus Pompelonensis & *Transinyrus* Abbas Pinnatensis, quorum ætas (si tamen pro Basilio *Blasium* legas) à neutrâ illarum ęrarum 1021 & 1025 abhorret. Addo constare aliis monumentis syncteris & integrę fidei, paulò post indicandis, aliquot ex illis pagis seu villis priori diplomate Sanctij Regis, quod æram 921 habet adscriptam, Pinnatensibus siue Monachis siue Clericis donatis, posterioris Sanctij beneficio & liberalitate ad ipsos peruenisse, reliqua verò nunquam iis à Sanctio Abarcâ concessa fuisse. Aggredior iam alterum Blancæ argumentum, cuius summa hæc est, *Sanctius-Ramiri secundus Aragonum Rex Sanctium Abarcam* tritauum *suum nuncupat*: Tritaui *autem vox*, inquit, *cum iuxta Plautum in Persâ quartum ab auo designet, ad Sanctium Garsiæ, huius nominis primum, referri debet. Is enim, factâ enumeratione graduum, quartus ab auo inter maiores Sanctij Ramiri, reperitur.* Fateor aliquid momenti in hoc argumento esse potuisse, si tempore Sanctij-Ramiri Regis, Musæ in Hispaniâ Plautino more locutæ fuissent: sed cum palam sit, illius sæculi scriptores parùm Latino & pene barbaro sermone vsos fuisse, non est cur ab eorum monumentis purioris latinitatis accuratam rationem exigamus: præcipuè autem iis nominibus, quibus cognationum gradus exprimi solent, ipsos abusos fuisse clarius est, quam vt demonstratione indigeat, veluti cum *parentem* pro consanguineo quolibet *nepotem* pro patris vel sororis filio *sobrinum* pro eodem, *auunculum* pro patruo & *cognatum* pro fratris vxore vel sororis viro dixerunt. In designandis etiam rectæ lineæ gradibus, ipsos, voces *auorum, proauorum, bisauorum, tritauorum, pronepotum,*

trinepotum & similes, promiscuè & indifferenter vsurpasse, plurimis exemplis ptobare possem, è quibus hæc pauca seligere visum est. Ferdinandus-Gundissalui Castellæ Comes in tabulis quibusdam à nepote ipsius Sanctio-Garsiæ ex vsu Monasterij Arlançæ factis, apud Sandouallium in vitâ ipsius Ferdinandi, *Munionem Nunionis* vxoremque eius *Argilonem* (qui Gundissalui patris ipsius aui erant) *auos* suos vocat: in iisdemque tabulis, ipse Sanctius-Garsiæ Comes, eosdem Munionem & Argilonem (qui ipsius ataui erant) *visauios* nuncupat: Paulus Vuarnefridus Longobardus libro de Episcopis Metensis Ecclesiæ, Carolum Magnum Imperatorem, B. Arnulphi abnepotem, *trinepotem* ipsius indigetat: Auctor vetustus vitæ eiusdem Caroli à P. Pithœo editus *Pipinum* Vetulum *abauum* eiusdem Caroli facit, cuius proauus erat: In veteri monumento à Sandouallio in vitâ Silonis Regis commemorato, Ordonius 2. Rex Legionensis, Alfonsum Castum Regem *proauum* suum vocat, quem tamen lõgè à proauo abfuisse nemo nescit: In alio vetusto monumento, apud Franciscum Diagum lib. 2. cap. 13. historiæ Comitum Barcinon. Berengarius Comes, qui anno 1024 viuebat, Guifredum abauum suum *atauum* appellat: voce etiam *proatauorum*, pro vlterioribus auis vsus est Baldricus Archiepiscopus Dolensis historiæ Hierosolymit. lib. 2. Sanctius quoque Castellæ Rex, Ferdinandi Magni filius, in quodam diplomate ærę 1108, apud Anton. Yepes in Appendice Centuriæ 5. num. 46. proauum suum, Sanctium Comitem Castellæ, Cœnobij Oniæ conditorem, *atauum* vocat: Alfonsus Rex Castellæ huius nominis x, in testamento à se Hispali ærâ 1320 conscripto, quod ipsius vitæ seu Chronico attextum est, nepotes suos Ferdinandi filij li-

Universidad de Deusto
Biblioteca

beros ac Portugalliæ Regem, *pronepotis* vocabulo desi-
gnat. Hunc, auitorum graduum impropriis nominibus
exponendorum, abusum in Scriptoribus Hispanis nota-
uerat iam diù Antonius Yepes cuius verba Centur. 3.
cap. 1. sunt. *Y assi aquella dicion* Visauus *no significa so-
lamente visabuelo sino otro grado mas antiquo que como
en aquel tiempo la latinidat no estaua en su punto no sa-
bian dezir* abauus, tritauus, *sino vsauan de vocablo mas
comun para entender algun abuelo de los passados.* Angu-
stiorem tamen, apud plerosque Scriptores, nominum
bisaui & *tritaui* significationem fuisse obseruaui, vt illud
interdum pro auo, aliàs pro proauo, hoc verò pro proa-
uo vel pro abauo sumeretur; Primâ notione Alfonsus
Castus Asturum Rex, Pelagium Alfonsi Catholici *bi-
sauum*, Theganus verò, in vitâ Ludouici Pij cap. 19. Ca-
rolum Martellum proauum eius, *tritauum* nominat:
Eodem exemplo Rodulphus Glaber lib. 3. cap. 9. voce
trinepotis Tebaldi Comitis Carnoteni nepotem vel pro-
nepotem designauit: Butellerius vetus *Forensium* scri-
ptor Gallus cap. 39. illius libri, cui *Summæ Ruralis* titu-
lum fecit, in arbore consanguinitatis explicandâ, *Is ex
ascendentibus*, inquit, *qui tertium angulum vel cellulam
occupat, dicitur proauus, & à clericis, id est à iurisperitis vo-
catur tritauus.* In testamento autem Marthæ Insulanæ
Comitissæ Conuenarum, pridie Idus Decembris anno
1352 obsignato (quod in Tabulario Regio Tolosano
latet) voce *tritaui*, abauum declarari fidem faciunt hęc
illius testamenti verba. *Et cum hoc, pro prædictis Vicecо-
mitatum Tureñæ tangentibus pro honoribus perpetuis & aliis
ipsius Vicecomitatus, in quantum potuit onerauit magnificum
& egregium virum dominum Vicecomitem Turennæ, ac
quoscumque suos successores singulariter honerauit, ad sol-*

*uendum debita & supportandum onera dicti Comitatus &
ad satisfaciendum de eis omnibus in quibus dictum dominum
Comitem virum suum quondam vt Comitem prædictum
vel suos auum, proauum, tritauum &c.* Ab hac vocum *bi-
saui* pro proauo & *tritaui* pro abauo acceptione, nihil
discrepat hodiernus vsus earum linguarum quæ à Latinâ
deriuatæ sunt, Italicæ scilicet, Gallicæ atque Hispanicę;
quarum prima proauum vocat *Bisabuelo*, altera *bisayeul*
postrema *bisaguelo*; At pro abauo eædem linguæ vsur-
pant voces *trisabuelo*, *trisayeul* & *tercero aguelo*; nec vlla
præterea nomina propria habent, quemadmodum La-
tina, quibus vlteriores parentes exprimere possint; Ideò
nimirum quia iure Canonico (quo in hac parte vtimur)
consanguinitatis ratio inter ascendentes eo gradu finem
accipit, vt ab eodem Butellerio illo ipso capite fuit ob-
seruatum. Sed quid tamdiù in conquirendis externis te-
stimoniis laboramus, cum insitis vti liceat & facultatem
habeamus aduersarios propriis authoritatibus conuin-
cendi? Enimuerò illo ipso diplomate Sanctij Ramiri
Aragonensis Regis, quo nos oppugnat Blanca, *tritaui*
nomine ipsius abauum designari luce meridianâ clarius
est: Cum enim decretum esset Regi illi, priuilegia à Ma-
ioribus suis Cœnobio Pinnatensi irrogata, authoritate
suâ firmare, & nouis etiam incrementis augere; illa pri-
mò commemorare instituit, & ab auo Sanctio Rege
cognomento Maiore incipiens superiorum nihilominus
Regum his verbis commeminit, à *Sanctio* eiusdem
Maiori auo facto initio hoc modo. *Sanctius Rex auus
meus Redemptoris nostri opitulante clementiâ deuictis* &c.
*Igitur inter cætera bonæ voluntatis suæ opera constituit in
Monasterio sancti Ioannis Baptistæ de Penna, in quo hu-
mata sunt auorum & proauorum suorum, meorumque nec-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

non patris mei & matris meæ corpora, congregationem monachorum, qui vt liberè Deo seruire possent, eis libertatis priuilegia dedit. Nam ipsos, successoresque eorum & locum cum omnibus Monasteriis & villis & alodiis suo iuri pertinentibus facto priuilegio, secundum priuilegia Cluniacensis Monasterij ab omni iugo vel censu Regiæ, vel Episcopalis, vel alicuius Ecclesiasticæ vel secularis potestatis auctoritate Regali fauente & annuente Mantio Aragonensi Episcopo, necnon Sanctio Pompelonensi Episcopo liberos fecit & eidem loco venerabilem virũ Paternum Abbatem præposuit soliqueDeo seruire præcepit. Donationes verò præcedentium, Regum SANCTII *videlicet aui sui, necnon &* VRRACÆ *Reginæ scilicet,&* GARSIÆ *patris sui&domnæ* EXIMINÆ *matris suæ & quidquid idem locus dono vel cõparatione, vel cambio habebat, vel habere videbatur, auctoritate Regiâ confirmauit* XI. *Kal. Maij in Legerẽsi Monasterio æra* MLXIII. *Quod priuilegiũ ipse venerabilis Rex Sanctius manu propriâ confirmauit & patri meo venerandæ memoriæ Ranimiro Regi ad roborandum tradidit & cæteris filiis suis fratribus patris mei, videlicet Fredelando, & Garsiæ, & Guntisaluo in conspectu Sanctij Guilielmi Comitis de Guasconiâ, necnon & Berengarij ..... Comitis de Barchinona corroborari fecit &c.* Ea deinde quæ hic generatim tantum attigerat, sigillatim exponens, hæc subiicit: *Vt autem de libertate prædicti loci omnis amputetur contentio; Monasteria quæ idem locus adquisiuit temporibus præteritis nominatim expressi in hoc meæ auctoritatis priuilegio, timens ne per incuriam Abbatum vel negligentiam monachorum, priuilegia vel cartulæ eidem loco à fidelibus concessa depereant. Ideo hic recapitulando nomina: primò id est Monasterium sanctæ Ceciliæ, & Monasterium sancti Torquati, & Monasterium sancti Sebastiani, & Monasterium sancti Petri de Fonas, & Monasterium*

Monasterium de Zerapuz: necnon Ecclesias & villas, id est Lechinta; & Gisso; & Alastrue; & Martes; & Ena; & Segaral; & Ventayolo; & Legisso; & sancto Petro de Ostia & sancto Petro de Medianeto, & Acenarlo & Bortata Berbues. Has omnes Ecclesias, Monasteria & villas dedit Rex Sanctius cognomento Abarca tritauus meus, cum omnibus decimis & primitijs & oblationibus suis, & cum omnibus terminis, syluis, aquis, paludibus & pascuis suis & molendinis cum exitu & regressu. Actum est hoc æra TXXVII *præsidente in sancto Ioanne Transiniro Abbate & in Aragone Oriolo Episcopo.* Num clariùs exprimere potuit, hunc Sanctium Abarcam tritauum suum, non alium esse à Sanctij Maioris, aui sui, auo? At enim si aliquis etiamnum hic scrupulus restaret (quod minimè credimus) satis, ni fallor, ad illum eximendum virium suppeteret æræ articulo illi diplomatis, quô de Sanctio Abarca, Sanctij Ramiri Regis tritauo agitur, adscriptæ quæ numerum TXXVII, id est, millesimum vigesimum septimum efficit; ea enim in ætatem Sanctij, Maioris, *aui*, non autem, *proaui*, incidit. Nec audiendus est Blanca dum notâ T, hoc loco, nongentesimum annum significari contendit, quando ea nusquam in vetustis monumentis, nisi pro millesimo numero posita reperitur, vt norunt qui iis euoluendis operam dedere, testatumque reliquere Garibayus lib. 9. cap. 4. Morales lib. 16. cap. 30. & Sandouallius in vitâ Ferdinandi Gundissalui Castellæ Comitis: quin & in ipsius Blancæ libris, multa occurrunt antiqua diplomata, notâ illa T insignita, adiectis etiam in vertice duobus apicibus (quale est illud quod in vitâ Ramiri 2. descripsit) in quibus nota illa, alij numero quàm millesimo nulla ratione potest conuenire. Hoc ampliùs, apud eumdem Blancam, in illo diplomate Sanctij Ramiri, quod nunc

Universidad de Deusto
Biblioteca

excutimus, eadem nota tribus varijs locis repetita visitur: primum eô articulo, in quo loca seu pagi à Sanctio Abarcâ Rege Cœnobio Pinnatensi donati enumerantur. Rursus in eâ parte, quæ de beneficijs à Rege Sanctio Maiore in idem Cœnobium collatis agit. Postremò in fine diplomatis, vbi æra confectæ scripturæ declaratur, & in duobus quidem postremis articulis notam illam pro millesimo numero sumendam esse cum non diffiteatur Blanca; quis ferat ipsum, eidem tertio loco diuersam & insolitam notionem & potestatem, nullo valido fundamento, affingentem? Denique, ne Sanctio 2. *Maioris* auo, tributi ab ipso Pinnatensi Cœnobio beneficij, gratia pereat, testem in hanc rem edo Blancæ Ioannem Brizium Martinez Abbatem eiusdem Cœnobij, cuius res illi, tanquam domesticæ, maximè notæ fuere: Is enim pagos illos omnes, quos *Sanctius-Ramiri* à *Sanctio-Abarcâ* tritauo suo Cœnobio Pinnatensi concessos illo diplomate testatur, liberalitati *Sanctij* 2. *Maioris* aui, non autem *Sanctij* 1. eiusdem *Maioris* ataui acceptos refert. Brizij verba lib. 2. cap. 13. sunt. *Las donationes que yo hallo deste Principe* (loquitur autem de Sanctio 2. *Maioris* auo) *en fauor de S. Iuan de la Peña; en testimonio de su grande amor que tuuo à esta casa son muy magnificas y grandiosas y constan por instrumentos bien autenticos. En la primera, que la he visto en el libro llamado de San Voto fol. 8. y en el Gotico fol. 2. monstrando el Rey D. Sancho, y su muger doña Vrraca, que esperan su propria salud y la de todos sus fieles, y Reynos, por la intercession del sanctissimo martyr de Christo S. Iuan, dizen; que le concedan las villas siguientes, con todos sus terminos, drechos y iurisdictiones para el sustento de los Monges que viuian en esta casa.* Et paulò pòst. *Los lugares que ofrecen estos Reyes son S. Cicilia, San*

Torquato, Lecueyta, Gisso, Alastruè, Martes, Ena, Segaral, Bentayuelo, Legrisso, S. Sebastian y S. Pedro de Hostias, S. Pedro de Fuebas, S. Pedro de Mayaneta, Izinarbe, Botartara, y Badaguassa, lugar que ya lo auia dado à esta casa, D. Sancho Señor de Aterès, y faltaua, su consentimiento destos Reyes. Confirman tambien en el proprio acto la villa de Zarapuzo en Deyo, que es en el Reyno de Nauarra, junto à la ciudad de Estella, laqual confessan que la compro Ozaba Garcia y por su mandamiento la diò à S. Iuan de que luego tratarè. Su fecha deste priuilegio y donacion tan magnifica en la era de 1027. De reliquo, cum serie illâ orationis, quam modò è diplomate Sanctij Ramiri Regis attexui, comprehendantur pagi, villæ seu latifundia vniuersa à Sanctio Abarcâ Rege Cœnobio Pinnatensi pietatis titulo concessa, neque inter ea vlla sit mentio *Miramontis, Mianosij, Trasberalis, Salinarum, Villæ-longæ, Fanyanarum, Ferreræ, Lucientis, Sangorrini, Gauasij, Areniellæ, Muliermortuæ, Bayetolæ, Nouemfontium* & *Montannani*, quæ diplomate illo, quod æra 921 dicitur editum, piis Abarcæ erga illud Cœnobium largitionibus ascribuntur, non modicè inde fides atque authoritas istius diplomatis (in quo cardinem suæ opinionis posuisse videtur Blanca) eleuatur atque labefactatur: neque ex eo sarciri aut integrari potest, quod præter villas & pagos iam memoratos *Martem* quoque, *B. thuesiũ* & *Huertolum* iis largitionibus annumerat idipsũ diploma, quæ à Rege pariter *Sanctio-Ramiri* inter munera ab Abarcâ Pinnatensibus tributa recẽsentur: Hi enim tres pagi alio diplomate & diuerso tempore, ærâ nimirum 1027 à Rege Sãctio 2. ipsis condonata fuerunt, vt testatur Çurita in Indicibus.

ALIÆ tabulæ, quas confirmandæ Blancæ, de duobus Regibus cognomẽto Abarcæ insignitis, opinioni cap. 9.

Universidad de Deusto
Biblioteca

lib. 2. adducit Brizius, cum eorum vis tota in explicatione notæ T̈ consistat, quam Brizius Blancam secutus de nongentesimo numero interpretatur, nos contrà de millesimo intelligendam docuimus, ex supradictis satis superque refelluntur: nec iam quidquam aliud supereſt, nisi vt nostras rationes exponamus, quibus freti vnicum fuisse duntaxat Regem *Abarcæ* nomine præditum, *Sanctium* nimirum *Garciæ* eius nominis 2. pronunciauimus, in quo id potissimum animaduerti operæpretium est cognomina hęc *Aristæ*, *Abarcæ* & similia, ideo Nauarræ Regibus imposita fuisse, vt ipsorum indicio à se inuicem distinguerentur, cui rei alioquin, nec nomina propria, nec etiam adiuncta iis patronymica sufficiebant, cum vtraque pluribus Regibus communia contingerent. Itaque singulis proprium cognomen indere necessarium fuit; sic inter plures Enecones vnicum *Aristam*, inter plures Garcias vnicum *Tremulum* & vnicũ *Najarensem*, demũ è pluribus Sanctiis vnũ tantũmodo *Maiorem* vnũ *sapientem*, & vnum *Inseratum* seu *Inclusum* cognominatos comperimus; vnde concludere liceat vnicum pariter Sanctium *Abarcæ* cognomentum habuisse. Deinde omnium prorsus historicorum authoritas, qui ante Garibayum de rębus Nauarricis scripserunt, à nobis stat: ij enim magno consensu vnum solùm Regem cum Abarcę cognomine, in totâ illâ Nauarrorum Regum serie, agnoscunt: & cum nonnulli eorum duos Reges Sanctij nomine ante Sanctium Maiorem statuerint, priorem quidem solo patronymico nomine *Garciæ*, posteriorem verò *Abarcæ* cognomento distinxerunt. Tertiò, Scriptor ille Anonymus Legerensis, quem, in primis Regibus inueniendis & recto ordine collocandis, alios omnes superasse antea ostendi, postquam priorem Sanctium *Totæ* virum *Garsiæ* patronymico designauit, mox de

Sanctio-Garsiæ posteriori *Vrracæ* marito sermonem instituens, hunc vulgò *Abarcam* dictum fuisse nominatim declarat. Postremò validissimè omnium nostram sententiam firmat Rex Sanctius Maior diplomate quodam in gratiam primarię Pompelonensis Ecclesię ęrâ 1045 confecto, quod exhibuit Sandouallius in Catal. Episc. Pompel. fol. 28. & 29, vbi cum de vtroque Sanctio primo inquam & secundo verba facienda essent alterum *Garciæ* seu *Garseanis*, alterum *Abarcæ* cognomento discriminat his verbis. *Imprimis verò ipsam villam de Pampilonâ ab omni prorsus seruitio Regali liberam omnibusque modis ab omni suggilatione Regali ingenuam cum omnibus suis terminis ac pertinentiis, quam Dompnus Rex Sanctius auus meus cognomine Abarca, sanctique Stephani castrum cum suis villis vel suis Ecclesiis atque terminis, suisque cunctis pertinẽtiis Deo & sanctæ Mariæ absq; vllâ contradictione ac malâ voce per redemptionem omniũ peccatorum suorũ donauerat &c.* Et paulò pòst. *In Lõguida Monasteriũ sancti Petri, quod est super ripam cuiusdam fluminis Sarazo, quod dedit Rex Sanctius Garseanis cum coniuge suâ Totâ Aznarij cum omnibus suis adiacentiis & cum terris in villâ quæ dicitur Vli iuxta Ossella, quæ ad Regem pertinebant & q.*

GARSIÆ-SANCTII Regi huius nominis 2° *Abarcæ* filio *Maioris* patri, *Tremulosi*, hoc est *Tremuli*, cognomen tribuit Roderic. Toletanus: *Micayum* etiam appellatum fuisse innuere videtur Vetus diploma, à Sandouallio in Catal. Episc. Pompelon. commemoratum, à Sanctio Maiore huius Garcię filio in Legerensi Cœnobio XII. Kal. Nouembris ęrâ 1053 obsignatum, cum in procinctu belli aduersus Mauros *Vallis Funesiæ* gerendi esset, vbi tamen *Antrayo*, pro *Micayo* legit Garibayus, quam vocem qui emundandam censent, proque eâ reponendum

Vifarium, quasi de Vaifario Duce Aquitanię cogitauerit Rex Sanctius, isq; inter Regis maiores statuendus sit, ridiculi sunt. Garciam autem prętер Sanctium filium, filiam quoque reliquisse, didici ex epistolâ *Oliuæ* Ausonensis Episcopi, apud Brizium lib. 2. cap. 26. quam ad Sanctium Regem puellę fratrem scripsit, cum is, de ipsâ Veremundo Imperatori Legionensi in matrimonium collocandâ, deliberaret. Garcię regnum in annum 1005 perdurasse persuadere nititur Brizius ex fide veteris monumenti Cœnobij Pinnatensis, sed corruptam esse illius æram arguunt pleraque diplomata ipsius filij *Sanctij Maioris* annis 999 & 1001 Pompelonensis & Aragonensis Regis titulo emissa, testibus Sandouallio & Garibayo: Eximenam verò Garsiæ vxorem longè plus ætate processisse probat hoc monumentum Sanctij eius filij: quod è tabulario Pompelonensi deprompsi.

IN *Christi nomine &c. Sit notum cunctis quod ego Sanctius Rex vnà cum matre mea Eximinâ Reginâ & vxore meâ Dompnâ Maiore filia Sanctij Comitis bono animo & spontanea voluntate per nos & omnes successores nostros ob remedium animarum nostrarum & parentum nostrorum damus & concedimus Domino meo & eius gloriosæ Virgini genitrici Mariæ & Monasterio S. Ioannis de* Pinnâ *in Aragonia prouincia villam de* Liçagorriâ, *cum omnibus territoriis, &c. Facta charta donationis & concessionis pagina in Pampilona æra* MLXII *regnante Domino nostro Iesu Christo .... Ego Sanctius tenens potestate in ... Pampilona & in Aragona in Suprarby & in Ripacurcia in Nagera, in Castella & in Alaua ..... & nos filij Regis Fernandus, Garsias, Gundissaluus Ramirus præsentes ibi fuimus & manibus propriis hæc signa fecimus.... Sanctius Guillelmus Comes de Gasconia testis & confirmans Belengarius Comes Barchinonensis testis & confirmans Mancius Episcopus Aragon. &c.*

Alterum stemma quod posteros Sanctij Maioris exhibet vsque ad Sanctium vltimum, cui Incluſi cognomen fuit.

CAPVT XIIII.

Sanctius Maior: *Vxor Maiora Munia Dona.*

Garsias Rex *Vxor* 1. N. — Nauarræ. *Vxor* 2. Stephania. — Ramirus. — Ferdinandus Rex 1. Castellę. — Gundissaluus Rex 1. Suprarbij & Ripacurciæ. — Ramirus ex N. *Ayuarij domina* Sāctij Regis filius naturalis Rex 1. Aragonum.

Sancti⁹. *Vxor* Constantia. — Mécia *Vxor* Fortunij Ochoæ *domini Camerorum.* Sancia. — Sanctius Rex Nauarræ. *Vxor* Placencia. — Ramirus *dominus Calagurris & S. Stephani.* — Ferdinandus. Raimundus. Eximina. Maiora. — Vrraca *Vxor* Garsiæ Ordonij. Ermisenda *Vxor* Fortunij Sanctij. — Sāctius-Ramiri Rex Aragoniæ & Nauarræ. *Vxor* Felicia filia *Hilduini* Comitis Rociensis.

Garsias. Garsias. Vrraca. — Raimūdus, *ex cōcubina* Eximena, Sanctij Regis fili⁹. — Ramirus *Mōtisonis dominus.* *Vxor* Christina filia Roderici Biuarij. — Petrus Rex Aragon. & Nauarræ. *Vxor* Agnes Guidonis Pictauiæ Comitis fil. — Alfōsus fratrē Rex Aragon. & Nauarræ. *Vxor* Vrraca Castellæ Regina. — post Rex Ramir post Alfonsum fratrem Rex Aragoniæ tantum.

Alfonsus-Ramiri dominus *Castri-Veteris.* — Garsias-Ramiri Rex Nauarræ post Alfonsum Aragoniū. *Vxor* 1. Margarita Iulianæ Rotholdi Comitis Perticarum sororis filia. — *Vxor* 2. Vrraca filia Alfonsi Hisp. Imp. — N. Concubina Garciæ Ramiri.

Sāctia, *Vxor* 1⁹ Gastonis Vicecomitis Bearn. deinde Petri Molinæ Comitis. — Rodericus alias Hēricus Comes Montis Cauosi in Sicilia.

Sanctius dictus *Sapiens* Rex Nauarræ, *Vxor* Sanctia Alfonsi Hispaniæ Imperatoris filia. — Sanctia: *Vxor* Sanctij Desiderati Castellæ Regis. — Margarita, *Vxor* Guilielmi Regis Siciliæ.

Ferdinād⁹. Obiit ante patrē. — Sanctius Rex Nauarræ cognomento *Incluſus*, *Vxor* Clementia R. Comitis Tholosani filia. — Berengaria: *Vxor* Ricardi Regis Angliæ. — Constantia. — Blanca, *Vxor* Theobaldi Comitis Campaniæ.

Theobaldus Rex Nauarræ post Sanctium auunculum.

vide 332

Universidad de Deusto
Biblioteca

SANCTIVM Maiorem Regem, præter Ranimirum Aragonenſem Regem, alium filium eiuſdem nominis habuiſſe, probat fusè Sandouall. in Commentar. Mon. ſancti Æmiliani, cuius cum in poſterioribus Sanctij aut aliorum monumentis nulla occurrat mentio, ipſum patre ſuperſtite obiiſſe veriſimile eſt. Vixit Sanctius ad annum vſque 1304 aut 1305, *Maiora* verò *Munia* ipſius vxor multò longius vitam perduxit.

GARCIÆ mortem (qui *Sanctio* patri in Regno Nauarræ, matri verò *Maiori Muniæ* in parte Comitatus Caſtellæ ſucceſſit) anno 1304 contigiſſe in loco *Ataporcâ* dicto, prælio exitiabili cum fratre Ferdinando Caſtellæ Rege inito, docent pleraque vetera monumenta. Dies etiam obitus ſcilicet Kal. Septemb. notatur, quibuſdam tabulis Cœnobij Pinnatenſis apud Brizium lib. 2. cap. 35. Nomen interfectoris nullus expreſſit præter Authorem libri quem *Tumbum nigrum ſancti Jacobi* dicunt, è quo hæc verba affert Sandouallius in vitâ Alfonſi VI. Caſtellæ Regis *Era* 1093. *Occiſus eſt Rex Garſias depugnans cum fratre ſuo Rege Ferdinando in Ataportâ à quodam milite ſuo Sancio Fortuniones quia fœdauerat vxorem eius: iſte ædificauit Eccleſiam ſanctæ Mariæ de Nagerâ.* Cauſam verò fraterni belli paucis attigit Author Chronici Malleacenſis MS. ad annum 1058. *His diebus*, inquit, *ita euenientibus apud Hiſpanias geſtum fuerat horribile bellum inter Freelandum & Garſionem ſupradictos fratres, qui pro Regno Hiſpaniæ inter ſe inuidentes magnum certamen habuerunt & Regnum ſanguine fuſo ſuperante Freelando deformiter diuiſerunt. Nam Garſio occubuit & ei omnia nolens reliquit.* Garciam autem matri in parte Comitatus Caſtellæ ſucceſſiſſe dixi contra omnium ferè qui hactenus de his rebus ſcripſere ſentẽtiam, ductu complurium veterum tabularum

bularum quæ illum in *Caſtellâ Vetulâ* vſque ad fluuium *Arlançonem* regnaſſe referunt, nec deſunt aliæ quæ eius eius Regni limites *Zamoram* vſque promouent, legendi Sandouallius in Comment. rer. S. Æmil. §. 46, 48 & 50. & Antonius Yepes in append. tom. 1. num. 23. tom. 3. num. 32. & tomi 4. numero 21. Ipſe Garcias celebri diplomate, quo *Najarenſis* Monaſterij inſtitutio continetur, his verbis Regni ſui fines declarat. *Eſt autem data & Deo oblata, ſe voluentibus temporum recurſibus anni æræ milleſimæ cum ſupputatione nonageſimæ, die verò ſecundo Idus Decembris Luna verò quartâ diebus ex actis diatychi regnante Domino noſtro Ieſu Chriſto cum Patre & Spiritu ſancto in ſæcula ſæculorum Amen. Sub eius autem imperio Rege iam prædicto Garſia, qui hoc teſtamentum fieri iuſſit regnante in Pampilona, in Alaua & in* Caſtella Vetula *vſque* Burgis *& vſque in* Briciam, *& optinente* Cutellium *cum ſuis terminis in* Aſturijs. *Fratre verò eius Ferdinando Rege in Legione & in Burgis, & Ranimiro Rege eorum fratre in Aragone.*

In Garciæ Regis & Stephaniæ liberis inueniendis non multùm nobis laborandum fuit, proſtant enim eorum nomina, tam in tabulis teſtamenti Stephaniæ, quas nuper Sandouallius in Catalog. Epiſc. Pompel. vulgauit, quam in ipſius Garſiæ diplomatibus, vnô præcipuè, quo Cœnobium ſancti Martini *de Caſtiello* dictum Eccleſiæ beatæ Mariæ Pompelonenſi largitur. Huius poſtrema verba, prout in Tabulario Regio Pompelonenſi leguntur, ſunt. *Omnes filij mei & principes Regni mei laudantes confirmant.*

Domnus Sancius filius meus teſtis confirmat.

Fernandus Rex Galiciæ frater

Iohannes Epiſcopus teſtis confirmat.

Fortunio Epiſcopus confirmat.

Munio

Universidad de Deusto
Biblioteca

ter meus confirmat.
Infans Ramirus filius meus confirmat.
Remirus Rex Aragoniæ frater meus confir.
Infans Raimundus filius meus confirmat.
Infans Ermissenda filia mea testis confirmat.
Munio Episcopus testis confirmat.
Gutierr Gutierris confirmat.
Dompnus Petrus Abbas confirmat.
Galindo Galinez confirmat.
Deinde omnes optimates palatij mei laudant & confirmant.

Actum publicè apud Nageram regnante Domino nostro Iesu Christo in cœlo & in terra & sub eius imperio ego Garsias filius Sanctij Regis in Pampilona & in Nagera in Alaua & in Castella Vetula in æra M.LXXXVII. X. Kal. *Maij Luna octaua.*

CVM præter eos liberos qui in tabulis testamenti Stephaniæ Reginæ enumerantur, Garsiam alios etiam habuisse exploratissimum sit, *Menciam* scilicet & *Sanctiam*, ex aliâ ipsas coniuge natas fuisse consequens est. Adiuuat hanc coniecturam coniugium *Ferdinandi*, Garciæ fratris, cum *Sanctiâ* Veremundi Legionensis Regis sorore, quod multis annis nuptias Garsiæ & Stephaniæ præcessit. Cum has paulò ante 1040um annum celebratas fuisse, ex tabulis donationis propter nuptias à Garsiâ factæ, quæ à Sandouallio editæ sunt, & ex aliis item tabulis, ab eodem Garciâ, è re Cœnobij Pinnatensis conscriptis, apud Brizium lib. 2. cap. 35, colligere haud difficile sit. Nam si ad temporis nondum Garsias vxorem vllam duxisset, quis dubitat quin Ferdinando fratri natu minori, in matrimonio Sanctiæ iure anteponendus fuerit? *Menciam* autem, & *Sanctiam* Garciæ Regis filias fuisse probant affatim ea quæ ex vetustis monumentis referunt Moral. lib. 11. cap. 74. Sandouallius in Catalog.

Episcop. Pompelon. fol. 65. in comment. Monasterij S. Æmil. §. 52. & in vita Sanctij 1. huius nominis Castellæ Regis fol. 31. Ad hæc, cum pariter, extra Sanctium, qui Penaleni obiit, alium Garciæ Regi fuisse eiusdem nominis filiũ à Roderico Toletano, Carolo Principe & aliis non exigui nominis authoribus sit proditum, extare quoque in Monasterio Najarensi duos tumulos Garciæ Regis filiorũ, quorum vtrique Sanctij nomen fuerit, testetur Antonius Yepes tom. 3. cent. 4 cap. de Monasterio Hiraxensi, religio mihi fuit illum omittere; maximè cum nonnullis vetustis monumentis, Sanctio, qui postea occasione obitus sui *Penalenius* dictus est, Nauarræ sceptrum tenente, *Sanctium infantem* vixisse, nec vixisse solùm, sed antequam Sanctius Rex Plasentiam in matrimonium duceret, illum *Constanciam* vxorem habuisse eliciatur: & cum nihilominus, nulla eius, inter cęteros liberos, in testamento Stephaniæ Reginæ mentio fiat, non malè, meâ quidem sententiâ, ipsum priori Garsiæ coniugio adiudicauimus. Sed ne in re incertâ atque abditâ de meo sensu iudicare videar, placet hic verba Sandouallij è Catal. Episc. Pompelon. fol. 60. adscribere. *El Infante don Sancho, de quien ay memoria en vna donacion que en la era* 1095 *hizo el Rey don Sancho el noble, luego que començo à Reynar, dando vn Monasterio llamado san Miguel, à Sancho Fortuniz que este Cauallero dio à san Prudencio, Reynando don Sancho en Pamplona y Najara, Obispo de Iruñea Ioan, se firma,* Infans dono Sancio *testis, vxor eius* Dona Costança. *Y pues estaua casado, mayor deuia ser, que el Rey su hermano que no lo estaua en este año. Del mesmo Infante ay noticia, en vna carta de venta del Monasterio de Hyrache, fecha Era* 1097. *Vno de los testigos della es* Infans donus Sanctius filius Garsiæ Regis. *Y dize*

Universidad de Deusto
Biblioteca

que Reynaua don Sancho en Pamplonâ, Najarâ: y en otros papeles del Monasterio de Hyrache, que ay hasta la Era 1104, *ay memoria deste Infante y que tenia el Señorio de* Essaue. *Entiendo es este Infante à qui en hizieron pedaços los Moros, con otros Caualleros Castellanos, en el fuerte Castillo de Rueda, como digo en otro lugar. Ermisendam* vel *Ermenegildam* Garsiæ Regis filiam, aliâ matre quam *Stephaniâ* fuisse editam credidit Sandouallius, quasi in Stephaniæ testamento præterita fuerit, in quo dissidet à Garibayo, qui lib. 22. cap. 35. Stephaniam *Ermesildæ* seu *Ermisendæ* filiæ *Villam Medianam*, & *Martes* eodem testamento legasse testatur. Huius itaque fidem sequuti *Ermisendam* inter Garsiæ & Stephaniæ liberos numerauimus.

ARAGONENSIS Regni exordia, à *Ramiro* Sanctij Maioris filio, duxerunt hactenus vniuersi Hispanicarum rerum scriptores, sed Hieronymus Blanca, vt maiorem illi antiquitatis laudem conciliet, ea altius à *Sancio-Garsiæ* primo huius nominis, Eneconis Ximenonis *nepote* repetit, quæsito colore ex eo quod in quibusdam ipsius, vt putat, actis & monumentis non Pompelonẽsis tantum, sed etiã Aragonensis Regis titulo vtatur: verùm ea monumenta non ad illum Regem, imò ad *Sanctium-Garsiæ* 2. Eneconis Ximenonis *abnepotem* pertinere iam docui. Nolim tamen negare Sanctium 1. *Aragoniâ* potitum fuisse, cum id diserte testetur Belasco: enimuerò eam Garsiæ filio, Regio nomine, vtendam fruendam reliquisse crediderim, summo imperio sibi recepto: quâ lege etiam Garsiam, postquam Pompelonense Regnum adeptus est, eâ Sancio filio, Sanctium verò, patre mortuo, Gundissaluo filio natu minori cessisse comperio; ita vt nihilominus Aragonia non tam Regnum proprium

atque absolutum, sub iis Regibus, quàm Pompelonensis Regni pars ac portio quædã censenda fuerit, quemadmodũ Najera atque Alaua, quæ ditiones pariter Regni titulo erant condecoratæ. Cum itaque *Ramirus* Maioris filius primus omnium Aragoniam, nullâ in re Pompelonensibus Regibus obnoxiam, Regni nomine, optimo iure, à se suisque posteris possidendam, à patre acceperit, vanum & absurdum iudico aliam istius Regni stirpem quærere.

HOC loco Ioannes Brizius aduersus Garibayum & alios, qui Ramirum nequaquam fuisse legitimo Sanctij Majoris matrimonio prognatum, scriptum reliquere, summâ contentione certat; ipse autem prolixâ oratione persuadere conatur, iustas inter *Sanctium* & *Cayam*, (quam Ramiri matrem esse affirmat) interuenisse nuptias proindéque Ramirum etiam in Pompelonensi Regno tanquam maximum natu Garciæ fratri anteponendum fuisse. Vnde tandem colligit *Garsiam* eiusque posteros Regnum illud contra ius fasque occupasse. Antequam Brizij in hac disputatione rationes exequar, illud notare consentaneum est, temerè & malignè ab hoc scriptore *Sanctium Maiorem*, insignẽ iustitiâ & pietate Principem, in iniustitiæ crimen vocari; quasi nouercalibus blanditiis delinitus filium natu maiorem, ex priore matrimonio susceptum, auito Regno deturbarit, ipsum quoque Garsiam falsò appetiti, vique & armis occupati alieni Regni reum fieri: Nam etsi concederemus Brizio verum & legitimum inter Sanctium & Cayam intercessisse matrimonium, minimè tamen inde efficeretur Pompelonense Regnum ad Ramirum pleno iure spectasse. Si licuit aliquando illius Regni Proceribus, præteritis Regis defuncti liberis, alium Regno præficere, quod in Garsiâ-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ximeni, in Sanctio-Garsiæ primo, & in Sanctio-Ramiri factum nouimus, idémque sæpius in Legionensi seu Asturum Regno obseruatum fuisse docuit Morales lib. 13. cap. 10. lib. 16. cap. 1. & alijs locis, Quidni liceret Nauarris, adnitente præsertim ipso *Sanctio Maiore* Rege, aut Regi assentiente populo, quemcumque ex liberis administrando Regno maximè idoneum iudicaret, illud ipsi permittere? Noui ne res hæc exempli fuisset, quæ sæpius apud alias etiam gentes locum habuit? Salomonem à Dauide parente, Adoniæ natu maiori filio in Regno prælatum fuisse, docent sacræ literæ 3. Regum cap. 1. & 2. Idem Abiamo Roboami filiorum natu minimo patrem indulsisse legitur 2. Paralip. cap. 11. Ptolomæum Ægypti Regem filio ætate inter liberos postremo Regnum tradidisse, eiusque rei populo rationem reddidisse, cuius non minor fauor in accipiendo, quam patris in tradendo Regnum fuerit, testatur Iustinus lib. 16. Perseus Philippi Macedonum Regis filius natu maior cum in dies magis cerneret, inquit Liuius, Decad. 4. lib. 10. fauorem dignitatémque Demetrij fratris apud Macedonum multitudinem crescere & gratiam apud Romanos, sibi spem nullam Regni supereſſe, nisi in scelere ratus, ad id vnũ omnes cogitationes intendit, tantumque profecit calũniis & malis artibus, vt breui fratris nece & exitio potitus sit. Idq; ius demũ vniuersè Regibus omnibus esse, vt quemlibet è liberis, nullâ ætatis habitâ ratione, sibi successorem in Regno designare liceat, dictauit magni nominis Iurisconsultus Baldus in proëm. Decretal. Gregorij: Quin etiam, citra paternum iudicium atque optionem, ipso iure, filium, patre Rege natum, fratri, parente nondum Regni gubernaculis admoto, progenitô in Regno præferendum esse, visum est plerisque

non imi subsellij Doctoribus, quos recenset Antonius Corset. tract. de potest. Regali 3. parte quæst. 26. Vnde apud Sigebertum ad annum 939 *Euerardus & Gisleber-tus* suadent *Henrico* fratri *Othonis* Regis vt Regnum capessat, sibi patre Rege nato potius debitum, quam Othoni patre priuato, necdum Rege procreato. Huius etiam rei illustre exemplum extat in Darij Persarum Regis liberis: Ex his, ait Iustinus lib. 2. Arthemenes maximus natu, ætatis priuilegio Regnum sibi vindicabat, Xerxes controuersiam non de ordine, sed de nascendi fœlicitate afferebat: Nam Arthemenem primùm quidem Dario, sed priuato proueniſſe, se Regi primum natum; fratres itaque, qui ante geniti essent priuato, priuatum patrimonium quod eo tempore Darius habuisset, non Regnum sibi vendicare posse. Hoc certamen, concordi animo, ad patruum suum Artaphernem veluti ad domesticum iudicem deferunt, qui domi cognitâ caussâ, Xerxem præposuit: adeòque fraterna contentio fuit, vt nec victor exultauerit, nec victus indoluerit, ipsóque litis tempore inuicem munera miserint & iucunda quoque inter se, non solum credula conuiuia habuerint: iudicium quoque ipsum sine arbitris, sine conuitio fuerit. Scio quidem hoc Artaphernis iudicium non omnibus probatum fuisse, sed quid tum, si illud Nauarris de successore in Regno Sanctio Maiori deligendo deliberantibus placuit? Ideone fas erit Brizio ea quæ à maioribus certo iure, nec sine graui exemplo, acta sunt calumniari, morosamque litem, in Regiâ familiâ, paterno arbitrio compositam & fraterno assensu atque approbatione extinctam tanto interuallo retractare? Hunc autem Brizij conatum, eò audaciorem iudicatum iri præsentio, si ipse in eâ, quam in se recepit, legitimorum Ramiri natalium

demonstratione defecerit, quò præter Garibayum & Sandouallium, quos nominatim exagitat, alios quoque authores magni nominis in hac lite habet aduersos, scilicet Lucam Tudensem, Rodericum Sanctium, Palentinum, Alfonsum Carthagenensem, Raphaëlem Volaterranum, Michaëlem Ritium & ipsum quoque, ni fallor, Rodericum Toletanum.

ARGVMENTA autem quæ aduersus receptam tot sæculis sententiam & constantem tot diuersorum authorum testificationem affert Brizius, talia sunt, vt eludi à quouis nullo negotio possint. Primò enim, etsi id prorsus verum esset, vt ille iudicat, liberos tantùm legitimos Regum, diplomatibus parentum nomina sua adscribere consueuisse, cum Ramiri nomen, in iis quæ supersunt Sanctij Maioris monumentis, frequens occurrat, id tantùm inde sequeretur Ramirum liberorum Sanctij legitimorum iura adeptum fuisse, quod nullo modo inficiamur, cum etiam à nouercâ Regis vxore, in gratiam defensæ ipsius pudicitiæ, solemni more adoptatum & Aragoniæ insuper ditione, quæ Reginæ titulo donationis propter nuptias euenerat, impertitum fuisse, tam Roderici Toletani & Hieronymi Çuritæ, quàm aliorum historicorum scriptis fuerit celebratum. Alterum Brizij argumentum est, Iacobum 1. Aragoniæ Regem in Nauarræ Regno, mortuo Sancio Rege huius nominis vltimo, ius sibi vendicasse, non tam ratione adoptionis, inquit, quæ inter vtrumque Regem celebrata fuerat, quam ex eo quod Alfonso Aragonum & Pompelonensium Rege mortuo, Regnum illud iniquè & contra ius fasque ipsius fratri & hæredi Ramiro 2. ademptum ac Garsiæ Ramiri delatum fuisse asserebat: Nam vnde hoc, ait, nisi quoniam prærogatiuâ natalium, ad Ramirum 1. eiusque

eiusque successores Regnum illud spectasse censebat? Pessimè hic arguit Brizius, si enim ea fuisset mens Iacobi Regis, num ipse ius suum potius à Ramiro 1. repetiisset, quam vel ab Alfonso, vel à Ramiro 2, prout eum fecisse authores sunt quicumque res gestas ipsius scripserunt? Ideò autem Ramiri 2. ius iactabat Iacobus, quia, electo in Regem à Nauarris Sancio-Ramiri Aragonensi Principe, Regnum illud, ab illius liberis, nouâ eiusdem populi electione, auferri non potuisse contendebat. Ingerit deinde Brizius, Epitaphium *Cayæ*, Ramiri, vt asserit matris, quod inter veteres tumulorum Pinnatensis Cœnobij inscriptiones se reperisse ait hac serie verborum. *Hic requiescit famula Dei domna Caya Sanctij Imperatoris prima vxor & Regina.* Mirum sanè nemini hactenus de hoc Epitaphio quicquam suboluisse, illud etiam Çuritæ & Blancæ diligentiam (qui illius Cœnobij monumenta acuratè inuestigarunt) fefellisse: sed id magis mirum, cum antehac *Didacus Xuares* illius Cœnobij Abbas, vniuersa epitaphia Principum, præcipuè verò Sanctij Maioris eiusque liberorum atque vxoris etiam *Maioræ* lustrasset, eaque descripta viro cuidam inter Ecclesiasticos primario, amico suo misisset, à quo deinceps Anton. Yepes, tomo 3. Chronici Benedict. inserenda accepit, nullam tamen istius Cayæ tumuli inibi memoriam extare & hunc solum fuisse qui Abbatis illius oculorum aciem effugerit. Præterea titulus *Regis* atque *Imperatoris* Sancio in illo epitaphio Cayæ additus, quid aliud significat, quam ipsum consecutis sæculis fictum ac compositum fuisse? Cum enim, teste Brizio, anno tantùm 1005 Sancius regnare cœperit, Imperatoris autem elogium posteriùs à rebus gestis consecutus fuerit, vtroque titulo illum caruisse tempore obitus Cayæ cui-

Universidad de Deusto
Biblioteca

dens est, quippe anno illo non *Cayam* sed *Muniam* posteriorem, vt putat Brizius, vxorem, in coniugio habuit; nam anno 1022, liberi ex eâ suscepti paternis actis celebrantur, tanquam præsentes, & iis consensum atque authoritatem adhibẽtes; quod eos iam tum adultos aut saltem puberes fuisse perspicuè demonstrat. Sed demus hoc Cayæ epitaphium, non recens compositum, sed multis ante sæculis in eo Cœnobio insculptum fuisse; nunquam tamen inde efficiet Brizius, vt Ramirus pro legitimo Regis Sanctij filio habeatur, cum *Cayam* ipsius matrem esse nullo modo constet. Sed contrà nonnulli *Eluiræ* (vt Marinæus & Tarapha) alij *Vrracæ* (vt Gaubertus & Beuterus) nomen ipsi tribuant. Addit Brizius Ramirum in omnibus ferè vetustis tabulis, quæ ipsius meminere, Sanctij Regis *Prolem* dici: *Prolis* autem vocem, non nisi legitimis liberis applicari posse. Verùm in hoc quoque falli illum certum est, cum vox *Prolis* non minus naturalibus liberis, quam legitimis denotandis adhibeatur, vt patet ex l. diui Constantini 5. & Authen. Præterea Cod. de natur. lib. Sic etiam Seneca in Medeâ *Bacchum* Iouis filium ex adulterio *Semeles* procreatum, qui è matris, fulmine exustæ, vtero eductus fuerat *prolem fulminis improbi* vocat, & in vetusto monumento æræ 1053, cuius meminit Sandouallius in vitâ Ramiri 2. *Rausendus* huius Ranimiri, ex *Artigiâ* concubinâ Maurâ, filius, *proles* ipsius nuncupatur. Audet præterea Brizius sibi asserere suffragium omnium historicorum, tam indigenarum, quàm exterorum, quos tamẽn illi vniuersos ferè aduersari supra dixi, & ex eorum verbis hic inferendis patebit. Lucas Tudensis de *Sanctij Maioris* liberis agens. *Dedit etiam Ramiro, quem ex concubinâ habuerat, Aragonem quamdam semotam Regni sui particu-*

lam, ne fratribus eo quod materno genere impar erat quasi Regni hæreditarius videretur. Et paulò pòst. *Rex verò Garsias postquam solutis Deo votis Româ rediit & obitu patris percepto, Pompelonensi prouinciæ appropinquauit, audiuit Ramirum fratrem suum ex concubinâ ortum, super Regno sibi insidias tendere.* Alfonsus x. Castellæ Rex parte 3. histor. gener. *Ramirum* vocat *fillo de barragana*, id est concubinâ genitum. Rodericus Sanctius parte 3. cap. 25. historiæ Hispanicæ, quam Henrico 4. Castellæ Regi dicauit. *Hic Sanctius*, inquit, *ex dictâ Eluirâ genuit Garsiam, & ex concubinâ Ramirum bastardum.* Alfonsus à Carthagenâ Episcopus Burgensis, in Anacephaleosi Regum Hispaniæ, quam eodem Henrico Regi scripsit cap. 72. *Sanctius Rex Nauarræ dictus Maior, filius Garsiæ Tremulenti Regis Nauarræ, genuit ex Eluira filia Sanctij Comitis Castellæ vxore sua, duos filios, Garsiam & Fernandum, & ex concubina alium qui dictus est Ramirus.* Et eodem capite. *Diuisit autem dominia sua & Nauarram dedit Garsiæ primogenito, Castellam Fernando secundo genito, Aragoniam Ramiro bastardo, qui primus in Aragoniâ Rex vocatus est.* Volaterranus lib. 3. Geographiæ de Sanctio Maiore. *Tres*, inquit, *hic liberos suscepit, Ferdinandum cui Castellæ, Garsiam, cui Nauarræ, ac Ramirum ex concubina, cui Aragonense Regnum dimisit.* Mich. Ritius lib. 3. de Reg. Hisp. *Post quem* (id est Garsiam Tremulum) *is qui dictus est Maior, vt proposuimus, quique ex iusto Eluiræ connubio Ferdinandum Garsiamque suscepit ex pellice Raymirim.* Mariana lib. 8. de reb. Hisp. cap. 13. *Erat Regi* (id est Sanctio Maiori) *filius ex impari matre quam alij Vrracam, alij Cayam nominant, Principi in Vasconibus loco, Ramirus nomine.* Et infra eodem capite. *Regina Procerum precibus fatigata & filiorum lachri-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

mis victa, veniam hac lege dediſſe traditur, vt Ramiro pretium operæ atque defenſæ innocentiæ merces eſſet Aragoniæ Regnum, in quo natalium vitium eximia virtus & fides compenſarent. In eadem quoque fuiſſe ſententiâ Rodericum Toletanum palam eſt: Vnicam enim tribuit vxorem Sanctio Maiori, Sanctij Caſtellæ Comitis filiam, Garſiæ ac Ferdinandi matrem; De Ramiri verò natali agens, ex illuſtri fœminâ Ayuari dominâ, Sanctio natum fuiſſe dicit, nec ipſam vſpiam, Sanctij *vxoris* nomine dignatur. Soli itaque Aragonenſes ſcriptores (vt obſeruauit Vaſæus) Ramirum legitimum Sanctij filium prædicant: nec ij tamen omnes, Çurita enim & Blanca vnicam aſſignant Sanctio vxorem Caſtellæ Comitis filiam. Ad extremum veteres producit Brizius tabulas, quibus teſtatum faciat, Ramirum ius ſibi in Pompelonenſi Regno arrogaſſe, ſed iis tabulis nuſquam apparet, illum, excluſo Garſiâ fratre, totum Pompelonenſe Regnum ſibi vendicaſſe, ſed partem tantùm aliquam, nomine fortaſſe legitimæ portionis, quæ ei, licet non iuſto matrimonio nato, in hæreditate paternâ competebat. Aragoniam enim, vt diximus, beneficio nouercæ acceperat. Iure autem veteri Romanorum filij naturales, legitimis non extantibus, totam ex aſſe hæreditatem paternam petere poterant, iis verò extantibus, ſimul cum ipſis, pro ratâ portione ſuccedebant, l. Lucius Titius 45. de vulg. & pupil. ſubſt. & l. qui filium libertinum ff. de iur. delib. & tametſi poſtea, Imperatorum conſtitutionibus, iis legibus derogatum fuerit, in Nauarrâ tamen ius vetus manſiſſe fidem facit Codex legum illius Regni, vulgò *Forus*, cuius lib. 4. cap. 4. tit. de *criar fijos* verba ſunt. *Si alguno obiere fillos ô fillas de ganancia otorgando el padre ques ſuyo quando tetare, ſi la madre*

criar ſelo quiere deue li dar el padre ſoldada de nodriza ſegun la villa o tierra o fuere &c. Et in fine ſubdit. *Et eſta creatura deue partir con las otras creaturas daqueyl padre & ſi no obiere otra creatura debe lo todo heredar.* Vt autem eorum, quæ iam dixi, fides conſtet, ſcilicet Ramirum ius ſibi, non in toto Regno Pompelonenſi, ſed in aliquâ tantùm eius parte aſciuiſſe, eaque acceptâ, controuerſiam omnem dimiſiſſe, Garciæque fratri, reſiduum Regni per ſe habere licere ſpopondiſſe, profero verba earum tabularum, quibus Brizius innititur, ex ipſius lib. 2. cap. 24. *Ita iuro, ego Ranimirus, proles Sanctionis Regis, tibi germano meo Domino, Garſiæ, per Deum patrem omnipotentem, & per beatam Mariam Virginem, & per Angelos & Archangelos, & per duodecim Apoſtolos, & per Martyres & Confeſſores, & per omnes Sãctos Dei, vt de iſtâ horâ in antea, non requiram contra tuam partem, plus terram, niſi iſtam, quam pater meus mihi donat & ſupra eſt ſcriptum: in qua non ponam tibi Azaquia aut Alhodera, qua tibi tuam terram tollam, nec pro pacem, nec pro Alfetna, nec cum Mauros, nec cum Chriſtianos. Sed ſi aliquis audaciter comprehenſus fuerit in hac elatione quod tibi contradicere aut reſiſtere voluerit, in quantum valuero contra illum expugnabo atque inimicus ero.* Mortuo verò Garſiâ, idem Sanctio ipſius filio Ramirum cauiſſe, acceptis in ſupplementum legitimæ aliquot oppidis, ex aliis tabulis apparet à Brizio cap. ſequenti deſcriptis in hæc verba. *Et ego Ranimirus Sanctionis Regis filius, ſic Iuro cum Varones de mea terra, qui mecum ſunt in præſenti: vt de hodie in antea, non tibi requiram de tuas villas, neque de alias tuas terras, niſi cum ſeruitio & tua bona voluntate, quamuis mihi det Deus tale tempus, vt poſſim inquirere. Et ſi hoc voluero facere; quod abſit, ſic dico, vt omnes ſeniores, qui*

Universidad de Deusto
Biblioteca

mecum sunt cum honores & terras, quas de me habent & tenent, licentiam do vt attendant ad te & ponant se in tua potestate.

SANCTII-GARCIÆ Regnum, annum Christi 1076 attigisse, docuere Garibayus lib. 22. cap. 37. & Sandoual. in Catal. Episcop. Pompelon. Eo autem anno ipsum fraude & proditione fratris Regimundi vel Raimundi sororisque Hermissendæ & Procerum aliquot vitam amisisse, liquet è pluribus vetustis monumentis, è quorum vno, anno 1079 conscripto, quod in Monasterio Legerensi seruatur, hæc verba citat Sandouallius in Catalog. Episcop. Pompelon. fol. 67. *Ego indigna illam suprascriptam villam emi à Rege domno Sancio prole Garsiæ Regis, quem interfecerunt frater suus Regimundus & soror Ermisenda nec non & Principes eius infidelissimi.* Aliud ærâ 1120 hoc est anno 1082 confectum, ex Hiraxensi tabulario promit Anton. Yepes tom. 3. centur. 4. in quo B. Veremundus Abbas illius Cœnobij, Sanctij mortis his verbis meminit. *Post multos annos Sancius Rex surrexit, qui interfectus est à fratre suo & à sorore vel à maioribus patriæ suæ, & misit nuntios ad nos semel, bis & ter vt daremus illi dictam radicem &c.* Huius autem perfidiæ non aliam fuisse causam, quam ipsius Raimundi regnandi libidinem, scribit Marmol. lib. 2. cap. 30: contigisse verò casum hunc calamitosum ac funestum *Penaleni*, præter Rodericum & Authorem historiæ generalis, quæ Alfonsi Regis nomen præfert, tradit Scriptor libri, qui *Tumbi nigri sancti Iacobi* nomine citari solet, apud Sandoualliū in vitâ Alfonsi 6. *Era* 1114. *interfectus est Rex Sanctius filius Regis Garsiæ & Reginæ Stephaniæ in Peñalen.* Extant apud Roger. Houed. in poster. parte Annal. orationes habitæ coram Henrico 2. Rege Angliæ à

legatis *Alfonsi Castellæ* & *Sanctij Nauarræ* Regum anno 1177, in quibus hæc de Sanctij morte leguntur. *Rex Garsias Nauarræ & Nazaræ genuit Regem Sanctium, qui postea occisus erat in Peñalen. &c.* Quin etiam, inde *Penalenij* cognomen eius nomini accessisse, liquet ex formulâ actionis ab Oratoribus Regis Sanctij aduersus Alfonsum, coram eodem Henrico propositæ, quæ hęc verba complectitur. *Et istius terræ petit vniuersos fructus à tempore quo obiit Rex Sanctius de Peñalen hæc omnia ad Regnum suum spectantia &c.* Idipsum elicitur ex quodam diplomate Tabularij Regij Pompelonensis, quô idē Rex Sanctius ęrâ 1196 incolis *Mendigorriæ* vici, territorij cuiusdam *Tortal* dicti, gratiam facit. *Dono*, inquit, *vobis & concedo illum terminum de sancto Torrtal, vnde habbatis contentionem cum illis hominibus de Artaxona totum integrum, sicut dedit vobis Rex Sancius de Peynnalen & sicut habuistis in tempore Regis Sanctij de Aragon & Regis Adefonsi & habuistis in tempore Regis Garciæ mei patris &c.* Mensem quoque obitus Sanctij assequi nullus labor erit, si consideremus illum 4. Kal. Iulij adhuc superstitem fuisse, vt ex ipsiusmet tabulis indicauit Sandouallius in Catal. sæpè citato fol. 67. Eo enim ipso mense, *Sancium-Ramiri* Nauarræ Regnum obtinuisse, ex aliis tabulis quàm mox ostendemus.

Ramiri, Sanctij Regis fratris memoria habetur ad annū 1072, in vetustis monumentis Cœnobij S. Æmil. teste Sando. f. 66. Catal. Episc. Pomp. Item ad annū 1077, quo Alfonso 6. Castellæ Regi adfuisse, inter alios proceres, ipsius actis consensum & authoritatem prestantes, constat alio diplomate, apud Anton. Yepes in Append. tom. 1. num. 24. Anno tandem 1083 eum *Rhodæ*, perfidiâ Ducis Mauri, vnà cum aliis principibus viris, eò ab Al-

Universidad de Deusto
Biblioteca

folſo Caſtellæ Rege miſſis, interemptum fuiſſe narrat ex veteri monumento Marmol, cuius verba lib. 2. cap. 30. ſunt. *En el año de 1083 vn Moro vaſſayllo del Rey de Çaragoça llamado Aben Faluque ſe alço con el Caſtiello de Rueda y fingiendo quererſe fauoreſcer del Rey D. Alonſo, con animo de matarle, le embio à dezir que fueſſe en perſona y le entregaria aquel Caſtillo, y como contradixieſſen los de ſu conſejo, aquella yda, embio à D. Ramiro infante de Nauarra y al Conde D. Gonçalo ſaluador ſu ſuegro con mas de mil de à cauallo para que ſe entegraſſen del Caſtillo y el ſoleñe traydor haziendo les abrir luego alegramente las puertas de la villa los recibio dentro y mandandolas luego cerrar dio en ellos con gran numero de Moros que tenia eſcondidos en las caſas y en el Caſtillo y matando al Infante y al Conde y à otros muchos Caualleros, los que eſcaparon viuos fueron captiuos. La memoria deſta traycion ſe hallara en el Caſtillo de Oña donde eſtan enterrados muchos que alli murieron.*

RAIMVNDVM, alium Sanctij Regis fratrem, ipſiusq; que interfectorem, fraterno ſanguine pollutum, ad Mauros confugiſſe & à Cæſarauguſtano Regè exceptum in ſummâ miſeriâ atque ærumnâ vixiſſe neptemque reliquiſſe Marcheſiam Aznarij Lupi vxorem refert Çurita ad annum 1076. De coniugiis ſororum Sanctij Regis *Menciæ* cum Fortunio Ochoâ Ximenij, dño Camerorum. *Vrracæ* cum Garciâ Ordonij, qui Najaræ prçerat & *Hermeſindæ* cum Fortunio-Sãctio, Yarnozij Dynaſtâ: déque *Sanctia* harum ſorore, citantur probatę vetuſtatis monumenta, à Sandouallio in vitâ Alfonſi 6. in comment. rer. S. Æmil. §. 52. & in Catalogo Epiſc. Pompel.

DE *Sanctij-Garſiæ* Regis progenie hoc certò ſcimus, ipſum duos eiuſdem nominis, *Garſiæ* ſcilicet, filios reliquiſſe, filiam quoque nomine Vrracam, & filium è concubinâ

cubinâ Eximenâ Raimundum habuiſſe, probat idem Sandouallius in Catal. Epiſc. Pompelon. fol. 65 & 67.

POST interfectum *Penaleni* Sanctium Regem, pulſo è Nauarræ finibus, fratricidâ Raimundo, *Sanctio-Ramiri* Aragonenſi Principi Regnum delatum fuiſſe, vetus & conſtans Hiſpaniæ hiſtoricorum opinio eſt; breui id interuallo factum eſſe, argumento ſunt ipſius Sanctij-Ramiri tabulæ menſe Iulio anni 1076 ſcriptę, quę in Tabulario Pompelonenſi hac ſerie verborum leguntur. *Hæc eſt charta quam facio ego Sancius Rex ad vos homines de ſancta Maria de Vxue, vt ſit firma & durabilis in ſæcula & per bonam voluntatem quam vos in me habuiſtis & pro magno ſeruitio qui me feciſtis, & quia vos primos me cognouiſtis per ſeniorem, & per Regem ad illam intrata de Pampilonâ & reddidiſtis mihi illo Caſtello, propter hoc inſpirauit mihi Deus & poſuit in corde meo que ... toto corde vos faciam tale cauſa que vos cognoſcatis, & totos homines qui audierint dicant &c. Facta carta erâ 1014 menſe Iulio in ſanctâ Mariâ. Feliciam* Sanctij-Ramiri vxorem, quæ hactenus *Comitis Vrgellenſis* filia credita eſt, familiæ *Comitum Rocienſium* adſcripſi, authore Hermano monacho, illorum temporum ſcriptore, in hiſtoriâ reſtaurationis Eccleſiæ Laudunenſis, cuius verba, apud Ducheſnium in hiſtoriâ familiæ Caſtilloneæ, ſunt *Hilduinus Comes Rocienſis ..... genuit* (ex Adelade coniuge) *ſeptem filias: harum vnam nomine Feliciam in Hiſpania duxit coniugem Sancius Rex Aragonenſis, & ex eâ genuit Hildefonſum Regem potentiſsimum qui patri ſuccedens in Regno &c.* Inde Orderic. Vital. lib. 13. hiſt. Eccleſ. *Alfonſum* Sanctij & Feliciæ filium, *Rotoldi Perticenſis* (qui ex alia *Hilduini* filia natus erat) conſanguineum vocat. Eâ autem fato functâ Sancium-Ramiri aliam vxo-

Universidad de Deusto
Biblioteca

rem duxisse *Philippam* Raimundi Comitis Tolosani filiam & hæredem, videor mihi colligere ex his Chronici Gaufredi Monachi sancti Martialis Lemouicensis verbis. *Pontius Tolosanus Comes genuit Guillermum & Raimundum: Guillermus verò Hierosolymis obiit, cuius filiam vnicam Filippam post Aragonensem Regem duxit Guillermus Dux filius Guidonis.* Gaufredi librum, qui nondum lucem vidit, mihi communicauit Ioannes Cordesius Theologus & Canonicus Lemouicensis, cuius tum operâ, cum instructissimâ bibliothecâ, me in hoc opere adiutum, non possum, nec debeo non fateri Obiit Sanctius in obsidione Oscæ lethali sagittæ vulnere sauciatus, anno 1094. Præter eos liberos, qui post patrem vicissim regnarunt, *Petrum*, *Alfonsum* & *Ramirum*, natus est Sanctio *Ferdinandus* filius, qui ipso superstite de vitâ decessit, vt docet Brizius lib. 4. cap. 1. hist. Pinnatensis.

PETRO Regi ex *Agnete*, priori, vt referunt, vxore, liberos extitisse *Petrum* & *Isabellam*, ambos immatura morte absumptos, probant vtriusque Epitaphia, Pinnatensis Cœnobij tumulis, teste D. Xuare illius Abbate apud Ant. Yepem, insculpta his verbis. *Hic requiescit famulus Dei Infans Petrus filius Petri Regis. Obijt anno 1086. Hic requiescit famula Dei Isabella filia Regis Petri quæ etiam teneris annis obiit simul cum fratre Petro Infante anno 1086.* Alteri istorum, filio scilicet, *Sanctij* nomen indit Çurita, vtriusque verò mortem in annum 1104 promouet: Petro quoque Regi aliam vxorem tribuit nomine *Bertam*. Huius Regis vitam anno 1104 definit potior pars historicorum; at Brizius ad annum 1105 eius obitum trahit.

ALFONSI morti annum assignant libri & tabulæ vetere 1134um: diem etiam notat, 7^{m} Idus Septembris, fragmentum diplomatis, in extrema parte fori Nauarrici,

adscriptum. De anno consentit Ordericus Vitalis æqualis illorum temporum scriptor lib. 13. historiæ Ecclesiasticæ, sed de genere mortis discrepat: Cum enim ipsum ad Fragam, cum Mauris prœlio decertantem, cecidisse vniuersi penè affirment Scriptores; is contrà, cum incolumis prœlium euasisset, post aliquot dies domi, ægritudine ex dolore amissæ victoriæ cõtracta, mortem obiisse commemorat. Non possum hîc præterire elogium virtuti Alfonsi, à scriptore illius sæculi, redditũ; Is est *Hermañus* Monachus, qui in historiâ restaurationis Ecclesiæ *Laudunensis* de Alfonso verba faciens. *Fortissimas*, inquit, *vrbes & castella paganis fortiter præliando abstulit Christianis reddidit, Cæsaraugustam scilicet beati Vincentij martyris Archidiaconatu famosam, Terrassonam quoque & Tudelam, Barbastam & Burgiam, cum aliis multis, totâq; pene Hispaniâ sibi subiugata, adeo nominis sui opinionem dilatauit; vt ab aliis alter Iulius, secundus ab aliis Carolus vocaretur, ob memoriam illius præclari Caroli Francorum Regis, qui quondam Hispaniam victor subegit.*

GARSIAM-RAMIRI Regem, patre *Ramiro*, matre *Eluirâ Roderici Biuarij*, vulgò *Cidi* filiâ prognatum fuisse, concors omnium sententia est, quam tamen in nomine *Eluiræ* turbat vetusta genealogia Roderici Biuarij, quæ Codici legum Nauarricarum manuscripto Bibliothecæ Fuxensis Tolosanæ, apposita est (huic similem, ex veteri libro Tumbi nigri Ecclesiæ beati Iacobi laudat Sandouall. in comment. rer. Monast. Cardenæ §. 7.) dum Roderici filiæ, Garsiæ-Ramiri vxori, *Christinæ* nomen asciscit. Huic autem genealogiæ magnam, ego, fidem habendam censeo, cum eius authorem, tempore *Sanctij* Nauarræ Regis, cognomento *Sapientis*, vixisse, ex ipsâ intelligatur. De auo autem paterno Garsiæ-Ra-

Universidad de Deusto
Biblioteca

miri,res est obscuritate inuoluta & varietate opinionum confusa; nonnulli enim, in quorum numero sunt Çurita & Garibayus, eum *Sanctij Regis*, qui *Penalenius* dictus est: Alij, vt Sandouallius, *Regis Garsiæ*, Penalenij patris nepotem faciunt: Neutri tamen parti assentiri nos sinit Roger. Houeden. qui posteriore parte suorum Annalium *Sanctij Regis* cognomento *Sapientis* Oratorum verbis, *Garsiam-Ramiri*, Sapientis patrem, *Garsiæ Regis*, Penalenij patris, non *nepotem* sed *pronepotem* fuisse, eiusque *auum* non ipsum *Penalenium*, sed aliquem è Penalenij fratribus extitisse significat. *Hæc omnia* (verba sunt Oratorum Sanctij Nauarræ Regis) *ad Regnum suum spectantia possedit & habuit in pace & quiete* abauus *huius Regis Sanctij*, (loquitur de Sanctio *Sapiente* dicto, Garsiæ Ramiri filio) Garsias *scilicet Rex Nauarræ & Nageræ* & proauus *eius per violentiam fuit expulsus ab hoc Regno propter imbecillitatem suam per* Aldefonsum Regem Castellæ: *procedente autem tempore* Rex Garsias nepos eius *& pater huius inclytæ memoriæ, diuina voluntate & fide naturalium hominum adhibita, recuperauit Regnum suum licet non integrum & quod restat adhuc petit filius eius Sanctius nunc Rex Nauarræ*. Cum *Garsiam*, Penalenij patrem, *Sanctij Sapientis abauum* fuisse testificentur hi Oratores, ergo is *Garsiæ-Ramiri* Sapientis patris, non *auus*, sed *proauus* fuit. Auum itaque, aliquem è filiis eiusdem Garsiæ extitisse, necesse est: atqui id de filio natu maiore, *Sanctio Rege Penalenio* dicto, affirmari non potest; si quidem ipsum ab *Alfonso Castellæ Rege* vi è Regno propter imbecillitatem expulsum fuisse (quod de *proauo Sapientis* narrant ij Oratores) nequaquam est verum: imò eum *Penaleni* occisum fuisse, paulò ante eorumdem Oratorum verbis exposuit Houedenius; consequens igitur est,

vt alterum è fratribus *Penalenij*, *Sanctium* videlicet, vel *Ramirum*, *Garsiæ-Ramiri auum* fuisse dicamus. Si Sanctium eligimus, consentientem habebimus Rodericum Toletanum, sed cum idem author mox subdat *Garsiæ Ramiri auum Rhodæ* obiisse, & aliunde notum sit, Principem illum Nauarrum qui *Rhodæ* mortem oppetiit, non *Sanctij* sed *Ramiri* nomen habuisse; nobis expeditius visum est *Garsiæ-Ramiri* patrem, huius *Ramiri* filium statuere, quam *Sanctij* illius, quem, ne extitisse quidem vnquam, satis benè constat: Adiuuat nostram argumentationem, de *auo Garsiæ-Ramiri*, alio quam *Sanctio Penalenio*, aut eius *patre* constituendo, ipsius Garsiæ Regis diploma anni 1137. à Sandouallio in Catal. Episcop. Pompelon. fol. 68. vulgatum: continet enim Nauarræ Regnum parentibus illius Regis, vi & armis à Legionensi & Aragonensi Regibus fuisse ablatum: Nam cum *parentes* multitudinis numero expresserit, euidens est, illâ voce, tam auum, quam patrem designare voluisse; alium igitur à *Sanctio Penalenio*, & ab eius *patre*, cum neuter istorum ab iis Regibus Regno pulsus fuerit.

RAMIRVM siue *Ranimirum*, Garciæ-Ramiri patrem, aliquot, à morte Roderici Biuarij soceri, annos *Valentiæ* mansisse, coniicio è codicillis *Ximenæ* Roderici vxoris, ad vsum Episcopi Valentini, 2. Kal. Iunij anno 1101 scriptis, apud Ant. Yepem tom. 6. Cent. 6. num. 52, quibus subscripsit *Ranimirus*. Postea cum in Aragoniam se recepisset, *Montisonis* ibi dynastiam obtinuit, eâque ab anno 1105 ad annum 1116 potitus fato cessit, relicto in eâ dynastiâ hærede ac successore *Garsiâ-Ramiri* filio, vt ex compluribus monumentis, à Ioanne Brizio lib. 5. cap. 29. citatis liquet.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ALFONSVM-RAMIRI, *Castri Veteris* dynastam, quem inter Garsiæ-Ramiri liberos numerauit Garibayus, nos ipsi fratrem adiungere satius duximus, patronymico *Ramiri* nomine impulsi, quod ipsum *Ramirô* non *Garsiâ* natum fuisse arguit.

MARGARITAM Garsiæ Ranimiri vxorem, *Rotronis* Comitis *Perticensis*, non filiam, vt vulgò creditur, sed neptem, hoc est ipsius sorore genitam fuisse, solus, inter Hispanos scriptores, tradidit Auctor Chronici MS. quem sub titulo *Relacion de la descendentia &c.* sæpè citauimus. Id autem quam scitè & verè ab eo obseruatum fuerit, Houedeni, Hermani Monachi & Hugonis Falcandi, vetustorum Scriptorum, libros legentibus planum fiet. Houeden. ad annum 1177, hæc ex oratione legatorum Alfonsi Castellæ Regis ad Henricum Anglorum Regem, verba refert. *Petit etiam* (id est Alfonsus) *medietatem Tudelæ ex causa maternæ successionis quam Comes Dalperch donauit* Reginæ *Margaritæ sobrinæ suæ.* Nomen autem *Sobrinæ* pro fratris vel sororis filiâ ab Hispanis sumi, sciunt qui huius gentis linguam callent. Hermanus Monachus in historiâ instaurationis Ecclesiæ Laudunensis. *Secundam*, inquit, *filiam Hilduini Comitis duxit coniugem* ROTHOLDUS *Comes Perticensis, de qua suscepit* ROTHOLDUM *Comitem & Iulianam matrem Margaretæ* Reginæ *Nauarrensis.* Apud Hugonem Falcandum libro de Siciliæ calamitatibus *Margarita*, Garcię Ramiri filia, Guilielmi Siciliæ Regis vxor, sic alloquitur optimates illius Regni. *Nec enim aliter quam fratres proprios diligere quidem & honorare debeo filios Comitis Pertieensis, per quem (vt verum fatear) pater meus* Regnum *obtinuit. Nam idem Comes patri meo terram ampliſsimã cum* nepte suâ matre meâ *dotem dedit, quam in Hispaniâ multis periculis ac diuturnis*

ac diuturnis laboribus expugnatam Sarracenis abstulerat. Nec ergo mirari debetis, si filium eius matris meæ consobrinum, loco mihi fratris habendum censeam & de remotissimis partibus ad me venientem gratanter excipiam. Iulianæ autem, Margaritæ matris virum Gislebertum Aquileiensem fuisse discimus ex Orderico Vitali lib. 8. Eccles. hist. Quo tempore obierit Margareta non liquet, sed id tantum; Anno 1148. *Garciam-*RAMIRI, alteram vxorem, scilicet *Vrracam, Alfonsi* Imperatoris Hispaniæ filiam naturalem, duxisse ex ipsius Alfonsi codicillis colligitur apud Anton. Yepem in Append. tom. 7. num. 35, quibus Cœnobitis *Montis* RAMI locum, vbi nunc Cœnobium situm est, condonat: sic enim in iis subscriptum est. *Facta charta Legione 2. Kal. Iulij era* 1182 *Rege Nauarrorum Garsiâ, qui tunc quamdam filiam Imperatoris vxorem duxerat, existente præsente.* Ex hac vxore Garsiam Regem suscepisse *Sanctiam*, quæ primò *Gastoni Vicecomiti Bearnensi*, deinde, eo vitâ functo, *Petro Molinensi Comiti* nupsit, testis est Rodericus Tolet. proximus illorum temporum scriptor, eóque potiori fide dignus, quam Garcias Euguyus, qui *Sanctiam* matre *Gaufredâ, Didaci Harensis sorore*, tertiâ Garsiæ Regis vxore, procreatam fuisse tradidit. Obiit Garsias *Lorcæ* Nauarræ vico, lapsu equi, vt ferunt, præcipitatus, XI. Kal. Decembris, anno 1150: eius autem corpus Pompelonam delatum, in Ecclesiâ primariâ huius Ciuitatis sepulturâ affectum fuit. Habuit præter filium Sanctium, qui ei in Regno successit, ac prętер filiam *Sanctiam*, *Sanctio Castellæ* & *Margaritam Guilielmo Siciliæ* Regibus nuptas, filium ex concubinâ, nomine *Rodericum*, de quo hęc narrat Falcandus libro de Siciliæ calamitate. *Tunc etiam Panhormi morabatur quidam Reginæ* (de Margaretâ

Universidad de Deusto
Biblioteca

intellige Siciliæ Reginâ, Garsiæ-Ramiri filia) *frater, qui morte* Regis *audita, nuper in Siciliam ex Hispania transfretarat, multosque milites Hispanos spe lucri secum adduxerat, quem (vt plerique eorum, qui cum ipso venerant, asserebant)* Rex *Nauarrorum numquam filium suum, vel esse credidit, vel dici voluit, indignum existimans, eum quem mater multorum patens libidini vulgo concepisset,* Regis *filium appellari. Hunc ergo* Regina, *cum antea* Rodericus *diceretur, idque Siculi nomen abhorrentes velut ignotum & barbarum irriderent, Henricum appellari præcepit & ei* Montis Caucosi *Comitatum integrè dedit oppidáque Siciliæ, quæ cum eodem Comitatu Gaufridus Comes olim tenuerat. Idem autem* Henricus *statura paruus, barbam habens rarissimam, subpallida nigredine, cutem fœdatus, indiscretus, elinguis, præter alearum ac tesseræ ludum nullius peritiam vindicabat, nihilque aliud affectabat, nisi vt haberet qui secum luderet & pecuniam quam prodigus indiscretè ac temerè posset effundere &c.*

SANCTII Regis cognomento *Sapientis* vxorem *Beatiam* nuncupat Rodericus Toletanus lib. 5. cap. 24, quam tamen vetera monumenta constanti scriptura *Sanctiam* vocant: duo ex his apponam celebriora, è Tabulario Pompelonensi excerpta, quorum alterum, singularis etiam huius Reginę pietatis, exhibet documentum, *Marzillensis sacrarum Virginum Cœnobij* institutionem: Alterum verò llluſtrandæ vocis *Infantatici* notioni conducit.

Ad honorem summi & æterni Regis *Patris & Filij & Spiritus sancti, Ego Sanctius non meis meritis, sed sola Dei omnipotentis miseratione* Rex *Nauarrorum facio hoc priuilegium vobis cunctis sanctimonialibus, in Monasterio de* Marzella *sub* Regula *& Ordine beati Benedicti Monachorum Cistercienſium ibidem Deo famulantibus præsentibus & futuris in perpetuum dignæ quidem laudis & memoriæ* Sanctia vxor mea

mea Regina *diuini amoris Zelo accensa, in præfatâ villâ de* Marzella *consilio & assensu meo Monasterium ædificauit atque in eodem gregem ancillarum Dei & beatissimi Patris Benedicti normam constituit, ipsam quoque villam nominatam cum omnibus territoriis & pertinentiis suis heremis & populatis & cum omnibus quæ iurisdictionis Regiæ esse dignoscuntur pro peccatorum suorum remissione prædictis sanctimonialibus dedit ac concessit, vt per earum orationes & beneficia & sanctorum omnium suffragia adipisci valeat beatorum consortia. Ego itaque gratia Dei Sancius Rex, cupiens eorum beneficiorum & orationum fieri participem, concedo & confirmo omne donatiuum quod* Sanctia vxor mea *recolendæ memoriæ Regina vobis nominatis sanctimonialibus dedit & vt liberiùs & quietiùs hoc in pace possideatis in perpetuum & ne prauorum hominum astutia possit vobis obesse in perpetuum singula duxi determinanda. Omnes igitur agricolas in præfatâ villâ commorantes hæreditatésque ibi habentes sub vestrâ pono potestate & seruitute, vt nunquam de cætero alij domino vel Principi nisi soli Deo & vobis tributum aut seruitium persoluant: Concedo etiam vobis aquas & cursus aquarum & molendina & syluas & sotos obtinere pascua vestrarum ouium ac bestiarum libera in Regno meo habere & omnia quæ ad Marcellam pertinent vel pertinere debent iustè & canonicè possidere: concedo etiam vobis vt omnes hæreditates & cætera quæ in Regno meo à clericis vel à militibus, vel à rusticis, vel à quibuscunque personis donatione, comparatione aut cambio acquirere potueritis in pace possideatis. Hæc inquam omnia supradicta &c. Vt autem hoc meum decretum & priuilegium firmum & ratum habeatur & permaneat propriâ manu hoc signum confirmationis impono. Facta carta apud Tutelam mense Martij sub era* M.CC.XIX. *regnante me Dei gratiâ Rege Sancio in Nauar-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

ra ſub meo dominio Epiſcopo Petro in Pampilona, Sancio Remigio in Funes, Didaco Lupi in Alaua, Garcia Vermundi in Petralta, Sancio Remigij in Marañon, Gomis Martini in Punicaſtro, Iordano in Rada, Enecone Almorauid in Sangoſa, Enecone de Oriz in Tafaylla, Martino Roderici in Ponte Reginæ, Muyñotz Treueynnu, Spaynnol in Haizluce, Egidio de Ayuar in Gallipienço. Ego Ferrandus Vicecancellarius iuſſu domini Regis Sancij hanc cartam exaraui & propria manu hoc ſignum feci.

IN *nomine &c. Ego dñs Fernandus Dei gratia Hiſpaniarum Rex volens illam generis & dilectionis conſideratione, quæ inter me & vos eſt, ô kariſsima ſoror mea dña* Sanctia *illuſtris* Nauarrorum Regina, *quæ de eodem patre & matre, quibus ego, nata eſtis beneficij exhibitione ſolidare & perenniter confirmare Dono vobis vnicæ ſorori meæ quantum* Infantaticum *in toto Regno meo eſt videlicet in Toleto & in totâ Alenſerrâ, in Extremadura, Legione, in Veriz in Gallicia & in Aſturiis, villas, Caſtella, hæreditates, Monaſteria & omnia quæ ad* Infantadicum *pertinent, habeatis ergo illud quomodo melius habuit amita noſtra Infantiſſa dña Sancia patris noſtri inclytæ recordationis Alfonſi Imperatoris germana & quomodo melius tenuerunt aliæ Infantiſſæ, quæ de noſtro genere fuerunt & teneatis illud & habeatis iure hæreditario eadem ratione & conſuetudine de me, quam aliæ Infantiſſæ parentes noſtræ fratribus ſuis tenuerunt prædicta ergo ratione ipſum* Infantadigum *cum omnibus directis ſuis de me in perpetuum habeatis &c. Facta carta apud Tutelam 6. Kalend. Februarij era 1203. Regnante dño Rege Fernando Toleti, Extremadura, Legione, Gallecia & Aſturiis &c.*

ALIVM etiam *Sapienti* filium, ſunt qui adſcribant, *Remirum* ſcilicet ſiue *Remigium* Epiſcopum Pompelonenſem, quem tamen cum Rodericus Toletanus, illi ætati

ſuppar, prætereat; tutius duxi ſtemmati noſtro ſubtrahere, quam ex alienâ fide, eum Regiæ familiæ inſerere. Vetuſtæ porrò in Cœnobio *Syluælatæ, Principatus Bearnenſis* voluuntur tabulæ anni 1191, Eccleſiæ *Baienſis*, fratribus illius Cœnobij, à Pontifice Pompelonenſi eiuſque Collegio, donatæ vindices, quæ ſigna *Ioannis* & *Garciæ* Infantium ſubſcripta oſtentant: vtrius Regis in familiam ij admittendi ſint, *Sapientis* an *Incluſi*, non eſt meum diuinare. De obitu Sapientis hæc habet Necrologium Regum Nauarræ MS. Codici legum Nauarricarum Collegij Fuxenſis Toloſani aſſutum. M. C. LXXXXIIII. V. *Kal. Iulij obiit Sanctius Rex vir magnæ ſapientiæ.* De anno cum authore Necrologij conſentiunt Guillel. Nebrigenſis lib. 5. cap. 2. de rebus Anglicis, & Rogerius Houeden poſteriori parte Annalium. Corpus eius Pompelonæ in templo Beatæ Virginis humatum creditur.

SANCTIO cognomento *Inſerato* ſiue *Incluſo* vxor fuit *Clementia* Raimundi Toloſani Comitis Conſtanciæ filij, è Beatrice Biterrenſi priori vxore filia, quæ cum ab eo diſceſſiſſet, in manum alterius viri, *Petri*, nimirum, *Bermudi Saluij* nobilis Occitani conuenit, vt author eſt Guillelmus à Podio Laurentio cap. 5. Chronici. Vnde arbitrari licet, quantoperè hallucinati ſint ij, qui ipſam in *Roncauallenſi baſilicâ*, eodem, cum Sanctio priore marito, tumulo conditam credidere. Obiit Sanctius, nullis relictis liberis, VII. Idus Aprilis anno 1234.

CAPVT XV.

Poſtremum ſtemma, quô reliquorum Regum ſtirpes, à Theobaldi I. huius nominis Nauarræ Rege, Campaniæ & Briæ Comite, vſque ad Eleonoram Reginam, Franciſci Phœbi & Catharinæ auiam, deſcribuntur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Theobaldus Nauarræ Rex post Sanctium, auunculum Campaniæ & Briæ Comes Palatinus.

Vxor 1. Gertrudis, ex qua nulli liberi. *Vxor* 2. Agnes filia Guischardi Bellijocij. *Vxor* 3 Margarita filia Arcembaldi Borbonij.

Liberi ex incerto cõiugio Theobaldi.

Blanca, nupta Ioanni Britanniæ Duci.

Guillelmus. Ælis. Ignes.

Theobaldus 2. Rex Nauarræ *Vxor* Isabella S. Ludouici filia. Obiit sine liberis.

Petrus dñs Muruçabali, obiit ante patrem.

Henricus Rex Nauarræ: *Vxor* Blanca Roberti Comitis Artesij filia.

Alienor.

Margarita: *Vxor* Ferrici Lotharingiæ Ducis.

Beatrix, *Vxor* Hugonis 4. Burgundiæ Ducis.

Ioannes Henrici Regis filius *naturalis*, author stirpis *Lacarrarum Ablitensium*.

Theobaldus obiit infans.

Ioanna Nauarræ Regina: *Vxor* Philippi 4. Franciæ Regis cognomento pulchri.

Ludouicus Hutinus Franc. & Nauar. Rex, ex vxore 2. Clementia habuit Ioãnem qui 8 dies vixit: è 1. Margarita Burgũda nata est ei.

Philippus Lõgus Rex Franc. & Nauar. *Vxor* Ioãna Burgunda è quâ tres reliquit filias.

Carolus Pulcher Rex Franc. & Nauar. *Vxor* 1ª. Blanca Burgunda: 2. Maria Luxemburgia: 3ª Ioanna Ebroicensis, è quâ duas reliquit filias.

Isabella *Vxor* Eduardi 2. Angliæ Regis.

Robertus. Margarita. Blanca. obiere sine liberis.

Ioanna Nauarræ Regina *Vxor* Philippi Ebroicensis Comitis.

Carolus Nauarræ Rex *Vxor* Ioanna Ioãnis Frãciæ Regis filia.

Philippus Comes Lõgueuilleus.

Ludouicus Comes Belimõtis Rogerij.

Ioanna Cœnobiticę vitæ voto astricta.

Blanca *Vxor* 2. Ioãnis Frãciæ Regis.

Maria *Vxor* Petri Regis Arag.

Agnes: *Vxor* Gastonis Phœbi Comit. Fuxen.

Ioanna *Vxor* Ioannis 2. Vicecomitis Roanes.

Liberi naturales Caroli Regis.

Carolus Rex Nauarræ. *Vxor* Leonor filia Hẽrici 2. Castellæ Regis.

Philippus obiit infans.

Petrus Comes Moretonij.

Maria, Alfõsi Comitis Deniæ *Vxor*.

Ioãna *Vxor* 1. Ioannis Britanniæ Ducis Henrici 4. Angliæ Regis.

Bona. Blãca. obiere ante patrem.

Leonellus, author stirpis Maresçallorum.

Ioanna, *Vxor* Ioannis Bearnij Baronis Behorleguij.

Liberi naturales Caroli 3. Regis.

Carolus. Ludouicus. Maria. Obiere tenera ætate.

Ioanna *Vxor* Ioãnis Comitis Fuxensis.

Blãca *Vxor* 1º Martini Regis Siciliæ. 2º Ioannis Aragonij, Nauarræ Regina.

Beatrix *Vxor* Iacobi Comitis Marchiæ.

Isabella *Vxor* Ioãnis 4 Comitis Armaniaci.

Lancelotus Episc. Pompel. Gotofredus Comes Cortesij. Ioanna *vxor* 1º Innici Ortisij Estunigæ 2º Ludouici Beaumontij Nauarræ Constabularij.

Carolus *Vxor* Annæ Cliuiacensis.

Eleonor *Vxor* Gastonis Comitis Fuxensis, Nauarræ Regina. de cuius progenie agetur in stemmate Fuxensium Comitum.

Blanca *Vxor* Henrici 4. Castellæ Regis irrito tamen matrimonio.

Franciscus Phœbus Eleonoris ex Gastone filio nepos, ei in Regno successit: huic verò soror Catharina, Ioannis Lebretij *vxor*, de cuius posteris proximo libro in stemmate gentis Lebretiæ dicemus.

THEOBALDVS Sanctij Sapientis, Nauarræ Regis, ex Blancâ filiâ nepos, Sanctio vltimo, auunculo, sine liberis mortuo, successit in eo Regno, anno 1234: Cuius rei fidem faciunt pleraque ipsius diplomata, illud præcipuè, quo ciuibus *Fani Ioannis* ad imum Pyrenæum, quod *Pedis-portus* vocant, iura, libertates & priuilegia quibus uti solebant in perpetuum sanxit, vt dubitari amplius non possit falli Guillelmum Nangium, dum Theobaldum, non nisi anno 1239. possessionem Regni Nauarrici adeptum putat. Posthumum fuisse indicat inscriptio tumulo *Theobaldi* patris insculpta in hæc verba.

Qui puer vt phœnix de funere patris obortus.

Adolescens primas cum filiâ Comitis Metensis Lotharingi celebrauit nuptias, teste Roderic. Tolet. quæ decreto iudicis Ecclesiastici irritæ fuerunt, *Gertrudi* huic nomen fuisse author est Petrus Pithœus, in Genealog. Comit. Campan. Postea *Margaritam* sororem Regis Scotiæ sibi despondit, vt ex ipsis matrimonij tabulis, anno 1219 mense Augusto, scriptis apparet, quæ à Nicolao Camuzatio Trecensi, in miscellaneis historicis vulgatæ sunt. Tertiam deinde duxit vxorem, filiam *Guiscardi Bellijocij* & *Sibyllæ* filiæ Philippi Comitis Flandriæ atque Hanoniæ, vnde nata *Blanca*, vxor Ioannis Ducis Britanniæ, vt refert idem Rodericus; *Agnetis* huic nomen tribui à quibusdam monuit Pithœus: fuisse tamen antea *Blancam* desponsam *Othoni*, filio Odonis Morauiæ Ducis & Burgundiç Comitis Palatini ac Beatricis eius vxoris, docent tabulę, in hoc, confectę anno 1225, apud Camuzatium: quin etiam anno 1234, conueniisse inter *Theobaldum*, atque *Ferdinandum* Castellę & Legionis Regem, de *Blanca* cum *Alfonso* Ferdinandi filio in matrimonio coniungendâ, conuentorum tabulę demõstrant,

Universidad de Deusto
Biblioteca

quas Chartophylacio Regio Pompelonensi euoluimus. Mortuâ Agnete, *Margaretam* rursus anno 1232 mense Mart. *Arcembaldi* non *Fuxensis Comitis*, vt imprudenter asseruit Beuterus, quem incallidè secuti sunt alij viri docti, sed *Borbonij* Dynastę filiam, sibi coniugem asciuit Theobaldus: è quâ ei nati sunt liberi *Theobaldus*, *Petrus*, *Muruçabali dñs*, *Henricus*, *Alienor*, *Margareta*, Ferrici Lotharingię & *Beatrix* Hugonis 4. Burgundię Ducum *vxores*, de quibus plura Pithœus. Filiam denique è concubinâ susceptam ei adscribunt nonnulli, aiuntque *Petro Ferdinandi Ychario* Iacobi 1. Aragonię Regis filio, nuptui traditam. Porrò etiam alios habuisse Theobaldum liberos affirmare audeo (etsi de matre ipsorum mihi non liquere fateor) *Guillelmum* scilicet, *Ælidem* & *Igneſiam*. De *Guillelmo*, ipsum alterius *Theobaldi*, huius, de quo nunc sermo est, filij fratrem fuisse, testimonium dicent hę Veteres tabulę in Chartulario Campanię, Bibliothecę Regię Parisiensi commendato, perscriptę.

Vniuersis præsentes literas inſpecturis Officialis Pariſienſis salutem in Domino. Notum facimus quod coram Iacobo Clerico noſtro.... hoc à nobis deſtinato ſpecialiter Giraldus de Valencenis clericus frater magiſtri Iacobi de Valencenis perſonaliter conſtitutus ad noſtram non valens, vt dicitur, accedere præſentiam infirmitate proprij corporis oppreſſus omnem iniuriam & offenſionem ſi quæ illatæ ſint eidem Girardo verbo ſeu facto vel alio quoquo modo ab aliquibus, vel aliquo de ſeruientibus ſeu familiâ venerabilis dñi Guillelmi fratris illustris Regis Nauarræ *eiſdem iniuriantibus omninò remiſit ſpontaneâ voluntate quittans eamdem familiam & ſingulos de familiâ dicti dñi Guillelmi de iniuriâ & offenſione ſupradictis. Aſſecurauit etiam coram eodem Clerico noſtro prædictus Girardus dictam familiam dñi Guillelmi de ſe & ſuis ratione præteritorum promittens fide datâ in manu dicti Clerici noſtri quod contra remiſſionem, quittationem & aſſecurationem huiuſmodi per ſe vel per alium non veniet in futurum nec per ſe vel per alium aliquam iniuriam, vel maleficium inferet, vel inferri procurabit alicui de familiâ dicti dñi Guillelmi occaſione præteritorum prout hæc omnia idem Clericus noſter iuratus, cui quantum ad hoc fidem indubitatam adhibemus, nobis retulit viuâ voce. In cuius rei teſtimonium præſentibus literis ſigillum Cur. Pariſ. duximus apponendum. Datum anno Domini* M. CC. LX. *tertio, die Lunæ ante Raſcha.* De Ælide verò & Ygnesiâ, affero è Tabulario Pompelonensi authoritatem Chartularij ipsius Theobaldi Regis quô bina hæc, ea de re, monumenta exhibentur. *In Dei nomine. Notum ſit omnibus tam præſentibus quàm futuris quod ego Petrus Ferrandus dñs ciuitatis ſanctæ Mariæ de Albarrazin habeo conuenientias cùm illuſtri noſtro domino Th. Dei gratiâ Nauarræ Campaniæ & Briæ Comite Palatino ſicut inferius ſunt annotatæ: Ego Petrus Ferrandus promitto quod filium meum Aluar Peritz, cui concedo & dono in propriam hæreditatem ſanctam Mariam de* Barrezin & Chelance *cum pertinentiis, territoriis & directis eorumdem dabo in matrimonium.* Ælidi filiæ eiusdem domini Regis Nauarræ, *& ſi de ipſo Aluar Peritz humaniter contigerit ſecundum filium meum Petrum Ferrandi nomine qui ſuccedet ei & ſi de ſecundo filio ſimiliter humanitus contingeret tertium filium meum nomine Garciam Ortiz & iſtud ab inſtanti feſto ſancti Ioannis Baptiſtæ in quatuor annos promitto me facturum bonâ fide apud Tutelam vbi debeo ducere filium meum modo prædicto vt inter ſi de voluntate mea & domini Regis Nauarræ inter nos fuerit concordatum pro quibus conuentionibus complendis & tenendis ego iſtud iuraui ſuper ſan-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

ctam Crucem & Euangelia ſacroſancta. Teſtes ſunt vide-runt & audierunt Acenarius Lupi de Caparroſa Guido de Soto milites Ferrandus Iohannis frater de Hueles Leo Cambellanus dicti Regis Nauarræ Hubertus Prior de Caparroſa qui hanc cartam ſcripſit. Facta carta apud Tutelam era M. CC. LX. V. *menſe Martio*, in hac autem erâ omiſſa videtur vnius denarij numeri nota.

In Dei nomine. Manifeſta coſa ſea à los que ſon & an por venir que io don Aluar Periz dò à mi muger doña Ignes filla del Rey de Nauarra *ſancta Olalia por arras &c. Et io D. Aluaro do eſta ſobredita villa ſant Olalia à mi muger* D. *Ignes & nos* D. *Pedro Ferrandez Daçagra vaſſayllo de ſancta Maria & ſeynnor de Albarrazin hotargamos eſte donatiuo ſobredicõ que faz don Aluaro à ſu muger doña Ignes & damos fianças &c. Anno Domini* 1243. *Idibus Iulij.*

OBIIT Theobaldus Pompelonæ menſe Iul. anno 1253, relicto Regni hærede *Theobaldo* filio natu maiore, vix dum pubere, qui menſe Nouembri eiuſdem anni in eâ ipsâ ciuitate ſolemni pompâ inauguratus eſt & iura, libertates ac priuilegia populo tuta & inuiolata fore publico iureiurando, more ſolito, repromiſit: Teſtes huius rei ſuperſunt tabulæ inaugurationis & præſtiti ſacramenti, tam in Tabulario Pompelonenſi, quàm aliis Nauarræ locis; vt falli eos neceſſe ſit, qui Theobaldi patris vitam in annum inſequentem prorogant, matrem verò *Margaretam Borboniam* ad annum 1256 vitam perduxiſſe, eâque, illo ipſo anno, ad 3. Idus Aprilis functam Pruuini, ſepultamque in Cœnobio Claræuallis, inter omnes ſcriptores conuenit: Paternæ ſepulturæ monumentum poſſidet Eccleſia Pompelonenſis: filius verò Theobaldus ducta in vxorem anno 1258 *Iſabella* Ludouici Franciæ Regis

Regis filia, nullis ex ea ſuſceptis liberis, *Trapanæ* in Sicilia (quò per occaſionem expeditionis Hieroſolymitanæ appulerat) 2. Nonas Decembris anno 1270 è vita migrauit, vt è Martyrologio Vitriacenſi probat Pithœus, nullis ex *Iſabella* vxore ſuſceptis liberis, corpus eius Prunum delatum, ibique in æde Franciſcanorum fratrum ſepultum fuit. Vxor quoque *Iſabella* cum anno ſequenti VI. Kal. Maij. *Hierſij* in *Prouincia* mortem oppetiiſſet, in eadem æde humata eſt, teſte Guillelmo Nangio illius ſæculi ſcriptore quamquam aliter viſum ſit Garibayo.

PETRVM Theobaldi fratrem *Amiciæ* Petri *Courtenæi*, Concheſij & Mehunij Dynaſtæ, filię nuptias puras & citra vllius diei conditionem pactum fuiſſe narrat Ioannes Tilius in comment. rer. Francic. cap. de ſtirpe Arteſia. Hunc quoque *Pruuini* in eadem ęde cum fratre *Theobaldo* Rege ſepultum, docente Pithœo accepimus.

HENRICVS *Theobaldo* fratri in Regno ſucceſſit, coronamque Regiam capiti ſuo impoſuit Pompelonæ Kal. Mart. die Dominicâ anno 1270. Vxorem ſuperiori anno acceperat *Blancam* Roberti Comitis *Arteſienſis* beati Ludouici Franciæ Regis fratris, filiam, impetratâ à ſummo Pontifice veniâ, eo quod *Blanca* illum conſanguinitatis gradu contingeret. Antea tamen, de *Henrico* cum *Conſtanciâ* Gaſtonis Vicecomitis Bearnenſis filiâ natu maximâ matrimonio copulando, actum fuerat inter *Theobaldum* Regem & *Gaſtonem*, extantque tabulæ ea de re conſignatæ in Camerâ Rationum tam Pompelonenſi, quàm Palenſi anno 1265. 3. Id. Decembris adſcriptæ. Reſcripto etiam Pontificio, inſequenti anno 5. Calendas Maij Peruſij impetrato, licebat Henrico quamlibet mulierem ſibi quarto con-

Universidad de Deusto Biblioteca

ſanguinitatis gradu coniunctam, (intercedebat autem ipſi cum Conſtantiâ cognatio) matrimonio iungere: exceptis nihilominus iis, quæ de genere *Simonis Comitis Leyceſtriæ*, aut illorum qui ipſius partes ſequebantur, ortæ eſſent. Ex *Iſabella* ſuſcepit Henricus *Theobaldum*, quem nonnulli perperam *Ludouicum* dixerunt, & *Ioannam.Theobaldi* coniugio deſtinatam fuiſſe vnam filiarum *Alfonſi* x. Caſtellæ & Legionis Regis, didici ex hoc Indicis, ſeu Inuentarij Tabularij Pompelonenſis, articulo. *Eſcritura otorgada por D. Gil. Garcia de Açagra mayordomo del Rey D. Alonſo de Caſtilla, y por D. Pero Sanchez de Monte-agudo ſeñor de Caſcante teniente lugar del Rey D. Enrique de Nauarra, en razon del matrimonio de* D. Tibaot *hijo y heredero del dicho Rey* D. Enrique * *de Caſtilla à 25 de Setiembre.* De *Ioanna*, pariter, alteri filiorum Eduardi Regis Angliæ, *Henrico* ſcilicet aut *Alfonſo*, in matrimonio collocandâ, cogitatum fuiſſe, arguunt Codicilli, de eo ad pagum *Boniloci* in *Lapurdenſi agro*, inter vtrumque Regem, pridie Kal. Decemb. anno 1273 ſcripti, qui in Tabulario Pompelonenſi viſuntur. Aliquot ante annis filium procreauerat *Henricus* nomine *Ioannem-Henrici* è nobili puellâ, cuius pudicitiam, cum aliter non poſſet, factâ ſpe futuri inter vtrumque coniugij, ipſum expugnaſſe ſunt qui tradãt. *Ioannem*, Philippo *Longo* Rege, inter Nauarræ *Barones* ſeu *Ricos* ſtipendia meruiſſe, eique filium *Martinum-Henrici* in dignitate *Rici* ſucceſſiſſe, legitur in quibuſdam illius temporis Regiorum Quęſtorum commentariis. Ipſum etiam, in infœlici illa pugna, quæ anno 1321 inter Nauarros & Ipuſcuates, ad *Beotibarium* commiſſa eſt, occubuiſſe, authores mihi ſunt nobilis ille à me ſæpius citatus, qui Collectanea rerum Ipuſcuenſium ſcripſit, & Garibayus lib. 26. cap. 15. Ab

hoc *Ioanne-Henrici* originem trahunt hodierni *Lacarræ-Ablitenſes*, qui inter præcipuos Nauarrę proceres recenſentur. *Lacarræ* autem cognomen ab vxore Ioannis-Henrici, *Lacarrani Dynaſtæ* (cuius celebre nomen inter nobiles Vaſcitanos fuit) filia, genti illi acceſſit: ex eo enim coniugio nati ſunt, *Martinus-Henrici Lacarræ* dominus, qui Carolo 2. Rege Vexillarij munus in Nauarra ſumma cum laude geſſit, filiumque reliquit ſibi cognominem, qui Ablitenſem Dynaſtiam obtinuit, primuſq; in eo Regno Mareſcallus creatus fuit, & *Ioanna-Henrici*, quę *Aſiayni* domino nuptui collocata eſt, peperitque *Ioannem-Henrici* Aſiaynium *Lacarræ* dominum. Obiit Henricus Rex Pompelonæ 17. Calend. Aug. anno 1274. Ioannâ filiâ impubere (iam enim Theobaldus filius deceſſerat) hærede Regni relictâ. Poſt eius mortem diuiſis, pro Regni ſtatu, in factiones Nauarræ Proceribus, cum alij Caſtellæ, alij Aragoniæ Regis, Regnum illud ambientium ſtudiis fauerent, & res interea Ioannæ in ſummo diſcrimine verſaretur; *Blanca* Henrici vxor *Ioannam* filiam, clandeſtino conſilio, in Galliam abduxit, ipſamque & ſe *Philippi* Regis, cognomento *Audacis*, fidei & tutelæ permiſit. Anno 1275 menſe Maio *Philippus* & *Blanca* de *Ioannâ* alteri filiorum Regis maiori natu in matrimonio collocandâ paciſcuntur, eaque pacta à plurimis Nauarræ optimatibus, paulò poſt, approbata & confirmata fuere: Anno verò 1284 Calend. Septemb. *Philippus* qui poſtea *Pulchri* cognomen obtinuit, filiorum Regis natu maximus, condictas iam pridem cum Ioannâ nuptias celebrat, exindéque vxorio iure in Nauarrâ regnare incipit.

INTER pleraque pietatis *Iohannæ* & Regiæ munificentiæ documenta, primum locum ſibi vendicat inſti-

tutio Collegij Nauarrici, quod Lutetię ſummis impenſis ædificari & copioſis vectigalibus ac reditibus inſtrui curauit anno 1304. In huius Collegij baſilicâ, parieti inſcripti ſunt verſus, quibus, inter alia, Iohannæ virtutes atque animi dotes deſcribuntur, additis etiam anno & die obitus & loco ſepulturæ, ideoque non indigni meo quidem iudicio qui hic referantur.

Geſtu moroſa fuit & vultu ſpecioſa,
Prudens, robuſta, conſtans, & prouida, iuſta,
Caſta, fide plena, ſpeque abs pietatis habena,
Compatiens animo, ſuſpirans cordis ab imo,
Pauperibus cunctis dans, doctis atque peritis
Viribus & totis diuinis dedita notis,
Sub pede mundana calcans quaſi ſtercora vana.

Et infrà.

Annis triginta tribus extat corpore cincta,
Vixit cum Rege Chriſti ſub nobile lege
Viginti adde dies, ter tres, hinc tres quoque menſes
Tranſit ab hoc Regno, deinceps fruitura ſuperno
Anno milleno trecentenoque quaterno
Cara Deo & munda ſub Aprilis luce ſecundâ
Æde Vicenarum lethum guſtauit amarum:
Corpus delatum fuit & tandem tumulatum
Pariſij medium capiens chorum in Æde Minorum.

LVDOVICVS, cognomento *Hutinus*, filiorum Philippi & Ioannæ natu maximus, ſtatim ab obitu materno, ſe pro Nauarræ Rege gerere cœpit: Anno verò 1307 Regionem illam adiit, præſtitiſque ibi ſolemnibus Regiæ inaugurationis, ac perluſtratis præcipuis oppidis atque vrbibus, Galliam repetiit, vbi poſt aliquot annos, aſſumpto ſceptro Francico, Nonis Iunij anni 1316, in nemore Vicenarum, fato conceſſit, ſepultuſque eſt ad D. Dionyſij. De hoc autem Rege, huiuſmodi monumentum ſcriptum eſt in Necrologio Cœnobij Caſædei Ordinis Pręmonſtrat. in Comitatu Pardiaci. *Menſe Iun. Domini Ludouici piæ memoriæ Regis Francorum & Nauarræ, qui regnauit poſt mortem patris ſui Philippi per annum & medium ſub anno Domini 1316 in Feria VI. in nemore de Vicenis de continua infra quinque dies.*

Extinctis *Ludouico* eiuſque filio poſthumo *Iohanne* (qui octo tantum dies vixit) ſuperſtite nihilominus filia vnica *Iohanna*, Regni Nauarræ legitimâ hærede *Philippus Longus* qui Ludouico fratri in Regno Franciæ ſucceſſit, exclusâ Ioannâ, Nauarræ quoque ſceptrum tenuit, legemque Salicam primus omnium trans Pyreneum inuexit: eius exemplum ſequutus *Carolus Pulcher*, frater natu minimus, Philippo mortuo, vtroque Regno potiri ſategit. Hic demum cum naturæ conceſſiſſet, *Iohanna*, trium Nauarræ ordinum decreto, menſe Maio anni 1328 Pompelonæ in æde Dominicanorum fratrum facto, in eam Regionem accita & paterno auitoque Regno reſtituta eſt; atque menſe Martio proximè conſequuto, in eadem ciuitate, magno populi concurſu, ſibi, necnon *Philippo* coniugi Ebroicenſi Comiti diadema Regium impoſuit. *Ioanna* proſperæ fœcunditatis fœmina, octo liberis in Philippi connubio editis, Regiam familiam nobiliſſimâ ſobole auxit. Filias primò exequemur, de filiis vltimo loco dicturi. Maximam natu *Iohannam* Carolus Princeps & Garibayus ignoraſſe videntur; quæ ſpreto, Petri Aragonum Regis filij, coniugio, Cœnobium ſacrarum Virginum *Longicampi* in Pariſienſi agro ingreſſa, Religioſam & Cœnobiticam Regulam ibi profeſſa eſt, quam ſanctè admodũ reliquo vitæ tempore obſeruauit: extat *Longicampi* Epitaphium

Universidad de Deusto
Biblioteca

ipsius tumulo hoc intellectu Gallicis verbis inscriptum. *Hic iacet nobilissima domina Iohanna Nauarra Ordinis dicti Virginum Minorum soror in hac Ecclesia, filia illius Nauarræ Regis, qui in Granatæ Prouinciâ pro Christi fide obijt, quique Domino Ludouico, filio Regis Franciæ & Ebroicensi Comite patre genitus fuit, ipsa autem Ioanna filia fuit Dominæ Nauarræ Reginæ, filiæ Ludouici dicti Hutini Franciæ Regis, obijt domina Ioanna anno salutis 1387 tertia die Iulij, veniam erratorum illi à Deo exposcite*: mille annuas libras pensionis nomine ipsi à patre Philippo Rege attributas fuisse, auctamque denuò eam centenis annuis libris à Carolo fratre, ex Ærario Mantæ capiendis; in eamque rem scriptos fuisse Codicillos à fratre VIII. Kal. April. anno 1349, narrat Sebastianus Roüillardus cap. XIX. illius libri quô vitam Beatæ Isabellæ, S. Ludouici Regis sororis, scripsit, quæ Collegium illud sacrarum Virginum propriis impensis condidisse fertur.

DE *Blancæ* alterius filiæ matrimonio, cum *Petro* Alfonsi XI. Castellę Regis filio, primò tractatum atque agitatum fuit, tabulæque conuenti matrimonij Kal. Iul. anni 1345 conditæ, cum aliis tabulis mensis Decembris proximè insequuti; quibus priores ratæ habentur, citantur à Ioanne Tilio in commentar. rer. Gallicar. cap de Philippo Valesio Rege: quæ tamen effectum nõ habuerunt; nam postmodum *Blanca* alij viro nupsit, *Philippo* nimirum Franciæ Regi; licet Ioanni eius filio destinata esset: qua de re placet Papyrij Massoni e. lib. 4. Annal. in vitâ Philippi 6. verba hic apponere; *Ambo*, inquit, (id est Philippus & Ioannes) *sororem Regis Nauarrorum adamare cœperunt, sed Philippus filium fefellit procul à se dimissum, euocata enim puella illam forma &*

gratiâ nobilem nihil cunctantem duxit, quam ob causam Ioannes patrem minus dilexit donec opulentum matrimonium se obtulit contrahendum cum Ioanna vidua Ducis Burgundiæ. Et paulò pòst, *Ventum est ad annum 1350 quo Rex nimium deditus colendæ formosissimæ vxori corporis vires debilitauit excesitque è vita.* Post Regis mortem *Blanca* claro castitatis & Religiosæ pietatis exemplo, ad annum 1398. (quo demum ad III. Nonas Octobris è vita excessit) viduitatem coluit. Cæteræ Philippi & Ioannæ filiæ fuere, *Maria* quæ cum *Petro* Aragonum tunc Principe, deinde Rege, *Agnes* quæ cum *Gastone* cognomento Phœbo Comite *Fuxensi*, & *Ioanna* altera, quæ cum *Ioanne* huius nominis 2. *Vicecomiti Roanensi* in Britannia nuptias celebrarunt.

FILIORVM natu maximus Carolus parentibus tam in Nauarræ Regno, quàm in Comitatu Ebroicensi & aliis ditionibus successit. Alter filius Philippus Comitatu *Longueuilleo* donatus, nomine legitimæ seu *Panagij*, vt vocant, *Iolandam* Roberti Flandri *Casseli* Dynastæ & Ioannæ Britannæ filiam in coniugio habuit, obiitque sine prole anno 1364.

LVDOVICVS filiorum natu minimus à fratre Carolo Rege Comitatum *Bellimontis Rogerij* in Normanniâ, atque insuper *Anethi* ditionem seu Castellaniam, pro rata portione hæreditatis parentum Philippique fratris anno 1365 mense Iunio accepit; vt Codicillis hac de re obsignatis in Tabulario Palensi videre licet, eòque *Comitis Bellimontis* assumpto titulo, inde Beaumontiorũ nomen in Nauarram manare cœpit: Anno 1370 vxorem duxit *Ioannam Dyrrachij* Principem, Caroli Siciliæ Regis ex Maria Calabra filiam, quo nomine Comitis titulo *Ducũ* Elogium adiunxit, quod solo biennij spatio sustinuit,

Universidad de Deusto
Biblioteca

obiit enim anno 1372, sepultus Neapoli in æde Carthusianorum fratrum. Aliquot ante annis dum Nauarris pro Rege fratre cum summo Imperio præesset, è nobili puellâ *Maria Lissaraſſua* duos procreauerat liberos, filium scilicet quem *Carolum* appellari voluit, & filiam nomine Iohannam quæ *Petro Lassagano* nobili Vascitano nupsit, *Carolus* Ludouici filius, qui vulgo *Carlotus* dicebatur, ex vxore *Anna Curtonia* Aquitanicæ gẽtis, *Guiçuni* in Vascitania Domina plures suscepit liberos, nempè *Carolum*, qui patre superstite obiit, *Ludouicum*, qui primus in Nauarra Magister Equitum seu Constabularius dictus, est, & *Ioannem*, qui in Collegium equitum Ordinis sancti Ioannis Hierosolymitani cooptatus, illius Ordinis in Nauarra Principatum seu Prioratum diu rexit, ex his duobus Caroli filiis, Ludouico & Ioanne, originem habuerunt, quotquot in Nauarra *Belmontiorum* aut *Beaumontiorum* cognomen tulerunt, quorum mascula series iam pœnè desita est, ex sequiori vero sexu propagatæ sunt, *Comitum Lerinensium* Albanorum Ducum, & *Baronum Beorleguiorum* familiæ. Filiam quoque reliquit Carolus *Catalinam*, quæ Iohannis Yxarij viri summo apud Aragonios loco nati coniugium sortita est. Obiit *Philippus* Ebroicensis, Rex Nauarræ *Algeziræ* in *Granatensi* Regno (quò pietatis & religionis studio ad sacrum contra Mauros bellum profectus fuerat) XVI. Kal. Octobris anno 1343: *Ioanna* verò ipsius vxor ad annum 1349 durauit, quô tandem pridie Nonas Octobris *Confluenti* vico, non procul Lutetiâ, fato functa est, vt probat inscriptio apposita Cœnotaphio, quod in ęde Dominicanorum Fratrum Parisiis ambobus construi iussit filia *Blanca Franciæ Regina*, in eo loco vbi vtriusque coniugis corda humo mandata fuerant: mariti corpus

pus in Pompelonensi Ecclesiâ sepultum fertur; at Ioannæ ossa vendicat, sancti Dionysij Cœnobium Regiis sepulchris totâ Galliâ clarissimum.

CAROLVS filius natu maximus Philippi & Ioannæ, Pompelonæ, mense Iunio anni 1350 à Nauarris Rex salutatus est. Vxorem ei, adhuc impuberi, Philippus pater quæsierat *Ioannam Britannam* Penteuri & Goelli Comitissam Guidonis Britanni filiam, quia tamen virgo iam viro idonea, Carolus verò longè à pubertate aberat, placuit Philippo Francorum Regi, vt à pactis huius matrimonij, iam inter parentes vtriusque partis initis, discederetur: quo facto, puella in manum alterius viri *Caroli Blesensis Castillonei* conuenit, vt prolatis tabulis huius matrimonij docuit Ducheſnius lib. 5. cap. 1. commentar. genealogicorum Castillonæ gentis. Adulto Carolo tradita est in coniugium *Iohana* Ioannis Francorum Regis filia natu maxima, è quâ numerosam prolem suscepit, tres scilicet filios, *Carolum*, qui patri in Regno successit. *Philippum* qui infans obiit, *Petrum Comitem Moretonij* & quatuor filias, *Mariam Alfonso* Comiti Deniæ, & *Ioannam Ioanni Britanniæ* Duci; eo verò mortuo *Henrico* 4. *Angliæ* Regi nuptui collocatas; *Bonam* & *Blancam* quæ patre superstite fato functæ sunt. Caroli natales in annum 1361, Petri in annum 1366 contulit Carolus Princeps: *Blancam* verò 19 annos natam *Oliti* obiisse, idem commemorat lib. cap. 25, vbi tamen numerum 13 pro numero 19 legisse videtur Garibayus. *Petrus Comitatu Moretonij* donatus, tam à Rege fratre, quàm à Carolo 6. Francorum Rege, vxorem habuit *Catharinam Alençoniam* Petri 2. Comitis Alençonij ex Mariâ Chamallartâ coniuge filiam, è quâ nullis susceptis liberis, lethali morbo occubuit ad *Sacrum-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Cæsarem Biturigum oppidum, vulgò *Sancerre*, 4. Calend. Aug. anno 1412, vt tum ex historiâ Iuuenalis Vrsini, tum è quibusdam monumentis Cameræ Rationum Parisiensis patet. Ipsius corpus Lutetiam inhumandum deportatum est, quod eximio sepulchro reconditum Principi arę Carthusianorum fratrum adiacet, fuit enim, dum vixit, istius Cœnobij studiosissimus, multaque ei de suo impertitus Cœnobitarum etiam numero, quatuor nouis cellis institutis, aucto; adeò sibi his beneficiis illorum fratrum animos deuinxit, vt continuas preces eadem lege ac vni ipsorum & anniuersaria sacrificiorum solemnia in perpetuum celebranda ei vouerint, quemadmodum lib. 2. Theatri Antiquitat. Parisiens. obseruauit Iacobus Bruellius. Huius etiam Petri munificentiæ monumento apposiți sunt parieti Clausțri maioris illius Cœnobij, versus aliquot è quibus proximos huic loco inserendos selegimus.

Intus fundati sunt fratres quatuor isti

. . . . . .

Quos sic fundauit & reditibus decorauit
Nauarræ Petrus filius Regis generosus.

Et in fine:

Anno milleno trecenteno nonageno
Sexto prædicta nituit fundatio facta
Petrus fundator sit Christo verus amator
Agmine sanctorum sibi dentur regna polorum.

Bonam hactenus incognitam, familiæ Caroli addidi, fretus authoritate diplomatis cuiusdam Caroli 6. Francorum Regis, quod in eadem Camerâ Rationum visitur in Tabulariorum scilicet scriniis librario seu memoriali D litterâ signato fol. 221. è quo hæc, quæ ad rem facere mihi visa sunt, excerpsi & è Gallicis Latinè reddidi.

CAROLVS *Dei gratiâ Francorum Rex &c. Cum nuper carissimo consobrino nostro Carolo filio natu maiori Nauarræ Regis permiserimus curam & administrationem omnium illarum ditionum, quas in Regno nostro occupare solebat, tam in linguæ Occitanæ, quàm Ouytanæ regionibus idem Rex Nauarræ, concedentes etiam eidem consobrino nostro vt earum ditionum fructus & vectigalia suis vsibus applicare ei liceret, vt aliis nostris Codicillis liquere aiunt: Consobrinus autem noster nobis significauerit fructus & reditus earum ditionum adeo modicos & attritos esse, vt ægrè inde sumptus in cibaria & vestes tam sibi quàm alteri nostro Consobrino* Petro Nauarro *fratri, &* Bonæ Nauarræ sorori ipsius *(quorum educationem in se recepit) necessarij suppetere possint, submissè orans, vt ad impensas quæ in id ipsi incumbunt sustinendas, aliquid impertiri nobis placeret. Notum facimus nos, &c. Datum Creciaci in Bria 28. die Iulij 1381. Blancæ* & *Bonæ* cum nulla in testamento Caroli patris, quod ille 13. Calend. Iunij anno 1385 condidit, memoria habeatur, eas iam tum vsuram lucis amisisse verisimile est: & *Blancam* quidem *Oliti* sepultam fuisse monuit, ipsius fratris filia, Blanca Nauarræ Regina, in testamento à se aliquot ante obitum annis scripto: *Bona* redierit ne è Galliâ Nauarram, an verò ibi morte intercepta fuerit, nescitur: De *Ioannæ* vtroque coniugio consulendus est Argentreus historiæ Britannicæ lib. 9. cap. 20. & lib. 11. cap. 2. *Mariam* in *Alfonsi Comitis Deniæ* matrimonio fuisse, probat testamentum fratris Caroli anno 1400 compositum. Carolo insuper Regi, è contubernio nobilis fœminæ *Cathalinæ Liçarassuæ* natus fuit filius naturalis, *Leonellus*, author clarissimæ stirpis Marescallorum qui *Nauarrorum* cognomentum habuere, cuius stirpis viriles surculi adhuc restant in domo *Philippi Nauarri*

Universidad de Deusto
Biblioteca

viri Illustris: Muliebris verò progenies, latos in *Ablitẽsem-Lacarranam*, *Mauleonensem*, *Speletanam* & *Arellaniam* familias traduces misit. *Ioannæ* quoque Caroli Regis *filiæ naturalis*, in ipsius testamento supra à nobis commemorato, mentio extat; nuptam fuisse alicui viro anno 1400 significat Rex Carolus 3. in testamenti tabulis, à se eo anno obsignatis, sed nomen viri reticet, quem tamen, è monumentis quibusdam illorum temporum (quæ pœnes me sunt) *Ioannem Bearnium Lordæ* Arcis in Bigerronum Comitatu præfectum fuisse liquidò constat, éque illius & Ioannæ coniugio genitam fuisse filiam *Blancam*, quæ Vicecomiti *Cardonæ* nupserit. *Beorleguij* quoque dynastiæ gratiam, à Carolo Rege Ioanni anno 1393 mense Maio factam fuisse comperio.

CAROLI Regis mortem in annum 1386 Calend. verò Ianuarias incidisse, monumentis quibusdam Tabularij Pompelonensis confirmatur: At ipsius vxorem *Ioannam* 3. Nonas Decembris anno 1382 in *Ebroicensi* ciuitate interiisse, corpusque eius in sancti Dionysij Cœnobium, cor verò Pompelonem sepelienda missa fuisse, prodidit Carolus Princeps, à quo tamen dissident Frossartes illius sæculi scriptor, qui ad annum 1378, & Garibayus qui ad annum 1374 Ioannæ mortem referunt.

CAROLVS huius nominis 3. Nauarræ Rex, *Caroli* superioris & *Ioannæ Francæ* filius, vxorem habuit *Leonoram*, filiam Henrici 2. Castellæ Regis, è quâ filios habuit *Carolum* & *Ludouicum*, qui immaturâ morte prærepti sunt: Filias verò *Ioannam* vxorem *Ioannis Comitis Fuxensis*, *Mariam*, & *Margaritam*, quæ ipso superstite è vitâ migrarunt, *Blancam*, Martini primùm Siciliæ Regis, deinde, eo extincto, *Ioannis*, Aragonum Regis Ferdinandi, filij natu minoris *coniugem*, quam Regni hæredem reliquit, *Beatricem*, *Iacobo Comiti Marchiæ* nuptam, & *Isabellam* quæ tenerâ ætate Ioanni Aragonio (quem Blancæ sororis maritum fuisse diximus) desponsa, postea Ioanni huius nominis 4. Comiti Armeniaci collocata est: quod si Garibayo, *Isabellam*, *Ioannis Aragonij* coniugio destinatam, nono ætatis suæ anno mortem oppetiisse asserenti credimus, duas fuisse huius nominis filias Carolo Regi consequens est; cum id quod de *Isabellæ* istius Caroli Regis filiæ cum *Comite Armeniaci* nuptiis diximus, certissimum sit & tam tabulis matrimonij, quę in Lactorensi Tabulario seruantur, quàm testamento *Blancæ* Nauarræ Reginæ Isabellæ sororis, & plerisque aliis, non ambiguæ fidei monumentis confirmetur atque comprobetur. Cum cęteras Caroli & Eleonoræ filias enumerent Garibayus & alij, vnam *Margaritam* magno silentio prętereunt, quam tamen Caroli & Eleonorę familię vendicant posterioris testamenti, ab hoc Rege 14. Calend. Octobris, anno 1403 conscripti, tabulę, in Chartophylacio Regio Palensi depositę: neque nobis hoc tanto authore & teste, in eâ inter filias Regis admittendâ, hęsitare licet, quamuis Typographi prępropera festinatio illius nomen nostro stemmati surripuerit. *Mariam* quæ innupta obiit celebri sanctitatis famâ vixisse testatur author Chronici MS. Nauarræ Regum, sæpè à me citatus. *Blancam* Martino Siciliæ Rege marito mortuo, antequam Ioannis Aragonij matrimonium iniret, secundas in Galliâ cum Ludouico Bauariæ Duce nuptias fecisse, autor est Monstreletus illius æui scriptor Gallus volum. 1. cap. 57. & 58. suæ historiæ. Inde tamen, non ita multò post, in Nauarram ipsam adductam fuisse, Ioanni Aragonio collocandam, atque, in eo facto, præcipuam fuisse operam Leonis

Universidad de Deusto
Biblioteca

Garri, Vicecomitis Çolinenſis, ſignificat Çurita part. 4. Annal. lib. 16. cap. 6. Liberi, extra matrimonium, à Carolo 3. Rege procreati fuere *Lancelotus*, qui Patriarchæ Alexandrini & Pontificis Pompelonenſis dignitate decoratus fuit: *Gotofredus* qui *Corteſij Comes* & Nauarræ Mareſcallus extitit, & *Ioanna* vxor *Innici Ortiſij Eſtunigæ*, poſt cuius obitum *Ludouico Beaumontio* Nauarræ Conſtabulario iterum nupſit, niſi forſan alia eiuſdem nominis Carolo filia non legitimo matrimonio nata extitit: nam *Ludouici* vxorem, Caroli Regis filiam fuiſſe, & Ioannæ nomen habuiſſe plurimis monumentis certiſſimè conſtat. Caroli mortem 6. Id. Septemb. anni 1425 eueniſſe, non *Oliti*, vt putant Garibayus & Sandoual. ſed *Tafallæ* poſſem docere, ſi id tanti eſſet, tam priuatis, quàm publicis illorum temporum monumentis: Vxorem autem *Leonoram* 3. Non. Martij anno 1416 mortem oppetiiſſe colligitur ex Epitaphio ipſius tumulo, in Pompelonenſi templo primario, inſcripto; In aliis tamen monumentis ipſam *Olito* 27 die Februarij anni 1415 vitâ exceſſiſſe, vtriuſque verò corpus die Sabbati 6. Id. Martij anni 1509 Pompelonem ad ædem B. Mariæ (prout ipſorum teſtamentis cautum erat) tranſlatum fuiſſe legitur. Blanca ipſorum filia & Regni hęres, è Ioanne Aragonio marito vnius filij *Caroli* Vianæ Principis; & duarum filiarum *Blancæ* & *Eleonoræ* mater fuit: illa, cum in matrimonio *Henrici* 4. *Caſtellæ Regis* aliquot annos fuiſſet, Eccleſiaſtici iudicis prȩcepto ab eo iuſſa eſt diſcedere: *Eleonor Gaſtonem* huius nominis vltimum *Fuxenſem Comitem* maritum habuit, eumque plurimorum liberorum patrem fecit, quorum nomina & ſeriem ſtemmati illorum Comitum, proximo libro deſcribendo, reſeruauimus. Aliam etiam filiam nomine *Ioannam*

Blancæ & Ioannis filiabus annumerat Auctor Chronici MS. Nauarræ Regum, quam virginem ſeu innuptam è vita diſceſſiſſe ait. *Blanca* ipſa apud *ſanctam Mariam de Nieuas* (Caſtellæ oppidi id nomen eſt) anno 1441 Kal. Aprilis lethali morbo occubuit *Carolo filio* ſcripto Regni hærede.

CAROLVM *Vianæ* Principem *Ioannis* Aragoniæ & *Blancæ* Nauarræ Reginæ filium, non deſunt qui inter Nauarræ Reges recenſeant, eò quod matre mortuâ ius Regni ad eum, vt liberorum natu maximum, deuolutum fuerit; ſed Carolus pius iuxta ac modeſtus Princeps, patrem nihilominus regnare, ſéque illius vicarium dici ſuſtinuit; donec ipſo nuptias cum *Ioannâ* filia *Frederici* Caſtellæ Architalaſſi iterante, & in adminiſtratione Regni Nauarrici nouercã Carolo illius Regni hæredi legitimo præferente, Carolus ius ſuum armis tueri ſtatuit: & initio quidem, factis ſecundis prœliis aliquot, ſuperior euaſit, ſed poſtea Ioanne patre, comparatis à *Gaſtone Comite Fuxio*, genero auxiliis, bellum inſtaurante, ſiue aduerſa tentatus fortunâ, ſiue fauore diuini numinis, filij contra parentem arma etiam iuſta improbantis, deſtitutus, acie ſuperatur, & ad patris victoris manus deuenit. Qui patris cauſam defendunt, hoc vno argumento eam propugnant, quaſi Tabulis conuenti inter ipſum & *Blancam* matrimonij, cautum fuerit præmoriente *Blancâ*, extantibus licet ex eâ liberis, *Ioannem* nihilominus, toto vitæ tempore, in poſſeſſione Regni futurum: in quo eos nulla veritate niti, tabulæ ipſæ demonſtrant, quę in Chartophylaciis Pompelonenſi & Palenſi hactenus conſpiciuntur; quamobrem miror Garibayum, qui Tabulas illas Pompelonę vidit, vulgarem errorem diſſimulando approbare maluiſſe, quam emendando conuel-

Universidad de Deusto
Biblioteca

lere: Vxorem habuit Carolus *Annam Cliuenſem*, quam anno 1439 duxit, teſtibus Enguerrando Monſtreletio & quodam monumento Tabularij Fani ſancti Ioannis, ad imum Pyrenęum: De quo matrimonio cum iamdiu monuiſſet Abalus Piſcina in hiſtoriâ Nauarrę, neſcio quâ ratione Garibayus illud ſilentio prętterierit. Obiit *Anna Oliti* poſtridie Non. April. anno 1448 nullâ editâ prole, corpuſque eius Pompelonem humandum in ędem D. Virginis illatum eſt, vt in quodam Tabularij Pompelonenſis libro eſt annotatum.

Mortuâ *Annâ Carolum* de nouis, cum filiâ *Harenſis* Comitis, nuptiis faciendis ſollicitatum à Rege parente obtemperare abnuiſſe, diſpar genus & inæqualem vtriuſque partis dignitatem cauſatum, elicitur è quibuſdam ſchedis Tabularij Palenſis; liberos habuit non iuſto matrimonio procreatos, ex pellice *Cappâ ſiculâ*, *Philippum* & *Ioannem*. Ille militari Beatæ Mariæ Monteſanæ ordini præfectus in expugnatione Baezæ morte abſumptus eſt: Alter verò Pontificatum Oſcenſem geſſit. Nata eſt inſuper Carolo ex nobili muliere *Maria Armendarizia*, quam is iniectâ ſpe matrimonij ſtupraſſe dicitur, filia *Anna*, quæ poſtmodum *Ludouici Medinæzelim* dynaſtę coniux fuit. Obiit Barcinonæ IX. Kal. Septemb. anno 1461 poſt eius mortem *Ioannes* pater controuerſo regno placidè potitus eſt, quod tamen ex formulâ pacti cum Gaſtone genero conuenti, cum auxiliares contra filium copias ab eo eliceret, ipſi filiæque Eleonoræ, Gaſtonis vxori, adminiſtrandum dimiſit.

IOANNE Regeadannum 1479 diem verò XIV. Kal. Febru. è viuis exempto *Eleonora* paucorum dierum Regina fuit, quarto enim & vigeſimo, ex quo *Tutelæ* ſolemni more inaugurata fuerat, ipſam interiiſſe ferunt, ſepultamque

pultamque *Tafallæ* in æde Franciſcanorum fratrum, D. Sebaſtiano ſacra.

Succeſſit in regno *Franciſcus Phœbus*, ex Gaſtone filio iampridem mortuo, Eleonoræ nepos, qui diu illud per legatum, eundémque patruum ſuum, Petrum Cardinalem rexit, ipſo interim in Principatu Bearnenſi moram faciente: At poſtea, cum ſe aſſiduis Nauarrorum votis expetitum cognoſceret, ſub finem anni 1481, ad eos commigrauit, & menſe Decembri, ſolemnibus inaugurationis Pompelone peractis & inuiſendis præcipuis vrbibus atque oppidis diebus aliquot impenſis, Aquitaniam repetiit, vbi menſe Ianuario anni à Chriſto nato 1483, cum decimum ſextum tantummodò ætatis annum attigiſſet, vitæ finem fecit. Succeſſorem in Regno aliiſq; ditionibus habuit ſororem *Catalinam* quæ *Iohanni* Lebretio, *Alani Lebretij Dynaſtæ* Potentiſſimi filio, natu maiori, ſe in vxorem & Regnum in dotem dedit. Cum iam annum vndetrigeſimum Regnaret, cum Rege autem Marito vigeſimum ſeptimum, ambo improuiſo & inopinato bello, veluti fulmine quodam, impetiti ſunt. Ferdinandus enim Aragoniæ & Caſtellæ Rex, Ludouici XI. Galliæ Regis ſe hoſtem in gratiam Iulij 2. Romani Pontificis profeſſus, copioſiſſimo conſcripto exercitu, eique Albanoduce præpoſito, illum de repentè per ſpeciem in Aquitaniam traiiciendi in Nauarram direxit, vbi dum tutam viam & tranſitus innoxios ſe quærere fingit Albanus, ſecuros de Bello Principes, & nihil mali prę-ſertim à Ferdinando propinquo & fœderato Rege, ſibique, vt putabant, amico ſuſpicantes facilè oppreſſit, vrbeſque & arces pręcipuas, interque eas Pompelonem Regni caput vacuas pręſidiis nactus, nullo negotio ad deditionem compulit & hic finis Regni Nauarrici fuit;

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ferdinandus enim, non ita multò post, illud Castellæ annexuit atque in Prouincię formam redegit. Iohannes autem & Catalina patrio solo extorres, transcenso Pyreneo, in Aquitaniam se contulerunt, vbi paucis post annis ęrumnosam & infœlicem vitam finierunt, ille in Castro *Sgarrabaca* dicto secus *Munenhium* vicum Principatus Bearnensis, ad VIII. Kal. Iul. anni 1516. Catarina verò Montemartiano in Gasconiâ XII. Kal. Mart. eiusdem anni: De eorum liberis, & numeroso Catarinę partu dicam postremo libro in stemmate gentis Lebretię.

Appendix stemmatis Regij Nauarrici, de insignibus Regum gentilitiis, cum catalogo tam Proregum, qui cum summo imperio Nauarræ præfuerunt, quam Vexillariorum, Magistrorum Equitum seu Constabulariorum & Marescallorum illius Regni.

CAPVT XVI.

GARCIÆ-XIMENI Regi rubram parmam, symbolico icone vacuam, Insigne fuisse, à nonnullis est proditum: Aliis tamen placet quercum seu ilicem, incubante summo fastigio cruce, ab ipso cum Mauris prœlianti in aëre, fœlici instantis victoriæ omine, visam, illicò pro symbolo militari arreptam: *Eneconem* verò Regem, obtentu *Aristæ* cognominis sibi à populo impositi, Aristis scuti gentilitij solum consueisse, posteaque ex pari miraculo alterius Crucis, à se contra Christiani nominis hostes dimicanti, in aëre conspectæ, argenteam Crucem in dextrâ scuti parte additam. *Sanctium* denique Garsiæ huius nominis primum; cognomento *Abarcæ* (quod ipsi à calceamenti genere, à se in militaribus expeditionibus vsurpato, accesserat) alludentem, binas abarcas Aristis adiecisse. Enimuerò cum hæc magis ex vulgi sermone, vanis recentiorum quorumdam scriptorum hariolationibus excitato, quam ex veritate aut certâ aliquâ demonstratione pendeant, paruifaciendа sunt: tametsi ea, quæ de quercu, ilice aut aliâ haud absimili arbore in scutis seu signis priscorum Regum impressa narrari solent, probare videntur vetusti nummi Aragoniæ Regum, apud Hieronymum Blancam in comment. rer. Aragon. & Franciscum Aynsanum in historiâ ciuitatis Oscensis, huiusmodi arboris imaginem insculptam præferentes. Illud porrò pro certo ponere non verebor, isthæc Insignia symbolica tardè admodum, nec nisi regnante in Nauarrâ Sanctio huius nominis vltimo, diplomatibus Regiis apponi cœpisse: superioribus enim Regibus, solâ crucis figurâ, in calce tabularum delineatâ, obsignare moris erat, initio verò illarum non rarò præfigebatur hæc nota, quæ Crucis signo & tribus Grecis literis X, P, Σ, (quibus Christi nomen compendiariò scribi solet) composita, Christum Cruci impositum designabat. Illi autem notæ interdum adiiciebantur initialis A & finalis Ω alphabeti litteræ, à beato Ioanne in Apocalypsi, Christo, vt ipsum rerum omnium initium & finem esse significaret, attributæ. Primus itaque Sanctius vltimus, symbolum suum militare, aquilam scilicet furuam, expansis alis & argenteo rostro, diplomatibus à se scriptis appinxit, quemadmodum in variis locis Chartularij Regis Theobaldi in Tabulario Regio Pompelonensi existentis obseruauimus: veteris tamen symboli speciem, post annos aliquot, à Sanctio, occasione insignis victoriæ à Mauris in eo loco,

Universidad de Deusto
Biblioteca

qui vulgò *Nauas de Toloſa* nuncupatur, reportatæ, immutatam eſſe, inque eius locum ſucceſſiſſe effigiem catenarum ferrearum, quas Miramolini Regis Mauri Prætorium circumuallentes, Sanctius fortiter perruperat atque perfregerat, vetus opinio iam vſque ab auorum noſtrorum ducta memoriâ Nauarram oppleuit: quam tamen vt pro incertâ habeam, duobus potiſſimùm impellor rationibus; primùm figurâ ipsâ ſymboli ſeu inſignium, quibus Nauarræ Reges à Sanctio vltimo ad noſtra vſque tempora vſi ſunt, quæ nullam cum catenis habet ſimilitudinis affinitatem, ſicubi enim illa inſignia catenarum ſpecie adumbrata ſunt, id à quinquaginta circiter annis, ſolâ authoritate aut conſilio recentiorum hiſtoricorum factum, cuilibet accuratiùs cauſas huius rei rimanti facilè innoteſcet: At vera illorum inſignium effigies, hæc ipſa eſt, quam hic incidendam curauimus ita enim expreſſa conſpicitur non in inſitnitis tantum ſigillis ac nũmis diuerſorũ Regum, ſed etiam in ſpe cularibus Baſilicæ prima rijs templi Pariſienſis, Vir gini matri ſacri, quæ alter autri⁹ de Theo baldis vel Hen rici Regum temporibus picta fuiſſe,

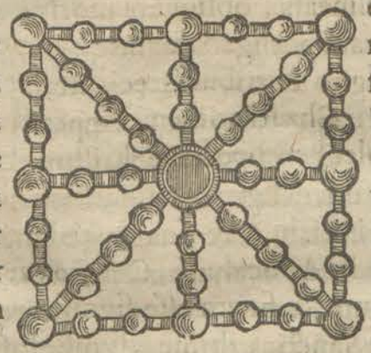

annexa Nauarricis Campaniæ inſignia ſignificant: ab hac autem formâ nihil diſcrepant eorumdem inſignium imagines, quæ Lutetiæ in Collegio Nauarrico, ac in Cœnobio Carthuſianorum, in cippo *Petri Nauarri* Comitis Moretonij; eæ item quæ in *Caſtro Palenſi*, Principatus Bearnenſis, in Eccleſiâ Præmonſtratenſium

fratrum *Scalæ-Dei* in Bigerronibus & in compluribus Nauarræ tam citerioris quàm vlterioris locis, vel lapidibus inſculptæ, vel in parietibus ac in vitreis feneſtris depictæ proſtant. Deinde ſi authoritatibus certandum eſt, ſolus, inter ſuperioris memoriæ ſcriptores, pro catenis illis pugnat Carolus Nauarræ Princeps, qui ducentis tantummodo annis ætatem noſtram anteceſſit: pro contrariâ verò ſententiâ alij longè plures & antiquiores, qui ex profeſſo de re Heraldicâ ſiue de Regum, Principum aliorumque nobilium inſignibus ſcripſerunt: Hi enim omnes conſtanti concordiâ, Scutum Gentilitium Nauarræ Regum, non catenis, ſed Carbunculo radiato, aureo, ſphærulis interſtincto inſtruũt, addito vmbilico praſino. Vetus liber MS. membranaceus bibliothecæ illuſtriſſimi Renati Longolij *Deſmaiſons*, in ſuprema vectigalium curiâ Pariſienſi Præſidis. *Le Roy de Nauarre porte de gueulles à vne eſcarboucle florie d'or & le cœur de ſynople.* Id eſt, Rex Nauarræ geſtat pro inſignibus, in æquore phœniceo carbunculum, globulis diſcretum, aureum, corde praſino. Auctor alterius libri MS. Carolo 5. Francorum Rege, (vt ex ipſo colligitur) elaborati, quem Scæuolæ & Ludouici Sammartanorum fratrum, geminorum noſtratis hiſtoriæ ſyderum, bibliotheca nobis ſuppeditauit. *Le Roy de Nauarre de gueulles à vne eſcarboucle d'or pometée fremée & perchée,* Nauarræ Rex, inquit, coccineam geſtat aream, in eâque carbunculum, aureum, bullatum, lineis orthogoniis clauſum: idem totidem verbis legitur in alio libro minoris vetuſtatis alterius Ludouici Sammartani, in Cnriâ Præfectorum Militiæ Gallicæ Proprætoris, ac in alio quoque Hectoris Britanni, primarij Chriſtianiſſimi Regis Ludouici XIII fœcialis, ſeu Regis armorum, vt

Universidad de Deusto
Biblioteca

voeant: Paulò plenius in hac parte est commentarium Gentilitiorum Insignium, quod nobis communicarunt, totius antiquitatis & bonarum litterarum vindices, Petrus & Iacobus Puteani fratres, anno 1380, vt ibidem annotatum est, compositum, sic enim fol. 170 illius scriptum extat. *Le Roy de Nauarre escartelé, de gueulles à l'escarboucle d'or pometé & party de synople en la moyenne en guise d'Esmeralde & lieu* (lege, l'autre) *de France a vn baston componé d'argent & de gueules*, hoc est, Nauarræ Regis scutum quadripartitum, altera pars phœnicea, carbunculo aureo, sphęrulis distincto impressa, in Meditullio prasino smaragdi specie secta: Altera Francica baculo symbolico, argento & coccino intersito, obliquè incubante: Hos scriptores secutl sunt alij superioris & istius nostri sęculi, pręcipuè verò Ioannes Feronus & Hieronymus Barra & nouissimè Ioannes Iacobus Chifletius vir eruditus Philippi 4. Hispaniæ Regis Catholici Archiatrus: sic enim ille, in eo libro, quem de Insignibus Gentilitiis equitum Ordinis Velleris aurei scripsit num. 57. Ioannis Aragoniæ & Nauarræ Regis (qui in illorum equitum numerum anno 1461 cooptatus fuerat) Insignia describit. *Scutum quadripertitum* I & IV *quadrans Aragonicus* II & III *coccineus, carbunculo lineari clauso & sphærulis discreto, aureo impressus.*

CAROLO autem Principi an errorem præbuerint nescio hæc Garsiæ Euguij, in Sanctij vitâ, verba. *Este Rey D. Sancho gano alli las cadenas y tiendas que son oy en Nauarra:* quibus verbis is author catenas à Sanctio non pro symbolo militari assumptas, sed in variis Nauarræ templis positas & in anathematum modum appensas, (sicuti hodie conspiciuntur) indicare voluit: Præterea in hoc Carolum errore ductum fuisse palam est, quod,

præter catenas, Nauarræ insignibus Aristas inesse credidit, quæ tamen nusquam apparent. Eius verba lib. 2. cap. 16. sunt. *El Rey de Nauarra tomo el dicho cadenado de los gamellos è las tiendas è conquisto las cadenas por armas & assento las sobre las Ariestas con vn punto en medio de Sinople.*

DE Smaragdo, qui areæ Insignium Nauarricorum vmbilicum occupat, ipsum, de manubiis, prœlio ad *Nauas Tholosæ* facto, partis, ad Sanctium peruenisse asseruit author Chronici contracti Nauarræ Regum, qui Carolo v. Cæsare in Nauarrâ imperante scribebat. In eâdem fuere sententiâ Argotus à Molina lib. de Nobilitate Andaluziæ & alij ferè omnes, si Marcum Antonium Muretum excipias: hic enim in oratione ad Pium IV. Pontificem Max. postridie Idus Decembris anno 1560. pro Antonio Rege Nauarræ habitâ, ideo Smaragdum à Sanctio Insignibus suis adiectum fuisse narrat, vt esset monimentum Mauri Regis, *Smaragdi* nomine, ab ipso eo prœlio ad *Nauas Tholosæ* commisso interfecti. Sculpebatur autem hic Smaragdus principio globosâ & rotundâ figurâ: Postea verò eius forma variari cœpit & modò in quadrangulam modò in aliam minus vsitatam (quales subiectis schematibus effinximus) conformari.

MASCVLA prole Nauarræ Regum in Sanctio vltimo cõsumptâ, ius Regni fœminea stirpe, ad Principes Gallos, primò scilicet ad Comites Campaniæ: deinde ad Reges Franciæ: mox ad Comites Ebroicenses & tandem ad Comites Fuxenses deuolutum est: quibus in Galliâ ferè semper cõsistentibus & in magnis rebus occupatis, missi sunt in Nauarram Rectores qui eam Regio imperio

Universidad de Deusto
Biblioteca

Seneſcallorum aut Gubernatorum titulo adminiſtrarent: Horum ſeriem, quoniam ad hiſtoriæ lucem non inutilem fore viſum eſt, huic appendici attexere opportunum duxi, vnà cum Catalogo illorum, qui Vexillarij, Magiſtri equitum, Conſtabularij & Mareſcalli munera in eo Regno geſſerunt, quorum nomina magna ex parte nunc primum è vetuſtis monumentis prodeunt.

Seneſcalli Nauarræ.

Pontius Duymeus anno 1237.
Sanctius Fernandez Montacutius anno 1254.
Gaufredus Beaumontius anno 1257.
Clemens Aulnetius vel Abeneus anno 1268.

Gubernatores.

Petrus Sanctius Montacutius Caſcanti dominus 1273. & 74.
Euſtachius Bello-Marcheſius annis 1275. & 76. & 77.
Reginaldus à Roboreto 1278. & 79.
Clemens Aulnetius 1281. & 85.
Guerinus ab Amploputeo 1289.
Hugo Conflantius Campaniæ Mareſcallus 1292. & 94.
Alphonſus à Roboreto ſiue Rouureus ab anno 1297. ad annum 1306.
Hugo Viſſacus anno 1306.
Guillelmus Chaudeneus anno 1307.
Enguerranus Villeus annis 1312. & 1313.
Alfonſus Rouureus anno 1316.
Pontius Morentanius Vicecomes Auneſij ab anno 1317. ad annum 1321. quo in Franciam à Rege euocato Nauarram rexerunt eius Vicarij Aymarius Archiſacus anno 1319. & Ioffredus Mortaynius Caſtilloni Dominus anno 1320.
Alfonſus Rouureus annis 1322. 23. & 24.

Petrus

Petrus Raymundus Rabaſtenxius annis 1326. & 27.
Henricus Suliacus annis 1329. 1330. 31. 32. & 34.
Martinus Medranus dominus Sartacutæ anno 1330. nomine Vicarij Gubernatoris Nauarram adminiſtrabat.
Saladinus Angluranus Cheueſini dynaſta Gubernator Nauarræ annis 1336. 37. & 38.
N. Epiſcopus Catalaunenſis Proregis nomine Nauarræ præerat anno 1338.
Reginaldus Pontius Gubernator anno 1340.
Ioannes Fraxineus Gubernatoris Vicario nomine adminiſtrabat eodem anno 1340.
Ioannes Archiepiſcopus Senonẽſis Prorex, ſeu Vicarius Regis anno 1342.
Guillelmus Braheus Gubernator anno 1344.
Ioannes Conflantius Domipetri dynaſta, Campaniæ Mareſcallus gubernabat anno 1346.
Guichartus Hyarzius Gubernator anno 1355: ex Garibayo lib. 27. cap. XI.
Ludouicus, Caroli Nauarrę Regis frater, Vicarius Regis anno 1355. & aliis proximè conſecutis.
Egidius Garcias Dianizius Vicario nomine Ludouici, Infantis, Nauarræ Gubernatoris illi Regno præerat anno 1358.
Petrus Aluius erat Vicarius eiuſdem Infantis & Gubernatoris anno 1359. 3. Nonas Iunij.
Frater Montolinus Layanus, Ordinis Equitum ſancti Ioannis Hieroſolymitani Prior, hoc eſt, Præfectus, Vicario Gubernatoris nomine adminiſtrabat anno 1368.
Ioanna Franciæ Regis filia natu maxima, Nauarræ Regina, Vicaria Regis mariti anno 1370.
Ioannes Fraxineus 1379: ex Garibayo lib. 27. cap. 32.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Leonor Nauarræ Regina, Regis coniugis Vicaria anno 1403. & 1404.

Carolus Princeps Vianæ, Ioannis Aragonij & Blancæ Nauarræ Reginæ filius, vtroque parente in Caſtellâ moram faciente, diu Nauarram rexit Vicario nomine ipſorum.

Cum Nauarra ferè omnis à Ioanne Aragonio deſciuiſſet annis 1458 & 59. peregrè profecturus Carolus Princeps Vianæ, illi Ioannem Beaumontium Equitum Ordinis Hieroſolymitani Priorem, præfecit.

Eleonor, Caroli Principis Vianæ ſoror, poſt fratris mortem Vicario patris nomine Regnum adminiſtrauit.

Magdalena, Franciæ Regum filia & ſoror, Franciſci Phœbi Nauarræ Regis mater, tutorio filij nomine adminiſtrabat anno 1479. menſibus Aug. & Septemb.

Petrus Fuxius Cardinalis, Frãciſci Phœbi Regis patruus, eiuſdem Vicarius extitit in Nauarrâ annis 1480. 81. & 82.

Idem Petrus Fuxius Franciſco Phœbo mortuo Catharinæ Franciſci ſororis nomine Nauarram regebat anno 1486. menſe Maio.

Alanus dynaſta Lebretius, Catharinæ Reginæ ſocer, Regni Vicarius ab eâ conſtituitur 8. Kalend. Octob. 1486.

Gabriel Lebretius, Abenei dynaſta, Alani filius, primo Vicario patris, deinde Catharinæ nomine Regnum adminiſtrauit annis 1490. 91. 92.

Floriſtanus Acrimontanus Gubernator anno 1497.

Catalina, Ioannis Lebretij & Catharinæ Reginæ filia, Vicario parentum nomine præerat Nauarræ anno 1500.

Catalogus Vexillariorum Nauarræ.

Ignatius Lalaneus Larreæ dominus anno 839.

*

*

Fortunius Sanctij anno 1040. menſe Iulio.

Inichus Sanctij anno 1072: ex Sandouallio in commentario rerum S. Æmiliani §. 61. & Garibayo lib. 22. cap. 36.

Fortunius Inici anno 1074: ex eodem Sandouallij libro §. 64.

Garcias-Ximeni anno 1105: ex Ioanne Brizio Martinez lib. 5. cap. 29.

Fortunius Sanctij anno 1124.

Fortunius Almorauidus anno 1174.

Ioannes Petri Vaſtanus anno 1192. & 98.

Gonçalus Gomeſius Agoncillus anno 1212: ex Garibayo lib. 24. cap. 19. & Argoto Molina lib. 1. cap. 39.

Gonçalus Ioannis Vaſtanius 1226. 1268. & 1274.

Fortunius Almorauidus anno 1301. & 1302.

Augerius Mauleonius anno 1312. & inſequentibus, vſque ad annum 1318. quo mortem oppetiit.

Martinus Ayuarius ſucceſſit Augerio Mauleonio.

Ioannes Corbaranus Leetius anno 1328.

Martinus-Henrici Lacarræ dominus 1350. & inde ad annum 1378.

Fortunius Almorauidus Leetius anno 1379: ex Garibayo lib. 27. cap. 32.

Carolus Beaumontius ab anno 1387 vſque ad annum 1432. quo mortem oppetiit. Poſt eius obitum Vexillarij munus abolitum fuit, inque eius locum ſurrogata dignitas Magiſtri Equitum ſeu Conſtabularij.

Ludouicus Beaumontius, ex lege pacti, inter ipſum &

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ioannam Caroli Nauarræ Regis huius nominis vltimi filiam, matrimonij, Conſtabularij munus adeptus eſt poſt mortem Caroli Beaumontij parentis, vltimi Nauarræ Vexillarij. Diem obiit Madriti anno 1462.

Petrus Peralta à Ioanne Aragonio Nauarræ Regnum occupante creatur Conſtabularius, reiecto Ludouico Beaumontio ſuperioris Ludouici filio.

Ludouicus Beaumontius 2. Conſtabularij munus, ex fœdere pacis cum Franciſco Phœbo Nauarræ Rege depactæ, recepit.

Alfonſus Peralta, pulſo è Nauarrâ armis Ioannis Lebretij & Catharinæ eius vxoris Ludouico Beaumontio, ad annum 1498, ſit Magiſter Equitum ſeu Conſtabularius.

Ludouicus Beaumontius 3. eius nominis anno 1512. à Ferdinando poſt occupatam Nauarram Conſtabularij munus, quo ipſius maiores perfuncti fuerant, conſequutus eſt.

Mareſcalli Nauarræ.

1. Martinus-Henrici Lacarranus primus Mareſcallus à Carolo 3. Rege creatus adminiſtrabat id munus anno 1390.
2. Gotofredus, Caroli 3. Regis filius naturalis, Comes Corteſij, ab eodem Rege, Lacarrano in illo munere ſufficitur.
3. Philippus Nauarrus eiuſdem Caroli nepos, Leonelli filius, Gotofredo è Nauarra exulante, in dignitate Mareſcalli ei ſurrogatus fuit: exceſſit è vitâ anno 1450.
4. Petrus Philippi filius vel, vt quibuſdam placet, frater, ipſi in eâ dignitate ſucceſſit, fuitque interemptus, Pompeloni 3. Nonas Decembris anno 1378.

5. Philippus 2. Petri filius vel, vt aliorum eſt ſententia, frater quintus Nauarræ Mareſcallus.
7. Petrus Philippi 2. frater cum Mareſcalli officium exequeretur, ſub Ioanne Lebretio & Catharinâ, à Ferdinandi Aragonij Ducibus captus, obiit in carcere ad Septemmancas.

Veterum Aragoniæ atque Bizcayæ Comitum ſeries.

CAPVT XVII.

ARAGONIÆ Comites, ab antiquis hiſtoricis vel ignorati, vel neglecti, beneficio authoris Anonymi Annal. Aragonenſium, primùm emerſerunt. Illo enim tradente *Aznarij* eiuſque filij *Galindi* notitiam habuimus. Tertium autem Comitem *Fortunium-Eximini*, Caroli Nauarræ Principis diligentia, è taciturnitatis & obliuionis caligine eduxit. His inſuper tres alios *Eximinum Azenarij*, *Eximinum-Garſiæ* & *Garſiam-Azenarij* adiunxit Beuterus, quem ſecuti ſunt recentiores ferè omnes; ſed cum nullis idoneis monumentis caueat, nec vetuſtus aliquis author hic fidem ſuam interponat, Vereor vt non ſatis ſit firmitatis in ſingulari iſtius nouitij Scriptoris teſtimonio, ad tres iſtos Principes viros, in huius poſſeſſione Comitatus retinendos: &, vt verum ſit eos reuera Comites Aragonenſes extitiſſe, in ordine tamen ſucceſſionis, atque in ætatibus ipſorum deſignandis falſum fuiſſe Beuterum ambigi non poteſt. De tempore poſtea viderimus: Ad ordinem quod ſpectat, patronymicum *Aznarij*, Ximino & Garciæ additum, vtrumque *Aznarij* filium fuiſſe antiquitatis Hiſpanicæ gnaris facilè perſuaſerit; Cum tamen alterum *Galindi*,

alterum *Ximini* filium faciat Beuterus. Patronymicum etiam *Ximini* Fortunio additum, hunc Ximini filium fuisse arguit potius quam Garsiæ, quod credidit idem author. Sed hæc missa facio, piget enim incerta ponere & illorum duntaxat Comitum, de quibus dubitari non potest, stemma hic appono.

Sanctius nobilis Vasco.

- Azenarius Comes Vasconiæ Citerioris, Pompelonensis Regis auspiciis, *Iaccam* Maurís eripuit, ibique Aragonensis Comitatus sedem constituit. Obiit anno 836.
- Sanctius mortuo fratre, primò Citerioris Vasconiæ. Deinde totius Gasconiæ Comes, viuebat anno 850.
- Sanctia, *Vxor* Ymonis vel Emenonis Comitis Petragoricensis.
  - Arnaldus Comes Gasconiæ anno 864.

- Galindus Aznarij Comes Aragoniæ.
- Eximinus Azenarij.
- Theuda, *Vxor* Bernardi Comitis Ripacurciensis.

- N. *Vxor* Sanctij-Garsiæ-Pompelonensis Regis.
- Endregotus-Galindi.
  - Ximena seu Tarasia, *Vxor* Garsiæ Sanctij Regis Pompel.
- Fortunius Eximini Comes Aragonensis.
  - Aznarius 2. Comes Aragonensis.

AZNARII primi Aragoniæ Comitis genus ab *Eudone* Aquitaniæ Duce repetit lib. 31. cap. 2. Garibayus, in quo se fidem veterum aliquot Cantabriæ monumentorum sequutum profitetur, quibus, inquit, proditur *Andecam, nobilem virum, genere* Ducum Cantabriæ *ortum, in eâ clade, quam vltimam* Rodericus *Hispaniæ Rex à Maurís passus est, cecidisse, relictis filio* Hedone *vel* Heudone *& filia* Velindâ, *Heudonem* ductâ in vxorem *Aquitaniæ Ducis filia atque hærede* (vtriusque nomen reticet) *illo Principatu potitum fuisse liberosque habuisse præter* Hunoldum: Vuifarium *&* Aznarium, *patrem alterius* Hedonis Vizcayæ *dynastæ & alterius* Aznarij *primi*

Aragoniæ Comitis, filiam quoque Meninam *seu* Momeranam *Froilæ Asturiensi Regi in matrimonio collocatam.*

HÆC mihi non tam ab antiquo literis consignata videntur, quam recens nata & à sciolo quopiam dum suis coniecturis authoritatem venatur, partim è vulgaribus Historicis, partim è propriis commentis concinnata: sed, vt vt sunt, cum Garibayus neque ea monumenta ediderit, neque authorem illorum vel ætatem quâ scripta sunt, indicauerit, locum verò, vbi ipsa nactus est, nos etiam præter suam consuetudinem celatos voluerit; quis tam credulus, vt in re tantopere abstrusâ & obscurâ, ab illorum monumentorum fide pendere velit? Addo, illa quæ inibi de *Eudonis* stirpe commemorantur, iis quæ plerique scriptores Eudonis æquales, aut ab eius ætate recentes memoriæ mandarunt, planè aduersari. Hi enim cum Eudonis liberorum prolixè meminerint. *Aznarium* tamen & *Meninam* seu *Momeranam* nequaquam iis adscribunt, sed alios auctori illius monimenti Cantabrici, à Garibayo iactati, ignotos *Hattonem*, scilicet, qui à Carolo Martello anno 736 in bello captus & in vincula coniectus, deinde iis absolutus, tandem à fratre *Hunaldo* excœcatus fuit, vt veteri Chronico Monasterij sancti Nazarij à Frehero edito, & fragmento passionis SS. Bertharij & Athaleni, quod nuper operâ Andreæ Duchesnij vulgatum est, continetur. *Remistagnum*, qui anno 769 Caroli Magni iussu teste Fredegario laqueo vitam finiit: & *Lampagiam* filiam, quam *Aimoni* Cæsaraugustæ Regi nupsisse legitur in gestis Pontificum Antissiodorensium, quorum excerpta tomo 1. veterum Franciæ historicorũ inseruit idem Duchesnius: *Vuifarium* denique *Eudonis* non *filium* sed *nepotem*, *Hunoaldo* patre prognatum fuisse, docent Author passionis

Universidad de Deusto
Biblioteca

SS. Bertharij & Athaleni, & Ado Viennensis Episcopus. Isidorus Pacensis & Rodericus Toletanus, vterque Hispanus scriptor, cum de obsessâ à *Zamâ* Sarraceno Duce *Tolosâ*, eademque, interfecto Zamâ, Eudonis virtute liberatâ verba faciunt, Eudoni solum Gallorum seu Francorum Ducis elogium tribuunt. Atenim si is Hispanus gente atque origine extitisset, illud ab indigenis præsertim scriptoribus eo loco prætermitti non decebat: Francum autem vel Gallum fuisse, innuit etiam nominis ratio; Cum *Eudonis* appellatio in Galliâ frequens, in Hispaniâ verò rara & prorsus inusitata fuerit.

IAM ea, quæ de *Aznario* primo *Aragoniæ* Comite eiusque fratre *Hedone Biscayæ* dynasta, in monumentis à Garibayo laudatis, celebrantur, falsa esse, ex eo conficitur, quod illorum ætas centum plus minus annis à tempore Eudonis distat (*Garciæ* enim *Eneconis Pompelonensis Regis* æquales eos faciunt, monumenta illa, quem post annum 858 Regnum inchoasse supra docuimus:) Vixisséq; Aznariũ non in Hispaniâ patrio solo extorrem, sed in ipsâ Galliâ & in Ludouici Pij obsequio atque amicitiâ, ea quæ de ipso Pompelonem anno 824 à Ludouico cum copiis misso, ab auctoribus vitæ Ludouici narrantur, perspicuè ostendunt. Hæc cum ita sint, immane dictu est quot nihilominus & quanti viri Garibaij auctoritate ducti, fabulam illam de *Andeca* patre, *Aznario* filio, *Hedone* verò ac *Aznario* 2. nepotibus *Eudonis*, pro veritate amplexi sint. Nos autem *Aznario* patrem dedimus *Sanctium* impulsi patronymico *Sanctij* vel *Sancionis*, quod *Aznarij* fratri, *Sanctio*, tam à D. Eulogio in epistolâ ad VVillesindum Episcopum Pompelonensem, quàm ab Authore antiqui Chronici S. Arnulfi Metensis manuscr. cuius exemplum apud Andream Ducheſnium vidi, tribuitur.

buitur. *Sanctium* autem *Aznarij* fratrem fuisse, Aznariumque anno 836 decessisse, idem Author testatur his verbis. *Azenarius citerioris Hispaniæ Comes qui ante aliquot annos à Pipino desciuerat horribili morte interiit, fraterque illius Sanctius Sanctij eandem regionem negante Pipino occupauit.* Galindum autem Aznarij filium regnantibus *Garsiâ-Simeni & Garsia-Eneconis*, hoc est ab anno 856 ad annum 867. Comitatu Aragoniæ potitum fuisse, *Fortunium* verò *Ximenonis*, sub eodem Rege Garsia-Eneconis: *Aznarium* denique 2. sub Rege *Fortunio-Garsiâ*, eumdem Principatum possedisse, liquet ex variis illorum Regum diplomatibus, à Ioanne Brizio Martini lib. 1. Histor. Pinnat. cap. 20. 26. 30. & 42. commemoratis: quorum certè authoritate, sententiam mutare decebat eos, qui Aragoniæ Comitatum *Vrracæ*, *Garsiæ-Eneconis*, Regis Pompelonensis, *vxoris* dotem fuisse, eoque matrimonio *vtrumque Principatum*, in vnum coaluisse arbitrati sunt. Vnicum argumentum quo errorem hunc deffendere conatus est Blanca, ex eo ductum, quod, in diplomate quodam ab ipso vulgato, *Garsias Eneconis Rex*, habitâ mentione successorum suorum, *Regum Principum & Comitum* nomine eos designat, quasi *voce Comitis* se se Comitem Aragonensem hîc profiteri voluerit, arguit Blancam parum attendisse ad veterem scribendi modum librariorum, qui non rarò diplomata Regia consimili orationis genere concludere soliti erant: duo aut tria hic apponam exempla, plura occurrent, quibus antiqua monumenta euoluere volupè erit. Garibayus lib. 22. cap. 19. tabulas exhibuit *Garsiæ Tremuli Regis*, quæ formulam donati ab eo Rege *Sancti Æmiliani Cœnobitis*, ærâ 1035, *Alensonij amnis* perscriptam gerunt. In fine autem earum, hæc

Universidad de Deusto
Biblioteca

verba ſub nomine Regis poſita ſunt. *Si quis verò Regum vel Comitum aut Principum, vel quilibet ex genere noſtro ſeu quilibet ſurrogata perſona in aliquo donationem noſtram dirumpere tentauerit &c.* Rex Sanctius maior apud Sandouall. Catal. Epiſc. Pompelon. fol. 33. in tabulis illis quibus *ſancti Sebaſtiani monaſterium in Ipuſcuâ* ſitum Legerenſibus fratribus ærâ 1052 largitur, *Si quis tamen*, inquit, *ex ſucceſſoribus noſtris quod fieri minimè credimus Epiſcopus, Rex*, Comes, Vicecomes, *Princeps, vel alia &c.* Ferdinandus primus Caſtellæ Rex proprio diplomate in vſum Monaſterij Arlanzæ çrâ 1110 exarato, apud Anton. Yepem in Append. tom. 1. num. 31. *De modo ergo ſi (quod abſit) aliquis homo de quauis progenie Rex aut Comes vel aliqua poteſtas, vel aliqua perſona hominum voluerit diffacere hoc noſtrum teſtamentum &c.* Alfonſus Ferdinandi filius alio diplomate erę 1026. quo fines *Oxomienſis* & *Aucenſis diœceſeon* declarantur, teſte Garſiâ Loaysâ notis in vetera Hiſpaniæ Concilia. *Si quis Archiepiſcopus, Epiſcopus, Rex, Comes, Princeps aut aliqua poteſtas ſeu quælibet Eccleſiaſtica ſæculariſue perſona definitionis huius paginam pertinaci audaciâ violare vel in aliquo infirmare tentauerit &c.*

CÆTERVM *Theudam* Aragoniam *Bernardo Ripacurcienſi Comiti* nuptam, quam patre Galindo natam credidit Çurita, vt in familiâ potius *Aznarij* ponerem, effecit temporum ratio, quæ ipſam nulli alij Comiti Aragonenſi, prętерquam Aznario adſcribi patitur: *Vrracam* autem *Garciæ-Eneconis* Pompelonenſis Regis *vxorem*, quam pariter Aragoniæ Comitum genere ortam fuiſſe tradidit Beutherus, *Sanctij Gaſconiæ Comitis, Aznarij fratris* filiam fuiſſe ſuſpicor, indéque *Sanctij* nomen in familiam Pompelonenſium Regum inuectum, *Tuttam*

denique Sanctij Garciæ 1. huius nominis Pompelonenſis Regis *vxorem* Aznarium 2. patrem habuiſſe, è patronymico *Aznarij* in vetuſtis tabulis ipſi addito, coniici alibi monui.

Biſcayæ Comites.

BISCAYÆ Comitum origo dubia, ſeries verò, ad Sanctij vſque maioris Pompelonenſis Regis tempora, incerta eſt: Nam quę de nuptiis patris *Lupi* cognomento Çuriæ cum *Regis Scotiæ* ſorore, & de Ordonij Alfonſi III. Aſturienſis Regis filij exercitu à Vizcaynis ad *Paduriam in Viſcaya* cruentâ cędе profligato narrant, vnde *Arrigoriagæ* nomen (quod Latina ſignificatione locum cruentū ſonat) illi loco hęſerit, fabulā ſapiunt, nec vllius veteris ſcriptoris teſtimonio confirmātur. Reliquorum verò fides, quę de Çuriæ poſteris Bizcaię Comitibus, *Enecone-Lupi* (qui Sanctij Maioris Regnum attigit) antiquioribus cōmemorari ſolent, authores partim hiſtoriam geralem, quæ Regi Alfonſo x. adſcribitur, partim Lupum Garſiam Salazarij, Petrum Portugalenſem Comitem & H. Apontem appellent, cum nec cæteroqui ſibi ſatis conſtent: ipſi enim Çuriæ (quæ vox Vaſconicâ linguâ *Candidum* ſignificat) quidam *Lupi*; alij Fortunij nomen aſſignant. Eius verò filium quidam *Manſum Lupi* alij *Nunium*, alij *Fortunium* nuncupant: Huic autem ſucceſſiſſe perhibent filium *Eneconem Lupi*, cognomento *Ezquerram*, hoc eſt Scæuam, quem nihilominus patronymicum nomen, *Lupo* non autem *Manſo*, nec *Nunio* aut *Fortunio* patre genitum fuiſſe oſtendit. *Eneconi* hęredem ſubiiciūt filium *Lupum* cum *Didaci* vel *Ortizij* patronymico, neutro (ſiquidem verè Inici filius fuit) ipſi conſentaneo. Huic rurſus filios adiudicant binos, alterum ex legitimo coniugio patris procreatum nomine

Universidad de Deusto
Biblioteca

Sanctium; alterum naturalem tantùm *Eneconem* appellatum, cognomento etiam *Ezquerram*, cui repudiatis, ob teneram & imbecillam ætatem, Sanctij fratris præmortui liberis *Enecone* & *Garsia* (hunc quidam *Fortunium* alij *Lupum* vocitant) Comitatum à Vizcaynis delatum, filiis autem Sanctij, *Eneconi*, *Lodij Vallem*, *Garsiæ* verò *Horosci pagum* contributos fuisse pro certo creditur. Nec illud prætermittendum, ea quæ ab iisdem authoribus de Çuriæ, cum *Dalda Sanctij Estunigui*, *Durangi Reguli* filiâ, & de vtrâque ditione, *Biscayæ* & *Durangi* eo matrimonio in vnam redactâ atque concretâ tradita sunt, falsa esse ex hoc intelligi, quod longo post interuallo, *Durangi* ditionem à *Biscayæ* dynastiâ separatam, & propriis Comitibus subditam mansisse exploratum est: vetustæ enim extant Tabulæ teste Garibayo lib 22.cap.30, quibus ærâ 1091, anno nimirum Christi 1053 Kal. Feb. *Munium-Sanctij*, *Durangui* Comitem, eiusque vxorem *Legunciam* in Cœnobium *S. Augustini Echauarrij* dictum (cuius situs vnâ tantum leucâ, Durangi oppido distat) non pœnitenda munera contulisse testatum relinquitur. De reliquo, non desunt, qui longo etiam ante *Çuriam* interuallo, *Bizcayam* Comites habuisse affirment, editis etiam nonnullorum nominibus, *Arduziæ* nimirum, siue *Andezæ*, *Adarij* seu *Hedonis* vel *Heudonis*, *Zenonis* ac *Belli*, quos tamen, cum nullis tabulis aut argumentis confirmentur, in nostrum stemma admittere religioni habui. Itaque, omissis ambiguis, ad certiora progredior, & *Vizcayæ Principum* stemma à *Lupo*, *Eneconis* patre, qui Sanctio Maiori Rege claruit, auspicor.

Lupus Eneci claruit circa annum 1000.

Enecus Lupi: *Vxor* Toda.	Garsea.	Galindo.	Mencia.
Lupus-Eneconis: *Vxor* Tido filia Didaci Aluari.	Sanctius mortuus ante patrem.	Garcias.	Galindus.
Didacus-Lupi Farensis: *Vxor* Amelia vel Almenzina filia N. Dynastæ oppidi S. Ioannis ad imum Pyreneum in Vascitaniâ.	Sanctius-Lupi.	Tota.	Sancia. Tarasia.
Lupus-Didaci: *Vxor* Mencia Ariæ Comitis filia.	Sanctius Didaci.		
Didacus-Lupi: *Vxor* Tota filia Petri Roderici Açagræ.	Gonçaluus-Lupi.	Vrraca-Lupi, *Vxor* Ferdinandi Legionensis Regis.	
Lupus-Didaci: *Vxor* Vrraca Alfonsi Legionis Regis, ex Agnete Mendoçana nobilissima fœmina, filia.	Petrus-Didaci.	Hurraca Didaci: *Vxor* 1 Comitis Aluari Larani, postea Roderici Didaci, filij Didaci-Ximeni, Camerorũ domini.	Maria: *Vxor* Gundissalui Larani.
Didacus-Lupi, *Vxor* Constancia soror Gastonis Vicecomitis Beatnensis.	Sanctius caput stirpis Ayalarum.	Alfonsus à quo orti dynastæ Camerorũ.	Lupus *Chico*, id est exiguus, author gentis Campensiũ Procerum.	Mencia, *Vxor* Sãctij Capelli Portugall. Regis.	Ex concubinâ Totâ Sanctagatana Salzedia.
					Didacus-Lupi Salzedius.
Lupus-Didaci, *Vxor* Ioanna filia *Infantis* Alfonsi, Molinæ domini & Teresæ Laranæ coniugis.	Didacus-Lupi Comes Vizcayę post mortem Didaci, fratris filij.	Vrraca-Didaci: *Vxor* Ferdinandi Roderici à Castro.	Teresa, *Vxor* Ioannis Nunij Laræ domini.		
Didacus-Lupi obiit sine liberis.	Maria-Didaci, *Vxor* Infantis Ioannis Sanctij 4. Castellæ Regis fratris.				

LVPVS, cum *Eneci* patronymico, inter Proceres Garsiæ Tremulo & Sanctio maiori Regibus adstantes, nominatur in variis diplomatibus Monasterio sancti Æmiliani reconditis, quibus anni 996, 1008, 1015, & 1020 adscripti sunt, testibus Sandouallio in comment. rer. illius Monasterij §. 41. 43. & 44. & Garib. lib. 12. cap. 18. In vnico eorum Regij Stabuli Præfecti, in binis verò Buticularij hoc est Regij poculi administratoris titulum

Universidad de Deusto
Biblioteca

sustinet : liberos reliquit *Enecum-Lupi*, *Garsiam Lupi*, *Galindum-Lupi* & filiam *Meniam-Lupi*, quorum nomina è tabulis, ab *Eneco filio* natu maiore anno 1076 obsignatis, quæ à Sandouallio eodem commentario §. 66. exhibentur, eruimus.

ENECI-LVPI memoriam, ab ærâ 1054, quæ ad annum Christi 1016 spectat, orditur idem Sandouallius in stemmate Harensium Procerum, ex tabulis, vt ait, Monasterij Onensis à Sanctio Castellæ Comite scriptis: In aliis tabulis illius Cœnobij ærâ 1055 & çrâ 1058, quæ annis Christi 1017 & 1120 competunt, factis, *Comitis Alabensis* nomenclaturam *Eneco* affingi, idem auctor est. Aliæ tamen extant tabulæ eiusdem Cœnobij, ab Antonio Yepê in Appendice tomi 5 Chronici Benedictini editæ, quibus Enecus, *Vizcayensis* Comitis titulo insignitur. Ex vxore *Toda* filios suscepit *Lupum-Enecones*, *Sanctium-Eneconis* (qui superstitibus parentibus diem obiit) *Garsiam-Eneconis* & *Galindum-Eneconis*, quemadmodum veteri monumento Monasterij sancti Æmil. apud Sandoual in commentario supra citato §. 60. edocemur. Vixisse *Enecum* ad annum 1076 ex variis illius Monasterij tabulis constat,

LVPVS-ENECI 2. ex vxore *Tido* filiâ *Didaci Aluarez*ij *Aucæ* & *Petrosi* Præsidis (à quo *Didaci* nomen in Biscayæ Comitum familiam fluxit) filios reliquit *Didacum-Lupi* & *Sanctium-Lupi*, filias verò *Totam*, *Sanctiam* & *Tarasiam*, testibus aliis tabulis sancti Æmil. à Sandouallio §. §. 73. & 76. commentarij rer. illius mon. recitatis. Lupi vitam ad annum 1093 durasse aliis monumentis eiusdem Monasterij probatur. Præter *Biscayæ* Comitatum, quem iure hæreditario à patre acceperat, *Alauæ* quoque atque *Ipuscuæ* Præfecturam illum administrasse

didici ex his ipsius verbis à Sandouall. §. 71. comment. rer. sancti Aemil. perscriptis. *Ego senior Lope Eneconis proles de Comite Eneco Lopez dominante Biscahia & Spuzcua & Alaba, confirman mis hermanos Garcia Inigues y Galindo Yñigues.* Idem, quod ad *Ipuscuam* spectat, probatur ex aliis monumentis, quorum meminit is author in vita Alfonsi 6. fol. 67.

DIDACVS-LVPI, Lupi-Didaci filius ac hæres, sub *Alfonso Arragonio* & *Vrracâ* eius vxore Castellę Reginâ, *Najaræ* & *Granonis* Prefecturam meruit, *Harensis* quoque cognomen Princeps in hanc familiâ intulit, quemadmodum à Sandouallio in stemmate Harensi est demonstratum. Huius memoria in vetustis monumentis ab anno 1110 ad annum vsque 1114 occurrit, ipsius toro iunctam fuisse filiam dynastæ oppidi *sancti Ioannis ad imum Pyrenæum*, in Vascitaniâ, refert Lupus Garsias Salazarius & alij ferè omnes, qui de rebus Vizcayæ scripserunt: Puellæ autem nomen solus edidit doctor Salazarius Mendoçanus in lib. origin. dignit. Secular. Castellæ, aitque fuisse dictam *Emiliam* seu *Almencinam*, quę in eo coniugio liberos genuit *Lupum-Didaci* & *Sanctium-Didaci*: Tertium pręterea filium fuisse Didaco, nomine *Egidium* siue *Gillium-Didaci* colligere mihi videor, ex quodam monumento Cœnobij sancti Aemil. apud Sandouall. § 81. quod çram 1175 habet adscriptam, in eo enim factâ *Lupi Comitis Didaci filij* mentione, additur illico nomen *Gillij fratris Comitis Lupi Didaci.*

LVPI-DIDACI, eiusque fratris *Sanctij-Didaci* nomina expressa sunt tabulis donationis cuiusdam ab *Alfonso* Castellę Rege *Vrracæ filio* Cœnobitis sancti Aemiliani, anno 1134 factæ, teste Sandouall. §. 81. *Sanctius-Didaci*

Universidad de Deusto
Biblioteca

anno 1165 *Tobiæ* arci, eiusque ditioni pręerat. *Lupus* inter nobiliſſimos Caſtellæ Proceres diu inclaruit, *Najaræ* etiam atque *Caſtellæ veteris* prefectura inſignis, atque egregie perfunctus. Ex vxore *Mencia*, Arię Comitis filia, ſuſcepit *Didacum-Lupi* & *Gonçaluum-Lupi*; filiam verò *Vrracam-Lupi*, *Ferdinandi* Legionenſis Regis, huius nominis 2. coniugio nobilitatam (quam ex eo matrimonio *Sanctium* & *Garſiam* peperiſſe, auctor eſt Lucas Tudenſis) & aliam quę *Munioni Hinojoſæ* domino nupſit, vnde natus *Martinus-Munionis*, qui ſub *Didaco Comite* patruo, in bello Sarracenico, quod ad *Muradalem* & ad *Nauas Toloſæ* geſtum eſt, meruit, teſte Roderico Toletano lib. 8. cap. 7. Duos ad hęc alios filios habuit *Lupus*, ſi Garibayo lib. 24. cap. 14 id aſſerenti, credimus, *Lupum-Didaci Epiſcopum Segouienſem* & *Martinum-Lupi*: Filiam inſuper, Garſias Euguius, in Chronico Nauarrę, nondum typis vulgato, *Lupo* adſcribit *Gaufredam Garſiæ Ramiri Nauarrorum* Regis, vt putat, vxorem: de qua tamen plerique meritò dubitant: Petrus autem Portug. Comes, Lupo vxorem fuiſſe ſcribit *Aldonçam*, *Roderici-Ferdinandi* à Caſtro & Stephaniæ Trauañæ filiam, matrem, inquit, *Didaci-Lupi* & *Vracæ-Lupi*. Obiit Lupus pridie Nonas Maij anno 1166.

DIDACVS-LVPI, prętер paternas & auitas dignitates Vexillarij Caſtellę munus obtinuit, quod exinde in eius poſteros perpetua penè ſerie propagatum eſt. Memorando illo prœlio, quod ad *Nauas Tholoſæ*, anno 1212 factum eſt, ſtrenuam, prę cęteris Caſtellę Principibus, pro ſalute Hiſpanię & re Chriſtiana nauauit operam, & tertium poſt annum, quam ibi pugnatum eſt, vitę finem fecit. In *Totæ*, *Petri Roderici* Azagræ filiæ, coniugio nati ſunt ei *Lupus-Didaci*, *Petrus-Didaci*, *Vrraca* (quæ mortuo

tuo priore marito *Aluaro Larano*, cum *Roderico Didaci-Ximeni Camerorum* domini filio nuptias iterauit) & *Maria* vxor *Gundiſſalui Larani*. Aliis tamen placet *Didaco* vxorem tribuere *Mariam* Comitis *Manrici* ſeu *Amalarici Larani* filiam, impudicitiæ nomine famoſam, vt à Petro Com. Portug, in genealogiis Hiſpanicis, à Ferdinando Petri Guzmanio in Valerio Scholaſtico & ab Ambroſ. Morali lib. 17. cap. 16. Hiſtor. Hiſpan. fuit obſeruatum.

LVPVS-DIDACI, Biſcayæ Comes, Caſtellæ Vexillarius vxorem duxit, (ſi Lupo Garſiæ Salazario fidem habemus) *Guillermam Ferdinandi* huius nominis 3 Legionenſis Regis ſororem, atque in dotem accepit *Orduniam* & *Valmaſedam*. Præſtat tamen Lucam Tudenſem auctorem ſequi, qui *Vrracam Alfonſi Legionenſis* Regis ex *Agnete* nobiliſſimâ fœminâ (quam nonnulli *Mendoçanæ* gentis fuiſſe ſcribunt) filiam, Lupum in matrimonio habuiſſe prodidit. Ex huius puerperio proceſſerunt clariſſimæ totâ Hiſpaniâ familiæ *Ayalanorum*, *Camerorum* & *Campenſium Carpij Marchionum*: Nam Ayalani *Sanctium*: Camerorum dynaſtæ *Alfonſum*: Campenſes denique Proceres *Lupum* cognomento *Chico*, hoc eſt Exiguum, *Lupi filios*, generis ſui authores agnoſcunt: Ex venereo etiam *Lupi*, cum nobili fœminâ *Totâ Santagatanâ Salſediâ*, complexu, procreatus eſt *Didacus-Lupi Salzedius*. Ex vxore filiam etiam habuit *Menciam Sanctio* 2. huius nominis *Portugalliæ* Regi, cognomento *Capello*, connubio iunctam. Duas præterea adiicit filias Sandouallius *Berengariam-Lupi*, ex Rade Andradâ, & *Vrracam-Didaci*: poſteriorem tamen *Lupi* non *filiam* ſed *neptem*, ex filio *Didaco*, fuiſſe author eſt Ioannes Nunij Villaſanus in Chronico Regis Alfonſi XI. cap. 75.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Interfuit *Lupus* expugnationi Baetiæ. Annum ipsius obitus notat Petrus Comes Portug. 1236, diem verò XVII. Kalend. Decembris.

DIDACVS-LVPI, *Lupi-Didaci* Comitis filiorum natu maximus, Ferdinando 3. Legionensi & Castellano Regi in obsidione *Hispalensis* ciuitatis fidē & militarem industriam suam probauit: Eo verò decedente, totum se à Rege Alfonso X. ipsius filio & successore abalienauit, & mutato solo non ita multò post, anno nimirum 1254. IV. Non. Octob. in thermis Bañarienſibus extinctus est: liberos suscepit ex vxore *Constanciâ, Gastonis Vicecomitis Bearnensis* sorore, *Lupum-Didaci, Didacum-Lupi, Vrracam Didaci, Ferdinando Roderici à Castro* nuptui collocatam & *Tarasiam Ioannis Nunij, Laræ* domini coniugem.

LVPVS-DIDACI, Biscayæ Comes, post patris *Didaci-Lupi* mortem *Sanctium* 4. Alfonsi Regis filium in sceptro Castellæ, à manibus parentis superstitis, & ab expectatione filiorum *Ferdinandi fratris natu maioris* præmortui, abducendo, laborantem enixè iuuit, & tandem voti compotem effecit: postmodùm tamen ipsum Sanctius, ex clandestinâ suspicione sibi inuisum, *Alfari* interfici mandauit, eiusque generum, *Ioannem Infantem*, fratrem suum in custodiam dedit: Consobrinum verò *Didacum-Lupi, Camporum dominum*, propriâ manu peremit. Acta sunt hæc æra 1926. anno nempe Christianæ salutis 1285. quemadmodum Gaufridus Archidiaconus Toletanus, qui Roderici eiusdem ciuitatis Episcopi historiam est prosequutus, cap. 221. scriptum reliquit. *Lupus* ex vxore *Ioannâ* filiâ *Infantis Alfonsi, Molinæ* Reguli, procreauit, *Didacum-Lupi* & *Mariam* quæ *Ioannis Castellæ Infantis*, Alfonsi X. filij, toro, anno 1285. iuncta est.

DIDACVS-LVPI, *Lupi-Didaci* filius, paternâ cæde grauiter commotus, omne erga *Sanctium Regem* obsequium exuit, séque in Aragoniam cum *matre Ioannâ, sorore Mariâ* & *patruo Didaco-Lupi* recepit: Rex autem protinus Biscayæ Comitatum cæteraſque ditiones, ad Didacum spectantes, sub ius imperiumque suum coëgit.

DIDACVS-LVPI, post fratris filium *Didacum Lupi*; in Aragoniâ anno 1309, sine prole extinctū, cum Regi reciliatus esset, *Biscayæ* Comitatum, ab eo iure optimo tenendum accepit (excluſa inde *Mariâ, Didaci mortui* sorore atque hærede legitimâ) eôque titulo se, quoad vixit, pro Comite Bizcayæ gessit: Vxor illi fuit *Violanta, Sanctij Regis soror*, quam, procurante ipso *Sanctio*, duxit ærâ 1319, teste Gaufredo cap. 220. supplementi historiæ Roder. Tolet. nondum typis excusi. Ex hoc matrimonio nati sunt *Didaco* filij *Lupus* & *Ferdinandus*, qui à nonnullis *Philippus* dicitur, fuitque pater *Didaci* & *Petri Harensium*.

DIDACO vitâ functo, *Principatus Biscayæ*, ad *Mariam* ipsius fratris filiam, *Ioannis Castellæ Infantis* vxorem, rediit, quem illa postmodum vnico filio *Ioanni Cocliti* nuncupato transcripsit: hic verò, ex vxore Isabellâ, Alfonsi Portugalliæ Regis filia, procreauit *Mariam*, quæ post fata parentum, *Ioannis-Munionis, Laræ Reguli*, coniugium nacta est: vtriusque genus ac progeniem subiecta tabella declarabit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ioannes-Munionis Laræ Regulus: *Vxor* Tereſa, Didaci-Lupi 3. huius nominis Biſcayæ domini & Conſtantiæ Bearniæ filia.

Ioannes-Munionis: *Vxor* Iſabella filia Blancæ à Molinâ caruit liberis.

Ioanna nupſit Ferdinando Cerdano, alterius Ferdinandi Cerdani filio, Alfonſi X. Caſtellæ Regis nepoti.

Margareta Cœnobiticæ vitæ addicta.

Blanca nupta Ioanni Manueli.

Ioana-Manuelis *Vxor* Henrici 2. Caſtellæ Regis.

Ioannes, qui ex aui materni nomine patronymicũ *Nunij* vel *Munionis* aſſumpſit. *Vxor* Maria Harenſis Viſcayæ domina.

Maria *Vxor* 1. Caroli Ebroicenſis, Comitis Stampenſis: poſteà eo vitâ functo Caroli Valeſij Alenſoni Comitis, ex vtroque marito liberos reliquit.

Nunius deceſſit in tenerâ ætate.

Ioanna Biſcayæ domina, *Vxor* Telli fratris naturalis Henrici 2. Caſtellæ Regis caruit liberis.

Iſabella: *Vxor* Ioannis Infantis Aragonij.

Florentia domina Biſcayæ, nupta Petro Bearnio.

Petrus. Adriana.

IOANNES Infans Caſtellæ, *Biſcayæ Comes*, Mauris Granatæ Regnum occupantibus, bellum inferens, moritur circa annum 1320: vxor *Maria Harenſis* Monaſterium *Peralis*, poſt viri mortem, pietatis ſtudio ingreſſa, ibi multis annis viduitatem ſeruauit.

IOANNES Comes Biſcayæ, *Ioannis Infantis* Caſtellæ & *Mariæ Harenſis* filius vnicus, cum crebris rebellionibus & liberiori, quam ſubditum deceret, contumaciâ, *Alfonſi* XI. *Regis* odium in ſe concitaſſet, anno 1324. *Taurum* (vbi tunc Rex morabatur) ab ipſo, propoſito ſororis coniugio, veluti illicio quodam euocatus, illicò iuſſu Regio trucidatur. *Biſcayæ* Comitatum & alias arces atque oppida, quæ Ioannes iure patrimonij poſſederat, Rex armis recipit, atque fiſco addicit: *Biſcaya* tamen poſt aliquot annos *Ioanni-Munionis Larano*, *Mariæ*, Ioannis interempti filiæ, viro reſtituta fuit.

IOANNES-MVNIONIS ſiue *Nunij*, *Laræ* Regulus, *Ferdinandi Cerdani* & *Ioannæ-Nunij*, *Laræ* dominæ, filius, *Mariam Ioannis Biſcayæ domini filiam vnicam*, Baionæ in Vaſconiâ Aquitanicâ (quo illa, poſt cædem Ioannis parentis, abducta fuerat) anno 1329 in matrimonium duxit, indéque vxorio nomine ſe *Biſcayæ Comitem* dixit: *Vexillarij* munus maiorum exemplo in Caſtellâ geſſit. Deceſſit ex morbo anno 1350, relictis ex Mariâ liberis *Nunio* vel *Munione*, bienni: *Ioannâ*, quæ *Telli, Petri Caſtellæ Regis fratris*, non iuſto matrimonio nati, coniugium adepta eſt & *Iſabellâ* quam *Ioanni Aragonio Infanti*, propinquo ſuo, vxorem Rex dedit, vnde nata Florentia.

NVNIO, in ipſis pœnè vitæ primordiis, mortuo ſucceſſit *Ioanna*, ſoror natu maior: at poſt aliquot annos cum *Tellus*, vir *Ioannæ*, Henrici fratris Tranſtamaræ Comitis factioni, contra Petrum Regem nomen dediſſet, placuit Regi, exauctorato *Tello*, *Iſabellam* aliam *Nunij* ſororem, eiuſque virum *Ioannem Infantem*, ad procurationem Biſcayæ Comitatus vocare, fraudulenter tamen id factum, docuit inſequuta breui, authore Rege, Infantis cædes & incluſa in cuſtodias *Iſabella*: cuius filia *Florentia*, poſt patris necem, fugâ ſibi conſuluit & Pyreneum tranſgreſſa *Gaſtonis Phœbi* Bearnenſis Regŭli ſe fidei permiſit: à quo perhumaniter accepta & diu comiter habita, mox arctiſſimo affinitatis vinculo ſeſe ei deuinxit, celebratis cum *Petro eius fratre naturali* nuptiis, quarum beneficio cum, non ita multò poſt, poſſeſſionem *Biſcayæ* recuperaſſet, maritum conſortem poteſtatis effecit, duoſque ex eo procreauit liberos, *Petrum* & *Adrianam*. Plura de his ediſſerit Ioannes Froſſartes tom. 3. cap. 8. hiſtoriæ illius ſæculi.

FLORENTIA eiusque liberis extinctis, Henricus Rex prætextu *Ioannæ* vxoris, filiæ *Blancæ Laranæ*, quæ à Comitibus Biscayæ genus ducebat, illam regionem inuasit atque in posterum Castellæ Regno confusam manere iussit.

NOTITIÆ
VTRIVSQVE VASCONIÆ
LIBER TERTIVS.

In quo speciatim de Vasconibus Aquitanicis agitur.

Quo tempore ex Hispaniâ in Aquitaniam migrarint Vascones, de plurimis excursionibus ab ipsis in agrum Aquitanicum factis, & de variis ex eo illorum cum Francis dimicationibus.

CAPVT I.

VASCONES olim citra Pyrenæum in Hispaniâ sedes habuisse primo istius operis libro dixi, neque de eo vlla inter doctos controuersia est. Sed quo tempore inde in Aquitaniam migrauerint, difficilem quæstio hæc habet explicationem: Iosephus Scaliger lib. 1. Auson. lection. cap. 6. *Cantabros* ait & *Vascones*, qui antea vltra Pyrenem in Hispaniâ erant, à *Messalâ* victos, penetrato Pyrenæo, sedes ibi posuisse, vbi Tarbelli sunt; in quo tamen coniecturâ aberrare

Universidad de Deusto
Biblioteca

ſummum virum, inde liquet, quod Strabo, Ptolemæus & Plinius, *Meſſalâ* ætate poſteriores; vtramque gentem *Vaſconum* & *Cantabrorum* in *Hiſpaniâ*, non autem in *Aquitaniâ* collocant: neque vllus præterea auctor extat, qui alicuius belli à Meſſalâ aduerſus illam gentem geſti meminerint. Noui Tibullum elegiâ 8. lib. 1. triumphos à Meſſalâ de Aquitanis victis actos, celebraſſe: De *Vaſconibus* tamen & *Cantabris*, nullum inibi verbum extare fatebitur, quiſquis elegiam illam perlegerit. Nihilo ſanior eorum opinio eſt, qui *Pompeium* narrant, cum Vaſcones in Hiſpaniâ bello ſuperaſſet, nouos motus ab inquieto & indomito populo veritum, ſolum mutare, & in eam Aquitaniæ partem ſecedere eos coëgiſſe, vbi nunc *Conuenæ* habitant, indéque vrbi *Conuenicæ* nomen datum: Nam hæc quoque ſententia cum nullius Scriptoris, Iſidoro Hiſpalenſi antiquioris, teſtimonio fulciatur, & veteres æquè geographos habeat aduerſos (qui ſimiliter poſt Pompeij tempora, *Vaſcones* in *Iberia* ſtatuunt, nec vllum iſtius nominis populum in *Aquitaniâ* agnoſcunt) pari cum priori facilitate conuellitur. Aquitaniæ autem gentem, *Conuenas*, non à *Vaſconibus*, vt credidit Iſidorus, ſed à *Vectonibus Arrebacis* & *Celtiberis*, Hiſpaniæ citerioris populis, genus duxiſſe, docuit nos D. Hieronymus lib. aduerſus Vigilant. cap. 2. in quo de hæreſiarchâ illo hæc profert. *Nimirum reſpondet generi ſuo vt qui de latronum & Conuenarum natus eſt ſemine, quos Cnæus Pompeius edomitâ Hiſpaniâ & ad triumphum redire feſtinans, de Pyrenæi iugis depoſuit, & in vnum oppidum congregauit, vnde & Conuenarum vrbs nomen accepit. Huc vſque latrocinetur contra Eccleſiam Dei, & de Vectonibus, Arrebacis, Celtiberiſque deſcendens, incurſet Galliarum Eccleſias, portetque nequaquam vexillum Chriſti ſed*

ſed inſigne diaboli. Equidem ad *Gratiani* vſque Imperatoris tempora *Vaſcones* propriis finibus ſe continuiſſe, eamque Aquitaniæ partem, quæ poſtea ab iis occupata fuit, à Tarbellis ipſis, veteribus illius oræ incolis, habitatam fuiſſe, colligere ex Auſonio poëtâ licet, qui *Gratiano imperante* vixit: is enim epiſtolâ 23. ad Paulinum *Calagurri* Vaſconiæ vrbe, vt putabat, commorantem ſcribens, *Pyrenæo ſaltui* quà Galliam ſpectat *Tarbellorum* regionem ſtatim ſubiicit, his verbis.

Et quando iſte meas impellet nuntius aures,
Ecce tuus Paulinus adeſt, iam ninguida linquit
Oppida Hiberorum, Tarbellica iam tenet arua,
Ebromagi iam tecta ſubit.

Idem epiſtolâ 25, ad eundem Paulinum ſcriptâ, *Vaſcones*, aliâ Regione, ab *Aquitanis*, ſitu & moribus, longè diuerſa, in *Iberiâ* ſcilicet cõſtitiſſe ſignificat his verſibus.

Vertiſti Pauline tuos dulciſſime mores,
Vaſconis hoc ſaltus & ninguida Pyrenæi
Hoſpitia, & noſtri facit hoc obliuio cæli
Imprecer ex merito, quid non tibi Hiberica tellus?

At Paulini ipſius, Auſonio reſcribentis, proxima carmina, eundem populum id temporis in *Iberiâ* habitaſſe, clarius etiam oſtendunt.

Quid tu mihi vaſtos
Vaſconiæ ſaltus & ninguida Pyrenæi
Obicis hoſpitia? in primo quaſi limine fixus
Hiſpanæ Regionis agam?

Poſt *Gratiani* verò mortem inclinato, & ad interitum incumbente Romanorũ, in Galliâ atque Hiſpaniâ, imperio, & *Pyrenaicâ* præſertim regione ab *Alanis*, *Vandalis*, *Sueuis*, aliiſque barbaris nationibus vaſtatâ, qui biennio ante captam Romam à Stilicone excitati, tranſmiſſo

Universidad de Deusto
Biblioteca

Rheno, Galliam irruperant & Pyreneum vsque progressi, eiusque obice aliquandiu repressi in vicinas regiones se effuderant, vt testatur Orosius, non difficile fuit *Vasconibus*, bellicosæ, & proferendorum finium suorum cupidæ genti, montano illo tractu, qui Pyrenæis ad Galliam subiacet, armis potiri. Quatenus autem eo impetu processerint, ægrè quis definierit; quid enim certi dici vel afferri posset in re adeò caliginosâ & vetustate nimiâ pœne deletâ? Coniicere tamen licet, præter eam regionem, quam hodierni *Vasci* incolunt, Montana quoque, *Bearnensis Principatus*, necnon *Bigerronum Comitatus*, loca, in *Vasconum* quæstu & incremento fuisse; cui argumento adsunt crebra toto illo tractu, veterum arcium vestigia, in editis montibus, sibi inuicem aduersis, conspicua, & tali ordine dispositа, vt ignibus procul sublatis signum vbi quid molirentur hostes momento temporis accipi posset. Planam verò regionem vna cum oppidis munitis, quorum præcipua in illo montium confinio fuere. *Lapurdum* (quæ nunc Baiona) *Benearum*, à quo nomen Bearnensi Principatui accessit, *Bigorra* & *Conuenæ* (nunc *sanctus Bertrandus*) in Francorum nihilominus Regum potestate fuisse ex variis Gregorij Turon. locis facilè est intellectu: vnde cum tam angustis asperæ & infœcundæ regionis facultatibus numerosa & valida Vasconum gens sustentari minus posset, frequentes in *agrum Nouempopulanicum, Francorum* imperio obnoxium, excursiones facere cogebatur: testatur illud Venantius Fortunatus lib. 10. cap. 22. vbi *Galactorio Burdigalensi Comiti* dignitatem *Ducis* deprecatus, causam hanc subiicit.

Cantaber vt timeat, Vasco vagus arma timescat
Atque Pyrenæa deserat Alpis opem.

Idipsum confirmat Gregorius Turonensis lib. 9. cap. 7. his verbis. *Vascones verò montibus prorumpentes in plana descendunt, vineas agrosque depopulantes, domos tradentes incendio, nonnullos abducentes captiuos cum pecoribus, contra quos sæpius Astroualdus Dux processit, sed paruam vltionem exercuit ab eis.* Ante Astroualdum, bellum contra Vascones commouerat auspiciis Chilperici I. Regis *Bladastes Dux*, circa annum Christi 581, sed nullâ, in eo, re memorabili gesta, ipse nihilominus, vitam & maximam exercitus sui partem amiserat, testibus eodem Gregorio lib. 6. cap. 12. & Fredegario in Hist. Francorum Epitomata cap. 87. Euentus tandem probauit, strenuum & magnanimum populum, non nisi Regiis armis vinci posse: itaque circa annum 607 à *Theoderico & Theodeberto* Regibus qui, victo acie *Clothario* in potiori Galliæ parte, maximè in Aquitaniâ, rerum potiebantur, bello tentatur, & tantæ potentiæ ac maiestati impar, eorum Imperium perferre, tributa pendere, & Ducem nomine *Genialem* accipere cogitur, vt narrat idem Fredegarius cap. 21. Chronici, quod iussu Childebrandi Comitis, Pipini Regis patrui, edidit. Non tamen diu in officio mansere *Vascones*, sed circa annum 627, consilio *Senoci Elusani Episcopi*, ipsiusque patris *Palladij*, à *Clotario* Rege deficiunt, vt ex eodem Fredegario cap. 54. illius Chronici colligere licet. Anno verò 632, à *Chariberto*, Dagoberti fratre, *Aquitaniæ Rege*, iterum domiti & in ordinem redacti sunt. Sed mortuo, paulò post, *Chariberto*, cum anno 636, spreto *Dagoberti* imperio, rapinis & assiduis direptionibus vicinam regionem infestarent; Dagobertus, collecto è Burgundionibus exercitu copiosissimo, eoque lectissimis tribunis atque militibus instructo, *Chadoinum*, strenuissimum & rei mili-

taris peritissimum Ducem, illis præficit, qui *Vascones* durissimo bello persequitur, eorumque agris vastatis ædificiisque incensis, ad prœlium allicit, quod illi tametsi principio alacriter iniissent, postea cum se numero longè impares eoque vincendos cernerent, prœlio discedere & in tutissima rupium propugnacula se recipere coacti sunt, indéque pacis studio fidem & obsequium Dagoberto polliceri: nec incruenta tamen hæc victoria fuit, siquidem *Arimbertus* vnus è Ducibus Dagoberti, cum parte exercitus non modicâ, in valle *Subola* (quæ hodie *Sola* est) à Vasconibus oppressus interiit.

Ex his Vasconum frequentibus incursionibus & assiduis direptionibus, in socios Franci nominis, vsurpatis, occasionem Francis sumptam esse crediderim, eam gentem latrocinij infamandi: quod tamen, si ab iis veteri potius instituto, atque exemplo duarum nobilissimarum nationum, quam aliqua prauitate animi, aut insitâ à naturâ in vitia propensione, actum docere possum, facile, ni fallor, hanc maculam ab inimicâ olim gente, illi populo inustam eluero. Huiusmodi igitur vastationes & direptiones militares à iunioribus præsertim extra patriæ fines factas, apud Hispanos & Germanos, in quotidiano vsu fuisse & in gloriam potius, quam in crimen versas, docent Diodorus Siculus, Cæsar & Tacitus. Diodor. lib. 5. bibliothecæ, ex interpretatione Laurentij Rhodomani. *Peculiare*, inquit, *quippiam Iberis & maximè Lusitanis in vsu est: Nam qui florida inter illos ætate rei familiaris inopia maximè premuntur, robore tamen corporis & fiducia præstant fortitudinis & armorum viatico instructi in aspretis montium congregantur validisque collectis agminibus, Iberiam incursantes, prædando diuitias coradunt & hoc perpetuo magno periculorum contemptu factitant, cum enim leui armatura vtantur agilique sint corpore & veloces, non facilè ab aliis expugnari queunt. Difficultas equidem locorum & aspretudo illa, patria ipsis habetur.* De Germanis verò sic Cæsar lib. 6. de bello Gallico cap. 23. *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cuiusque ciuitatis fiunt, atque ea iuuentutis exercendæ ac desidiæ minuendæ causa fieri prædicant, atque vbi quis ex Principib. in concilio se dixit Ducem fore, vt qui sequi velint profiteantur, consurgunt ij qui & causam & hominem probant, suumque auxilium pollicentur atque ab multitudine collaudantur; qui ex iis secuti non sunt in desertorum ac proditorum numero ducuntur, omniumque rerum iis postea fides abrogatur.* Tacit. lib. de moribus Germanorum. *Materia munificentiæ per bella & raptus, nec arare terram aut expectare annum tam facilè persuaseris, quam vocare hostes & vulnera mereri: pigrum quin imo & iners videtur sudore acquirere, quod possis sanguine parare.*

De Regione Nouempopulaniæ à Vasconibus occupata & de tempore huius occupationis.

CAPVT II.

POST *Dagoberti* mortem, quemadmodum se erga posteriores Francorum Reges *Pipinum* vsque gesserint *Vascones*, nullus vetustus scriptor memoriæ tradidit: nisi quod haudquaquam eos in fide illorum mansisse cap. 78. Chronici monuit Fredegarius: imò pristinum prædandi & alienos fines inuadendi morem, maiori etiam quam antea conatu, repetiisse, inde probatur, quod *Regnante Pipino* vniuersam *Nouempopulaniam*, & quidquid

Universidad de Deusto
Biblioteca

terrarum à Pyrenæis montibus ad fluuium vſque Garumnam protenditur, *Vaſcones* veluti proprias ſedes placidè & tranquillè poſſediſſe ex Fredegario & aliis illius ſæculi ſcriptoribus colligitur. Vnde etiam *Gaſconiæ* nomen illi prouinciæ inditum literâ V in G mutatâ (vt in pleriſque aliis nominibus accidit) conceditur ab indigenis ſcriptoribus, Ioſepho Scaligero in Notitia Galliæ, Belleforeſto lib. 3. cap. 43. deſcript. quatuor orbis partium, & Scipione Duplexio Hiſtorico Regio in comment. rer. Gallic. lib. 4. cap. 16. & in Annalibus in vita Clotarij 4. Idem etiam ſenſit, Burdegalenſis ſcholæ decus eximium, Elias Vinetus Sancto, cuius verba è commentario in epiſtol. 25. Auſonij num. 493. hic adſcribere non pigebit. *Vaſconum autem nomen adhuc retinuerunt in Pyrenæo circa Bajonam Tarbellorum vrbem, quos Baſcos vocitamus, lingua & moribus à Gallis & Hiſpanis diſcrepantes. Cæterum quos vetuſti ſcriptores Strabo, Plinius, Ptolomæus deſcripſerunt Vaſcones, eorum fines in eodem Pyrenæo latius patuerunt, vt qui nunc Guipuſqui & Nauarri appellantur, olim Vaſcones fuiſſe videantur, iidem Gaſcones, vt idem ſunt Guilielmus & Vuilielmus apud nos, Galerius & Valerius, Gardo & Vardo: verum qui dicuntur in Aquitaniâ Gaſcones, hi ſic ſunt dicti à Pyrenaicis illis Vaſconibus, qui ſaltus ſuos aliquando egreſſi, circiter annum à Chriſto nato quingenteſimum & nonageſimum, vt ex Gregorij Turonenſis libro nono rerum Francicarum colligere mihi videor in mediâ Aquitaniâ conſederunt, quæ ab ipſis Gaſconia eſt cognominata.* De tempore autem quo primùm *Nouempopulaniæ* poſſeſſionem vſurparunt *Vaſcones*, variæ ſunt doctorum coniecturæ. Idem Scaliger in Notitiâ Galliæ, hunc populum ait à *Pipino* primò deindeà *Ludouico Pio* victum & in plana Nouempopulaniæ deductum illi regioni nomen dediſſe, ſed quo authore id confirmat vir doctus? Fredegarius & alij vetuſti ſcriptores *Vaſcones* ſub *Vuiafarij* Aquitaniæ Ducis ſignis militantes à *Pipino* domitos & in fidem receptos fuiſſe teſtantur; Nemo tamen hactenus dixit, iis deuictis eam regionem colendam à Pipino conceſſam fuiſſe, quæ ipſis etiam victoribus aut de Rege optimè meritis, ſummi præmij loco eſſe potuiſſet: Fredegarij verba ad annum 767 ſunt. *Prædictus Rex Pipinus vſque ad Garonnam acceßit, ibi Vuaſcones, qui vltra Garonnam commorantur, ad eius, præſentiam venerunt & ſacramenta & obſides prædicto Regi donant, vt ſemper fideles partibus Regis ac filiis ſuis Carolo & Carlomanno omni tempore eſſe debeant. Et aliæ multæ quamplures ex parte Vuaifarij ad eum venientes & ſe ditioni ſuæ ſubdiderunt. Rex verò* Pipinus *benigniter eos in ſuam ditionem recepit.* His autem verbis *Vaſcones qui vltra Garonnam commorantur*, innuere videtur Fredegarius, iam tum hunc populum *Nouempopulaniam*, quæ *Garumna* fluuio terminatur, incoluiſſe, quod omni ratione confirmatur teſtimonio authoris vetuſti vitæ Ludouici Pij, qui Caroli Magni res geſtas recenſens, & in *Garumnæ* mentionem delapſus, *hunc fluuium Aquitanorum & Vaſconum conterminum* fuiſſe enuntiat: Vetus membrana Eccleſiæ primariæ Auſcenſis ab eiuſdem ſacerdote, circa annum 1100, ſcripta *Clodouei* primi huius nominis Regis temporibus *Vaſcones*, relictis montibus, *Aquitaniam inuaſiſſe* & interemptis, quos in ea Prouinciâ ſtatuerat Clodoueus, Comitibus & Vicecomitibus, alios in eorum locum ſuffeciſſe dictat. Elias verò Vinetus, loco ſupra citato, circa annum Chriſti 590 hæc contigiſſe arbitratur: ſed in deſignatione temporis neque ſacerdotis illius teſtimonium verum, neque con-

Universidad de Deusto
Biblioteca

iectura Vineti certa est: siquidem, paulò post, regnante nempe *Dagoberto*, *Vascones* Pyrenaicam regionem adhuc tenuisse, necdum in plana immigrasse ex variis antiquorum scriptorum locis constat; quorum duo aut tria hic afferam insigniora; Alterum è Fredegarij chronico, aliud ex authore vitæ sancti Amandi illorum temporum æquali, tertium ex Isidoro Hispalensi. Fredegarius cap. 78. *Anno 14 Regni Dagoberti cum Vuascones fortiter rebellarent & multas prædas in Regno Francorum, quod Charibertus tenuerat, facerent, Dagobertus de vniuerso Regno Burgundiæ exercitum promouere iubet statuens eis caput exercitus nomine Chadoinum referendarium &c.* Et paulò post. *In Vuasconiam cum exercitu perrexissent & tota Vuasconiæ patriâ ab exercitu Burgundiæ fuisset repleta, Vuascones de intermontium rupe egressi ad bellum properant: cumque prœliare cœpissent, vt eorum mos erat, terga vertentes, dum cernerent se esse superandos in faucibus vallium montis Pyrenæi latebram dantes, se locis tutissimis per rupes eiusdem montis conlocantes, latitarunt. Exercitus post tergum eorum cum Ducibus insequens plurimo numero captiuorum Vuascones superatos seu & ex his multitudine interfectis, omnes domus eorum incensas pecuniis & rebus expoliant. Tandem Vuascones oppressi seu perdomiti veniam & pacem à suprascriptis Ducibus petentes promittunt se gloriæ & conspectui Dagoberti Regis præsentaturos & suæ ditioni traditos cuncta ab eodem iniuncta impleturos, fœliciter hic exercitus absque vllâ læsione ad patria fuerunt repedati. Sed Arimbertus Dux maximus cum senioribus & nobilioribus exercitus sui per negligentiam à Vuasconibus in valle Subola fuit interfectus. Vallis Subola*, cuius hoc loco meminit Fredegarius, & in quâ partim hoc bellum Vasconicum gestum fuit, ea est, quæ nunc contractè vocatur *Sola* in radicibus

radicibus montis Pyrenæi, regione Vascitaniæ sita: illius enim pagi dynastæ *Vicecomites Subolæ* dicuntur in veteri Chartulario Cœnobij Syluæ-latæ, Principatus Bearnensis. Auctor Vitæ sancti Amandi. *Nec multò post cum à fratribus, quos ob animarum curam per diuersa reliquerat loca, rogaretur vt eos præsentia sua visitaret & vt verbi sacri pabulo reficere dignaretur: tandem prece accepta peruenit ad eos audiuitque ab eis gentem quamdam quam Vacceiam appellauit antiquitas, quæ nunc vulgò nuncupatur Vuasconia, nimio errore deceptam, ita vt auguriis vel omni errori dedita, idola etiam pro Deo coleret, quæ gens erga Pyrenæos saltus per aspera atque inaccessibilia diffusa erat loca, fretaque agilitate pugnandi frequenter fines occupabat Francorum: vir autem Domini Amandus eorum miseratus errorem enixè laborare cœpit, vt eos à diaboli reuocaret seruitio.* Isidorus Hispalensis Dagoberto ætate suppar lib. 9. originum: *Hi* (inquit, de *Vacceis* quos cum *Vasconibus* confundit) *Pyrenæi iugis peramplam montis habitant solitudinem, iidem & Vascones quasi Vaccones C in S literam demutata.* Sunt etiam qui Vascones ab Eudone Aquitaniæ Duce accitos & in ea regione vbi hodie *Gasconia* est, collocatos hariolentur, non alio argumento, quam veteris monumenti Cantabrici, à Garibayo laudati, quod Eudonis genus à Cantabris ducit, cuius vanitas superiori libro à nobis est demonstrata. Auctor denique vitæ beati *Iuliani Episcopi Bearnensis*, ad *Ebroini* Maioris domus ætatem hoc Vasconum facinus referre videtur: quo tempore à Vasconibus ait, & ab aliis vicinis populis electum fuisse Principem nomine *Lupum*, Francorum Regno valdè infestũ. Hic forsan est *Lupus Dux*, qui *Paulo* contra *Vuambam Gothum Regem*, circa annum 670 suppetias tulit. Vt D. Iulian. Archiep. Toletan. in Hi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ſtoriâ Vambæ teſtatum reliquit. Nec deſunt qui, ſiue hunc, ſiue alium *Lupum* Eudonis patrem fuiſſe affirment: aliis contra *Eudonem* non *Lupi*, ſed *Bertrandi Aquitaniæ Ducis* filium fuiſſe pronunciantibus, quæ omnia veluti incerta & nullis ſubnixa fundamentis reiicere tutius duco; cum id tantummodo pro certo ſtatui poſſe iudicem, poſtremorum primæ ſtirpis Regum temporibus, bellicosâ illâ Clodouęi indole exoleſcente Regibuſque ipſis Regni cura Maioribus Palatij delegatâ, ſocordiæ ſemet luxuriæque mancipantibus, interiore adhęc Galliâ inteſtinis bellis factione eorum qui ſummam Regni Maioratus Palatij titulo affectabant, vexata: tum demum redundantem Vaſconum ſobolem, captatâ opportunitate ſeſe in Nouempopulanię vberem agrum effudiſſe, ibique ſedes fixiſſe, Pręfectis Regiis, qui Prouinciæ pręerant, ad reſiſtendum & ad tantam gentem illis finibus arcendam parùm idoneis, vel forſan factum ideò diſſimulantibus, quod ipſi quoque in eâ rerum Francicarum perturbatione Pręfecturas ſuas veluti proprias in perpetuum retinere ſtuderent. Cuius rei non leue argumentum eſt, quod *Eudo* eiuſque poſteri *Hunaldus* & *Vaifarius* Aquitaniæ Duces in tot grauiſſimis bellis quę cum Carolo Martello, Pipino, & Carolo Magno geſſere, non alio ferè milite quam Vaſcone vſi ſunt, eiuſque gentis Proceribus præcipuas ſui Principatus ciuitates atque arces tuendas ac propugnandas permiſere, vt ex Fredegarij Appendice & priſcis Annalibus Francicis à P. Pithoęo, Marquardo Frehero & Andręa Ducheſnio editis conſtat. Maiores autem natu Vaſconum in Pyrenaicâ regione manſiſſe eorumque poſteros eſſe illos populos, qui hodie *Vaſci* dicuntur nemini in antiquorum hiſtoricorum lectione verſato in dubium venire poſſe exiſtimo.

De nominibus Vaſconum, Vacceorum, Vaſculorum & Baſclorum, à variis authoribus ad deſignandos Vaſcos vſurpatis.

CAPVT III.

INTER nomina *Vaſconum* & *Vaſcorum*, nihil intereſſe pręter declinandi rationem libro ſuperiori dixi, idque eò probatur, quod populi illi ad imum Pyrenęum poſiti, qui hodie æquè Hiſpanis ac Gallis *Vaſci* dicuntur, *Vaſcones* olim audiebant: Vetus auctor vitę Ludouici Pij, binis pręcipuè locis, illorum populornm meminit: & bella à Ludouico contra ipſos facta commemorat: in quolibet autem eorum non alio quam *Vaſconum* nomine eos appellat. Primus locus ad annum 809 pertinet, & his verbis ab illo authore proponitur. *At ſuccedente æſtate, accito populi ſui generali conuentu* (loquitur de Ludouico Pio) *retulit eis ſibi delatum rumorem quod quædam Vaſconum pars iam pridem in deditionem ſuſcepta, nunc defectionem meditata in rebellionem aſſurgeret, ad quorum reprimendam peruicaciam ire publica vtilitas poſtularet. Hanc Regis voluntatem omnes laudibus proſequuntur, nec talia in ſubditis contemnenda, ſed potius ſeueriſsimè reſecanda teſtantur. Moto igitur & diſpoſito prout oportuit exercitu AQVAS villam peruenit & vt ad ſe venirent qui infidelitatis inſimulabantur iuſsit. ſed illis venire detrectantibus ad eorum vicinia deuenit, cunctaque eorum depopulari manu militari permiſit. Ad vltimum cunctis quæ ad eos pertinere videbantur conſumptis, ipſi ſupplices venerunt & tandem veniam perditis omnibus magno pro munere meruerunt.* Cum *Aquas* vſque (*Tarbellicas* intel-

Universidad de Deusto
Biblioteca

lige, seu *Augustas*, quæ vrbs hodie *Acqs* dicitur) Ludouicum processisse, necdum tamen ad hostes peruenisse significet hic author, consequens est, vt per *Vascones* hic *Vascos* intelligamus, non autem *Gascones*; *Aquas* enim *Tarbellicas* in extremo *Gasconiæ* Pyrenen versus sitas esse nemo nescit: hanc autem vrbem prætergressis, statim occurrit *Vascitania* seu *Vascorum regio*. Posterior locus alterius belli narrationem complectitur anno 816, à Ludouico contra eosdem *Vascos* seu *Vascones Pyrenaicos* susceptì, hoc modo. *Sed & Vasconum citimi qui Pyrenæi iugi propinqua loca incolunt, eodem tempore, iuxta genuinam consuetudinem leuitatis, à nobis omnino desciuerunt. Causa autem rebellionis fuit, eo quod Siguuinum eorum Comitem propter morum prauorum castigationem, quibus pene erat importabilis, ab eorum remouit prælatione Imperator, qui tamen adeo sunt duabus expeditionibus edomiti vt serò pœnituerit eos incœpti sui, deditionémque magno expeterent voto.* Vicissim quoque vniuersos *Vascones*, eos scilicet qui tam *Gasconum* quàm *Vascorum* nomine hoc sæculo dignoscuntur, *Vacceos* (quæ vox à nomine *Vascei* vel *Vasci* corrupta videtur) fuisse nuncupatos comperio, tam apud authorem vitæ sancti Amandi, quàm apud Isidorum Hispalensem locis superiori capite recitatis. Isidorus quoque Pacensis, antiquus Scriptor, *Vacceorum* nomen pro *Vasconibus* vsurpauit, vbi de Abderramene Mauro Rege, ex Hispaniâ in Galliam transmittente agit. *Tunc Abderraman*, inquit, *multitudine sui exercitus repletam prospiciens terram montana Vacceorum* (sic cum duplici C legitur in MS. libro Collegij Nauarrici) *dissecans & fretosa & plana præcalcans terras Francorum intus experditat &c.* At Fredegarius in Appendice sui Chronici, ad annum 766 eãdem vocem *Vaccei* ad Gas-

cones designandos assumpsit. *Dum hæc*, inquit, *agerentur Vuaifarius cum exercitu magno & plurimorum Vuasconorum, qui vltra Garronam commorantur, qui antiquitus vocati sunt Vaccei.* (Malè in quibusdam editionibus legitur *Vacoei*, in aliis *Vaceti*) *super prædictum Regem venit &c.* Posterioribus verò sæculis & ante quingentos circiter annos, *Vacceorum* nomen pro solis *Vascis* sumptum fuisse, obseruaui in vno aut altero loco Cartularij Monasterij sancti Ioannis Sorduensis, quod in confinio *Gasconiæ* & *Vascitaniæ* situm est. *Vascos* insuper, diminutiuâ voce *Vasculos* & contractè *Vasclos* vel *Basclos*, dixit posterior ætas; quam vocem, XII sæculo decurrente, primùm natam existimo, nec enim antiquiores Authores, qui eâ vsi sint, nactus sum Patribus Concilij Lateranensis, anno 1179 celebrati, nisi quis in antiquorum numerum referendum censeat *Pseudoturpinum*, qui de rebus Caroli Magni prodigiosam scripsit historiam, seu veriùs fabulam. Hanc, nescio quo argumento, Papyrius Massonus (etsi authorem imperitiæ & mendacij damnet) è vetustate commendat. Dum, non multò post Caroli Calui imperium, ab homine otioso in iuuentutis gratiam scriptam fuisse videri pronuntiat. Mihi tamen præfatio historiæ illi, à Gaufredo Priore Vosiensi, qui paulò ante annum 1200 scribebat, in exemplari manuscripto, cuius copiam fecit Ioannes Cordesius Canonicus Lemouic. præfixa, planè persuadet hoc opus, recèns tempore Gaufredi vulgatum, Hispani hominis illo ipso sæculo XII viuentis, abortum esse. Sic enim de eo Gaufredus, velut de re sibi eatenus incognitâ, loquitur. *Gaufredus Prior Vosiensis, sacro Martialis conuentui & vniuerso Clero Lemouicini climatis gaudiis sempiternis perfrui. Egregios inuicti Regis Caroli triumphos ac præcelsi Comitis*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Rotholandi prædicandos agones in Ispania gestos nuper ad nos ex Esperiâ delatos gratanter excepi & ingenti studio corrigens scribere feci, maximè quod apud nos ista latuerant hactenus, nisi quæ ioculatores in suis præferebant cantilenis. Quia verò scriptura ipsa Scriptorum vitio deprauata ac pene deleta fuerat non sine magno studio decorando correxi, non superflua subtrahens, sed quæ necessaria aderant, addens, ne quis me putet reprehendere inclitæ laudis Turpinum qui se infrascripta scripsisse fatetur. Ego tanti Pontificis oratibus mihi à iudice pio dari veniam opto. De gemino denique nominis, *Vasco*, inflectendi modo per secundam vel tertiam declinationem, nihil singulare in hoc vocabulo subest, cum idem in plerisque aliis Vasconicis seruetur, nam veluti, *Vascum* & *Vasconem*, sic promiscuè declinatum in plerisque vetustis diplomatibus, legimus *Enecum* & *Eneconem*, *Galindum* & *Galindonem*, *Sanctium* vel *Sanctionem*, *Garsiam* & *Garsianem*, vel etiam *Garsionem Fortunium* vel *Fortunionem*, *Schimenum* vel *Schimenonem*: non secus apud veteres Annalium Francicorum scriptores, à Pithœo, Frehero & Duchesnio editos, accusatiuus nominis *Lupi* effertur per *Lupum* vel *Luponem*, vtraque declinatione: *Bigerros* quoque seu *Begerros* dixere Plinius lib. 3. cap. 3. & Paulin. epist. 1. ad Ausonium pro iis Aquitaniæ populis, qui Cæsari *Bigerriones* sunt, & vna eadémque gens Hispaniæ Tarraconensis, apud Plinium *Origeuorum*, apud Melam verò Origeuionum nomen obtinet: quin & ipsum *Vasconum* nomen, alio etiam modo inflexum reperias, tum apud Fredegarium in Chronico Regum Franciæ & ipsius Appendice, quàm apud Nitardum lib. 3. de dissensionibus filiorum Ludouici Pij: dum pro genitiuo multitudinis numeri, *Vasconorum* vocem formant.

CÆTERVM recta analogiæ ratio exigebat, vt Hispanum nomen *Vasco* à Latinis in classem secundæ potius quàm tertiæ declinationis nominum referretur, cum in aliis consimilibus eam legem seruatam videamus, vt rectus in O desinens apud veteres *Hispanos* & *Vascos*, Latinè per *VS* efferatur, itaque ab illorum *Gurdo* Latini suum *Gurdus* deduxerunt: Vicissim autem in Latinis nominibus à Vascis vsurpatis, *Vs* syllaba finalis recti singularis, in O semper mutata est: vnde quod Latinis *Christus*, *Petrus*, *pinus*, *fagus*, *ficus*, *lacus* (pro torculari sumptum) *largus*, *laxus* & *flaccus*: id Vascis dicitur *Christo*, *Pedro*, *pino*, *bago*, *pico*, *laco*, *largo*, *lacho* & *flacco*. Plura huiusmodi in hodiernâ linguâ Hispanicâ animaduertere licet. Præterea, vox peregrina *Vasco*, si per tertiam Latinorum declinationem inflectenda erat, in genitiui penultimâ vocalis O producenda fuisset, iuxta veram Etymologiæ regulam à Prisciano lib. 6. traditam (vt in vocibus *Ciceronis*, *Cauponis*, *Ruscinonis*, *Castulonis* accidit) quam in hoc nomine tamen speciatim à Latinis correptam fuisse, authoritas veterum Poëtarum Iuuenalis, Ausonij, Paulini, & aliorum euincit.

VT in declinatione sic in orthographiâ nominis, *Vasco* variatum est: nam etsi passim apud vetustos Authores ab V simplici, rarius à gemino incipiat, nonnulli tamen illud à B inchoant. Vetus Poëta apud Maximum Victorin lib. de ratione metrorum *Basconas armipotentes*. Guibertus Abbas in historiâ Hierosolymitanâ fol. 536 editionis Iacobi Bongarsi. *Gaston vir illustris atque ditissimus vtrum de Gasconiâ an Basconiâ foret non integrè memini; quia tamen de alterutro esset ad certum tenui.* Eadem primæ literæ varietas occurrit in plerisque Authoribus, qui à quingentis annis scripserunt. Hi enim cum de

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vascitanis verba faciunt, eos nonnunquam *Vasculos* aliàs *Basculos* & contractè *Basclos* nuncupant. Hodie quoque huius gentis nomen Galli per B, Hispani per V consonantem proferunt, quippe *Bascos* illi; hi *Vascos* appellant: Sed satis hactenus de *Vasconum* & *Vascorum* appellatione, nunc de situ & statu antiquo Vasconiæ Aquitanicæ aliqua dicenda sunt, pauca tamen, cum hęc ad scribendum materia latius se aperiat, quam vt vnico libello expediri possit: ideoque proprium commentarium desideret. Itaque tum in Regione describendâ, tum in Genealogiis explicandis breuior in hac parte ero quam in superioribus fui, aliàs fortasse plura dicturus.

De Vascitaniæ seu Vascorum Regionis situ, & de illius gentis moribus ac de veteribus Principibus, Ducibus & Comitibus Vasconiæ Citerioris.

CAPVT IV.

DVos Vasconia Aquitanica complectitur populos, *Gascones* & *Vascos*, *Vascorum* Regio quam *Vascitaniam* vocare possumus, licet iamdiu *Gasconiæ* annexa fuerit; quia tamen olim ab ea distincta erat, & nunc quoque ipsius incolæ moribus, linguâ & vitæ institutis à Gasconibus & reliquis Aquitanis differunt, haud incommodum erit aliqua de ea præmittere. Sita est in extremo, & veluti in angulo quodam Galliæ, quà Hispaniam ad Occidentem & Septentrionem attingit, ab occasu terminatur Oceano, à meridie *Bidasso* amne & monte Pyrenæo, ab ortu Principatu Bearnensi à Septentrione verò partim eundem Principatum, partim fines Dynastiæ Acrimontanæ & Aturrim amnem, ac suburbanum

suburbanum Baionæ agrum habet obiectos. Longitudo eius L. circiter milliaria passuum, latitudo XXIIII continet. Diuiditur in tres pagos seu ditiones, quarum prima *Lapurdi*: Altera *Inferioris Nauarræ*: Postrema *Solæ* nomen habet. Lapurdum & Sola à Præfecto Regio totius Aquitaniæ reguntur: Inferior verò Nauarra à Bearnensi Regis Vicario; vtraque illarum à Senatu Burdegalensi, hæc verò à Parlamento Palensi ius petunt.

LAPVRDI appellationem pagus ille à *Lapurdo* oppido (*Bajona* est hodie) cuius olim Vicecomitibus paruit, nunc eiusdem Præfectis Regiis subest, sumpsisse videtur. Est autem *Lapurdum* nomen Vasconicum seu Biscainum, ideóque illi oppido fortasse impositum fuit, quia ipsius incolæ olim piraticam faciebant, vt testatur Author vitæ sancti Leonis Pontificis Lapurdensis: Nullas hęc Ditio habet vrbes aut oppida munita, sed in vicos numero duodetriginta distribuitur: quorum amplissimus & longè opulentissimus is est qui veteribus *Luyzius* indigenis sua lingua *Loizune*, vulgò *S. Ioannes Lussij* nuncupatur. *Luyzij* vel *Loitzunij* vox, ea linguâ, locum cœnosum notat: constatque huic vico sui nominis ratio; cœno enim abundat, quod æstus maris eò trahit, qui singulis diebus alueum modici amnis, vicum hunc influentis, peterrat. Incolæ ferè omnes rei nauticæ operam dant, cuius sunt peritissimi, & institutis, in eam Septentrionalis Americæ partem, quæ à nostris *Terra noua* dicitur, annuis nauigationibus, summam inde illius piscis copiam asportant, quæ ipsis *Bacallao*, Gallis *Morua* dicitur, ingentémque ex eius pretio pecuniam redigunt. Ad alium vicum nomine *Vstarizium* Lapurdensis pagi iuridicus forensibus disceptationibus vacare solet.

INFERIOR Nauarra è pluribus pagis ac ditionibus

Universidad de Deusto - Biblioteca

conflata est; sub ea enim continentur *Vicecomitatus Bigorritanus & Arberoanus*: ditiones *Cisana*, indigenis *Garaci*, *Amixiensis* & *Ostabarensis*: Dynastiæ item *Acrimontana* & *Lucsetana*: Vrbes illius præcipuæ sunt *Fanum sancti Ioannis Pedeportuensis*, *Sanctus Pelagius Garrucium* & *Bastita-Clurencia* Ludouici Hutini Nauarræ Regis iussu & authoritate condita. Nomen autem *Nauarræ*, à Nauarris Regibus accepit, sub quorum ditione ac imperio diu stetit.

SOLÆ nomen ab antiquâ voce *Subola* contractum fuit, quæ Vasconicâ linguâ syluestrem regionem significat. Vnica istius pagi vrbs *Mauleo* est, veteri arce in loco edito & prærupto constructâ, munita. Alluitur *Sasone* fluuio, Truttarum saporis optimi fœcundissimo. Hinc etiam atque ex Inferiori Nauarrâ suillæ pernæ omnium exquisitissimæ in vniuersam Galliam euehuntur.

VASCITANIAM autem *citeriorís Vasconiæ* nomine designarunt, vetustus Author vitæ Ludouici Pij, ad annum 816: & Scriptor Chronici sancti Arnulphi Metensis ad annum 836: latiùs tamen patuisse illius fines, quam hodiernæ Vascitaniæ & sub ea *Vastanensem quoque pagum*, qui nunc ad Nauarram Ibericam pertinet, ac *Ipuscuæ* partem illam, quæ à *Fano sancti Sebastiani* Lapurdum vsque procurrit, comprehensa fuisse verisimile est. Pagum enim illum, olim à Vicecomitibus administratum fuisse, possum probare plurimis vetustis monumentis: vnde colligitur, Comitem aliquem in eo ius supremi imperij exercuisse. At ecquis alius præter *Vascitaniæ* seu *Gasconiæ* Comitem? Deinde hoc quoque ex compluribus antiquis tabulis constat; ante quadringentos annos, tum in illo ipso pago, cùm in eo tractu Ipuscuæ, quem

modo designauimus, Forenses formulas & publicas tabulas, non Hispanicâ, sed Gasconicâ linguâ scribi consueuisse. Præterea, quandoquidem in antiquis prouinciis definiendis, sæpenumero sacra profanis conueniunt, & Ecclesiastica diœceseon distinctio, politicam plerumque regionum diuisionem imitatur: Cum Lapurdensis Episcopi diœcesis, tractum illum Nauarræ & Ipuscuæ, de quo nunc agimus, ambitu suo amplecteretur; fide non caret, Lapurdensis quoque Dynastiæ spatium iisdem terminis circumscriptum fuisse. Adde D. Eulogium, in epist. ad Vvillesindum Episcopum Pompel. *Aragum* fluuium (qui Pompelonem alluit) à radicibus montium Pyrenæorum, in Galliæ *Portariis* (fauces & angustias montium intelligit, quas hodie indigenæ *Portus* vocant) nasci testatum reliquisse; Quod coniecturæ nostræ mirum in modum fauet: si quidem eius fluuij fontes è montibus illis, qui *Vastanensi* pago, Hispaniam versus, proximè succedunt, oriri, exploratum est iis, qui illam regionem peragrarunt. Illud denique animaduersione dignum censeo; cum *Arsius Lapurdensis Pontifex*, circa annum Christi 980, notitiam diœceseos Lapurdensis publico monumento scribendam curasset, in fine illius monumenti editum esse nomen *VV. Sancij Gasconiæ Comitis*, vt Principis prouinciæ illi imperantis, nulla tamen Pompelonensis vel alterius Hispaniæ Regis habitâ mentione: quod certè prætermissum nequaquam fuisset, si id temporis, perinde atque nunc, potissima pars illius diœceseos intra Hispaniæ limites constitisset. Monumentum autem illud, quod ad cognoscendam illius Regionis antiquitatem nonnihil iuuat, huiusmodi exemplo in Chartulario Ecclesiæ Baionensis descriptum est.

IN *nomine Domini nostri Iesu Christi. Amen. Ego Arsiuus indignus & humilis Laburdensis Episcopus volo tradere notitiæ successoribus & posteris ea quæ nostro Episcopatui scilicet sanctæ Mariæ Laburdensi subiacent, loca: Idcirco hæc subtili & canonicali auctoritate subnotamus, ne fortè (quod absit) successores nostri Episcopi vel Archidiaconi in dubio sint laboraturi, quæ in nostro iure subiacent, seu quæ priscis temporibus ipsa Laburdensis Ecclesia publico auxilio vel consilio fidelium canonicè acquisiuit: Non enim dignum videtur vt aliqua fraus in sanctâ Catholicâ & Apostolicâ Ecclesiâ laboret, sed potius veritas quæ ab authore mundi semper exigitur, & ideo post mortem testificari non possumus & authenticâ authoritate & exemplo scriptum verissimis in membraneis reliquimus, vt omni dubietate postpositâ Prælatores sanctæ Laburdensis Ecclesiæ, cum pace quod inuenerint testificatum nostro testimonio vel sancitum absque adminiculo vllius anxietatis teneant, ipsamque sanctam matrem Ecclesiam, ex acquirendis vel acquisitis pristino in honore restaurent, & ad posse ex stipendiis subiacentium fideli modo ædificent. Omnis vallis quæ Cirsia dicitur vsque Caroli crucem, vallis quæ dicitur Bigur, vallis quæ Erberua dicitur, vallis quæ Vrsazia dicitur, Bazten item vallem vsque in medio portu Belat, vallem quæ dicitur Larin, terra quæ dicitur Ernania & sanctum Sebastianum de Pusico, vsque ad sanctam Mariam de Arosth & vsque ad sanctam Trianam: has tenemus & possidemus in dominio sanctæ Mariæ Laburdensis Ecclesiæ eo tenore ne vmquam ab Episcopo vel Archiepiscopo fiat vlla contradictio vel proclamatio successori nostro, sed potius sit affirmatio. Hæc autem stipulatio vel affirmatio facta est in præsentiâ dompni Archiepiscopi Auxiensis Odonis, necnon & aliis viris religiosis, Clericis & Monachis vigente dompno Apostolico*

Romano Pontifice Benedicto, regnante Hugone Magno Rege Francorum, imperante Duce Gasconiæ VVillelmo Sancio S. Arsiui Episcopi qui hanc fieri vel confirmari iussit Y.S. Archiepiscopi Auxiensis Odonis † S. Gastonis Centulli Vicecomitis S. Lupi Anerij Vicecomitis. S. Ernaldi Lupi Vicecomitis Aquensis C. S. Saluatoris Abbatis sancti Seueri. Si quis contradicere voluerit repetitio eius ad nihilum redigatur, & nisi resipuerit victus canonicali iudicio anathema sit. Hugonis autem Magni nomen hîc à recentiori aliquo, dum id monumentum Cartulario illi inserendum curaret, additum existimo.

VASCITANIA proprios olim Principes Duces seu Comites habuit, quorum nomina, quæ ex vetustis Authoribus eruere licuit, hæc sunt. *Lupus*, qui Carolo Magno Rege viuebat anno scilicet 769. (falluntur qui hunc *Gasconiæ Ducem* fuisse arbitrantur) *Schiminus* pro quo *Siguuini* vel *Siguiuini* nomen mendosè in illorum authorum libris editum esse iam monui. *Garsias Simirus*, qui anno 815 à Vascitanis Princeps electus, in eo bello quod Ludouicus Pius aduersus hanc gentem, anno 818 habuit, interfectus est. *Azenarius*, qui anno 836 obiit: *Sancius* denique Azenarij frater, qui cum post aliquot annos à *Gasconibus* quoque in Principem ac Ducem electus fuisset, vterque Principatus exinde in vnum coaluisse videtur. Non eadem tamen ratio fuit *Inferioris Nauarræ* atque reliquæ *Vascitaniæ*: quippe hæc à multis sæculis ad patrum nostrorum memoriam Nauarræ Regno annexa mansit & Barones, aliique nobiles & primariæ vrbis (quam *sancti Ioannis Pedis Portus* vocant) legati, ad conuentus publicos illius Regni perinde ac alij Nauarræ proceres citari solebant: constituebatque hæc ditio sextam Nauarræ Præfecturam sub hoc titulo *Merindad de la*

Universidad de Deusto
Biblioteca

tierra de Vascos, o de vltra puertos. Id est Præfectura Vascitaniæ siue transmontanæ regionis: Cur autem ea potissimum à reliquâ Vascitaniâ resecta & detruncata Nauarræ Regno accesserit, incompertum habeo: tametsi eandem ante quingentos plus minus annos, Aquitaniæ Ducibus fuisse subditam docere possum ex singularibus Authoris Chronici MS. Viseliacensis & Rogerij Houeden locis, hîc apponendis. Hugo Monachus in Chronico Viseliacensis Monasterij, quod circa annum 1160 scribebat. *Hic est*, inquit, *Rex Ludouicus, cuius pater Ludouicus vsquequaque dilatauit Regnum suum & coniunxit ei in matrimonium filiam Guilielmi Ducis Aquitanorum & Comitis Pictauorum propter quam acquisiuit omnem Aquitaniam, Gasconiam, Basconiam & Nauarriam vsque ad montes Pyrenæos & vsque ad Crucem Caroli.* Caroli Crux sita erat, vbinunc sacellum sancti Saluatoris ad Yuainetam, in summo Pyreneo. Rogerius Houeden parte posteriori Annal. ad annum 1177. *Ricardus*, ait, *Comes Pictauiæ fuit in Aquitaniâ, apud ciuitatem Burdegalensem, qui statim post Natale Domini obsedit Akensem ciuitatem, quam Petrus Vicecomes Aquensis & Comes Bigorniæ contra eum munierant & infra decem dies cepit. Deinde obsedit Baioniam ciuitatem, quam Ernaldus Bertrandus Vicecomes Baioniæ contra eum munierat, & infra decem dies cepit, & inde promouens exercitum suum vsque ad Portus Sizaræ quæ nunc Porta Hispaniæ dicitur, obsedit Castellum sancti Petri, & cepit & demolitus est illud, & compulit per vim Basclos & Nauarrenses iurare quod pacem ab illâ horâ peregrinis & inter se seruarent in perpetuum, & destruxit omnes malas consuetudines quæ inductæ erant apud Sorges & apud Espurim.* Nihilominus superioribus etiam sæculis Nauarros Reges Inferiore Nauarrâ

potitos esse, Nauarræ nomen huic prouinciæ tum à Monacho Vezeliacensi, cum à Rogerio Houedenio tributum, dictare videtur: eamque tândem à Guillelmo Aquitaniæ Duce, Guidonis Godofredi filio, vendicatam fuisse colligi potest ex quodam capite Cartularij Sorduensis; quo, *Datarnaldum Amixæ* in Inferiori Nauarrâ Dynastam, ab illo Duce, cum banno suo, id est cum vassallis & clientibus, in potestatem redactum fuisse traditur. Insequenti verò sæculo, Sanctio huius nominis vltimo regnante, Inferior Nauarra in ius veterum dominorum Nauarræ Regum rediit.

SOLENSEM quoque pagum, in eadem olim conditione fuisse, arguit formula fœderis, inter *Raimundum VVilielmum Solensem & Centullum Bearnensem Vicecomites*, pacti, in veteri Cartulario Bigorræ Comitum perscripta, quâ Solensis Bearnensi opem & auxilium militare contra quoscunque hostes & aduersarios pollicetur, duobus duntaxat exceptis, *Comite Gasconiæ & Rege Pompelonensi.* Hoc amplius vniuersæ etiam *Vascitaniæ* antehac Reges Hispaniæ dominium sibi asseruisse, à Thomâ VValsingano in hypodigmate Neustriæ ad annum 1239, testatum lego his verbis. *Simon de Monteforti filius Simonis de Monteforti, qui anno Domini 1209 cruce signatus est contra Albigenses, Reginam Blanchan Regis Francorum matrem sibi timens offensam aufugit in Angliam, vbi gratiosè acceptus à Rege, Leicestriæ obtinuit Comitatum cum Seneschallia Angliæ, & Regis sororem quæ prius castitatem publicè vouerat in manu Episcopi vxorem accepit, qui etiam postea Senescallus VVasconiæ factus Regem Angliæ vt terram Basclorum, cui caput est ciuitas Bajonæ & olim Regnum fuerat, recognosceret de feodo Franciæ Regis, vt sic Regis Castellæ actionem excluderet, qui terram*

Universidad de Deusto
Biblioteca

illam ad feodum Regni Hispaniæ asseruit pertinere. Quo loco tamen *Castellanus* Rex pro *Nauarro* perperam videtur fuisse expressus: illum enim in *Gasconiâ* duntaxat, hunc verò in *Vascitaniâ* speciatim, eo sæculo, ius sibi arrogasse certò scimus.

IN Ecclesiasticis, subest *Lapurdensis* pagus Pontifici Baionensi, *Solensis* Olorensi, olim (si quibusdam monumentis Ecclesiæ Aquensis fidem habemus) *Aquensi.* Inferior verò Nauarra partim ab Aquensi, partim à Baionensi Antistite regitur.

MORIBVS *Vasci* parùm differunt à *Vasconibus Ibericis*, & vtrisque cædem ferè virtutes, eadémque vitia insunt. Literas, inter eos, pauci iique ferè leuiter attingunt. *Lapurdenses* nauigationi, *Inferiores Nauarri* agriculturæ ac mercaturæ, *Solenses* verò rei pecuariæ maximè student. Arma libentius quam artes tractant. Robore corporis atque agilitate præstant. Habitu cultos ac elegantes, in conuictu hilares & lautos se præbent. Manu prompti, atque iracundiæ obnoxij sunt. Morum & institutorum suorum tenacissimi. Fide inclyti, quam viri erga suos Principes, parentes ac heros, vxores erga maritos, puellæ erga amatores suos syncerissimè colunt. Singularis vulgò in muliebri sexu decor & venustas. Innuptis effusa coma. Eadem collecta virginitatis amissæ indicium est. Mortuos planctibus prosequuntur, eorum tamen funera conuiuiis celebrant, in quibus carne assâ vesci, plerisque locis, nefas putant. Leuitatis vitium huic populo à quibusdam Scriptoribus imputatum video, non aliâ de causâ, quam quod libertatis pristinę tenędę studio, crebrò olim à Francorum Regibus deficerent; sub quorum tamen ditione consequutis temporibus constantissimè perseuerarunt; eòque immunitates vectigaliũ & alia priuilegia quibus eximiis, præ

præ cęteris Francię populis, beneficio eorundem Principum vtuntur, consequi meruere.

De situ Gasconiæ ac Gasconum moribus, & de Ducibus seu Comitibus qui iis vsque ad Caroli Caluitempora præfuerunt.

CAPVT V.

VASCONIAM Aquitanicam Garumnâ fluuio, Pyrenęis montibus, Oceano & Burdegalensi Senescallia siue Prefecturâ definiuit non malè, meâ quidem sententiâ, Paulus Merula parte 2. Cosmog. lib. 3. cap. 38. licet multò latiores fines ei tribuat Notitia Episcopatuum, veteri membranâ, quę penes me est, ex libris Cancellarię Romanę, vt videtur descripta: Aquitanię enim secundę, *Vasconiæ* nomenclaturam tribuit: tertiam verò, quam hoc loco describimus, *Vasconiam Curtam* nuncupat. Quinetiam Caroli Martelli & Pipini Regis ętate, vniuersam Aquitaniam, *Vasconiæ* quoque nomine comprehensam fuisse, colligi videtur ex antiquis Annalium Francicorum scriptoribus, dum *Eudonis, Hunaldi & Vuaifarij* Ducum Principatum promiscuè, modò *Aquitaniam*, modò *Vasconiam* vocitant. Fredegarius cap. 96. Chronici de Ebroino eiusque tyrannicis facinoribus verba faciens. *Sanctium*, inquit, *Leudegarium Episcopum crudelissimis tormentis, cæsum gladio perimi iussit Girenum germanum eius diuerso tormento trucidauit. Reliqui viri Franci, eorum socij per fugam lapsi, Ligerim transgressi vsque Vascones confugerunt.* Idem cap. 107. *Chilpericus itaque & Raganfredus legationem ad Eudonem Ducem dirigunt, eius auxilium postulantes rogant, Regnum & munera*

Universidad de Deusto
Biblioteca

tradunt: illi quoque hoſte Vuaſconorum *commoto ad eos venientes pariter aduerſus Carolum perrexerunt.* Idem cap. 110. *Interea rebellantibus* Vaſconibus *in regione Aquitaniæ cum Chunoaldo Duce filio Eudone quondam Carlomannus atque Pipinus Principes germani congregato exercitu, Ligeris alueum Aurelianis vrbe tranſeunt Romanos potuerunt, ſuburbana ipſius igne comburunt, Chunoaldum Ducem perſequentes fugant.* Et infrà. *Inde reuerſi prædicti Germani ſequente anno prouocato cothurno* Vuaſconorum, *iterum vſque ad Ligerim fluuium pariter adunati venerunt, quod videntes* Vuaſcones *præoccupauerunt pacem petentes & voluntatem Pipini in omnibus exequentes muneratum eum à finibus ſuis vt rediret precibus obtinuerunt.* Idem Fredegarius in ſupplemento illius Chronici. *Dum hæc ageret, nuntius veniens ad præfatum Regem ex partibus Burgundiæ, quod germanus ipſius Regis nomine Gripho qui dudum in* Vuaſconiam *ad Vuaifarium Principem confugium fecerat &c.* Auctor Annalium Breuium vetuſtorum, ab anno 707 vſque ad annum 790, à Frehero editus. *Anno* DCCXXXV *Karlus inuaſit Vuaſconiam.* Per Vuaſconiam autem hic *Aquitaniam primam & ſecundam* deſignari, non autem *Gaſconiam*, ſeu *Nouempopulaniam*, ex Fredegario patet, qui cap. 109. Chronici hanc Caroli Martelli expeditionem his verbis exponit. *Illis quippe diebus Eudo Dux mortuus eſt. Hæc audiens præfatus Princeps Carolus, inito conſilio Procerum ſuorum denuò Ligerim fluuium tranſiit vſque Garumnam vel vrbem Burdegalenſem, vel caſtrum Blauium, veniens occupauit, illamque regionem cepit ac ſubiugauit cum vrbibus ac ſuburbano caſtrorum victor cum pace remeauit.* Idem auctor ad annum 761. *Pipinus Rex fuit in Vuaſconia cum exercitu vſque ad Limodiam ciuitatem:* Per Limodiam autem hic *Lemouices*

intellige, vulgò *Limodies.* Idem auctor ad annum 766. *Rex Pipinus erat cum Francis in Vuaſconia & conquiſiuit Limodiam ciuitatem & alias ciuitates.* Vetus Scriptor aliorum Annalium, ab anno 708 ad annum 800, Duchesiij operâ nuper excuſus. *Anno* DCCXXXI *quando Karolus fuit in Vuaſconia contra Eudonem & Ragenfridus mortuus eſt.* Idem Scriptor ad annum DCCXLII. *Karlomannus perrexit in Vuaſconiam.* Idem ad annum DCCLX. *Quando domnus Pipinus Rex fuit in Vuaſconia contra Vuaifarium* DCCLXII. *iterum domnus Pipinus cum dilectis filiis ſuis Karlo & Karlomanno perrexit in Vuaſconiam & adquiſiuit ciuitatem Bituricas.* Ad annum DCCLXVII. *Iterum domnus Pipinus fuit in Vuaſconia in menſe Martio, & conquiſiuit Lemouicas ciuitatem.*

IPSE nihilominus *Vaſconiæ* nomen ei regioni, quæ citra Garumnam ad Ligerim tendit, parum competere exiſtimo: cum ex iis authoribus liqueat, proprias Vaſconum ſedes, Caroli Martelli & Pipini æuo, vltra Garumnam extitiſſe. Fredegarius ad annum 766 *Vuaifarius cum exercitu magno & plurimorum Vuaſconorum qui vltra Garonam commorantur, qui antiquitùs vocati ſunt Vaccei ſuper prædictum Regem venit.* Idem ad annum 767. *Prædictus Rex Pipinus vſque ad Garonam acceßit vbi* VVASCONES QVI VLTRA GARONAM *commorantur ad eius præſentiam venerunt &c.* Auctor veterum Annalium qui ab anno 708 ad annum 800 conſcripti ſunt. DCCLXIX *eodem anno domnus Karolus Rex primâ vice, poſtquam cœpit regnare, fuit in* VVASCONIA VLTRA FLVMEN GARONNAM. Ideo autem reliquæ Aquitaniæ, *Vaſconiæ* nomenclaturam ab iis auctoribus additam credo, quia Duces illius, Francico bello impliciti, quod Vaſconum virtuti maximè confiderent ex eâ

Universidad de Deusto
Biblioteca

gente præsidia in præcipuis totius Aquitaniæ oppidis constituerunt: Comites etiam ex eiusdem Proceribus electos iis præfecerunt, quemadmodum ex subiectis Fredegarij locis planum fit. Fredegarius ad annum 761 de Claromonte Aruernorum oppido à Ducibus Pipini capto & incenso agens. *Blandinum*, inquit, *Comitem ipsius vrbis Aruernicæ captum atque ligatum ad præsentiam Regis adduxerunt & multi Vuascones in eo prælio capti atque interfecti sunt.* Idem Author ad annum 762 in narratione expugnatæ à Pipino Biturigum ciuitatis, *Vnibertum Comitem & reliquos Vascones quos ibidem inuenit sacramentis datis secum adduxit, vxores eorum ac liberos in Franciam ambulare præcepit, muros ipsius Bituricæ ciuitatis restaurare iubet.* Et paulò post de incendio Toarcij à Pipino facto loquutus, hæc subdit, *Vuascones, quos ibidem inuenit, vnà cum ipso Comite secum duxit in Franciam.* Eodem capite: *Hic Mancio, vnà cum multitudine gentis Vuasconorum super eos irruit fortiter inter se dimicantes. Prædictus Galemanius & Australdus ibidem Mancionem & vniuersos pares suos Deo adiuuante interficiunt. Hæc cernentes Vuascones terga vertunt omnes equites quos ibidem adduxerunt, amiserunt &c.* Addit mox, *Dum his & aliis modis Franci & Vuascones inter se altercarent Chilpingus Comes Aruernorum collecto vndique exercitu in pago Lugdunensi in Regno Burgundiæ ad præliandum ambulare nitebatur &c. Statim Chilpingus Comes in eo prælio à suprascriptis Comitibus occisus est, & multi qui cum eo venerant ibidem interfecti sunt. Hæc videntes Vascones terga vertunt &c.*

CVM Gascones, qui Garumnam accolunt, pessundatis per Pipinum Vaifarij rebus, in verba Pipini anno 766 & 767 iurasse narret Fredegarius: Post mortem etiam

Vuaifarij, Hunaldum Aquitaniæ Principatum affectantem, defectionem Vuasconum iuxta atque Aquitanorum contra Carolum Magnum sollicitasse affirment, qui res gestas Caroli scripserunt, mihi verisimillimum fit, ipsos Vuaifarij & superiorum Aquitaniæ Ducum dominatum pertulisse, neque alicuius præterea Ducis aut Comitis imperio obnoxios fuisse: Authores autem illos qui circa eadem tempora *Lupum, Vuasconum Ducem* statuunt, de aliis Vasconibus, qui procul à Garumna Pyrenaicam regionem habitabant, intelligendos esse. Illos denique in errore versari certum est, qui *Lupum Centulli*, cuius Authores vitæ & Annalium Ludouici Pij, ad annum 819 meminere, Vuasconum Ducem fuisse existimant: cum iidem authores, de hoc *Lupo* ex professo verba facientes, Comitis aut Ducis appellatione prorsus abstineant: atque ipsum non publicam personam, Ducis munus sustinentem, sed priuatum quempiam nobilem fuisse significare videatur vox, *quidam*, gentili nomini *Vasco*, in iis Annalibus adiecta. Solus Sigibertus, qui pluribus sæculis à Ludouici Pij ætate scripsit, *Lupum* hunc *Vasconum* non *Ducem*, sed *Regem* nuncupat: cuius in eâ re testimonium apud neminem, quod sciam, hactenus authoritatem habuit. Nostra autem sententia ex eo etiam confirmatur, quod consecutis temporibus Vuascones, non Regibus solum Aquitaniæ, sed Comitibus etiam Burdegalensibus, quibus prouincia Nouempopulania à Regibus delegata fuerat, dicto audientes fuisse constat. *Siguinum* enim Burdegalensem & Sanctonensem Comitem, qui anno 846 à Normanis interfectus est, teste Ademaro Chabanensi Annalium Francicorum scriptore vetusto manuscripto, *Vasconibus* etiam titulo Comitis præfuisse, ex Lupi Fer-

Universidad de Deusto
Biblioteca

rienſis Abbatis epiſtol. 31. colligitur. Erant tamen in variis illius prouinciæ ditionibus & pagis conſtituti alij *minores Comites*, qui Burdegalenſem vt ſuperiorem obſeruabant: in illorum numero fuerunt Comites *Fidentiacenſes, Comuenenſes, Bigorrenſes*, & alij de quibus ſigillatim deinceps agendum erit.

IAM de moribus Gaſconum hoc habeo dicere, nobiles quidem reliquorum Vaſconum indolem atque ingenium magnâ ex parte referre: Vulgi verò viuendi rationem à cultu, humanitate & hilaritate, quæ in plebe Vaſcitanâ maximè emicant, multum recedere. Sed placet, de moribus Gaſconum, teſtimonium & iudicium indigenæ viri, Antonij Montgaillardi Societatis Ieſu Sacerdotis, huic loco attexere: ſic itaque ille in commentario, nondum vulgato, quod de rebus Gaſconicis ſcripſit: *Sunt Vaſcones plerique omnes ingenio acuto, acri, vario, mobili, elato, arroganti, vano, audace, prompto, benigno, liberali, cupidi honoris & opum, vt munificentiam oſtentare queant, & hæc quidem ferè à naturâ, quam ſi tantiſper excolueris facilè à prauo ad rectum deflectes.* Cęterum ea quæ Belleforeſtus in Coſmographiâ & Paul. Merula parte 2. lib. 3. cap. 38. narrant, de eo genere hominum qui Vaſconibus *Cagoti*, nonnullis *Caputi*, Burdegalenſibus *Gaheti*, Vaſcis & Nauarris *Agoti* dicuntur, *ipſos pro leprâ infectis haberi alioſque inficere: in facie & actionibus eorum apparere aliquid, quod eos contemptui, deteſtationique reddat obnoxios, omnibuſque halitum & os graue olere.* Ipſe vera præſtare nolim: vereor enim ne præiudicatis vulgi opinionibus, potius quam certis experimentis, horum fides conſtet. Non abnuerim tamen, illos publico contemptu laborare, & adeò, etiam in propriâ natali humo, peregrinorũ loco haberi,

vt neque ad reipublicæ munera vel honores ipſis aditus pateat, neque rebus inter eiuſdem vici aut pagi incolas promiſcuis vſquequaque vti concedatur. Connubio autem & communi victu cum noſtris non tantum iis interdicitur, ſed inſuper decreto Curiæ Burdigalenſis, in publicum prodire, præterquam calceati & prætexto veſti, perſpicuè, panni rubri ſegmento, interpoſitâ verberum pœnâ, prohibentur. In pleriſque municipiis ſemota à vulgo domicilia, in templis quoque ſegregatas ſtationes, & peculiares aquæ luſtralis hydrias aſſignatas habent. Itaque ſordidis & illiberalibus artibus dediti, vilem & abiectam vitam ducunt: *Chriſtianorum* olim nomine nuncupatos fuiſſe, è compluribus vetuſtis monumentis liquet: neque hactenus apud nos ea nomenclatura obſoleuit: ipſi viciſſim noſtros *pellutos*, hoc eſt, piloſos vel comatos vocant: vnde à nonnullis non ineptè coniicitur, eos Gothorum, qui olim Aquitaniam habuere, reliquias eſſe: & tam graue in Vaſconibus, horum vilium capitum, faſtidium, à veteri iſtius gentis in Gothos, perpetuos ſui nominis hoſtes, odio natum. *Chriſtianorum* etiam appellationem, ab eâdem gente, nondum Chriſtianâ religione imbutâ, Gothis impoſitum, in hac Gothorum veluti fæce, ad noſtram memoriam integram remanſiſſe: *pelluti*, demum, ſiue comati nominis rationem, ad priſcum Aquitanorum comam alendi morem referendam eſſe. Supereſt vt de veteribus Gaſconum Ducibus aliquid dicamus.

GENIALIS Dux à Theudeberto & Theudorico Vuaſconibus à ſe deuictis præpoſitus, circa annum Chriſti 607, fœliciter illam gentem rexit, teſte Fredegario cap. 21. Chronici.

AIGHINANEM circa annum 627 eiuſdem gentis Du-

cem fuisse, videtur colligi ex eodem Fredegarij opere cap. 34.

AINANDVS anno 15. Regni Dagoberti, huius nominis primi, Christi verò 637 Vasconum Dux, teste eodem Fredegario cap. 78.

EVDO, Hunaldus atque Vuaifarius vicissim tam Vasconum, quàm Aquitanorum Duces extiterunt, ad annum vsque 768. quo tandem Vuaifarius, cum Pipino Rege bellum gerens, in pago Petragorico à suis interfectus est, eiusque morte vterque Principatus, Aquitanorum & Vasconum, in Pipini ditionem venit.

SIGVINVS anno 778 à Carolo Magno Comes datus Burdigalensibus, quem etiam Vasconibus præfuisse opinione auguramur.

SIGVINVS 2. Dux Vasconum & Comes Burdegalensis ac Sanctonensis, cum Normannis pedestri prœlio inter Burdegalam & Sanctones congressus, ab hostibus victus & captus interficitur, anno Christi 846 vt docent Lupus Abbas Ferrariensis epist. 31. ad Guenilonem, & Ademarus Chabanensis in Annal. Francic.

ALTERIVS Vasconum Ducis nomine *Totili* memoriam excitauit, nescio an è monumentis Ecclesiæ Bigorrensis, an aliunde, Nicolaus Bertrandus lib. de gestis Tolosanorum, cuius Scriptoris testimonio atque authoritati si quid in hac parte tribuendum est, ad annum 841 vel 842, ea quæ ibi de vastatione Vasconiæ à Danis factâ, Totilo Duce narrantur, referri posse videntur, ex argumento Eclipsis, quæ illam vastationẽ præcessit, nec non indictionis ab eo authore ascriptæ, cuius verba sunt. *Dux interea potentissimus extitit* Vasconiæ *nomine* Totilus, *qui super vniuersam* Vacceorum *gentem, non exiguo tempore strenuissimè tenuit Principatum, anno autem sui Ducatus*

Ducatus 28. Indictione 4. 5. Nonas Maias Sol Eclipsim passus, mox futuras esse pronunciauit commotiones Regnorum & dispersiones gentium. Eo tempore Vasconiæ rura conculcata & exterminata fuerunt. Et paulò post, *Huius siquidem terræ habitatores (sicut sæpius experimento didicimus) eo in tempore semper incircuncisis cordibus & auribus permanentes diuinamque legem & Dei timorem à se abiicientes more agresti ferarum bestiali mente vitam suam transire omni tempore studuerunt: quorum merita Altissimus digna examinatione discutiens & inde præmium reddere curans; iam dictos Barbaros ad subiiciendam illorum vesaniam & refrenandam impietatis audaciam apud eos direxit.* Pluribus exinde rem gestam prosequitur, quorum summa est: Danos tentatâ frustra Burdigalâ, *Vasconiam* irrupisse, illiusque præcipua oppida, *Vasates, Sotiam, Lactoram, Aquas, Tarbam, Bigorram, Laburdim, Oloronem* & *Lascurrim*, ea irruptione à Barbarâ gente euersa & incensa fuisse: *Totilum* Ducem Vasconum copias duplici prœlio à Danis fusas cum collegisset, Barbaros ab illâ regione decedentes consectatum, cæde ingẽti confeciisse. Ad extremum his verbis narrationem concludit. *Fuit autem ista desolatio Vasconiæ temporibus præfati Totili & Taurini Auxiensis & Seraldi* (legendum forsan Giraldi) *egregij Præsulis Bigorritanæ urbis.* Porrò anno 840 mense Maio insignem Eclipsim contigisse obseruat Author Annalium Fuldensium, Indictionem verò 4. in mensem Septembrem proximè consecutum incidisse certum est. Itaque Eclipsis & Indictionis ratio, ab Authore illius monumenti, quod secutus est Bertrandus, annotata, etsi non prorsus Eclipsi atque Indictioni anni 840 consentanea, parum tamen ab vtraque aberrat. Præterea hanc *Vasconiæ* vastationem, circa ea tem-

Universidad de Deusto
Biblioteca

pora accidisse, confirmat vetus membrana Ecclesiæ Condomiensis his verbis. *Post mortem enim Ludouici Pij eius inter se dissidentibus filiis & intestinâ clade certantibus gentes perfidæ & cultibus adhuc dæmonum irretitæ* Danorum *videlicet* Normannorum *atque* Vnorum, *occasione accepta, suæ claustra habitationis irruperunt, & per interualla temporum sibimet succedentes nonnullas Galliæ prouincias inuaserunt cædibus & rapinis ferro & flammis vniuersa vastantes. Porrò Normannorum perfidiam tanto amplius experti sunt Aquitani & Gascones, quantò semper Deum ad iracundiam prouocarunt peccantes. Nam vrbes eorum potentissimæ tunc desolatæ sunt, oppida subuersa sunt, loca populosa ad heremum redacta sunt & habitacula Deo sacrata iuxta illud Psalmistæ: In pomorum custodiam posita sunt. Eodem tempore quo hæc mala sunt perpetrata Deo permittente Cœnobium istud igne succensum magnâque ex parte est dirutum &c.*

Huc etiam pertinere videntur verba illa quæ de Aquitaniâ Inferiori habentur in Chronico de Gestis Norman. ab anno 833. ad annum 896 nuper à Duchesnio edito. *Anno Domini* DCCCXLIII *Nortmãni vrbem Namnetum aggressi interfectis Episcopo & multos Clericorum atque laicorum sexus promiscui, deprædata ciuitate, Inferioris Aquitaniæ partes adoriuntur.*

GVILLELMVS Dux Burdigalensium & Vasconum Siguino successit, quem anno 848. à Normannis, occupatâ noctu ex improuiso Burdigalensi ciuitate, captum fuisse, author est scriptor Anonymus Chronici Fontanellensis, siue sancti Vandregisilli. Post Guillelmum captum, *Gascones*, seu Francorum Ducum, dominatus pertæsi, seu eorum auxilium parum efficax experti aduersus Normannos, per id tempus Regionem

infestantes, proprium Ducem, vel Principem ipsi, suo arbitratu sibi asciuerunt.

De Sanctio citerioris Vasconiæ Comite à Gasconibus in Principem seu Ducem electo, déque Mitarræ cognomento illi in quibusdam monumentis tributo, & de ipsius posteris, ac in eo Principatu successoribus.

CAPVT VI.

SANCTIVM Comitem anno 851 Gasconiæ imperasse innuit D. Eulogius epist. ad VVillesindum Pompelonensem Episcopum, eo ipso anno scriptâ, his verbis. *Ipsa iterum, quæ Pampilonem & Seburicos limitat, Gallia Comata, in excidium prædicti Caroli* (de Carolo Caluo Rege loquitur) *contumaciores ceruices, factionibus Comitis Sanctij-Sanctionis, erigens, contra ius præfati Principis veniens, totum illud obsidens iter, immane periculum commeantibus ingerebat.* Quod insuper testimonio Authoris libri, de translatione reliquiarum sanctæ Faustæ à territorio Fidentiaco ad Solemniacense Monasterium (cuius excerpta nuper ex MS. Codice Ecclesiæ Lemouicensis edidit And. Duchesnius) confirmatur: Hæc enim narrat ad annum 864. *Eo tempore apud Gascones, quibus montes Pyrenæi vicini sunt, Ducatus apicem* Arnaldus *vir illustrer obtinebat: Hic etenim filius cuiusdam Comitis Petragoricensis vocabulo* Ymonis *fuerat, & auunculo suo* Sanctioni, *qui eiusdem gentis Dux fuerat, in Principatum successerat.* Cum autem Sanctium, iam ante, Vasconiæ Citerioris Comitatum, inuito Pipino Aquitaniæ Rege, occupasse superiori libro in stemmate Comitum Aragoniæ docuerimus, & Carolo quoque Caluo rebellem fuisse, ex Eulogij verbis mox recitatis appareat: consequens est, vt eum *Gasconiæ* prouinciam, non tam nutu

Universidad de Deusto
Biblioteca

Caroli, quàm suffragio populi consecutum fuisse dicamus: idque etiam proximis verbis vetusti monumenti, è Carthulariis tam Auscensis, quàm Lascurrensis Ecclesiæ deprompti, enunciatum reperitur. *Priscis temporibus cum Gasconia esset orbata Consulibus & Francigenæ timentes perfidiam Vasconiæ militum, Consules de Franciâ adductos interficere solitorum, Consulatum respuerent, maxima pars nobilium virorum Gasconiæ, Hispaniam ad Consulem Castellæ agressi sunt, postulantes vt vnum de filiis quos habebat eis in Dominum daret. Hic autem quamuis auditâ perfidiâ eorum sibi & filiis timeret, si quis ex illis venire vellet, concessit: Tandem Sancius Mitarra, minimus filiorum, cum illis viris Gasconiam venit, ibique Consul effectus, filium qui similiter Mitarra Sanctius vocatus est, habuit: Hic autem genuit Garsiam Sanctium Curui qui tres habuit filios &c.* Longo interuallo, incunte nimirum XII seculo, iam penè obliteratâ rei gestæ memoriâ, hoc monumentum contextum fuit. Itaque minimè mirum si maculis aliquot aspersum compareat, quarum duæ maximè sunt conspicuæ: Prima, quòd nobiles Gascones, crebro vsurpati, interficiendorum Comitum Regiorum, flagitij insimulat: Nam id falsum esse vel inde conuincitur, quod duo postremi Comites seu Duces Franci, qui in administratione Gasconiæ, Sancium proximè antecesserūt, non à Gasconibus, sed à Normannis euersi ac profligati fuere: Altera verò in eo consistit, quod Sanctium Comitem à Gasconibus electum, *Castellæ Comitis* filium fuisse, tacito Comitis nomine, narrat Author illius monumenti: neque enim id quoque aliquam veri similitudinem præ se fert. *Castellæ Comitum*, ante *Ferdinandū, Gundissalui filium*, obscurum nomen, ac tenues facultates fuere: Nam nec vllis

magnis rebus gestis celebrabantur, neque amplâ ditione pollebant. Legionensium quippe Regum clientes, & angustæ regionis fiduciarij possessores erant. Primus *Ferdinandus Gundissalui*, labefactatâ in illo tractu Regum potentiâ, propagatis etiam, Maurico bello, patriæ finibus, summam apud suos authoritatem adeptus, magni Principis famam & existimationem collegit. Annus Christi 904 eius dominatus initium fuit. Eâ tempestate *Garsias* cognomento *Curuus*, *Sanctij* 2. *filius*, Gasconiæ Principatum tenebat, qui si (prout sensit Author illius monumenti) *Sanctij prioris* nepos fuit, electionem huius *Sanctij* à *Gasconibus* factam, ad tempora auorum *Ferdinandi Gundissalui*, incidere necesse est. At quis credat, *Gascones*, magni & elati animi gentem, denegato Francorum Regibus debito obsequio, ad longinquum, alienigenam & viribus infirmum Satrapam, *Castellæ Comitem* præsidij gratiâ confugisse, & in eius filij natu minoris fidem & clientelam se contulisse? Adhæc nominis ratio (quam in vetustis familiis dignoscendis permagni momenti esse, nemo nisi antiquitatis expers negauerit) *Sanctium* in familiam Castellæ Comitum inseri minimè patitur: quando in eâ, *Sanctij* appellatio, prorsus insolens atque inaudita fuit, ad *Ferdinandi* vsque *Gundissalui* posteros: Cuius vxor *Sanctia*, Pompelonensium Regum genere nata, paternum *Sanctij*, & fraternum *Garsiæ* nomen, in mariti domum intulit: atque hoc filio natu maiori, illud verò nepoti imponi curauit. Denique cum ex Authore vetusto Chronici sancti Arnulphi Metensis liqueat, *Sanctium* istum, de quo nobis hic sermo institutus est, *Aznarij* Vasconiæ Citerioris in Aquitaniâ Comitis fratrem & successorem fuisse, frustra laborant, qui *Sanctij* natale solum alibi quam in Vas-

coniâ Aquitanicâ quærunt. De morte Sanctij nihil habeo explorati, nisi quod ipsum paulò post annum 851, à *Muza Abenkazi* Cæsarauguſtæ, Oscæ atque Tutelæ Tyranno bello, in gratiam Caroli Calui Regis, vt coniicio, lacessitum, & cum alio Francorum magno Duce nomine *Eprenione* à Muza fraude interceptum, in vincula coniectum fuisse author est Sebastianus Salmanticensis Episcopus, in Vitâ Ordonij 1. Legionensis Regis. Hunc Sanctij casum in annum 852. confert Lud. Marmol. lib. 2. cap. 24. Hist. Afric. Quis autem fuerit magnus ille Dux Francorum *Eprenio*, clam me est: nisi fortè corruptè vocem *Eprenionis*, eo loco, legi pro *Emenone* credere placet. *Emeno* quippe siue *Imino* (vtroque enim modo scribitur hoc nomen apud vetustos Scriptores) Princeps Aquitanicus fuit, qui post *Pipini Aquitaniæ Regis* mortem, ipsius filium *Pipinum*, Regnum illud affectantem, contra Ludouicum Pium & Carolum Caluum auxilio iuuit. Erat is frater *Turpini* Engolismensis Comitis, idemque *Comes Petragoricensis*, quemadmodum ex Ademaro Chabanensi & authore Chronici manuscripti Comitum Engolismensum colligitur: vnde coniectura est, hunc ipsum esse, quem *Imonem Petragoricensem Comitem*, Author ille narrationis Translationis reliquiarum beatæ Faustæ supra à nobis citatus, vocat, cuiusque filium Arnaldum Sanctio auunculo in Principatu Gasconiæ succesſisse testatur, vt inde Sanctij sororem in matrimonio habuisse *Imonem* seu *Iminonem*, ideoque vtrumque illorum *Sanctium* & *Iminonem* seu *Emenonem*, affinitatis vinculo iunctos, commune bellum contra Muzam gessisse intelligamus.

MITARRÆ cognomen siue *Metarræ*, vt in quibusdam monumentis legitur, ideò forsan Sanctio attribu-

tum fuit, quia antequam ad Gasconiæ Principatum euocatus esset, montanam regionem incolebat. (Ea enim vox, Vasconicâ linguâ, montanum seu montium incolam significat:) Quomodo *Pelagium* Asturum Regem & *Theobaldum* Grimoaldi filium, eâdem de causâ, *Montesinos*, Hispanicè, hoc est, montanos vel montium incolas dictos fuisse, docuit nos Ambosius Morales lib. 13. cap. 4. & 16. Chronici Hispaniæ. Falsus est etiam Author illius monumenti Auscensis & Lascurrensis Ecclesiæ, in eo quod *Sanctio* 1. poximè in Gasconiæ dynastiâ succesſisse *Sanctium* 2. *ipsius filium* affirmat: Nam inter vtrumque, *Arnaldum*, Sanctij prioris sororis filium, illius regionis dominatum occupasse, ab eodem authore narrationis Translationis reliquiarum beatæ Faustæ discimus. Arnaldi etiam Vasconum Principis meminit Gaufredus Prior Vosiensis, in historiâ sui temporis, nondum typis editâ, & ab hoc fortassis nummi illi veteres, solidi *Arnaldenses*, in nonnullis antiquis Gasconiæ monumentis dicti, nomen & originem habuere. Vixisse *Arnaldum* ad annum 864, Author narrationis illius monet. Cui, non ita multò post, mortuo succesſit *Sanctius* 2. *Garsiæ-Eneconis Pompelonensis Regis*, nisi me animus fallit, filius natu minor, *Sanctij* prioris, non quidem filius, vt voluit author illius monumenti, sed fortè ex filiâ nepos, aut saltem propinquus: siquidem *Vrracam* Garsiæ Regis vxorem, & Sanctij istius posterioris matrem, *Aznarij* primi Aragonum Comitis, *Sanctij prioris* fratris, genere ortam fuisse, conuenit inter omnes ferè Nauarricæ atque Aragonicæ historiæ scriptores: *Galindi* quoque Aragoniæ Comitis filiam, *Aznarij* neptem, in eiusdem Sanctij coniugio fuisse, aliàs ostendimus. Enimuerò *Sanctium* hunc 2.

Universidad de Deusto
Biblioteca

eius nominis, Gasconiæ Ducem, haud alium fuisse à *Sanctio, Garsiæ Eneconis* Pompelonensis Regis filio natu minore, non solum probant *Garsiæ* & *Sanctij* nomina, in illius Ducis posteris & gente, perpetuâ serie continuata: sed etiam confirmant Nauarri scriptores, dum *Sanctium-Garsiæ*, primum huius nominis, Pompelonensem Regem, transmisso Pyrenæo Aquitaniam petiisse, ibiq; *Vascones* in suam ditionem coëgisse cõmemorant. Author Chronici manũscripti, cui titulus, *Relacion de la descendencia de los Reyes de Nauarra*, in Sanctij Regis vitâ. *Y despues passo los puertos por reducir à su obediencia ciertos Señorios de Guiana*: Garibayus quoque lib. 21. Compendij Historici cap. XI. *Sanctium-Garsiam* Regem, scribit, *Gascones* clientelam profiteri & in sua verba iurare coëgisse. Superioribus accedit argumentum symbolicorum insignium, quæ formâ hîc depicta, à Pompelonensibus quondã Regibus diplomatibus suis adscribi solita, Gasconiæ similiter Comitibus seu Ducibus vsurpata fuisse, in vetustis tam lapidibus, quàm tabulis obseruauimus.

MITARRÆ pariter cognomen huic Sanctio, ab authore illius monumenti, additum, æquè Sanctio 1. Pompelonensi Regi competit, quippe illum montanorum quoque, siue mõtanæ regionis Regem se inscripsisse superiori libro fuit demonstratum. Huiusmodi autem nomenclaturæ assumptæ ea causa fuit, quod ipse primùm, expugnato castro sancti Stephani munitissimo, montanam regionem illi subiectam Mauris eripuit & Pompelonensi Regno coniunxit. Post aliquot annos, cum *Fortunius*, Sanctij frater natu maior, se Pompelonensi Regno abdicasset, Sanctius à Nauarræ proceribus Rex

Rex designatus illam regionem repetiit, & Pompelonense oppidum, cui Mauri imminebant, aduentu suo obsidione liberauit: qua de re sic Lucas Tudensis in Chronico Hispaniæ. *Rex Sanctius cuius cognomen Auarca, cum Sarraceni tempore hyemali vrbem Pampilonam debellarent & ipse esset in Pyrenæis montibus vltra Alpes Roscidæ vallis & ingens nix claudo et portum, fecit sibi & suis militibus de coriis crudis & ligneis viminibus rusticorum more calciamenta, quæ vulgariter auarcas & baraiones vocant, & nocte Alpes Roscidæ vallis per niues transiit & illucescente die Agarenos iaculis & gladiis in tantum fortiter inuasit, vt perpauci Sarracenorum euaderent, qui suis facta prælij nunciarent.* Dum autem ad Regnum capessendum *Gasconiâ* proficiscitur *Sanctius*, Principatum istum *Garsiæ filio* natu minori, cognomento *Curuo*, reliquit, qui ex vxore *Amunâ* tres filios procreauit, atque inter eos Principatum tripertitò diuisit, quâ de re sic Author illius monumenti Auscensis Ecclesiæ. *Hic autem genuit* (loquitur de Sanctio 2.) *Garsiam Sanctium Curui, qui tres habuit filios, per quos Vasconiam diuisit. Sanctio Garsiæ dedit maiorem Vasconiam. VVilielmo Garsiæ Fidentiacum, Arnaldo Garsiæ Astaracum. Sanctius Garsias genuit duos filios manseres Sanctium-Sanctium & VViliel-mum-Sanctium. VVilielmus-Sanctius genuit nobilem Ducem Gasconiæ Sanctium & fratres & sorores eius.* In hac narratione illud primum notandum occurrit; quod *Sanctio-Garsiæ, Garsiæ-Sanctij* filio natu maiori, *Maiorem Vasconiam* à patre in diuisione futuræ hæreditatis à se, inter liberos, factâ, tributam fuisse enunciatur. Comparatiuum enim *Maioris*, huic nomini *Vasconiæ* adiectũ significare videtur, fuisse id temporis aliam quoque *Vasconiam* spatio & cognomento, *Minorem*. V triusque fines

Universidad de Deusto
Biblioteca

desiignare mihi certè arduum & difficile videtur, in tam obstinato veterum Scriptorum hac de re silentio. Si tamen ea quæ de *Vascis* à Ludouico Pio annis 816. & 819 domitis, déque *Aznarij* Comitatu, supra dixi memoriâ repetantur, obseruare liceat, tunc quoque Aquitanicam Vasconiam bipartitò, in citeriorem videlicet, & vlteriorem distributam fuisse. Citerior (quæ forsan eadem fuit cum minori) *Vascitaniam* continebat, paulò ante à nobis descriptam, & nescio annon etiam montanam regionem Principatus Bearnensis, & Bigorrensis Comitatus, ac partem aliquam Conuenensis ditionis. Vlteriori ascribebatur residuum Nouempopulaniæ, Garumnam vsque, & hanc duntaxat, *Sanctium-Garsiæ*, Pompelonensi sceptro assumpto, *Garsiæ Curuo* filio tradidisse existimo: Citeriorem autem tanquam Regno suo, (cuius fines cótingebat) opportunam recepisse; quando neque de illâ, neque de ditionibus eâ comprehensis, in partitione *Gasconiæ* à *Garsiâ Curuo*, inter liberos factâ vllum verbum extat. Contra verò habitæ quondam à Regibus Pompelonensibus, in eâ regione, potestatis, nonnulla indicia, in priscis monumentis, emicant: quale est illud, quod *Raymundus Bigorrensis* Comes, in tabulis quibusdam anno 945 exaratis, quæ concessi ab ipso sancti Sauini Monasterij in Leuitaniâ fratribus, beneficij narrationem complectuntur, eas *Ludouico in Franciâ*, *Garsiâ* verò in *Aragoniâ* regnantibus, scriptas fuisse prædicat, nullâ Gasconiæ Comitis vel Ducis habitâ mentione. Huc etiam pertinent clientelaris fidei atque officij nexus, quibus se Bigorrenses Comites & Bearnenses Vicecomites Pompelonensibus seu Aragonensibus Regibus obstringebant. Neque alia, vt arbitror, causa fuit cur Petrus Rex Aragonensis, apud Innocentium 3.

Pontificem maximum, in causam Bigorrensis & Conuenensis Comitum, nec non Vicecomitis Bearnensis (qui in hæresis crimen vocabantur) incumbens, ipsos vassallos suos esse prætexeret. In his tamen clientelaribus professionibus, erga Pompelonenses seu Aragonenses Reges edendis, excipiebatur à Toparchis illis ius vel Regis Franciæ, vel Ducis Aquitaniæ, tanquam superioris domini, vt ex proximo diplomate constat, quod Cartularium Comitum Bigorrensium, Cameræ Rationum Parisiensi commendatum, seruat.

IN *nomine Domini. Hoc est sacramentum quod ego Sanctius Aragonensium Rex facio tibi Centullo Bigorritano Comiti meo homini, videlicet vt sim tibi fidelis, ita vt nec ego nec aliquis me consentiente corpori tuo vel vitæ tuæ aliquod faciam detrimentum, & hoc absque vllâ conditione in perpetuum. De honore verò quem hodie tenes, vel quem post hunc meo consilio adquisiturus es, vel quem sine meo consilio adquires, per quod ego honorem non perdam fidelitatem tibi tenebo: Si verò contigerit vt tu aliquid iniustum contra me facias, te per bis xl dies expectabo, ammonens per me & internuncios per hanc fidelitatem vt inde mihi vel ius & æquum facias, vel meum amorem adquiras: quod si potens & volens inde mihi vel ius & æquum non feceris, vel amorem meum non adquisieris fidelitas honoris frangatur, corporis & vitæ fidelitas, vt superius dictum est, teneatur his bis xl diebus peractis, quacumque horâ inde mihi vel ius & æquum feceris, vel amorem meum adquisieris eandem fidelitatem quam superius tibi promisi tenebo, saluâ fidelitate Domini mei Ildefonsi & Guidonis Comitis Pictauensis, & filij Guilhermi quibus ego iuraui vnde tu honorem non perdas volens rectum facere. Similiter iuro tibi Gastoni filio Centulli Comitis Bigorritani meo homini saluâ fidelitate*

Regis Ildefonſi & filij mei & patris tui & Guidonis Comitis Pictauenſis & filij eius Guilhermi quibus ego iuraui vnde tu honorem non perdas volens rectum facere, ſic Deus me adiuuet & hæc ſancta Euangelia & ſacræ reliquiæ. Signum Sanctij. ° | | ° *Signum Centulli Comitis.*

Certum eſt tamen VVilielmum Sanctium eiuſque liberos, qui in eo Principatu ipſi ſucceſſere, vtraque Vaſconiâ potitos fuiſſe: itaque non ſe *Gaſconiæ* modò, veluti eorum maiores, ſed *totius* vel *cunctæ Gaſconiæ* Comites ſeu Duces profitebantur: cuius facti ratio inde manare potuit, quod Citerior Vaſconia, *Vrracæ*, VVilielmi-Sanctij *vxori*, à patre *Garſiâ* Pompelonenſi Rege doti forſitan dicta fuerat: ideoque in omnibus ferè diplomatibus ipſius *VVilielmi*, *Vrracæ* vxoris nomen aſcribebatur. Sed quoniam in mentionem titulorum horum Principum incidimus, non ab re fuerit notaſſe, ipſos promiſcuè Principum, Ducum, Comitum ac Marchionum nomina aſſumpſiſſe: De tribus primis, tritum eſt ac celebratum in infinitis penè vetuſtis monumentis: at de poſtremo fidem facit antiquus lapis, in æde Cœnobij beatæ Quiteriæ, ſecus *Atyrenſem* ciuitatem, his literis inſcriptus. T.

III. IDVS NOVEMBRIS OBII
GVILELMVS COMES C. . . .) AR
CHIO DVX GVASCONORVM
ET OBITVS GARSIE FRATR
IS EIVS COMITIS
AGENNENSIVM.

Iam ſtemma illorum Principum nobis explicandum reſtat, quod ſequenti ſchemate exequemur.

Garſias-Sanctij Curuus Comes Gaſconiæ: *Vxor* Amuna.

Sanctius-Garſiæ Comes Maioris Vaſconiæ.

VVilielmus-Garſiæ Comes Fidentiacenſis.

Arnaldus-Garſiæ Comes Aſtaracenſis.

De horum progenie ſeparatim agetur.

Sanctius-Sanctij Dux & Comes Gaſconiæ.

VVilielmus-Sanctij Dux totius Gaſconiæ & Comes Burdigalenſis: *Vxor* Vrraca. Huius Ducis memoria extat ab anno 961 ad annum vſque 980.

Gumbaudus Dux Gaſconiæ cum fratre VVilielmo: *Vxor* N. quâ mortuâ fit Epiſcopus Agennenſis & Vaſatenſis.

Hugo Epiſcopus Agennenſis.

Guilielmus Dux Gaſconiæ.

Garſias Comes Agennenſis.

Bernardus Dux Gaſconiæ & Comes Burdig. *Vxor* Berta.

Sanctius Dux Gaſconiæ & Comes Burdig

Briſca: *Vxor* Guilielmi Aquitaniæ Ducis.

Garſenda nupta nobili Burgundo.

Tuta.

Guilielmus ſeu Arnaldus.

Gauſbertus ſeu Bernardus.

Otho Dux Gaſconiæ & Comes Burdigal.

Sanctia: *Vxor* Berengarij Raimundi Comitis Barcinonenſis.

Alauſia: *Vxor* Alduini 2. Comitis Engoliſmenſis.

Belengerius Dux Gaſconiæ & Comes Burdigal.

SANCTIO Gaſconiæ Duce ac Burdegalenſi Comite, VVilielmi Sanctij filio, abſque maſculâ prole, circa annum 1030, extincto, ſucceſſit in Principatu Gaſconiæ *Sanctius Maior Pompelonenſis Rex*. Poſt cuius mortem *Belengerius* Sanctij Ducis, ſi rectè coniicio, ex filiâ *Sanctiâ* nepos, tam Gaſconiæ ditionem, quàm Burdegalenſem Comitatum tenuit. Huic ſucceſſit *Otho*, *Briſcæ*, Sanctij ſororis, filius: quo etiam ad annum 1039, in oppidi Mauzæi obſidione, interfecto, *Bernardus* cognomento *Tumas Palerius*, Armeniaci Comes, Gaſconiæ Comitatum aliquot annis geſſit. Poſtea tamen illius poſſeſſione cedere, *Gaufredi*, fratris Guilielmi Ducis

Universidad de Deusto
Biblioteca

Aquitaniæ, armis coactus, breui se monasticæ vitæ addixit, & Cœnobio *sancti Montis* ad Aturrim amnem, à se constructo abdidit. Gaufredus cum paulò post, anno nempe 1058 fratri sine liberis mortuo, in administratione Aquitaniæ succesſisset, *Gasconiam* illi prouinciæ adiecit.

Absolutâ serie Principum, qui vniuersæ Vasconiæ Aquitanicæ dominati sunt, ad singulares Comitum & Vicecomitum, qui sub iis vel eorum successoribus Aquitaniæ Ducibus, certis ciuitatibus aut pagis præfuerunt, familias describendas (præmissis paucis de Comitibus Burdigal.) descendo: quibus Catalogum Pontificum, qui Ecclesias illius prouinciæ rexerunt, addere, ex vsu forsan historiæ, præsertim Ecclesiasticæ, studiosorum fuerit.

Series Comitum Burdigalensium, cum Catalogo Archiepiscoporum illius ciuitatis, & Episcoporum Condomiensium.

CAPVT VII.

BVRDEGALA, licet olim à Gasconiâ distincta esset, & vnà cum circumiacente regione proprium Comitatum constitueret; quia tamen iam diu illi coniuncta fuit, ipsius pars esse creditur & eo nomine censetur ab iis qui Vasconiam Aquitanicam Oceano, Garumnâ fluuio & Pyrenæis montibus circumscribunt, in quorum numero est Iosephus Scaliger. Eadem fortè ratione, ab Authore Chronici Fontanellensis, sub *Nouempopulaniâ* comprehenditur, eiusque Caput statuitur: quia, eo sæculo, iidem Duces ac Præfecti vtramque Ditionem regebant, atque in eo oppido Ducum ac Comitum, domicilium erat. Populum illum, qui hunc tra-

ctum incolit *Bituriges Viuiscos* dixere veteres, *Vbiscos* legitur apud Plin. lib. 4. cap. 19, item apud Ptolemæum in editione Græcâ manuscripta Bibliothecæ Regiæ Βίσκυς, *Vuiscos*: apud Strabonem verò Ἴοσκυς, *Ioscos*: Solam hanc gentem in Aquitania, aduenam & peregrinam esse monuit idem Strabo. Sarracenorum, in Hispaniâ atque in Galliâ Narbonensi dominantium, ne hæc quidem prouincia expers fuit: A Zamâ quippe illorum Duce ac Præfecto *Vasconias* & *Burdigaliam* subactas armis & in Ditionem redactas fuisse à Roderic. Toletan. cap. 12. Histor. Arabum est proditum. Regnante Clothario 2. *Garacharium* Comitem illi ciuitati præfuisse author est Gregorius Turon. lib. 8. cap. 6: qui procul dubio cum eo, quem Fortunatus lib. 7. cap. 31. & lib. 10. cap. 22. Galactorium nuncupat, idem est. Posteriorum autem Comitum seu Ducum nomina, qui à Caroli Magni tempore Burdigalensem prouinciam administrarunt, quæ è vetustis libris aut monumentis eruere licuit, hæc sunt.

SIGVINVS à Carolo Magno Burdegalensis Comes institutus anno 778: *Author vitæ Ludouici Pij.*

SIGVINVS 2. conserto cum Normannis, inter Burdigalensem & Sanctonensem ciuitates, prœlio interfectus, anno 846. *Ademar. Chabanensis.*

GVILLELMVS, qui anno 848, Burdigalensi vrbe dolo capta atque oppressa, à Nortmannis comprehensus fuit, teste Authore Chronici Fontanellensis. Iudæorum fraude ac proditione, hanc calamitatem illi ciuitati illatam fuisse, narratur Chronico de gestis Normannorum in Francia, nuper inter Historiæ Francorum Scriptores edito, his verbis. *Anno Domini* DCCCXLVIII. *Northmanni Burdegalam Aquitaniæ Iudæis prodentibus captam,*

Burdig.ª dolo capta. ✓ Al. Vm. de Nortm.ⁱˢ Burdg.ª

Universidad de Deusto
Biblioteca

depopulatamque incendunt. Deinde Metullium vicum populantes incendio tradunt.

RAIMVNDVS Comes Burdegalenſis, vxor Endregotha.

GVILLELMVS 2. cognomento *Bonus*, Comes Burdigalenſis Raimundi filius. Hic *Monaſterium ſanctæ Crucis* Burdegalenſe inſtituit, vt è tabulis Inſtitutionis patet, quæ in Tabulario Regio illius ciuitatis extant, in quibus *Raimundi* patris & *Endregothæ* eius vxoris, *Aremburgis* quoque Guillelmi ipſius coniugis mentio fit. Huic ab hoſtibus capto & in carcerem miſſo, Guillelmus Sanctius Vaſconiæ Dux auxilio fuit, eumque è cuſtodia eripuit, vt monumentis quibuſdam Eccleſiæ Condomenſis teſtatum reperitur: Cuius beneficij præmium Duci, liberati Comitis hæreditas fuit. *Guillelmo* enim *Bono* vitâ functo, Guillelmum-Sanctij, Vaſconiæ Ducem, Burdegalenſi Comitatu potitum fuiſſe ex Aymoino libro de vita ſancti Abbonis Abbatis Floriacenſis cap. 16. diſcimus. Poſt cuius mortem ipſius filij *Bernardus* & *Sanctius*: *Belengerius* pronepos & *Otho* nepos, eiuſdem Dynaſtiæ, ſuo quiſque ordine, poſſeſſionem adepti ſunt, vt quamplurimis vetuſtis monumentis conſtat.

Archiepiſcopi Burdegalenſes.

DIV agitatam, de Primatu Aquitaniæ, inter Archiepiſcopos Bituricenſem & Burdigalenſem, controuerſiam, factum eâ de re à Gregorio IX. Pontifice Maximo, 15. Calend. April. Pontificatus anno V, decretum aliquantum ſedauit; ſed tandem Clemens V, ex Burdegalenſi Antiſtite Pontifex Maximus factus, eam prorſus diremit; Cum Codicillis Lugduni 10. Calend. Decembris Pontificatus anno I. ſcriptis, Burdegalenſem, nulla in re deinceps iuriſdictioni vel authoritati Bituricenſis obnoxium fore ſanxit.

Sanctus Gilbertus quem primum Archiepiſcopum Burdigalenſem fuiſſe ſenſit Gabriel Lurbeus, in Chronico Burdigalenſi, ad annum Chriſti 70.

Orientalis interfuit Concilio Arelatenſi anno 314.

Auſonius adfuit Concilio Treuerenſi teſte Demochari.

S. Delphinus.

S. Amandus, cum beato Martino ætate coniunctus, pietate inſignis, cum corruptos populi mores emendare fruſtra tentaſſet, enixis precibus à Deo Pontificij muneris abdicationem, alio idoneo ſubſtituto, deprecatus eſt: neque irritæ preces fuere, diuino quippe nutu eô appulit Beatus Seuerinus Archiepiſcopus Colonienſis, vir ſanctitatis eximiæ qui, non annuente ſolum, ſed vrgente etiam Amando, ipſi ſufficitur. Fuiſſe Amandum Burdegalenſis ciuitatis Comitem in quibuſdam monumentis Eccleſiæ B. Seuerini legitur.

Beatus Seuerinus, ſancto Amando ſuperſtite, Pontificium munus fœliciter geſſit. Burdigalenſes enim vitiis deditos, ad meliorem frugem reuocauit: tum demum Beatus Amandus voti compos factus, cum ipſo coniunctiſſimè vixit: *Ex vetuſtis monumentis Eccleſiæ Burdigalenſis.* Hic author fuiſſe creditur antiquiſſimi Monaſterij *ſancti Seuerini*, quod extra pomerium vrbis conditum fuit, conſtatque fuiſſe celebre tempore Ludouici Pij Regis, ex Chartulario Eccleſiæ ipſius: Occupatur iam à Canonicorum Collegio, cui præeſt Decanus.

Gallicinus, cuius meminit Sidonius Apollinaris lib. 8. epiſt. 11.

Amelius.

Cyprianus, qui Concilio Agathensi subscripsit.

Leontius 1. cuius epitaphium scripsit Fortunatus lib. 4. carmine 9.

Leontius 2. subscripsit Concilio Aurelianensi 4. anno 541. Hunc nobili & claro genere ortum, adolescentem in Hispaniâ sub Regiis signis meruisse, & antequam sacris initiaretur, vxorem ei *Placidinam* fuisse, scribit idem Fortunatus lib. 1. carmine 15. vbi etiam ipsum decimumtertium Burdigalensem Antistitem numerat, eiusque pietatem, & insigne in reparandis templis studium, eleganti carmine celebrat. Meminit etiam carmine 18 *Placidiæ* matris Leontij.

Heraclius, anno 563: *ex Baronio.*

Bertechrannus interfuit Concilio Matisconensi 2. anno 588. frequens illius occurrit mentio *apud Gregorium Turon. & apud Fortunatum.*

Gondegisillus, *apud eundem Gregorium.*

Sicarius, cui Ludouicus Pius misit exemplum statutorum Concilij Aquisgranensis anno 816.

Frotarius circa annum 866, desertâ sede Burdegalensi, ob crebras excursiones Normannorum, transiit in Pictauiensem: *Conciliis Galliæ apud Sirmondum.*

Adelbertus temporibus *Guillelmi* cognomento *Boni* Burdigalensis Comitis.

Gumbaldus.

Siguinus Monachus anno 1015 & sequentibus.

Acius anno 1028: *ex Ademaro Chabanen.*

Gotefridus ab anno 1029 vsque ad annum 1042.

Andro.

Gosselinus aliàs Ioscelinus. Hic tres, Pontificatu suo, Synodos celebrauit. Primam anno 1073: ad Diui Ma-

xentij in Pictonibus contra Berengarianæ hæresis Fautores, vt refert Ioannes Chenutus: Alteram, Burdegalæ anno 1079. Tertiam, in ciuitate Sanctonensi anno 1080 mense Ianuario, Præsidibus Amato Olorensi & Hugone Diensi Episcopis, summi Pontificis Legatis, cui præter ipsum Iosselinum interfuerunt Garmundus Vianensis, Richardus Bituricensis, & Rodulphus Turonensis Archiepiscopi: Ademarus Engolismensis, Hugo Lingonensis, & Raimundus Vasatensis Episcopi.

Amatus ex Episcopo Olorensi Archiepiscopus Burdegalensis. Huius Pontificatu dedicata fuit Ecclesia Burdigalensis ab Vrbano II. Pontifice Max. errat enim Chenutus, qui hanc dedicationem in annum 1026 refert. Synodum habuit Burdegalæ, cui interfuerunt VVilielmus-Bernardus Auscensis Archiepiscopus: Simon Agenensis, Rainaldus Petragoricensis, Ademarus Engolismensis, Petrus Adurensis, & Stephanus Vasatensis Episcopi.

Arnaldus Guiraldus anno 1110 & 1126.

Gofridus vel Gaufredus anno 1137. 1150. & aliis ad annum vsque 1158, quo è vita migrauit.

Raimundus ex Episcopo Petragoricensi Archiepiscopus eligitur anno 1159 *Ioan. Puteanus lib. de Episcopis Petragor.*

Ardouinus ex Decano Cœnomanensi Archiepiscopus Burdigalensis anno 1160.

Bertrandus ex Episcopo Lactorēsi anno 1163 & 1170.

VVilielmus ex Abbate Radingensi anno 1173. Anno 1176 dedicauit Ecclesiam sanctæ Eulaliæ Burdigalensis: Anno 1179 interfuit Concilio Lateranensi, *Picardus notis in Guilielmum Neubrigensem.* Vixit vsque ad annum 1181: *ex monumentis Ecclesiæ S. Andreæ Burdigalensis.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Elias anno 1182. Anno 1190. coram Pontifice Max reus fit criminis à Collegio Canonicorum: *Rogerius Houeden.* Anno 1202, scripris hac de re Codicillis, decernit ius esse Collegio Canonicorum Decanum arbitratu suo eligendi: *ex monumentis Ecclesiæ S. Andreæ Burdigal.*

Guillelmus anno 1207, 1210, & aliis vsque ad annum 1227.

Geraldus Malamortensis ex Decano Burdegalensi eligitur Archiepiscopus anno 1227. consecratur anno 1228, viuebat anno 1256: *ex monumentis Eccl. S. Andreæ.*

Petrus electus circa annum 1262: (anno enim præcedenti sedes vacabat) obiit anno 1269, nec videtur fuisse suffectus aliquis in eius locum vsque ad annum 1275. Vacasse enim sedem annis 1273, 74, & 75. pluribus monumentis Ecclesiæ sancti Andreæ constat.

Simon à Rupe Cauardi anno 1275 octauâ die Augusti & 10. Ianuarij, item anno 1276.

Anno 1284 sedes vacat.

GG., Archiepiscopus anno 1285 cum Collegio Canonicorum paciscitur, vt Decano Burdigalẽsi, in ea ciuitate ac in suburbiis iurisdictionem suam exercere liceat.

Anno 1287. 14. Februarij vacabat sedes. Malè itaque hîc interserunt Chenutus & Robertus, ROBERTVM Regis Angliæ Cancellarium, Lurbeum sequuti: quem in errorem induxere Tabulæ, de constituendo fratrum Augustinianorum Burdegalæ Cœnobio, præsente & in eam rem se interponẽte eodem ROBERTO conscriptæ, è quibus tamen mox recitãdis apertè elicitur Robertum nihil prorsus nomine Archiepiscopi Burdegalensis, in hoc negotio egisse: extant autem illæ tabulæ in vno è Chartulariis Ecclesiæ Primariæ Burdigalensis, hac serie verborum.

Frater Henricus de Lobanheio Prior domus Fratrum Heremitarum Ordinis sancti Augustini de Burdegal. & Conuentus eiusdem loci, Salutem in Domino. Cum venerabile Capitulum Burdegalense SEDE VACANTE *nobis dederit & concesserit licentiam habendi & construendi Ecclesiã seu Oratorium & cimiterium in parochiis Ecclesiarum suarum sanctæ Eulaliæ & sancti Eligij Burdegalensium in loco appellato apud Mirall. &c.* (Cauent de soluendo triginta librarum annuo reditu. Deinde sic tabulas concludunt) *supplicantes reuerendo in Christo patri Roberto Dei gratiâ Bathoñ. & VVelleñ. Episcopo illustris Regis Angliæ Cancellario, ad cuius preces & instantiam dicta licentia nobis & successoribus nostris data extitit & concessa, & eidem Capitulo, vt ipsi sigilla sua vnà cum sigillo nostro præsentibus apponant. Datum 12. Kal. Ianuarij* 1287.

Henricus Archiepiscopus anno 1294: *ex Lurbeo.*

Rosinus Salignacus ex Archidiacono Medullensi Archiepiscopus eligitur anno 1296.

Bertrandus à Guto ex Episcopo Conuenensi fit Archiepiscopus Burdigalensis anno 1300, ac munus illud cum laude administrauit vsque ad annum 1305, quo à Collegio Cardinalium in Romanum Pontificem ascisitur, literis Perusij 6. Iunij datis, quæ à Lurbeo in Chronico Burdigalensi recitantur. In quo Pontificatu Clementis V. nomen assumpsit.

Arnaldus Faltuerius Cantalupius Clementis V. Pontificis Maximi propinquus ex electo Archiepiscopo fit Presbyter Cardinalis tituli S. Marcelli & Romanæ Ecclesiæ Camerarius, vt refert Ciacconius ex Clementis V. regesto: obiisse ipsum anno 1310. apud Almaricum Augerium in actibus Pontificum Romanorum scribitur, vbi etiam *Frigerij de S. Lupo* cognomen ei tribuitur: in

Universidad de Deusto
Biblioteca

quibuſdam tamen monumentis Eccleſiæ Burdegalenſis annotatum obſeruaui, Arnaldum Cantalupium Archiepiſcopum anno 1332 obiiſſe, cum Eccleſiam illam 27 annis adminiſtraſſet. Fuit hic forſan diuerſus ab illo Faltuerio ſiue Frigerio à S. Lupo.

Petrus ſucceſſit Arnaldo & munus Pontificis geſſit vſque ad annum 1345, quo obiit.

Amaneuus de Caſis Petri ſucceſſor. Hic quatuor Eccleſiarum reditus Decani & Canonicornm cenſui adiecit, Eccleſias videlicet ſancti Iuliani de Borno, de Molinis, S. Helenæ & de Liſtraco, vt è tabulis hac de re anno 1347 ſcriptis patet, quæ in tabulario Eccleſiæ ſancti Andreæ ſeruantur. In loco *Bellouidere* dicto mortem oppetiit, & in eodem, ſepulchro corpus eius conditum fuit.

Bernardus anno 1350.

Amaneuus Motanus à Clemente VI. Pont. Max. Archiepiſcopus Burdegalenſis creatur, factis eâ de re Codicillis apud *Villam nouam* Auenionis, quibus dies 4. Kalend. Octob. annus verò 6. Pontificatus eiuſdem Clementis aſcribitur. Obiit v. Calend. Iul. anno 1360. fuitq; ſepultus in æde S. Andreæ ad aram maximam, in eâ parte quæ meridiem ſpectat.

Helias anno 1362 & aliis proximè conſecutis vſque ad annum 1378.

Raimundus Pontificatum Burdegalenſem geſſit ab anno 1380 vſque ad annum 1384, quo è virâ migrauit: teſtantur id pleraque Eccleſiæ S. Andreæ monumenta: ita vt Vrbano, quem ad annum 1382 in numero horum Pontificum poſuit Lurbeus, hic locus non ſit.

Franciſcus Archiepiſcopus Beneuentanus ad Burdegalenſem Pontificatum tranſlatus eſt ab Vrbano VI.

7. Kal. Septemb. Pontificatus anno 7.

Franciſcus Hugocionius Vrbinas 1389. 1397. & 1041: Ab Innocentio VII. Cardinalis tituli SS. 4. Coronatorum creatur anno 1405. de quo hæc refert Ciacconius, *Franciſcus Hugocionius Vrbinas, Picens Presb. Cardinalis SS. Quatuor Coronatorum, eximius Ciuilis, Pontificiique iuris interpres. Quem Bonifacius IX. Archiepiſcopum Burdegalenſem in Aquitaniâ creatum, Nuntium Apoſtolicæ ſedis ad Caſtellæ, Legionis, Arragoniæ & Nauarræ Hiſpaniarum Regna, item in Vaſconiâ direxit, vt ſua dexteritate, quæ ſumma erat, eas regiones ad Bonifacij IX. obedientiam eiurato Clementis VII. ſchiſmate reuocaret & prudentiſſime cuncta ex Pontificis voto tranſegit: quamquam contra Reges Caſtellæ & Legionis patrem & filium ſchiſmaticos diris deuotos, Vrbanus VI. & poſtea Bonifacius IX. ſacrum bellum (quod Cruciatam vocant) indixiſſent. Eum Innocentius VII. abſentem in Aquitaniâ & paſcendo gregi ſuo intentum Presbyterum Cardinalem legit; diu à Romana Curiâ abfuit, Burdegalæ permanens, ad quam non niſi valdè ſenex acceſſit*: hactenus Ciacconius. Poſtea Gregorium deſeruit, vt ait idem author, quamobrem cum ab eo citatus & honore priuatus eſſet, Collectores prouentuum Cameræ Apoſtolicæ in Aquitaniâ, eiuſdem Gregorij iuſſu, vniuerſos Cardinalis reditus in Burdegalenſi prouinciâ interuerterunt, Pontificatu etiam ipſi abrogato: itaque ſuffectus eſt in eius locum.

Ioannes Montferrandus anno 1408.

Guillelmus tempore Alexandri V. Papæ.

Dauid Montferrandus anno 1416. & 1425.

Petrus Fuxius Cardinalis Eccleſiam Burdigalenſem adminiſtrabat anno 1428.

Petrus Berlandus à Martino V. Pont. Max. confirma-

Universidad de Deusto
Biblioteca

rur in Pontificatu Burdigalensi 17. Kal. Nouemb. Pontificatus anno 13. Vixit summâ sanctitatis famâ, quam edita post mortem, ad illius sepulchrum, miracula magnoperè auxere. De eo hæc refert Lurbeus lib. de Illustribus Aquitaniæ viris. *Petrus Berlandus, agricolæ Berlandi in Medullis filius, cum iam abecedarius esset, totum se literis sacris deuouit, quas cum humanitatis studiis, vt ei per facultates licebat, ita coniunxit, vt propter eius pietatem & bonam indolem ex paupere Clerico Canonicus Ecclesiæ Burdigalensis electus fuerit; in quo munere ita piè, per multos annos versatus est, vt vacante sede Metropolitanâ, post multas contentiones & inter plurimos tanti sacerdotij competitores, ab Ecclesiæ collegio Archiepiscopus Burdegalensis designatus sit, quam prouinciam cum inuitus suscepisset, nihil tum sui officij & tanti muneris prætermisit, mores Ecclesiæ in tantis bellorum motibus collapsos restituit, literas & literatos fouit, authorque fuit Iuratis & Decurionibus Burdigalæ instituendæ Academiæ & Vniuersitatis Burdigalensis, cuius institutionis diploma Iurati postea ab Eugenio summo Pontifice impetrarunt: inde Berlandus Collegium sancti Raphaëlis, Burdigalæ erexit, pluribusque reditibus pro institutione prioris & duodecim pauperum ditauit. Et vt nominis sui ac memoriæ aliquot monimentum relinqueret, maiorem turrim campanarum D. Andreæ à fundamentis erexit. Postremò cum nomine ordinũ Aquitaniæ in Britanniam profectus Regem Anglum de componendis Aquitaniæ rebus interpellasset, nec postulatis Anglus satisfeciisset, factum est vt Burdigalensibus sub imperium Francorum redactis, Berlandus cum toto Clero in verba Caroli septimi iurauerit, quod sanctè præstitit. Tandem cum per 25 annos Ecclesiam rexisset, pius, beneficus & eleëmosynarius decessit. Obijt anno 1453.*

Blasius

Blasius Gresleus possessionem Pontificatus Burdigalensis adeptus est anno 1456.

Artus Montalbanius, obiit anno 1468, inquit Claud. Robertus.

Andræas Espinæus, anno 1480: hunc Chenutus & Robertus confundunt cum Ludouico Spinæo Archiepiscopo Arelatensi primùm, deinde Lugdunensi, Presbytero Cardinali SS. Sylvestri & Martini in montibus: de quo videndus Ciacconius in Innocent. 8. Obiit Andræas 10 Nouembris anno 1500, vt indicat epitaphium illius sepulchro inscriptum Parisiis in æde Celestinorum.

Ioannes Fuxius ex illustri Candalarum familia, anno 1501 iussu Alexandri VI. Pontific. Maximi Pontificatus Burdigalensis possessionem apprehendit.

Gabriel Acrimontanus illustri & antiqua Acrimontanorum Dynastarum stirpe genitus anno 1528 Pontificatum Burdegalensem assequitur, fit postea Cardinalis.

Carolus Acrimontanus Gabrielis frater anno 1530. Rexit Ecclesiam Burdigalensem & Aquitaniæ insuper Prouinciam, Vicario nomine ProRegis, vsque ad annum 1544.

Ioannes Belayus anno 1544.

Franciscus Mannius anno 1554, quo breui vitâ functo, ad eundem Pontificatum rediit

Ioannes Bellayus anno 1556. *Lurbeus in Chronico Burd.*

Antonius Preuostus Sansacus anno 1560.

Franciscus Descoubleau Sourdisius Cardinalis anno 1599. obiit anno 16..

Henricus Sourdisius Francisci frater nunc illi Ecclesiæ præest.

E pluribus Episcopatibus qui sub Archiepiscopo Bur-

Universidad de Deusto
Biblioteca

degalensi constituti sunt, solus nobis attingendus est *Condomiensis*, vltra Garumnam, in *Vasconia* positus. Alij enim, cum citra Garumnam in secundâ Aquitaniâ consistant, nihil ad Vasconiæ notitiam conducunt.

Condomiensis pagus, cum trans Garumnam in Nouempopulania situs sit, eum ad Vasconiam pertinere minimè dubium est: tametsi, à multis sæculis, territorio Aginnensi annexum. De hoc enim pago intelligenda existimo hæc verba Aymonij lib. 4. hist. Franc. cap. 116. *Ferunt in Regione Vasconiæ, trans Garumnam fluuium, in pago Aginnensi, annonam de cœlo pluisse.* At illud mihi non parum suspectum est, quod primùm à Iosepho Scaligero traditum, à plerisque postea magno consensu receptum video: Pagum illum peculiari nomine *Vasconiam* appellari, nullus enim vetustus Author id dixit, nec Accolæ aut reliqui Aquitani illum tractum aliter quam *Condomesium* nuncupant: quod autem Senescallus Aginnensis vocat se Senescallum, Aginnensium atque *Vasconiæ* id ita accipiendum est, vt nomine *Vasconiæ*, eam tantummodò illius Regionis partem designare velit, quæ territorio Aginnensi coniuncta fuit, quæque hodie solâ *Condomesij* ditione continetur, licet latius aliquando patuerit. In Ecclesiasticis, Condomienses à Pontifice Aginnensi ius petebant, donec à Ioanne XXII. proprius iis Pontifex datus est, Cœnobio antiquo Ordinis sancti Benedicti Episcopatus titulo decorato: Episcopos autem, qui ab instituto Episcopatu huc vsque illi sedi præfuerunt, hos nouimus, qui proximè sequuntur.

Raimundus Goulartus anno 1329.

Petrus Golardus vel Galardus ex Priore Neyracensi fit Episcopus Condomiensis 12. Calend. Aprilis anno 1340. Viuebat adhuc anno 1366.

Bernardus Alemainus anno 1371.

Petrus 2. anno 1373.

Hugo Raimbaldus anno 1397 & 1041.

Aimericus anno 1416.

Ioannes anno 1418.

Amaneuus Leomanensis, ex gente Fimmarconiâ, anno 1428.

Ioannes II. 1450.

Guido Montibrunius 1471.

Antonius, qui anno 1496. v. Idus Octob. obiit.

Ioannes Marreus, eodem anno 1496 electus, viuebat anno 1509.

Antonius Pompadorius anno 1521.

Herardus Gorsolius anno 1527, 30, & 31.

Carolus Pisseleus anno 1552.

Robertus Guntaldus anno 1568.

Ioannes Molucius anno 1580.

Ioannes Ducheminius anno 1611.

Antonius à Cousio.

Vasconiæ Aquitanicæ vetus in varios Comitatus & Vicecomitatus distributio, & de Regione Gasconiâ propriè dictâ, cum catalogo Archiepiscoporum Auscensium, & Episcoporum Vasatensium & Adurensium.

CAPVT VIII.

VASCONIA Aquitanica in varios olim Comitatus & Vicecomitatus distributa fuit. Comitatus erant, *Gasconia* propriè dicta, aliàs *Vasconia maior* seu *vlterior* nunc *superior*: *Vasconia citerior*, nunc *inferior*. *Fidentiacus* è quo *Armeniacensis*: & *Astaracum*, vnde

Universidad de Deusto
Biblioteca

Pardiniacenſis Comitatus decerpti fuere, *Bigorra*, *Conuenarum Regio*, *Gaura* & *Manhoacum*. His poſteà acceſſit Dynaſtia Inſulana, à Philippo Valeſio Rege Comitatus titulo decorata. *Gaſconia* propriè dicta terminabatur Garumna fluuio, Oceano, Vaſconiâ citeriori, Armeniacenſi ac Fidentiacẽſi Comitatibus & Dynaſtiâ Inſulanâ. Cõplectebatur hęc Regio Epiſcopatus *Vaſatenſem*, *Aquenſem*, *Aduренſem* & *Lactorenſem*: Vicecomitatus autem *Leomanienſem*, *Gauarretium*, *Martianenſem*, *Aquenſem Tartaſsienſem*, *Taurſanenſem*, *Lupanerienſem* & *Iuliacenſem*. *Bruleſium* quoque intra Gaſconiæ fines erat, vtpotè trans Garumnam poſitus: huius tamen ditionis Dynaſtæ, non Gaſconiæ Comitum, ſed Pontificum Agennenſium beneficiarij clientes erant. Viciſſim Gaſconiæ Comitibus parebat *Regulenſis* pagus, citra Garumnam in Agennenſi Comitatu conſtitutus. *Dynaſtia Lebretenſis*, etſi tardè Ducatus dignitatem accepit, inter Vicecomitatus tamen Gaſconiæ veteres cenſeri meretur, cum pleroſque ex iis quos enumeraui-mus finium amplitudine & numero vrbium ac vicorum antecelleret. Quandoquidem de Comitibus Gaſconiæ ſupra actum eſt, hic locus poſtulat vt illius Regionis Epiſcopos recenſeamus: De Lactorenſibus, quorum diœceſis in Leomaniâ ſita eſt, & de Aquenſibus dicam cum de illorum pagorum Vicecomitibus ſermo fiet: de aliis verò mox, appoſitis tamen priùs Archiepiſcopis Auſcienſibus, quibus vt Metropolitanis, non Gaſconiæ tantum, ſed vniuerſæ Vaſconiæ Aquitanicæ Epiſcopi ſubſunt, Condomienſi excepto.

De Auſciis populis.

Quos poſterioris ſæculi Scriptores *Auxitanos* dixerunt, ij *Auſcij* ſunt Straboni Ptolemæo & vetuſto Au-

thori Notitiæ Ciuitat. Galliæ: Cæſari & Melæ *Auſci*: at Sidonio *Auſcenſes*. Horum ciuitas ſeu oppidum primarium *Auguſta* eſt Ptolemęo *Eluſaberris* Melę, *Auxis* Roderico Toletano in Hiſtoria Arabum, vbi eam Vaſconiarum Metropolim eſſe dicit. *Claræ* etiam nomen ipſi tribuunt quædam monumenta Eccleſię Auſcienſis non contemnendę vetuſtatis. Magnum certè, omni memoria, fuit in Aquitania Auſcorum nomen, *Aquitanorum*, ait, *Mela*, *clariſsimi ſunt Auſci*; Ammianus verò, *Nouempopulos*, inquit, *Auſci commendant & Vaſates*: Ius quoque Latij ipſis à Romanis tributum fuiſſe author eſt Strabo. Illorum fines latè ad Pyrenęos montes & ad proxima Oceano Cantabrico loca patuiſſe fidem facit hæc inſcriptio, in Vicecomitatu Solenſi in Vaſcitania, reperta, in monte editiſſimo, cui ſacellum B. Magdalenæ ſacrum inibi conſtructum *Magdalenæ montis* nomen fecit.

FANO
HERAVS
CORR†SE
H-E SACRVM
G. VAL. VALE
RIANVS

Necdum iſthæc appellatio Solenſibus vſquequaque deperiit *Aux-ac* enim adhuc vocantur ſuâ linguâ à Roncalenſibus & aliis vicinis Nauarræ populis, quod ad verbum eſt *Auſci*, vel *Auxi*: ſyllabam enim AC nominibus Vaſcitanis in fine adiectam, articulum eſſe in primo huius operis libro iudicaui. Sub Auſcis hodie comprehenduntur *Eluſates*, quorum oppidum *Eluſa* olim Archiepiſcoporum Nouempulaniæ domicilium fuit. *Sotia* quoque vrbs (vulgò *Sos*) intra diœceſis Auſcenſis fines con-

stituta est: quam non malè, vt mihi quidem videtur, nonnulli coniiciunt eam ipsam esse quæ à P. Crasso Romanorum temporibus expugnata fuit, & cuius populum *Sontiatum* nomine designant vulgatæ Commentariorum Cæsaris editiones: licet veteres Codices manuscripti *Sotiates* habeant, absque littera n, vt annotauit Fulu. Vrsinus notis ad lib. 3. Cæsaris de bello Gallico: at in quibusdam etiam Sottiates cum duplici T, legi testatur Casaubon. animaduers. ad Athen. lib. 6. cap. 13. eandemq; vocem litterâ n, destitutam in MS. libris Pauli Orosij se reperisse monet idem Vrsin; Cum quibus consentit MS. codex Collegij Nauarrici Parisiensis, necnon vetus editio Orosij, quæ Lutetiæ anno 1510 prodiit. Plin. lib. 4. cap. 19, Aquitaniæ populos enumerans post Auscos & Elusates subiicit statim Sottiates. Quò magis miror fuisse hoc nostro sæculo, qui coniecturam eorum, qui *Sociam*, etiamnum non ignobilem in Nouempopulania vrbem, eandem cum *Sotiâ*, ad quam bellum gessit P. Crassus, existimant, tanquam ineptam reiicerent: eorum nos fortè aliàs argumenta discutiemus: id interim monere sufficiat, hoc oppidum vulgò *Sos* nuncupatum in veteribus Tabulis *Sotiam* passim, aliquando etiam *Sotium* vel *Sosium* nominari: essèque proximum *Elusatibus* & *Auscis* (quibus Plinius *Sociates* subiunxit) æquè ac *Tarusatibus* (quos pro hodiernis *Tursanensibus* accipiunt viri docti) ad quos illico post victos Sotiates exercitum mouisse Crassum Cæsar author est: quos autem Cæsar & alij Sotiates vocarunt, iidem proculdubio sunt cum *Sotiatis* Aquitaniæ populis, quorum Nicolaus Damascenus apud Athen. lib. 6. meminit.

Quo tempore Metropolitana sedes *Elusâ*, *Augustam* Auscriorũ translata fuerit, res est obscura & tenebris tecta ve-

tustatis. Falli enim opione eos, qui primo quoq; tempore post vastationem Nouempopulaniæ ab Euarige Rege Gotho factam, id contigisse affirmant, illud arguit, quod Euarigis seu Euridici mortem in annum 484. confert Isidorus; cum tamen diu post, Elusam Episcopos habuisse, inscripta posteriorum Conciliorum actis eorum nomina aperiant: Agathensi enim Concilio anno 506 *Clarus* Elusanæ Metropolis Episcopus: Aurelianensi 1. anno 511. *Leontius*: Aurelian. 2. 4. & 5. & Aruernensi 2. annis 533. 541. & 549 *Aspasius*: Paris. 4 anno 573 *Laban* missus subscripsere. Senocum pariter Eloſanensem Episcopum Rhemensi Synodo à Sonnatio Antistite habitæ interfuisse scribit Flodoardus lib. 1. cap. 5. hist. Eccles. Rhem. Optimũ itaque factu erit, si Archiepiscoporũ Vasconiæ Aquitanicæ seriem ab Elusanis Pontificibus ordiamur.

Elusani Archiepiscopi.

B. Ceratius Elusanæ Ecclesiæ conditor præfuit ipsi annis 43: *ex monumentis Ecclesiæ Auscensis.*

Paternus, tẽpore Beati Saturnini Tholosani Antistitis Rexit eandem Ecclesiam 48 annis: *ex iisdem monumentis.*

Mamertinus Episcopus & Leontius Diaconus ciuitatis Eloſatium interfuere Concilio Arelatensi anno 314.

Seruandus annis 23.
Luperculus annis 16.
Taurinus annis 19.

Ex iisdem Ecclesiæ Auscensis monumentis. Alia tamen monumenta hic expuncto Luperculo interserunt Optatum & Pompidianũ.

Clarus viuebat anno 506. — Ex Sirmondo tom. 1. Concil. Gallic.
Leontius, anno 511.
Aspasius annis 533, 541. & seq.
Laban 573. obiit anno 586. — Ex Greg. Tur. lib. 8. cap. 22.
Desiderius ex laico Elusensis Episcopus.

Senocus circa annum 634. Ex Flodoard. lib. 1. cap. 5. hist. Eccles. Rhemens.

Auctor Catalogi Archiepiscoporum Ausciensium, qui in Cartularia Ausciensis Ecclesiæ relatus est, Episcopos Elusanos in Taurino desiisse persuasus, ex eo vniuersos Pontifices Auscienses pro Archiepiscopis seu Metropolitanis celebrat. Tutius tamen foret, ipsos ad Audericum vsque, qui VII sæculo viuebat, non tam pro Metropolitanis, quàm pro Ausciensis duntaxat Ecclesiæ Antistibus habere: De posterioribus autem, qui ante Airardum (cuius Pontificatus in annum 879 incidit) illi Ecclesiæ præfuerunt, incertum est vtrô titulô censeri debeant Episcoporum an Archiepiscoporum. Porrò ad Airardum quod spectat, cum eũ Ioannes Romanus Pontifex epistolâ, illo anno, ad ipsum & alios Episcopos scriptâ (quam vir eruditissimus Iacobus Sirmondus tomo 3. Concil. Galliæ exhibuit) Archiepiscopum Auscensem nominet, certo iure iam Auscensium Archiepiscopum causa niti videtur, vt exinde pro Metropolitanis reputentur: sed nunc ad incœptam Archiepiscoporum seriem prosequendam pergo, hoc tamen præmonitô nomina ipsorum, quæ hinc vsque ad *Auriolum* edam, solam habere authoritatem Catalogi illius, Cartulario Auscensis Ecclesiæ intexti, neque mihi quicquam ferè, de iis, aliunde constare.

Auscienses Episcopi & Archiepiscopi.

Citerius.
Anfronius.
Apronculus.
Vrsinianus.
Orientius.
Armentarius.

Armentarius.
Mineruius.
Iustinus.
Nicetius, viuebat hic anno 506: *ex actis Concilij Agathensis apud Sirm. tom. 1. Concil.*
Tetradius, omissus ab Authore Catalogi interfuit Concilio Aurelian. 1. anno 511: *Sirmond. Notis ad epist. 6. lib. 7. Sidonij.* In actis tamen illius Concilij Nicetius vocatur.
Mineruius.
Alecius.
Amelius.
Saluius.
Porcarius.
Proculeianus.
Pricius.
Proculeianus, interfuit Conciliis Aurelianensi 2. & Aurel. 4. annis 533. & 541.
Marcellus.
Vigilius.
Polemius.
Alecius.
Comus vel Conius.
Paulinus.
Faustus subscripsit Concilio Matisconensi anno 585: obiit anno 886 teste Gregor. Turoñ. lib. 8. cap. 22.
Fabius, omissus ab Authore Catalogi, successit Fausto eodem anno: *ex Gregor. Turoñ.*
Citharius.
Tithonius.
Drocoaldus.
Audicius: probo coniecturam Cl. Roberti qui legendum putat Audericus, cuius mentio apud Flodoard.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Drocoaldus 2.
Leotadius.
Patricius.
Tontonius.
Anerius.
Ernaldus.
Lupus.
Aſter.
Aſnarius.
Remelius.
Galinus.
Eliſeus.
Ioannes.
Auloinus.
Airardus, anno 879. *Ex Sirmondo tom. 3. Concil. Gall.*
Ardinanus.
Auriolus Vtziandi, regnante Lotario, videtur idem eſſe cum *Odilo*, qui in Catalogo Cartularij Bernardum proximè antecedit.

Bernardus, tempore Agapeti Pontificis Maximi circa annum 950.

Seguinus.

Odo tempore Benedicti 7. Romani Pontificis circa annum 980.

Garſias.

Otto.

Raimundus Copa prætermiſſus ab Authore Catalogi. Hic vnà cum Guilielmo Comite Fidenciacenſi Canonicorum Collegium inſtituit in Eccleſiâ primariâ Auſcienſi B. Mariæ ſacrâ vt proximo monumento oſtenditur, è Cartulario illius Eccleſiæ deprompto, *Pridie Kalendas Martij, apud Ciuitatem Auxiorum VVillelmus Comes & Raimundus Archiepiſcopus conſtruxerunt Canonicam in ſede Archiepiſcopali per manum Rainardi Presbyteri & Grãmatici per Aquitaniam & Gothiam ad prædicandum à Deo aſciti hæc pro victu ſuo & Canonicorum donantes Archidiaconatus S. Iuliages, Sauanes, Ancles, Armajac, Mannoac, Eccleſias Deſpans, de ſean, medietatem de Odezan &c.* Is etiam ſepulchrum primus in templo B. Mariæ inſtituit, quod conſequutis temporibus ſummi inter Cœnobitas S. Orientij, & Canonicos illos diſſidij & longæ litis cauſa fuit. Raimundo poſtea Simoniæ criminis conuicto, Pontificatus abrogatus fuit.

Auſtindus vel *Oſtendus* Clericus Burdigalenſis, in Raimundi, è Pontificia ſede deiecti, locum ſurrogatus, viuebat anno 1060 & 1063. creditur que in Diuorum numerum fuiſſe relatus.

VVilielmus Bernardi, ex genere Baronum Montaltenſium Monachus Cluniacenſis, Prior ſancti Orientij, & Archiepiſcopus anno 1068. præfuit huic Eccleſiæ 30. annis.

Raimundus frater Aſtanouæ Comitis, ex Monacho Cluniacenſi fit Archiepiſcopus tempore Vrbani 2. Pontificis Maximi, vixit vſque ad annum 1118.

Bernardus Monachus, ex Baionenſi Epiſcopo fit Archiepiſcopus anno 1119. Obiit anno 1122. cum vtilem pro Chriſti fide in Hiſpania contra Mauros operam nauaſſet.

Guilielmus, B. Bertrandi Conuenarum Epiſcopi fratris filius, non auunculus vel patruus, vt nonnulli tradidere: materno autem genere, è familia Montaltenſiũ Baronũ, ſorore VVilielmi Bernardi Archiepiſcopi Auſcenſis genitus: huius virtutem & ſingularem pietatem prędicant

Universidad de Deusto
Biblioteca

passim Auscensis Ecclesiæ monumenta, quæ prorsus prę-terire religio est: Vetus Membrana temporibus huius Archiepiscopi scripta: *Successit*, inquit, *Bernardo Archiepiscopo, Guilielmus qui de prosapia Montaltensium descenderat, homo alti sanguinis summa tam morum quàm parentum nobilitate præpollens, tam in diuinis quàm in forensibus negotiis strenuissimus, in proposito constans, Religionis amator, qui intra fines Gasconiæ tam Cistercienſis, quàm Præmonstratensis Ordinis decem Monasteria & Sanctimonialium nonnulla de Ordine Fontis-Ebraldi in honore omnipotentis Dei fundauit & plantauit, quem prospera vincere nec aduersa frangere potuerunt, vir profundi sensus & consilij & singularis discretionis.* Nec suæ tantum Ecclesiæ curam gessit, sed vniuersè de Republica Christiana adeò sollicitus fuit, vt sacram in Hispaniam expeditionem contra Mauros susceperit: in qua quid egerit dicet Alfonsi seu Ildefonsi Aragoniæ & Nauarræ Regis proximum diploma.

In Dei nomine & eius diuina clementia Patris & Filij & Spiritus sancti. Amen. Ego Ildefonsus Dei gratia Rex facio hanc cartam donationis & confirmationis Ecclesiæ sanctæ Mariæ Auscienſi, & vobis Domino Archiepiscopo VVilielmo propter multa & innumerabilia seruitia, pericula & labores multos quos Dominus B. Antecessor vester sustinuit, cum me in illa acquisitione de Hispania, & propter multa quæ vos mihi Domine VVilielme Archiepiscope, & vestra Ecclesia mihi fecit in Hispaniâ super Mauros, & in multis aliis locis vbi mihi opus fuit, dono & concedo Ecclesiæ vestræ Auscienſi, & vobis Ecclesiam de Alagon cum omni hæreditate sua, cum terris & vineis, & cum omnibus possessionibus suis, cum decimis & reditibus omnibus quæ hodie habet & habere debet, & quæ in tempore Sarracenorum

habuit, vt vos in vita vestra & post vos vestri successores Archiepiscopi de Aus & Ecclesia Auxiensis habeat & possideat hoc donum sicut superius scriptum est saluum & ingenuum liberum & francum ab omni Regali & laicali seruitute, perpetua & durabili possessione per sæcula cuncta. Amen.

°|†|° *Signum Regis Adefonsi facta carta era* M.C.LXVIII °|_|° *in mense Augusto, in Roca thallada super Baiona &c.... Comes Rotr. in Tutela, Peyre de Marcan in Tirasona.*

VVilielmi autem Archiepiscopi patrem, illius loci, qui nunc *Andohiele* dicitur, Dynastam fuisse, videtur colligi ex cognomine *Andozilæi* ipsi addito in Necrologio Monasterij Casæ Dei Comitatus Pardiniacensis: sic enim ibi scriptum extat: *Guillelmus Dandozile Archiepiscopus Auxitanus & sedis Apostolicæ Legatus, nepos sancti Bertrandi, qui eum fecit canonizari, multa bona fecit nobis & multos aduersarios pacificauit.* Occurrit eius memoria ad annum vsque 1167.

Geraldus Bartanus, è nobili genere Labartarum ortus, fit ex Episcopo Tolosano Archiepiscopus. Ad sacrum Bellum in Orientem proficiscitur, copiis eò à Ricardo Rege Angliæ & Duce Aquitaniæ, missis Prefectus, anno 1190: *ex Rogerio Houedeno.* Obiit in iis partibus: *ex monumentis Ecclesiæ Marsiliacensis.*

Bernardus anno 1204. 1208 & 1212. Hunc Innocentius 3. summus Pontifex lib. 2. Regist. 14. epistol. 32. admonet, vt cum suscepto muneri impar, eique gerendo minus idoneus sit, Pontificatu se abdicet; ni pareat, alium se in eius locum suffecturum denuntiat.

Anno verò 1214 idem Innocentius alia epistola, quę lib. 4. Registro 16. n. 5. habetur, expostulante de Archiepiscopi vita & peruersis moribus Canonicorum

Universidad de Deusto
Biblioteca

Collegio, Burdigalenſem atque Agennenſem Pontificem & Claracenſem Cœnobiarcham delegat, qui eâ de re quæſtionem exerceant, Archiepiſcopo interea Pontificiis muniis abſtinere iuſſo.

Garſias Lortius vel ab Horto fuit Archiepiſcopus annis 1216. 1217. & 1222.

Amaneuus, anno 1227. & inde vſque ad annum 1244. Hic vnâ cum G. Epiſcopo Conuenarum & aliis Antiſtitibus ac Proceribus Vaſconiæ, ordinem Militum Pacis inſtituit contra bonorum Eccleſiæ direptores.

Hugo Epiſcopus Bigorrenſis, Amaneuo mortuo, à Collegio Canonicorum Auſcienſis Eccleſiæ, primò in Vicarium ipſius Collegij, deinde in Archiepiſcopum eligitur, eodem anno 1244. fuerit conſecratus necne haud conſtat.

Hiſpanus Maſſacus ab anno 1245 ad annum 1261.

Amaneuus Armeniacus filius Rogerij, & frater Geraldi Comitis Armeniacenſis, ex Canonico Tholoſano fit Archiepiſcopus Auſcienſis anno 1262. Anno 1268 Pacis Ordo collapſus ipſo procurante reſtituitur, & à Clemente IV. Pontifice Maximo confirmatur. Adminiſtrauit Eccleſiam Auſcienſem 57 annis. Ad extremum tamen, ob decrepitam ætatem, ſocium & adiutorem, in eo munere ſibi allegat Guilielmum Cunabienſem Epiſcopum. fato conceſſit anno 1318.

Prolatâ, poſt Amaneui mortem, per aliquot annos, noui Archiepiſcopi electione. Tandem anno 1324 Guilielmus Flauacurtius Rhotomagenſi diœceſi oriundus & iam tum Carcaſſonenſis Antiſtes Canonicorum votis expetitus & ſuffragiis euocatus, Pontificatus poſſeſſionem præſens adipiſcitur, eodemque anno Kal. Maij frequenti Collegio Canonicorum, de Eccleſiæ illius rebus

ex fide procurandis & pro virili promouendis, ſolemne ſacramentum præſtat.

Anno 1337 Vicarij Regij munere in Aquitania ac in Gallia Narbonenſi functus eſt.

Anno 1342 Capellanorum Eccleſiæ ſuæ numerum octo aliis inſtitutis auxit aſſignato vnicuique eorum de ſuo idoneo victu. Curam huius Eccleſię geſſit ad annum vſque 1356: quo demum menſe Decembri ad Rhotomagenſem Pontificatum traductus eſt.

Arnaldus Alberti Lemouix; oriundus vici *Montium* iuxta *Pompadorium*, Innocentij V. Romani Pontificis nepos ac Camerarius, adminiſtratis primò Agathenſi, deinde Carcaſſonenſi Pontificatibus, fit Archiepiſcopus Auſcienſis ad XVII. Kal. Febr. anno 1356: Præbendariorum ſtato numero, nouem alios adiunxit. Caſtrum *Baſſoa* in Eccleſię Auſcienſis fundo condidit. Templi primarij inſtaurationem aggreſſus eſt: obiit 3. Idus Iunij anno 1371, *Borbonio* vico, Auenionenſis diœceſis.

Ioannes-Rogerij Lemouicenſis, cum quatuor annis Pontificium munus in hac Eccleſiâ geſſiſſet, à Gregorio XI. Pont. Max. ad Narbonenſem traducitur.

Philippus Alençonius Patriarcha Ieroſolymitanus, profecto Narbonam Ioanne Archiepiſcopo, Auſcienſis Eccleſiæ adminiſtrationem à Gregor. XI. Pont. Max. accepit: ſed mortuô Gregoriô, Clemens VII. à pleriſq; Cardinalibus in eius locum ſuffectus, breui Philippum, quaſi Vrbani VI aduerſarij ſui partibus addictum, ab illa procuratione dimouit.

Ioannes Flandrenſis Viuarienſis diœceſis, Decanus Laudunenſis anno 1379 menſe Maio Archiepiſcopi Auſcienſis dignitatem (ad quam iam ante Canonicorum ſuffragiis accerſitus fuerat) Clemente VII.

concedente assequitur. Anno 1383 nouas constitutiones promulgauit, rei Ecclesiasticæ promouendæ, si seruarentur, opportunas.

Ioannes Armeniacus, Ioannis huius nominis 2. Armeniacensis Comitis filius naturalis, extincto Ioanne Flandrini, à Clemente VII. procurationem Ecclesiæ Auscienſis accepit anno 1391. Obiisse 8. die Octobris anno 1408 ex argumento quorumdam Ecclesię illius monumentorum creditur: in quibus tamen nescio num per errorem annus 408, pro anno 409 annotatus fuerit. Ciacconius enim *Ioannem Armeniacum*, inter Cardinales, à Benedicto XII. Clementis VII. in Pontificio munere successore, anno 1409 creatos numerat: aitque fuisse Archiepiscopum Rhotomagẽsem. Porrò quamuis ipsius nomen in Catalogis Archiepiscoporum Rhotomagensium, à Dadreo & Roberto editis, desideretur, Ciacconij tamen sententiam confirmat Author Chronici MS. Ecclesiæ B. Andreæ Burdigalensis, qui eo sæculo viuebat. Hic enim scribit, Gregorio XII. Pontifice Maximo, Rotomagensi Ecclesiæ fratrem naturalem Comitis Armeniacensis præfuisse. Cum Ioannes in assiduo Comitatu Benedicti XII esset, Vicario ipsius nomine Auscienſem Ecclesiam regebat Berengarius Guilhoti Castrensis diœcesis alumnus.

Berengarius Guilhoti, mortuo *Ioanne Armeniaco*, ex Vicario Pontifex Auscienſis designatur à Canonicis mense Nouembri eiusdem anni, confirmaturque proximo mense Decembri à Benedicto XII, tunc Perpiniani in Hispania degente. Delati tamen muneris possessionem neque vacuam nactus est, neque integram habuit: quippe Petrus quidam, Authore Gregorio II, aduersæ Benedicto factionis Pontifice, idem munus vsurpans,

pans, quicquid in ditione Regis Galliæ, ac Fuxi Comitis ad ius Archiepiscopi Auscienſis pertinebat, compendij sui fecit.

Philippus *Leuius* ex Agathensi Episcopo ad Pontificatum Auscienſem à Martino V. Pont. Max. 16. Kal. Martij anno 1425 traducitur: indéque rursus, ni fallor, ad Arelatensem, anno 1453 transfertur, eiurato prius Auscienſi in gratiam alterius *Philippi Leuij*, fratris filij, quam eiurationem, eodem anno Pontifex Maximus ratam habuit: Philippo tamen relictam à patruo Pontificatus illius possessionem vsurpanti intercessit Collegium Canonicorum, & collatis de integro in *Ioannem* cognomento *Lescunium* Armeniacensis Comitis fratrem naturalem suffragiis, ipsum in desertam à Philippo patruo possessionem inducit: de qua tamen is breui, authoritate Caroli VII. Francorum Regis, qui Philippo fauebat, deiectus fuit. Alter è Philippis fuit Cardin. tit. SS. Petri & Marcellini.

Ioannes Armeniacus aliàs *Lescunius*, Philippo Leuio, vel mortuo, vel aliam dignitatem adepto, à Canonicis iamdiu, vt dixi, electus à Pont. Max. confirmatur mense Martio anno 1462. Obiit v. Kal. Septembris anno 1483.

Franciscus Sabaudius in Ioannis Armeniaci locum eodem anno suffectus, obiit v. Non. Octobris anno 1490.

Ioannes Tremollius eodem anno Archiepiscopi dignitatem assequitur: Anno verò 1506 à Iulio II. Pont. Max. in ordinem Cardinalium cooptatur.

Franciscus Claromontius.

Franciscus Turonius, ex nobilissimâ Comitum Turoniorum familiâ ortus: anno 1530 Cardinalitio munere tit. SS. Petri & Marcellini, postea Episcopi Cardinalis Sabini cohonestatus fuit à Clemente VII. Pont. Max.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Hoc adnitente & Henrico etiam Francorum Rege Christianissimo, se interponente, Canonici Auscienſis Ecclesiæ, Regularis vitæ voto, cui obstricti erant, exempti & seculari vulgarium sacerdotum lege viuere permissi sunt, datâ etiam eis facultate, de rebus & bonis propriis arbitratu suo statuendi ac decernendi, testamentique condendi, decreto eâ de re à summo Pontifice facto XI. Kal. Aprilis anno 1548. Fuit autem Franciscus in viros probos doctosque propensâ semper voluntate & iis ingenij, nobilitatis, pietatis, prudentiæ, aliarumque multarum virtutum ornamentis auctus, vt cuiuslibet honoris fastigium illius dignitati conuenire, Sadoleti testimonio, posset, & ipse Romanæ purpuræ plus lucis attulisse, quam ab illâ accepisse sit visus. Obiit anno 1562.

Hyppolitus Estensis Alfonsi Ferrariensis Ducis filius, anno 1538 Cardinalis creatus, Auscienſem Ecclesiam administrans: obiit Romæ 4. Non. Decemb. anno 1572, teste Victorello.

Aloysius Atestinus, Herculis 2. Ferrariæ Ducis filius, sub Paulo 3. Episcopus Ferrariensis, postea Archiepiscopus Auscienſis, Diaconus Cardinalis SS. Nerei & Achillei, deinde sanctæ Luciæ in Silice, nec multò post, sancti Angeli foro piscium, sanctæ Mariæ in viâ latâ & Diaconorum primus, Gallię protector, Princeps inauditæ liberalitatis, inquit Ciacconius. Pius IV. illum absentem, non quærentem, sed pœnè inuitum in Cardinalium cœtum allegit. Obiisse eum Romæ anno 1583. III. Kal. Ianuarij refert Petramellarius, vixisse tamen vsque ad annum 1593 quibusdam monumentis Ecclesiæ Auscienſis proditum est: cor eius in Auscienſe templum sepeliendum delatum fuisse author est idem Ciaconius, post eius mortem mansit Ecclesia illa aliquot annis Pontifice destituta.

Leonardus Trapius anno 1597.

Dominicus Vicus, Merici Vici Franciæ Procancellarij filius, paternæ virtutis ac integritatis hæres, sub quo tanto Antistite Auscienſi Ecclesiæ omnia prospera, & tranquillum statum sperare licet.

Pontifices Vasatenses.

Vasatum oppido *Cossio* olim nomen erat. Vasates verò dicebantur vniuersæ illæ gentes, quæ totum illum tractum, oppido huic circumiacentem, incolebant; postea, obsoleto *Cossionis* vocabulo, primario huic oppido totius populi nomen hæsit: De cuius antiquitate nequaquam dubitauerit, qui apud vetustos Authores *Cossionis* & *Vasatum* nomen legerit: apud Ptolemæum tamen mendosè, pro nomine *Vasatum*, positam esse vocem *Vassariorum*, iamdiu obseruarunt viri docti. Sita est in arenosâ illâ Aquitanię maritimę Regione, quam *Landas* vocant: fertili tamen solo. Eundem olim situm habuisse, hæc verba Sidonij Apollin. epist. ad Trigretium declarant, *Tantumne te Vasatium ciuitas non cespiti imposita, sed pulueri: tantum syrticus ager, ac vagum solum & volatiles ventis altercantibus arenæ sibi possident: vt te magnis flagitatum precibus, paruis separatum spatiis, multis expectatum diebus attrahere Burdigalam, non potestates, non amicitiæ, non opimata viuariis ostrea queant?* Ammiani tempore secundum hæc ciuitas in Nouempopulona Regione locum obtinebat, *Nouempopulos*, inquit lib. 15. *Auſci commendant & Vasatos*, vnius tantum diei itinere à Burdigala distat, huius ciuitatis Episcopos, Vasconensium etiam Episcoporum nomine dictos fuisse, signifi-

cate videntur antiquæ Tabulæ Monasterij Regulensis ad Garumnam: in iis enim Gumbaldus, VVilielmi Sanctij Vasconiæ Ducis frater, modò *Vasatensis*, modò *Vasconensis* Episcopus nuncupatur, pro ius tamen mihi ad fidem videtur, *Vasconensium* nomine *Aturenses* siue *Atyrenses* Episcopos designatos fuisse, in aliis enim tabulis eiusdem VVilielmi Sanctij Ducis, quibus instituti ab eo sancti Seueri Monasterij narratio habetur, Vasconensis & Vasatensis Episcopi seorsim, tamquam diuersi nominantur. Episcopi autem Vasatenses, quorum memoriam veteres libri aut monumenta seruant, hi sunt.

Sextilius tempore Concilij Agathensis anno 506 habiti. Celebratur etiam in actis Concilij Aurelianensis 1.

Rufus interfuit Concilio Aurelianensi 4. anno 545 & 5° anno 52.

Orestes Concilio Matisconensi 2. anno 588, meminit etiam filius Gregor. Turon.

Gombaldus Vasconiæ Dux & Episcopus Vasatensis anno 977.

Hugo Gombaldi filius Episcopatum Vasatensem aliquamdiu tenuit.

Raymundus hic præter Vasatensem alios etiam ferè omnes Episcopatus Vasconię tenuit, excepta Metropoli, viuebat anno 1050.

Raymundus 2. superioris nepos vel fratris filius anno 1070, & 1080.

Stephanus 1096 & 1103.

Fortis.

Garsias 1174 & 1179 in Concilio Lateranensi.

Gualardus anno 1204.

Raymundus anno 1249.

Guilielmus annis 1270 & 1276.

Hugo Rupifortius annis 1277, 79, 83 & 90.

Theobaldus Castillonius anno 1317.

Pictauinus Montesquiuius 1334. postea Episcopus Albiēsis fit Cardinalis anno 1350. obiit anno 1356. teste Ciac.

Giraldus de Podio 1359 fit Cardinalis à Gregorio XI. anno 1375.

Guilielmus.

Ioannes.

Arnaldus Puchius.

Petrus Salpinius.

Henricus Cauerius.

Bertrandus Iuestus.

Raymundus.

Bernardus Rossergius.

Petrus Bonaldus anno 1459.

Raymundus Truillius anno 1481.

Ioannes Goualus.

Amaneus Lebretius.

Symphorianus.

Focaldus Bonauallius.

Ioannes Planisius.

Aymetus Planisius.

Baptista Alemanius.

Amaneus Fuxius.

Franciscus Balagnerius.

Arnaldus Pontacus.

Ioannes Iaubertus Barrautius traductus ad Archiepiscopatum Arelatensem.

Nicolaus Grilletus traductus ad Episcopatum Vzetiensem.

Henricus Lostolfius Maronius.

Universidad de Deusto
Biblioteca

In Vasatensi Diœcesi est Monasterium *Regulæ*, antiquissimum, citra Garumnam in secundâ Aquitaniâ situm. Pagus autem, in quo constructum est, *Alliardense* vocatur in Tabulis instaurationis ipsius, à *Gumbaldo* Episcopo Vasatensi, eiusque fratre, *VVilielmo Sanctio* Vasconiæ Duce factæ indicibus; quæ insuper Cœnobium illud antea *Squirs* vocatum, & à Carolo Magno Floriacensibus Monachis donatum fuisse testantur.

Adurenses Episcopi.

ATVRRES Sidonio dicti sunt lib. 2. epist. 1. ij populi qui nunc *Ayrenses* vocantur, vt obseruauit I. Sauaro notis in illam epist. *Aturres* autem nomen populi olim, non autem oppidi fuisse sensit Iacob. Sirmond. suis ad Sidonium obseruationibus; cuius sententiâ veteri Notitiâ Prouinciarum Galliæ, Bibliothecæ Viri Illustris Francisci Thuani, confirmatur: in eâ enim inter Ciuitates Prouinciæ Nouempopulaniæ, ponitur. *Ciuitas Adtorensium Vicoiuli*, ipsius autem antiquitatis argumentum non leue accipimus ex vetustis nummis & ruderibus, in confini Ayræ vrbi agro, non ita pridem effossis. Ab *Aturro* amne, quo pagus ille alluitur, *Aturrensis populus* nomen accepit. *Aturrensis* Episcopus, vulgò *Airensis*, *Martianensis* etiam dicitur in nonnullis Tabulis, à Martiano pago vicino, quo olim comprehensus fuisse videtur. *Vasconensem* etiam dictum fuisse inde coniicio, quia in priscis Tabulis, quæ institutum à VVilielmo Sanctio Vasconiæ Duce, victis acie in planitie *Taleyras* dictâ, Normannis, sancti Seueri Cœnobium celebrant, inter alios Vasconiæ Pontifices, nominatur *Vasconensis* Episcopus, nullâ *Adurensis* mentione factâ; cuius tamen, præ cæteris omnibus, huic negotio vacare intererat; quando locus instituti Cœnobij ad ipsius diœcesim spectabat: *Vasconensis* autem appellatio à Vico nomine *Vascons*, in Adurensi diœcesi, pago verò Martiano condito manare potuit: vbi forsan Episcopi illi, post euersam à Normannis Vicoiulij Ciuitatem, domicilium elegerant: idem enim ab aliis etiam Vasconiæ Pontificibus factum, vt, destructis suæ habitationis vrbibus, ad suburbana vel agros recederent, testatur Vetus Membrana Auscensis Ecclesiæ de instauratione huius Ciuitatis, verba faciens in hunc modum. *Et Ciuitas* (Auscorum) *quæ tunc à longis temporibus, sicut cæteræ Ciuitates Vasconiæ destructa erat & Pontificales Ecclesiæ destitutæ* (*Episcopi enim non in sedibus suis, sed in suburbiis, in Monasteriis, vel in Ecclesiis aliis habitabant*) *interim verò misit Apostolica sedes à latere suo Legatum V. qui dictus est* Albus, *& ille apud Tholosam Concilia celebrauit, vbi audito, quod in Vasconia sedes Episcopales essent desolatæ: præcepit authoritate Apostolicâ, quatenus Episcopi redirent ad Ciuitates & repararent Ecclesias suas: ex illo itaque præcepto tam aliæ quàm Metropolis Auxitana & Ciuitas ceperunt habitari & restitui.* Huius diœcesis præcipuum oppidum, est nunc *Sanctus Seuerus, Caput Gasconiæ* ideò dictum, quia huius Regionis Metropolis olim erat. His præmissis, ad Catalogum Episcoporum aggredior.

Marcellus Episcopus Ciuitatis Vicoiulij, temporibus Agathensis Concilij anno 506.

Rusticus Episcopus Vicoiulensis Concilio Matisconensi 2. interfuit anno 585. Meminit etiam illius Gregor. Turonensis lib. 7. cap. 31.

Philibaudus, sancti Philiberti pater, ex laico fit Episcopus Vicoiulensis, cum bonâ Regis veniâ, ciuium illius

Universidad de Deusto
Biblioteca

loci votis expetitus, vixit sub Rege Dagoberto: *Author vitæ sancti Philiberti Abbatis.*

Gumbaldus, filius Ducis Vuasconiæ Sanctij, Episcopus Vasconensis seu Adurensis anno 977.

Arsiuus Racha Præsul Gasconiæ.

Raimundus Episcopus Vasconensis tempore Sanctij Vasconiæ Comitis, circa annum 1025.

Petrus Episcopus Adurensis 1063 & 1095.

Bonus homo Episcopus Adurensis anno 1140: obiit anno 1147.

Odo Arbeyssanensis anno 1170: obiit anno 1179.

VVilielmus Bernardi anno 1188.

Martinus Episcopus Adurensis & Abbas sancti Ioannis Castellæ 1194.

Vitalis, anno 1211.

Iordanus 1216.

Raymundus à sancto Martino anno 1205: sancti Ioannis Castellæ Cœnobium ex voto ingressus est anno 1266.

Petrus electus fuit anno 1267 eius memoria occurrit vsque ad annum 1295.

Martinus anno 1300 & 1306.

B. hoc est Bernardus anno 1314.

G. anno 1321.

Anessancius anno 1324.

Garsias Faber 1330 & 1331.

Dalfinus ex familiâ, vt puto, Marquafaberia anno 1354.

Bernardus anno 1355 & 1359.

Ioannes 1378.

Robertus Valdebryus Anglus 1388.

Guichardus 1390.

Bernardus

Bernardus Bruni 1399. 1409. 1410. & 1416.

Arnaldus Guilielmus Lescunij electus anno 1417.

Rogerius electus anno 1418. præerat huic Ecclesiæ anno 1426.

Ludouicus Lebretius Protonotarius Apostolicus Prior Pontonensis, & administrator perpetuus Ecclesię Adurensis XVIII. die Ianuarij 1453: hic postea in Collegium Cardinalium cooptatus fuit à Pio II. Pontifice Maximo XV. Ianuarij die, anno 1461. Obiit Romæ die quarta mensis Septembris anno 1465. eius sepulchro in Ecclesia Aracælitanâ inscriptum est hoc Epitaphium.

Ludouicus Tituli Sanctorum Petri & Marcellini Presbyter Cardinalis natione Gallus, gente de Alebreto, Regio Francorum sanguine natus, moribus & vitâ clarus hîc in pace quiescit Vixit annos XLII. *menses* VIII. *dies duodecim. Obijt Romæ anno* M. C. DLXV. *die quartâ mensis Septembris.*

De eodem sic Ciacconius ad annum 1461. *Ludouicus de Aleberto, Gallus, Regio sanguine oriundus Episcopus.... Presbyter Cardinalis tit. SS. Marcellini & Petri: insignes litteras sortitus, verum dotatus animo nobili & sincero, moribus erat honestißimis, & grauibus, quæ illum reddebant vnicuique gratißimum: à Collegio Cardinalium & à tota Curia adeo vnicè diligebatur, vt amor & deliciæ vrbis vocaretur, nobilitas namque sanguinis certabat cum candore animi, plenus religione & modestiâ: nunquam prodijt verbum ab ore eius arrogans vel inhonestum, conuersatione se ostendit vrbanum & ciuilem, & moriens reliquit desiderium sui cunctis & mœstitiam suæ mortis.*

Tristandus Auranus, Pontificis Maximi Referendarius, dimisso, in sui gratiam, à Ludouico Lebretio Adurensis Antistitis munere, fungitur anno 1461. & aliis

Universidad de Deusto
Biblioteca

consequutis vsque ad annum 1472.

Antonius 1495.

Bernardus Ambasius aliàs Aubiiousius anno 1500. & 1508.

Antonius 2. anno 1515.

Arnaldus Guilielmus Aydius 1516.

Carolus Acrimontanus anno 1524.

Petrus Biaxius Henrici Nauarræ Regis Cancellarius, electus Episcopus Adurensis anno. ...

Gabriel Salussius electus anno 1535, nec tamen consecratus.

Iacobus San-Iulianus annis 1550 & 57.

Christophorus Fuxius Candalius.

Franciscus Fuxius Candalius æquè generis nobilitate, ac ingenij fœlicitate & singulari doctrinâ, præsertim in rebus Mathematicis, clarus: obiit anno 1594. corpus eius, insigne sepulchrum, in Choro ædis Augustinianorum fratrum conspicuum, seruat.

Philippus Cospeanus anno 1618: Anno 1621 translatus fuit ad Episcopatum Nannetensem.

Sebastianus Boutillerius anno 1623: obiit anno 1624.

Ægidius seu Gillius Boutaudus.

De Aquis Tarbellicis, ac de Aquitaniæ nomine, cum serie Vicecomitum Aquensium & Tartassiensium & Catalogo Episcoporum Aquensium.

CAPVT IX.

AQVAS Tarbellicas Authori Itinerarij Antonino inscripti, eam ciuitatem esse, quæ hodie Gallis *Acs*, Gasconibus *Dacs* dicitur, rectè obseruauit Scaliger

lib. 1. Auson. lect. cap. 6. *Aquæ Augustæ* sunt Ptolemæo, *Tarbella* Vibio Sequestro, *Aquis* Authori Itinerariæ Tabulæ Peutingeri, Vascitanâ etiam linguâ hactenus *Aquise* nuncupatur. Ab aquis calidis eo loco scaturientibus id nomen inuenit, quas temporibus Romanorum celebres fuisse, argumento sunt antiqua folia marmorea in margine fontis conspicua, vt iamdiu monuit Vinetus in Auson. Epigr. 106. A nomine istius oppidi Aquitaniæ nomenclaturam deriuatam esse sensit idem Vinetus in 24. Carmen Parental. eiusdem Authoris. *Abhac*, inquit, *ciuitate Aquis, à quocunque Augusto ante Ptolemæum cognomen inuenerit, qui Gregorio Turonensi aliisq;* Aquenses *sunt appellati, Episcopus diœcesis & ciues, eos* Aquitanos *fuisse dictos arbitror, quâ forma Græca Auscitani, Emporitani, Calaguritani, Neapolitani, aliique à suis vrbibus dicti fuerint: atque sic* stirpis Aquitanæ *Ausonio dictam esse Paulini matrem, quæ* Aquensis *fuisset, id est,* ex Aquis Augustis. *Alioqui pater illius etiam Aquitanus, qui Vasatensis erat.* Et quia Iulij Cæsaris æuo, nondum Galliâ ditionis Romanorum factâ, eam appellationem receptam fuisse constat ex ipsius Cõment. illius rei hanc rationem reddit Vinetus. *In eo medio* (loquitur de ciuitate *Aquarum*) *fons calidus, perpetuò feruens, aquam multam in propinquum Aturrum emittens. Ex quibus aquis calidis, Latini homines qui eas frequentabant, non dubito, quin locum illum iam tum* Aquas *appellare cœperint.* Verumtamen frequens hæc Romanorum in eas Aquas peregrinatio, mihi nequaquam idonea causa fuisse videtur antiquæ illius oppidi appellationis commutandę ac peruertendę, & nouæ inde in vniuersam Regionem inducendæ: quinimò illud ex eo profectum existimo, quod Romani, occupatâ armis eâ Regione, oppidum illud condiderint

Universidad de Deusto
Biblioteca

& illius tractus Metropolim esse statuerint: fuisse enim Romanorum opus, præter rationem Latini nominis ei impositi, persuadet argumentum structuræ, vetustatem, vt ait Vinetus, in mœnibus non paruam ostentans, aliaq; antiquitatis vestigia hactenus extantia: supersunt enim in suburbano trans Aturrum amnem (quà ad D. Pauli Basilicam itur) reliquiæ veteris aquæductus, nec procul inde, in quodam sacello, antiquus lapis, Romanis litteris inscriptus. In ipsa etiam vrbe, in margine fontis aquarum callidarũ solia marmorea. Athæc ante aduentum Cæsaris in Galliam, bellum Aquitanis illatum fuisse à Romanis Ducibus, testis est Cæsar ipse lib. 3. de Bello Gallico cap. 20. his verbis. *P. Crassus cum in Aquitaniam peruenisset, quæ pars, vt ante dictum est, & regionum latitudine & multitudine hominum ex tertiâ parte Galliæ est æstimanda, cum intelligeret in iis locis sibi bellum gerendum, vbi paucis ante annis L. Valerius Præconinus Legatus exercita pulso interfectus esset, atque vnde Manilius Proconsul impedimentis amissis profugisset, non mediocrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat, itaque re frumentariâ prouisâ &c.* Sed & hanc Galliæ oram multis annis, antequam reliquam Galliam armis subigeret Cæsar, in Romanorum potestate fuisse indicare videtur hic epitomes Liuianæ locus lib. 93. *Resque à Pompeio & Metello aduersum Sertorium, qui omnibus belli militiæque artibus par fuit, & ab obsidione Calagurri oppidi depulsos coëgit diuersas regiones petere Metellum vlteriorem Hispaniam, Pompeium Galliam.* Nisi hæc de Aquitaniâ, Hispaniæ, & præcipuè Vasconum finibus, vbi *Calagurris* sita erat, vicinâ & confini intelligantur, nescio quam Galliæ regionem, Calagurri depulsus, cum exercitu petere potuerit Pompeius: neque enim hoc de Narbonensi interpretari

licet, quippe quæ id temporis haudquaquam Galliæ nomine comprehendebatur, quemadmodum à Scaligero in eleg. 8. lib. 1. Tibulli & in Notitia Galliæ fuit obseruatum. De Aquitanis pariter accipienda puto ea quæ de Galliscommemorat Cic. in orat. pro lege Manil. vbi Pompeij præclarè gesta recensens, *Testis est*, inquit, *Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum interneccione patefactum est.* Neque adeò difficile fuit Romanis, iam Narbonensis Galliæ & citerioris Hispanię dominis, hoc tractu, vtrique prouincię vicino, potiri: *Aquitani*, inquit Ammianus lib. 15. *ad quorum littora vt proxima placidaque merces aduentitiæ conuehuntur, moribus ad mollitiem lapsis facilè in ditionem venere Romanam.* Constat itaque, priusquam Gallias Iulius Cęsar sub Romanorum ius imperiumque cogeret, hanc Regionem, quę Garumna fluuio, Oceano & Pyrenęis montibus terminatur, aut saltem eius partem, quę maximè ad Oceanum & Pyrenem vergit, ab iis domitam fuisse, Aquitanięque nomen tum primùm accepisse. Principio enim Aquitanię nomen illi tantum tractui datum fuit, qui Aquas Tarbellicas attingit, vbi hodie est Prefectura Aquensis *Seneschallia Landarum* dicta, indéque postea in vniuersam Transgarumnanam Prouinciam manauit, vt docet Plinius lib. 4. cap. 19. vbi Aquitaniæ populos enumerans, post *Santones* & *Vbiscos*, hoc est Burdigalenses, *Aquitanos* statim collocat, *vnde nomen*, inquit, *Prouinciæ.* Hęc autem antequam Aquitanię appellationem à Romanis acciperet Arecomica dicebatur, teste eodem Plin. cap. 17. lib. 4. *Gallia*, inquit, *omnis Comata vno nomine appellata, in tria populorum genera diuiditur, amnibus maximè distinctus, à Scaldi ad Sequanam* Belgica, *ab ea ad Garumnam* Celtica

Universidad de Deusto
Biblioteca

eademque Lugdunenſis: *indéque ad Pyrenæi montis excurſum Aquitania, Arecomica ante dicta.* Neque tamen Arecomicam olim, Galliæ partem propriam & à Celticâ diſtinctam conſtituiſſe, perinde ac Cęſaris æuo crediderim, cum illius populos ſub Celtis comprehenſos reperiam apud graues Authores Diodor. Sicul. lib. 5. Bibliothecæ. *Qui interiora*, inquit, *ſupra Maſſyliam tenent*, & qui circum Alpes ac ad Pyrenęos montes habitant *hos Celtas nominant.* Ἔτι δὲ τοὺς ὑπὲρ τὴν Μασσαλίαν καὶ τὰς Πυρηναίους ὀρεσι κειμένους Κελτοὺς ὀνομάζουσι. Appian. Alexand. de bello Hiſpan. *Pyrenæi montes è mari Thyrreno ad Borealem Oceanum procurrũt. Horum partem quæ Orientem ſpectat incolunt Celtæ, qui nunc Galli appellantur. Ad occaſum verò ſunt Iberi & Celtiberi.* Ptolem. quoque lib. 2. cap. 7. Geographiæ Aquitaniam, *in Celtogalatiâ* ponit.

Hodie *Aquarum Tarbellicarum* ciuitas, caput eſt totius Præfecturæ ſeu *Seneſcalliæ Landarum*, ibique Seneſcallus ille ſedem primariam habet; Curiæ quoque Pręſidialis Tribunal in eâ conſtitutum eſt, ad quam ex vniuerſis Landarum regionis iuridicis appellari ſolet. Paulus Merula parte 2. lib. 3. cap. 34. Coſmographiæ *Aquas Tarbellicas*, eiuſque diœceſim ſub Seneſcalliâ Lapurdenſi ponit, in quo à vero aberrat quamplurimum, cum contra Lapurdenſis ditio Præfecturæ Aquenſis, ſiue Landarum Seneſcalliæ pars ſit.

Francorum primæ familiæ Regum tempore Aquenſi ciuitati præerat proprius Comes, meminit quippe Gregor. Turon. lib. 7. cap. 31. *Nicetij* Comitis ciuitatis Aquenſis, quem fratrem fuiſſe, ait, germanum Ruſtici Vicoiulienſis Epiſcopi: Sub tertiâ autem familiâ ipſam obtinuerunt Vicecomites, Aquenſes dicti, ad tempora vſque Ricardi Pictonum Comitis & Aquitaniæ Ducis.

Hic enim anno 1177. Petrum Vicecomitem ſibi rebellem bello aggreſſus, ciuitatem obſeſſam expugnauit, illiuſque dominio Vicecomitem multauit. Ager verò Aquenſis, cum reliquâ ditione in poteſtate Vicecomitis manſit. Huius Vicecomitis memoriam ſeruabant patrum memoria hi duo verſus Eccleſiæ primariæ huius ciuitatis lapidi inſcripti.

Vrbis magnificæ Petrus Proconſul Aquenſis
Moribus & ſenſu maturus obijt tener annis.

Hanc inſcriptionem ſuſpectam fecit Franciſco Belleforeſto *Proconſulis* mentio, quam de Vicario Conſulis, ex antiquo Latinæ linguæ vſu, interpretandam cenſuit, ſed parum attendit ad vſitatam poſterioribus ſęculis ſcribendi formam, quâ vox *Proconſulis* pro Vicecomite, perinde ac *Conſulis* nomen pro Comite, vſurpata fuit.

Series Vicecomitum Aquenſium.

Ernaldus Lupi, temporibus V Vilielmi-Sanctij Vaſconiæ Ducis, circa annum 980.

Arnaldus, Sanctij-Guilielmi Ducis æuo, circa annum 1025.

Garſias Arnaldi, ſub Bernardo Tumâ Palerio Vaſconiæ Comite, circa annum 1050. habuit filiũm nomine Leofrancum, de quo non conſtat an patri ſucceſſerit.

Arnaldus Vicecomes Aquenſis, tempore Centulli Comitis Bigorrenſis & Vicecomitis Bearnenſis, circa annum 1070, duos reliquit filios, Raimundum Arnaldi & Garſiam Arnaldi.

Raimundus Arnaldi Vicecomes annis 1077 & 1080. *liberi*, Nauarrus & Nauarra.

Nauarrus Vicecomes Aquenſi, è Vicecomitatu armis

deiectus. *Liberi* Petrus, Griſetus, eques militiæ templi Hieroſolymitani, & Guiralda.

Gaſto Vicecomes Bearnenſis, occupabat Vicecomitatum Aquenſem, anno 1102. pulſo inde Nauarro.

Petrus Vicecomes Aquenſis, Nauarri filius, gladio confoſſus, obiit ſine liberis.

Guiralda Petri ſoror, Vicecomitiſſa Aquenſis poſt mortem fratris, filium reliquit Raimundum Arnaldi.

Raimundus Arnaldi Guiraldæ filius, Viceconitatum regebat annis 1147 & 1156: *Vxor* 1. N. è qua habuit filium Petrum qui ei in Vicecomitatu ſucceſſit. *Vxor poſterior*, Stephania Comitiſſa Bigorrę *Centulli* filia, è qua ſuſcepit Nauarrum qui è Canonico Aquenſi factus eſt Abbas Combelongę & Epiſcopus Coſeranenſis.

Petrus Vicecomes dominabatur annis 1167 & 1177. vnicam reliquit filiam *Nauarram*, qua Raimundo Arnaldi Vicecomiti Tartaſſienſi nupſit, & Vicecomitatum Aquenſem in Tartaſſienſem familiam attulit.

Vicecomites Tartaßienſes.

Tartaſſium vrbs eſt 20 circiter milliar. Aquis Tarbellicis diſtans; ſpatio quidem anguſta, ſed culta & ſitu amœna; *Midorio* amni imminet, qui ad 1. inde milliare *Aturro* fluuio miſcetur; à Vaſconibus, nouas ſedes in Aquitaniâ capientibus, conditam fuiſſe odorari poſſumus ex notione nominis accuratiùs indagatâ: Vaſconicâ enim linguâ *Tarta*, genus quoddam roboris ſeu quercus ſignificat, humile ac durum, quali ſuburbanum Tartaſſij abundare ſciunt quicumque regionem illam peragrarunt, à *Tartâ* verò deducitur, eadem linguâ vox *Tartaſſu*, quâ locus huiuſmodi arboribus conſitus deſignatur. Huius vrbis Vicecomitum familia inter antiquiſſimas

ſimas totus Vaſconię Aquitanicę meritò cenſetur, vt ex ſubiectâ ipſotum ſeriê patebit.

Rex Tortus Vicecomes Tartaſſienſis, circa annum Chriſti 960.

Raimundus Regis Torti nepos ſucceſſit auo in Vicecomitatu Tartaſſienſi.

Robertus frater Raimundi, Vicecomes Tartaſſienſis filios habuit Raimundum Roberti ſucceſſorem in Vicecomitatu, Eliam & Moyſem Sacerdotio initiatos.

Raimundus-Roberti Vicecomes Tartaſſienſis, circa annum 1080: *liberi* Arnaldus Raimundi & Garſendis.

Arnaldus-Raimundi Vicecomes tempore Philippi I. Regis & Guilielmi Aquitaniç Ducis, circa annum 1100.

Raimundus Vicecomes, habebat fratrem nomine Rollandum.

Robertus-Raimundi Vicecomes anno 1168.

Raimundus-Roberti annis 1170 & 1180.

Arnaldus-Raimundi annis 1194, 96 & 1204. huius filiam fuiſſe reor, *Aſſalidam* Amaneui Lebretenſis Dynaſtæ vxorem.

Raimundus-Arnaldi Vicecomes Tartaſſienſis: *Vxor Nauarra* Aquenſis Vicecomitiſſa: *liberi* Petrus, Raimundus-Roberti, Raimundus-Arnaldi, & Clarmonda nupta Gaillardo Solerio nobili Aquitano Ruſtani domini filio. Ipſius filiorumq; Petri & Raimundi-Roberti mentio extat ad annum 1249.

Petrus Vicecomes Tartaſſ. & Aquenſis anno 1263.

Ioannes Vicecomes Tartaſſ. & Aquenſis anno 1275.

Raimundus-Roberti Vicecomes, Petri patruus, ſucceſſit Ioanni, dominabatur anno 1292: *Vxor* N. *Genſaci* domina, è qua natus eſt ei Arnaldus-Raimundi: obiit circa annum 1294.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Arnaldus-Raimundi, patri Raimundo-Roberti succeſſit impubes, tutore Raimundo-Arnaldi patruo: quo authore etiam ſibi vxorem anno 1295 deſpondit Condoriam Inſulanam, Iordani Inſulani Dynaſtæ, eiuſque vxoris Guilielmæ filiam: quâ præmortuâ alteram rurſus duxit vxorem anno 1308 Matham Lebretiam, Amaneui Lebreti Dynaſtæ filiam: obiit anno 1312 duobus relictis filiis Roberto & Guiraldo, legitimis, an tantum naturalibus incertum. Neuter in Vicecomitatu Tartaſſienſi vel Aquenſi ipſi ſucceſſit, ambos enim viuus parens Lebretenſi Dynaſtæ certo pretio mancipauerat. Cuius ſubinde filius Guitardus, & longo interuallo Ioannes Lebretius Alani pater Vicecomites Tartaſſienſes dici voluerunt.

Pontifices Aquenſes.

Epiſcopatus Aquenſis, licet à Gregorio Turonenſi lib. 7. cap. 31. & lib. 8. cap. 2. Metropoli Burdigalenſi ſubiici videatur: nihilominus ab omni memoria, ſub Auſcienſi Archiepiſcopatu conſtitutus reperitur. Oppidum etiam *Aquarum* Tarbellicarum, in vetuſtis Notitiis Prouinciarum Galliæ inter Nouempopulaniæ ciuitates recenſetur. Huius Antiſtites, qui ab obliuione vindicari potuerunt, hi ſunt.

B. Vincentius martyr, creditur fuiſſe primus huius ciuitatis Epiſcopus, eius Baſilica extat adhuc in ſuburbano, maximâ ſuperioribus ſęculis religione culta.

Carterius Epiſcopus Aquenſis ſubſcripſit Concilio Aurelianenſi 4. anno 541.

Liberius ſubſcripſit Aurelian. 5. anno 549.

Nicetius Comes Aquẽſis mortuo N. Epiſcopo Aquenſi ſucceſſor deſignatur à Chilperico Rege, circa annum 584, confirmaturque in eo, anno 585, deiecto *Fauſtiano*

qui authoritate Gundoaldi inſtitutus fuerat: *Greg. Tur. lib. 7. cap. 31. & lib. 8. cap. 2.*

Raimundus Vaſatenſis & Aquenſis Epiſcopus, circa annum Chriſti 1050.

Raimundus Vaſatenſis 2. ſuperioris Raimundi fratris filius, anno 1070 & 1080. Hic vnà cum Guidone Aquitaniæ Duce Pontificiam ſedem è Baſilicâ ſancti Vincentij, in ſuburbano ſitâ, in vrbem tranſtulit: ibique Collegium Sacerdotum inſtituit (quod poſtea in celebre corpus Canonicorum creuit) præpoſito illis, Decani nomine, Arnaldo Bolio.

Macarius, duobus tantum annis hanc Eccleſiam adminiſtrauit.

Bernardus Mucronius: annis 24. Eccleſiam rexit.

Raimundus Senteus anno 1102. 18 annis Pontificium munus geſſit.

Guilielmus Felgarienſis anno 1135: obiit 9. Kal. Aug. anno .... cum Româ rediret, in vico ſeu oppido *Aquæ pendentis.*

Arnaldus Sortenſis, idem, niſi fallor, cum eo, qui *Arnaldus VVilielmi* in quibuſdam monumentis nuncupatur, Pontificatum adeptus eſt anno 1143. Viuebat anno 1167. obiitque non ita multò poſt.

VVilielmus Bertrandi, filius Bertrandi Baionenſis Vicecomitis, cœpit adminiſtrare Eccleſiam Aquenſem anno 1168. interfuit Concilio Lateranenſi anno 1179: viuebat anno 1193.

Fortanerius Mauleonius anno 1200, 1209 & 1212.

Gualardus anno 1220.

Guillielmus Salinius 1221 & 1234.

Arnaldus Raimundi electus eodem anno 1234.

Nauarrus Milleſanctius anno 1243. & inſequentibus

Universidad de Deusto
Biblioteca

vsque ad annum 1272, quo testamentum condidit die Dominica ante festum Omnium Sanctorum, post huius mortem mansit aliquot annis Ecclesia Aquensis Pontifice destituta, nemine in eius locum suffecto.

Arnaldus Villanus anno 1278. Anno 1283 Constitutiones Synodales promulgat.

Arnaldus Caupenus anno 1295.

Garsias Arnaldi Caupenus 1301. & inde vsque ad annum 1320. nouas Constitutiones Ecclesiasticas promulgauit anno 1301.

Bernardus anno 1328. & inde ad annum 1355.

Hic quoque nouas Constitutiones Ecclesiasticas edidit anno 1351.

Petrus-Iterij, anno 1360. Constitutionibus, à superioribus Pontificibus factis, nouas addidit. Anno 1361 ab Innocentio VI. Cardinalis creatur. De eo hæc Ciaccon. in Innoc. VI. *Petrus Iterij Aquensis, Aquitanus, Gallus, ex Episcopo Aquensi in Vasconia Presbyter Cardinalis tit. SS. quatuor Coronatorum, postea Episcopus Albanus ab Vrbano V. creatus, egregius legum peritus, obijt anno 1367. Sepultus ad Prædicatores in sacello ab se constructo.*

Ioannes, annis 1366, 68, 69.

Ioannes Bauffesius, fortassis idem cum præcedenti, fuit postea Episcopus Oscensis.

Ioannes, traductus ad Episcopatum Vlysipponensem.

Petrus Boscus, anno 1397, & inde ad annũ vsque 1409. Anno 1398 nomine Legati Pontificis Maximi Angliæ Regem adiit: *ex Vualsingano in Ricard. 2.* huius elogium edidit Lurbeus libello de illustribus Aquit. viris hoc stylo. *Petrus de Bosco Aquitanus Burdigalensis Ecclesiæ Canonicus fuit, vt tempora ferebant, humanitatis studiis deditus & litterarum sacrarum non ignarus, & ob eam rem*

in Episcopum Aquensem electus est: quo in munere ita se gessit, vt pauperum alumnus vocitatus sit. Ecclesiam Burdigalensem maximè coluit, quam & dominatu Vertullij in medullis & pluribus aliis muneribus donauit. Illiusque nomen extat hodie insculptum insignibus vitriariis, quibus eiusdem Ecclesiæ delubrum ornauit. Moriens insigne pietatis & sanctimoniæ exemplum successoribus reliquit. Hic forsan est quem *Petrum de la Colta* Episcopum Aquensem vocatum legi in quibusdam Ecclesiæ Burdigalensis monumentis.

Frater Nicolaus annis 1415. 20. & 21.

Bernardus Laplanhius Monachus Ordinis sancti Benedicti. Anno 1427 electus & confirmatus. Anno 1440 IV. Id. Octobris fit Cardinalis Presbyter tituli SS. Nerei & Achillei à Felice IV. Pseudo-Pontifice.

Guilielmus-Arnaldus, vel *Garsias-Arnaldus*, annis 1445 & 1447.

Petrus Fuxius Cardinalis Albanensis Episcopus, administrator perpetuus Ecclesiæ Aquensis anno 1455.

Ioannes Fuxius annis 1460. & 1464.

Bertrandus Boirianus, è nobili *Podiensium*, in eadem diœcesi, familiâ: anno 1486. & inde ad annum 1497.

Arnaldus, anno 1506. & inde ad annum 1514.

Ioannes Martonianus, anno 1516, & 1517.

Gasto Martonianus, ab anno 1519 ad annum 1555, quo è vita migrauit ineunte mense Octobri.

Franciscus Noallius, anno 1568.

Ægidius Noallius, anno 1590.

Ioannes Iacobus Saltanus, anno 1599. obiit anno 1623.

Philibertus Saltanus, Ioannis Iacobi fratris filius.

Series Vicecomitum Leomanienſium, cum Catalogo Epiſcoporum Lactorenſium & Epilogo reliquorum Gaſconiæ Vicecomitum, ac Dynaſtarum Lebretenſium.

CAPVT X.

VICECOMITES Leomaniæ *Lactorenſes* etiam nuncupantur in nonnullis antiquis monumentis, à *Lactorâ* vrbe, totius Vaſconiæ Aquitanicæ munitiſſimâ, quæ ſemper *Leomanenſis* pagi caput fuit, nec vlli regionis illius oppido antiquitate concedit: quippe eius nomen non apud vetuſtos tantum Authores Itinerarij Antonini, Tabulæ Peutingeri & Notitiæ Prouinciarum Galliæ, ſed in pleriſque etiam lapidibus Romanorum temporibus inſcriptis, expreſſum reperitur: in nonnullis per E *Lectora*, & *Lectorium*, in aliis verò per A *Lactora* & *Lactorium*, vnicam hic ex iis inſcriptionibus apponam, cæteras qui videre ſatagit Goltzium, Gruterum, Scalig. in Auſon. lect. & Merulam in Coſmog. conſulat.

Vetus lapis in aulâ domus Ciuicæ Lactorenſis poſitus.

PRO SALVTE
ET INCOLVMI-
TATE DOMVS
DIVINÆ R. P.
LACTORAT. TAV-
ROPOL. FECIT.

De Tauropolio (quod non iſtius Vrbis antiquum nomen, vt ſenſit Belleforeſtus, ſed ſacrificij genus erat) extant in eâ quamplurimæ aliæ inſcriptiones quarum duas aut tres hic tantum exhibere ſufficiet.

S. M. D.
GIVL. SECVN-
DVS TAVROPO-
LIVM ACCEPIT
HOSTIS SVIS
SACERDOT. TRA-
IANIO NVN-
DINIO D. N.
GORDIANO II.
ET POMPEIANO-
COS VI. ID. DECEMB.

Huic lapidi diſci libatorij figura inſculpta eſt, reliquorum autem nonnullis ſeceſpitæ, aliis capitis arietini effigies.

CAL. LISTE L. PIISSIMÆ
VIATOR
SABINI FIL.
VIRES TAVRI
QVO PROPRIE
PER TAVROPO-
LIVM PVB. FACT.
FECERAT
CONSACRAVIT.

SEVERVS
IVLLII F. II.
VIR. ES TAVR.
QVO PROPR.
PER TAVROPO
LIVM PVB. FAC-
TVM FECERAT
CONSACRAVIT.

Iam ad propoſitam Vicecomitum Leomanenſium enumerationem redeo.

Vicecomites Leomanienſes.

Odoatus, tempore VVilielmi Sanctij Vaſconiæ Comitis, circa annum 960.

Raimundus-Arnaldus, tempore Guilielmi Comitis Vaſconiæ, circa annum 990.

Arnaldus, tempore Garciæ Archiepiſcopi Auſcienſis. item anno 1011.

Arnaldus 2. Arnaldi primi filius, habuit filiam nomine Adaleſam.

Odo, temporibus Bernardi Tumapalerij Comitis Armeniacenſis & Guilielmi Auſcienſis Archiepiſcopi, circa annum 1063. Hic habuit filiam Azelinam quæ fuit vxor Bernardi Forceſij domini.

Vibianus, anno 1103.

**

Vibianus 2. Hic cum Ricardo Comite Pictauienſi bellum habuit: ſed tandem, Lactoræ obſidionem diebus aliquot paſſus, ſe imperata facturum pollicetur, atque eius fidei permittit; à quo menſe Aug. proximè conſequuto in oppido ſancti Seueri militare cingulum honoris cauſa accipit. Viuebat anno 1221.

Hiſpanus Vibiani filius.

Arnaldus-Othonis, hic duas habuit vxores: Prior erat Bernardi Comitis Armeniacenſis filia, è qua nata eſt ei vnica filia *Maſcaroſa*: *Altera vxor* fuit Maria, filia Petri Bernardi Saluetij domini & Conſtantiæ, Raimundi Toloſani Comitis ſororis, vnde nati Viuianus & Philippa: Viuebat Atho Arnaldus annis 1238 & 1256.

Maſcaroſa Vicecomitiſſa Leomaniæ poſt mortem patris. *Vibianus*

Vibianus, ſucceſſit ſorori ſine liberis mortuæ.

Philippa, vxor Eliæ Talayrandi filij Archambaldi Comitis Petragoricenſis, ſucceſſit Vibiano fratri, potiebatur Vicecomitatu anno 1280. Duas peperit filias Marcheſiam, quæ regulam, virginibus ſub ſanctæ Claræ patrocinio Deo dicatis præſcriptam amplexa eſt, & Hayremburgiam quæ paucos dies vixit.

Philippâ mortuâ, *Elias Talayrandi*, ipſius vir nihilominus Vicecomitatũ Leomaniæ, ſibi donationis titulo tam ab vxore, quàm à filiâ Marcheſiâ relictum, retinuit, quem poſtea *Philippo* cognomento *pulchro* Francorum Regi, acceptis in ſolutum vicis ac ditionibus aliis, mancipauit. Philippus verò, non ita multò poſt, Arnaldo Garſiæ Gutto, Clementis V. Pontif. Maximi fratri, ipſius gratiam fecit.

Arnaldus-Garſiæ Guttus, Vicecomes Leomaniæ, anno 1310: *Vxor* Miramonda Mauleonia, è genere Vicecomitum Mauleoſolenſium: *liberi*, *Bertrandus* qui ipſi ſucceſſit in Vicecomitatu, *Elipdis* vxor Amaneui Motani: *Regina*, nupta Bertrando Durofortio Clarimontis Dynaſtæ.

Bertrandus Vicecomes Leomaniæ: *Vxor* Beatrix. *Filia* Regina, Ioanni Comiti Armeniacenſi in matrimonium collocata, patris ex aſſe hæres & Brayda vxor Renaudi Vicecomitis Bruniquelli.

Regina Gutta, obiit nullis relictis liberis, Ioanne Armeniacenſi Comite marito hærede inſtituto, qui tandem hunc Vicecomitatum, Comitatui Armeniacenſi annexuit.

Pontifices Lactorenſes.

Heuterius, temporibus ſancti Genij ſeu Higini.

Vigilius, Concilio Agathensi anno 506.

Aletius, Concilio Aurelian. 5. anno 549.

Bernardus, sub Guilielmo Duce Vasconiæ, circa annum 990.

Ioannes, anno 1060.

Raimundus, anno 1068.

VVilielmus Dandozile, è genere B. Bertrandi & Baronum Montaltensium, anno 1120: postea euectus ad Archiepiscopatum Ausciensem.

Vidianus, seu *Viuianus*, circa annum 1130, item anno 1148.

Arnaldus, anno 1217 & 1221.

Guilielmus, anno 1244.

Geraldus Moulezunias: anno 1273. & anno 1308.

Guilielmus, annis 1315 & 1320.

Rogerius Armaniacus, anno 1325.

Guilielmus Bordanus, 1326 & 1330.

Arnaldus Guilielmus Labartanus, 1347 & 1349.

Petrus-Anzelerij, ab anno 1350 vsque ad annum 1364.

Hugo, obiit anno 1370.

Vignerius, anno 1372.

Berengarius Manhautius, obiit anno 1383.

Renerius à Malento.

Odo, anno 1384.

Ramundus, anno 1406.

Arnaldus Peyratus, obiit anno 1416.

Geraldus Podianus, obiit tertio Kal. Aug. anno 1425.

Raimundus, viuebat anno 1432 mense Martio.

Martinus Quiteria Pampilonensis, obiit 24. Maij anno 1449.

Bernardus Andræas, obiit 7. Martij 1452.

Amalaricus, obiit anno 1479.

Hugo Orsauus, obiit anno 1496.

Petrus Absacus; Monachus Augustinianus, ex Episcopo Riuensi fit Pontifex Lactorensis, deinde Archiepiscopus Narbonensis. Regebat Lactorensem Ecclesiam anno 1494.

Ludouicus Potus, obiit anno 1505.

Petrus Faber, obiit anno 1508.

Bernardus Lustracus, obiit anno 1510.

Renatus Brieus Presbyter Cardinalis tit. S. Luciæ in septifolio, ac postea tituli sancti Vitalis: à Iulio II. Pont. Max. dignitate Cardinalis priuatur, in odium Concilij Pisani, cui Renatus intererat, postea tamen in eam restitutus fuit à Leone X. Iulij successore. *Ciacconius.*

Ioannes Barthosius Mombasius, anno 1514.

Guilielmus Barthonus Mombasius, interfuit Concilio Tridentino.

Carolus Borbonius, filius naturalis Antonij Regis Nauarræ, obiit anno 1589: exinde Ecclesia Lactorensis mansit Rectore & Antistite orbata vsque ad annum 1600.

Legierus Plasius, ad Pontificiam dignitatem euectus anno 1600: nuper socium & adiutorem, in eo munere, sibi allegit Ioannem Desdresseum fratris filium, Episcopum Laodicenum.

Lactoren. Episcopi incertæ ætatis.

Ioannes Peyratus.

Raimundus Cambarelha.

Arnaldus Ramafortius.

Vicecomites Martianenses.

Lobanerius Vicecomes Martianensis & Guilielmus Lupus eius filius, temporibus Bernardi Guilielmi Ducis

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vaſconiæ, circa annum 1000.

Guilhermus-Lupi, tẽpore Sanctij Ducis, circa annũ 1125.

Lupus Anerius, anno 1103.

Petrus, filius Lupi Anerij, anno 1118. Hic condidit, Oppidum montis Martiani ad *Midorium* amnem, toto illo *Landarum* tractu, quas Burdegalenſes vocant, celebre. Vxorem duxit *Beatricem*, Bigorræ Comitiſſam, Centulli filiam, eoque matrimonio Martiani Vicecomitatus Comitatui illi coniunctus fuit. De eius liberis dicam in ſtemmate Comitum Bigorræ.

Vicecomites Gauarreti.

Rogerius Gauarreti Vicecomes, temporibus Guilielmi Aſtanouæ Comitis Fidentiacenſis, circa annum 1050, duos habuit filios Petrum, & Arnaldum Rogerij.

Petrus Vicecomes Gauarreti: *Vxor* Agnes, è quâ filium reliquit Petrum. Obiit anno 1097.

Petrus 2. Vxorem duxit Guiſcardam Gaſtonis Vicecomitis Bearnenſis filiam, quæ Centullo fratri, abſque liberis mortuô, in eo Vicecomitatu ſucceſſit: itaque in liberis atque hæredibus Petri & Guiſcardę Ambo Vicecomitatus Gauaretius & Bearnenſis coaluere: quinimò *Bruleſij* quoque ditionem hinc acceſſiſſe crediderim Bearnenſibus Regulis, vtpotè iam tum Gauarretio Vicecomitatui annexam. Liberorum Petri & Guiſcardæ nomina edet Bearnenſium Principum ſtemma, infra ſubiiciendum.

Iuliacenſium ac *Taurſanenſium* Vicecomitum, vt ditiones auguſtæ, ſic nomina obſcura ſunt, & adeò perpauca ad noſtram notitiam peruenerunt, vt aſcribere pigeat. At de *Lupanerienſibus* contra eſt: Hi enim nobiliſſimas *Leſcuniorum* Baronum *Lautrecorum*

Principum, *Andoinſiorum* Dynaſtarum & *Acrimontanorum* Comitum familias affinitatibus amplexi, vſque adeò celebre nomen iſtius Vicecomitatus fecere, vt à Carolo IX. Rege Comitatus titulo decorari meruerit: illorum itaque ſtemma hîc prætermitti non debuit. Omiſſis tamen vetuſtioribus Vicecomitibus, quorum ſeries æquè incerta eſt, à Leſcunienſibus Baronibus (à quibus hæc ditio, à quadringentis circiter annis poſſeſſa fuit) initium faciam.

Lupanerienſes Vicecomites, Leſcuni Dynaſtæ.

Fortanerius Leſcunius, Arnaldi filius, Fortanerij nepos, Bernardi pronepos Fortanerij & Condoræ Gabaſtoniæ abnepos, Lupanerienſis Vicecomes & Martiani dominus anno 1276. Vxorem duxit *Sibyllam* Nauallienſis Baronis filiam. Obiit anno 1297, vnicâ relictâ filiâ, quæ Arnaldo Guilielmo Bearnio nupſit.

Arnaldus Guillielmus Bearnius, Leſcunij & Fagetimali Baro, Vicecomes Lupanerij, ex N. Leſcuniâ vxore filium reliquit *Fortanerium* & filiam *Clarmondam*, quæ Raimundi Arnaldi Caudarraſij toro iuncta eſt.

Fortanerius 2. anno 1323. *Mathidim*, Caudarraſij Baronis filiam, ſibi matrrimonio iunxit, vnde nata filia vnica *Margareta*, quæ virum habuit Ioannem Pomerium.

Ioannes Pomerius & Margareta Leſcunia, huic Vicecomitatui dominabantur anno 1350. Liberos reliquere *Fortanerium* hęredem, & *Ioanetam*, nuptam Guilielmo Arnaldo Morlannæ domino.

Fortanerius 3. Ex vxore N. ſuſcepit *Fortanerium*, in Vicecomitatu Lupanerenſi ſucceſſorem, *Catharinam* vxorem Guillielmi Arnautoni Meritenhij domini, & *Margaretam*, quę anno 1407 nuptias cum Ioanne An-

Universidad de Deusto
Biblioteca

doinsio Barone celebrauit, ad cuius posteros, longâ stirpis seriê, Vicecomitatus Lupanerienſis, desitâ Fortanerij fratris progenie, peruenit, vt ex dicendis constabit.

Fortanerius 4. *Ioannam Castillioniam*, Pontij Castillionij Dynastæ sororem atque hæredem, in matrimonio habuit, ex quâ liberos reliquit *Mathæum* & *Arcambaldum*. Obiit anno 1439.

Mathæus qui patri Fortanerio succeſſit, vxorem habuit *Dianam Bearniam*, è qua natæ sunt ei filiæ *Maria* & *Bertranda*: Hæc anno 1467 *Rogerij Fuxij Rabati* domini coniugium adepta est Obiit Mathæus anno 1572.

Maria, Mathæi filia natu maior & hæres, confectis anno 1457 cum *Odeto Aydio* nuptiis, ipsum Lescuniæ Dynastiæ & Lupanerienſis Vicecomitatus consortem fecit. Fuit Odetus vir strenuus, & magnis rebus gestis clarus: Itaque sub Ludouico XI. Rege summis in Gallia honoribus ac dignitatibus functus est & Comitatu Conuenarum donatus, quem moriens liberis transcripsit: Ex Mariâ vxore binas procreauit filias *Ioannam* Ioanni Fuxij Lautrecij vxorem, & *Magdalenam*, quæ Ludouici Acrimontani nuptias adepta, Vicecomitatum Castillionium ei dotem dixit.

Ioanna Odeti & Mariæ hæres, *Ioanni Fuxio Lautreco* marito liberos peperit *Odetum*, vtriusque parentis hæredem, *Thomam* qui Franciæ Mareſcalli dignitatem gessit, & *Andræam* Sparrosij Dynastam.

Odetus Fuxius Lautrecus nominis celebritate vbique terrarum notus, cum *Germanam Fuxiam* propinquam suam sibi vxorem desponsisset, nuptias tamen mutauit, ductâ in matrimonium *Carlotâ Lebretiâ*, quæ ei tres peperit filios *Franciscum*, qui patre superstite obiit, *Gastonem* ac *Henricum*, & filiam *Claudiam* N. Lauallo Castribriandi domino nuptam. His omnibus sine prole extinctis, Lescuni Dynastia & Lupanerienſis Vicecomitatus, iure Gentilitio, ad posteros *Margaretæ*, Fortanerij 3. filiæ, *Ioannis Andoinsij vxori* (de quâ suprà) rediit, ad *Paulum* scilicet *Andoinsium*, qui vtramque ditionem *Dianæ* Andoinsiæ filiæ vnicæ, quam ex *Margarita Caunana* priori coniuge procreauerat, transcripsit. Hæc pariter *Antoninum Acrimontanum* Comitem, filium, ex Philiberto Acrimontano marito susceptum, in iis ditionibus hæredem reliquit.

Dynastæ Lebretenses.

LEBRETI vicus, vnde Lebretiorum cognomen his Principibus inditum, in desertâ illâ & arenosâ Lãdarum Burdigalensium Regione, quę à Martianensi Vicecomitatu Oceanum versus porrigitur, conditus fuit: Hęc licet de reliquo sterilis & frugum inops, leporum tamen ferax est & ex eo forsan nomen *Leporeti* vel *Lepreti*, (sic enim in quibusdam vetustis monumentis illud scriptum reperio) vico illi accessit, quod postea, longâ sęculorum serie, corruptum in *Labritum* vel *Albretum* (vt hodie effertur) deflexit. Horum Principum originem ab Aquitaniæ Regis cuiuspiam, Carolo Magno antiquioris, secundo filio repetit Renatus Chopin. lib. 2. de Doman. tit. 4. num. 13: Alij autem à Sanctione Ducis Gasconiæ filio: Pessimè omnium Andr. Fauynus lib. XI. hist. Nauarricæ, à Vicecomitibus Tartassienſibus, seu à Bigorræ Comitibus. *Amaneui* nominis, quod in eorum familiâ, ad auorum nostrorum memoriam, veluti gentilitium mansit, vestigium agnoscere mihi videor in vno è Principibus illis Vasconibus, qui Vaifario Aquitaniæ Duci, contra Pipinum Regem bellum gerenti,

fidem atque operam ſuam probarunt, inter eos enim Fredegarius *Amanugum* nominat Pictauienſem Comitem, in appendice Chronici ad annum 762. Vt vt eſt, antiquiſſimam eſſe Lebretenſium Dynaſtarum familiam non ambigitur. Horum ſoboles ab *Amaneuo Lebretio*, qui circa annum 1050 viuebat, ad *Arnaldum* vſque *Amaneui*, qui *Margaritam Borboniam*, Caroli V. Francorum Regis propinquam, vxorem duxit, maſculâ ſeriê perpetuâ propagata eſt. Fuit *Arnaldus Amaneui* Alani Lebretij Dynaſtæ abauus, qui ex *Franciſca* filiâ & hęrede Guilielmi Britanni Comitis Petrocorij & Vicecomitis Lemouicenſis plurimos liberos ſuſcepit: Horum natu maximus Ioannes Catharinam Fuxiam Nauarrę Reginam in matrimonio habuit vtriuſque progeniem ſubiecta tabula exhibet.

Ioannes Lebretius Nauarræ Rex. — Catharina Fuxia Nauarræ Regina.

Ioannes. Andręas. Phœbus. Martin. Phœbus. Bonauentura. Obiere infantes.	Henricus Rex Nauarræ Princeps Bearnij, Lebretij Dux primus: *Vxor* Margareta, ſor Franciſci I. Francorum Regis.	Carolus obiit in obſidione Neapolitana anno 1528.	Anna deſponſa Comiti Candalæ, obiit anno 1532.	Iſabella nupta Renato Vicecomiti Roani.	Catharina deſponſa Brunſuicenſi Duci.	Quiteria Magdalena Moniales.

Ioanna, Nauarræ Regina Bearni & Lebreti domina nupſit Antonio Borbonio. — Ioannes obiit infans.

Henricus Rex Franciæ & Nauarræ. — Catharina nupta Henrico Lotharingo Barri Duci.

Integrum ſtemma gentis Lebretię lector expectare debet ab Andręa Ducheſnio, viro in omni hiſtorię parte conſummatiſſimo, vt eius ſcripta teſtantur, & norunt qui eius conſuetudine familiariter vtuntur.

Series

Series Comitum Fidentiacenſium, Armaniacenſium, Aſtaracenſium, Pardiniacenſiũ, & Vicecomitum Feſenſaguelli. Item de Comitatibus Gauræ & Magnoaci.

CAPVT XI.

FIDENTIACENSIS Comitatus (qui Armaniacenſem etiam pagum olim ambitu ſuo complectebatur) terminabatur ab ortu Dynaſtiâ Inſulanâ & Vicecomitatu Gimoëſij, à Meridie Comitatu Conuenarum & Aſtaracenſi, ab occaſu verò & à Septentrionibus Bigorrenſi Comitatu & Regione *Gaſconia* proprie dictâ. Vrbes in ea primariæ *Auſci* & *Fidentiacus* vicus, hodie *Vicfeſenſac*: quamuis autem vniuerſus pagus Auſcienſis in ditione Fidentiacenſium Comitum eſſet, ideòque etiam Auſcienſium Comitum nomen eis in vetuſtis monumentis ſæpè tribuatur, quia tamen oppidum ipſum *Auſcorum* olim ad dominium Archiepiſcopi pleno iure ſpectabat, Comites domicilium Fidentiaco vico elegerunt, primariâ arce illius Dynaſtiæ ibi conſtitutâ, quæ iamdiu bellis ciuilibus (vt pleræque aliæ totius Vaſconiæ) corruit. Cæterum pagus hic etiam tempore Caroli Magni Comitatus titulo inſignitus erat: Nam *Burgundionis* ac *Liutardi* Comitum Fidentiaci meminit vetuſtus Author vitæ Ludouici Pij ad annũ 802. Poſteriorum verò Comitum, qui è genere *Garſiæ-Sanctij* Vaſconiæ Comitis fluxere, ſeries hęc eſt.

Guilielmus-Garſiæ Comes Fidentiacenſis (qui, Carolo Simplici Rege, viuebat) tres reliquit filios *Othonem* ſiue *Odonem*, *Bernardum* (cui cognomentum *Luſci* tribuunt) & *Fredelonem*: quos omnes *Comitum* titulo inſignitos

Universidad de Deusto
Biblioteca

comperio in vetuſtis tabulis, Lothario Rege, exaratis. Si Authori veteris monumenti Cartularij Auſcienſis, ſupra à nobis recitati, credimus, *Otho* Comitatum Fidentiacenſem, *Bernardus* verò *Luſcus* Armaniacenſem à patre accepere: ſed, vt de *Odone* verum ſit ipſum Comitem Fidentiacenſem fuiſſe, in eo certè quod *Bernardum* cognomẽto *Luſcum* Armaniacenſem Comitem facit author ille, hęreo; Cum *Luſcum* Fidentiacenſem Comitem fuiſſe, aliis monumentis antiquioribus mihi conſtet: itaque parùm abeſt, quin cognomentum *Luſci*, *Odonis* fratri detractum, ipſius filio nomine pariter *Bernardo* adiudicem.

Otho Comes Fidentiacenſis filium reliquit *Bernardum-Othonis*, qui à nonnullis cognomine *Mancus-tinea* dicitur, licet veriùs fortaſſe *Luſcus* diceretur: eòque author & conditor Monaſterij ſancti Orentij in Auſcienſi ciuitate.

Bernardus-Othonis Comes Fidentiacenſis filium habuit *Aimericum* in Comitatu ſucceſſorem, & filiam prętera, quę primùm *Arnaldo Pradueronenſi*: deinde eo mortuo, *Arnaldo-Guilielmo Trembledio* nupſit.

Aimericus Comes Fidentiacenſis duos procreauit filios, *Guilielmum* cognomẽto *Aſtanouam* & *Raimundum-Aimerici*, qui ex *Auriancâ Motancâ* vxore filium ſuſcepit *Arſiuum*, *Monteſquiui* Dynaſtam, caput ſtirpis *Baronum Monteſquiuenſium*.

Guilielmus cognomento *Aſtanoua* duas duxit vxores; quippe priori repudiatâ, *Conſtantiam* in matrimonium accepit. Filios reliquit *Aimericum* cognomento *Fortonem*, & *Bernardum*. In quibuſdam Auſcienſis Eccleſię Tabulis, Raimundus Archiepiſcopus Auſcienſis auunculus Guilielmi Comitis dicitur: ſed vtrius, patris ſcilicet, an verò matris frater eſſet, non liquet: nam etiam pro patruo, eo ſęculo, *auunculi* vocem vſurpatam fuiſſe, pauci in his litteris verſati ignorant.

Aimericus, aliàs *Forto*, Comes Fidentiacenſis, ex *Biuernâ* vxore (quę iam ex alio marito filium ſuſceperat *Raimundum*, qui Archiepiſcopus Auſcienſis fuit) liberos habuit *Aſtanouam* & *Arnaldum-Aimerici*, Prępoſitum Auſcienſis Eccleſiæ. Viuebat Aimericus annis 1088 & 1094.

Aſtanoua, *Aimerici-Fortonis* filius, Comes Fidentiacenſis, tempore belli ſacri Hieroſolymam petiit, filiam reliquit hęredem nomine *Azalmus*.

Azalmus Comitiſſa Fidentiacenſis, cui viro nupſerit incompertum eſt. Obiit ſuperſtite filiâ *Benetrice* ſeu *Beatrice*, quę ipſi ſucceſſit.

Benetrix ſeu *Beatrix* Fidentiacenſis Comitiſſa, nupſit, vt arbitror, *Gaſtoni Vicecomiti Bearnenſi*, Petri Gauarreti & Guiſcardæ filio. Obiit ſine liberis, ſucceſſitque ei in Comitatu Fidentiacenſi *Geraldus* Comes Armaniacenſis, nomine (quantum coniectura colligere poſſum) liberorum, ex vxore, ſorore, vel materterâ Benetricis procreatorum.

Comites Armaniacenſes.

ARMANIACI Comitatus partem illam veteris Fidentiacenſis Prefecturæ occupat, quæ Septentriones ſpectat. Vrbes notiſſimę in eo *Nogaroliũ* & *Baſtita*, ab hinc CCCL. circiter annos condita. Alię inter ignobiles *Anianum*, *Riſcla*, *Barcelona*. *Eluſanus* quoque pagus ad Armaniacenſem ditionem pertinet, cuius oppidum *Eluſa* & vicus *Mantietum*, ſola ſunt quę referre conueniat; A Guilielmo-Garſię Fidentiacenſi Comite hanc ditionem

Universidad de Deusto
Biblioteca

à reliquo corpore abscissam, Bernardo filio natu minori traditam fuisse, ante indicatum est: id modò restat, vt Bernardi progeniem & posteros explicemus.

Bernardus 1. Comes Armaniaci dominabatur huic regioni sub Rege Lothario & Bernardo Auscienſi Archiepiscopo, circa annum 960. Filium reliquit Geraldum, cognomento Trencaleonem.

Geraldus 1. cognomento *Trencaleon* Comes Armaniacensis. Liberos reliquit Bernardum, cognomento Tumam Palerium, & Bracheutam nuptam N. Forcesij domino.

Bernardus 2. Geraldi filius, vulgò *Tumas Palerius*, fuit Arman. Comes sub Sanctio Duce Vasconiæ, circa annũ 1025. Fuit etiam Dux Gasconiæ: Cuius tamen Prouinciæ possessione cedere, à Guidone Pictauiensis Comitis filio, armis coactus est. Dum in Gasconiâ rerum potiretur, religionis studio Comitatum Armaniaci Ecclesiæ Auscienſis beneficiarium & vectigalem fecit. Ingraueſcente ætate Monasterium *Sancti montis*, ad Aturrum amnem à se constructum ingressus, Cœnobiticæ vitæ se, in eo, addixit. *Vxorem* habuit *Ermengardim* atque ex ea filios Geraldum & Arnaldum Bernardum. Ad annum 1063 & vltra vita eius peruenit.

Geraldus 2. Tumæ Palerij filius, Comes Armaniaci, anno 1070. De huius vxore nihil habeo explorati, nisi quod Hiſpanam fuisse ex eo coniicio, quod in quibusdam tabulis à *Maiorâ Muniâ* Sanctij Maioris Nauarræ Regis vxore, erâ 1103 confectis, dominæ *Geluiræ* Comitissæ de *Nogare* testis nomen adscriptum lego. *Nogarolium* autem oppidum (vulgò *Nogaro*) Armaniaci Caput esse iam dixi. Filios reliquit Geraldus *Bernardum* & *Guiraldum*.

Bernardus 3. Comes Armaniaci anno 1103. *Vxor* Alpasia filia *Bosonis Turenæ* Vicecomitis, ex Gerbergâ vxore. *Liberi* Giraldus & Otho & filiæ N. N.

Geraldus 3. Bernardi filius Comes Arman. anno 1140: *Vxor*, è genere, nisi fallor, Comitum Fidentiacensium. Liberi *Bernardus*, & *Otho*. Hic etiam Comitatum Fidentiacensem, mortuâ *Benetrice* seu *Beatrice* Comitissa, consequutus est.

Bernaldus 4. Geraldi filius, Comes Arman. & Fident. annis 1167, 1175 & 1188. Huius vxorem fuisse arbitror *Stephaniam*, matrem *Mariæ* Monasterij Carrizienſis authoris, quæ in diuarum numerum relata creditur: de ea hæc narrat Philippus Seguinus Chalisius Monachus Prior Monasterij Caroli loci in Burgundia tit. de sancta Maria in Carrizo Abbatissâ apud Chrysostomũ Henriques in Menologio Cistercienſi. *Maria virgo ex Regio sanguine sata, filia fuit dominæ Stephaniæ Armigniaci Comitissæ, quæ solitariam desiderans vitam Monasterio Beatæ Mariæ de Carrizo se inclusit: cuius etiam imitatione multæ Principissæ sese puriori vitæ addixerunt. Multæ denique fœminæ ipsius exemplum sequutæ sanctimoniæ laudes apud posteros meruerunt: quanta verò cum perfectione ad summum virtutum culmen euecta fuerit, & in suas pro viribus præclaram morum reformationem transfuderit, ieiunia assidua, vigiliæ, orationes & alia rectæ vitæ instituta, quæ omnibus dum Abbatissæ munus obiret reliquit, satis fidem faciunt. Sepulta est cum Stephana matre sua in medio Chori eiusdem Ecclesiæ. Hoc Monasterium ipsa propriis sumptibus extruxerat.* Filios reliquit Bernardus *Giraldum, Arnaldum Bernardum*, & *Rogerium*. Huius insuper filium fuisse verisimile est *Petrum Giraldum* qui, Giraldo & Arnaldo Bernardo vitâ functis, pro Arma-

niacensi Comite se gessit.

Geraldus 4. Bernardi filius Comes Arm. & Fident. anno 1203 & inde vsque ad annum 1219, quo mortem oppetiit. Huius, vt puto, vxor fuit *Mascarosa*, cuius mentio extat in Necrologio Monasterij sancti Montis, filium reliquit Bernardum tenerâ ætate, & filiam, quæ Arnaldo Othonis Vicecomiti Leomaniæ nupsit.

Arnaldus Bernardus, successit fratri Geraldo, excluso Bernardo, fratris filio, potiebatur vtroque Comitatu Arm. & Fident. anno 1222.

Petrus Geraldus, successit Arnaldo Bernardo, possidebatque Comitatum Arman. anno 1226.

Bernardus 5. Geraldi 4. filius tandem, extinctis patruis, paternas ditiones consequitur: *Vxor*, vt puto, *Agnesia* Aragoniæ regno oriunda. Moritur sine liberis anno 1245.

Bernardo mortuo, inter Arnaldum Othonis Vicecomitē Leomaniæ, nomine filię *Mascarosæ* (quam ex vxore, Bernardi sorore susceperat) ius sibi in hæreditate ipsius vendicantem, & *Geraldum* Bernardi patruelem, vtrumque Comitatum iure cognationis occupantem, non lis solum, verum graue & diuturnum bellum exarsit: sed tandem pace inter eos, per Gastonem Vicecomitem Bearnensem, conciliatâ, certa exinde & stabilis illorum Comitatuum possessio Geraldo permansit. Fuit Geraldus filius *Rogerij* Vicecomitis Fesensaguelli, fratris *Geraldi* huius nominis 4. Armaniacensis Comitis, qui præter hunc Geraldum natu maximum filios habuit ex vxore, filia (nisi coniecturâ fallor) Amaneui Lebretensis Dynastæ, *Amaneuum* Archiepiscopum Ausciensem & *Arnaldum-Bernardum*.

Geraldus 5. huius nominis Armaniacensis & Fidentiacensis Comes (vterque Comitatus deinceps pro vnico reputabitur) vxorem habuit *Matham* filiam Gastonis Vicecomitis Bearnensis, ex qua liberos suscepit *Bernardum* in Comitatu successorem, *Gastonem* Fesensaguelli Vicecomitem, *Rogerium* Baronem Mauleonensem, *Mascarosam*, quæ Arnaldo Guilielmo Bartano, N. quæ Bernardo Conuenarum Comitis filio, & *Matham* quæ Bernardo Trenqualeonis, filio Odonis Fimmarconij Dynastæ, nupsere. Obiit Geraldus anno 1285.

Bernardus 6. Comes Arman. Geraldi 5. filius: Duas habuit coniuges *Isabellam* Lebreti dominam, Bernardi Ezij huius nominis 1. Lebreti Dynastæ, ex vxore Ioannâ Marchiâ, filiam atque hæredem: quâ sine liberis mortuâ, *Ceciliam* Ruthenam in matrimonium accepit, quæ *Ioannem* peperit, & *Matham* Bernardo Eyzij, Amaneui Lebretij Dynastæ filio, nuptui collocatam. Habuit præterea Bernardus, filium naturalem *Ioannem*, qui è militiâ in Sacerdotium veniens, Patriarchæ Alexandrini dignitatem & Ruthenensis Ecclesiæ procurationem à Romano Pontifice impetrauit. Obiit Bernardus anno 1319. die Veneris quæ diem festum Pentecostes proximè consequuta est.

Ioannes 1. Comes Arm. Reginam Guttam Leomaniæ Vicecomitissam coniugem habuit, sterilem: quâ vitâ functâ, nuptias cum Beatrice Claromontia iterauit, è quâ filium suscepit cognominem, & filiam *Ioannam* quam Ioanni Biturigum & Aruernorum Duci collocauit, & *Matham*, quæ in Ioannis Girondæ Ducis, Aragonum Regis filij natu maximi, matrimonio fuit. Obiit anno 1373.

Ioannes 2. Ioannis 1. filius, ex vxore *Ioanna*, Rogerij Bernardi Petragoricensis Comitis filiâ, liberos reliquit,

Ioannem, *Bernardum*, & *Beatricem*. Hæc primùm *Gastoni*, Gastonis Phœbi Fuxensis Comitis filio, deinde eo mortuo, Carolo Vicecomiti, Barnabæ Mediolanensis Principis filio nupsit. Filium insuper reliquit naturalem *Ioannem* qui Archiepiscopus primò Ausciensis, deinde Rothomagensis fuit. Obiit anno 1381.

Ioannes 3. Ioannis 2. filius *Margaritam* Conuenarum Comitissam matrimonio tenuit, quæ in eius toro duas filias enixa est. Altera illarum *Ioanna*, Guilielmi Amaneui Lesparræ & Roasani Toparchæ. Altera *Margarita* Guilielmi 3. Natbonensis Vicecomitis connubium sortita est. Obiit in Italia (quò Galeatio Mediolanensi Principi bellum illaturus cum copiis traiecerat) 8. Kal. Aug. anno 1391.

Bernardus Ioannis 4. frater, fratre mortuo Armaniacensem Comitatũ accepit, Franciæ etiam constabularij dignitate auctus. Ex vxore *Bona* Ioannis Bituricensis Ducis filiâ procreauit *Ioannem* in Comitatu hæredem, *Bernardum* Pardiniacensem Comitem, *Bonam* Caroli Aurelianensis Ducis, & *Annam* Caroli 2. Lebretensis Dynastæ vxores. Obiit Bernardus Lutetiæ Parisiorum anno 1418. nefaria seditiosorum factione sublatus.

Ioannes 4. Bernardi 7. filius, ex vxore *Isabella*, Caroli Nauaaræ Regis huius nominis vltimi filiâ, liberos habuit *Ioannem*, *Carolum* (quorum vterque vicissim, patre mortuo, Comitatu Armaniacensi potitus est) *Mariam* Ioanni Alençonio Duci, & *Alienoram* Ludouico Cabilonio Principi Auriaco nuptas, *Isabellam* denique, quæ incesto Ioannis fratris matrimonio, Pij II. Pontificis Maximi decreto abire iussa, cœlibem exinde vitam duxit. Duos ad hæc reliquit Ioannes 4. filios naturales, *Ioannem* cognomento *Lescunium*, qui Archiepiscopatum

patum Auscienſem gessit, & *Ioannem* Comitem Conuenarum, Franciæ Mareſcallum & Aquitaniæ Proregem. Obiit circa annum 1451.

Ioannes 5. ex vxore *Ioanna*, Gastonis Fuxẽsis Comitis, & Eleonoræ Nauarræ Principis filiâ, nullis susceptis, liberis anno 1472 Lactoræ à militib⁹ exercit⁹ Regij interficitur.

Carolus Ioannis 5. frater eiusque hæres in Comitatu Armaniacensi, Catharinam Fuxiam vxorem, sterilem nactus est. Filium reliquit naturalem *Petrum*, quem *Caussadæ* Baronem instituit, fuitque pater Georgij Carnalis tit. sancti Nicolai in carcere.

Gauræ Comitatus.

GAVRA Fidentiacensis Comitatus, (cui ab ortu adhæret) pars olim fuisse videtur, estque interipsum, Vicecomitatus Leomanien̄sem & Gimoësium, atque agrum Condomiensem interposita. Fortè hoc titulo possidenda concessa fuerat *Fredoloni*, Othonis 1. Fidentiacensis & Bernardi 1. Armaniacensis Comitum fratri: Cui ęquè Comitis appellationem ascribit Vetus monumentum, Lothario Rege, exaratum. Posterioribus etiam sæculis, ipsam *Comitatus* nomine & prerogatiuâ tenuerũt, *Geraldus Casalibonus*, *Ioannes Armaniacus* & *Carolus Lebretius*: Oppida in eâ *Florentia*, ab Eustachio Bellomarchesio, Præfecto Tholosano, condita, *Simpodium* & *Saluitas*.

Vicecomites Fesensaguelli.

Vicecomitatus Fesensaguelli Caput *Malues̄inum* oppidum est. Quicquid huius ditionis, ad diœcesim Episcopi Tholosani spectat, id totũ Comites Tholosani suo imperio vendicabant, cogebantque Vicecomites Fesensaguelli, eo nomine se clientes ipsorum profiteri. De

Universidad de Deusto
Biblioteca

reſiduo autem,hi fidem ſuam Fidentiacenſibus ac Armaniacenſibus Comitibus obſtringebant. Illorum Vicecomitum ſtemma à *Rogerio*, Bernardi 4. Comitis Fidentiacenſis & Armaniacenſis filio, duntaxat ordiri poſſumus.

Rogerius, Bernardi 4. Comitis Armaniacenſis filius natu minor Vicecomes Feſenſaguelli , anno 1220. *Vxor*, vt coniicio, filia Amaneui Lebretenſis Dynaſtæ. *Liberi* Geraldus, Amaneuus Archiepiſcopus Auſcienſis & Arnaldus Bernardus , qui vxoris *Veronicæ Bartanæ* nomine Auræ & Magnoaci ditiones in poteſtate habuit,fuitque interſectus ad Sũmum Podium anno 1272.

Geraldus Vicecomes Feſenſaguelli anno 1244 , poſtea Comes Armaniacenſis & Fidentiacenſis. *Vxor* Matha Bearnia, è quâ plures ſuſcepit liberos. Horum *Gaſtoni* ſecundo genito Vicecomitatum Feſenſaguelli tradidit.

Gaſto Vicecomes Feſenſaguelli : dimiſsâ *Marquesâ*, Vicecomitiſſæ Leomaniæ filiâ , quam ſibi deſponderat, duxit *Valpurguim* Rutenam,quę ei Geraldum peperit & Maſcaroſam , Guitardo Lebretio Vicecomiti Tartaſſienſi poſtea nuptam. Valpurgui mortuâ,aliam quoque vxorem habuiſſe videtur Gaſto, Indiam Caumontiam, nullâ tamen ex ea ſuſceptâ prole , obiit anno 1320.

Geraldus 2. Vicecomes Feſenſaguelli:*Vxor* Ioanna filia P. Raymundi 1. huius nominis Comitis Conuenarum. *Liberi* Ioannes, & filia N. nupta Centullo Comiti Aſtaracenſi. Obiit circa annum 1339.

Ioannes,Geraldi filius & hæres : *Vxor* Margarita Caramania. *Liberi* Geraldus hæres, Ioanna nupta Ioanni Leuio Mirapiſcio Lagardano, & Matha vxor Vicecomitis Valerniæ. Obiit paulò pòſt annum 1590.

Geraldus 3. Vicecomes Feſenſaguelli: *Vxor* Anna Monlezunia Comitiſſa Pardiaci. *Liberi* Ioannes, & Arnaldus-Guilielmus. Ioannes cum Margaritâ Conuenarum Comitiſsâ infauſtas celebrauit nuptias : orto enim inter coniuges diſſidio,ſequutum eſt mox exitiabile bellum, quod Ioanni eiuſque parenti Geraldo & fratri Arnaldo Guilielmo extremam perniciem attulit. Obiere tam Geraldus pater , quàm ambo filij , circa annum 1403, in carcere Bernardi 6. Armaniacenſis Comitis, qui ſubinde Feſenſaguellum ſuæ ditioni applicuit.

Aſtaracenſes & Pardiniacenſes Comites.

ASTARACI ditio Armaniacenſi, Fidentiacenſi, Bigorrenſi & Cõuenenſi Comitatibus cingitur. Vrbs illius primaria *Miranda*, Philippo Pulchro Rege, Euſtachij Bellomarcheſij Seneſcalli Tholoſani, Centulli Comitis Aſtaracenſis, & Abbatis ac fratrum Cœnobij Verdonarum auſpiciis, circa annum 1289 condita; Aliæ item non ignobiles *Caſtrumnouum Barbarenſij*, *Maſſylua*, *Simorra*. Comitum huius Dynaſtiæ originem à Garſia Sanctij curuo,Vaſconiæ Comite,pendere in eius ſtemmate indicatum eſt. Is enim filio poſthumo Arnaldo (cui eò quod ex vtero matris mortuæ exſecto auulſus eſſet *Nonnati* cognomen attributum fuit)ipſam hæreditario iure poſſidendam dedit, Arnaldi autem progenies hac ſeriê procedit.

Arnaldus-Garſiæ,cognomento *Nonnatus*,primus Comes Aſtaracenſis. *Liberi* Guilielmus, Garſias-Arnaldi. Arnaldus & Faquileno vxor Ramundi Dati.

Garſias-Arnaldi Comes Aſtaracenſis, filium reliquit Arnaldum.

Arnaldus 2. Comes Aſtaracenſis. *Liberi*, Guilielmus

Bernatdus cognomento Pelagos, cui *Pardiniacus* seu *Pardiacus* pagus, Comitatus titulo, à patre concessis fuit. *Garsias-Arnaldi* (qui forsan Ricardæ Comitissæ Bigorrensis maritus, eòque nomine Comes Bigorrensis extitit) & Raimundus.

Guilielmus Comes Astaracensis, *Vxorem* duxit consanguineam, mulierem nobilem, quam tamen, Garsiæ Archiepiscopi Auscienſis execrationibus deuinctus, postea dimisit. Filium reliquit Sanctium.

Sanctius Comes Astaracensis. *Filius* Bernardus.

Bernardus Comes Astar. pater Sanctij 2.

Sanctius 2. Comes Astarac. Viuebat anno 1155.

Boamundus Comes Astarac. *Vxor* Rubea. *Filiæ*, Maria & Marchesia, anno 1174.

Guibertus Comes Astar. circa annum 1200.

Centullus Comes Astarac. Hic anno 1212. interfuit prœlio illi memorando, quod à Regibus Hispaniæ contra Mauros ad *Nauas Tholosæ* factum est. *Vxor* Siguis. *Liberi* Centullus & Bernardus. Viuebat etiam anno 1233.

Centullus 2. Comes Astar. anno 1244. *Vxor* Petrona, filia Bernardi Comitis Conuenarum, ex Maria Montispessulani domina. Caruit prole.

Bernardus 2, Centulli 2. frater, Comes Astar. anno 1258. *Vxor* N. è qua natus est ei filius Centullus 3.

Centullus 3. Comes Astaracensis anno 1280: *Vxor* Assalida, *Amaneui* Lebretensis Dynastæ, ex vxore *Matha Burdigalæâ* filia. *Filius* Bernardus 3.

Bernardus 3. Comes Astaracensis, anno 1300: *Vxor* Matha filia Rogerij Bernardi Comitis Fuxensis & Vicecomitis Bearnensis, ac Margaritæ Bearniæ eius vxoris. *Filius* Bernardus.

Bernardus 4. anno 1324 duxit vxorem *Agnetem*, filiam Galterij Barossæ domini & Tyburgis Insulanæ eius vxoris: deinde eâ mortuâ, matrimonio secum iunxit *Ceciliam* Bernardi Conuenarum Comitis filiam, è qua natus est Centullus.

Centullus 4. Comes Astarac. anno 1331, *Ceciliâ* matre ipsius tutelâ fungente: *Vxor* N. filia Geraldi Comitis Fesensaguelli. *Liberi* Ioannes, Cecilia (vxor 1. Raimundi Bernardi Durofortij, deinde Iordani, Insulæ Comitis) & alia nupta Bertrando Motano Bruchij Domino.

Ioannes Centulli 4. filius Comes Astar. anno 1374. *Vxor* 1. Mascarosia Bartana. *Altera* Philippa, è qua nascitur Ioannes 2.

Ioannes 2. Comes Astarac. anno 1430: *Vxor prior* Ioanna Barbazana, Arnaldi Guilielmi Barbazani & Sibillæ Montaltiæ filia, quæ filiam peperit Catharinam, Petro Fuxio, Lautreci Domino nuptui collocatam. *Vxor posterior* Ioanna Caudatrasia, Raimundi Arnaldi Caudarrasij Baronis, ex vxore Isabellâ Castronouâ Bretenousia filia natu minor. *Liberi* ex eâ Ioannes 3. & Maria vxor Caroli Lebretij Sanbasilienſis Toparchæ.

Ioannes 3. Comes Astar. 1470: *Vxor* Maria Chambesia; *Filiæ* ex eâ, Matha vxor Gastonis Fuxij Candalæ Comitis, quæ patri successit in comitatu Astaracensi, Iaquelina vxor Antonij Mallini nobilis Picardi, & Magdalena nupta Francisco comiti Vertusio Auaugurij Dynastæ.

Matha Astariacensis Comitissa, in matrimonio Gastonis Fuxij Candali, plures habuit liberos, quorum designatio, ad stemma Gentis Candaleæ pertinet.

Comites Pardiacenses.

PARDINIACENSES pagus, vulgò *Pardiacum*, in occiduâ parte Comitatus Astaracensis (cuius portio olim

fuit) intra ipsum Fidentiacensem & Bigorrensem Comitatus iacet. Huius vrbes *Bellomarchesium* & *Marciacum*, ab E. Bellomarchesio & H. Marciaco, Præfectis quondam Tholosanis, ipsarum conditoribus, nomen accepere. Pardiacum, princeps cum Comitatus titulo obtinuit *Bernardus* cognomento *Pelagos*, Arnaldi-Garsiæ 2. huius nominis Astaracensis Comitis filius, natu minor, eumque suis posteris transcripsit hoc ordine.

Bernardus cognomento *Pelagos* 1. Comes Pardiacensis viuebat sub *Sancio* Vasconiæ Duce, circa annum 1025. Filium reliquit Otgerium.

Otgerius, Comes Pardiacensis, viuebat anno 1088. *Liberi* Vrsetus, Arnaldus, VVilielmus & Aimericus.

Guilielmus, Otgerij filius, Comes Pardiacensis, filium reliquit Boamundum.

Boamundus Comes Pardiacensis. Hic si idem est cum Boamundo Astaracensi Comite, *Vxorem* habuit Rubeam filias Mariam ac Marchesiam: at si diuersus ab eo, nihilominus vix longiùs processisse ipsius virilem stirpem indicio est *Monlezunij* seu *Montelugdunij* cognomen, à posterioribus Comitibus adscitum, quod ipsos à Monlezunia in Pardiacensem familiam transiisse arguit.

Augerius à Montelugduno Comes Pardiacensis, circa annum 1200.

Arnaldus VVilielmi à Montelugduno, Comes Pardiaci. Obiit anno 1225.

Arnaldus VVilielmi 2. Monlezunius Comes Pardiaci, anno 1280. Ad annum 1290. fit mentio eius filij Arnaldi VVilielmi iam puberis, cuius matre vitâ functâ, aliam vxorem duxisse videtur pater, *Agnetem* filiam & hære-

dem Odonis Virani & Ordani domini, quæ anno 1314 obiit.

Arnaldus VVilielmi 3. Monlezunius: *Vxor* Guiralda filia & hæres Odonis Virani & Ordani domini & Agnetis soror, quæ anno 1329, coniux verò Arnaldus VVilielmus anno 1340 obiere: *Liberi* è Guiralda, Arnaldus VVilielmus & Mabilia, quam pater Arnaldo Guilielmo, Barbazani Dynastæ connubio iunxit, anno 1326.

Arnaldus VVilielmus 4. Monlezunius Comes Pardiaci. *Vxor* 1. N. Durofortia, Indiæ Durofortiæ Clarimontis dominæ soror, sterili coniugio, marito præmortua. *Vxor* 2. Alienor Peraltana sũmo in Aragoniâ loco nata. *Liberi* ex eâ *Ioannes*, immatura morte prereptus, *Anna* patris hęres, & *Gaillarda* Fimmarconio Dynastæ coniugio iuncta. *Vxor* 3. Mabilia Lebretia, Amaneui Lebretij, Vertulli Dynastæ, ex vxore Mabilia Langoiranâ filia, ex quâ nulli liberi. Obiit Arnaldus VVilielmus XVII. Kal. Septemb. anno 1377.

Anna Monlezunia Comitissa Pardiaci, virum sortita est Geraldum Fesensaguelli Vicecomitem, in cuius thalamo duos enixa est filios *Ioannem* & *Arnaldum Guilielmum*: ambos vnà cum parte *Geraldo*, post *Annæ* mortem. *Bernardus* 7. Armaniaci Comes, bello fociali captos, tametsi necessitudine sibi coniunctos, carceri inclusit, ibique morte consumi passus, ipsorum bona iure vel iniuria inuasit. *Pardiaci* Comitatus, post Bernardi mortem, ipsius filio, natu minori, patri cognomini, pro ratâ portione hæreditatis paternæ obuenit: vnde noua rursus Pardiacensium Comitum propago emersit.

Altera series Comitum Pardiacensium è genere Bernardi 7. Armaniacensis Comitis.

Bernardus, Bernardi 7. Comitis Armaniacensis, Franciæ Constabularij, ex vxore *Bonâ Biturică* filius natu minor, Comes Pardiacensis anno 1420. *Vxor* Eleonor Borbonia, Marchię Comitissa. *Liberi* Iacobus, hęres vtriusque parentis & Ioannes Episcopus Castrensis.

Iacobus Armagnacus Nemorosi Dux, Comes Pardiacensis & Marchię. *Vxor* Aloysia filia Caroli Andegaui Cenomanensis Comitis *Liberi, Iacobus*, mortuus impubes, *Ioannes* Dux Nemorosius, qui ex *Iolandâ Hayanâ* vxore nullos edidit liberos, *Ludouicus* Comes Guisius, qui cœlebs vixit atque in regno Neapolitano dum Galliæ Regis Vicarij munere fungitur, occubuit. *Filiæ, Margarita* Petro Rohanio Giæo Franciæ Marescallo, *Catharina* Ioanni Borbonio Duci, & *Carlota* Carolo Rohanio Giæo, Petri Giæi Marescalli filio, nupta.

De Magnoaci Pago.

MAGNOACENSIS pagus, qui in nonnullis priscis monumentis *Maiennacensis* dicitur, Astaracensis regionis, cuius lateri à Meridie adiacet, pars quondam fuisse videtur: ad Septentriones Comitatui Conuenarum oppositus est, ab ortu eodem Conuenarum Comitatu, ab occasu verò Bigerronum Regione terminatur. Comitatus nomen alias ideò forsan tulit, quod eo titulo alicui liberorum minori natu Arnaldi 1. seu Arnaldi 2. vel alterius Astaracensis Comitis, in diuisione communis patrimonij, obtigerit. Vrbes in eâ seu veriùs vici *Castrum nouum* & *Monleonum*. Illud in ditione Bartanorum Auræ Dynastarum, à multis sæculis, fuit: At Monleonum cum

cum circumiacenti agro, Armaniacenses Comitis, iam indè à Geraldo 4, Toparchas habuit. In Ecclesiasticis subest *Magnoacum* Archiepiscopo Auscienſi.

De Comitatibus Bigorræ & Conuenarum & de Gasconiâ Tholosanâ, cum Catalogis Comitum, Vicecomitum, atque Pontificum illarum Ditionum.

CAPVT XII.

BIGORRÆ regio (cuius populos *Bigerriones* vocat Cæsar, Plinius *Begerros*, Ausonius *Bigerros*) à Pyrenæis montibus, qui Aragoniæ fines attingunt, incipit: indéq; per lætam & frugiferam conuallem, versus Septentriones ad propinqua Confluentis Aturri & Arrosij amnium loca descendit. Ab altero latere, ad Occidentem, Bearnensem Vicecomitatum habet obiectum: ab altero verò, ad ortum (quà collibus exsurgit neque asperis, neque infœcundis) Conuenarum Comitatui & Magnoacensi Pago continens est. Hâc autem Bigorræ descriptione continentur etiam Pagus *Riparia inferior*, vulgò *Riuiere basse* dictus, & Vicariatus *Maliuicini*, qui ab omni memoriâ illi cohęrentes, ante trecentos circiter annos distracti sunt. Illum *Guilielma* Bearnia, Philippo Pulchro regnante, pro ratâ portione hęreditatis matris *Mathæ* Bigorrensis, abstulit & sorori *Mathæ* Armaniacensi Comitissæ eiusque hęredibus moriens reliquit; *Malumuicinum* verò, & quicquid hodie ipsius Vicariæ nomine censetur, Rogerius-Bernardus Fuxensis, Vicecomes Castriboni, à Philippo Valesio Rege, in pręmium rei contra Anglos benę gestę, extorsit. Continet Bigor-

ra duos Vicecomitatus veteres, *Leuitanenſem* & *Aſterienſem*, vtrumque in radicibus Pyrenæi ſitum. Montanerenſis autem Vicecomitatus, qui pariter ad hunc olim Comitatum pertinebat, nunc Principatus Bearnenſis portio eſt. Oppida inſignia Bigerronum *Tarba*, Caput gentis, vbi vetus caſtrum, *Bigorra* (nunc la *ſede*, à ſede Epiſcopi ibi conſtitutâ, nuncupatur:) *Vicus Bigerronum*, vulgò *Vic Bigorre*, & *Vicus Aquenſis*, hodie *Bagneres*, à Thermis ſeu Aquis ſalubribus, quas ſinu ſuo emittit, id nomen adepta. Harum vſus non recens, ſed antiquus & Romanis etiam, illa Regione potientibus, cognitus atque vſurpatus fuit, vt ex Aquenſium cognomine eiuſdem vrbis ciuibus in veteri inſcriptione attributo, & ex votis Nymphis, pro ſalute accepta redditaque, ſolutis elicitur.

Vetus lapis domus cuiuſdam Bagneriarum vrbis parieti, iuxta portam ſalariam, affixus.

I. NYMPHIS
PRO SALV-
TE SVA SE
VER. SERA-
NVS V.S.L.M.

Alia etiam venerandæ vetuſtatis veſtigia, vicinus iſti vrbi ager oſtentat: *Poſaco* monte. inter veteris Columnæ rudera, iacet lapis his litteris notatus.

II. MARTI
INVICTO
CAIVS
MINICIVS
POTITVS
V. S. L. M.

At bina marmora, quæ Campeſtri vico, *Aſcâ*, in Vicecomitatu Aſterienſi, non procul Bagneriis, proſtant, Numinis cuiuſdam, Bigerronibus culti, nomen hactenus ignoratum aperiunt: alterique eorum diſci atque vrcei figura inſculpta eſt.

DEO
III. AGHONI IIII. ..GHONI
DEO ..AVLINI
LABVSIVS ..AVRINI
V.S.L.M. V.S.L.M.

In confini præterea Bagneriis monte, nummi aurei nuper reperti ſunt, Alterâ parte *Tiberij* capitis effigiem geſtantes, In ambitu vero hæc verba TI. CÆSAR. DIVI AUG. F. AVGVSTVS: in auersâ verò, Pontificis figuram ſellę inſidentis, Pontificium pedum manu dextrâ, ſiniſtrâ verò virgam tenentis, aſcriptis his verbis PONTIFEX MAXIMVS.

Comites Bigorrenſes.

DONATVS LVPI, Comes Bigorræ, ſub Ludouico Pio Rege.

Faquileno, Comitiſſa Bigorræ.

Dato Donati, Comes Bigorræ, Carolo Caluo Rege.

Lupus Donati.

Raymundus, anno 945 & 955.

Ludouicus, Raymundi filius: *Vxor* Amerna ipſius cognata, viuebat anno 1109.

Garſiarnaldus, Comes, ſub Sancio Vaſconiæ Duce, circa annum 1025. Proprio an *Ricardæ Comitiſſæ* vxoris iure, incertum.

Bernardus-Rogerij, anno 1036: *Vxor* Garſendis. *Filia* Gerberga, quæ Ramiri I. Aragonenſis Regis coniugium adepta eſt.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Bernardus 2. Hic vnà cum vxore *Clementiâ*, anno 1062 se suosque posteros Bigorræ Comites, erga Ecclesiam Anicien sem, clientelaris officij nexu deuinxit.

Beatrix, Comitissa Bigorræ, Centulli Bearnensis Vicecomitis coniugium iniit, duosque in eius toro, liberos edidit, *Bernardum Centulli* & *Centullum*. Centullo marito circa annum 1077 mortuo, Beatrix aliquot annis superstes fuit: viuebatque temporibus *Vrbani* 2. P. M. qui anno 1088 Ecclesiam Catholicam administrare cœpit.

Bernardus-Centulli, Beatrici matri successit, viuebat circiter annum 1100.

Centullus, post fratrem *Bernardum Centulli*, Bigorræ Comes, anno 1120.

Beatrix, Centulli filia, Comitissa Bigorrẽsis anno 1140, nupsit *Petro Martianensi* Vicecomiti & filiũ peperit *Centullum* 2. Petri & Beatricis ætate institutum fuit Cœnobium *Scalæ Dei* in loco Bigorræ, *Cabatur* dicto, vnde postea, anno scilicet 1147, in eum situm, quem modo occupat translatum fuit. Ex huius Cœnobij radice pullularunt pleraque alia tam in Gasconia, quàm in Hispania, longè celeberrima, *Sacræ meniæ*, nimirum, *sancti Prudentij*, *Fiterij*, *Oliuæ*, *Berolæ*, *Ferrariæ*, *Buxeti*, *Floratzi Portæ gloriæ* & *montis salutis*. Eiusdem verò fratres, magnis beneficiis ornarunt Petrus & Beatrix: ibique deinceps fuit constitutum Bigorræ Comitum sepulchretum. In Martianensi insuper pago Petrus, Præmonstratensis Ordinis Fratribus, Monasterij *Gratiæ Dei* (quod nunc *Sancti Ioannis Castellæ* dicitur) fundamenta iacientibus, singularem adiutorem atque authorem se præbuit, concesso per beneficium fundo, in quo Monasterium constructum fuit, aliisque non paucis. Vita vtriusque con-

iugis ad annum 1261. & longiùs perducta est.

Centullus, Petri & Beatricis filius, Comes Bigorræ anno 1175: *Vxor* Matella, Alfonsi 2. Aragoniæ Regis consanguinea.

Stephania, Centulli & Matellæ filia ac hæres, duobus viris nupsit: 1° *Raimundo Arnaldi* Vicecomiti Aquensi; vnde natus est *Nauarrus* Episcopus Coseranensis: deinde *Bernardo* Comiti Conuenarum, quicum dominabatur Bigorræ anno 1189: vnicam habuere filiam *Petronillam*.

Petronilla, filia Bernardi Conuenarum Comitis & Stephaniæ Bigorræ Comitissæ, multarum nuptiarum mulier fuit. Primas, cum *Gastone Vicecomite Bearnensi* celebrauit, circiter annum 1190. Alteras, cum *Nunione* Sanctij Comite Cerretaniæ: Eôque superstite tertias, anno 1216, cum *Guidone Montfortio* Simonis Narbonę Ducis, Comitis Tholos. & Montisfortis Domini filio. *Liberi* ex hoc matrimonio *Alix* quę *Radulphi Tessonij* coniux fuit, & *Perona*, siue *Peronella*, quę *Iordano* Chabanesij Dynastę, *VVilielmi* filio, *Esquibati* nepoti, & *VVilielmi Mastasij*, ac N. Chabanesij Dominę pronepoti nupsit. *Aimericus Ranconius* quartus Petronillę vir fuit. Postremus verò, *Bosius Mastasius*, quę Petronillam *Mathæ* ~~filiæ~~ matrem fecit. Hęc nubilis facta, alterius Gastonis Vicecomitis Bearnensis, toro sociata fuit. Obiit Petronilla anno 1250, filiâ *Mathâ* & duobus ex alterâ filiâ natu maximâ *Elide*, *Iordani Chabanesij* vxore, nepotibus & totidem neptibus superstitibus, *Esquibato*, *Iordano*, *Lorâ* Vicecomitis Turenæ & *Matildi* Philippi Flandri *Thierræ* Comitis vxoribus.

Esquibatus, Petronillæ auiæ successit in Comitatu Bigorræ: Cum tamen Gasto Vicecomes Bearnensis, Mathæ vir, assiduis bellis & ambitiosis seditiosorum coitio-

Universidad de Deusto
Biblioteca

nibus incertam possessionem faceret, ad opem Simonis Monfortij Leycestriæ Comitis necessarij sui confugere coactus fuit, cui postea, gratiam lati auxilij redditurus, Comitatum mortis causa donauit. Hic autem post aliquot annos ius suum Theobaldo Nauarræ Regi transcripsit. Obiit Esquiuatus circa annum 1276. nullis ex vxore *Agnete*, Rogerij Fuxensis Comitis & Bruniſſendis Cardoniæ eius coniugis filiâ, relictis liberis.

Constantia Gastonis Bearnensis & Mathæ Bigorrensis filia natu maxima, Esquibatô mortuô, ipsius hæreditatem adiit, quam tamen non diu retinuit, *Ioannâ* Nauarræ Reginâ, quæ Philippo Pulchro Regi nupsit, possessionem Bigorræ sibi vendicante, titulo donationis à Simone Leycestriæ Comite quondam Theobaldo Nauarræ Regi, Ioannæ patruo, factæ. Post obitum Ioannæ, illius Dynastiæ possessionem tenuerunt ipsius liberi Ludouicus Hutinus & Carolus Marchiæ Comes, deinde Ducatui Aquitaniæ cõiuncta mãsit, ad annũ vsque 1369, quo Eduardus Aquitaniæ Princeps eam Ioanni Graillio beneficij gratiæque causâ concessit: sed breui inde, Caroli V. Franciæ Regis armis deiectus fuit, cuius nepos Carolus VII. anno 1425 Ioanni Comiti Fuxensi, qui ex *Petronilla* Comitissa Bigorræ genus ducebat, ipsam restituit.

Vicecomites Leuitanenſes.

LEVITANIÆ Vicecomitatus Caput est *Lorda*, veteri arce munitissima insignis. Huius ditionis Vicecomitum familiam antiquissimam esse declarat subiecta series.

Anermanus, & *Anerilius* Vicecomites Leuitanenses, ætate Raimundi Bigorræ Comitis, circa annum 950.

Fortanerius Vicecomes Leuitanensis, temporibus Ludouici Comitis Bigorrensis, circa annum 1000. & anno 1020: *Vxor* Vuisola (nisi corruptum sit nomen) *Filij* Garsias Fortonis & Guilielmus Fortonis.

Garsias Fortonis & Guilielmus Fortonis, tempore Bernardi Rogerij Comitis Bigorrensis, anno 1040. Obiit Garsias ante fratrem Guilielmum, pluribus relictis liberis, Raimundo Garsiæ, Garsiâ, Theobaldo & Stephano.

Guilielmus Vicecomes Leuitanensis cum fratris filiis *Raimundo-Garsiâ* & *Garsia* tempore Bernardi Comitis & Heraclei Episcopi Bigorrensis, circa annum 1056.

Arnaldus Vicecomes Leuitanensis. Anno 1114 Hispaniam ad bellum sacrum contendit. Interfuit obsidioni Cæsarauguſtæ sub Alfonso 1. Rege Aragoniæ. *Vxorem* duxit *Oriam* Palliarienſem Comitissam è qua suscepit Raimundum Rogerium. Alium etiam habuit filium (forsan ex aliâ vxore) Raimundum-Garsiam.

Raimundus-Garsias Leuitanus Vicecomes. *Vxor* Cornelia, Arnaldi Barbasani filia.

Peregrinus Vicecomes Leuitanus. *Vxor* Tigborst. Odo ipsorum filius Cœnobiticam vitam amplexus est.

Raimundus-Guil. Leuitanus, anno 1233 & 1257. & *Raimundus-Garsias* Leuitanus, Castriloboni Dominus. Ex hoc fortasse processere Castriloboni Dynastę, quorum stirps etiamnũ durat. Hi quoq; Vicecomites Leuitanenses appellari solent, extinctâ iamdiu & desitâ veterum Vicecomitum Leuitanię rectâ lineâ, aut saltem cessante ipsorum in Leuitania dominio, eoque Vicecomitatu cum Comitatu Bigorræ confuso. Itaque, qui proximè sequuntur Leuitanenses Dynastæ, Castriloboni Domini censendi sunt potius quam Leuitaniæ Vicecomites, licet ex horum genere orti.

Arnaldus Leuitanus, anno 1300.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Raimundus-Garsiæ Leuitaniæ Dominus, anno 1329.

Arnaldus Leuitanus, Dominus Castriloboni anno 1366 & 1392. *Vxor* N. liberi Arnautonus, & Bertranda vxor Ioannis Vicecomitis Asterienſis.

Arnautonus Leuitanus, Castriloboni Dominus. In hoc, nisi fallor, mascula series Leuitanensium Procerum defecit, transiitque Castriloboni Dynastia in gentem Lyoniam & Borboniam, cuius stemma luculentè à Scæuolâ & Ludouico Sammarthanis fratribus libro 16. cap. 32 & 33 Genealogiæ Regiæ Frâcicæ descriptum est.

Asterienſes Vicecomites.

ASTERIENSIVM Vicecomitum familia, nulli alij totius Aquitaniæ, antiquitate generis, concesserit: constat quippe fuisse claram, iam tempore Caroli Calui Regis, ex vetustis tabulis, è re Monasterij sancti Orientij, in pago Leuitano constructi, factis, in quibus *Sanctij Asterienſis*, Bigorrensis Comitis *missi*, hoc est, Vicarij seu Legati, memoria extat. Aliis tabulis à Bernardo Comite Bigorrensi & eius vxore Clementiâ, in vsum Ecclesiæ Anicienſis anno 1062 scriptis, *Guilielmi Asterienſis* nomen adscriptum legitur. Huic ordine succesſere Arnaldus-Guilielmi, eius filius Augerius & Ispanus nepos, in cuius posteris, masculis liberis non extantibus, Vicecomitatus Asterienſis Agneti puellæ obuenit, quæ cum Sanctio-Garsiæ Aurano, qui è Guidone Bernardi Conuenarum Comitis filio natu minore genus ducebat, matrimonium cõtraxit. Ab hac stirpe recto ordine & masculâ serie manant hodierni Asterienſes Vicecomites: iidemq; ex alio capite Acrimontani Dynastæ, Lupanerij & Guissuni Comites. Nunc ad inceptam seriem redeo.

Arnaldus Vicecomes Asterienſis, viuebat anno 1238.

Garsiarnaldus

Garsiarnaldus Vicecomes Asterienſis, anno 1264.

Bernardus Vicecomes Asterienſis anno 1283. *Vxor* N. *Liberi* Bernardus, & Agnesia *Hinsij* Domina.

Bernardus 2. Vicecomes Asterienſis anno 1312. *Vxor* Sabarina Iuxana. *Liberi* Arnaldus, Bernardus, Arnaldus-Guilielmi.

Arnaldus, Vicecomes Asterienſis, ex *vxore* N. reliquit *filium* Ioannem.

Ioannes Vicecomes Asterienſis: *Vxor* Mascarosa Orbesania. *Liberi* Garsiarnaldus, Braida.

Garsiarnaldus 2. Vicecom. Aster. *Vxor* Agnesia, Guilielmi Garsiæ Asterienſis, Baronis Hinsij filia. *Liberi* Ioannes 2. Bruniſſendis, Agneta.

Ioannes 2. Vicecomes Asterienſis: *Vxor* Bertranda, filia Raimundi Garsiæ Vicecomitis Leuitanensis seu Castriloboni. *Liberi* Ioannes 3. & Agnesia, *vxor* Bertrandi Hispani, Romifortij Domini. Obiit circa annum 1297.

Ioannes 3. Vicecomes Aster. *Vxor* Maria Caupenia. *Filius* Sanctius-Garsias.

Sanctius-Garsias Vicecomes Aster. *Vxor* Agneta Larbustia. *Liberi* Ioannes 4. & Menaldus Episcopus Tarbienſis. Periit in obsidione Garruzij Castri, in inferiori Nauarrâ, quo *Gastonem* Fuxium Bearni Regulum sequutus fuerat, circa annum 1358.

Ioannes 4. Vicecomes Aster. *Vxor* Ioanna, Gastonis Fuxij Comitis filia. *Liberi* Ioannes 5, Menaldus, Catharina, Franciſca, Agneta.

Ioannes 5. Vicecomes Aster. Obiit cœlebs.

Menaldus Vicecomes Aster. Ioannis 5. frater. *Vxor* Clara Acrimontana, Ioannis Acrimontani Dynastæ soror: quæ fratri sine liberis mortuo succesſit. *Liberi* Antonius, & Catharina, nupta Franciſco Baroni Mau-

leonio. Obiit Menaldus anno 1534, ſepultus Bañeriis in Cœnobio Dominicanorum Fratrum, à Maioribus ſuis inſtituto.

Antonius Vicecomes Aſterienſis, Dynaſta Acrimontanus & Giſſunij Comes: *Vxor* Helena Claromontiâ Trauana. *Liberi* Philibertus, Ioannes-Antonius, qui adoleſcens obiit, Theophilus Comes Tolonionius, Margarita *vxor* N. Durofortij Baronis Duracij & Suſanna nupta Marchioni Mompeſatio. Obiit anno 1576.

Philibertus, Comes Aſteriēſis, Dynaſta Acrimontanus: *Vxor* Diana Andoinſia Leſcuni & Hagetimali Domina, Lupanerienſis Comitiſſa. *Liberi* Antonius & Catharina N. Caumontio Lauſunio Comiti nupta. Obiit anno 1580.

Antonius Vicecomes Aſterienſis, Dynaſta Acrimontanus, Comes *Lupanerij* & *Guiſſuni*. *Duas habuit vxores*. 1. Aloyſia Rocalauræa. *Liberi* ex eâ, Antonius Comes *Guiſſuni*, Rogerius Comes Lupanerienſis, qui ante patrem obiit. *Vxor altera* Claudia Momorantiaca Bouteuillæa. *Liberi* ex eâ Henricus Comes Tolonionius, Philibertus Abbas Sorduenſis & Leunſius, & filiæ Carlota N. N. & N.

Pontifices Bigorrenſes ſeu Tarbienſes.

ANTOMARIVS.

Fauſtus.

B. Licerius Fauſti Diſcipulus.

Aprus vel *Aper*, tempore Concilij Agathenſis anno 506.

Iulianus, ſubſcripſit Concilio Aurelianenſi 4, anno 541.

Amelius Matiſconenſi 2. anno 585.

Sarſtonus, anno 879.

Amelius, tempore Ludouici Comitis Bigorrenſis, circa annum 1000.

Bernardus, ſub eodem Ludouico Comite, circa annum 1009.

Ricardus, anno 1036.

Heraclius, annis 1056 & 1060.

Pontius, annis 1076 & 1088.

Bernardus Iſeraſcus, circa annum 1090.

Odo aliàs *Dodo*, circa annum 1096.

VVilielmus, tempore Bernardi Centulli Comitis, circa annum 1110. item anno 1142.

Bernardus Lobatus Monteſquiuius 1152 & 1164. tempore Alexandri 3. Pontif. Max.

Arnaldus Guilielmns Oſonus, tempore Centulli Comitis, circa annum 1176, & in Concilio Lateranenſi anno 1179.

Arnaldus Guilielmus Biranus, *Gaſtonis* Comitis Bigorrenſis & Vicecomitis Bearnenſis ætate, circa annum 1200, item annis 1216 & 1222.

Hugo Pardaillanus anno 1227. & inde ad annū 1244, quo Archiepiſcopus Auſcienſis deſignatus fuit.

Arnaldus Raimundi Caudarraſus anno 1250. 1256 & 1257.

Arnaldus Milleſanctius, anno 1264.

Raimundus Arnaldi Caudarraſus, annis 1280, 83 & 1302

Geraldus Dulcetus, annis 1309 & 1313.

Anno 1314. vacat ſedes Pontificia.

Guilielmus Vnaldi Lantarius, anno 1316. & inde ad annum 1339.

Petrus Raimundus Montbrunus, anno 1340, 42 & 50.

Guilielmus, anno 1359.

Anno 1362. Eccleſia Pontifice deſtituta.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Bernardus, annis 1366 & 1372.

Gaillardus, annis 1366 & sequentibus, vsque ad annum 1392.

Petrus Archiepiscopus Auscienſis à Gregorio XII. institutus, administrator perpetuus Ecclesiæ Bigorrensis annis 1406 & 1407.

Bernardus, annis 1408, 1410 & 1416.

Bonus Homo, anno 1422.

Raimundus-Bernardi, anno 1428.

Ioannes, annis 1432 & 1434.

Rogerius, è genere *Gaſtonis* Comitis Fuxensis & Bigorrensis, anno 1144, & inde ad annum 1453.

Petrus Fuxius Cardinalis, administrator Ecclesiæ Tarbiensis.

Arnaldus-Raimundus Palatzius, anno 1472.

Menaldus Auranus, Asterienſis Vicecomitis filius, ab anno 1481 ad annum 1496.

Thomas Fuxius, cuius tamen possessionem anno 1505 interpellauit *Rogerius Montaltus*, ius sibi in Tarbiensi Pontificatu asserens, nihilominus hanc Ecclesiam rexit Thomas ad annum vsque 1512.

Menaldus Martorius, ab anno 1514 ad annum 1518. Fuit postea traductus ad Ecclesiam Coseranensem.

Gabriel Acrimontanus. Anno 1530 XIV. Kal. Ian. fit à Clemente VII. Pont. Max. Cardinalis Presbyter tit. S. Ceciliæ. A Pontificatu Tarbiensi ad Pictauiensem, & inde ad Tholosanum traducitur. Moritur VII. Kal. Iunij anno 1534, errant enim qui annum 1554 eius morti assignant.

Antonius Castronouanus.

Ludouicus Castronouanus.

Gentianus Belinus cognomento *Ambasius*.

Saluatus Iharsius.

Saluatus Iharsius, superioris Saluati fratris filius, hoc anno 1637.

Conuenarum Ciuitas & Comitatus.

CONVENAS dixerunt Latini eos, qui è diuersis locis, in vna mœnia habituri conueniebant. Inde nomen Conuenarum in Gasconiâ Ciuitati datum, è quâ Comitatus eiusdem nominis appellationem traxit *Cnæus* enim *Pompeius* (inquit B. Hieronymus cap. 2. libri aduers. Vigilant.) *edomitâ Hiſpaniâ ad triumphum ire feſtinans, Latrones & Conuenas de Pyrenæi iugis depoſuit & in vnum oppidum congregauit, vnde & Conuenarum Vrbs nomen accepit*. Plin. lib. 4. cap. 19. Aquitaniæ populos enumerans. *Aquitani*, ait, (*vnde nomen Prouinciæ*) *Sedibonates, mox in oppidum contributi Conuenæ*. Conuenarum vrbem *Lugdunum* vocant Strabo & Ptolem. Hanc ipsam *Lugduni* nomine designare voluit Auctor Itinerarij, cum iter ab Aquis Tarbellicis Tholosam, per Lugdunum, & ab Aginno Lugdunum descripsit, quemadmodum obseruauit Iacob. Sirmond. Notis ad Sidon. Nec opinione fallitur vir doctus, dum Lugduni situm in eo colle fuisse sibi persuadet, in quo nunc constituta est Ciuitas S. Bertrandi; Illud enim verum esse arguunt pleraque rudera, & murorum antiquæ structuræ fundamenta, quæ in subiectis colli campis hodie visuntur, & multò maioris, quam quæ nunc angustum summi collis spatium occupat, Ciuitatis vestigia ostendunt: Veteres item lapidum inscriptiones ibi passim obuiæ, è quibus hîc pauculas exhibere libet.

Vetus Lapis muro Templi B. Mariæ vrbis S. Bertrandi Conuenarum affixus.

D. M.
PAVLAE
MATRI
PRIMVLA
ET PAVLVS
ET PAVLINVS.

Alius Lapis ibidem.

D. M.
ANDOSSIC
SALI. S. IVS
FIL. PIENTISSIMO.

Alius Lapis nunc in ædem Franciscanorum vallis Capraríæ illatus.

I. O. M.
L. POMPEIVS
MASCLINVS
V. S. L. M.

Alius in templo B. Iustæ columnæ lapideæ appositus.

P. LICINIO MOAV
IANI L. RVFIONI
HAVIENSONI.
HAL: SCOTARIS
FILIAE.

Alius pro foribus sepulchreti eiusdem Templi B. IVSTÆ.

V C. IVLIVS EROTIS
L. ATTICVS
⊖ IVLIA EROTIS LIBERTE
SALVIOLA
⊖ C. IVLIVS ATTIC. F VICTOR
AN. XVIII.

In iisdem Campis Ciuitatis sancti Bertrandi, seu vici vallis Capraríæ, qui illi continens est, effossus fuit, non ita pridem, alius lapis, magnâ ex parte rudis & impolitus, in cuius summô insculpta est effigies vultus muliebris, torquem collo gestantis, subtus autem figura seu lupi seu canis, cum hac Epigraphê Barbarâ.

ALFIA
LOHISI:H
BVLLVCA.

Cæterum non est audiendus Papyr. Massonus, dum in Notitia Episcopatuum Galliæ, aliam inscriptionem, quæ in Ponte lapideo *Salato* amni impositó, conspicitur, Conuenarum oppido asserit: neque enim *Salato*, sed *Garumna* fluuio alluitur Conuenarum ager, & *Salati* flumen, VII. Vasconicis leucis ab hoc oppido remotum, Coseranensem vrbem præterfluit, in cuius suburbio est pons ille, qui inscriptionem seruat. Hanc quia perperam à Massono descripta est, hîc ex fide, oculatus testis, repræsentabo.

MINERVAE
BELISANAE
SACRVM
O VALERIV··
MONTAN··

Solis Conuenis cum Auscíis ius latij à Romanis in Aquitaniâ datũ fuisse, discimus ex Strabone Geograph. lib. 4. Idem Author in Conuenarum Regione Thermas Onesias præstantissimas celebrat, quæ nisi eædem sint cum iis quæ in Pyrenæis montibus *Bagneres de Lusson* nuncupantur, probabile est ipsas vetustate exaruisse: Extant nihilominus ad septẽ circiter milliaria à B. Bertrandi Fano Aquæ *Encaußiæ*, potu saluberrimæ & totâ Galliâ celebres. Quam munita esset olim Conuenarum ciuitas, quamque difficilis ipsius expugnatio, docent illa quæ de rebus ad eam gestis inter Guntramni Regis exercitum & Gundobaldum (qui se filium Clotarij Regis dicebat) necnon oppidanos, pro illo stantes, à Gregor. Turon. lib. 7. cap. 35. 36. 37 & 38. commemorantur: Eiusdem

Universidad de Deusto
Biblioteca

à Guntramni militibus euersæ excidium miserabile exponit cap. 38 Gregor. his verbis. *Nocte verò sequenti, ij qui primi erant omnes Thesauros, quos in Vrbe reperire potuerunt, cum ministeriis Ecclesiæ clam abstulerunt. Mane verò reseratis portarum valuis, immisso exercitu, omne vulgus inclusum in ore gladij tradiderunt Sacerdotes quoque Domini cum ministris ad ipsa Ecclesiarum altaria trucidantes. Postquam autem cunctos interfecerunt, vt non remaneret mingens ad parietem, omnem Vrbem cum Ecclesiis reliquisque ædificiis succenderunt, nihil ibi præter humum vacuam relinquentes.* Ipsius verò instauratæ beneficium debent Conuenæ B. Bertrando, suo Antistiti, teste Vitali, Alexandri III. Romani Pontificis Protonotario, in Bertrandi vitâ, *Claustrum*, inquit, *fecit ... Canonicos instituit sub regula S. Augustini, in monte quippe domus non erat, & ecce temporibus huius sancti, meritis exigentibus suis, homines accesserunt & in monte Ciuitatem habitationis reædificarunt. Et locus qui multis temporibus desertus fuerat habitatores recepit.* Inde est, quod relicto Lugduni & Conuenarum nomine, San-Bertrani appellationem Ciuitas ista accepit.

Comitatus Conuenarum, ab ortu Pagis Coseranensi & Voluestrio, ab occasu Bigorrâ & Magnoaco, à Meridie Pyrenæis montibus & valle Aranâ, à Septentrionibus Astaracensi Comitatu & Tholosano territorio definitur. Vrbium clarissimæ *San-Bertranus, Insula Dodonis, San-Gaudentius* & *Mons Regalis*: duæ tamen posteriores, iamdudum à dominio & Ditione Comitum Conuenarum abscesserunt, & *Mons Regalis* cum vicino agro Leomanensibus Vicecomitibus, San-Gaudentius verò & continentes aliquot vici Bearnensibus Regulis paruerunt: sed nos hîc veterem Comitatus Conuenarum

uenarum situm repræsentamus, ideòque etiam, non *Coseranensem* modo Pagum, verum *Mureti* quoque & *Sammathani*-Ditones, illius Comitatus finibus excludimus.

Stemma Comitum Conuenensium.

VETERVM huius Regionis Comitum memoria, iniuriâ temporum & nostrorum incuriâ Scriptorum excidit. Solum nobis licuit ex antiquo monumento, vnius nomen eruere *Raimundi*, qui simul cum germanis suis *Ludouico, Ademaro, Garsia* & *Amelio* Conuenis dominabatur, ætate Odonis Archiepiscopi Auscienſis, hoc est, circa annum 980. Erant hi fratres, filij *Enardi*, nepotes verò *Anerij*, quos pariter Comites Conuenarum fuisse arbitramur. De posteris Raimundi, eiusque fratrum nihil habeo perspectum vel cognitum, vsque ad Bernardum, qui, anno 1138, & aliquot ante, Comitatum gerebat; id porrò vetustis Tabulis constat, Comites istos, Conuenarum Regionis dominium liberum & absolutum, neminique Clientelari iure obnoxium tenuisse, ante annum 1244, quo Bernardus 4. eam inter beneficia Raimundi Comitis Tholosani, huius nominis vltimi, censeri voluit, & sic ex Alodio in feudũ mutauit; vt falli Petrum Beloium, in comment. ad Edictum Regium anni 1307, consequens sit, dum Comites Conuenarum, perinde ac Fuxenses & Insulanos à *Torcino* primo Tholosano Comite institutos fuisse, exindéque vniuersos Comitibus Tholosanis obnoxios mansisse pronuntiat.

Bernardus Comes Conuenarum, circa annum 1130. Intetfectus ad *Sangeruntium* Coseranorum oppidum, temporibus *Petri* Coseranensis Episcopi. Filium habuit

Universidad de Deusto
Biblioteca

Bernardum. Huius etiam forsan filius fuit *Guido*, qui, nomine *Bertrandæ* vxoris, *Auræ* Dynasta fuit, à quo postea *Bartanorum Auræ Dynastarum*, *Vicecomitum Asterienſium & Larbuſtiorum Baronum* familiæ propagatæ ſunt.

Bernardus 2. an patri ſuperſtes fuerit ambigo. Vxor *N. ſoror Raimundi Tholoſæ Comitis*, filij Conſtantiæ. Liberi, *Bernardus*, qui in Comitatu patri vel auo ſucceſſit: & (niſi me fallo) *Rogerius* Comes Palliarenſis, Caput ſtirpis Coſeranenſium Vicecomitum, ac *Arnaldus* huius frater, *Dalmaſani* Dominus.

Bernardus 3. Comes Conuenarum Bernardi 2. & ſororis Comitis Tholoſæ filius, tres habuit *vxores*. Prima fuit *Stephania* Comitiſſa Bigorræ, è quâ vnicam ſuſcepit filiam, *Petronillam*. Altera vxor, *Maria* Montiſpeſſulani Domina, è qua natæ ſunt ei duæ filiæ, *Mathildis* & *Petrona*. Harum altera *Centullo* Aſtaracenſi Comiti, altera *Sanctio Bartano* nupſit. Poſteà tamen ob conſanguinitatem, quæ inter Bernardum & Mariam intercedebat, huius matrimonij Vinculum ſolutum fuit. Tertia vxor Bernardi erat *Beatrix*, quæ filios ei peperit *Bernardum*: & *Arnaldum Rogerij*, qui Epiſcopus Conuenarum extitit. *Bernardi* 3. præterea filium fuiſſe arbitror *Bernardum Conuenenſem Saueſij* Dominum. Duxerat etiam Bernardus aliam vxorem *G. A. Bartani* filiam, ſed has nuptias Iudex Eccleſiaſticus irritas pronuntiauit. Obiit anno 1223.

Bernardus 4. Comes Conuenarum. Duas habuit vxores. Prior fuit Th. è quâ ſuſcepit filiam (forſan *Margaritam*, Henrico Comiti Rutenenſi nuptam.) Altera vxor, *Cecilia* Raimundi-Rogerij Fuxenſis Comitis filia. Liberi ex hâc: *Bernardus* 5. & *Arnaldus-Rogerij* ex Præpoſito Eccleſiæ Tholoſanæ, Epiſcopus eiuſdem deſignatus, & à ſummo Pontifice conſecratus, Româ rediens, obiit in itinere anno 1297. Durauit Bernardus ad annum 1309 & vltrà.

Bernardus 5. Comes Conu. Vxor, *Lora Monfortia*, Philippi Monfortij, Caſtrenſis Comitis filia. Liberi, *Bernardus* 6: *Petrus Raimundi*, Vicecomes *Serreriæ*: *Guido*: *Arnaldus-Rogerij*, primò Epiſcopus Lombarienſis, deinde Claromótanus: *Ioannes-Raimundi*, qui Archiepiſcopus Tholoſanus & Cardinalis Portuenſis, ac ſanctæ Rufinæ extitit: & *Simon* qui deſignatus Epiſcopus Magalonenſis obiit ante conſecrationem. Filiæ *Cecilia*, vxor Bernardi 4. Aſtaracenſis Comitis, & *Eleonor* vxor *Gaſtonis-Phœbi* Fuxenſis Comitis. Bernardus anno 1335 naturæ conceſſit.

Bernardus 6. Comes Conu. tres habuit vxores. Prima N. filia Bernardi 6. Comitis Armaniacenſis. Altera, *Margareta* Turenæ Vicecomitiſſa (ex neutra liberos habuit.) Tertia, *Matha*, Bernardi Iordani Inſulani Dynaſtæ filia, Bertrandi Inſulæ Comitis ſoror. Liberi ex eâ, *Ioannes* poſthumus, qui parum vixit: Cecilia vxor Iacobi Vrgelli Comitis & Vicecomitis Agereſij, filij Alfonſi IV. Regis Aragonum: *Margareta*, quę coniugio N. Reginaldi Pontij filij à parentibus deſtinata fuerat, ſed interim obiit: *Ioanna*, quæ Petro-Raimundi 2. huius nominis Comiti Conuenarum, patrueli ſuo, impetratâ à ſummo Pontifice veniâ, nupſit. *Helionardis* ſiue *Alienor*, vxor Guilielmi Bellifortij Turenæ Vicecomitis, *Matha* & *Beatrix* Cœnobio ſacrarum Deo Virginum à patre teſtamenti tabulis dedicatæ.

Petrus-Raimundi, Ioanni, Bernardi 6. fratris filio, in tenerâ ætate extincto, ſucceſſit in Comitatu Conuenarum, ſubmotis Ioannis ſororibus, Bernardi fratris &

Universidad de Deusto
Biblioteca

Mathæ filiabus, quod grauis & exitiosi in hâc familia belli seminarium fuit: *Mathâ*, filiarum ius, ope & auxilio Bernardi-Iordani patris & Bertrandi fratris, vindicante. Anno tandem 1350, celebratæ inter Petrum-Raimundum, superioris Petri-Raimundi filium, & *Ioannam*, Mathæ filiam, nuptiæ (procurante id Ioanne Cardinali, vtriusque coniugis patruo) omnem hanc controuersiam composuerunt, & Conuenarum populo exoptatam pacem attulerunt. Vxorem habuit Petrus-Raimundus 1. *Constantiam*, liberosque ex eâ, *Petrum-Raimundi* 2. *Helionardim* (quæ Comiti Palliarensi primùm connubio iuncta, eô vitâ functô, alteras, cùm Guiraldo Motano, Bertrandi Motani Bouchagij & Claromontis Domini filio, nuptias confecit) & *Ioannam*, Geraldi Vicecomitis Fesensaguelli & Brulesij vxorem. Anno 1341 testamentum condidit, eôque ipso è viuis excessisse videtur.

Petrus-Raimundus 2. Comes Conuen. Vxor *Ioanna*, Bernardi patrui filia. Liberi ex eâ *Helionardis*, primùm Bertrando Insulæ Comiti, huius nominis 2, postea eo defuncto, *Ioanni* 2. Aruerniæ & Boloniæ Comiti nupta: *Margareta*, quæ parentibus in Comitatu successit, & *Agnes* quæ innupta obiit. Testamentum condidit Petrus anno 1375, nec diu deinceps vixit.

Margarita Comitissa Conuenarum, tres ordine habuit maritos. Primum, *Ioannem* 3. Armaniacensem Comitem, in cuius thalamo duas peperit filias, *Ioannam* & *Margaritam* (de vtriusque coniugiis dixi in stemmate Armaniacensi) Alter *Margaritæ* Comitissæ Conuen. vir fuit *Ioannes Armaniacus*, Geraldi Vicecomitis Fesensaguelli filius natu maior, è cuius matrimonio breui discessit. Tertius denique Mathæus Fuxius, Ioannis Comitis

Fuxij frater, à quo malè accepta & diutino carcere vexata, Carolum VII. Regem implorauit, atque ex authoritate illius libertate receptâ, huius beneficij gratiam, Carolum Comitatus hæredem scribens, rependit. Anno 1461 post Caroli patris interitum, Ludouicus XI Rex, hunc Comitatum, *Ioanni*, Armaniacensis Comitis Ioannis 4. filio notho, vtendum fruendum, filiisque iusto connubio procreandis, arbitratu suo, transcribendum concessit. Eô deinde, absque masculâ sobolê, anno 1472, extincto, eundem Comitatum Rex denuò, *Odeto Aydio* Lescuni Dynastæ pari lege tenendum tradidit: Cuius itidem virili prole, Henrici pronepotis morte (quæ circa annum 1548 accidit) deletâ, longo interuallo interruptam Conuenarum regionis possessionem fiscus iure suo repetiit.

Bartani Dynastæ.

QVONIAM *Bartana* Dynastia, vulgò *la Barte*, quæ olim Vicecomitatus nomenclaturam tulit, *Auræ* quoque Ditio, quæ à quingentis circiter annis, in Bartanorum Dynastarum authoritate fuit, intra limites veteris Comitatus Conuenarũ consistunt, non decuit nobilem hanc & antiquam familiam silentio hoc loco præterire.

Sancius Vicecomes Bartanus, annis 1076 & 1083. Frater *Aimericus*.

Augerius Bartanus, filius Sancij.

Arnaldus Bartanus, circa annum 1180. Filiam habuit G. quæ matrimonium Bernardi 3. Comitis Conuenarum iniit, quod tamen irritum fuit.

Geraldus Bartanus, primùm Episcopus Tholosanus, deinde Archiepiscopus Ausciensis, fuit ex gente & familiâ Bartanorum Dynastarum, florebat annis 1160,

Universidad de Deusto
Biblioteca

1190. & aliis proximè consequutis.

Sanctius Bartanus, Auræ Dominus, circa annũ 1200, vixit ad annum 1227. Vxor *Matildis*, filia Bernardi Comitis Conuenarum, ex Mariâ Montepessulanâ. Filius Arnaldus-Guilielmus.

Arnaldus-Guilielmus Bartanus, Auræ & Magnoaci Dominus, vixit ad annum 1259. Filias reliquit *Veronicam* Arnaldo-Bernardo, Geraldi 5. Comitis Armaniacensis fratri, anno 1263 nuptam, & *Bruniſſendam* Bertrandi Fumelli vxorem, quæ, sorore præmortua, paternam hæreditatem adiit.

Bruniſſenda Bartana, cum Bertrando Fumello coniuge dominabatur Bartæ, Auræ & Magnoaco anno 1283. Vixit Bertrandus ad annum 1326. Liberi, *Arnaldus-Guilielmus*: *Bertrandus-Fumellus*: *Sibylla* Vxor Bertrandi Durofortij, Claromontis superioris Domini: & *Gauſſanta*.

Arnaldus-Guilielmus Bartanus. Vxor *Maſcaroſa*, filia Geraldi 5. Comitis Armaniacensis. Liberi, *Geraldus*: *Arnaldus-Guilielmus* Episcopus primò Lactorensis, deinde Albiensis: *Rogerius Monteſquiui* in Caturcino pago Dominus. Filia N. Poiolſij Domino nuptæ. Duos insuper reliquit filios nothos, vtrumque nomine *Guilielmm*.

Geraldus Bartanus, quatuor habuit vxores. 1. *Trenca Linhana*. 2. *Helienor Saluſtia*, ex qua nulli liberi. 3. *Miramonda Boneuillana*. 4. *Bruniſſena Lautrecia*. Liberos reliquit. *Joannem* hæredem, *Sauram* nuptam Guigoni Rupis Domino, Vicecomiti Lautrecensi; & *Maſcaroſam*, quæ Ioannis Comitis Astaracensis vxor fuit. Obiit Geraldus anno 1352.

Ioannes Bartanus, Baroſſæ, Nesteſij, Ciutadeſij, Auræ & Magnoaci Dynasta. Vxorem duxit primò *Margaritam Madalhaniam Canconis* Baroniæ, in Agennensi Pago, Dominatricem. Eâ mortuâ denuò aliam duxit, *Ioannam Lebretiam*, patre *Amaneuo* Lebretio Vertullij Dynastâ, *Berardi* Riuntij Domini filio, *Amaneui* Lebretensis Dynastæ & *Roſæ* Burgensis nepote, matre verò Mabiliâ Scoſſanâ Langoiranâ genitam. Ex neutrâ suscepit liberos; Itaque moriens hæredem reliquit Armaniacensem Comitem.

Pontifices Conuenarum.

SVAVIS, subscripsit Concilio Agathensi anno 506.
Præſidius, Concilio Aurelianensi 2, anno 533.
Amelius, Aurelianensi 5, anno 549.
Ruſinus, Matisconensi 2, anno 585.
Abrahamus, anno 788.
Inuolatus, anno 879.
Atonus siue *Atho*, circa annum 950.
Guilielmus, anno 1035.
Bernardus, anno 1056. Interfuit Concilio Tholosano.
Guilielmus 2. anno 1068.
Bertrandus, Attonis Raimundi, Castri Ictij Domini, ex vxore N. sorore *VVilielmi* Comitis Tholosani, cognomento *Taillaferij* filius, anno 1086 & inde ad annum 1120. Fuit in Diuorum numerum relatus.
Rogerius, Nirus, annis 1130, & 1143.
Arnaldus.
Arſius, Concilio Laterañ. anno 1179.
A. hoc est, idem *Arſius*, vel *Arnardus*, vir miræ sanctitatis, strenuam contra hæreticos Albigenses anno 1212 operam nauabat. Videndus P. Vallis Sernensis Monachus cap. 65. & 72 historiæ Albig.

G. hoc est *Geraldus, Guilielmus* vel *Garsias*, anno 1216, & inde ad annum 1227.

Arnaldus-Rogerij, filius Bernardi 3. Comitis Conuenarum, annis 1244 & 1246.

Frater Arnaldus, anno 1257 & anno 1260.

Geraldus, anno 1260.

Bertrandus, annis 1263 & 1265.

Bernardus, ab anno 1276 ad annum 1289.

Ab anno 1289, ad annum 1294 sedes Pontificia vacat.

Bertrandus Guttus, anno 1097. Anno 1300 fuit tradu&tus ad Episcopatum Burdigalensem, & inde ad Pontificatum Maximum, assumpsitque nomen *Clement. V.*

Boso Salignacus, ex Archidiacono Medulensi fit Episcopus Conuenarum, gerebat id munus anno 1310.

Stotus, anno 1321.

Guilielmus, anno 1324. & inde ad annum 1336, quo Lutetiæ in consessu Regis sedebat, inter consiliarios, teste Ioan. Tilleto.

Hugo, ab anno 1337 ad annum 1350.

Bertrandus Cagnacus aliàs *Caniliacus*, ab anno 1354 ad annum 1371, quo ab Vrbano V. factus est Cardinalis. Obiit XIV. Kal. Iulij anno 1374.

Guilielmus, ab anno 1372 ad annum 1381.

Amalinus vel *Amalaricus* Lautrecus. Anno 1385 fit Cardinalis titul. S. Eusebij à Clemente VII. Obiit Auenioni VII. Id. Iunij anno 1390: *ex Ciacconio.* Anno 1375 Pontificatum Coseranensem gerebat.

Manaldus, ab anno 1393 ad annum 1408.

Geraldus Auranus, post Manaldi mortem, Episcopus designatur Canonicorum suffragiis anno 1412, Martinus tamen Pontifex Maximus Geraldi electionem, minimè gratam habuit, ideò scilicet, quia Canonicis antea

antea significauerat placere sibi eâ vice Episcopum arbitratu suo instituere: Itaque, reiecto Geraldo, Petro Fuxensi Cardinali, quem nuper à Pontificatu Lascurrensi reuocauerat, Conuenarum Ecclesiæ procurationem perpetuam permisit.

Petrus Fuxensis Cardinalis, annis 1426, 30, 33 & 37 Ecclesiam Conuenarum administrabat.

Grimoaldus, Episcopus Conuen. anno 1442.

Arnaldus-Raimundi anno 1451, & anno 1462.

Annis 1464 & 1465 Ecclesia Pontifice orbata.

Ioannes, Episcopus Conuen. ab anno 1471 ad annum 1281, III. Kal. Maij.

Anno 1484, desideratur Pontifex in Ecclesia Conuenarum.

Ioannes Fuxius, annis 1495 & 1497 Episcopus Conuenarum & Prior Neruiensis. Obiit VI. Kal. Nouembris anno 1501.

Gaillardus Hospitalis Olorensis, Canonicus Ecclesiæ Conuenarum, à Canonicis in locum Ioannis Fuxij demortui sufficitur XIV. Ian. eodem anno 1501, cui tamen negotium facessit Amaneuus Cardinalis, qui Pontificatum illum à summo Pontifice impetrauerat, nihilominus Gaillardus vt causâ superior, sic iudicio victor fuit.

Anno 1515 Kal. Martij Ecclesia Pontifice destituta, item anno 1518 pridie Nonas Septemb.

Ioannes Mauleonius, ex antiquâ & clarâ Mauleonensium Baronum familia ortus, anno 1521 Canonicorum suffragiis in Pontificium munus euehitur, quo egregiè functus est ad annum vsque 1551.

Ioannes Bertrandus, ex primo Præside Tholosano Episcopus Conuenarum. Huic anno 1555 versionem

Universidad de Deusto
Biblioteca

Gallicam quorumdam Platonis tractatuum dicauit Ludouicus Regius. Fuit postea euectus ad Archiepiscopatum Senonensem, & ad Cardinalis, ac Franciæ Procancellarij dignitates. Eius Elogium scripsere Petramellarius & Ciaccon. Obiit anno 1560 pride Nonas Decembris.

Petrus Lebretius, Ioannis Lebretij Nauarræ Regis filius naturalis. Anno 1561, Orator Antonij Borbonij & eius vxoris *Ioannæ* Nauarræ Reginæ ad Pium IV. Pontif. Max. missus. Interfuit etiam Concilio Tridentino. Hunc antea Religiosæ vitæ votum in Monasterio Hiraxensi in Nauarra emisisse, & Veremundi nomen habuisse testatur Anton. Yepes tom. 4. Cent. 4. Chronici Benedictini, vbi etiam singulare ingenium ipsius laudat.

Carolus Borbonius, Antonij Borbonij Nauarræ Regis filius naturalis, Episcopus Conuenarum: deinde traductus ad Pontificatum Lactorensem, & inde ad Archiepiscopatum Rothomagensem.

Vrbanus Sangelasius, Lansacus.

Ægidius siue *Gillius Souureus*, consecratus anno 1617 mense Martio, postmodùm traductus ad Ecclesiam Antissiodorensem.

Bartholomæus Donadeus Griescus.

De Ditione Ripariæ.

ANTEQVAM è Regione Conuenarum discedamus, inspicienda est *Ripariæ* Ditio, quæ in illis finibus est sita. *Riparia* dicitur tractus ille, qui, inter *San-Bertrani* & *San-Gaudentij* oppida, vtramque Garumnæ fluminis ripam attingit, vnde etiam *Ripariæ* nomen inuenit. Vrbes complectitur duas, *Montem-Regalem* & *Valentinam*. Leomanienses olim Vicecomites Ditionem hanc (incertum quo iure) Conuenarum Comitum imperij immunem sibi asciuerunt. Postmodum Elias Talayrandus Petracoricensis Comitis filius, Vicecomitatu Leomaniæ, illique annexis Dynastiis, ab vxore Philippâ donatus, *Ripariam* Philippo Pulchro Regi, titulô venditionis seu permutationis tradidit: à quo, illa, & à posterioribus Regibus noua sensim incrementa accepit, pluribus vicis atque oppidis, *Pardiacensis*, *Astaracensis*, *Bigorrensis*, *Magnoacensis*, & *Conuenensis* Comitatuum, Iuridico Riparensi attributis. Iuridici etenim illorum locorum, tum Ecclesiastici, cum militares, Potentiorum vim atque iniuriam non ferentes, Reges in consortium iurisdictionis (*Pareagium* appellant) patrocinij & tutelæ causâ aduocarant, & inde ius Regibus in illis locis quæsitum fuerat. Constat autem *Riparienſis* Ditio (præter ipsum *Ripariæ* Pagum) his vicis seu oppidis. In *Pardiacensi* Comitatu, Bellomarchesio & Marciaco, in *Astaracensi*, Simorrâ, in *Bigorra*, San-Seuero Ruscitaniæ, & Tornayo, in *Magnoacensi* Galano, in *Conuenensi* Boloniâ, & San-beato, & insuper *Tria* & *Sancta-fide*. Hæc indicare operæpretium fuit, nequis putet, quicquid hodie *Ripariæ iurisdictionis*, hoc est Ditionis, nomine continetur, vnicum Pagum aut territorium continens esse. Malè faciunt etiam qui hanc Ditionem cum *Verdunensi* (quæ ad Gasconiam Tholosanam spectat) confundunt, atque ex vtrâque vnicam faciunt: sunt enim diuersæ & (si cogendorum vectigalium rationem excipias) nihil commune inter se habent.

De Gasconiâ Tholosanâ.

QVAMQVAM caruas Vasconum, quæ à Pyrenaica

Regione, in Nouempopulaniam, habitandi gratiâ, commigrarunt, ad Garumnam penetrasse in confesso est, eos tamen qui in Tholosanorum aruis, quæ trans Garumnam erant, consederunt, illius ciuitatis Ducum imperium perferre coactos fuisse fide non caret. Siquidem ab omni memoriâ Vascones, qui, ad Garumnam, confinem Tholosæ agrum accolunt, in illorum Ducum ditione ac potestate fuisse, vetustæ agrariarum illius tractus professionum Tabulæ perspicuè demonstrant. Sic *Condomesium* quoque & *Brulesium*, Vasconiæ Pagos, ad *Agennensem*, seu Dynastiam, seu Præfecturam (quæ Tholosanæ olim pars fuit) antehac pertinuisse suprà monui. Porrò quidni suspicemur, bellũ illud quod, Carolo Magno Rege, inter *Chorsonem* & *VVilielmum* Tholosanos Duces, & Adelericum Vasconem, atque alios eiusdem gentis, gestum narrat Author vetustus vitæ Ludouici Pij ad annũ 787, ex hac occasione coortum fuisse, è contumaciâ nimirum Vasconum Tholosanis Ducibus subesse recusantium? Quod autem eo bello Vascones à VVilielmo subactos fuisse refert idem Author, id non vtique de vniuersis Vasconibus accipiendum est, sed de iis tantùm qui propinqua Tholosæ loca incolebant, quique consecutis temporibus in Tholosanorum Ducum Ditione ac potestate extiterunt. Cæteros enim cum à Burdigalensibus Ducibus ac Fidentiaci Comitibus regerentur, Tholosanorum quoque Ducum imperio aut administrationi obnoxios fuisse, nulla ratio persuadet. Omnem autem illum Vasconiæ tractum, qui inter Vicecomitatum Leomaniæ, Fidentiacensem & Conuenensem Comitatus, & Garumnam fluuium interiectus (& in plures Dynastias ac Ditiones, pleraſque angustas, diuisus) Tholosanis Ducibus

subiectus erat, cum nullo hactenus proprio vel certo nomine designaretur, Gasconiæ Tholosanæ vocabulo expressimus. Ditiones illius primariæ, & quas referre alicuius operæ sit, hæ sunt *Dynastia Insulana* (nunc *Comitatus Insulæ Iordani*) *Vicecomitatus Gimoësij*, pars *Vicecomitatus Fesensaguelli* quæ, citra *Ratzium* amnem, in diœcesi Pontificis Tholosani iacet: *Ditio Verduni*, & *Mureti* ac *Sammathani* Castellaniæ seu Ditiones. Ambæ hę nunc ad Comitatum Conuenarum pertinent, cui iamdiu fuerunt annexæ. In *Sammathani* Castellania est Episcopatus *Lomberiensis*, de quo mox agam. De *Vicecomitatu Fesensaguelli* antea dixi. *Vicecomitatui Gimoësij*, qui à *Gimona* fluuio nomen adeptus est, non vnicus, sed plures viri nobiles atque primarij olim dominati sunt, sed tandem partem illius sibi vendicarunt *Armaniacenses* Comites, aliam verò *Terridenses* Dynastæ. *Verdunensis Iudex*, non *Verdunensibus* tantum, & *Granatensibus*, qui ad Garumnam siti sunt, sed *Gimontensibus* quoque & *Belmontensibus*, qui *Gimonæ* amni incumbunt, ius dicit. *Gimontium*, *Alfonsum* Tholosanum & Pictauiensem Comitem: *Belmontium* verò, *Eustachium Bellomarchesium* Senescallium Tholosanum & *Abbatem Grandis Syluæ* conditores agnoscunt.

Dynastia Insulana ab oppido *Insula* ad *Sauam* fluuium ædificatâ, sic dicta est. *Insula Iordani* vulgò dicitur, à *Iordani* appellatione in illius oppidi Dynastarum gente familiari. *Castellum Ictium*, locum hunc principiò (antequam ciuibus frequentaretur & vrbis formam indueret) vocatum fuisse testatur Vitalis protonotarius in B. Bertrandi Conuenarum Pontificis vitâ. Magnum certè à multis sæculis fuisse, Insulanorum Dynastarum in Aquitaniâ nomen, negari haudquaquam potest:

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ideòque Philippus Valesius Rex Bertrandum, id temporis Insulę Dominum, Comitem dixit, & Vicarium suum in prouinciâ Occitaniâ constituit. Horum Dynastarum stemmâ, Episcoporum Lomberiensium seriem, quam primùm apponendam, proximè sequetur.

Pontifices Lomberienses.

LOMBERIVM oppidum ad *Sauam* fluuium, in Sammathani Castellaniâ seu Ditione, conditum est. Antiquum ibi Monasterium Fratrum Ordinis sancti Augustini à multis annis florebat. Illud summus Pontifex Ioannes 22. anno 1317 in Episcopatum conuertit. Fuitque creatus primus Antistes *Arnaldus-Rogerij, Bernardi 6.* huius nominis Conuenarum Comitis, ex vxore *Lorâ Monfortiá* filius.

Arnaldus-Rogerij anno 1320, traductus postea ad Claromontanam Ecclesiam.

Iacobus Columna, anno 1335 & 1338.

Antonius, annis 1342 & 1348.

Rogerius, annis 1355 & 1360.

Guilielmus Durofortius ab anno 1363. XVI. Kal. Maij ad XVIII. Kal. Maij anni 1375.

Ioannes, anno 1390.

Petrus Parisius, X. Kal. Martij anno 1396.

Raimundus Bretenneus, anno 1416.

Arnaldus Mirapicius, anno 1417.

Petrus Fuxius Cardinalis, administrator perpetuus.

Geraldus Garsias, 1460.

Sanctius-Garsias, ab anno 1466 ad annum 1472.

Ioannes Grolayus aliàs *Villerius*, anno 1477, & inde ad annum 1493, quô ab Alexandro VI. Pontif. Max. in Cardinalium Collegium cooptatur, fuit Orator Regis

Christianissimi, & Abbas sancti Dionysij: eruditione quantus vir fuerit, libri ab eo editi testãtur. Scripsit enim in libros sententiarum, Sermones ad populum, collationes habitas cum Clero & Orationem ad summum Pontificem & Cardinalium cœtum. Obiit Romæ anno 1499. *Ciacconius.*

Dionysius Villerius, anno 1499. & 1510.

Sauaricus Oruesanus, annis 1512 & 1528.

Bernardus Oruesanus, ab anno 1528, ad annum 1537.

Antonius Oliuerius, anno 1556.

Petrus Ancrauanus, anno 1590. Obiit XV. Kal. Nouembris anno 1598.

Ioannes Daffisius, ab anno 1598, ad annum 1614. Obiit hoc anno ineunte mense Februario.

Bernardus Daffisius.

Joannes Daffisius, anno 1628.

Stemma Dynastarum ac Comitum Insulæ.

ATTO RAIMVNDVS vir nobilis & generosus Dominus Insulæ, vulgò *la Ille*: *Vxor* N. filia VVilielmi Comitis Tholosani, cognomento *Taillaferri*. *Liberi* Raimundus patris hæres: *Bernardus*, qui primò Canonicus & Archidiaconus Tholosanus, deinde Episcopus Conuenarum extitit & tanta integritate & pietate vixit, vt post mortem Sanctorum albo ascribi meruerit. Et *N. Andosilei* Dominus, pater VVilielmi Ausciensis Archiepiscopi.

Raimundus Insulæ Dominus, Raimundum, vt puto, Comitem Tholosanum, necessarium suum, Hierosolymam ad bellum sacrum sequutus, ibi sub Christianorum Principum signis meruit, meminit illius Raimundus

Universidad de Deusto
Biblioteca

Agiles in hiſtoria illius Belli fol. 162. edit. Bongarſ.

Iordanus, Inſulæ Dominus, anno 1132. *Vxor Alues*, filia Godofredi Murelli. *Filius* Bernardus Iordani.

Bernardus-Iordani Inſulæ Dynaſta: Hic ciuibus Inſulanis primus leges dedit, quæ adhuc extant. *Vxor* N. *Filius* Iordanus 2.

Iordanus 2. Inſulæ Dominus: *Vxor Guilielma* aliàs *Eſcarona*, filia Galterij Tatridij. *Filius* Iordanus 3. Hic Vicecomitatum Gimoëſij emit anno 1195 ab Arnaldo Montacutio cognato ſuo.

Iordanus 3. Inſulæ D. *Vxor* Sclarmonda. *Liberi* Bernardus-Iordanus, patris hæres. *Iordanus*, *Launaci* Dominus: *Otho Tarridius*, cui pater legauit mediam partem Vicecomitatus *Gimoëſij*. (Hic ex vxore Elide plures reliquit liberos, vnde originem duxere *Tarridani* Gimoëſi Vicecomites:) *Bertrandus* Epiſcopus Tholoſanus: *Rocterius*: & filia *Eſcarona*. Teſtamenti tabulæ à Iordano 2. obſignatæ annum habent 1200 aſcriptum, quibus (aſſentiente Raimundo Tholoſano Comite, Domino ſuo) diſertis verbis canit, vt in poſterum, in hæreditate Dynaſtarum Inſulæ adeundâ, liberi virilis ſexus, etſi gradu remotiores, filiabus potiores eſſent.

Bernardus-Iordani 2. Inſulæ D. *Vxor India* Tholoſani Comitis filia, quam duxit anno 1206. (Hęc antea fuerat nupta Guillaberto, filio Petri Ermengaui Lautrici.) *Liberi* Bernardus-Iordani 3. patris hęres: *Iordanus*, qui fratri Bernardo, ſine liberis maſculis mortuo, ſucceſſit in Dynaſtiâ Inſulanâ, & *Maſcarona*, quæ anno 1222 cum Guilielmo-Bernardi Lauaurio nuptias confecit. Teſtamentum condidit anno 1227.

Bernardus-Iordani 3. Inſulæ D. *Vxor Engleſia*, filia Bernardi Mareſtanhij. *Filia vnica Alpaſia*, 1° Geraldo Forceſio,

Forceſio, deinde Arnaldo Montacutio in matrimonium collocata. Obiit anno 1236.

Iordanus 4. Bernardi Iordani frater, ſummotâ Alpaſiâ fratris filiâ, Dynaſtiam Inſulanam occupauit: ex lege à Iordano 3. auo, tabulis teſtamenti, familiæ indictâ. Binas confecit nuptias. *Vxor* 1. *Faydida*, filia Odonis Caſaliboni Domini. *Liberi* ex eâ *Iordanus* 5: *Bertrandus-Iordani* Dominus Maliuicini, Montanhaci, Corbariuæ ſancti Pauli, Pibracij, Auſunæ, & Seneſcallus Vaſconiæ nomine Regis Franciæ. *India* vxor Bertrandi Caluomontij: *Ioanna* vxor Amalarici Vicecomitis Narbonenſis. *Altera vxor* Iordani 4. fuit Vaqueria Montillia, vidua Petri Vicecomitis Lautrecenſis, è quâ filiam ſuſcepit *Galcerandam* quæ Stephano Columnæ, nepoti Iacobi S. Mariæ in viâ lata Cardinalis, anno 1286 nupſit. *Filius naturalis* Iordani, Arnaldus. Obitus anno 1288.

Iordanus 5. Inſulæ D. *Vxor* Guilielma Durofortia. *Liberi*, *Bernardus-Iordani* 4: *Iordanus* Dominus Caſaliboni, Corneillani & Montgaillardi, ob pleraque flagitia ab ipſo perpetrata anno 1323 Lutetiæ capite plexus. *Faydida*, vxor Ermengaudi Comitis Vrgellenſis: *Condoria* vxor Arnaldi Raimundi Vicecomitis Tartaſſienſis: *Margarita* vxor Arnaldi Deueſij Vicecomitis Caramanni: & *Alpaſia*. Obiit Iordanus, circa annum 1305.

Bernardus-Iordani 4. Inſulæ D. vxores habuit duas. *Vxor* 1. Margareta Fuxia, Rogerij Bernardi Fuxi Comitis, ex vxore Margareta Bearnēſi Vicecomitiſſa, filia. *Liberi* ex eâ, *Bertrandus* 1: *Gaſto*: *Iordanus* (vir Indiæ Durofortię Clarimontis Dominæ:) & *Matha* vxor Bernardi 6. Conuenarũ Comitis. *Vxor altera* Berenguela è nobili N. Cataloniæ gente. *Filia* ex eâ *Audia* vxor Ioannis Montauzerij Domini. Obiit Bernardus anno 1341.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Bertrandus Insulæ D. primus in ea gente Comitis titulum, Philippi Valesij Regis beneficio, obtinuit, cuius etiã Vicarij munere in Occitanâ Prouinciâ functus est. Anno 1345 in obsidione *Brageraci* Petracorici oppidi, dum strenui & impigri Ducis munia obit, graui vulnere saucius, in hostium manus venit. Vxorem habuit *Isabellam Leuiam*, & ex eâ filium *Ioannem*.

Ioannes Comes Insulæ. Anno 1350, authore Marquesio Spinæo curatore suo, *Ioannam Lebretiam Bernardi Ezij*, Lebretij Dynastæ, ex vxore *Mathâ Armeniacâ* filiam, secum in matrimonio coniunxit. Liberi, *Bernardus Ezij*, qui immaturâ morte præreptus est, & *Bertrandus* 2.

Bertrandus 2. Insulæ Comes: *Vxor* Helionor Petri-Raimundi 2. Conuenarum Comitis filia, ex quâ nullos suscepit liberos. Obiit anno 1369, relicto tantum filio naturali *Iordano*: & *Iordano Insulano* Clarimontis Domino, propinquo suo, hærede instituto.

Iordanus Insulanus Iordani, ex Indiâ Durofortia vxore, Clarimontis Dominâ, filius: Bernardi-Iordani, Insulæ Domini, nepos, in Comitatum Insulanum Bertrandi 2. testamento vocatus, illum occupat anno 1370. Duas habuit vxores. Prior fuit *Cecilia*, filia Centulli 4. Comitis Astaraeensis, è quâ filium suscepit, qui à Gastone Comite Fuxensi bello captus, in ipsius custodiâ morte absumptus est. Altera vxor *Margarita Terridana*, è quâ nullis susceptis liberis, circa annum 1410, à vitâ discessit. Aliquot ante obitum annis Comitatum illum & totum id, quod ex Vicecomitatu Gimoësij possidebat, Ioanni Borbonio Duci grandi pecunia vendiderat, qui rursum ea Bernardo Armaniacensi Comiti alienauit.

De Comitatu Vasconiæ Citerioris, cum stemmate Fuxensium Comitum, Bearni Regulorum & seriê Vicecomitum & Episcoporum illius Regionis.

CAPVT XIII.

DECVRSIS breuiter aliis Comitatibus ac Vicecomitatibus, quos supra in diuisione Vasconiæ Aquitanicæ enumerauimus, vna nobis adhuc restat peragranda *Vasconia Citerior*, cum Vicecomitatibus eâ comprehensis. Constabit autem ea tribus Pagis vel Regionibus, *Vascitania* seu *Vascorum Regione*, *Baionensi Præfecturâ* & *Bearnensi Prouinciâ*. Vascitaniæ descriptionem iam cap. 5. huius libri tradidimus, stemmata tantum supersunt Insignium in eâ familiarum explicanda. *Baionensem* Præfecturam (sub quâ Vicecomitatus *Aortensis* & *Maritimensis* comprehenduntur) & Bearnensem Prouinciam (quæ Vicecomitatum Olorensem ambitu suo amplectitur) diu dubitaui vtri Vasconię, vlteriori, an citeriori tribuerem; sed tandem, dum iis exclusis, nimium citerioris fines coarctari, & in angustum adduci considero, placuit (donec certiora afferantur) ambas citeriori ascribere. Accedit (ad Baionam quod spectat) authoritas Thomæ VValsinghani, qui in hypodigmate Neustriæ, ad annum 1239, hoc oppidum Vascitaniæ Caput fuisse disertè testatur. Ab hac itaque ordiamur.

Quæ hodie *Baiona*, fuit olim *Lapurdum*. Huius nominis origo è Vascâ linguâ petenda est, non tamen à *baï ona*, id est bonum pignus, vt visum est Ste-

phano Garibayo, sed à *Baia-une*, quæ vox locum vel regionem portus significat. Est enim sita hæc vrbs ad confluentem duorum amniũ *Aturri* & *Niui*, III. tantum milliarium spatio ab Oceano disiuncta: Eòque, æstu & accessu maris singulis diebus statis vicibus intumescentis adiuuante, cuiusuis magnitudinis nauigia in illam facilè appellunt. Itaque hac occasione, atque opportunitate loci (qui Galliæ atque Hispaniæ pœnè confinium occupat) inuitati, crebri illuc commeant mercatores, ex Gallià, Angliâ, Flandriâ atque Hispaniâ. Antiquissimum esse hoc oppidum constat ex Notitiâ vtriusque imperij, quæ sedem Tribuni cohortis Nouempopulanæ *Lapurdo* statuit. Hallucinantur qui hic *Aquas*, *Augustas*, Ptolemęi vel *Tarbellicas* Auctoris Itinerarij ponunt, quarum neque nomen, neque situm alij in hoc tractu vrbi prętereaquam illi, quę *Acs* dicitur, competere posse, iamdiu obseruarunt viri docti. Vetustatem insuper Baionæ arguit veterum mœnium forma, aliarum vrbium, non vulgaris antiquitatis, structuræ accommodata: vt monuit Elias Vinet. in Ausonij carmen de Burdegala. Huius tamen vrbis etymon Ioseph. Scal. lib. 2. Auson. lection. cap. 7. à *Boijs* deducit, populis Burdigalæ finitimis, qui vulgò *Buchij* dicuntur, vultque dictam Baionam, quasi *Boionam* Lapurdum autem, ait, esse *Lordam*, exiguum Leuitaniæ vicum, in Comitatu Bigorrę. Sed fefellit ratio virum doctum, Lapurdum enim, cuius Auctor notitiæ Imperij, Gregor. Turon. & alij meminere, non aliud est quam Baiona: quę, etiam ab hinc quingentos circiter annos, illud nomen seruabat, & Episcopi atque Vicecomites istius vrbis *Lapurdenses* audiebant, non *Baionenses*. Agnouit hoc tandem Scaliger ipse; nam in posteriori editione lectionum Auson. (quę ex officina Simonis Millangij Typographi Burdig. anno 1590 prodiit) deletis quę de Lorda commentatus fuerat, hęc in eorum locum substituit. *Boiatum* (supple ciuitas) *hoc est Baiona, quasi Boiona, quæ olim dicebatur Lapurda, vbi erat præsidium Romanorum. Hodie territorium eius ciuitatis nomen retinet, vocatur enim Lapord & pagus Lapurdensis.* Iam, vt Baiona à Boijs dicta fuerit, neque id vllam veri similitudinem habet. Distat enim Boiorum vicus seu *Buchium* à *Baionæ* oppido, duorum ad minimum itinere dierum, & inter vtrumque interiectę sunt hę quatuor Prępositurę seu Ditiones, *Bornium*, *Marensinum*, *Maremnium*, & *Senhansium*. Atqui in Notitia veteri ciuitatum Gallię, in Nouempopulaniæ regione designatur Boatium ciuitas. Sit ita sanè; sed quid hoc ad Lapurdum seu Baionam? an non alio loco illa consistere potuit? Enimuerò eadem Notitia satis indicat, hanc ciuitatem Boatium aliam esse à Baiona siue Lapurdo, dum eam in Burdigalensi pago statuit, sic enim legitur in Vetusto illius exemplari manuscripto Bibliothecę Illustrissimi Thuani, *Ciuitas Boatium, quod est Boius in Burdigalensi.* Prętera, Itinerarium Antonini, Burdegalam ab Asturica Hispanię ciuitate petentes, per Aquas Tarbellicas Boios ducit, statuitque interualla ab Aquis Tarbellicis, id est ab oppido *Acs*, (quod primus nos docuit Scaliger) Boios vsque millia passuum XLVII, at è Boijs Burdegalam vsque XVI tantum, quod Baionę conuenire nequaquam potest, cum ea longius distet Burdegalâ, quam Aquę Tarbellicę. Scaligeri sententiam sequuti sunt Elias Vinet. comment. in epist. 1. Ausonij, Paul. Merul. Cosmogr. parte 2. lib. 3. cap. 34. & Andr. Fauynus lib. 2. hist. Nauarricę, vbi, quod *Boionam* adhuc ab incolis dici pro *Baiona* asserit, negant id incolę verum esse.

Nunc ad Lapurdum redeo. Celebrat Sidonius lib. 8. epist. 12. Lapurdenses locustas, quo genere piscis (*Langosta* est indigenis, at *Carabi* Plinio lib. 9. cap. 31.) nunc etiam abundare Baionensem oram, norunt qui in eâ aliquamdiu commorati sunt. Nostrorum quoque, primæ stirpis, Regum tempore, Lapurdum non ignobile oppidum fuisse hinc arbitrari licet, quod illud, inter alias celebres Aquitaniæ ciuitates, Childebertus Rex sibi cum Guntramno Rege depactus est. Apud Gregor. Turon. lib. 9. cap. 20. in exemplo pactionis vtriusque Regis. *Pari conditione* (sunt verba pactionis) *ciuitates Meldis & duas portiones de Syluanectis, Turonis, Pictauis, Abrincatis, Vicoiuli, Coseranis, Lapurdo & Albige domnus Childebertus Rex cum terminis à præsenti die suæ vindicet potestati.* Sub Anglis Regibus, Aquitaniæ olim imperium obtinentibus, secundum dignitatis locum *Baionæ*, inter Gasconiæ ciuitates, tribuit Math. Vuestmonast, primâ sede (vt decuit) Burdigalæ reseruatâ. Ciuium inuiolata semper erga Principes suos fides hanc vrbem magnoperè commendat. Belleforestus non paucis, huic verò nugator quispiam egregiè imposuit, cum nemini armato illam ingredi, præterquam Regi & Regij sanguinis Proceribus, licere asseruit. Consimilis genij est cognomen *Ciuitatis nobilium*, oppido *Aquarum Tarbellicarum*, ab eodem Authore additum, ex eo quod Anglis in Aquitaniâ rerum potientibus à XII nobilibus, vt ait, regeretur, quorum vnusquisque turrim, in eâ, haberet suæ genti cognominem. Nam hoc quoque cum vetustioribus Scriptoribus indictum, & in fide dignis monumentis hactenus illectum fuerit, perinde pro ludicro haberi debet. Nihilo certiora sunt eâ quæ de tribus tumulis aquariis, in agro Aquensi, Lunæ crescentis ac decrescentis vicissitudines imitantibus idem Scriptor prodidit.

NON præteribo singulare, in hac orâ, Neptuni factum. Ab hinc ducentos circiter annos, *Aturri* fluuij ostia, (per quæ is se in Oceanum, ad tria à Baionâ milliaria, exonerabat) congestis ventorũ vi, & marinæ tempestatis impetu immensis arenarum cumulis, velut molibus quibusdam, obstructa fuerant. Hic casus Baionensibus, non maris solùm vsum abstulit, sed multo etiam grauiora incommoda inuexit: agris eorum, & non exiguâ parte vrbis, redundantis amnis effusionibus submersis. Post aliquod tempus, nouo exitu flumini, ad vicum *Messanges* (nunc *Boucau vieux*, qui sex circiter leucis Vasconicis Baionâ distat) comparato; Baionenses aliquantulum subleuati sunt: lõginquus tamen fluuij cum mari coitus difficilem nauigationem faciebat. Itaque munificentiâ Regiâ, & Prouincialium collationibus sustentati, priorem alueum humanâ operâ peruium facere aggrediuntur; sed multorum annorum labore frustra in hoc opere cõsumpto; tandem, nostra memoria, vel fors, vel Diuini numinis fauor ipsos voti cõpotes fecit. Exorta enim grauis tempestas, omnes illas arenas, quæ fluminis ostiã infederãt, illicò dissipauit. Huius cœlestis beneficij memoriam is populus solẽni supplicatione, quot annis, celebrat.

TERMINI Baionensis Præfecturæ sunt ab ortu Bearnensis Prouincia & inferior Nauarra: ab occasu Oceanus: à Septentrionibus Aquensis Præfectura: à Meridie verò montes Pyrenæi & Vidasso amnis. Peccant non leuiter Belleforestus, eumque sequutus Merula parte 2. lib. 3. cap. 34. Cosmogr. dum Lapurdi seu Baionæ iurisdictionem aiunt, *protendi vltra flumen Iron, vsque ad fanum D. Ioannis, cui cognomen de Luz, quod Franciæ regnum ab Hispaniâ seiungit.* Vicum enim, *Iron*

dictum in eo tractu esse scimus, in ipsius Hispaniæ limite siue vestibulo: fluuium tamen huius nominis non nouimus. Fanum verò D. *Ioannis Luzi*, vtriusque Regni terminum esse negamus: procurrunt enim Galliæ fines vltrà hoc oppidum, ad VI. aut VII. milliaria Hispaniam versus, ad fluuium scilicet vsque Vidassonem. Baiona olim non secus ac pleræque aliæ Vasconiæ Aquitanicæ ciuitates, Vicecomitum propriorum dominatum passa est, illorum nomina quotquot ex vetustis schedis aut tabulis nosse hactenus licuit, hic subiicio.

Vicecomites Lapurdenses, seu Baionenses.

FORTVNIVS-SANCIVS Vicecomes Lapurdensis & frater eius *Lupus Anerius*, viuebant tempore Austindi Archiepiscopi Auscienſis, hoc est circa annum 1060. Filium habuit Fortunius-Sanctius, Ramirum-Sanctij, qui se Ecclesiæ Baionensi deuouit: & filiam *Reginam Tortam*, quæ patris hæres fuit.

Regina Torta virum habuit *Sanctium Garsiam*, illumque, hoc matrimonio, Vicecomitatus Lapurdensis consortem fecit.

Garsias-Sanctius, Sanctij Garsiæ & Reginæ Tortæ filius, succesſit matri in Vicecomitatu Baionensi. *Vxor* Vrraca. *Filius* Bertrandus.

Bertrandus Vicecomes Baionēsis. Duas habuit vxores. *Vxor* I. Tota Orqueyena. *Vxor altera* Ataresa. *Liberi*, (vtro coniugio nati incertum) Petrus Bertrandi: Arnaldus Bertrandi: (vterque ordine parenti in Vicecomitatu succesſit) V Vilielmus Bertrandi (qui Episcopus Aquensis extitit) & *filia* N. nupta N. *Saltano Dynastæ*. Vixit Bertrandus ab anno 1140. ad annū 1170. & vltrà.

Petrus-

Petrus-Bertrandi, Vicecomes Baionensis, paucis annis patri superstes fuit, obiitque sine liberis.

Arnaldus-Bertrandi, Vicecomes Baionensis, post fratrem. Hic cum officio suo & muneri erga *Ricardum*, Henrici Angliæ Regis filium, Aquitaniæ Ducem, deesset, Ricardus anno 1177 comparatis Burdegalæ copiis, Baionam contendit, quam vrbem cum obsidione cinxisset, breui expugnauit. Habuerit necne vxorem ac liberos Arnaldus non constat: successor enim ipsius in Vicecomitatu fuit *VVilielmus-Raimundi* sororis filius.

VVilielmus-Raimundi Saltanus, Bertrandi Vicecomitis ex filia nepos, Vicecomitatum Lapurdensem obtinebat anno 1193. In hoc puto defecisse Vicecomitum illorum nomen ac potestatem, (quamquam ad annum 1205 Bertrandi Vicecomitis Baionensis, in quibusdam monumentis mentionem fieri video) quippe, non ita multò post, hanc Dynastiam cum Aquitaniæ Ducatu confusam fuisse constat. Ioannes autem Rex Angliæ & Dux Aquitaniæ, primus Baionę *Maioris* & Decurionum, (quos *scabinos* & *iuratos* vocant) Collegium instituit & eam Reipublicę formam ciuibus dedit, quę aliquot ante annis Rupellanis pręscripta fuerat.

Pontifices Lapurdenses, seu Baionenses.

B. LEO primus Baionæ Episcopus, cum Rothomagensem Pontificatum gereret, à Romano Pontifice in Hispaniam, ad erigendos & confirmandos Christianos, à Sarracenis vexatos, legatus, Baionam appulit: ibique dum vitæ exemplo & sacris Concionibus rem Christianam summoperè promoueret, à Piratis & facinorosis hominibus, quorum vitia insectabatur, cæsus in Di-

Universidad de Deusto Biblioteca

uorum numerum referri meruit. Floruit Carolo Simplici Rege. Ioannes Dadreus Theolog. & Canonicus Rothomagensis, in Catalogo Episcoporum Rothomagensium, *Vittonem* hunc vocat. In veteribus tamen Baionensis Ecclesiæ monumentis, & in antiquis Breuiariis non aliter quam Leo nuncupatur.

Arsius, temporibus Benedicti VII. Pontificis Romani, circa annum 980.

Raimundus Vasatensis Episcopus, præfuit etiam huic Ecclesiæ. Viuebat anno 1040.

Raimundus 2. superioris nepos, fratris vel sororis filius, ætate Austindi Archiepiscopi Ausciensis, circa annum 1063.

Bernardus, Monachus Ordinis N. è Pago Astaracensi oriundus, ab anno 1080 ad annum 1119, quô ad Archiepiscopatum Ausciensem euectus fuit.

Garsias, anno 1120.

Raimundus Martrius, circa annum 1130.

Arnaldus Lupus Bessabatus.

Arnaldus Formatellus, anno 1149.

Fortanerius, circa annum 1160.

Petrus Bertrandus.

Ademarus, interfuit Concilio Lateranensi anno 1179.

Bernardus Lacarranus, anno 1186, & inde ad annũ 1206. Anno 1190 à Ricardo Angliæ Rege & Duce Aquitaniæ parti copiarum, quas ad sacrum bellum parabat, præfectus, in Palestinam profectus est. *Rog. Houeden.*

Raimundus-Vvilielmi Donsacus, ab anno 1213, ad annum 1250.

Sanctius Haxius vel *Hachius*, electus anno 1256. Hanc Ecclesiam rexit ad annum vsque 1275.

Dominicus vel *Domenionus Manxius*, annis 1279 & 1296.

Arnaldus-Raimundi Montanus, electus anno 1303.

Petrus Maritimensis siue *Maremnius*, annis 1309 & 1310.

Bernardus Villanus, anno 1315 electus & confirmatus.

Petrus San-Ioannius, Monachus ab anno 1318 ad annum 1341.

Guilielmus Vitalis San-Ioannius, anno 1369.

Bartholomæus Riberanus, Monachus, anno 1373.

Garcias Euguius Monachus Augustinianus annis 1385 & 1390.

Anno 1392 vacat sedes Pontificia.

Menendus Garsias Monachus, anno 1397.

Petrus Vernetus, anno 1411.

Guillielmus-Arnaldus Bordanus, anno 1413 & 1419, & inde ad annum 1439.

Iacobus, Monachus Ordinis Dominicanorũ Fratrum.

Ioannes Barrerius, ab anno 1479 ad annum 1500.

Bertrandus Lahetus, anno 1507.

Ioannes Bellayus 1529. postea Cardinalis.

Stephanus Poncherus, ab anno 1542 ad annum 1550.

Ioannes Fraxineus, eodem anno 1550 & anno 1552. fuit Legatus ac Orator Henrici II. Regis in Germania. *Iacob. Aug. Thuan.*

Ioannes Monsterius, anno 1561.

Ioannes Soßiondus, ab anno 1567 ad annum 1580.

Iacobus Maurinus, anno 1590.

Bertrandus Etchaußius, traductus ad Archiepiscopatum Turonensem anno 1617.

Claudius Ruellius traductus ad Episcopatum Andegauensem.

Raimundus Montanus, obiit anno 1637.

Franciscus Foquetus Episcopus designatus eodem anno.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vicecomites Aortenſes, vulgò *Vrtenſes*.

VICECOMITATVS Aortenſis Præfecturam Baionenſem à Meridie claudit, quâ parte ipſe Præfecturam Aquenſem habet oppoſitam, ex aliis verò *Aturro* & *Gauero* amnibus vndique clauſus peninſulæ formam exhibet. Primarius in eo vicus *Petraforata*, vulgò *Peyrehorade*, ibique in prærupto colle, extantes adhuc veteris arcis Vicecomitum reliquiæ, *Aſpremontis* Caſtelli nomen ferunt. Horum Vicecomitum familia, ab antiquo Vaſconiæ Ducum ſæculo, longa ſerie deducta, ad noſtram vſque ætatem peruenit.

Lupus Garſias Vicecomes Aortenſis, & *VVilielmus Garſias Pulionius* frater eius, circa annum 1060. viuebat etiam temporibus Gregorij VII. Romani Pontificis. Filium reliquit *Lupus* Sanctium Lupi.

Sanctius-Lupi Vicecomes Aortenſis.

Arnaldus Raimundi Vicecomes Aortenſis.

VVilielmus Raimundi, anno 1156 ad annum 1170.

Lupus Garſias, ab anno 1177 ad annum 1212.

Ricardus Vicecomes Aortenſis.

Raimundus Vicecomes Aortenſis. Habebat fratrem nomine Arnaldum Lupi Aſpremontium. Viuebat anno 1263.

Arnaldus-Raimundi 2. Vicecomes, circa annum 1320 & anno 1341. Huius forſan ſoror erat *Miramonda Aſpremontia*, Arnaldi VVilielmi Acrimontani Dynaſtæ vxor.

Arnaldus Raimundi 3. ſuperioris nepos. Vxor 1. *Amaneua Bertullia*, quam duxit anno 1356. Altera *Aſſalida Pontia*, è quâ ſuſcepit filium Ioannem.

Ioannes, Vicecomes Aortenſis anno 1374. ſub tutelâ *Aſſalidæ* matris. Anno 1395 vxor *Ioanna Abella*, filia *Berengarij Apiliæ*, Conſiliarij & Maioris domus Petri Regis Aragonum, è quâ natus eſt Ludouicus.

Ludouicus Vicecomes Aortenſis. *Vxor* N. filius Petrus.

Petrus Vicecomes Aortenſis, anno 1500. Vxor *Quiteria*, Rogerij Acrimontani Dynaſtæ, ex Helenâ Bearniâ vxore, filia. Filius *Adrianus*.

Adrianus, Vicecomes Aortenſis: *Vxor* N. filius *Ioannes*.

Ioannes 2. Vicecomes Aortenſis: Vxor *Eſter Bearnia Sangeneſia*. Liberi, Antoninus: Armanus, & filiæ N: N.

Antoninus Vicecomes Aortenſis. Vxor *Amata Lonſia*.

PRÆFECTVRÆ Baionenſi ad ortũ proximè ſuccedunt Inferior Nauarra, & Bearnenſis Principatus. In illâ duæ vetuſtiſſimæ & nobiliſſimæ familiæ etiam nunc clarent, *Acrimontana* & *Luxetana*; de quibus alias ex profeſſo agendum erit. Hic verò nobis in præſenti leuiter attingendus eſt.

De Principatu Bearnenſi.

BEARNENSIS Principatus ex duobus antiquiſſimis Vicecomitatibus conflatus eſt *Benearnenſi* & *Olorenſi*, quibus poſtea acceſſere *Montanerenſis* & *Orſalenſis*. Duobus item Epiſcopatibus, Laſcurrẽſi & Olorenſi *Benearnum*, antiqua Ciuitas (cuius Auctor Itinerarij Antonini & Notitiæ Ciuitatũ Galliæ, necnon Gregorius Turonenſis meminere) huic Principatui nomen fecit: ſed quænam eſſet hæc ciuitas non leuis inter doctos contentio eſt. Ioſeph. Scaliger quem ſequuntur multi *Orteſium* eſſe exiſtimauit, quod oppidum ad extremam iſtius Principatus oram, & extra vtrumque illius Epiſcopatum, in Aquenſi diœceſi ſitum eſt. Mihi tamen

longè probabilior videretur ſententia eorum, qui *Laſcurrim* eſſe pronuntiant, niſi obſtaret authoritas Itinerarij Antonini, quod ab Aquis Tarbellicis Benearnum vſque XVIIII. tantum milliarium ſpatium interponit: id enim Laſcurri conuenire neutiquã poteſt. Diſtat qnippè hæc ciuitas ab Aquis Tarbellicis XI. ad minimum leucis Vaſconicis, in quibus XXXIII. plus minus paſſuum millia continentur. TERMINI illius Principatus ſunt ab ortu Bigorræ Comitatus, ab occaſu Baionenſis & Aquenſis Præfecturæ, à Septentrionibus Scialocenſis & Taurſanenſis Pagi, à Meridie verò montes Pyrenæi & Vicecomitatus Solenſis: Vrbes præcipuæ *Palus* ſedes Parlamenti & Cameræ Rationum, *Laſcurris*, Epiſcoporum domicilium, *Orteſium*, *Iluro* ſeu *Oloro*, Caput olim Vicecomitatus, nunc Epiſcopatus eiuſdem nominis, *Nayum*, *Morlaſium*, *Nauarrenſium* (totius regionis propugnaculum) & *Saluaterra*.

Vicecomites Bearnenſes.

VETERES Vicecomites Bearnenſes primus è tenebris in lucem eruit illuſtriſſimus & eruditiſſimus Petrus Marca, in ſupremo Nauarræ Aquitanicæ Senatu Præſes, è cuius litterario penu accuratam ipſorum hiſtoriam auidè expectamus. Nos interea vt inſtituti noſtri ratio poſtulat illorum ſeriem hic attexemus.

Gaſto-Centulli Vicecomes Bearnenſis, temporibus Benedicti VII. Pontificis Romani, & VVilielmi Sanctij Vaſconiæ Ducis, circa annum 980.

Centullus Gaſto Vicecomes Bearnenſis, & *Gaſto Centullus* Bearnius ipſius vel filius vel frater, ſub Rege Hugone & VVilielmo Sanctio Vaſconiæ Comite, circa annum 990.

Centullus Vicecomes ſub Sanctio Vaſconiæ Duce, circa annum 1020, forſan idem cum præcedenti.

Centullus-Gaſto 2. ſuperioris Centulli-Gaſtonis filius, Vicecomes Bearnenſis & Olorenſis ſub *Bernardo Tumapalerio* Vaſconiæ Duce, circa annum 1050. *Vxor* N. *Liberi*, Gaſto, Centullus, Amita. Interfectus à *Solenſibus* ante annum 1058.

Gaſto Vicecomes Bearnenſis, circa annum 1060.

Centullus filius Centulli Gaſtonis Vicecomes Bearnenſis & Olorenſis. Duas habuit vxores. Prima fuit *Giſla*, è qua ſuſcepit *Gaſtonem* & *Raimundum*. Poſtea eâ dimiſsâ *Beatricem* Bigorræ Comitiſſam duxit, eoque iure Bigorram in poteſtate habuit. Nati ſunt ei ex Beatrice *Bernardus* & *Centullus*, de quibus egi in ſtemmate Comitum Bigorræ. Fuit hic quoque occiſus in valle *Tena* in Aragoniâ, poſt annnm 1077.

Gaſto, Centulli filius Vicecomes Bearnenſis & Aquẽſis, egregiam in Hieroſolymitano bello nauauit operam. *Vxor* Ataleſa, Sanctij Comitis Ayuarij, filij naturalis Ramiri Regis Aragonum, filia. *Liberi*, Centullus, & Guiſcarda. Obiit pugnans contra Mauros in Hiſpania anno 1131.

Centullus Vicecomes Bearnenſis Gaſtonis filius, à Mauris ad Fragam interfectus anno 1134.

Guiſcarda Vicecomitiſſa Bearn. nupſit Petro Gauarreti Vicecomiti: peperitque filium Petrum.

Petrus Gauarretus Bearnenſis Vicecomes, anno 1147. *Vxor* N. liberi *Gaſto* & *Maria*.

Gaſto Vicecomes Bearnenſis, fuit etiam Comes Fidentiaci. *Vxor* Sanctia, Garſiæ-Ramiri Nauarræ Regis filia. Obiit ſine liberis.

Maria Vicecomitiſſa Bearn. poſt fratrem. Paulò poſt

Universidad de Deusto
Biblioteca

annum 1170 virum sibi asciuit è primaria gente Principatus Cataloniæ *Guililemum Moncadum*. Liberi, *Gasto*, *VVilielmus-Raimundi* & *Constantia* nupta Didaco Lupi Viscayæ Domino.

Gasto filius Guilielmi Moncadi & Mariæ, cognomento *Bonus*, successit matri in Vicecomitatu Bearnensi, circa annum 1177, sub tutelâ Peregrini Castellazueli Nobilis Aragonij. *Vxor* Petronilla Bigorræ Comitissa. Obiit sine liberis, circa annum 1216.

VVilielmus-Raimundus post Gastonem fratrem Vicecomes Bearn. *Vxor* Guilielma Castri veteris Domina. *Filius* Guilielmus Moncadus. Obiit in bello Balearico anno 1229.

Guilielmus Moncadus Vicecomes Bearñ. *Vxor* Garsendis. *Filius* Gasto.

Gasto Vicecomes Bearnensis. *Vxor* 1. Matha, Petronillæ Bigorræ Comitissæ, ex Bosio Mastasio marito filia. *Liberi* ex ea *Constantia*, nupta primò Henrico filio Ricardi Regis Alemanniæ, deinde eo in Italia interfectô Alfonso, Iacobi 1. Aragoniæ Regis filio natu maximo. Ex neutro liberos suscepit: *Margareta*, vxor Rogerij Bernardi Comitis Fuxensis: *Matha*, vxor Geraldi Comitis Armaniacensis: & *Guilielma* nupta Petro, Petri 3. Aragonum Regis filio. *Altera vxor* Gastonis *Beatrix* filia Ducis Sabaudiæ. Ex qua nulli liberi. *Liberi naturales* Bernardus Aspesius, Raimũdus Canonicus Apamiensis, Arnaldus VVilielmus & *filia* N. nupta Arnaldo VVilielmo Andoinsij Domino. Obitus anno 1290.

Quandoquidem matrimoniô, inter Rogerium Bernardum Fuxensem Comitem & Margaritam Vicecomitissam Bearnensem initô, ambæ familiæ Comitum Fuxensium & Vicecomitum Bearnensium in vnam coaluere,

coaluere, expedit illorum Comitum stemma ab origine repetere: in quo contexendo, si cubi à sententiâ vulgarium Fuxensis historiæ Scriptorum discessero, me id nonnisi Auctoribus domesticis monumentis facturum recipio.

Bernardus filius secundogenitus *Rogerij* Comitis Carcassonensis, ex *Adalasia* vxore primus Comes Fuxensis anno 1062. *Vxor* Beatrix Biterrensis. *Filij duo*, dictus vterque Rogerius.

Rogerius, Bernardi filius natu maior Comes Fux. *Vxor* Arcendis. Filius Rogerius 2. Obitus circa annum 1095.

Rogerius 2. Comes Fuxensis anno 1196. item anno 1111. sub tutelâ Rogerij patrui. *Vxor* Stephania. *Filius* Rogerius 3.

Rogerius 3. Comes Fuxensis. *Vxor* Eximena. *Filius* Rogerius-Bernardus. Obiit ante annum 1249.

Rogerius Bernardus Comes Fuxensis. *Vxor* 1. *Cecilia Ferrana*, filia Raimundi Berengarij Comitis Barcinonensis. *Filius* ex ea Raimundus-Rogerij, hæres. *Vxor altera*, *Cecilia*, filia Raimundi Trincauelli Vicecomitis Biterrensis, & Comitis Carcassonensis. *Liberi* ex eâ Rogerius, & filiæ N. N.

Raimundus-Rogerius Comes Fux. anno 1188. *Vxor* Philippa. *Liberi*, Rogerius-Bernardus, hæres: Aymericus: Lupus: Sclarmonda vxor Bernardi Alioni, Donesani Dynastæ: & Cecilia vxor Bernardi 4. Comitis Conuenarum. Obitus anno 1222. in obsidione oppidi Mirapiscensis.

Rogerius-Bernardus 2. Comes Fux. *Vxor* 1. Ermessenda filia & hæres Arnaldi *Dynastæ Castriboni*. Liberi ex ea, *Rogerius* 4. qui vtrique parenti successit, & *Sclarmonda* nupta, vt ferunt, Cardonæ Vicecomiti. *Altera vxor Er-*

mengardis, filia Aimerici Vicecomitis Narbonenſis, è quâ nata eſt, vt puto, *Cecilia*, altera Rogerij-Bernardi filia, Vicecomiti Vrgellenſi in matrimonium collocata.

Rogerius 4. Comes Fuxenſis: *Vxor* Bruniſſena Cardonia. *Filij*, Rogerius-Bernardus, hæres. Et Petrus qui, niſi fallor, ante patrem obiit. *Filiæ*, Sibylla *vxor* Aimerici 6. Vicecomitis Narbonenſis: Agnes, *vxor*, Eſquibati Comitis Bigorræ: Philippa, *vxor* Arnaldi Hiſpani, Vicecomitis Coſeranenſis, & Sclarmonda *vxor* Regis Inſularum Balearium. *Filia naturalis* Marqueſia, nupta Petro Andreæ. Obitus anno 1264.

Rogerius-Bernardus Comes Fuxenſis: *Vxor* Margarita Vicecomitiſſa Bearnenſis. *Liberi*, *Gaſto*, hæres: *Conſtantia* vxor Ioannis Leuij, Mirapiſcis Domini: *Margarita* vxor Bernardi Iordani, Inſulæ Domini: *Matha* vxor Bernardi Comitis Aſtaracenſis: *Bruniſſena* vxor Elię Talayrani Comitis Petragoricẽſis. Obitus circa annũ 1306.

Gaſto 1. Comes Fuxenſis & Bearñ. Vicecomes. *Vxor* Ioanna Arteſia. *Filij* Gaſto, hęres: *Rogerius* Bernardi Vicecomes Caſtriboni: *Robertus* Doneſani Dominus, Epiſcopus Vaurenſis. *Filiæ*, *Margarita*: *Blanca* vxor Ioannis Grallij, & *Ioanna* nupta anno 1330. Petro Comiti Empuriarum, filio Iacobi 2. Regis Aragonum. *Liberi naturales*. Raimundus Arnaldus: Lubatus: Bearneſa vxor Anerij, filij Raimundi Arnaldi Gerſereſti Domini. Obitus anno 1315.

Gaſto 2. Comes Fuxenſis & Vicecomes Bearñ. *Vxor* Alienora Bernardi 5. Conuenarum Comitis, ex Lora Monfortia vxore, filia. *Filius* Gaſto Phœbus. *Liberi naturales*, *Arnaldus-Guilielmus*; *Petrus* vir Florentiæ Biſcayæ Dominę: *Bearneſa* vxor primò Arnaldi Raimundi Vicecomitis Aortenſis, deinde Raimundi Arnaldi Caſtronouani: & *Margarita*. Obitus Hiſpali in Hiſpania anno 1343. menſe Septembri.

Gaſto 3. cognomento Phœbus. *Vxor* Agnes Philippi Ebroicenſis & Ioannæ Nauarræ Reginæ filia. *Filius Gaſto*, qui nullis è Beatrice Armaniacâ ſuſceptis liberis ante patrem extinctus eſt. *Filij naturales* Bernardus Dux Medinæceli: Ioannes: Gratianus. Obiit Gaſto 3. anno 1390. Kal. Aug.

Matheus Fuxius, Vicecomes Caſtriboni (*Filius* Rogerij Bernardi 2, ex vxore Giraldâ Naualliâ, *Nepos* Rogerij Bernardi 1. Vicecomitis Caſtriboni, *Pronepos* Gaſtonis Comitis Fuxenſis & Vicecomitis Bearñ.) ſucceſſit in vtraque Dynaſtia Gaſtoni Phœbo cognato ſuo ſine liberis mortuo. *Vxor* Ioanna, filia Ioannis Regis Aragonum, ex Matha Armaniaca. Obiit ſine prole anno 1399.

Iſabella Mathæi ſoror ſucceſſit fratri Mathæo. *Maritus* Arcembaldus Graillius Capitalis ſiue Dynaſta *Buxij*, Petri filius, Petri nepos & Ioannis pronepos. *Liberi*, *Ioannes*, hæres: *Gaſto*, Dynaſta Buxij, Vicecomes Benaugij & Caſtilionis: *Arcembaldus* Baro Nauallius: *Petrus* Cardinalis: *Mathæus* vxorio iure Comes Conuenarum. Obitus circa annum 1403.

Ioannes Comes Fuxenſis & Vicecomes Bearñ. *Vxor* 1. Ioanna filia Caroli 3. Nauarræ Regis, ex vxore Eleonorâ, quæ obiit abſque prole. *Vxor altera*, Ioanna Caroli 1. Lebreti Dynaſtæ, ex Mariâ Sulliacâ vxore filia *Liberi*, Gaſto, hæres, & Petrus Lautreci Vicecomes. *Vxor* 3. Ioanna Aragonia; ex quâ nulli liberi. *Filius naturalis* Bernardus Gerdereſti Dominus. Obiit circa annũ 1436.

Gaſto 4. Comes Fuxi & Bearni Dominus. *Vxor* Eleonora, Ioãnis Aragonij & Blancæ Nauarræ Reginæ filia. *Filij Gaſto* (qui relictis ex vxore Magdalena Caroli VII.

Regis filiâ duobus liberis *Francisco Phœbo* & *Catharinâ*, obiit viuis parentibus) *Petrus* Cardinalis, *Ioannes* Vicecomes Narbonę & Comes Stampensis, & *Iacobus*. *Filiæ, Maria* vxor Guilielmi Marchionis Montferratij. *Ioanna*, vxor 1^ni Ioannis 5. Armaniacensis Comitis, deinde eo mortuo Ioannis Asterienſis Vicecomitis. *Margarita* vxor Francisci Britanniæ Ducis: *Catharina* vxor Gastonis Fuxij Candalæ Comitis: & *Leonor* quæ innupta obiit. Obitus anno 1472, mense Iul. ad Roncaullim.

Franciscus Phœbus, Gastonis & Magdalenæ filius, successit *Gastoni auo* in Comitatu Fuxensi & Dynastiâ Bearnensi, Eleonoræ autem auiæ in Regno Nauarræ. Obiit sine liberis anno 1482.

Catharina soror Francisci Phœbi succeſſit fratri in Nauarræ Regno & in Comitatu Fuxensi, ac Dynastiâ Bearnensi. Nupsit Ioanni Lebretio de vtriusque progenie dixi supra cap. 10.

Pontifices Bearnenses seu *Lascurrenses*.

B. GALACTORIVS martyr Episcopus Benearnensis, adfuit Concilio Agathensi anno 506.

Sauinus Episcopus Benearnensis, in Concil. Matisc. 2. anno 588.

B. Iulianus, temporibus Theodorici Francorum Regis & Ebroini Maioris Palatij, circa annum 680.

Raimundus 1. Episcopus Vasatensis & Lascurrensis, anno 1040.

Raimundus 2. circa annum 1060.

Gregorius Abbas sancti Seueri 1068.

Bernardus, circa annum 1072.

Sancius, affuit dedicationi Ecclesiæ Oscensis, circa annum 1096. Viuebat etiam anno 1101.

Guido, annis 1115 & 1127.

Arsiuus.

Gasto.

Raimundus, 1150.

Guilielmus 1170.

Sancius Anerius 1200. & 1205.

Raimundus Benacus, annis 1214 & 1220.

Bertrandus Motanus, ab anno 1247, ad annum 1256.

Arnaldus Morlanus, anno 1286.

Sanctius, anno 1288.

Raimundus Ogenius, annis 1293 & 96.

Arnaldus, anno 1297, & anno 1317 cum cognomento *Arbusij*.

Guilielmus-Arnaldus Saltanus, anno 1321.

Raimundus Andoinsius, anno 1330 & 1345.

Arnaldus-Guilielmus Andoinsius, annis 1352, & 1356.

Bernardus, anno 1362.

Odo, anno 1368 & sequentibus vsque annum 1400.

Ioannes, anno 1402.

Petrus Fuxius, postea Cardinalis ab anno 1405 ad annum vsque 1422 (quo à Martino Pontifice Max. reuocatur) hanc Ecclesiam rexit.

Arnaldus Salinius, anno 1427.

Arnaldus Abadianus, annis 1428 & 1432.

Petrus Fuxius Episcopus Albanensis administrator perpetuus Ecclesiæ Lascurrensis, annis 1433 & 1436.

Ioannes Leuius, anno 1473.

Robertus Spinæus, annis 1480 & 1491.

Bonifacius Petrucius, anno 1496.

Amaneuus Lebretius Cardinalis administrator huius Ecclesiæ anno 1513.

Ioanns Salanus, 1519.
Paulus Bearnius, annis 1527 & 1530.
Iacobus Fuxius, anno 1551.
Ioannes Capdeuillanus, anno 1554.
Georgius Armagnacus Cardinalis, adminiſtrator perpetuus, anno 1555. traductus hinc ad Archiepiſcopatum Tholoſanum primò, deinde ad Auenionenſem.
Ludouicus Lebretius, ab anno 1556, ad annum 1569.
Ioannes Iagotus.
Ioannes Petrus Abadianus, ab anno 1600 ad annũ 1609.
Ioannes Saletanus, ab anno 1609 ad annum 1632.
Ioannes-Henricus Saletanus.

Pontifices Olorenſes.

B. GRATVS Epiſcopus Olorenſis in Concilio Agathenſi, anno 506.
Licerius Concil. Pariſ. 4. anno 573 Matiſconenſi 2. anno 585, vbi legitur Lucerius.
Raimundus, circa annum 1040.
Stephanus, circa annum 1050 & 1063.
Amatus, anno 1070 erat Legatus ſummi Pontificis in Aquitania: fuit traductus poſtea ad Archiepiſcopatum Burdegalenſem.
Odo Abbas Generenſis & Epiſc. Olor. 1096 & 1101.
Rogerius.
Arnaldus, anno 1114 Epiſc. Olor. & Prior Morlañ.
Arnaldus Iſeſtus, anno 1140.
Bernardus, anno 1170 & deinceps ad annũ vſque 1205. Anno 1179 interfuit Concilio Lateran.
Bernardus Morlanus, annis 1220 & 1238.
Petrus, annis 1250 & 1254.
G. id eſt, *Guilielmus* vel *Geraldus*, anno 1255.

Rogerius, eodem anno 1255.
Compainhus, annis 1260, 64 & 83.
Bernardus, anno 1288.
Gaillardus, 1290 & 1303.
Guilielmus Arnaldus, 1316.
Arnaldus Valenſunus, ab anno 1324 vſque ad annũ 1341.
Bernardus, 1343.
Petrus Eſquironus, anno 1363 & deinceps ad annũ 1369.
Guilielmus Aſſatus, 1375.
Sancius, Monachus.
Arnaldus VVilielmi, anno 1399.
Petrus Auſcienſis Archiepiſcopus, adminiſtrator perpetuus Eccleſiæ Olorenſis, anno 1407,
Arnaldus Raimundi, anno 1436.
Garcias, 1455 & 1465.
Sancius Caſanouanus ætate Franciſci Phœbi.
Ioannes Pardalhanus.
Coſmus Pacius electus ſub Alexandro VI. Pontifice Romano.
Amaneuus Lebretius Cardinalis, adminiſtrator perpetuus Eccleſiæ Olorenſis anno 1500, cuius tamen poſſeſſione breui deturbatus fuit à Raimũdo Arnaldo Beonio, qui à Canonicis ex Archidiac. in Epiſcopum electus fuit.
Raimundus Arnaldi Beonius, annis 1501. & 1518.
Ioannes Fuxius, aliàs *Iacobus*, 1534.
Geraldus Roſſellus, 15 .o.
Claudius Reginus, ab anno 1562 ad annum 1580.
Arnaldus Maytius ab anno 1599 ad annum 1620. Huius curâ, & vigiliis, Eccleſia Bearnenſis, iampridem aduerſariæ Religionis factioſorum artibus non modice labefactata, anno 1620 in antiquum ſtatum reſtituitur.
Arnaldus Maytius, ſuperioris Arnaldi fratris filius.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vicecomites Solenſes.

BEARNENSI Principatui ad Occidentem & Meridiem obiacet *Sola* aliàs *Seula*, Fredegario *Subola* Romanis forſan *Sibylla*, vnde Sibyllates populi Plinio lib. 4. cap. 19. Inter illius Vicecomites numerantur.

Raimundus-Guilielmus, cognomento *Salamaca* Vicecomes Solenſis, circa annum 1040, & deinceps ad annum 1060. *Liberi*, Guilielmus Fortis & Arnaldus Fortis.

Guilielmus Fortis, ab anno 1080 ad annum 1118.

Centullus.

Nauarra cum marito *Augerio Miramontio*, anno 1150.

Bernardus-Sanctius, anno 1178.

Raimundus-Guilielmus 2. anno 1187 & deinceps ad annum 1200. *Vxor*, vt puto, Felicia. *Liberi*, Raimundus-Guilielmus 2. & Guilielmus Fortis.

Raimundus Guilielmus 2. ab anno 1240 ad annum 1254. *Vxor* Marqueſa. *Liberi* Augerius: Arnaldus-Raimundus.

Augerius Vicecomes Solenſis anno 1260. *Vxor* Miramonda Butzia. *Liberi* Corbaranus (extinctus patre ſuperſtite, relictâ filiâ Miramondâ:) Augerius: Ioannes, & Miramonda, quæ nupſit Guilielmo Caumontis in Gaſconiâ Dynaſtæ. Augerius Dux belli præſtantiſſimus, cum iuſtas cum Edoardo Aquitaniæ Duce inimicitias ſuſcepiſſet, relictâ Aquitaniâ in Nauarram ſe recepit, vbi illuſtrem Mauleoniorum, *Radæ* Dominorum, familiam produxit, obiitque Vexillarij regni munere functus anno 1318.

FINIS.

INDEX
RERVM ET VERBORVM
IN NOTITIA VTRIVSQVE VASCONIÆ MEMORABILIVM.

A

A & Ac in fine nominum Vaſconicorum poſita articuli ſunt, non autem terminationes nominum. 36. 37
Abarcæ cognomentum Sanctio-Garſiæ Regi, huius nominis 2. ſoli conuenit. 285. & ſeqq.
Abbates ius ſuffragij in Comitiis Nauarræ habentes. 103
Acrimontana familia. 549
Acrimontani Dynaſtæ. 514. 487
Acs. V. Aquæ Auguſtæ.
Adelericus Vaſco & eius bellum contra Chorſonem & VVilielmum Tholoſanos Duces. 532
Adrianus Papa an conſultus fuerit à Nauarris Eneconem Ariſtam Regem electuris. 262
Adurenſes Pontifices aliàs Vicoiulienſes, Martianenſes, & forſan etiam Vaſconenſes dicti. 462. 463
Adurenſium Pontificum Catalogus. 463. & ſeq.
Æram nuſquam pro anno Chriſti poni, 287. 288. eius legendæ in vetuſtis Tabulis difficultas. 291
Aghon Deus cultus à Bigorrenſibus. 507
Aialanorum ſtirpis origo. 377
Alagonis Eccleſia Archiepiſcopo Auſcienſi donata. 452
Alaricus Rex commentitius Aragonum. 134
Alaua non eſt pars Cantabriæ veteris, 5. 6. 7. ſed Vardulorum regionis, 6. vnde ſic dicta, 143. 144. Alua etiam contractè dicta apud nonnullos ſcriptores, *ibid.* Aſturienſibus Regibus olim ſubiecta, 144. 145. quando in ditionem Nauarræ Regum venerit, 145. quando Caſtellæ annexa, *ibid.* quatenus Caſtellæ Comitibus ſubiecta fuerit. *ibid.*
Alauæ ſitus & deſcriptio, 143. & ſeq. fines, 152. vibes. 150. 151. 152
Alauenſes ſibi dominos arbitrio ſuo eligebant. 145. & ſeq.
Albanus Dux Nauarræ Regem incautum fraude opprimit. 353
Alcaldi Nauarræ iudices. 120. 121.
Aldebrandi nomen pro Ildebrando, id eſt Gregorio 7. in foro Suprar-

bienſi ſcriptum. 262
Alduyda & Alduydenſes ſaltus. 252. 253
Alférez. V. Vexillarius.
Alfonſi primi Regis Aragonenſis mortis genus, 323. elogium. *ibid.*
Alfonſus Ramiri, Caſtri veteris Dominus, cuius filius eſſet. 326
Altafailla. V. Tafailla.
Alua Vardulorum vrbs. 143
Amaia vrbs Cantabriæ. 10
S. Amandus. 393. 433
Amanugus Vaſco tempore Pipini Regis. 488
Amanum portus. 153
Amorozius. V. Aureolus.
Amuna vxor Garſiæ-Sanctij curui Gaſconiæ Comitis. 425
Andoſilla vrbs Nauarræ. 90
Aortenſis Vicecomitatus. 539
Aortenſium Vicecomitum ſtemma. 548
Aquæ Auguſtæ aliàs Tarbellicæ, nomen vrbis hodie *Acs* dictæ, & cur ſic dicta, 466. 467. à Romanis condita, 468. antiquitatis veſtigia in eâ, *ibid.* eſt hodie Caput Seneſcalliæ Landarum, 470. à Ricardo Comite Pictauienſi expugnata, 406. 471. titulus ciuitatis nobilium ei attributus commentitius. 542
Aquarum Tarbellicarum ſitus. 396
Aquenſis vicus, *Bagneres*. 506
Aquenſium Pontificum Catalogus. 474. & ſeqq.
Aquenſium Vicecomitum Catalogus. 471. & ſeqq.
Aquila furua, expanſis alis, inſigne Sanctij huius nominis vltimi Nauarræ Regis. 355
Aquilifer. V. Vexillarius.
Aquitania propriè dicta, 469. Arecomica anteappellata. *ibid.* & 470
Aquitania quando à Romanis ſubacta. 468. 469
Aquitaniæ nomen vnde manauerit. 467
Aquitaniæ Primatus. V. Primatus.
Aragonenſium Annalium Authoris anonymi quę ſit auctoritas. 184
Aragones an iidem cum Rucconibus vel Rocconibus. 134
Aragoniæ Comitatus ſitus in Vaſconum regione. 23
Aragoniæ Comitum genealogia. 365. & ſeqq.
Aragoniæ etymon, 132. 133. ſitus & fines, *ibid.* primus Comes quis. 135
Aragoniæ Regni titulus quando cœperit. 136. 308. 309
Aragus fluuius Eulogio. V. Arga.
Arcium in Pyrenæis à Vaſconibus conditarum veſtigia. 386
Arecomica, pro Aquitaniâ, 470. non erat olim tertia pars Galliæ, ſed continebatur ſub Celticâ, 470
Arga fluu. 76. Aragus dictus Eulogio. *ibid.*
Arimbertus Dux Dagoberti Regis à Vaſconibus fuſus. 388
Ariſta Rex. V. Enecus.
Ariſtæ nominis etymon. 252
Armaniaci Comitatus olim ſub Fidentiacenſi comprehenſus, 489. eius ſitus & deſcriptio, 491. Comitum ſtemma. 492. & ſeqq.
Armentegui Alauæ vicus & ſedes Epiſcopalis. 151
Arnaldenſes ſolidi vnde dicti. 423
Arnaldus Dux Gaſconum, 419. eius genus, *ibid.* Vaſconum Princeps. 423.
Arocelitani populi Plinio. 90
Aſinarius vel Aſenarius Comes ad Pyrenæum captus. 258
Aznarij Aragoniæ Comitis genus, falsò ab Eudone Aquitaniæ Duce peti, 366. & ſeqq. Verum genus, 368. 369. fuit citerioris Vaſconiæ Comes ſub Pipino Aquitaniæ Rege, à quo poſtea defecit. *ibid.*

Aſtaraci deſcriptio, 499. Comitatus origo, *ibid.* & 425. Comitum genealogia, 499. & ſeqq.
Aſterienſis Vicecomitatus. 506
Aſterienſium Vicecomitũ ſtemma. 512. & ſeqq.
Atereſia arx quando & à quo condita. 135. 290
Atereſius Ioannes Eremita. 136
Athanagię nomen malè tributum à nonnullis Pompeloni. 78
Aturrenſes populi, vulgò *Ayre*, vnde ſic dicti. 462
Aturrenſium oppidum Vicus Iulius dictum. *ibid.*
Aureolus Comes quaſdam arces tenuit circa Suprarbium, 219. eo mortuo Amorozius illas arces occupauit. *ibid.*
Auſcij populi vel Auſci, aut Auxitani, 444. 445. eorũ fines olim latiſſimi vſque ad Pyrenæum & Oceanum. 445
Auſcienſiũ Pontificum Catalogus. 448. & ſeqq.
Auſtroualdi Ducis Franci inanes contra Vaſcones expeditiones. 387. 392
Autrigones populi, Allotrigæ dicti Straboni, 7. eorum Regionis ſitus. 5. 7

B

B & V conſonantis ſonus promiſcuus in pleriſque vocibus Hiſpanicis & Vaſconicis, 56. 399. 400

Bacallao piſcis. 175. 401
Bagneres olim Aquenſis vicus, 506. ab Aquis ſalubribus ſic dictus. *ibid.*
Bahalucus Dux Sarracenorum, Suprarbiũ, eiuſq; confinia tenuit. 219
Baigorriæ pagus & Vicecomitatus, 248. Baigoer, Beigur, & Bigur aliquando dictus. *ibid.*
Baigorritani Vicecomites. 248. 249. 250
Baia Vaſconicè eſt portus. 49. 540
Baiona vrbs Caput Vaſcitaniæ ſeu Vaſcorum Regionis. 407. à Ricardo Comite Pictauienſi expugnata, 406. dicta olim Lapurdum, 539. nominis etymon, 540. ſitus. *ibid.*
Baionenſes Vicecomites, 544. & 545. Pontifices. 545. & ſeqq.
Baionenſis præfectura, 539. eius termini. 543
Baionenſis territorij limes olim Oïarço. 165
Baionenſis diœceſis termini, 173. Ipuſcoæ magna pars olim eâ comprehendebatur, 172. quando diſtracta. *ibid.* & 173
Baionenſi Pontifici ſubiecti pagi. 404
Bartani Dynaſtæ & Vicecomites. 525. & ſeqq.
Baſci & Biſcaini, qui dicti à Gallis. 2
Baſci. V. Vaſci.
Baſclonia pro Vaſcorum regione. 406
Baſcones pro Vaſconibus. 399
Baſconia pro Vaſcorum regione. 399
Bearnenſis Principatus deſcriptio, 549. 550. pagi eo comprehenſi, *ibid.* termini eiuſdem. 550
Bearnenſium Vicecomitum ſtemma, 550. & ſeqq. Pontificum Catalogus. V. Laſcurrenſes.
Beaumontiorum nomen in Nauarram vnde manarit, 343. Beaumontiæ familiæ origo & propagines. 344
Begerri populi iidem cum Bigerris Bigerrionibus & Bigorrenſibus. 505
Behetriarum iuris explicatio. 148. 149. 150. vocis etymon. 48. 49
Belengerius Dux Vaſconiæ & Burdigalæ. 429. 432
Beliſana, Mineruæ cognomentũ. 519

Bellomarchesium vrbs Pardiaci à quo conditum. 502
Belmontij vrbis conditor quis, 533
Benearnum ciuitas. 549. 550
Bernardus Dux, Comes & Marchio Ripacurciæ è Suprarbio Mauros eiicit. 221
Bernardus Luscus. V. Luscus Bernardus.
Bernardus Tumas Palerius. V. Tumas Palerius.
S. Bertrandus Conuenarum Pontifex, 527. ciuitatem illam instauravit, & Canonicos in eâ instituit. 520
Bigerri & Bigerriones. 505
Bigorræ situs. *ibid.* & 249
Bigorrensium Comitum stemma, 507. & seqq. Pontificum series. 514. & seqq.
Bilbao vrbs. 154
Bisauus de proauo, vel vlteriori auo. 293. 294
Biscaya non est pars Cantabriæ, sed Autrigonum regionis, 5. sub Alaua alias comprehensa. 143. 144
Biscayæ descriptio, etymon, vrbes, priuilegia, facultates à pag. 152 ad pag. 157
Biscayæ Comitũ origo incerta, 371. eorumdem stemma. 373. & seqq.
Biscayæ dominium ad quos pertinuerit, 157. & seqq. quando Harensibus abrogatum, & quando restitutum. 159
Biscainorum priuilegium quô vniuersi nobiles nascuntur, 161. 162. mores atque indoles. 174. 175
Bituriges Viuisci. V. Viuisci.
Bladastes Dux à Vasconibus fusus & occisus. 387
Boij quantum distent à Bononiâ. 541
Brulesium, Gasconiæ ditio pertinet ad Agennensem diœcesim. 444
Bulla Gregorij 2. Pontificis Romani de institutione Asturiensis & Nauarrici Regni verba faciens ab authore historiæ Apologeticæ Nauarræ regni edita, falsa. 199. & 200
Bullæ Zachariæ Papæ, Garciæ Simenio inscriptæ apud Andr. Fauynum, falsitas. *ibid.*
Burdigala à Mauris occupata, 431. à Normannis capta, 418. 431. olim à Gasconiâ distincta, sed postea ei annexa, 430. à quo & cur sub Nouempopulaniâ comprehẽsa, *ibid.* à Mauris occupata. 431
Burdigalensis Comitatus quando Gasconiæ Principatui accesserit. 432
Burdigalensium Comitum Catalogus. 431. 432
Burdigalensium Pontificum Catalogus. 433. & seqq.
Burgundio Comes Fidentiacensis. 489

C

CAgoti. 414. 415
Caia mater Ramiri Regis primi Aragoniæ. 309
Calagurris vrbs olim Vasconiæ, 22. 23
Calagurritani Fibularienses, 25. Sertorio adhærent & vltima quæque pro eo patiuntur. 27. 28. 140. 141
Calagurritani, à Iuuenale sub Vasconibus, & sub Cantabris promiscuè comprehensi, 17. iampridem auulsi à cæteris Vasconibus, 137. eorum fortitudo & fides erga Sertorium. 140. 141
Calagurris Fibularia erat Vasconum vrbs, 137. eadem cum Calagorina, *ibid.* eius celebritas. 142
Callaica olim dicebatur totus trans Durium tractus & comprehendebat Cantabros & Astures. 16
Camarica vrbs Cantabriæ. 10

Camera computorum Nauarræ. 22
Camerorum familiæ origo. 377
Campensium familiæ origo. 377
Cantabri victi à Legatis Augusti, 19. item à L. Lucullo. 20
Cantabri Conisci. 7. 9
Cantabri ab Augusto ad plana deducti & quò. 16. 17
Cantabria sita erat olim vbi nunc pars Legionensis regni & Castellæ veteris. 16
Cantabria vrbs an fuerit. 8. 18
Cantabria à Francis possessa, 13. à Sisebuto bello acquisita & Gothorum regno annexa, 21. à variis populis direpta. *ibid.*
Cantabriæ descriptiones variæ, 4. 5. reiectæ. 5. & seqq.
Cantabriæ fines, 8. 9. vrbes. 10
Cantabriæ nomine Rioja quo sæculo designata. 17
Cantabricæ linguæ appellatione hodie linguam Vascam designari etiam à doctis. 2. 3. 36. 37
Cantabricum bellum ab Augusti Legatis quo loco gestum, 13. 14. 15. falli eos qui in Ipuscuâ gestum putant, item qui in Nauarrâ, 12. de hoc bello quorumdam recentiorum Scriptorum commenta. 19
Cantabrorum mores iidem qui Lusitanorum. 34
Cantabrorum nomina propria rudia olim. 43
Cantabrorum nomine hodie Vasci designantur, 2. 37. à quibusdam autem Biscaini, Ipuscuates & Alauenses, 3. à nonnullis Nauarri, *ibid.* ab aliis Biscaini soli, *ibid.*
Cantabrorum robur sub Augusto interiit. 19
Capoti. 414. 415
Cares vrbs Nauarræ aliàs Puente la Reyna. 88
Carenses populi Plinio. *ibidem.*
Caristi sub Vardulis comprehensi. 5
Caristorum situs. 5
Caroli crux vbi sita. 406
Caroli Magni exercitus à Vasconibus cæditur ad Roncauallim. 31
Carolus Magnus Vascones subigit & Nauarros, 30. 31. Pompelonis mœnia diruit. 31
Carolus Vianæ Princeps eiusque bellum contra patrem Ioannem, 351. Vxor & liberi naturales, 352. Historia Regum Nauarræ ab eo quo tempore scripta. 357
Cascantenses. 25
Cascantum municipium Romanorum. 90
Castellæ Comites ante Ferdinandum Gundissalui filium obscuri & viribus infirmi erant. 420. 421
Castellum Ictium. 533
Castrilobori Domini. 311. 312
Catenæ in prœlio contra Miramamolinum gesto, perruptæ à Sancio Nauarræ Rege, 356. illarum fragmenta ab eodem Rege Nauarram delata, & in templis appensa, 358. an fuerint insignia Nauarræ Regum. 356. & seqq.
Ceha potionis genus. 41
Celtiberi ab Annibale ad Romanos transeunt. 27
Cetra quibus Hispanorum in vsu fuerit. 41
Chronicum Nauarræ Regũ Theobaldo Regi ascriptum. 235. 236
Citerior Vasconia. V. Vasconia Citerior.
Clementia vxor Sãctij Næ cognomento inclusi, marito superstes fuit, & cui iterum nupserit. 331
Cocolobis genus vitis. 41
Collegium Canonicorum Roncauallensiũ, 96. Tutelensium. *ibid.*
Comitatus & Vicecomitatus, & Comitum ac Vicecomitum no-

nina promiscuè sæpè vsurpata. 253. 254
Comitia Nauarræ nunc tertio quoque anno celebrantur. 103
Comitia quis indiceret in Nauarrâ. de causis, loco, & tempore quibus indicebantur & de personis ex quibus constabant, 112. munera quæ, in iis, Regibus offerebantur. quo titulo id fieret. 113. parciùs olim fiebant, postea anniuersaria reddita sunt. *ibid.*
Comitia de quibus causis cognoscerent, 115. mortuo sine liberis Rege nouus Rex in iis eligebatur. *ibid.*
Comitiorum extraordinariorum causæ in Nauarrâ. 114. & seqq.
Concilia Nauarræ. V. Comitia.
Condomiensis Pagus, 442. pertinet ad Agennensem Præfecturâ, *ibid.* Pontificatus à quo institutus. *ibid.*
Condomiensium Pontificum series, 442. & seqq.
Coniugationes verborum Vasconicorum. 60. & seqq.
Constabularij munus, quando cœpit in Nauarra, 111. factum est hæreditarium in familiâ Beaumontiâ. *ibid.*
Constabulariorum Nauarræ Catalogus. 364
Consulis vox pro Comite. 471
Conuentus Nauarræ. V. Comitia.
Conuenarum Comitatus olim liber, & alodialis. 521
Conuenarum Comites quo tempore Tholosanorum Comitum clientes & vassalli facti sint, *ibid.* eorum stemma. *ibid.*
Conuenarum ciuitatis origo, 384. 517. excidium, 520. instauratio, *ibid.* antiquitatis vestigia in suburbano conspicua. 518. 519
Conuenarum Comitatus descriptio. 520
Conuenensium Pontificum Catalogus. 527
Coronationis Nauarræ Regum solemnia. 116. 117. 119. 120
Cossio Vasatum vrbs. 459
Curia pro populi conuentu. 75
Curia maior Nauarræ olim Senatum repræsentabat, sed postea ab ea appellatum est ad consistorium Regis. 121. 122

D

DEua fluuius. 5
Declinatio nominum Vasconicorum. 57. & seqq.
Dialecti variæ Vascæ linguæ. 72
Donationes à Nauarris Regibus suis fieri solitæ. V. in Comitia.
Durango, vrbs Biscayæ, videtur olim ad Alauam pertinuisse & de eius amplitudine. 153. 154
Durangi ditio olim à Biscaya separata proprios Comites habuit. 372
Dureta pro ligneo solij genere. 42

E

EBlus Comes ad Pyrenæum captus & Cordubam missus. 258
Eclypsis Solis insignis tempore Ludouici Pij. 417
Elusa, & Elusates. 445
Elusanorum Pontificum series, 447. 448
Elusanus Pagus ad Armaniacensem Comitatum pertinuit. 491
Elusaberris Auscorum vrbs. 445
Emeno Princeps Aquitanicus iuuit Pipinum contra Carolum Caluum, 422. erat frater Turpionis Comitis Engolismensis, *ibid.* forsan idem cum Iminone seu Imone Comite Petracoricensi. *ibid.*
Eneca, Garsiæ Eneconis Regis filia, quibus nupserit. 229.

Eneco Aristæ primus Nauarræ Rex, 224. diuersus ab Enecone Ximenonis, 246. 247. de eius gente & patria, 247. & seqq. tempus regni. 268. 269
Eneconis Aristæ duas diuersas electiones finxit Blanca. 261
Episcopi Alauenses. 152
Eprenio Francorum magnus Dux. 422
Equi Nauarrici optimi. 132
Era. V. Æra.
Ergauicenses populi. 25
Errores in numeris ærarum frequentes in veteribus monumentis. 186. 237. 242. 286
Eudonis Aquitaniæ Ducis genus & progenies. 366. 367. 368
Eylo Alauæ Comes. 145

F

FAbulosa multa de Rerumpublicarum & Regnorum originibus tradita à Græcis. 213. 214
Fabulosa quædam, circa Nauarræ regni initia, à nonnullis Scriptoribus tradita. 214. 215
Fama vulgi infida & fallax in rebus antiquis recensendis. 213
Felicia vxor Sanctij-Ramiri Regis Aragon. erat filia Hilduini Comitis Rocensis. 321
Fesensaguelli Vicecomitatus descriptio, 497. Vicecomitum genealogia. 498. 499
Fidentiacenses Comites dicti etiam Auscienses, 489. eorum series & Genealogia. 489. & seqq.
Fidentiacensis Comitatus descriptio. 489
B. Firminus Pompelonensis ciuis fidem Christi variis populis prædicat, 78, Martyrio afficitur, *ibid.* & 79
Fiterij monasterium. 97. 98. 99
Flauiobriga. 153
Florentia vrbs Gauræ à quo condita. 497
Fontarrabia vrbs. 168
Fori seu iura singularia quorumdam Nauarræ populorum. 209
Fortunius Garsiæ Rex Pompelonensis quando vixerit, 225. 226. vnicus fuit, non duplex, & post Aristam regnauit non ante, 183. & seqq. à Mahomede Rege Cordubensi captus fuit, 273. & Monachus. 276
Formacei parietis genus. 40
Fuxensium Comitum stemma. 553

G

G, post S, mutatur in C, in Vascâ linguâ. 55
Gaheti & Goti. 414. 415
Galleciæ portio erant Cantabri & Astures. 16
Galliæ nomine Nauarra cur designata à Sampyro. 272
Galactorius Comes Burdigalensis. 386. 431
Garacharius Comes Burdigalensis. 431
Garsias-Eneconis Rex vnicus fuit non duplex, post Aristam regnauit non ante. 183. & seqq. & 235
Garsias-Ramiri Rex N. 279. 323. eius auus incertus, licet certum sit Sanctij Penalenij Regis fratrem fuisse, 324. 325. Vxor Christina non Eluira, 323. fuit Montisonis Dominus. 325
Garsias-Sanctij curuus Gasconiæ Comes, 425. eius vxor & liberi. *ibid.*
Garsiæ-Sanctij 1. Nauarræ Regis ætas, 229. 230. annus obitus, 231. liberi. *ibid.*
Garsias-Simeni Rex post Aristam non ante regnauit, 183. & seqq.

eius ætas, 234. annus obitus. 241. 273
Garsias-Simiri à Vasconibus seu Vascis Princeps electus. 256
Garsias-Sanctij tremulus Rex, 230. annus obitus. 232
Garsias Rex Nauarriæ Sanctij maioris filius successit matri in parte Castellæ Comitatus, 304. 305. 306. à quo interfectus. 304
Garumna fluuius Aquitanię & Vasconiæ communis terminus. 391
Gascones à Vasconibus appellationem & originem trahunt. 3. & 390
Gasconum mores. 414
Gascones à Francis deficiunt & Ducem ipsi eligunt. 419
Gasconia propriè dicta, est pars Aquitanicæ Vasconiæ, 443. eius fines. 444
Gasconia vastata à Normannis, 416. 417. 418. quando iuncta Aquitaniæ. 430
Gasconia Tholosana, 532. Pagi cà comprehensi. 533
Gasconiæ Duces dicebantur etiam Marchiones. 428
Gasconiæ Ducum Catalogus à tempore Caroli Magni vsque ad Sanctium 1. Ducem. 415. & seqq.
Gasconiæ Ducum stemma à Garsiâ-Sanctij curuo incipiens. 429
Gauarreti Vicecomitatus. 444
Gauarreti Vicecomites. 484
Gaubertus Fabricius quo tempore scripserit. 217
Gaufredus frater Ducis Aquitaniæ Gasconiam Bernardo Tumapalerio eripuit. 429. 430
Gauræ Comitatus. 497
Generibus carent Vasconica nomina, 57. verba verò eius linguæ genera habent. 71
Genialis Dux Vasconibus à Francis impositus. 387
Gesum pro genere iaculi, est vox Hispanica. 42
Gimoësij Vicecomitatus. 533
Gimontij vrbis conditor quis. 533
Go syllaba, veteribus Hispanis pro præpositione cum. 55
Gramontij. V. Acrimontani.
Graccuris vrbs olim in Vasconia, 22. 23. eius etymon, 55. 56. vetus nomen Illiturgis, 90. situs. 25. 90. & 91
Gubernatorum Nauarræ Catalogus. 360. & seqq.
Gueuara latro Biscayæ dominatur, 160. Garciæ Ramiri Regis electionem procurauit, 279. ab ipso Comitis & Principis Nauarrorum titulum accepit. *ibid.*
Guilielmus Dux Burdigalensium à Normannis captus. 418
Guilielmus Comes Burdigalensis captus ab hostibus liberatur à Gasconiæ Duce. 432
Guipuscoa. V. Ipuscoa.
Gurdus est vox Hispanica. 42

H

HArensis cognomen quando à Biscayæ Comitibus, primò assumptum. 375
Haritzeta. V. Arista.
Hatto Eudonis Aquitaniæ Ducis filius. 367
Hermandatus iurisdictio, origo ipsius, leges & statuta, 122. & seqq. Iuncta olim dicta, vnde Suprainctarij illius Duces, 129. diuersi ab assertoribus pacis. *ibid.*
SS. Hemiterij & Chelidonij patria & martyrium. 138. 139
Hijo Dalgo nobilem Hispani imitatione Vasconum dixerunt. 54
Hiraxense Monasterium. 97
Hispani 300. in Italiam missi ad reuocandos populares qui pro Annibale militabant. 27
Hispaniæ populorum linguæ olim inter se diuersæ. 44
Hurdaspal in Roncalensi pago. 103

I

IAcca Vasconum vrbs, 25. eius territorium Aragonense dictum. 132
Iaccetani populi diuersi à Iaccæ vrbis incolis, 23. iidem fuisse videntur cum Lacetanis. 24
Iberus fluuius Vasconis cognomen tulit, item Cantabri amnis, 17. apud Nauarros oritur & sub Dertusa mari miscetur. 31
Idanusa vrbs. 25
Ili vel *Iri* Vasconicè est vrbs. 55
Illiturgis vrbs aliàs Graccuris. 90
Ilumberritani populi. 25. 90
Imo Petragoricensis Comes, 419. idem forsan cum Iminone Principe Aquitanico. 422
Inclusus cognomen Sanctij Nauarræ Regis huius nominis vltimi. 331
India soror Comitis Tholosani quibus nupta. 356
Induo Dux Nauerrorum. 259
Infantaticum. 330
Inferior Nauarra. V. Nauarra inferior.
Inica & Inicus. V. Eneca & Enecus.
Insignia Nauarræ Regum. 354. & seqq.
Insulæ-Iordani Dynastarum stemma. 535
Insulæ-Iordani Dynastia quo tempore Comitatus titulo insignita, 444. & 533. vnde sic dicta. 533
Ioanna Nauarræ & Franciæ Regina, eiusque Virtutes. 339. 340
Ioanna Philippi Ebroicensis Nauarræ Regis & Ioannæ Reginæ eius vxoris filia Cœnobium Longi-Campi ingressa. 341
Ioannes-Henrici Lacarrarum stirpis Caput. 338. 339
Ioannis Munionis Laræ Domini stemma. 380
Iosci. V. Viuisci.
Ipuscoa olim dicta Vardulia, 5. 6
Ipuscoæ etymon, 163. situs & descriptio, 164. & seqq. vsque ad pag. 178. dominium ad quos pertinuerit, 170. 171. 172. pars maxima in diœcesi Baionensi sita olim, & quando ab eâ distracta, 172. 173. eadem pars Comitibus Vasconiæ subiecta. 402. 403
Ipuscoanorum mores, artes & ingenia. 174. 175
Irançu Monasterium. 102
Iruna Vascones vocant Pompelonem. 77
Isabella Caroli Regis Nauarræ filia, vxor Ioannis Comitis Armaniaci. 349
Isarnus, Isarni Comitis Ripacurciensis filius. 284
Iturissa vrbs erat in Vastanesi pago. 24. 25. 87. falluntur qui Sangossam fuisse putant. *ibid.*
Iuliobriga an sit *Aguilar de Campo*, an *Santander*, an Lucronium. 10. 11
Iuliacensis Vicecomitatus. 444
Iura singularia Pagorum aliquot atque oppidorum Nauarræ. V. Fori.
Iurisiurandi à Regibus Nauarræ præstandi forma. 75. 117. item alia à populo Regibus ipsis præstandi. 119
Iurisiurandi à Biscaiæ Dominis populo suo præstari soliti forma. 161

L

LIn Vasconicâ linguâ mutatur, sæpè in R. 55
Lacarræ Ablitenses Marescalli muros primi gesserunt in Nauarrâ. 111

Universidad de Deusto
Biblioteca

Lacarranus Martinus Henriquez vexillarij munere functus in Nauarrâ. 111
Lacarrarum Ablitensium origo. 338. 339
Lacetani iidem videntur esse cum Iacetanis, 24. erant proximi Ilergetibus & Ausetanis. *ibid.*
Lactoræ vrbis antiquitas. 478 Lectora, *ibid.* fuit Caput Leomanensis Vicecomitatus. *ibid.*
Lactorenses Pontifices. 481. & seqq.
Lagardia vrbs olim in Vardulis erat, vel in Caristis. 7
Lalanæ Larreani nobiles. 251
Lampagia Eudonis Aquitaniæ Ducis filia cui nupta. 367
Lana Nauarræ optima, exportatur in longinquas regiones. 132
Lancea est vox Hispanica. 41
Laræ Domini Biscayæ Comites & eorum genealogia. 380. & seqq.
Larraga vrbs Nauarræ. 90
Lascurrenses Pontifices. 554. & seq.
Lapurdenses locustæ. 542
Lapurdenses Pontifices. 545. & seqq.
Lapurdenses Vicecomites. 544. 545
Lapurdensis Pagi descriptio. 401
Lapurdum oppidū, 401. idem cum Baiona, *ibid.* 539. & seqq. eius etymon, 401. antiquitas. 541. 542
Latro Gueuara. V. Gueuara.
Latrocinia à militari iuuentute extra patriam facta olim laudi dabantur non crimini apud Hispanos & Germanos. 388
Lebretensis Dynastia, 444. & 487. Lebreti vicus, *ibid.* familiæ antiquitas, & stemma Ioannis Lebretij & Catharinæ Nauarræ Reginæ. 488
Legerense Monasterium, 97. quando conditum. *ibid.*
Legum Nauarricarum ferendarum ratio. 75
Leomanienses Vicecomites. 480. & seqq.
Leomanensis pagus. 478
Leonellus Caput stirpis Nauarræ Marescallorum. 347
Leuitanensis Vicecomitatus. 506
Leuitanensium Vicecomitum stemma. 510. & seqq.
Leuuigildus Rex Vasconiæ partem occupat & Victoriacum condit. 22.
Liberi naturales quid iuris in hæreditate paterna olim haberent. 316. 317
Lingua Vasconica. V. Vasconum lingua.
Linguæ Latinæ assuefaciebant Romani populos victos. 35
Linguæ lõginquitate temporis mutationi obnoxiæ. 38. 39
Litteræ quædam Vascis peculiares. 56
Liutardus Comes Fidentiacensis. 489
Lomberiensis Episcopatus quando institutus. 534
Lomberiensium Episcoporum Catalogus. 534. 535
Lugdunum Conuenarum. 517
Lupanerienſis Vicecomitatus. 444
Lupanerienſium Vicecomitū stemma. 485. & seqq.
Lumbier vrbs Nauarræ. 90
Lupus Dux Vasconum, non Gasconibus, sed Vascis tantum imperabat. 413
Lupus-Centulli fuit nobilis Vasco, non tamen Dux Vasconum. 413
Luscus Bernardus fuit Comes Fidentiacensis, non autem Armaniacensis. 490
Lusitanorum mores, 32. 33. 34. communes cum omnibus montanis Septentrionalibus Hispaniæ populis. 34
Luxæ Domini Hominium Regi Nauarræ præstitum. 264. 265
Luxetana familia nobilis & antiqua. 549

M

MAgnoaci pagi descriptio. 504
Magrada fluu. hodie Vidasso. 87
Maiorinus seu Merinus Nauarris est Præfectus. 75
Maliuicini Vicariatus erat olim pars Bigorræ, & quando ab ea distractus. 505
Manlascus fluu. 23
Marcjacum vrbs Pardiaci à quo conditum. 502
Marchionis titulus à Ducibus Gasconiæ vsurpatus. 428
Marescalli munus quando cœperit in Nauarra, & à quibus gestum. 111. 112
Marescallorum Nauarræ Catalogus. 364. 365
Margareta Garciæ-Ramiri Regis Nauarræ vxor, Rotronis Perticensis non filia, sed neptis ipsius sorore nata. 326
Maritimensis Vicecomitatus. 539
Martianenses Vicecomites. 483
Martianensis Vicecomitatus situs in Gasconiâ propriè dictâ. 444
Martinus Henriquez. V. Laccarranus.
Martuæ nomen falsò impositum à nonnullis Pompeloni. 78
Marzellæ Monasterium puellarum Sanctia Nauarræ Regina condidit. 329
Mauleo vrbs. 402
Medullius mons Minio imminet, 9. eius situs. 13
Melsus fluuius. 9
Menditar Vasconicè est Montanus vel Montium incola. 74
Menlascus fluuius, 166. idem cum Magrada Melę & cum Vidassone. 167
Mentarra Vasconicè est montanus seu montium incola. 74
Merini. 121
Merinus. V. Maiorinus.
Mesnada & Mesnadarij. 108. 109
Metarra seu *Mitarra* Sanctij Gasconiæ Ducis cognomentum quid significet. 423
Metropolitana sedes Nouempopulaniæ quãdo Elusâ Auscos translata. 447. 448
Minij fontes in Cantabria. 9
Minius fluu. comprehendit etiam Silum. 14. 15
Miranda Alauæ vrbs. 144. 151
Miranda Astaraci vrbs à quibus condita. 499
Mitio Dux Nauerrorum. 259
Momerana. V. Munina.
Monasteria celebriora Nauarræ. 97. & seqq.
Monasterium S. Crucis Burdigalæ à quo institutum. 432
Monasterium sancti Ioannis Pinnatensis. V. Pinnatense.
Monasterium S. Scueri in Gasconia à quo conditum. 460
Mons Regalis Ripariæ vrbs à Comitatus Conuenarum iurisdictione iamdiu separata. 520
Montaneriẽsis Vicecomitatus olim ad Bigorram pertinens, nũc Bearnensis Principatus pars. 506. 549
Munera à Nauarris Regibus dari solita. V. in verbo *Comitia.*
Munimina Froilæ Regis Legion. Vxor Alauensis erat. 22
Munina Froilæ Regis Asturiensis vxor quo genere orta. 191
Munio Biscaiæ Comes. 158. 275
Mureti Ditio extra veteris Comitatus Conuenarum fines sita. 521.

iamdiu tamen illi Comitatui annexa. 533
Muza Abenkaci, contra Cordubæ Regem rebellat, vrbes aliquas capit & se tertium in Hispania Regem iubet appellari, ab Ordonio 2. Rege vincitur. 269

N

NAgera quando in Nauarræ Regũ potestatem venerit. 290
Naturales liberi. V. Liberi.
Naua Vasconicè est planities montibus proxima, *ibid.* inde *Nauar*, pro planæ regionis incolâ. *ibid.*
Nauarræ Collegium Lutetiæ. 340
Nauarræ etymon, 74. fines, 73. diuisio in 5. Præfecturas & earum nomina, 75. natura regionis, fertilitas & salubritas, 132. vrbes à pag. 76. ad pag. 91.
Nauarræ nobilium gradus diuersi. 104
Nauarræ regni finis & cum Castellâ coniunctio. 353. 358
Nauarra inferior quas ditiones cõplectatur, 401. 402. fuit pars Nauarræ Regni, 248. 405. quando Aquitaniæ Ducibus subiecta fuerit, 406. quando à Nauarræ Regibus recuperata. 407
Nauarræ Inferioris situs & descriptio, 401. 402. 549. nominis ratio. 248
Nauarræ Gubernatorum & Senescallorum Catalogus. 360. & seqq.
Nauarræ Reges. V. Reges.
Nauarræ regni origo, 259. 260. variæ de eâ opiniones. 175. & seqq.
Nauarri ante Ludouici Pij Regis ætatem nullos proprios Reges habuerunt. 177. & seqq.
Nauarri Asturiæ Regibus subiecti fuerunt primum, 180. deinde Mauris. 181. 182
Nauarris potissimum Vasconum nomen conuenit, & ab iis ad alios Vascones manauit. 71
Nauarrorum nomen quando cœperit & quâ de causâ, 74. reipublicæ forma vetus, 75. mores, & ingenia. 130. 131
Nauarrorum Regio Vasconiæ veteri respondet. 3
Nerua fluuius. 6
Nesua fluuius. *ibid.*
Nicetius Comes Aquensis. 479
Noëga vrbs. 9
Noëgaucesia vrbs. 10
Nomina propria Hispanica corrumpere solent Celtæ scriptores. 260
Nonnati cognomen cur Arnaldo primo Astaracensi Comiti datum. 280. 499
Nouempopulania à Vasconibus occupata, 389. 390. ab iisdem Gasconia dicta. 390

O

In O desinentia nomina Latina tertiæ declinationis O in genitiuo producunt. 399
in O desinentia nomina Vasconica Latinè per Vs masculinum efferri solent. *ibid.*
Oiarço & Oiarçune, 165. 169. olim diuidebat Baionæ territorium ab Hispaniâ. 165
Oiasso, V. Oidassuna.
Oidassuna vrbs, 23. eius situs Fontarrabiæ conuenit. *ibid.* & 167. 168
Olitum, Nauarræ vrbs, olim *Ologitis*, Vasconicè *Erriberri*, 87. etymon, *ibid.* quando Præfecturæ prærogatiuam obtinuerit, *ibid.* situs, fertilitas & amœnitas. *ibid.*
Oliuæ Monasterium. 99. 100. 101
Olorensis Vicecomitatus. 549

Olorenses Pontifices. 556. & seqq.
Oñate vel Oñaz vrbs. 169
Onesiæ Thermæ. 519
Ordo militum Pacis in Auscensi Prouincia à quo institutus. 454
Ordunia vrbs. 153
Orsalensis Vicecomitatus. 549
Otho Dux Vasconiæ & Aquitaniç. 429

P

PAnon vel Peñon. 257
Pardiniacensis seu Pardiacensis Pagus ex Astaracensi decerptus. 501. 502
Pardiacensium Comitum genealogia. 502. & seqq.
Petrus Bearnius Biscayæ Comes. 381
Petrus Rota Episcopus Pompelonensis, instaurauit suam Ecclesiam, & Canonicos ad Regulam B. Augustini retraxit. 94
Philippa Tholosæ Comitissa, VVilielmi Aquitaniæ Ducis vxor, videtur fuisse antea nupta Aragoniæ Regi. 321
Philippus Franciæ Rex Regnum viuens filio Ludouico tradidit. 281
Pinnatense Monasterium alias S. Ioannis de Pinna, 136. à Garsia Simini Rege ædificatum & locupletatum. 137
Plasencia vrbs. 169
Pompelon Nauarræ Metropolis, 3. 76. vnde sic dicta. *ibid.* *Pompeiune* etiam vocata, *ibid.* & 77. eius situs, 76. vernaculum nomen *Iruna*, 77. à Pompeio aucta, 78. item ab Alfonso Rege Nauarræ & Aragon. *ibid.* quando Gothis subesse cœperit, 79. à Sarracenis inuasa, *ibid.* iisdem à Carolo Magno erepta, *ibid.* quando à Vasconum Regibus primò occupata. *ibid.*
Pompelonensis Põtificatus & diœcesis. V. Pontificatus.
Pompelonis mœnia diruit Carolus Magnus. 30. 51
Pompelonis obsidio sub Carolo Magno. 182
Pontificatus Pompelonensis: eius fines, amplitudo & dignitas, 91. & seqq. à Mauris valdè vexatus, 93. à quibus Regibus potissimùm sustentatus & instauratus. *ibid.*
Procerum Nauarræ iura & priuilegia. V. Ricos.
Portaria & portus pro faucibus Pyrenæorum montium. 403
Portus Sizaræ nunc porta Hispaniç. 406
Portus victoriæ Iuliobrigensium. 11
Primatus Aquitaniæ quæstio inter Bituricensem & Burdigalensem Archiepiscopos, à Clemente V. Papa dirempta. 432
Proconsulis vocabulum pro Vicecomite. 471
Prolis nomen etiam pro liberis non legitimis vsurpatum. 314
Prudentius poeta erat Calagurritanus, non autem Cæsaraugustanus. 139. 140
Puente la Reyna vrbs Nauarræ, aliàs Cares dicta, 88. à quo aucta, *ibid.* error eorum qui à Ioanna Regina Henrici Regis filia sic dictam putant. 89
Pyrenaica regio à Vandalis, Suevis & Alanis vastata. 385

Q

QVintilianus Rhetor ex vrbe Calagurri esset oriundus, 137. eius elogium. *ibid.* & 138
Quercus insigne veterum Nauarræ

& Aragoniæ Regum, 355. vnde id processerit. 252

R

RAdę Dominorum stirpis Caput quis. 558
B. Raimundus Calatrauæ Ordinis institutor è quo loco oriundus. 98
Raimundus Garciæ Nauarræ Regis filius fratricida ad Mauros fugit. 320
Ramirus Aragonensis Rex primus, 309. an fuerit legitimus filius Sanctij maioris, 309. & seqq. eius matris nomen. 314. 316
Ramirus Garciæ Nauarræ Regis filius Rhodæ interfectus, 319. 320. auus Garciæ-Ramiri Regis. 325
Ramirus Montisonis Dominus, Garciæ-Ramiri Regis pater. 325
Regalis, *Regij & Regni* voces Ducibus & Comitibus attributę. 192. 193
Reges Nauarræ geminos pro singulis quidam finxerunt. 176. 183
Reges Nauarræ quibus rebus obnoxij essent erga populum & Proceres, seu Ricos. 75
Regis inaugurandi ritus apud Nauarros. 116. 117
Regum filij natu minores in successione regni maioribus natu aliquando prælati. 310. 311
Regum Nauarræ genealogia à pag. 267. vsque ad pag. 554.
Regum Nauarræ series, à Roderico Tolet. & çurita tradita, manca. 224. & seqq.
Regidores. 121
Regulense Monasteriũ Squirs olim dictum, à Normannis destructum & à quo instauratum. 462
Regulensis pagus etsi Cisgarumnanus pertinebat ad Duces Gasconiæ. 444
Remistagnus Eudonis Aquitaniæ Ducis filius. 367
Rici homines dicebantur in Hispaniâ Barones seu Optimates, 104. quare sic dicti, *ibid.* creabantur à Regibus, 105. 106. præcipuè tempore inaugurationis Regum, 107. formula creationis. 105. 106. 107
Ricorum hoc est Procerum Nauarræ ius cum Rege de rebus magnis consultandi & à Mauris parta cum Rege partiendi, 75. item inter priuatos ius dicendi, 75. 121. alia item iura & prærogatiuæ eximiæ, 105. 263. 264. 265. 266. honorarium. 107
Ripuria inferior erat olim pars Bigorræ, & quando ab eâ distracta. 505
Ripariæ Ditio intra Conuenarum Comitatus fines sita. 530. eius descriptio, 530. 531. Pagi eâ comprehensi, *ibid.* separata est à Verdunensi Ditione. *ibid.*
Rioia à quibus pro Cantabria sumpta & an sit propriè Cantabria, 7. olim Beronum regio dicta. 5
Roccones & Ruccones videntur iidem fuisse cum Aragonensibus. 134
Rodericus Garciæ-Ramiri Regis Nauarræ filius nothus, 327. eius vitia. 328
Roncalensium antiquæ priuilegij tabulæ. 185. & seqq. 204. & seqq.
Roncalensium priuilegium nõ vnicum, sed duplex, & diuersis tabulis perscriptum. 243
Roncauallensis ædes quando & à quibus condita & aucta. 94. 95. 96
Roncauallis vrbs olim, nunc vicus. 88

S

S minutâ figura scriptum in Vasconicâ seu Vascâ linguâ pronuntiandum vt, ç. 45
Sada fluuius. 9
Salati flumen. 519
Saleni populi. 9
Salia fluuius. 9
Sammatani Ditio olim extra fines Conuenarum Comitatus, 521. iamdiu tamen illi annexa. 533
San-Bertrani oppidum. V. Conuenæ.
Sanctia, Sanctij cognomento Sapientis Nauarræ Regis vxor, 328. eius pietas. *ibid.*
Sanctij nomen in Nauarræ Regum familiam vnde manarit, 370. quãdo in Castellæ Comitum familiâ vsurpari cœperit. 421
Sanctius-Garsiæ 1. huius nominis Rex Nauarræ, 229. post Aristam regnauit, non ante. 183. & seqq.
Sanctius Garsiæ 1. huius nominis Nauarræ Rex frater fuit, non filius Fortunij Regis, 233. Gascones sibi subiecit, 424. Pompelonem obsidione liberauit, 425. Gasconiam Garciæ curuo filio dedit, *ibid.* falsa sunt quæ de eius ortu posthumo narrantur. 278. 279
Sanctius Garsiæ cognomento *Abarca* diuersus à Sanctio-Garsiæ Rege Eneconis Regis nepote. 226. & seqq.
Sanctius-Garsiæ Rex Nauarræ Penaleni occisus, 318. 319. Penalenius inde à nonnullis Scriptoribus coguominatus. *ibid.*
Sanctius-Ramiri Rex Aragonensis quo anno & mense Pompelonense regnum adeptus sit. 321
Sanctius Vasconiæ Citerioris Comes fuit frater Azenarij, 369. à Gasconibus Dux eligitur, 419. 420. fuit Carolo Caluo rebellis, *ibid.* à Muza captus & in vincula coniectus, 422. an Castellæ Comitum genere ortus. 420. 421
Sanctius 2. Gasconiæ Dux quo genere ortus, 423. quare Mitarra dictus. 424
Sanctius Maior Nauarræ Rex fuit Dux Gasconiæ. 429
Sanctius Dominus Ataresij quo tempore vixerit. 290. 291
Sancti Stephani vallis. 282
Sangaudentium à Comitatu Conuenarum distractum. 520
Sangaudentij ciuis fuit B. Raimundus, Calatrauæ Ordinis in Hispania institutor. 98
Sangossa Nauarræ vrbs, à quibus condita, 85. olim forsan *Andelusium*, 86. malè creditur fuisse Iturissa. 87
San-Sebastiani oppidum. 167
Sanuincentium vrbs olim Vardulorum, vel Caristorum. 7
Schiminus & Siminus. V. Ximinus.
Scipio in Hispania, 26. plures populos à societate Annibalis in Romanorum societatem auertit. 26. 27
Segesama vrbs Vacceorum. 15
Senescallorum Nauarrę Catalogus, 360
Senocus Elusanus Episcopus eiusq; pater Palladius Vasconibus authores sunt vt à Clotario Rege deficiant. 387
S. Seuerinus. 433
Siguuinus corruptè scriptum pro Siminus. 255
Siguuinus, vel Siminus à Ludouico Pio à Comitatu Vasconiæ remotus. 256. 257. 258
Siguinus Dux seu Comes Vasconum & Burdigalensium à Normannis captus & interfectus. 413
Silus fluu. 9. Minij nomine comprehensus, 14. 15. Minio abundat. 15
Smaragdus, insignium Nauarrę Regum vmbilicum occupat, & quà

de causâ, 359. eius figura. *ibid.*
Sola Pagus olim Nauarræ Regibus subiectus, 407. sub Auscis comprehensus, 445. eius descriptio. 402
Sola Vicecomites. 393. 558
Sotiates, Sontiates & Sotiani, idem populus. 446
Stella vrbs Nauarræ, à quibus condita & aucta, 79. 80. 81. 83. leges eius ciuibus datæ. 81. 83
Subola vallis apud Fredegarium est *Sola* Pagus, 392. 393. Plinio forsan Sibylla. 558
Suprarbiense forum, id est ius, 207. 209. differt à iure generali Nauartico. 210
Suprarbiensiũ Regum titulus Garsiæ Ximeni & aliis Regibus qui illum proximè consequuti sunt falsò à nonnullis ascriptus, 201. & seqq. à Sancio Maiore Rege primum assumptus. 222
Synodus Burdigalensis. 435
Synodus Sanctonensis. 435
Synodus Tholosana sub Hug. Albo Legato Apostolico. 465

T

Terat olim millesimi numeri, nota, non autem nongentesimi. 288. 297. 298
Tafailla vrbs Nauarræ, 89. eius situs & amœnitas. *ibid.* olim Altafailla dicta. *ibid.*
Tarbelli Aquitaniæ populi, 385. illorum Regio. *ibid.*
Tarbellicæ Aquæ. V. Aquæ Tarbellicæ.
Tarbenses Pontifices. V. Bigorrenses Pontifices.
Tartassij vrbis situs, 472. etymon nominis. *ibid.*
Tartassiensium Vicecomitum genealogia. 473. & seqq.
Taureta, genus solij lignei Vascis. 42
Taurinus Præsul Ausciensis. 417
Tauropolium sacrificij genus. 478. 479
Taursanensis Vicecomitatus. 444
Termestini cuiusdam in tormentis constantia. 42. 43
Tibiæ Vascæ. 34. 35
Tholosa Ipuscoæ vrbs. 168
Totilus Vasconum Dux. 416. 417
Tomichius quo tempore vixerit, & de eius historiæ vanitate. 216
Tremulus, cognomen fuit Garsiæ Sanctij, Regis Nauarræ huius nominis 2. 301
Trinepos. 293. 294
Tritanus, pro abauo vel vltiori auo. 293. 294. 295
Tritium metallum Beronum oppidum, 7. an sit Najara. *ibid.*
Tritium Tobollicum, 6. diuersum ab alio Tritio Vardulorum oppido. 7
Tumas Palerius, fuit Dux Gasconiæ, 429. deiectus ab illo Comitatu, *ibid.* fit Monachus. 430
Turissa. V. Iturissa.
Turpino falsò attribuitur fabulosa historia Caroli Magni, & quando ea scripta videatur. 397. 398
Tutela vrbs Nauarræ, 84. quando Mauris erepta, *ibid* Rotroni Perticensi Comiti data, *ibid.* Suprarbiensi iure regebatur, *ibid.* Collegium Canonicorum quando ibi institutum. 96

V

Vaccæi proximi erant Cantabris. 15
Vaccæi, pro Vascis aut Gasconibus. 396. 397. pro solis Vascis. *ibid.*
Vascuence est lingua Vasca. 2. 3
Vaifarius Aquitaniæ Dux fuit Hunaldi, naldi, non Eudonis filius. 367
Varduli, Straboni Bardietæ & Bardyali. pag. 6
Vardulorum sedes à Vasconibus occupatas videri. 21
Vardulorum regionis situs. 5
Varea Beronum vrbs an sit Lucronium. 7
Vasatenses Pontifices. 460. & seqq.
Vasates populi. 459
Vasatum oppidum, *ibid.* situs illius. *ibid.*
Vascæ tibiæ. 34. 35
Vasci & Vascitani qui, 253. sunt reliquiæ veterum Vasconum, 394. eorum mores. 408
Vascitania seu Vascorũ regio olim regni titulum habuit. 407. quando annexa Gasconiæ. 405
Vascitaniæ situs, 400. 401. Comites seu Principes. 405
Vascitaniam Castellæ vel Nauarræ Reges sibi asseruerunt. 407. 408
Vasconenses Episcopi. 462. 463
Vascones Annibalem sequuntur in Italiam, 26. Cannensi prœlio interfunt, *ibid.* ab Annibale discedentes Romanis se iungunt, *ibid.* in eorum fide semper manserunt, 27. à Romanis amicè habiti sunt, nec vnquam bello petiti. 28
Vascones, in Germania Romanis victoriam ferè amissam asserunt. 28
Vascones olim, qui hodie Nauarri. 73
Vascones planam regionem Gothis dimittunt & in montes se recipiunt, 74. libertatem strenuè defendunt, 266. Regem cur elegerint, *ibid.* quando ex Hispaniâ in Aquitaniam migrarint. 384. 385. 386. auguriis dediti erant. 393
Vascones proximi Ilergetibus & Lacetanis. 27
Vascones sub Gothis, Vardulorum Autrigonum & Aquitanorum Regiones occupant. 25
Vascones à Carolo Magno subacti. 30
Vascones armis leuibus vtebãtur, 31. galeæ vsum contemnebãt, 26. linguam suam hactenus retinuerunt. 36
Vascones à Vuamba Rege domiti. 30
Vascones Aquitanici à Theodorico & Theodoberto Regibus victi, 387. item ab Ariberto Aquitaniæ Rege, *ibid.* à Dagoberto deficiũt, *ibid.* ab huius exercitu vastantur, *ibid.* pacem petunt, & Dagoberto se submittunt. 392
Vascones Nouempopulaniam occupant, 389. de tempore huius occupationis, 390. & seqq. quare latrocinij infamati, 388. Pipino Regi se subiiciunt. 391
Vascones Tholosæ proximos agros incolentes, Tholosanis Ducibus suberant. 532
Vasconia Citerior olim Regibus Nauarræ seu Aragoniæ subiecta fuit, sed non supremo iure, 426. 427. quando rursus annexa Vasconiæ maiori seu vlteriori. 428
Vasconia Citerior seu inferior, 443. pagi eâ comprehensi, 539. eius situs & fines. 402
Vasconia Curta. 409
Vasconia Maior. 425
Vasconia maior, superior, vlterior. 443
Vasconiæ veteris fines. 22. 23
Vasconiæ Aquitanicæ populi, 400. 539. situs & fines, 409. eius nomine Aquitania secunda, à quibus comprehensa & quare, 409. 410. 411
Vasconiæ Aquitanicæ in varios Comitatus & Vicecomitatus distributio. 443. & seqq.

Vasconiæ à Mauris occupatæ. 431
Vasconiæ pars à Leuuigildo Rege occupata. 22
Vasconum lingua, Gallis *Basca* seu *Biscaina*, Hispanis *Vascuence*, 2.3. vbi hodie in vsu, 36. an eadem cum veteri Hispanicâ, variæ opiniones à pag. 3. vsque ad pag. 44
Vasconicorum vocabulorum cum Hispanicis conformium syllabus à pag. 45. vsque ad pag. 56.
Vasconicæ linguæ declinandi & coniugandi ratio, 57. & seqq. Dialecti variæ. 72
Vasconum varia in Hispania bella contra Gothos, & eorum successus, 29.30. alia contra Sarracenos *ibid.* prælium contra Francos ad Roncaualliim. *ibid.* 31. & 32
Vasconum veterum mores, 32.33 34. iidem ac Lusitanorum, 34. Aruspicinæ peritia, *ibid.* habitus ac vestiendi ratio pacis tempore. 35
Vasconum hodiernorum mores. 175
Vasconum nomen solâ declinandi ratione à Vascorum nomine differt. 395.398.399
Vasconum seu Vascorum bellum contra Ludouicum Pium Regem & Pipinum eius filium. 254. & seqq.
Vasconum primæ sedes in Aquitaniâ, 386. excursiones in agrum Nouempopulaniæ, & ex eo bella cum Francis. 386.387.388
Vasconum veterum vrbes. 23.24
Vasculi & Vascli seu Bascli pro Vascis. 397. 400
Vascus in recto rectè formatur à *Vasco* indigenarum. 34
Vastanensis pagus olim Vascitaniæ Comitibus subiectus. 402. 403
Vela. V. Gueuara.
Velarum nobilis familia in Alaua, 147. habuit Alauæ Dominatum, *ibid.* item Biscayæ. 160
Verdunensis Ditio. 535
Vermeo vrbs. 153
Vexillarij munus in Nauarrâ quale, quando cœpit & quamdiu durauit, 110. 111. in eius locum successit Constabularij officium. 111
Vexillariorum Nauarræ Catalogus. 363. 364
Viana Nauarræ vrbs, 89. quando Principatus titulo decorata. *ibid.*
Vicecomitatus & Comitatus, & Vicecomitum ac Comitum nomina promiscuè vsurpata. 253. 254
Vicecomitum appellatio rara ante Caroli Simplicis tempora. 254
Vinum Nauarræ laudatissimum, præcipuè planæ Regionis. 132
Viriles, genus torquis virilis. 40
Viuisci, & Vbisci seu Iosci pro Burdigalensibus. 431
Victoriacum vrbs Vasconiæ à Leuuigildo condita, 22. videtur eadem esse cum Victoriâ Alauæ vrbe. *ibid.* & pag. 150
Vierço Tierra. 8.9
Vinnij montis situs. 13. 14
Virouesca Autrigonum oppidum. 7
Viscaia. V. Biscaia.
Vnctionis ritus quando à Nauarræ Regibus vsurpari cœptus. 119. 120
Vne Vasconicè, est locus. 76. 540
Vrbs vnâ & eadem duplex nomen sæpè sortitur apud Vascones. 150. 151
Vrbes Nauarræ, *buenas villas* dictæ, 88. ius suffragij in Comitiis habent earum Legati. *ibid.* & 91
Vrdaxiense Monasterium, 102. 103 an sit idem cum Vrdaspalensi, *ibid.* situm est in diœcesi Baionensi. 103
Vrdiales castrum olim ad Biscaiam pertinebat. 156
Vrraca VVilielmi-Sanctij Ducis Gasconiæ vxor cuius filia esset. 283. 428

Vrraca, Sanctij Abarcæ Regis vxor cuius filia esset, 284. 285. Claræ cognomentum habuit. *ibid.*
Vrraca, vxor Garsiæ-Eneconis Regis è quâ familiâ oriunda. 370
Vulgi Fama. V. Fama.

X

Ximinus Rex Nauarræ, Eneconis Regis pater. 234. 235
Ximini vox corrupta in Sihiminum & Siguuinum deflexit. 255

Y

Y Mo. V. Imo & Imino.

Z

Z in Vasconicâ seu Vascâ lingua, pronuntiandum vt ts, vel ds. 45

FINIS.

Omissa vel alieno loco posita & errata insigniora lectori maximè aduertenda.

PAg. 90. lin. 7. post vocem populi adde, nisi potius siti essent loco Araciel dicto ad Iberum. pag. 145. lin. 22. post vocem oppugnatione, adde ab Alfonso Castellæ Rege. p. 175. li. 5. dele Sanctio. p 225. li. 19. pro Inicique l. Garciæque. p. 225. lin. 27. pro Ximenonis l. Garciæ. pag. 356. li. 29 post Nauarrico adde in ædè Dominicanorum fratrum in Cippo Philippi Ebroicensis, Nauarræ Regis & Ioannæ Reginæ eius vxoris. p. 397. li. 14. post sum adde Hugone Monacho Vizeliacensi, & p. 401. lin. 14. pro pyraticam faciebant scribe piratas receptabant, p. 466. post lineam 1. adde Petrus Fuxius Episcopus Aduensis qui anno 1476 fuit creatus Diaconus Cardinalis SS. Cosmæ & Damiani. Obiit Romæ 1490. p. 480. li. 26. pro Bernardi l. Geraldi, lin. 28. l. Bermundi Saluij. p. 488. in genealogia post Mart. Phœbus adde Francicus. p. 498. lin. 3 pro Rogerie l. Geraldo & post lineam 5. adde Giraldus Comes Armaniacensis, Vicecomes Fesensaguelli anno 1215. pag. 507. lin. 29. post incertum adde Huius temporibus institutum fuit à Sanctio Vasconiæ Duce S. Petri Generensis Cœnobium. pag. 509 lin. 17. pro Alix l. Peronella. lin. 18. pro Perona siue Peronella l. Alix siue Elis natu maior. pag. 523. lin. 2. & 3. dele Durauit & quæ sequuntur & scribe Obiit Bernardus 4. anno 1141 prid. Kal. Decemb. lin. 13. & 14. dele Bernardus & quæ sequuntur & scribe, Durauit Bernardus 5. ad annum 1311. lin. 29. post dedicatæ adde Bernardus anno 1313. naturæ concessit.

Errata leuiora Librarij aut operarum.

PAg. 8. lin. 26. l. notis. pag. 17. lin. 28. & 29. pro nunc scribe modo. pag. 13. lin. 14. l. Idanusam. lin. 22. l. Vasconiâ. p. 42. lin. 23. dele nullatenus l. nulla ratione. p. 49. l. 7. pro quibus l. quo. pag. 52. lin. 8. l. accommodatur. p. 53. lin. 3. l. passerculorum. p. 54. in fine lineæ 4. adde V. idem. p. 83. lin. 8. ac de dele de. p. 90. lin. 24. l. Lacurriaga. p. 96 lin. 27. dele inclitos. p. 98. lin. 7. pro cognomento l. nomine. p. 104. lin. 21. pro à l. è. p. 108. lin. 15. pro ab l. ex. p. 119. lin. 24 l. præfert. p. 151. lin. 28. l. nobilis. p 161. lin. vlt. l. principalis. pag. 163. lin. 16. l Ipuscoa. pag. 168. lin. 19. l. Gallia. lin. 21. l. currit. lin. 22. pro siue l. sine. pag. 178. lin. 5. l. compuliſſe. pag 181. lin 15. l. pie fasiendo. pag. 182. lin 3. dele se. pag. 186. lin. 9. l. certo. pag. 190. lin. 3. dele &, lin. 4 l. scriptor, lin. 5. dele in. pag. 193. lin. 8. l. 772. pag 194 lin. 16. l. ineunte. pag. 196. lin. 24 l. lib. 1. pag. 197 lin. 12. pro tenus l. ratione. pag. 198. lin. 15 l. fundos. pag. 211. lin. 15. pro tenus l. ratione. pag. 217. lin 15. l. 1439 pag. 218 lin 32. l. nec. pag 222. lin 9. pro à, l. in. pag. 224. lin. 1. l. præteritis, lin. 15. l. primum. pag. 228. lin. 6. post 13. adde 14. pag 229 lin. 5. pro nullatenus l. nullomodo. pag. 232. lin 31. pro interim l. insuper. pag. 237. lin. 20. pro Comentarium l. Catalogum. pag. 239. l. contrariarum, lin. 23. l. Pompelonis. pag. 241. lin 17. dele se, lin. 32. pro nullatenus, l. neutiquam. pag. 248. lin. 5. pro Asturum, l. Aturrum. pag. 251. lin. 27. pro latium, l. latium. pag. 253. lin. 32 l. paruum. pag. 281 lin. 13. post inter adde se. pag. 327. lin. 25. l. Pompelonem. pag. 348 lin. 21. l. nupsit. pag. 357. lin. 19. l curiâ. pag. 360. lin 5. post equitum adde seu. pag. 379. lin. 9. post re adde con. p. 384. lin 6. l. meminerit. pag. 416. lin. 26. l. 842. vel 845. pag. 448. lin. 19. l. Archiepiscoporum. pag. 454. lin. 1. & 2. l. Pontifices, lin 24. l. allegit. pag. 458. lin. 28. l. 1186. pag. 466. lin 18. post fratrum adde Burdigalæ. pag. 481. lin. 14. l. Monlezunius. pag. 483. lin. 1. l. Orsanus, lin. 14. l. Bartonus. pag. 484. lin. 28. l. anguste. pag 485. lin. 21. l. Mathildim. pag. 486. lin. 20. l. Ioannis. pag. 487. lin. 4. l. vxoris. pag. 505. lin. 1. l. Comites.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca